

1996

52

Bolletí de la Societat
Arqueològica Luliana

ÍNDEX

MONOGRAFIES

ALBERT LOPEZ MULLOR, MARIA MAGDALENA ESTARELLAS, JOSEP MERINO I FRANCISCA TORRES: Un conjunt ceràmic del començament de l'època de Claudi trobat a la ciutat de Palma.....	3
PLÀCID PÉREZ PASTOR: L'hospital de pobres de la vila de Sóller: els primers anys d'existència (1322-1450).....	21
JOAN ROSSELLO LLITERAS, ANGEL JAUDENES GUAL DE TORRELLA: L'aljama de Mallorca. Notícies del s. XIV.....	45
JAIME SASTRE MOLL: Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África. La Armada Santa 1398 - 1399 (Aportación documental).....	57
ANTONIO PLANAS ROSSELLO: El Mestre de Guaita.....	95
MARGALIDA PUJOL: L'esclavitud en el Regne de Mallorca.....	129
ANTONI I. ALOMAR: Les barques de panescalm i la seva terminologia segons uns comptes de fabricació (Mallorca, 1420).....	141
NATIVIDAD MUNTANER SANS, CARLOS LUIS VERAMENDI MESTRE: Liber Regiarum Litterarum Officii Regie Procurationis Maioricarum (1442 - 1448).....	165
GABRIEL LLOMPART: Botiguers i quincallaires.....	179
MARIA BARCELO CRESPI: Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis.....	209
MARGALIDA BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "Aportar vara". Reflexions sobre la pràctica senyorial a la Mallorca de finals del S. XVII.....	227
ROSA JULIA ROMAN: El retaule barroc de l'església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor.....	265
DAMIÀ VIDAL I RODRIGUEZ: Un procés de nomenament de frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan de Malta del segle XVII.....	277
ELVIRA GONZALEZ GOZALO: Las porcelanas chinas de ca'n Bordils de Palma.....	295
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Algunas noticias sobre el mallorquín D. Francisco Garau, músico cantor en la Capilla Real de Madrid.....	303
ALEXANDRE FONT JAUME: La biblioteca del P. Bartomeu Pou.....	315
MIGUEL FERRER FLOREZ: El regimiento de voluntarios de Palma.....	339
NICOLAU S. CAÑELLAS SERRANO, ANTONIA M. CALAFAT RIVAS: El molí paperer d'En Canyís, a Valldemossa. Notícia i assaig de reconstrucció.....	359

MIRACLE DELS CORPORALS DE DAROCA. (Anònim mallorquí de finals del segle XVII- inicis del segle XVIII) Antiga col·lecció Aguiló. Dipòsit de la Societat Arqueològica Lul·liana al Museu de Mallorca.

BOLLETÍ DE LA SOCIETAT ARQUEOLÒGICA LUL·LIANA

REVISTA D'ESTUDIS HISTÒRICS

ANY CXII

nº 850

TOM LII

TERCERA ÈPOCA

PALMA DE MALLORCA
1996

La Junta de Govern de la Societat Arqueològica Lul·liana com a responsable del seu BOLLETÍ no es solidaritza ni necessàriament s'identifica amb els judicis i opinions exposades pels respectius autors, que col·laboren en aquest número, els quals fan ús de la seva plena llibertat intel·lectual.

Local Social: Monti - Sion, 9 - 07001 Palma de Mallorca
Depòsit Legal: PM. 738-1960
Gràfiques Miramar
Torre de l'Amor, 5 - 07001 Palma de Mallorca

Un conjunt ceràmic del començament de l'època de Claudi trobat a la ciutat de Palma

ALBERT LOPEZ MULLOR
MARIA MAGDALENA ESTARELLAS
JOSEP MERINO
FRANCISCA TORRES

L'any 123 aC, Quint Cecili Metel va conquerir Mallorca (fig. 1). Els motius d'aquesta acció militar, poc justificats a les fonts, cal cercar-los en l'expansió metòdica del poder romà per la Mediterrània, en uns moments en què s'havia exercit una forta pressió dins la península Ibèrica, que culminà amb la presa de *Numantia* (133), o que eren el preàmbul de la pacificació definitiva de Sardenya o bé de l'organització de la Gàl·lia Narbonense i la fundació de *Narbo* (118).¹

D'ençà del domini territorial de l'illa i de la fundació de Palma i *Pollentia*, en sengles badies excel·lents,² la més gran de les Balears, esdevingué una escala obligada dins la ruta que menava d'Hispania cap a Itàlia a través del Bonifacio.

L'emplaçament de la Palma romana ha estat objecte de controvèrsia, ja que les fonts no en donen referència exacta. Això no obstant, sota el nucli urbà actual i a una altura de 15 metres sobre el nivell del mar, es troben les restes de la ciutat, la qual se suposa que va tenir una superfície d'unes sis hectàrees, i que estava envoltada d'una muralla de la que hi ha vestigis a uns 25 m de l'indret on es va realitzar la troballa que presentem.³ Fins ara, la localització d'altres estructures arquitectòniques ha estat poc freqüent, però es coneixen nombroses peces de ceràmica, monedes o testimonis epigràfics.

El material objecte d'aquesta comunicació va ser descobert al carrer de la Puresa (fig. 2), dins l'edifici que fa cantonada amb el carrer de la Portella. L'excavació va consistir en l'obertura de diverses cales per tal de recalçar els fonaments de les façanes. La

¹ No es coneix la versió de Livi sobre els fets, en haver-se perdut el llibre XL, que, segons sembla contenia el relat (*Periochae* 1, LX). Tanmateix, Estrabó (III, 5, 2), Florus (I, 43) i Orosi (V, 13, 1) justifiquen la conquesta per la presència de pirates en aigües balears que hostilitzaven les naus romanes. Aquesta hipòtesi es recull gairebé arreu (p.e. Roldán, 1981: 424), tot i que també cal tenir molt en compte el desig del Senat d'accelerar amb aquesta annexió la pacificació de la Gàl·lia Transalpina i de Sardenya (Arribas, 1983: 7; Tarradell, 1983: 123-128).

² Plini III, 5, 77; *Nat. Hist.* III, 76-77. Estrabó I, 5, 1. Mela II, 24.

³ Arribas, 1983: 23-27; Rosselló, 1983: 144-152; Orfila, 1988: 18-21; Blanes *et alii*, 1990: 24-69; Riera, 1993: 17-23.

ceràmica romana es va trobar a pocs centímetres del paviment actual, i semblava procedir d'un sol estrat de rebliment o d'un abocador, que en tot cas recolzava en el terreny natural. Les capes medievals i modernes, que habitualment hi són en els nivells superiors del

Figura 1. Situació de les illes Balears, al davant de la costa mediterrània de la península Ibèrica.

jaciment, havien desaparegut en aquest indret, molt probablement en bastir-se la construcció actual, ja que el paviment de la planta baixa de la casa és 50 cm més baix que el carrer. En conseqüència, cal pensar que ens trobem davant d'un conjunt tancat, cosa que també palesa, com veurem, l'homogenitat de la ceràmica, que presenta un arc cronològic relativament reduït.

Terra sigillata itàlica

N'hem trobat un lot de peces relativament extens i és àmpliament majoritària en relació a les importacions gèl·liques, que només constitueixen el 6,9 % del total de la *terra sigillata* (t.s.), segons es pot veure a la figura 3. Per ordre cronològic, en primer lloc s'ha d'esmentar la forma *Consp.* 4.5.1, Goudineau (Goud.) 30 b, Pucci (Puc.) VI.4 (lãm. I.3), ja documentada a Haltern (7 aC-9 dC), datada per Goudineau a partir del 5 dC i en general pròpia del període augustal, tot i que es troba en

jaciments més tardans.⁴ El tipus Consp. 14.2.3, Haltern 7 A (làm. I.1) és, lògicament, característic d'aquest darrer jaciment, encara que la difusió és considerable des del 15/10 aC.⁵ Una data semblant s'ha donat a la forma Consp. 15.1.2, Goud. 32 a. Puc. XXII.1, Haltern 10 (làm. I.2), l'aparició de la qual se situa al 10-9 aC, tot i que hi ha troballes nombroses

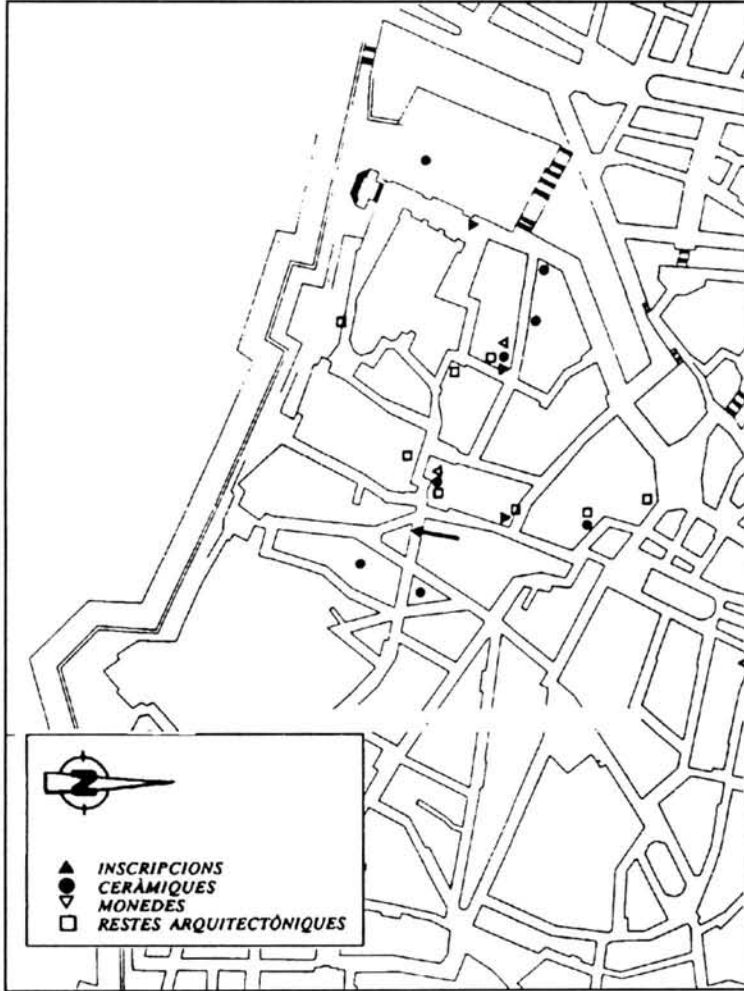

Fig. 2. Situació del carrer de la Puresa -assenyalat amb una fletxa- dins el nucli antic de Palma.

del primer decenni de la nostra era i algunes de posteriors.⁶ A la forma Consp. 12.4.1, Goud. 17 B a, Puc. VIII.2 (làm. I.4) li l'ha estat assignat un *terminus post quem* (tpq) del 12/10 aC. En tot cas, sembla abundant fins al principat de Tiberi.⁷ A més, un dels

4 Goudineau, 1968: 300; Pucci, 1985: 381-382; Ettliger, 1990: 58-59.

5 Von Schnurbein, 1982: 394; Pucci, 1985: 389, t. XX.8; Roth-Rubi, 1990: 76-77.

6 Goudineau, 1968: 302; Von Schnurbein, 1982: 66; Pucci, 1985: 390; Roth-Rubi, 1990: 78-79.

7 Goudineau, 1968: 291; Pucci, 1985: 382; Roth-Rubi, 1990: 72-73.

fragments trobats (lâm. I.5) es podria assimilar al tipus Consp. 17.1.1, datat a partir del segon decenni aC.⁸

Entre el material més tardà s'ha d'esmentar la forma Consp. 22.1.1, Goud. 27, Puc. XXV (lâm. I.7-8), acompanyada de la variant Consp. 22.1.3 (lâm. I.10) i de la Consp. 22.1, sense poder especificar-ne més (lâm. I.9); present a Oberaden (10-8 aC) i els altres campaments del *limes*, i habitual entre el segon decenni del segle I i el final del

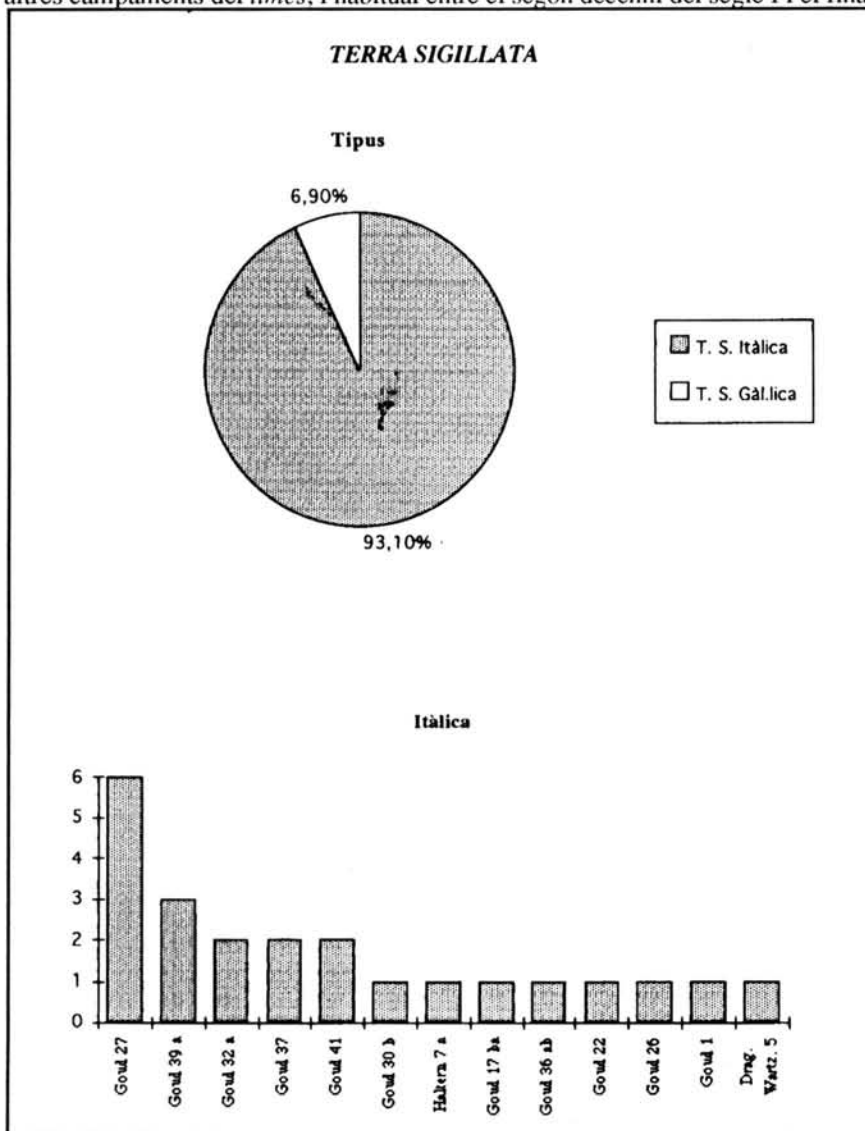

Fig. 3. Representació gràfica de la mostra de *terra sigillata* apareguda dins el conjunt.

principat de Tiberi.⁹ La Consp. 18.2.2 (làm. I.13), es coneix a Dangstetten (15-10/9 aC) Oberaden (10-8 aC) i es va desenvolupar fins a l'època tiberiana.¹⁰ Per la seva banda, la Consp. 20.1.1, Goud. 36 b, Puc. VI.14-15 (làm. I.6), té un *tpq* del 12-16 dC i una llarga durada.¹¹ La Consp. 20.4, Goud. 39 c (làm. I.11-12), ha estat datada a partir del 20-25 dC,¹² la Consp. 19.2 (làm. I.14), del període August-Tiberi,¹³ i la Consp. 27, Puc. XXIX (làm. I.15), és abundant des del 20 dC i pròpia del període Tiberi-Neró.¹⁴ La peça 16 de la làm. I no és fàcil de classificar i potser es podria assimilar a la forma Consp. 28, datada de la primera meitat del segle I dC.¹⁵

L'única mostra de *t.s.* itàlica decorada que s'ha localitzat és un fragment de vas de la forma Dragendorff-Wartzinger V (làm. II.1).¹⁶ Pel que fa a les marques, n'hem trobat una amb la grafia ANNI (làm. I.17), sobre el peu d'una copa. Sembla que es tracta del *nomen* Annius, ja aparegut a la ciutat de *Pollentia*, a l'altra extrem de l'illa de Mallorca. Els nombrosos paral·lels indiquen l'origen a Arezzo, on es coneixen diverses grafies: C. Annius, L. Annius, Anteros C. Anni, C. Anni Chresi(mus).¹⁷ També s'ha documentat, però, a l'Itàlia central (v. gr. A. Annius Crispus). La segona marca porta la inscripció OI·X·C /F ASTI situada dins una cartel·la rectangular al fons intern d'una forma no reconeixible (làm. I.19), es podria relacionar amb C. Fastidienus, que apareix al CVArr.,¹⁸ i que dins la península Ibèrica ha estat trobada a *Celsa* (Saragossa) i *Clunia* (Burgos).¹⁹

A l'illa d'Eivissa s'ha descobert un *sigillum* amb la marca FASTI, *retro*, ja documentat al CVArr. (673), i procedent del taller de Fastidienus, datat del 15-40 dC.²⁰ Potser, aquest segell es podria relacionar més bé amb la nostra peça.

En general, dins aquest repertori de *t.s.* itàlica, es poden trobar algunes formes relativament antigues, com ara les enumerades al començament, però abunden les pròpies de la darrera onada exportadora que arribà a la Península i les Balears (p.e. Consp. 18-20, 22, 27-28), situables clarament fins a les acaballes del principat de Tiberi, tot i que alguna (Consp. 27) podria assolir l'època de Neró.

Terra sigillata gèl·lica

⁹ Goudineau, 1968: 305; Pucci, 1985: 391; Kenrick, 1990: 90-91.

¹⁰ Kenrick, 1990: 82-83.

¹¹ Goudineau, 1968: 304; Pucci, 1985: 381; Kenrick, 1990: 86-87.

¹² Goudineau, 1968: 306, 377; Kenrick, 1990: 86-87.

¹³ Kenrick, 1990: 84-85.

¹⁴ Pucci, 1985: 393; Kenrick, 1990: 100-101.

¹⁵ Kenrick, 1990: 102-103.

¹⁶ Dragendorff, Wartzinger, 1948: fig. 2.

¹⁷ A *Pollentia* es va trobar la marca RVFIO /C. ANNI dins una cartel·la rectangular, de la qual es donen paral·lels a Arezzo, Haltern, Neuss, Chiusi, Roma i Tarragona: Ettlinger, 1983: 72, n. 2. Al Tossal de Manises (Alacant), apareix Sex(tus) Annius, ja conegut al CVArr (n. 88), procedent d'Arretium i datat entre el 10 aC i el 10 dC: Ribera, 1988-1989: taula 1, n. 3. A *Baelo* (Bolínia, Càdis) s'ha trobat la mateixa marca: Bourgeois, Mayet, 1991: 52, taula 23, n. 5; també hi ha les grafies Cissus/C. Anni i Auctus/L. Anni.

¹⁸ CVArr. (Oxé, Comfort, 1968), n. 671.

¹⁹ Beltrán, 1990: 73, no assenyala cap procedència determinada.

²⁰ Eivissa: Fernández, Granados, González, 1992: 54. Pel que fa a les troballes a la Gàl·lia, cal afegir que a Fos-sur-Mer, important enclau comercial, es coneixen dues estampilles de L. Fastidienus Optatus: Giroussens, 1988.

Només se n'han trobat unes poques peces. Destaquen una vora i un tros de paret de la forma Drag. 11 (làm. I.18, 20). Aquests materials, tan escassos, són, però, d'interès, ja que constitueixen el fòssil director de la *t.s.* apareguda. El tipus Drag. 11 és característic dels primers moments de la producció sud-gàl·lica, encara que apareix als jaciments durant una bona part del segle I.²¹

En el nostre context, però, acompanyat d'un lot significatiu de *t.s.* itàlica i parets fines que, com veurem, no poden anar més enllà dels primers temps del principat de Claudi, opinem que pot reforçar els arguments per situar el lot en aquest període, quan tot just comencen a arribar amb força cap a Hispània les exportacions de *t.s.* sudgàl·lica.

Ceràmica de parets fines

Dins aquest grup, els fòssils directors són les peces de procedència bètica. En primer lloc, cal esmentar la forma Mayet (My.)/López Mullor (L.) XXXVII,1a, representada per un nombre mínim de tres exemplars, malauradament massa petits perquè el seu dibuix sigui il·lustratiu. Aquest tipus, àmpliament difós per tot el mediterrani occidental, s'ha datat des del segon decenni del segle I de la nostra era fins al començament de l'època flàvia.²² Juntament amb la forma My. XXXIV, que manca en el nostre conjunt, és la primera producció bètica a aparèixer en els jaciments, ja durant el principat de Tiberi, tot i que el desenvolupament més gran es va donar durant les èpoques de Claudi i Neró.²³

La decoració de "fulles d'aigua" (it. *foglie d'acqua*) és molt típica dels productes bètics, i de fet es troba gairebé a totes les formes -My. XXXVII A o B, XXXVIII, XXXIX, XL i en algun cas a la XLII.²⁴ Per ara, els exemplars més antics han estat datats del començament del principat de Claudi. Les peces 16 i 17 de la làm. II, sobretot la primera, podrien haver presentat aquest motiu, encara que no és segur. En tot cas, si ho acceptéssim, podríem situar-les cap al 40 dC, gairebé coetànies del vaixell Port-Vendres II,²⁵ en què apareix un conjunt d'exportacions bètiques primerenques, i força abans que Culip IV, datat del 69-79, en què les formes, més evolucionades, són típiques d'un moment avançat de la producció de la vall del Guadalquivir.²⁶ En conseqüència, la presència dels tipus My./L. XXXVII,1a i My. XXXVII o XXXVIII decorat amb fulles d'aigua ens pot situar molt bé en una data propera al 40 dC.

També poden ser d'aquell moment una sèrie de formes itàliques incloses dins el nostre conjunt, i que consisteixen l'aixovar de parets fines que va dominar el mercat hispànic peninsular costaner i el baleàric durant els primers decennis del segle I, justament fins a la irrupció dels productes bètics. Ens referim a les formes My. XXXIII

²¹ Oswald, Pryce, 1966: 19, August. És ben conegut tant a Lezoux com a la Graufesenque, des de començament del segle I dC (quadre comparatiu a Bet, Delage, Vernhet, 1994), tot i que en jaciments ben estratificats, com per exemple Saint-Romain-en-Gal, apareix cap a l'any 40 i perdura fins al segle II, sempre, però, en quantitats molt petites (Leblanc, 1994).

²² Remesal, 1979: 18-45; López Mullor, 1989: 176; Puig, 1989: 93-96.

²³ A Mallorca s'ha trobat a *Pollentia* (Llabrés, 1975), Sa Carrotja, Ses Salines (Colominas, 1915-1920), Cova Monja, Biniali (*Ibid.*) i Son Taixaquet, Lluçmajor (López Mullor, 1989).

²⁴ López Mullor, 1989: 181-202.

²⁵ Datat concretament del c. 42 dC (Colls *et alii*, 1977: *passim*).

²⁶ Per a la data, cf. Nieto, 1989: 235. En el carregament d'aquest vaixell destaca la presència abundant de la forma My. XXXIX (Puig, 1989: 88-90), gairebé desconeguda als jaciments terrestres de Catalunya i absent als de Balears, molt probablement per ser típica de l'època flàvia, a la que, fins ara, es poden assimilar molts pocs conjunts excavats en aquest àmbit territorial.

(làm. II.15), My./L. XXXIII/XXXV (làm. III.1, 3), My. XXXV (làm. III.2) i My./L. XXIV, 4 (làm. II.4, 10). La primera també va ser produïda a Lió, dins el taller de La Muette, fins a l'època de Tiberi,²⁷ encara que els antecedents itàlics abracen tot el període augustal-tiberià;²⁸ a Mallorca és documentada en diferents indrets.²⁹ La forma My./L. XXXIII/XXXV, també és present a l'illa,³⁰ la coneixem perfectament a Catalunya i la varietat amb engalba, apareguda en el nostre context, va romandre en el mercat des del principat d'August fins a començaments del de Claudi.³¹ La forma XXXV, per la seva banda, té gairebé el mateix període de desenvolupament, tot i que, a la millor, el final de la producció, o més ben dit, de les exportacions cap a Hispània, s'ha de situar a mitjan segle I o un xic més tard.³² El tipus My./L. XXIV.4, des del punt de vista morfològic molt diferent dels anteriors, els acompanya gairebé invariablement.

També és abundant a les Balears, tant que algun cop hem sospitat que s'hi podia haver manufacturat; fins ara, però, careixem de proves en aquest sentit, tot i que es distingeixen clarament diferents *facies* dins el tipus general. La data l'hem situat entre el 15-20 i el c. 69, tot i que, almenys a Catalunya, la recepció d'aquestes peces és esporàdica des de mitjan segle I.³³

A més, s'ha d'esmentar la presència de petits fragments del tipus My./L. XXV.1 o XXVIII.1, que no s'han dibuixat a causa del tamany reduït. Aquestes formes solen trobar-se associades a les anteriors i són relativament abundants a Mallorca i la resta de les Balears.³⁴ La primera, pitjor coneguda, se situa, de moment, al període tiberià; la segona, però, abraça tota l'època clàudia.³⁵

La forma My. XXXII (làms. II.12, IX.4) hauria d'haver figurat al paràgraf anterior, ja que tradicionalment s'ha situat dins les importacions itàliques. Tanmateix, a Mallorca és molt abundant³⁶ i, per exemple, algunes peces de *Pollentia* podrien ser considerades imitacions locals.

²⁷ Segons Grataloup (1986), la producció d'aquesta forma arriba fins al 30 dC.

²⁸ López Mullor, 1989: 160-161.

²⁹ *Pollentia* (Almagro-Amorós, 1953-1954; Vegas, 1963-1964 i 1973; Arribas, Tarradell, Woods, 1973; Llabrés, 1975; Estarellas, Torres, 1993), Son Taxaquet, Lluçmajor (López Mullor, 1989), Sa Carrotja, Ses Salines (Colominas, 1915-1920, Manera, 1974).

³⁰ P.e.: necròpoli de s'Albufera, Alcúdia (Llabrés, 1975), Cova Monja, Biniali (López Mullor, 1989), Son Taxaquet, Lluçmajor (*Ibid.*).

³¹ López Mullor, 1989: 169-171.

³² *Ibid.*: 167-169. Troballes a Mallorca: Cova Monja, Biniali; Son Vaquer d'en Ribera, Lluçmajor, i *Pollentia*, totes elles documentades en les mateixes pàgines citades. Sobre el darrer jaciment, vegeu, a més: Estarellas, Torres, 1993.

³³ López Mullor, 1989: 148-150, data i difusió a les Balears. Cfr. troballes recents a Estarellas, Torres, 1993.

³⁴ Forma XXV: *Pollentia* (Bailey, 1975), Sa Carrotja, Ses Salines (López Mullor, 1989), Son Vaquer d'en Ribera (*Ibid.*; Mayet, 1975), Cova Monja, Biniali (Mayet, 1975). Forma XXVIII: *Pollentia* (Arribas, Tarradell, Woods, 1973; Mayet, 1975), Sa Carrotja, Ses Salines (Mayet, 1975; López Mullor, 1989), Cova Monja, Biniali (*Ibid.*).

³⁵ López Mullor, 1989: 155.

³⁶ Troballes publicades a *Pollentia*, Son Taxaquet (Lluçmajor), Sa Carrotja (Ses Salines) i Posada de Carrossa (Artà). També és freqüent a Menorca i Eivissa. Cfr. una referència més àmplia amb bibliografia anterior a López Mullor, 1989: 158-159.

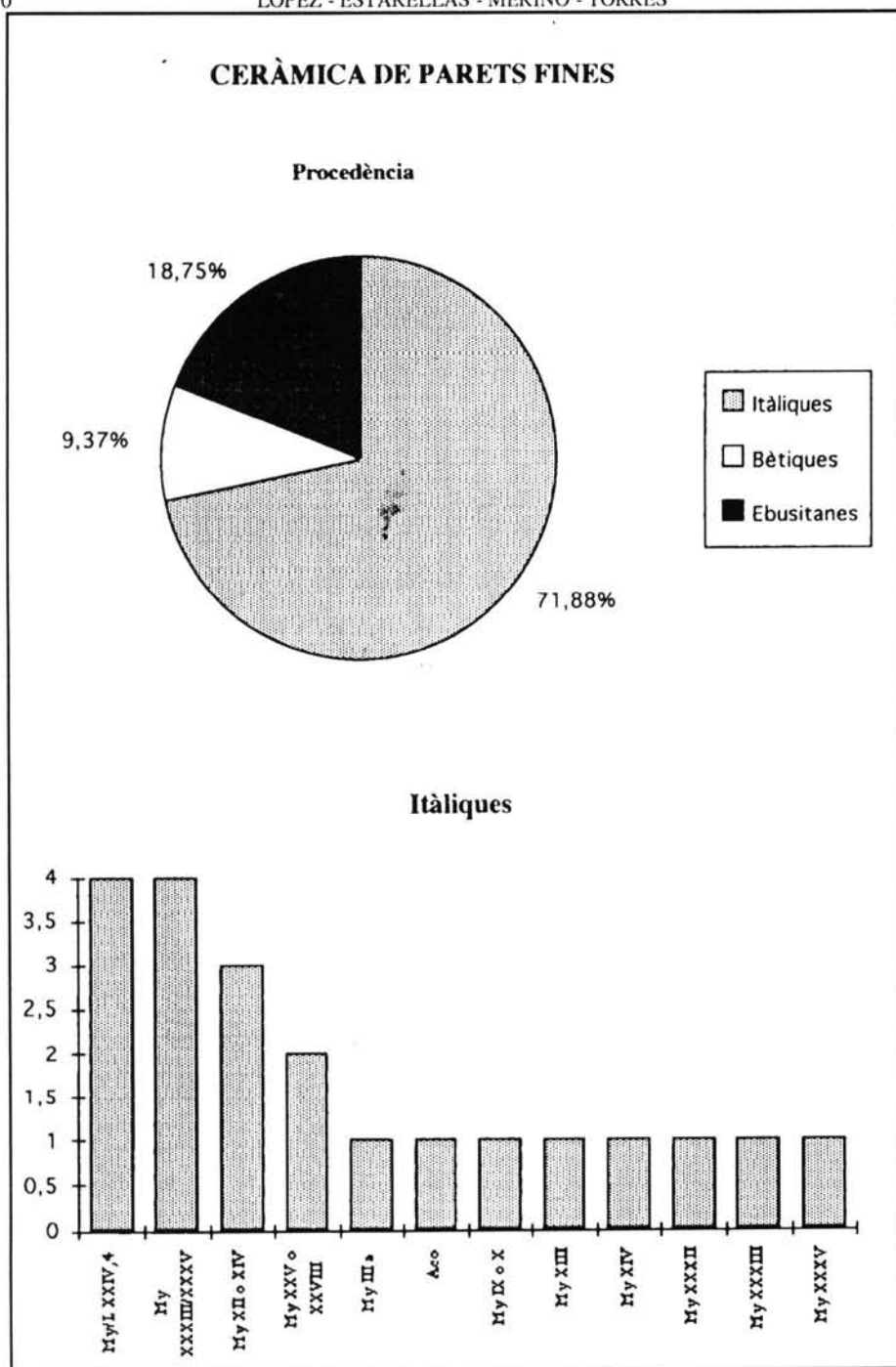

Fig. 4. Representació gràfica de la mostra de ceràmica de parets fines apareguda dins el conjunt.

La hipotètica producció baleàrica, sense especificar el lloc, ja va ser proposada per Mayet³⁷ i nosaltres mateixos ens en vam fer ressò, tot aportant noves evidències.³⁸ El prototipus que presentem, procedent de la mateixa *Pollentia* (làm. IX.4), podria ser un exemple de la producció autòctona.

També d'origen balear, en aquest cas ebusità, són els fragments 13 i 14 de la làm. II. La pasta grisa, sense engalba i amb mica platejada, és ben típica. L'atribució de la forma, però, presenta més dificultats, atès el tamany de les peces. Potser, es podria assimilar a la My. XXVI.³⁹

La peça 3 de la làm. II és encara més difícil de classificar, ja que no encaixa en cap dels tipus coneguts, la pasta, però, idèntica a la descrita més amunt, ens fa pensar que també pot provenir d'Eivissa.

Dins el conjunt, també s'ha de remarcar la presència de força peces residuals, típiques del període August-Tiberi, o anteriors. Una d'elles pertany a la forma My. IIIa(làm. II.5),⁴⁰ algunes altres, molt fragmentàries, es podrien classificar dins els tipus My. XII o XIV (làm. II.6-8), o dins el segon sense cap dubte (làm. II.2).⁴¹ També hi ha un exponent de la forma My. XIII (làm. II.9), que es prodiga poc,⁴² i un altre que podria assimilar-se a la My. IX o la X (làm. II.11).⁴³ Per acabar, s'ha d'esmentar un fragment de gobelet de l'estil d'Aco (làm. III.4),⁴⁴ tot i que sense poder precisar l'origen itàlic, segurament més probable que el gàl·lic.

En resum, podem dir que la ceràmica de parets fines és un gran ajut per situar cronològicament el conjunt, ja que, juntament amb un nombre considerable de formes típiques del període augustal i sobretot tiberià, la major part itàliques, però també ebusitanes i potser mallorquines, trobem alguns escassos productes bètics, com la forma My./L. XXXVII,1a o petits fragments decorats amb fulles d'aigua, probablement obrats en un moment molt primerenc. Tot plegat ens fa pensar que el lot s'ha de situar cap a la tercera dècada del segle I, i com a màxim al començament del principat de Claudi.

Ceràmica grisa fina ibèrica

Es tracta de la ceràmica anomenada per Almagro Basch "grisa emporitana", tot i que aquest apel·latiu, molt sovint impropï, ha estat substituït en la bibliografia recent

³⁷ Mayet, 1980: 211.

³⁸ López Mullor, 1989: 157-160.

³⁹ Mayet, 1975: 60; Fernández, Granados, 1986: 54.

⁴⁰ Altres troballes a Mallorca: *Pollentia* (Vegas, 1963; Mayet, 1975; Estarellas, Torres, 1993), Sa Carrotja, Ses Salines (Manera, 1974).

⁴¹ Paral·lels a Mallorca de la forma My. XII: *Pollentia* (Mayet, 1975), Son Vaquer d'en Ribera, Manacor (*Ibid.*, López Mullor, 1989). Forma My. XIV: Lluçmajor (Font, 1972), Son Julià, Lluçmajor (López Mullor, 1989), Sa Carrotja, Ses Salines (Manera, 1974). Una peça ebusitana trobada a Na Guardis, Colònia de Sant Jordi (Guerrero, 1984: fig. 46.1), que vam atribuir fa anys a aquesta forma (López Mullor, 1989: 137), s'ha d'associar, potser, al tipus My. XVI, ja que, després de veure-la de prop, hem comprovat que va tenir vora diferenciada, tot i que ara roman trencada.

⁴² Guerrero (1984: fig. 5.4) presenta un exemplar molt reconstruït i dubtós procedent de Na Guardis.

⁴³ Troballes de la forma My. IX a Mallorca en general: López Mullor, 1989 (similar); Na Guardis (Colònia de Sant Jordi): Guerrero, 1984. My. X: *Pollentia*: Vegas, 1973; Arribas, Tarradell, Woods, 1973; Sa Carrotja (Ses Salines): López Mullor, 1989.

⁴⁴ Paral·lel a *Pollentia*: Vegas, 1963.

pel més genèric que utilitzem aquí, i que designa peces ibèriques però no necessàriament originàries d'Empúries. Només comptem amb la presència d'un petit lot de fragments dibuixables, en què, clarament, es distingeixen dos grups de material. D'una banda, els bicònics propis del període baix-republicà (làms. III.8, IV.3, el primer amb engalba negra), i d'altra banda, formes obertes (làm. III.5-7) i alguns fragments de gerretes bicòniques (làm. III.9-10) d'una *facies* associable al final de la producció.

El primer grup té nombrosos paral·lels i Aranegui va elaborar la tipologia.⁴⁵ Potser, les dues peces que presentem procedeixen de la costa catalana i, en concret, el fragment 8 de la làmina III, amb engalba negra, recorda materials propis d'Empúries, immediatament anteriors a l'obertura del *cardo B*, amb un *terminus ante quem* del c. 100 aC,⁴⁶ els quals coneix prou bé un de nosaltres. El segon grup, també classificable dins la ceràmica grisa ibèrica de Catalunya, es troba molt poc estudiat; poseeix, però, alguns paral·lels a Can Xammar (Mataró),⁴⁷ dins un horitzó datable entre el darrer decenni del segle I aC i el començament de l'època flàvia⁴⁸, és a dir, dins l'etapa epigonal d'aquesta producció.

Ceràmica comuna d'importació

Itàlica

Dins el material trobat s'ha classificat un lot significatiu d'aquesta procedència, tot i que els fragments dibuixables són pocs. En primer lloc, s'ha de remarcar la presència d'una safata amb engalba roja interna (làm. IV.4), que pertany al tipus Aguarod 4-Luni 2/4. Aquesta mena de productes té una datació àmplia, que abraça del 90/80 aC fins a mitjan segle I dC. A *Pollentia* s'han documentat des de començament del segle I aC fins a l'època d'August, tot i que hi ha perdurances durant el segle I de la nostra era.⁴⁹ En segon lloc, s'ha distingit la forma Aguarod 3-*Celsa* 80.8145 (làm. 4.5-6), ben coneguda a la Tarraconensa entre el 120-100 aC i mitjan segle I dC.⁵⁰ En tercer lloc, s'ha trobat el tipus Aguarod 4-Vegas 14, per ara el més nombrós dins aquesta classe de material (làm. IV.7-8). Posseeix una datació molt àmplia, que va des de la segona meitat del segle II aC fins a Tiberi, com a mínim. A Mallorca, abunda força i s'ha trobat a *Pollentia*, la Colònia de Sant Jordi i Calvià.⁵¹

Africana

A més d'alguns fragments amorfes, hem documentat el perfil de la forma Ostia I.261 (làm. V.1). Aquest plat-tapadora, s'havia datat entre l'època severiana i el c. 400.⁵² Tanmateix, les troballes a la Tarraconensa són força més antigues, i abracen des de

45 Aranegui, 1985.

46 Sobre la data de l'obertura del *cardo B* d'Empúries, també anomenat *decumanus B* en la bibliografia anterior, cfr. Nolla, 1984.

47 n.inv. 181; Jàrraga, 1990: fig. 1.6; n.inv. 183; *Ibid.*: fig. 4.1; n.inv. 323; *Ibid.*: figs. 1.5, 2.2.

48 Sobre la data d'aquest horitzó de can Xammar: López Mullor, 1990: 122, 133.

49 Aguarod, 1992: 67-71, figs. 4-5.

50 *Ibid.*: 113-115, figs. 23-24.

51 *Ibid.*: 93-96, figs. 14-17.

52 Tortorella, 1981: 212.

l'època de Tiberi (Empúries), fins als flavis (Tarragona), passant pel període claudi (Badalona).⁵³

De la Tarraconensa

Amb aquest apel·latiu no gaire precís dessignem aquelles peces que semblen produïdes en els mateixos centres que les àmfores vinàries catalanes. Fa uns anys vam publicar una tipologia preliminar del material de la terrisseria del Roser (Calella, Barcelona),⁵⁴ i recentment s'hi han realitzat noves aportacions sobre tallers de la mateixa àrea.⁵⁵ En general, els repertoris d'aquesta ceràmica de taula recullen les innovacions que van aparèixer a partir del període August-Tiberi, tot i que, en ocasions, continua la manufactura de peces de clara filiació ibèrica. En general, aquesta classe de material té la mateixa data que les àmfores tarraconenses, és a dir, des del començament de l'època augustal o un xic abans fins a les acaballes del segle I dC. En el nostre cas, només posseïm dues vores de gerra (lãm. VI.2-3), assimilables als tipus Roser 4A i 4B, respectivament.

També s'ha d'esmentar, però, la peça 3 de la lãm. V, que creiem procedent de Tarragona. Es tracta d'un tipus de ceràmica comuna, gairebé inèdit fins ara, que nosaltres en diem *de Tarraco*, i del qual hem fet diverses troballes, tant a Darró (Vilanova i la Geltrú), com a Cubelles, dins l'*ager* de la capital de l'antiga província romana. Tanmateix, es troba en estudi un conjunt molt significatiu i nombros d'aquest material.⁵⁶ Pel que fa a la peça que ens ocupa, podem esmentar un paral·lel molt proper de Tarragona, datat entre el 15 i el 20 dC.⁵⁷

Ceràmica comuna local

Les mostres d'aquesta producció són les més abundants dins la ceràmica comuna del nostre jaciment. Es caracteritza pel color groguenc, la pasta força ben depurada i una mica tova. En suposem un origen local en sentit ampli, és a dir, creiem que va ser obrada a l'illa, ja que apareix sovint, i si hem pressuposat amb certes garanties la manufactura de parets fines, també pensem que es podria haver fet ceràmica més utilitària. Val a dir, però, que fins ara careixem de qualsevol indici feaent d'aquesta activitat, com podrien ser els foms, rebuixos de coccio, etc.

Amb aquest antecedents, i atès l'estudi superficial de què han estat objecte aquestes peces fins ara, només podem situar-les genèricament dins la forma Vegas I/Roser 4A (lãm. V.5-7), Roser 1A (lãm. V.8) i Vegas 38 (lãm. V.2). La peça 4 de la

⁵³ Aguarod, 1992: 248-249, figs. XVI.d-e, 48-49. Per classificar la nostra peça dins la forma Ostia I.261 ens hem fixat sobretot en les figures 48-49.

⁵⁴ López Mullor, 1985.

⁵⁵ Foms de can Portell, Argentona (Codex, 1995 a). Can Balençó, Argentona (Codex, 1995 b).

⁵⁶ Descobertt fa alguns anys a la ciutat de *Tarraco*, i que és objecte de la tesi doctoral de F. Tarrats, qui ens ho ha mostrat amablement. Hi ha una primera notícia d'aquest conjunt a Tarrats, 1994, que el data entorn al 60 dC.

⁵⁷ Agraz, Carreté, Macías, 1993: 103-105, fig. 84.120. En l'estudi del material d'aquest estrat, els autors asseguren haver rebaixat la data de la forma My. XLII de parets fines, suposadament un dels fòssils directores del conjunt. En realitat, la forma estudiada (figs. 80.60, 64-66; 88.169, 178, pp. 95-97) no és la My. XLII, i segurament correspon a un tipus inèdit procedent de *Tarraco*, que podria estar inclòs dins el lot esmentat a la nota anterior, estudiat per F. Tarrats.

lâm. V és una tapadoretta, ben coneguda en els jaciments, però poc documentada. La núm. 9 podria ser una gerra, però en aparèixer tan fragmentada és difícil de classificar.

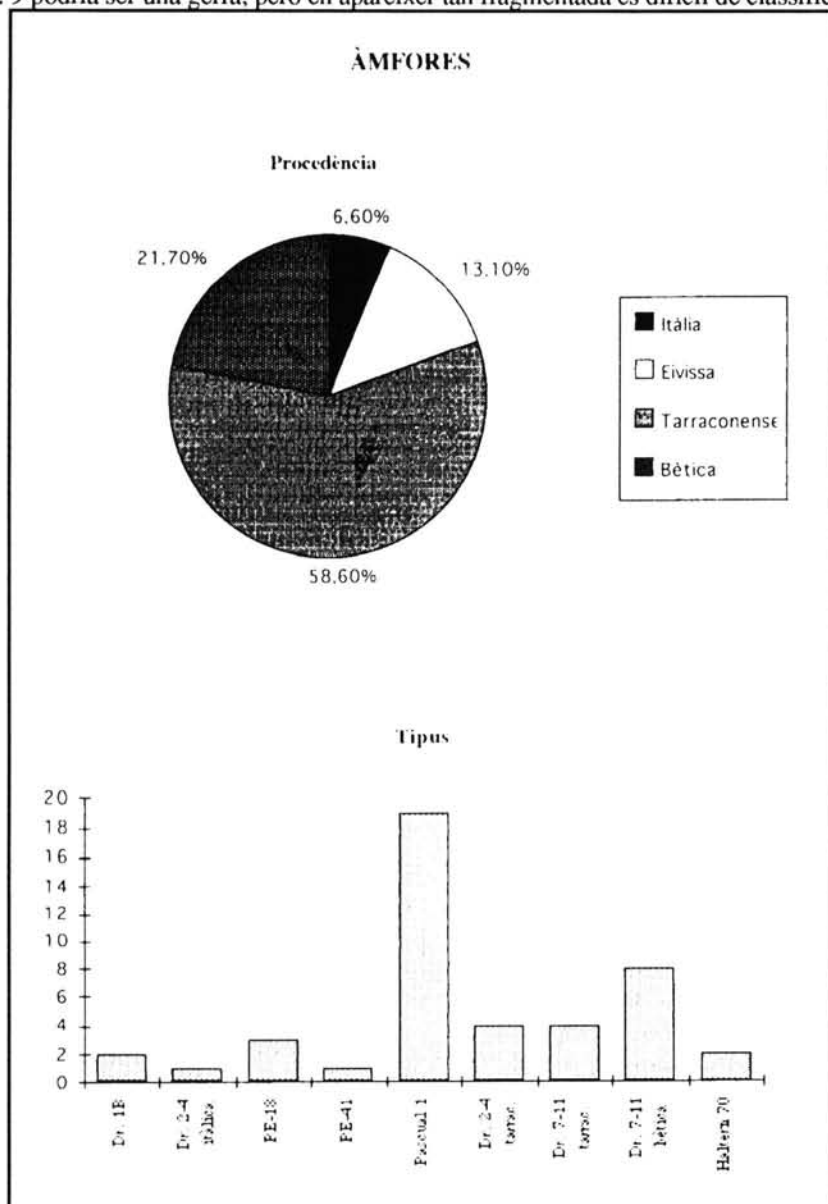

Fig. 5. Representació gràfica de la mostra d'àmfores apareguda dins el conjunt.

Altres produccions

Dins el conjunt, cal esmentar la presència d'alguns exponents de ceràmica local, anomenada talaiòtica, de la qual presentem la peça 1 de la lâm. VI, una cassoleta molt ben acabada, amb la superfície exterior de color negre i brunyida.

També cal tenir present l'aparició d'uns quants bocins de llànties de volutes (làm. III.1-2), de classificació molt difícil atesa la fragmentació, tot i que es podrien incloure dins la forma Dressel 9 o 10, pròpia de la primera meitat del segle I.

Àmfores

Les més antigues trobades són de procedència itàlica. Destaca la forma Dressel/Lamboglia 1B, de la que posseïm un llavi complet (làm. VI.4) i un pivot (làm. VI.6, el núm. 5 també hi podria correspondre). Aquest tipus, molt abundant en els jaciments durant el segle I aC, sobretot fins al darrer quart, és clarament residual en el nostre conjunt. Encara dins la producció itàlica, cal esmentar un llavi de la forma Dr. 2-4 amb la marca TIS..., dins una cartel·la rectangular col·locada sobre el coll (làm. VIII.5). Es tracta d'una classe d'envasos procedents de diversos indrets de la península Itàlica, que van aparèixer cap a mitjan segle I aC i es van exportar fins a un moment avançant del segle I de la nostra era. En general, a Hispània són minoritaris.⁵⁸

Quant a les produccions baleàriques, cal esmentar les manufactures d'*Ebusus*, que ja hem vist en tractar de les parets fines, i que aquí són representades, en primer lloc, per fragments de la forma Ramón PE 18 (làm. VII.1, 4), el prototipus de la qual apareix al núm. 1 de la làmina IX. Aquesta forma és molt abundant a l'arxipèlag i, en general, a tota la costa de la península Ibèrica, que, juntament amb el nord d'Àfrica, van constituir la seva àrea natural d'expansió. A França és molt escassa, tot i que les seves antecessores (principalment PE 16 i 17) van tenir una expansió considerable a les zones costaneres de l'àrea mediterrània.⁵⁹ La datació d'aquesta forma abraça un període massa imprecís per servir-nos de referència clara: 120/100 aC-50/75 dC.⁶⁰ No passa el mateix amb el tipus Ramón PE 41 (làm. VII.2, prototipus làm. IX.3), una imitació del Dr. 7/11 bètic, que es va manufacturar a Eivissa durant la primera meitat del segle I, i sembla poc difòs fora de les Balears.⁶¹ En tot cas, la presència d'aquesta mena d'àmfores ajuda força a fixar la datació de tot el lot.

Dins les produccions hispàniques peninsulars, tenim dos grups diferents. D'una banda, les de la costa de la Tarraconensa, ben representades per les formes Pascual 1 (Pasc. 1) (làms. VIII.1, IX.2) i Dr. 2-4 (làms. VII.6, VIII.2, 4 i IX.5), encara que també hi ha fragments petits, no dibuixats, del tipus Dr. 7-11.⁶² La datació d'aquestes formes és bastant àmplia. Pel que fa a la Pasc. 1, sabem que va aparèixer cap al 40 aC., tot i que la gran expansió cap a les Gal·lies, el mercat més important en un primer moment, es dona durant el període augustal-tiberià. Aquest envàs, però, roman en producció fins a final del segle I dC., tot i que en aquesta segona etapa la difusió és molt més

⁵⁸ Panella, 1981; Tchermia, 1986: 46, 126-140.

⁵⁹ López Mullor, 1986-1989: 72-73; Ramón, 1991: 114.

⁶⁰ Ramón, 1991: 114.

⁶¹ Ramón, 1991: 125-126. A Mallorca es coneix a Na Guardis, Colònia de Sant Jordi (illot, port i salines. Guerrero, 1981; *Id.*, 1985, *loc. cit.* Pons, Riera, Guerrero, 1988) i Palma (*Ibid.*)

⁶² Aquest tipus, a part de la Bètica, es va manufacturar a la Tarraconensa. Un de nosaltres ha tractat recentment sobre aquesta producció (López Mullor, 1995). S'ha d'afegir, però, la troballa de noves peces de probable origen local a l'*ager d'Illuro*: Can Balençó (Argentona), Sant Pol 2000A (Sant Pol de Mar), cfr. Codex, 1995 b; Arqueociència, 1995.

restringida.⁶³ Les àmfores Dr. 2-4 elaborades a l'àrea catalana des del 15-10 aC, serveixen per a identificar un corrent comercial intens cap a Itàlia, que passava pel sud de França o les Balears, i que va ser molt intens fins a mitjan segle I. Tanmateix, les excavacions de les terrisseries han palesat que la producció no va cessar definitivament fins a les acaballes del mateix segle. Alguns centres tarraconenses, però, van restar abandonats cap al començament de la dinastia flàvia.

Les àmfores bètiques són representades per les formes Haltern 70 (làms. VII.3, VIII.3, IX.7) i Dr. 7-11 (làms. VII.5, IX.6). La primera va transportar principalment vi i la segona salsa de peix. Totes dues són molt abundants a Mallorca i a les Balears en general -recordem la imitació de la segona a Eivissa-, ja que, com hem dit, les illes es trobaven en la ruta idònia cap a Itàlia utilitzada pel comerç meridional. D'un moment gairebé coetani al del conjunt que analitzem, data el vaixell Port-Vendres II,⁶⁴ en què es va trobar un conjunt significatiu d'envasos Haltern 70. Aquest tipus, que segons sembla va començar a produir-se una mica abans de mitjan segle I aC, va tenir l'expansió més gran entre August i Claudi.⁶⁵ Les àmfores Dr. 7-11 van ser coetànies de les Haltern 70 durant força temps, ja que abracen des de l'època augustal fins al final del segle I.⁶⁶

En resum, podem dir que, al costat d'algunes formes residuals, pròpies del comerç de l'època baix-republicana, com la Dr. 1B o la Dr. 2-4 itàlica, s'han trobat exemplars de centres productors molt propers, com ara els eivissenes, que palesen un cop més la influència del comerç ebusità a Mallorca, i que proporcionen una data més precisa, sobretot la forma Ramón PE 41, que no sembla ultrapassar la meitat del segle I.⁶⁷ La presència majoritària de les àmfores catalanes, per la seva banda, confirma una de les rutes del comerç tarraconense cap a Itàlia, en aquest cas emmarcada en un moment de gran activitat exportadora, que podria situar-se alguns anys abans de mitjan segle I, quan encara coexisteixen les trameses de Pasc. 1 amb les de Dr. 2-4. En aquest cas, però, el domini de la forma Pasc. 1 es podria atribuir, hipotèticament, a un corrent exportador expressament dirigit a les Balears, que hauria pogut pal·liar, ni que fos marginalment, l'abandó progressiu d'altres mercats, com ara el gàl·lic. Per acabar, la presència de les formes bètiques ajuda a precisar la cronologia del conjunt, atès que la Haltern 70 tampoc no va més enllà de mitjan segle I, i la Dr. 7-11 té el *floruit* en aquesta data.

Conclusió

Aquest petit conjunt ceràmic, que en altres jaciments potser hauria passat gairebé desapercebut, és molt significatiu dins les troballes realitzades a la ciutat de Palma, ja que, fins ara, una gran part de la ceràmica romana que s'hi coneix s'havia localitzat fora de context. Eus aquí l'interès de la seva publicació.

⁶³ Sobre la producció, data i difusió d'aquest tipus i del Dr. 2-4 de la Tarraconensa, es pot veure un resum extens i recent amb bibliografia anterior a: López Mullor, 1995.

⁶⁴ Colls *et alii*, 1977.

⁶⁵ Cfr. Liou, Sciallano, 1989 per a la datació, el comerç i l'origen de l'apel·latiu. Tchemia, 1986: 140-142, es fa ressò de l'existència a Mallorca d'un vaixell inèdit carregat amb aquestes àmfores. Segons que ens informa el senyor Damià Cerdà, a *Pollentia* és un tipus ben conegut.

⁶⁶ Dos vaixells amb aquest material es van trobar a Cabrera, molt a prop de Mallorca (Cabrera 4 o del Moro Botí, Veny, 1979; Cabrera 5, mitjan s. I, Guerrero, Colls, 1982).

⁶⁷ Ramón, 1991: 126.

A part d'això, té algunes característiques que defineixen molt bé les relacions comercials de l'illa en el moment de la formació del lot. En primer lloc, la presència de produccions ebusitanes, tant dins la ceràmica de parets fines (My. XXVI), com de les àmfores (PE 18, 41). Aquest és el signe d'una relació comercial que va començar abans de la conquesta romana, però que va superar aquesta contingència sense cap entrebanc i es va prolongar fins el baix Imperi.⁶⁸

També és interessant la troballa de material de la costa catalana: ceràmica grisa ibèrica o de tradició ibèrica, ceràmica comuna, parets fines i sobretot àmfores, l'objecte principal del comerç.

D'Itàlia procedeix un lot molt important de material, compost per la *t.s.* itàlica, algunes ceràmiques comunes, àmfores i parets fines. Tot plegat una mica residual dins el context, llevat precisament d'algunes parets fines. Les ceràmiques d'aquesta classe més significatives, però, procedeixen de la Bètica, i constitueixen un dels fòssils directors del conjunt: concretament la forma My. XXXVII o XXXVIII amb decoració de fulles d'aigua, juntament amb les àmfores també bètiques del tipus Haltern 70.

Finalment, s'ha de remarcar la representació escassíssima dels productes gàl·lics (només *t.s.* de la forma Drag. 11), i la presència incipient de la ceràmica comuna africana: forma Ostia I.261. Aquests dos trets, units a la poca quantitat de parets fines bètiques, ja esmentada, assenyalen una data anterior a l'any 42, moment en què el vaixell Port-Vendres II transportava un carregament molt abundant d'aquests productes acompanyat d'àmfores Haltern 70. A més, l'aparició del contenidor Ramón PE 41 ens situa poc abans de mitjan segle I dC. Tot plegat ens fa pensar que la ceràmica del nostre conjunt va restar dipositada pels volts del 40 dC.

Bibliografia

- AGRAZ, J.; CARRETÉ, J.M.; MACÍAS, J.M. 1993. "Las cerámicas de los niveles alto-imperiales". DUPRÉ, X. et alii. *La "Antiga Audiència". Un acceso al foro provincial de Tarraco*, Excavaciones Arqueológicas en España, 165. Madrid: 87-116.
- AGUAROD, C. 1992. *Ceràmica romana importada de cocina en la Tarraconense*. Saragossa.
- ALMAGRO, M.; AMORÓS, L.R. 1953-1954. "Excavaciones en la necrópolis romana de Can Fanals de Pollentia (Alcudia, Mallorca)". *Ampurias*, XV-XVI: 237-277.
- ARANEGUI, C. 1985. "Las jarritas bicónicas grises de tipo ampuritano". *Ceràmiques gregues i hel·lenístiques a la Península Ibèrica*. Barcelona: 101-113.
- ARQUEOCIÈNCIA. 1995. "Sant Pol 2000 A". *Autopistas*: 183-186.
- ARRIBAS, A. 1983. *La romanització de les Illes Balears. Lliçó inaugural del curs acadèmic 1983-1984*, Universitat de les illes Balears. Palma de Mallorca.
- ARRIBAS, A.; TARRADELL, M.; WOODS, D. 1973. *Pollentia I. Excavaciones en sa Portella, Alcudia (Mallorca)*, Excavaciones Arqueológicas en España, 75. Madrid.
- BAILEY, D.M. 1975. "Roman Pottery bay Alcudia from Majorca". *Opuscula Romana*, X.
- BELTRÁN, M. 1990. *Guía de la ceràmica romana*. Saragossa.
- BET, P.; DELAGE, R.; VERNEHT, A. 1994. "Lezoux et Millau. Confrontation d'idées et de données". *SFECAG. Actes du Congrès de Millau*. Marsella: 43-62.
- BLANES, C. et alii. 1990. *Les Illes a les fonts clàssiques*. Palma.
- BOURGEOIS, A.; MAYET, F. 1991. *Belo VI. Les sigillées*, Collection de la Casa de Velázquez, Archéologie XIV. Madrid.

⁶⁸ Per al comerç alto-imperial, a més dels treballs de Guerrero esmentats, cfr. López Mullor 1986-1989. És imprescindible, però, la síntesi de J. Ramón, renovada a la segona edició de 1991.

- CODEX, SCCL. 1995 a. "Forns de can Portell". *Autopistas*: 43-56.
- . 1995 b. "Can Balençó". *Autopistas*: 57-88.
- COLLS, D. et alii. 1977. *L'épave Port-Vendres II et le commerce de la Bétique a l'époque de Claude*, Archaonautica, 1. Paris.
- COLOMINAS, J. 1915-1920. "Els enterraments de la Garrotxa a les Salines de Santanyi". *Anuari de l'Institut d'Estudis Catalans* (Barcelona), VI: 726-728.
- COMAS, M. et alii. 1994. "Observations sur les sigillées du sud de la Gaule a Baetulo (Badalone, Espagne)". *SFECAG. Actes du Congrès de Millau*. Marsella: 83-94.
- DRAGENDORFF, H.; WATZINGER, C. 1948. *Arretinische Reliefkeramik mit Beschreibung der Sammlung in Tübingen*. Reutlingen.
- ESTARELLAS, M.M.; TORRES, F. 1993. "Ceràmiques romanes de parets fines de l'època augustala a Pollentia (Alcúdia, Mallorca)". *BSAL*, 49: 9-26.
- ETTLINGER, E. 1983. "The Terra Sigillata of the excavations at Sa Portella, Alcudia, Mallorca. Italian, Gaulish and Hispanic Wares". *Pollentia 3. Estudio de los materiales I. Sa Portella excavaciones 1957-1963*. Palma: 50-163.
- . 1990. "Forma 4". *Conspectus*: 58-59.
- FERNÁNDEZ, J.H.; GRANADOS, J.O. 1986. "Producción de paredes finas en Ebusus (Ibiza)". *SFECAG. Actes du Congrès de Toulouse*. Marsella: 51-56.
- FERNÁNDEZ, J.H.; GRANADOS, J.O.; GONZÁLEZ, R. 1992. *Marcas de terra sigillata del Museo Arqueológico de Ibiza*. Eivissa.
- FONT I JAUME, A. 1989. "Notes entorn a les fonts greco-llatines de les Illes". *Miscel.lània d'homenatge a Francesca Massot i Villalonga*. Palma.
- FONT OBRADOR, B. 1972. *Historia de Llucmajor*, I. Palma de Mallorca.
- GIROUSSENS, C. 1988. "Les estampilles sur céramiques sigillées de l'anse de Saint-Gervais à Fos-sur-Mer (Bouches-du-Rhône)". *SFECAG. Actes du Congrès d'Orange*. Marsella: 131-143.
- GOUDINEAU, Ch. 1968. *La céramique aretine lisse. Fouilles de l'École Française de Roma à Bolsena (Poggio Moscini) 1962-1967. IV*, suplement 6 de les *Mélanges d'Archéologie de l'École Française de Rome*. Paris.
- GRATALOUP, C. 1986. "Les céramiques à parois fines de la rue des Farges (Lyon)". *SFECAG. Congrès de Toulouse*. Marsella: 47-50.
- GUERRERO, V.M. 1981. "Los asentamientos humanos sobre los islotes costeros de Mallorca". *BSAL*, 38: 191-231.
- . 1982. *Los núcleos arqueológicos de Calvià*. Palma de Mallorca.
- . 1984. *Asentamiento púnico de Na Guardis*, Excavaciones Arqueológicas en España, 133. Madrid.
- . 1985. "El fondeadero norte de na Guardis: su contribución al conocimiento de la colonización púnica en Mallorca". *VI Congreso Internacional de Arqueología Submarina. Cartagena 1982*. Madrid: 225-264.
- GUERRERO, V.M.; COLLS, D. 1982. "Exploraciones arqueológicas submarinas en la bocana del puerto de Cabrera (Balears)". *BSAL*, 39: 3-22.
- JÀRREGA, R. 1990. "Les ceràmiques grises de tipus emporità". *Can Xammar*: 43-48.
- KENRICK, P.M. 1990. "Formen 17-20, 22, 27-28". *Conspectus*: 80-87, 90-91, 100-103.
- LEBLANC, O. 1994. "La sigillée gauloise à Saint-Romain-en-Gal (Rhône)". *SFECAG. Actes du Congrès de Millau*. Marsella: 143-164.
- LIU, B.; SCIALLANO, M. 1989. "Le trafic du port de Fos dans l'antiquité: essai d'évaluation a partir dels amphores". *SFECAG. Actes du Congrès de Lezoux*. Marsella: 153-167.
- LLABRÉS, J. 1975. *Una necrópolis rural de la ciutat romana de Pollentia (Mallorca)*. Palma de Mallorca.
- LÓPEZ MULLOR, A. 1985. "Excavaciones en la villa romana del Roser de Calella (El Maresme, Barcelona). *Empúries* (Barcelona), 47: 162-209.
- . 1986-1989. "Los talleres anfóricos de Darró (Vilanova i la Geltrú, Barcelona). Noticia de su hallazgo". *Empúries* (Barcelona), 48-50 [vol. II]: 64-77.
- . 1989. *Las cerámicas de paredes finas en Catalunya*, 2 vols, Quaderns Científics i Tècnics, 2, Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Diputació de Barcelona. Barcelona (2a ed. Saragossa, 1990).

- . 1990. "Les ceràmiques romanes de parets fines". *Can Xammar*: 122-151.
- . 1995. "Nouvelles marques sur amphores provenant du centre producteur de Sant Boi de Llobregat (Barcelone, Espagne)". *SFECAG. Actes du Congrès de Rouen*. Marsella: 177-185.
- MANERA, E. 1974. "Las cerámicas romanas de la necrópolis de 'Sa Carrotja', Ses Salines (Mallorca)". *VI Symposium de Prehistoria Peninsular*. Barcelona: 387-405.
- MAYET, F. 1975. *Les céramiques à parois fines dans la Péninsule Ibérique*. París.
- NIETO, J. 1989. "El jaciment arqueològic Culip IV. El port d'origen i la data del naufragi". *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip I*. Girona: 235.
- NOLLA, J.M. 1984. "L'excavació de les sitges del sondeig anomenat decumanus B oest (ala est del criptoportic) i estrat V del "decumanus B" (kardo B)". AADD. *El fòrum romà d'Empúries (Excavacions de l'any 1982)*. Barcelona: 367-423.
- ORFILA, M. 1988. *La necrópolis de Sa Carrotja y la romanización del Sur de Mallorca*, BAR, 397. Oxford.
- OSWALD, F.; PRYCE, T.D. 1966. *An Introduction to the Study of Terra Sigillata, treated from a Chronological Standpoint*. Londres.
- OXE, A.; COMFORT, H. 1968. *Corpus Vasorum Arretinorum. A Catalogue of the Signatures, Sapes and Chronology of Italian Sigillata*. Bonn.
- PANELLA, C. 1981. "La distribuzione e i mercati". *Società romana e produzione schiavistica II. Merci, mercati e scambi nel Mediterraneo*. Roma-Bari.
- PONS, G.; RIERA, M.M.; GUERRERO, V. 1988. "Excavacions arqueològiques a la Seu de Mallorca". *BSAL*, 44: 3-55.
- PUCCI, G. 1985. "Terra sigillata italica". *Atlante delle forme ceramiche II. Ceramica fine romane nel bacino mediterraneo (tardo ellenismo e primo impero)*, Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale. Roma: 359-406.
- PUIG, A.M. 1989. "El jaciment arqueològic Culip IV. Parets fines". *Excavacions arqueològiques subaquàtiques a Cala Culip I*. Girona: 83-112.
- RAMÓN, J. 1991. *Las ánforas púnicas de Ibiza*. Eivissa.
- REMESAL, J. 1979. *La necrópolis sureste de Baelo*, Excavaciones Arqueológicas en España, 104. Madrid.
- RIBERA, A. 1988-1989. "Marcas de terra sigillata del Tossal de Manises". *Lucentum* (Alacant), VII-VIII: 171-204.
- RIERA, M.M. 1993. *Evolució urbana i topografia de Madina Mauyraqa*. Palma.
- ROLDÁN, J.M. 1981. *Historia de Roma I. La República romana*. Madrid.
- ROSSELLÓ BORDOY, G. 1955. "Aportación al estudio de Palma romana. La lápida del Estudio General Luliano". *Archivo Español de Arqueología* (Madrid), 28: 291-292.
- . 1983. "Palma romana, nuevos enfoques a su problemática". *Symposium*: 143-155.
- ROTH-RUBI, K. 1990. "Formen 12, 14, 15". *Conspectus*: 72-73, 76-79.
- TARRADELL, M. 1983. "La romanització de Mallorca: Alguns aspectes i un problema". *Symposium*: 123-128.
- TARRATS, F. 1994. "Figlinae tarraconenses: producciones cerámicas alto-imperiales en la ciudad de Tarraco". *Actas. XIV Congreso internacional de Arqueología Clásica. Tarragona 1993*, vol. 2. Tarragona: 405-406.
- TCHERNIA, A. 1986. *Le vin de l'Italie romaine. Essai d'histoire économique d'après les amphores*. Roma.
- TORTORELLA, S. 1981. "Ceramica Africana. Ceramica de cucina". *Atlante delle forme ceramiche. I. Ceramica fine romane nel bacino mediterraneo (medio e tardo Impero)*, Enciclopedia dell'arte antica, classica e orientale, Roma, 208-228.
- VEGAS, M. 1963. "Vorläufiger Bericht über Römische Gebrauchskeramik aus Pollentia (Mallorca)". *Bonner Jahrbucher*, 163.
- . 1963-1964. "Difusión de algunas formas de vasitos de paredes finas". *Rei Cretariae Romanae Fautores*, V-VI: 61-83.
- . 1973. *Cerámica común romana del Mediterráneo Occidental*. Barcelona.
- VENY, C. 1979. "Nuevos materiales del Moro Boti". *Trabajos de Prehistoria* (Madrid), 36: 465-488.
- VON SCHNURBEIN, S. 1982. *Die unverzierte Terra Sigillata aus Haltern, Bodenaltertümer Westfalens*, 19. Aschendorf Münster.

Abreviatures

- Autopistas: *Autopistas i arqueologia. Memòria de les excavacions en la prolongació de l'autopista A-19*. Barcelona:
- BSAL: *Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana* (Palma de Mallorca).
- Conspectus: Ettliger, E. et alii. 1990. *Conspectus formarum terrae sigillatae italico modo confectae*. Bonn.
- Can Xammar: *Can Xammar (Mataró. El Maresme). Campanyes d'excavació 1964-68 i 1970 (Laietania, 5)*. Mataró.
- SFECAG: Société Française d'Étude de la Céramique Antique en Gaule.
- Symposium: *Symposium de Arqueología. Pollentia y la romanización de las Baleares*. Palma, 1983.

RESUM

L'any 1995, durant una excavació d'urgència duta a terme al carrer de la Puresa, fora dels límits de la suposada muralla romana de Palma, es va trobar un conjunt ceràmic, presumptament intacte, que dóna idea de l'aixovar domèstic, tant de vaixel·la de taula com de cuina o de contenidors, utilitzat cap a mitjan segle I de la nostra era. En aquest treball s'estudien les diverses classes de ceràmica apareguda, entre les que és prou interessant el lot de *terra sigillata* itàlica, o bé el de parets fines. Algunes d'aquestes peces, juntament amb un fragment de *terra sigillata* gàl·lica i certes àmfores, bàsicament eivissenques, andaluses i catalanes, constitueixen els *fòssils directors* de la troballa, la data de la qual es pot situar al començament del principat de Claudi. L'anàlisi de tot aquest material, que a Mallorca no sovinteja dins conjunts ben datats, a més de proporcionar dades valuoses per a les recerques pròpiament ceramològiques, pot ser útil per a precisar les rutes de l'intens comerç intermediterrani romà, algunes de les quals van tenir com a escala la nostra illa.

ABSTRACT

In 1995 during a pressing excavation carried out in the street called "de la puresa", out of the limits of the supposed Roman wall of Palma was found a ceramic set, supposedly intact, which gives an idea of a domestic dowry consisting of earthenware vessels for culinary use and also for more refined dinner service used near the middle of the I century of our era. The various kinds of that ceramic are examined in this work; fairly interesting among them is the portion of Italic "terra sigillata" as well as that of thin walls. Some of these pieces together with a fragment of Gallic "terra sigillata" and certain amphorae basically from Ibiza. Andalusia and Catalonia, constitute the "fòssils directors" of the finding, the date of which can be placed in the beginning of Claudius' principality. The analysis of all this material which in Mallorca is not frequent in sets rightly dated, besides supplying valuable data for ceramological research in the strict sense, can also be useful to fix the routes of the intensive Intermediterranean Roman trade some of which utilized our island as a port of call.

L'hospital de pobres de la vila de Sóller: els primers anys d'existència (1322-1450)

PLÀCID PÉREZ PASTOR

Introducció

A l'estat actual dels estudis realitzats al voltant de la pobresa i la beneficència, es fa força difícil de conèixer el nombre i percentatge de *pobres* que existeixen a les comunitats urbanes mallorquines de la Baixa Edat Mitjana. La manca de documentació específica sobre el tema i la sobrietat de les dades que es poden extreure, çà i llà, d'altres documents tangencials a la qüestió, unit tot això a les dificultats d'interpretació de les pròpies dades, obstaculitzen enormement l'obtenció de conclusions fiables.

D'altra banda, els investigadors han d'afrontar el compromís de desxifrar la mateixa noció de *pobres* a l'Edat Mitjana. Un concepte que és molt distint segons que s'interpreti sota els punts de vista econòmic i fiscal, sotmesos a la conjuntura de cada moment -*los que carecían de bienes* (Santamaría, 1983: 382)-; o bé sota una perspectiva social -*l'extrema misèria, tant física com intel.lectual* (Barceló, 1985: 133)- que és una noció estructural molt més ampla que engloba els vells, orfes, vídues, exilats, captius, bandejats, minusvàlids, malalts, etc.

Tot plegat, els resultats que s'obtenen són ben diversos. Alvaro Santamaría, interpretant una petició formulada al Gran i General Consell l'any 1495, afirma que *parece muy problemático (...) que los clasificados fiscalmente pobres* (en el bajomedievo) *sobrepasaran el 15 por 100 de la población insular* (Santamaría, 1983: 383). Maria Barceló en canvi, després d'analitzar dues *talles* de Ciutat de Mallorca, conclou que el percentatge de *miserables* exclosos de contribuir a les despeses generals s'eleva al 28,9 % l'any 1478 i al 41,7 % l'any 1512 (Barceló, 1985: 138), en una tendència a l'alça de difícil avaluació.

Sigui quin sigui el seu nombre, tots els estudiosos coincideixen en afirmar que l'estat de pobresa social és un motiu de preocupació constant per a les classes dominants de l'època, imbuïdes en la doctrina de l'església sobre la caritat cristiana (Rullan, 1876: 525) i en la creença que *las prácticas caritativas realizadas por amor a Dios ayudaban a salvar el alma del testador* (Santamaría, 1983: 388). A la realitat, aquestes pràctiques es confonen, a la Baixa Edat Mitjana, en una mescla indiferenciada d'assistència espiritual, beneficència i atenció sanitària, que es materialitza en els hospitals de pobres, les almoines i obres pies testamentàries, i les confraries dels gremis.

Deixant de banda la problemàtica de les almoines i les confraries, l'objectiu del present treball és el d'analitzar la dotació i el sistema d'administració i finançament d'un hospital de pobres, el de Sóller, des del moment de la fundació, l'any 1322, fins a l'entorn de la revolta forana del 1450.

La fundació: Berenguer Vidal i Ramon de Palauet

L'hospital de pobres de Sóller és un dels primers que es fundaren a la part forana de Mallorca, després del d'Inca (1273 ?) i el de sant Elm de la Palomera, a Andratx (1303) (Cateura, 1980: 117; i Xamena/Riera, 1986: 141).

La primera notícia que en tenim procedeix del testament de Bonaventura Vadell, atorgat el 15 de gener del 1283, en el qual cedeix sis diners *hospitali de Soyller*. En qualsevol cas, creim que es tracta d'un testimoni poc significatiu i sense continuïtat, i coincidim amb Pau Cateura (1980:117) que *este legado y otros presumiblemente similares no debieron alcanzar a financiar las obras del hospital de la villa*.¹

L'impuls definitiu per a la dotació i construcció de l'edifici no arriba fins el 1322, de la mà de Berenguer Vidal. Aquest any, volent i desitjant construir un hospital, Vidal ofereix 60 lliures per esmerçar en obres, més tres llits fornits per mobiliari, tan aviat com es trobi un solar per bastir-hi l'edifici.

L'oferta ben prest obté resposta: el 12 de juliol del mateix any, Ramon de Palaciolo fa donació *medietatem illius pati terre quod habeo in villa de Soyler, prout ipsam tibi assignavi*; és a dir, de la mitat d'un pati que té a la vila, tal com l'ha assignat i fitat, franc de cens, *ad dictum hospitem construendum ad honorem Dei et beati sancti Johannis Baptiste*, sota la condició que Berenguer Vidal hi inverteixi vint lliures en obres el primer any, i les altres quaranta lliures i els tres llits el segon any. La donació és vàlida només en el cas que el rei Sanç atorgui el consentiment per fer l'hospital en aquest pati.²

Tres setmanes després, el Consell de la vila ja ha donat el vist i plau a la iniciativa i acorda dirigir-se al rei per sol·licitar-li que en cedeixi els drets al·lodials. El rei Sanç rep amb molt bona disposició la proposta, i encomana als seus procuradors a Mallorca que facin estimar el pati i avaluar la quantitat que li correspon en concepte d'amortització del dret al·lodial. Els procuradors Miquel Rotlan i Pere Burgués, complint el manament, fan canar el pati i comuniquen al rei que li pertoca cobrar vint-i-sis lliures, tretze sous i quatre diners. A la vista d'aquesta avaluació el rei, en carta del 24 de juliol del 1324, concedeix l'autorització per construir l'hospital *ad honorem Dei et in refugium pauperum eius, in quo admittantur et recolligantur Christi pauperes et egeni*, a canvi d'ingressar quinze lliures al patrimoni reial. A la vegada que renuncia a la resta del diner, el rei cedeix també el domini útil del solar, que passa a ser alou franc de la vila.³

L'administració i direcció: l'hospitaler

Des del moment que Ramon de Palaciolo cedeix el solar, atorga permís al

¹ L'anàlisi d'una mostra de 82 testaments atorgats entre l'agost del 1289 i l'agost del 1292 per persones de Sóller revela que 58 dels testadors/es (el 70 %) lleguen una petita quantitat als hospitals de Ciutat de Mallorca, generalment sis o dotze diners a cada un; però cap d'ells no fa deixes a l'hospital de Sóller. Dades extretes de la signatura ARM, Notaris, R-7.

² Vegeu l'apèndix número 1.

³ La quantitat renunciada pel rei equival a una rebuixa del 44 % sobre l'impost d'amortització.

promotor Berenguer Vidal perquè, si vol, pugui governar l'hospital i administrar-lo vitaliciament. I també perquè pugui cobrar i gestionar les almoines que li siguin cedides com a provisió per a ell i els pobres que s'hi recullin, sempre sota la supervisió i intervenció dels Jurats de la vila.

Tres setmanes després, el tres d'agost del 1322, els Jurats elegixen Berenguer Vidal com a regent de l'hospital i ratifiquen les concessions anteriors. Sorgeix, a partir d'aquest moment, la figura de l'*hospitaler*, càrrec vitalici creat expressament per regir, obrar, administrar i procurar diners per a l'hospital i per als pobres i malalts que hi hagi.⁴

El rei Sanç, a la carta fundacional del 1324, també reconeix als Jurats el dret d'elegir, nomenar i destituir el governador de l'hospital. Com a condicions especials, exigeix que l'*hospitaler* sigui un bon home de la parròquia de Sóller, persona laica que no porti hàbit ni creu i estigui sota la jurisdicció secular.⁵

Passant els anys, els deures i les obligacions de l'*hospitaler* s'acaben de concretar i perfilar. Arran del nomenament del segon regent, els Jurats li exigeixen que visqui personalment i estigui domiciliat a l'hospital, com ho feia l'anterior. Endemés, li imposen l'obligació de reclamar, cercar, arreplegar i recaptar les almoines i deixes pietoses que facin els testadors, tant de Mallorca com de les illes adjacents, i també la de vetllar, mantenir i regir els béns de la institució.⁶ Finalment, el constrenyen a mantenir, proveir i curar els pobres malalts que hi acudeixen.⁷

Durant la primera centúria, la plaça d'*hospitaler* és vitalícia, des del mateix moment que la persona és designada per assumir el càrrec. En canvi, al voltant del primer quart del segle XV, sembla que la figura de l'*hospitaler* desapareix i les seves funcions són assumides pels *obrers de l'hospital* que, en número de dos, són elegits pels Jurats en períodes de temps irregulars i aleatoris. L'any 1472, però, el Consell de la vila fixa un termini a la duració del càrrec i acorda que tots els obrers, tant els de l'església de Sant Bartomeu com els de l'oratori de Santa Caterina del Port, els del monestir de Jesús i els de l'Hospital, *no puschén usar de llur ofici sinó per temps dun any, e axí quiscun any se hagen a mudar obrers*.⁸

Una acurada recopilació dels documents de l'arxiu de protocols notariais del segle XIV i primera part del XV ens ha permès de conèixer la identitat i recopilar algunes notícies dels set *hospitalers* que regiren aquesta institució benèfica i assistencial de Sóller,

4 *Constituimus te priorem ad regendum, operandum et amistrandum hospitale... ita quod procures et amistes dictum hospitale et pauperes et infirmos qui ibi fuerint.* ARM, Notaris, R-724, f. 98g, 3 nones agost 1322 (03/08/1322).

5 Vegeu l'apèndix número 2.

6 *...vos in propria persona teneamini et debeatis facere domicilium et habitacionem in domibus dicti hospitale et petere, perquirere, congregare et colligere elemosinas et pia devota promissa et promissenda eidem hospitali sive operi eiusdem, tam per insulam et regni Maioricarum quam extra per insulas eiusdem adjacentes, per quascumque personas dum egeritis in humanis ac dum nobis et dicte universitati placuerit et vos bene et legaliter vos habeatis circa utilitatem dicti hospitale, nec non etiam teneamini dictum hospitalem et bona ac jura eiusdem manutenere, regere et gubernare bene et legaliter, ac petere et habere bona et jura eidem pertinencia...* ARM, Notaris, L-2, f. 2g, Kalendes maig 1346 (01/05/1346).

7 *... regere et gubernare et manutenere ipsum hospitale et pauperes Christi in ipsum venientes egros providere, ponerare seu providi et pensari in suis egritudinibus facere ut consuetudiat.* ARM, Notaris, C-27, f. 44g, 27/08/1363.

8 AMS-1, f. 54, 02/11/1472.

des de la fundació fins a la segona dècada del mil quatre-cents.

1r. Berenguer Vidal (1322-1346)

Ja hem indicat abans que el promotor i financer de l'hospital, Berenguer Vidal, fou també el primer hospitaler. Segons les dades que hem arreplegat, Berenguer Vidal és el tercer fill d'una nombrosa descendència nascuda del matrimoni entre Berenguer Vidal de Castelló i sa muller Estela. Els Vidal són una família pagesa que habita a una alqueria amb morers i cirerers del terme de Castelló, a la vessant occidental de la vall de Sóller, on disposa també de vastes possessions d'olivar i vinya, i de les pastures suficients per mantenir un ramat d'ovelles.

Berenguer Vidal mor el mes d'abril del 1346, i en el testament fa hereva la seva esposa Maria, de la qual no té descendència. De les setze lliures i mitja que li devia Bernat Duran se'n paga la sepultura a l'església de Sant Bartomeu, més un sou que el testador llega a les obres de la parròquia, un altre sou a Santa Caterina del Port, i cent sous al seu germà Guillem, a satisfer abans de tres anys.⁹

2n. Pere Pomar (1346-1363)

Pere Pomar, fill de Jaume Pomar i de Guillema, també vivia de la terra.

L'any 1311, quan encara és ben jove, rep del seu pare, en emfiteusí, un hort a Fornalutx que confronta amb el camí que mena als horts del voltant, i disposa d'una tanda d'aigua de la síquia per regar-lo, pel qual li ha de pagar anualment un cens de set sous el dia de Tots Sants. Sis anys després, compra en emfiteusí a Pere Busquet una vinya a Fornalutx que devia ésser ben gran, puix que paga per ella deu lliures de cens, una part per Tots Sants i l'altra part per Nadal. També posseeix unes cases situades prop de la plaça de Fornalutx.¹⁰

El primer de maig del 1346, els Jurats de Sóller elegeixen Pere Pomar per hospitaler que, després d'aixecar-ne l'inventari, es trasllada a viure a les dependències de l'hospital. Poc abans, dona part dels béns que posseeix al seu fill Salvador. Dos anys després ven la vinya, que havia millorat sembrant-la d'olivar, a Pere Arbona de Fornalutx per 40 lliures. L'hort el conserva alguns anys més fins que, el 1355, l'estableix a Bernat Busquet de Fornalutx a canvi d'un cens de vuit sous el dia de Pasqua.

Pere Pomar mor, finalment, l'estiu del 1363.¹¹

3r. Jaume Feliu (1363-1377)

Abans del seu nomenament -el 27 d'agost del 1363- poca cosa en sabem del tercer hospitaler, Jaume Feliu, sinó que és casat, li manca el braç esquerre i porta una barba

⁹ ARM, Notaris, J-1, f. 78g, 19 kalendes febrer 1340 (14/01/1341); L-1, f. 195g, 5 idus març 1345 (11/03/1346); i AH- 5335, f.5, 13 kalendes juny 1346 (20/05/1346). El testament està a Notaris, L-2, f. 1, 16 kalendes maig 1346 (16/04/1346).

¹⁰ ARM, ECR-443, f. 98g, 13 kalendes maig 1311 (19/04/1311); ECR-443, f. 243g, 8 idus setembre 1317 (06/09/1317); i ECR-443, f. 318, 4 nones gener 1319 (02/01/320)

¹¹ ARM, Notaris, L-2, f. 2g, kalendes maig 1346 (01/05/1346); ECR-31, f. 158, 3 idus febrer 1347 (11/02/1348); ECR-31, f. 274, 14/09/1355; i Notaris, C-27, f. 44g, 27/08/1363.

molt llarga. L'any següent és designat també procurador dels obrers de Santa Caterina del Port, per cobrar els llegats dels testadors i les almoines assignades a aquesta capella.

Aquest pintoresc personatge fou el protagonista d'un memorable escàndol públic amb injúries, bregues i amenaces que ocorregué prop de l'hospital el dimarts, 5 de juliol del 1373, a l'entrada de fosca: Jaume Feliu estava tranquil·lament assegut a la fresca a una taula de la taverna del costat i observava com En Joan, l'esclau tàrtar de Pere Caparó, conversava amb una esclava criada de Lluís Malferit a la porta de ca-seva. Tot d'un cop comparegué la madona de la casa i, interrompent l'idil·li, féu entrar la criada i acomiadà l'enamorat. L'esclau s'ho passava d'allò més bé amb la criada i li caigué molt malament l'actitud de la madona, fins al punt que s'encarà amb ella i, de noves en noves, acabà per insultar-la així com pogué *com no sabia parlar plan catalanesch; Arlotaga merdosa, que mala nit hauràs anit. Mal haja qui t'ha amenada, que no me'n iré per tu*, li digué, i altres polideses consemblants.

L'hospitaler, que del seu lloc d'observació sentí l'intercanvi d'improperis, indignat pel desvergonyit comportament del tàrtar li manà callar i, sense més contemplacions, el convidà a anar-se'n: *O ca, fill de ca, no has vergonya? com pots desonrar la bona dona qui està en ço del seu? Ve te'n en mal guany que Déu te do! Barba merdosa, ve te'n! que si no fos per amor de ton senyor, mala nit agueres esta nit*. Les paraules de Pere Feliu no aconseguiren sinó enfurismar més En Joan, que plantà cara al manxol, l'insultà i li foté una enèrgica estirada de barba a dues mans. La conducta de l'esclau agafà per sorpresa l'hospitaler: *O ca traydor, e la barba m'as pelada!!*, li digué i, davant la magnitud de l'ofensa, li plantà un cop de puny al nas, que començà a sagnar, i arrencà a córrer. De seguida que l'esclau es reposà del cop, ofès i irat, aglapí el manxol, el tirà en terra, s'hi assegué al damunt i, jove i fort com era, començà a apallissar-lo com un foll *donant a parer que'l se volgués menjar, que de tot en tot paria que el volgués ascanyar o auciere*. En sentir la remor de la brega, comparegueren molts veïns que intentaren separar-los sense aconseguir-ho, fins que hi acudí Guillem Bouló amb una força de ventar blat i clavà un cop a l'esquena d'En Joan. Jaume Feliu s'escapolí així com pogué, agafà un bastó que li vengué a la mà i també li foté garrotada al cap. L'esclau romangué estabornit i captrenat i finalment els veïns l'enviaren a ca-seva, rajant sang per tot el cos.

Quan Pere Caparó arribà a l'albère de l'Alqueria del Comte i trobà el seu esclau malferit que seia a la carrera, li demanà explicacions del què havia passat i tot seguit l'agafà pel braç i el baixà a la vila: primer el mostrà al Batle perquè reconegués les ferides i cursàs la denúncia contra l'hospitaler, i després el menà al barber per curar-lo. La casualitat volgué que, en passar prop de l'hospital, trobàs un grup de tafaners que escoltaven Pere Feliu. La versió dels fets que donava l'hospitaler no fou del gust de l'amo de l'esclau, que investí el manxol, li posà un dard al pit i l'amenacà de mort: *Osta En Feliu, e què us he yo fet, ne lo meu catiu, que axí'l me avets gastat?*. L'hospitaler, envalentit per la presència dels veïns que li feien costat, replicà: *Euda En Caparó! Lo vostre catiu m'a envilanit, e encara vós m'avets posada la verga als pits e'm volete auciere? Tothom me sia d'açò testimoni!*. I el denuncià a la justícia...

Deu dies després, quan el barber certifica que En Joan ja està curat de les nafres, Jaume Feliu queda en llibertat sota fiança per agressió i Pere Caparó és alliberat sense càrrecs.¹²

¹² 12.- ARM, Notaris, B-18, f. 67, 10/07/1364; i AMS-4844, f. 117, 05/07/1373.

L'hospitaler Feliu mor passats quatre anys, el 20 de setembre del 1377. Pocs dies després, el Consell de la vila en ple elegeix Jaume Jofre per exercir vitaliciament d'hospitaler, càrrec que professa durant nou anys.¹³

4t. Jaume Jofre (1377-1386)

La primera notícia relativa a Jaume Jofre es troba a una acta notarial de l'any 1365, en la que ell i altres quatre bergantells anomenen un procurador perquè reclami la recompensa que els correspon per haver detengut uns esclaus fugissers. Segons aquesta acta, Berenguer Pasqual, Pere Castell, Jaume Jofre, Guillem Deyà de Muleta i Pasqual Vallès capturaren a les aigües del port de Sóller una barca a la deriva amb cinc esclaus sarraïns que s'havien escapolit *de les parts de la ciutat de Barcelona* i, en conseqüència, exigeixen als amos dels captius la satisfacció de la gratificació que estava estipulada.¹⁴

Set anys després, la curiositat pròpia dels infants és a punt de causar la mort a la filla Catalineta, que tot just acaba de complir els sis anys. Conta Guillem Sunyer, l'autor involuntari de la desgràcia, que estava l'horabaixa d'un divendres d'estiu a ca seva, al carrer den Malcuinat, esporgant branques amb una espasa, mentre un grapat d'infants badava contemplant la feta. La fatalitat, però, vol que l'espasa li fugi de les mans amb tanta mala sort que colpeja el cap de Na Catalineta i li produeix un trenc ferest del qual comença a rajar sang. En veure la seva filla tan mal parada, Jaume Jofre té un gran esglai i pensa que l'agressió ha estat voluntària i intencionada, tot i que no hi ha enemistat ni malvolença entre ambdues famílies. La suspita que la filla hi pugui perdre la vida l'impulsa a denunciar el fet al Batle, qui ordena al cirurgià Ramon Umbert que l'examini, la curi i faci el seguiment de la nafra. Una setmana després, en veure que la ferida evoluciona favorablement i no ha afectat cap membre vital de l'infant, el Veguer ordena sobreseure el cas no sense imposar a Guillem Sunyer una multa de vint sous.¹⁵

5è. Antoni Gras (1386-1400)

Gras és un cognom no gens corrent a Sóller. De fet, aquest Antoni és l'única persona coneguda d'aquest llinatge en tota l'Edat Mitjana i Moderna. Això fa suposar que la seva família no és originària de la Vall, sinó que s'hi estableix a mitjan segle XIV.

La primera vegada que compareix el nom d'Antoni Gras és en ocasió de la compra d'una mula i l'esplet de préssecs d'un hort l'any 1364. Sabem també que té una possessió al terme d'Els Alous, baix de la serra d'Alfàbia; i una altra al camí de les Pelegrines o del puig den Nadal, prop de La Tintorera, ambdues sota la jurisdicció del Comte d'Empúries.¹⁶

Antoni Gras és elegit hospitaler pel Consell de la vila el 21 d'agost del 1386, amb l'assentiment unànim dels Jurats Bernat Pellisser, Pere Bisbal i Pere d'Orriols, i dels trenta-quatre consellers presents. El mateix dia pren possessió dels béns inventariats de

¹³ Foren presents al ple del Consell els quatre Jurats -Jaume de Canals, Joan Arbona, Jaume Busquet i Bernat Duran-, el Lloctinent de batle Bernat Merola, i un total de 36 consellers. ARM, Notaris, A-6, f. 117, 20/09/1377.

¹⁴ ARM, Notaris, B-12, f. 85, 07/09/1365.

¹⁵ AMS-4844, f. 53, 05/08/1372.

¹⁶ ARM, Notaris, B-18, f. 21, 24/01/1364; A-14, f. 106, 22/05/1392; A-37, f. 102, 05/02/1405; i A-37, f. 104g, 18/02/1405.

l'hospital i comença a regir la institució. L'administra fins el 1400, any en el que mor sense descendents directes.¹⁷

6è. Bernat Feliu Cristià (1400-1408)

Del sisè hospitaler, Bernat Feliu, en coneixem algunes dades personals. Sabem que és teixidor de professió, li diuen de mal nom *Cristià* i és casat amb Angelina, nascuda entorn al 1361.

L'any 1377 Bernat i Angelina ja són casats, i mantenen un plet amb el notari Francesc Canals amb motiu d'un dret de pas d'aigua de la síquia de l'Alqueria del Comte per dins un hort de la seva propietat. Al final, els litigants arriben a un acord pactat, de tal manera que els Feliu es comprometen a tenir la síquia *condreta i estanya i amb un bon marge*, a canvi del dret a obrir-hi una fibla per regar el seu hort i una indemnització de vint sous.¹⁸

Bernat Feliu és col·locat al front de l'hospital al començament de juliol de l'any 1400 i s'hi trasllada amb la muller i els infants. Tot seguit sol·licita la intervenció dels Jurats, *com ara es vulla anar per la illa de Mallorques per damanar almoynes e lexes fetas al dit spital, e asso en ajuda dels pobres en aquell recullidors*. De bona gana, els Jurats el forneixen d'una carta de presentació en la que recomanen als rectors i vicaris de les parròquies foranes que *els placia induir al poble de Deu de fer be al dit spital* (Rullan Mir, 1876, I:48).

El mes de desembre de l'any següent, cansat de guardar un porc de Guillem Tuyent dins l'hospital, i encara de mantenir-lo, ordena al seu veí que s'emporti l'animal abans de tres dies i, endemés, que li pagui les despeses que li ha ocasionat. Guillem Tuyent, que no devia tenir el garrí gaire gelós, li contesta per boca del saig: *Digats an Bernat Crestia que'm do tres sous e sia seu lo porch*.¹⁹

Bernat Feliu *Cristià* mor el mes de juliol de l'any 1408 i la seva muller Angelina assisteix a l'acte d'aixecament de l'inventari de l'hospital que feren els Jurats.

7è. Francesc Esteve (1408 - ?)

No disposam de gaires antecedents segurs relatius a Francesc Esteve. És elegit hospitaler a mitjan agost de l'any 1408, quan fa mig any que ha romàs vidu de sa muller Francisca Custurer i sense fills, però en desconeixem la resta, fins i tot la data de defunció.²⁰

El finançament: les llimosnes i els llegats

El sistema adoptat pel Consell de la vila de Sóller per al finançament de l'hospital és l'habitual d'aquella època, i consisteix en la recaptació de llimosnes voluntàries i llegats testamentaris.

¹⁷ ARM, Notaris, B-27, f. 191, 21/08/1386. Vegeu també Pérez Ferrer, 1974: 119.

¹⁸ ARM, Notaris, A-6, f. 59g, 21/04/1377.

¹⁹ AMS-4856, f. 84. Dimecres, 28/12/1401.

²⁰ Vegeu l'apèndix número 5. Francisca Custurer disposa el testament dia 3 de febrer del 1408. ARM, Notaris, A-9, f. 182 i 199.

L'hospitaler generalment recapta almoines per la vila ajudant-se de la bacina i la campaneta, i periòdicament sol recórrer els pobles de les illes amb la mateixa finalitat. L'almoïnada compta amb la complicitat de l'estament eclesiàstic que, des de la trona i des del capçal del llit, incita els fidels a *posar els tresors en el cel on no hi ha lladres que els robin ni cores ni arnes que els facin malbé* (Xamena/Riera, 1986: 138). Aquesta doctrina es materialitza en la donació de llimosnes per mantenir els convents religiosos, els hospitals i els asils, per repartir als pobres, per redimir els captius i per conquerir Terra Santa.

Amb la finalitat de pidolar ajudes i subsidis fora de Sóller destinats al manteniment de l'hospital, els Jurats proporcionen a l'hospitaler una carta de nomenament, que li serveix de credencial davant les autoritats reials, eclesiàstiques i nobiliàries. En el cas que no pugui fer la col·lecta personalment, gaudeix la facultat de nomenar un procurador o col·lector que les reculli en nom seu.²¹

Pel que fa a l'hospital de Sóller, no disposam de dades relatives a les ajudes que obté directament l'hospitaler, ni tampoc no consta que porti cap tipus de comptabilitat. Tenim a l'abast, en canvi, nombrosos testaments que evidencien la pietat i la generositat dels fidels envers l'hospital en el dolorós tràngol de la mort.

Les almoines en diner

De l'anàlisi de noranta-tres testaments dels anys 1325-1327 hem constatat que aproximadament el trenta-tres per cent dels testadors/es assigna mig sou al sosteniment de l'hospital, que just acabava d'esser construït; el vint-i-tres per cent li atorga un sou; i el deu per cent li lliga entre un i deu sous. Al costat oposat es troba el nou per cent dels testadors/es, que li assenyala menys de mig sou; i un quinze per cent que no li deixa absolutament res.

La mateixa anàlisi realitzada amb cinquanta-tres testaments de l'any 1348, al llindar de la *Pesta Negra*, permet comprovar un increment d'aquestes quantitats: només el nou per cent deixa a l'hospital de Sóller sols mig sou; el quaranta-set per cent li assenyala ja un sou; i el trenta per cent li assigna més d'un sou, amb un màxim de dotze. Per contra, el nombre de testadors/es que no li lliga ni per un remei es manté encara en un tretze per cent.²²

Les almoines en espècie

A més de les deixes en diner, al llarg del període estudiat hem verificat la presència d'un nombre reduït de persones de Sóller que prefereixen facilitar almoines en espècie, ja sigui roba, mobles o censals. Són les següents:

* L'any 1326, Ramona, la muller de Bernat Ferrer, dóna un llit de posts complet, amb una malfega, un matalàs, un barragà, un parell de llençols, un travesser i dos

²¹ Coneixem el nom de tres persones que actuaren com a procuradors del primer hospitaler Berenguer Vidal: Pere de Prats, nomenat el 21 de gener del 1330; Bernat de Valls, natural de la vila gironina de Pedratallada, constituït el primer de novembre del 1341; i Pere Esteve, oriund de la ciutat de Tolosa, que fou nomenat procurador el dia 9 de novembre del 1343. (ARM, R-16, f. 65g, 12 kalendes febrer 1329; J-2, f. 23g, Kalendes novembre 1341; i J-2, f. 120, 5 idus novembre 1343).

²² Les dades que s'exposen s'han extret dels protocols R-7 i AH-5330 de l'ARM, respectivament.

coixins.²³

* El prohoms Francesc de Villalonga, batle de la porció del Comte d'Empúries, l'any 1346 disposa un llegat testamentari de deu sous per comprar una flassada.²⁴

* Pere Buadella, que habita l'alqueria de Castelló, estatueix l'any 1348 una deixa de vint sous per comprar roba de llit al servici dels pobres de l'hospital.²⁵

* Maria *candelera* mor a l'hospital l'any 1408, i cedeix a la institució el mobiliari i les robes següents:

Una vànova prima de bri de quatre teles amb línies ondulades, bona.

Una altra vànova prima oldana, vella i foradada, obrada d'ones.

Una mitja flassada de borra mitjancera, amb llistes morades amples i llistes vermelles estretes.

Un travesser bo ple de plomes, amb llistes morades i blanques.

Un tros de llençol de bri esquinçat.

Un llençol de bri de quatre teles.

Un altre llençol de bri oldà, de tres teles.

Unes estovalles de taula blanques, usades.

Altres estovalles llargues, llistades, esquinçades i de mòdic valor.

Altres estovalles de taula velles, en dos trossos.

Dues tovalloles oldanes.

Un llit mitjancer de quatre posts amb màrrega i matalàs de tela gruixada pel davall, llistat pel damunt.

Un arribanc llarg d'una sola caixa, amb la seva clau.

Unes graelles de ferro.

Una paella mitjancera d'aram, amb una giradora de ferro.²⁶

* Més endavant és Maria, natural de l'illa de Sardenya, que fou l'esclava de Bartomeu Pellisser de l'alqueria de la Bleda i l'any 1416 ja és lliure, qui llega a l'hospital un parell de llençols dels millors que tenguí en el moment de morir.²⁷ Nou anys després Maria encara és viva i fa donació de tots els béns a l'hospital.²⁸

²³ *Item dimito hospitali de Soyler unum lectum postium cum marfica et unum matalafium et unum barraganum et unum par linceaminum et unum capudiale et duo auricularia prout hec omnia sunt in lecto camere mee et dicti viri mei prout ipsum vicario de Soyler infrascripto assignavi.* ARM, Notaris, R-7, f. 58g, 3 nones novembre 1326 (03/11/1326).

²⁴ *Item lego hospitali de Soyler decem solidos cum quibus ematur quamdam lodix seu flaciata que sit ad servicium dicti hospitalis.* ARM, Notaris, R-15, f.131, 6 nones octubre 1346 (02/10/1346).

²⁵ *Item lego hospitali pauperum de Soller per emendis pannis lecti qui sint ad servicium pauperum in dicto hospital hospitancium, viginti solidis.* ARM, Notaris, L-4B, f. 45, 5 idus juliol 1348 (11/07/1348).

²⁶ Vegeu l'apèndix número 5. La qualificació de *candelera* podria tractar-se d'un llinatge o bé de l'ofici que exercia la difunta.

²⁷ *Item lego operi hospitalis de Soller unum par linceaminorum de melioribus que habeam die mortis mee, que servi aut dum durent pauperibus egrotantibus in dicto hospitali.* ARM, Notaris, C-97, f. 66, 09/07/1416.

²⁸ *Noverint universi quod ego, Maria, sarda, que fui serva Bartholomei Pellisserii, qm, villa Sulleris, non dolo vi vel metu inducta nec in aliquo circumventa ymmo gratis et ex certa sciencia dono*

* Finalment, entre 1448 i 1456, els obrers entren en possessió de cinc censals que lleguen a l'hospital altres tants testadors. Els censals estan imposats sobre una possessió, un tros d'hort, un arbre i altres dos immobles que no s'especifiquen, i redituen un interès de vuit lliures i desset sous anuals.²⁹

Les característiques morfològiques i els guarniments

L'ubicació del solar que cedeix Ramon de Palaciolo ens és coneguda per les confrontes, que en faciliten la localització: està situat a la porció reial que abans fou de Gastó de Montcada, Vescomte de Bearn, i llinda per un costat amb el carrer de l'Hospital, que fou obert l'any 1319 per iniciativa particular de Ramon de Palaciolo; per altre costat amb la síquia procedent de la font de s'Ullet, també anomenada de l'Alqueria del Comte; per altre costat amb els solars que aleshores estaven establerts al mestre d'obres Guillem Oliver i al ferrer Bernat Simó; i pel darrer costat amb el corral posterior de les cases de Guillem Frontera (Pérez Pastor, 1993: 107).

Segons el mesuratge ordenat pels procuradors reials, el solar amida *in longitudinem tresdecim cannas ad cannam Montispesulani et in latitudinem alterius capituli octo cannas et quatuor palmos ad eadem cannam et in latitudinem alterius capituli octo cannas et duos palmos ad dictam cannam*. Convertint aquestes magnituds a unitats actuals, podem deduir que el solar té forma de trapezi rectangle, amb una base major de 17,90 metres, una base menor de 17,20 metres, i una altària de 27,40 metres. Fets els càlculs adients resulta una superfície total de 480,60 metres quadrats.

De fet, no sabem la data exacta del començament de l'edifici, ni tampoc la duració de les obres. Un mes abans d'arribar el permís reial, Berenguer Vidal presenta el seu germà Guillem i el prohom Guillem de Mosqueroles com a fiadors del pagament de les quantitats que ha promeses i, per tant, és lògic suposar que les obres començaren de seguida.³⁰ I, endemés, donat que Berenguer Vidal es compromet a finançar la construcció en dos anys, hem de presumir que les obres no es perllongaren més enllà de l'any 1325.

La distribució interior, el mobiliari i la vaixella

Les dues darreres condicions imposades als Jurats pel rei Sanç a la carta d'autorització per fundar l'hospital són:

1.- Que hi poden construir una capella i erigir-hi un altar sota la invocació de Sant Joan Bautista, on es celebrin misses pels pobres i necessitats recollits a l'hospital.

2.- Que han d'habilitar un tros de pati com a cementeri, on rebin cristiana sepultura els qui morin a l'hospital.³¹

Tot i que no coneixem cap referència arqueològica relativa a l'estructura

donacione perfecta et irrevocabile inter vivos vobis, Francisco Bisbal, alter ex operariis hospitalis de Soller, presenti et nomine dicti operis jamedicto hospitalis acceptanti, et vestris successoribus in dicto opere et suis perpetuo, omnia bona mea et jura etiam universa que nunc habeo et lucratura suum vobisque habita et habenda. Hanc autem donacionem vobis nomine predicto factio ad imperpetuum ut est dictum pure et absolute" ARM, Notaris, C-95, f. 93g, 18/10/1425.

²⁹ Vegeu l'apèndix número 6.

³⁰ ARM, R-724, f. 269, 14 kalendes juliol 1324 (18/06/1324).

³¹ Vegeu l'apèndix número 2.

arquitectònica i la distribució interior de l'edifici, disposam en canvi de tres inventaris dels béns de l'hospital que contribueixen a pal·liar parcialment aquesta mancança.

El primer inventari està datat el primer de maig del 1346³² i fou elaborat per l'hospitaler Pere Pomar, en presència dels Síndics de la vila, dos dels Jurats i quatre Prohoms. De la seva acurada lectura podem deduir que, a mitjan segle XIV, l'edifici consta de dues dependències diferenciades:

* L'hospital de pobres pròpiament dit, que deu consistir en una sola cambra gran.

* La residència de l'hospitaler i la seva família, que probablement es compon de tres o quatre espais més o menys compartimentats: l'alcova, la botiga i la cuina/menjador.

A més d'això, cal afegir-hi un petit cementeri, tal com ho havia disposat el rei Sanç. No hi ha, en canvi, cap notícia de l'existència de la capella.

Pel que fa al mobiliari, la vaixela i el parament, s'hi comptabilitzen els estris següents:

* L'hospital disposa de tres llits de posts i un quart llit de canyes amb peus de fusta. Com a matalàs es fan servir sengles màrfegues o teles farcides de palla. La roba de llit està constituïda per dos travessers amb una mica de ploma, dos coixins també de ploma i altres tres coixins oldans de poc valor, més tres llençols. Com a cobriment s'empra un barragà o tela de llana amb llistes vermelles, negres, grogues i morades, i cinc mitges flassades blanques o llistades de diversos colors.

En definitiva, sembla que els mobles i el parament de cambra no han augmentat gaire, més enllà dels quatre llits parats que havien donat anys enrere Berenguer Vidal i Romia Ferrer.³³

* Les dependències destinades a casa-habitació de l'hospitaler estan relativament ben proveïdes de mobiliari:

- A l'alcova hi ha un llit de matrimoni, amb una màrfega sostenguda per posts, un parell de llençols i dues flassades.

- A la botiga, dues bótes de mena per conservar-hi blat, un barrilet o carretell per a líquids, un altre carretell per tenir-hi vi, dues gerres olieres grosses i una rella petita de llaurar.

- Al menjador, una pastera amb quatre peus i cobertora, cinc cadires grosses i set cadires petites, una taula de menjar, i dos paners i una panera de canyes.

- A la cuina, un escudeller, una arqueta, cinc olles de test i una cassola també de terra cuita, un morter de fusta, dos ganivets grossos del mateix material i un altre més petit, deu escudelles de test, dos plats grossos de servir, una paella, uns trespeus de ferro i

³² Vegeu l'apèndix número 1.

³³ Vegeu l'apèndix número 1 i la nota 22.

una campaneta per anar a acaptar.

A més d'aquests estris, la muller de l'hospitaler havia prestat a diverses persones els efectes següents, que pertanyen a l'hospital: un llumener de ferro, un sedàs, una caldera d'aram, dos forrellats de ferro per una porta, una olla grossa de terra cuita, tres cassoles també de test, un ferro apte per fer-ne una rella, un elm de ferro, un cove gros de canyes, un llençol de bri i un altre d'estopa, unes estovalles de taula i una tovallola.

El següent inventari és del 21 d'agost del 1386³⁴ i l'anota l'hospitaler Antoni Gras en presència de tres dels quatre Jurats de la vila. Han transcorregut quaranta anys justs, i la relació dels béns és molt més breu i esquifida que l'anterior. Hi compareixen nombrosos objectes qualificats com a vells o gastats per l'ús i d'altres completament inútils, tals com cinc trossos de flassada *nullius valoris*, quatre travessers de ploma i dues vanoves *modici valoris*, dos cobertors blaus oldans, dues caixes i dues paelles *veteres*, una gibrelleta d'aram *foradatam*, i una ballesta vella sense croc ni corda.

Pel que fa al mobiliari, ha desaparegut el llit de l'alcova, la taula i les cadires del menjador. La bóta de mena i les dues barriles s'han transformat en un simple cubell i una portadora. I la pastera ha tornat vella i ha perdut la cobertora. En canvi, compareixen tres banes de fusta per seure, una arca grossa, un arribanc de fusta d'una sola caixa, i una banasta o pollera.

Quant a l'escudellam, és pràcticament inexistent: ni olles, ni cassoles, ni plats, ni ganivets, sinó un senzill pitxer de test i el morter, que abans era de fusta i ara és de pedra i té un boix.

No cal descuidar, en canvi, la necessitat de recaptar llimosnes per a l'hospital i per això es comptabilitza *un bacinum parvum de latone* i *unam squillam parvam*; és a dir, una bacineta de llautó i una campaneta. També s'ha habilitat una vanoveta per enterrar els albats.

Tot plegat i tal com assenyala Francese Pérez (1974: 119), malgrat el donatiu de Pere de Buadella per comprar roba,³⁵ l'inventari transmet la percepció d'un edifici en un acusat estat d'abandonament: ja no es pot distingir entre l'hospital de pobres i la residència de l'hospitaler, sols els tres llits destinats als asilats mantenen precàriament la decència, i la llitera de canyes s'ha convertit en un llit encaixat amb cuixeres, però sense màrrega.

El darrer inventari conegut correspon al 17 d'agost del 1408,³⁶ i també l'aixeca el nou hospitaler en presència de tres dels Jurats. Tot i que la relació de béns és incompleta perquè l'inventari està inacabat, el parament de casa que s'hi relaciona evidencia una situació molt semblant a l'anterior: tot vell, usat i de poca vàlua.

Pel que fa al mobiliari i la vaixel·la, les coses a ressenyar són les següents:

* Tres llits amb màrregues plenes de palla.

³⁴ Vegeu l'apèndix número 4.

³⁵ Vegeu la nota 32.

³⁶ Vegeu l'apèndix número 5.

- * Una arca bona amb la seva clau.
- * Una caixa grossa amb quatre petges.
- * Una altra caixeta de poc valor.
- * Tres arquibancs també de poc valor.
- * Una taula mitjancera, vella i de poc valor.
- * Dues cadires també mitjanceres.
- * Un coixí rodó de pell ple de borra.
- * Quatre llumeneres de poc valor.
- * Una paella d'aram de mòdic valor i una giradora de ferro.
- * Uns trespeus de ferro d'igual valor.
- * Quatre ganivets petits de fusta.
- * Una rella vella.

La relació de la roba de lliit, en canvi, aparenta una millora sensible respecte a vint anys enrere. Si bé és cert que es conserven dues mitges flassades oldanes i dos trossos de flassada de borra esquinçades, altres dues mitges flassades oldanes, tres travessers plens de ploma de poc valor, i una vanoveta prima i esquinçada per enterrar els albats, també és cert que els bocins de flassada estan col·locats davall les màrfegues per protegir-les, i que un dels coixins té la coberta nova d'estopa. Endemés d'això, s'hi relaciona la següent roba nova, bona part d'ella acabada d'estrenar:

- * Tres llençols d'estopa de tres teles, de sis canes cada un.
- * Dos llençols de bri i estopa de quatre teles, de vuit canes cada un.
- * Dos llençols de bri i estopa de tres teles, de sis canes cada un.
- * Quatre llençols de tres teles, de sis canes cada un.
- * Una vànova de bri de quatre teles, obrada de línies ondulades.
- * Una mitja vànova blanca de borra.
- * Un cobertor de llistes primes folrat de botana pel davall.
- * Un cobertor de tela vermella a les vores, amb dibuixos de flor de liri vermelles sobre fons groc pel damunt, i tela de cotonina amoratada pel davall, que s'utilitza per cobrir els cadàvers dels difunts.

A més dels béns assenyalats, l'inventari incorpora una sèrie d'estris i roba que pertanyen a Angelina *candeler*, que aquell mateix dia acaba de ser sepultada al cementeri de l'hospital.³⁷

Conclusions

Com a resum de tot quant hem exposat podem concloure que l'hospital de Sóller neix com a fruit d'una obra de caritat per iniciativa d'un particular. El projecte rep immediatament el suport i la protecció del rei, que sostreu el patronat al poder i a la influència de l'Església.

Es tracta, al manco als inicis, d'una institució mixta, que tant empara i cura malalts com acull pobres, vells i persones necessitades.

³⁷ Vegeu l'apèndix número 5.

L'edifici primitiu és de petites dimensions i està situat al costat dret del carrer de l'Hospital -al qual donà nom-, al mateix lloc on avui està ubicada la Residència Nostra Senyora de la Victòria. Té capacitat per acollir quatre persones, cinc com a màxim, i unes dependències annexes on habita l'hospitaler amb la seva família, a més d'un petit cementeri per soterrar els difunts que morin a la casa. El mobiliari, la vaixela, la roba i els estris disponibles són més bé escassos, precaris i de qualitat ínfima.

Amb la fundació de l'hospital sorgeix la figura de l'hospitaler, càrrec vitalici que els Jurats atorguen per elecció a un home de Sóller del braç secular. L'hospitaler arreplega almoines i llegats per totes tres illes, mantén l'hospital, proveeix els asilats i cura els malalts. Quan no pot fer-ho personalment, actua per procuració.

L'hospital es financia a base d'almoines i llegats testamentaris en diners, en espècie o en censals, probablement suplits amb doblers de l'erari municipal quan aquells són insuficients. L'assistència mèdica, en cas d'urgència, la presta el barber o cirurgià de la vila.

Amb tan provisional construcció, precarietat de medis, baix nivell organitzatiu i migrada font d'ingressos, no és gens estrany que l'hospital de Sóller, al manco durant els primers cent anys d'existència, mantenguí una vida reduïda als límits mínims de la subsistència.

La precarietat estructural que evidència la documentació no millora amb el temps, sinó que s'accentua i accelera els anys següents, fins arribar a la ruïna total. L'any 1565, quan el nunci episcopal Llorenç Foncillas visita l'hospital de pobres de Sóller, el troba quasi completament derruït i les parets enderrocades. Com a conseqüència, el Visitador ordena al Comú de preveres i als Jurats que reedifiquin l'edifici el més aviat possible i el dotin de dormitoris per recollir-hi els pobres, tant de la vila de Sóller com forans.³⁸

Aprofitant la reconstrucció, que es produeix entre 1570 i 1571, el Consell municipal edifica també la capella destinada a Nostra Senyora de la Victòria i a Sant Joan Bautista, quasi dos-cents cinquanta anys després que el rei Sanç n'autoritza la construcció.

³⁸ *Item visitavit Hospitale ville de Soller quod invenit fere omnino dirutum et omnes illius parietes diruti, ordinavit et mandavit quod, quam citius fieri poterit, dictum Hospitale reedificetur et fiant in eo cubacula et omnia in eis necessaria ad receptandum tam pauperes dicte ville de Soller quam alios advenas et alios* (Pérez Martínez, 1963/69: 201).

BIBLIOGRAFIA

- AGUILO, E. de K. 1904: Fundació i documents relatius a l'hospital de Santa Caterina dels pobres, *B.S.A.L./10*. Palma.
- BARCELO CRESPI, M. 1985: Els 'miserables' de la Ciutat de Mallorca a la baixa edat mitjana, *B.S.A.L./41*: 131-148. Palma.
- BAUZA ADROVER, C. 1921: *Historia de Felanitx*. Felanitx.
- BORDOY OLIVER, M. 1920: *Historia de la Ciudad de Felanitx*. Felanitx.
- CAMPANER FUERTES, A. 1881: *Cronicón Mayoricense*. Palma.
- CATEURA BENASSER, P. 1980: Hospitales foráneos de Mallorca (siglos XIII-XV), *Mayurqa/19*: 113-124. Palma.
- FERRA, B. 1903: Claro manifiesto de la fundación de la Casa y hospital de san Antonio Abad, *B.S.A.L./10*. Palma.
- FONT OBRADOR, B. 1972: *Historia de Lluçmajor*. Palma, 4 vols.
- LOPEZ BONET, J.F. 1988: Metrologia de Mallorca, *Estudis Baleàrics/28*: 59-72. Palma.
- LLOMPART MORAGUES, G. 1977: *La pintura medieval mallorquina*, 4 toms. Palma.
- MUNAR, G./ROSSELLO, R. 1977: *Història de Porreres*. Palma.
- PEREZ FERRER, F. 1974: *Notes històriques. Aportació a la història de Sóller*. Palma.
- PEREZ MARTINEZ, L. 1963/69: *Las Visitas Pastorales de don Diego de Arnedo a la Diócesis de Mallorca (1562-1572)*. Palma, 2 vols.
- PEREZ PASTOR, M.I. 1980: Comentari històric: l'Hospital de Sóller, *MAINA/1*. Palma.
- PEREZ PASTOR, P. 1993: Una iniciativa urbanística en el segle XIV: l'obertura del carrer de l'Hospital (Sóller, 1319-1338) a *B.S.A.L./49*: 101-118, Palma).
- PIFERRER, P./QUADRADO, J. M. 1948: *Islas Baleares*. Palma.
- PONS PASTOR, A. 1963: *Historia de Mallorca/1*. Palma.
- RODRIGUEZ TEJERINA, J.M. 1974: La medicina medieval en Mallorca, *Historia de Mallorca coordinada por J. Mascaró Pasarius/V*. Palma.
- ROSSELLO LLITERAS, J. 1978: Registra Collationum Ecclesie Majoricensis, *Fontes rerum Balearium/II*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1973: *Felanitx a la segona part del segle XIII*. Felanitx.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1978: *Historia de Manacor*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1978: *Inca y Selva en el siglo XIII*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1978: *Història d'Andratx. Segles XIII i XIV*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1978: *Història de Sant Llorenç des Cardassar. Segles XIII-XVI*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1979: *Història d'Alaró. Segles XIII i XIV*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1980: *Notes històriques de Calvià: segles XIII-XIV*. Calvià.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1980: *Notes per a la història de Deià. Segles XIII-XVI*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1981: *Història de Santa Margarida. De la prehistòria al segle XVI*. Palma.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1982: *Historia de Campanet. De la Prehistòria al segle XVI*. Palma
- ROSSELLO VAQUER, R. 1985: "L'Hospital dels Jueus", *Flor de Card/102*. Sant Llorenç.

- ROSSELLO VAQUER, R. 1985: *Notes històriques de Petra*. Petra.
- ROSSELLO VAQUER, R. 1985: *Sant Joan: segles XIII-XVI. Notes històriques*. Sant Joan.
- ROTGER CAPLLONCH, M. 1897: *Historia de Pollensa*. Palma.
- RULLAN Y MIR, J. 1875: *Historia de Sòller y sus relaciones con la general de Mallorca*. Palma, 2 vols.
- SANTAMARIA ARANDEZ, A. 1983: La asistencia a los pobres en Mallorca en el bajomedievo, *Anuario de Estudios Medievales*/13. Barcelona.
- SANTANER, J. 1967: *Historia del arrabal de Santa Catalina*. Palma.
- TALLADAS, F. 1892: *Historia de la villa de Campos*. Palma.
- VENTAYOL SUAU, P. 1927: *Historia de Alcudia*. Palma.
- XAMENA, P. 1984: *Història de Mallorca*. Palma.
- XAMENA, P./RIERA, F. 1986: *Història de l'església a Mallorca*. Palma
- XAMENA, P./ROSSELLO, R. 1976: *Historia de Felanitx*. Palma.

APÈNDIX DOCUMENTAL

1

1322, juliol 12, Sóller.

Atenent que Berenguer Vidal s'ha compromès a donar 60 lliures i tres lliets, Ramon de Palauet assigna la mitat d'un pati que té a Sóller en la porció que fou de Gastó de Bearn, per construir-hi un hospital. També faculta Berenguer Vidal per procurar almoines per al manteniment dels pobres i atorga als prohoms de la vila el dret de patronat.

In nomine domini nostri Jhesu Christi et totius sancte et individue trinitatis, patris et filii et spiritus sancti. Noverint universi quod cum tu, Berengarius Vitalis, sancti spiritus graciám obtulisses te promptum ad dandum et mitendum in opere cuiusdam hospitalis quod vis et cupis construi in villa de Soyler, sexaginta libras in denariis regalium Maioricarum minorum et tres lectos pannorum statim cum aliquod pati fuerit assignatum ad ipsum hospitale construendum, ego igitur, Raymundus de Palaciolo, habitator dicte ville de Soyler, attendens dictum opus prevalere adimplere quam remanere, per me et meos gratis et ex certa sciencia dono et assigno, ad dictum hospitale construendum ad honorem Dei et beati sancti Johannis Babbiste, medietatem illius pati terre quod habeo in villa de Soyler, subtus illud pati terre quod Guillelmus Oliverii per me tenet, usque ad cequiám molendinorum, prout ipsam tibi assignavi. Quod quidem pati terre dono et assigno ad predicta, franchum de censu, sub hoc modo: quod ibi construas dictum hospitale ad sustendandum pauperes et egenos prout in hospitalibus est fieri assuetum, et quod mitas in opere dicti hospitalis de tuo proprio dictas LX libras infra duos annos proxime venturos hoc modo, scilicet, in presenti primo anno viginti libras et in secundo ultimo anno residuas XL libras et dictos tres lectos pannorum factos et completos ad jacendum ad servicium dicti hospitalis. Hec tamen donatio et assignatio valeat et volo valere et atendere et complere si dominus Rex noster Maioricarum, in cuius porcione dictum patum est, que fuit domini Gastonis, vult hiis consentire et concedere, et quod dictum hospitale sit perpetuo in loco predicto.

Et tu possis tenere et procurare dictum hospitale de vita tua, si volueris, et accipias et congreges elemosinas et omnia beneficia et perventus dicti hospitalis et ex ipsis provideas tibi ipsi et pauperibus qui ibi fuerint bene et fideliter; et si dictum hospitale tu personaliter aministrare et procurare volueris, proceres et universitatis vallis de Soyler possint se intromitere super aministracione ipsius hospitalis et inde habeant jus patronatum ad dictum hospitale et omnia sibi necessaria perennitus providere. Et hec omnia promito atendere et complere sub obligacione etc. Et ego, dictus Berengarius Vitalis, laudans predicto, promito atendere et complere sub etc.

Testes inde sunt Franciscus de Mansoalbo, Berengarius Columbe, Petrus Masdeyla et Bernardus de Cantalops.

1324, juliol 24, Formiguera.

Carta d'autoritació del rei Sanç de Mallorca als prohoms de Sòller per construir l'hospital al pati cedit per Ramon de Palauet, sota certes condicions; cessió dels drets alodials sobre el solar; i atorgament als prohoms esmentats del dret de nomenar l'hospitaler.

Noverint universi quod Nobis, Sancio, Dei gracia regi Maioricarum, comiti Rossilionis et Ceritanie, et domino Montispeulani obtulerunt dudum supplicationem suam probi homines ville et parrochie de Sullare insule Maioricarum, per quam petierunt ut dignemur velle et pati quod, prohibicione nostra in contrarium edictam non obstante, possint facere et constituere ad honorem Dei et in refugium pauperum eius unum hospitale in villa ipsa Sullaris in quodam videlicet patuo quod Raymundus de Palaciolo, populator ville ipsius, dederat divino intuitu per faciendo hospitali iam dicto. Nos autem, dicta supplicatione benigne admissa, mandavimus fidelibus procuratoribus nostris in Maioricarum Michaeli Rotlandi et Petro Burguesii ut dictum patuum extirarent, quod pro nobis tenetur jure directo, ad illum finem quod condescenderemus supplicatis predictis. Et juxta taxationem inde factam constituit nos inde debere habere viginti sex libras tresdecim solidos et quatuor denarios monete regalium Maioricarum minorum, compensata amortitzacione eiusdem. Et de illis recepimus quindecim libras dumtaxat, seu dicti procuratores nomine nostro, et totum relique remisimus dictis probis hominibus ad supplicationem supplicem eorundem. Volentes igitur dictum primerum nostrum conceptum deducere ad effectum, per nos et nostros concedimus per hanc cartam, dictis probis hominibus et universitati ville Sullaris, quod in dicto patuo inferius confrontato, quod continetur in longitudinem tresdecim cannas ad cannam Montispeulani et in latitudinem alterius capitis octo cannas et quatuor palmos ad eandem cannam et in latitudinem alterius capitis octo cannas et duos palmos ad dictam cannam, possint hedificare et hedificent hospitale et hedificatum tenere perpetuo, in quo admittantur et recolligantur Christi pauperes et egeni. Quod quidem hospitale et dictum solum eiusdem, cum omnibus hedificiis et melioramentis que fient in eo, sit amortitzatum et perpetuo allodium dicte ville et universitatis eiusdem, sub conditionibus que secuntur, sub quibus concedimus dictum fieri hospitale, aliter minime concessivi.

Primo videlicet quod hospitalarius seu gubernator dicti hospitalis sit semper laicus nec portet habitum neque crucem, sed subsit immediate curie per omnia seculari. Et sit unus bonus homo dicte ville seu parrochie, eius quem dicti probi homines ad hoc semper duxerint eligendum. Nam institutionem et destitutionem dicti hospitalarii seu gubernatoris dicti hospitalis, ad dictos probos homines dicte ville Sullaris volumus et ordinamus per in perpetuum pertinere. Quibus liceat quantum in nobis est construere in dicto patuo capellam, et in ea altare erigere ad honorem beati Johannes Baptiste in quo missarum sollempnia celebrentur pauperibus decumbentibus et egenis in hospitali iam dicti, et ordinare ibidem cimiterium infra fines patui iam dicto, in quo corpora morientium in dicto hospitali tradantur ecclesiatice sepulture. Est autem dictum patuum in dicta villa Sullaris, in portione nostra que fuit olim nobilis Gastonis de Biarno. Et affrontat ex una parte in via publica, et ex alia in cequia, et ex alia in domibus Guillemi Olivarii et Bernardi Simonis, et ex alia in domo seu retrocorralli Guillemi Frontera de Sullare. Hanc itaque concessionem et amortitzacionem allodialem patui supradicti facimus, dictis probis hominibus et universitati ville predictae per in perpetuum, salvo jure nostro in reliquis bonis dicti Raymundi de Palaciolo, in et pro censu quem nobis antea faciebat pro patuo supradicto. Mandamus igitur omnibus nostris locumtenentibus, vicariis, baiulis, procuratoribus et aliis officialibus nostris presentibus et futuris quatenus concessionem et amortitzacionem predictam, sub conditionibus supradictis ac omnia in hac carta contenta, dictis probis hominibus et universitati Sullaris observent firmiter et faciant per in perpetuum observari, prohibicione nostra de talibus non amortitzandis in contrarium edita, in aliquo non obstante quoniam super hoc ex certa scientia dispensamus de speciali gratia quam dicte universitati volumus facere in hac parte, sub conditionibus supradictis. In quorum omnium testimonium et fidem perpetuam presentem cartam fieri

jussimus et sigilli nostri appensione muneriri.

Quod est actum et datum Formiguerie, nono kalendis augusti anno Domini millesimo trecentesimo vicesimo quarto.

Signum Sancii, Dei gratia regis Maioricarum, comitis Rossilionis et Ceritanie et domini Montispesulani, qui predicta omnia et singula laudamus atque firmamus.

Testes huius rei sunt
 Nobilis Petrus de Fenoletto, vicecomes insule
 Berengarius Maynardi, canonicus Narbonenti, cancellarius
 Dalmacius de Banhulis
 Petrus de Pulero Castro.
 Guillelmus de Fontibus portarius maior milites.
 Nicholaus de Sancto Justo, thesaurarius
 Et Jacobus Scuderii, notarius, omnes consiliarii prefati domini regis.

Ego Jacobus Scuderii, notarius preffati domini regis et eius auctoritate publicus ipsius speciali mandato hec scribi feci et clausi meo publico solito signo.

AMS-5004 Pergamí, 9 kalendes agost 1324.

3

1346, maig 1, Sóller.

Inventari de l'hospital de Sóller, fet per l'hospitaler Pere Pomar.

Noverint universi quod ego, Petrus Pomar, sciens me hodie constitutum et ordinatum fore in hospitalerium et rectorem hospitale ville Sulleris per vos, venerabilis Franciscus Erbona et Guillelmus Carles, sindicis anno presenti, et Petrus Episcopalis et Guillelmus de Mansonovo, seniores, juratos dicto anno presenti valle de Soyler, ac Jacobus Paschale, Jacobus Merola, Petrus Strucii de Fornalugio et Jacobus Fontis, probos hominis preffate valle, ideo tenet in principio administracionis mee volens non inconsulte (?) bona et res dicti hospitale suscipere set cum beneficio inventarii ne dicta bona depredi (?) valeant vel occultari (...) vobis predictis venerabilis sindicis juratis et probis hominibus presentibus et videntibus facio istud presens inventarium seu repertorium de omnibus bonis et rebus mobilibus que et quos inveni dicti hospitale, precedente tamen et descripto venerabili signo sante crucis.

In primis quidem inveni in domibus dicto hospitale III lectos postium cum marficis. Item unum lectum arundinorum cum pedibus fusti cum sua marficha. Item II capucialia cum plumba. Item duo transverseria modice valore cum aliquantulo de plumba. Item mediam flaciatam cum listis nigris, albis et croceis. Item quamdam aliam mediam flaciatam modice valoris quasi albam. Item quamdam aliam mediam flaciatam ruptam et modice valore. Item unum berrega listatum cum listis virgiliis, nigris, croceis et lividis. Item unum pedas flaciate. Item mediam flaciatam cum listis virgiliis, albis et lividis. Item tria capucialia oldana et modice valoris. Item inveni tria linceamina. Item inveni in domo in qua jacebat Berengarius Vitale, olim hospitalerius dicti hospitale, unum lectum postium cum marficha et unum par linceaminum. Item duas flaciatas. Item duas butas de mena bladerias et unum carratellum. Item unum carratellum vinarium et duas gerras magnas olieres. Item quamdam techam (recham) periculum. Item unam pasteriam cohoptam cum suis pedibus. Item quinque scamna magna et septem scamna pericula. Item quamdam tabulam comedendi. Item duo paners et quamdam paneriam arundinarum. Item unum scudeler. Item quamdam arquetam. Item quinque ollas terre. Item unam cassolam terre et duo cisoria fustis magna et unum parvum. Item unum morterium fustis et quoddam cloqetem. Item X scutellas terre et duos tayadors. Item quamdam patelam. Item

quosdam tripodes ferri. Item quosdam pedrerias (?) fustis et aliquam aliam frascam fuste. Item inveni aliquas res quas domine uxor dicti quondam Berengarii Vitale hospitalerii comendaverit extra dictum hospitale scilicet in domibus Matei (?) Ferrarii et Bernardi Durandi venisse unum lumenerium ferri et unum sedas, quamdam calderiam de aram, II forreyats ferri aptos ad januas, quamdam ollam magnam terre, III cassoles terre. Item unum ferre aptum ad relam, unum elm ferreum de mayla, I cove magnum arundinorum, duo lineeamina alterum quorum de brini et alterum de stupa. Item quasdam mapas tabulares et I manutergium. Hec autem et non alia inveniri potui pertinencia dicto hospitali set precisione quod si deinceps invenero aliquid aliud pretinens dicto hospitali illud poni et redigi faciam in seriem publici inventarii, omni fraude et malignitte cessantibus quibuscumque. Et sic Deus me adiuvet et eius sancti quatuor evangelia meus manibus tacta.

Quod est actum kalendes madii anno domini MCCCXLVI.

Signum Petri Pomar, hospitalerii predicti qui hec laudo, firmo et iuro.

Testes huius rei sunt predictae Franciscus Erbona, Guillemus Carles, Petrus Episcopalis, Guillemus Masnou, Jacobus Paschale, Jacobus Merola, Petrus Strucii, Jacobus Fontis, Bernardus Durandi, Guillemus Oliverii et Bernardus Ville.

ARM Notaris L-2, foli 3.

4

1386, agost 21, Sóller.

Nomenament d'Antoni Gras com a hospitaler de Sóller, i inventari de l'hospital.

Noverint universi quod cum domus hospitalis ville de Soller per mortem Jacobi Joffre adrerer (?) rectore et nullus eset qui regeret ipsum hospitale, ideo nos, Bernardus Pellisserii, Petrus Bisbal et Petrus Dorriols, jurati anni presentis parrochie de Soller, una cum Bernardo Cogoles ab hoc actu absente, cum infirmaret, anelantes prout nostra interest ad bonum regimen dicti hospitalis, celebrato primitus per nos consilio in loco assueto ecclesie de Soller, in quo consilio fuerunt vocati et presentes probi homines dicte parrochie de Soller, inferius nominati, auctoritate nostri officii et de consensu dictorum proborum hominum scienter et consulte, constituimus et ordinamus in procuratorem et rectorem dicti hospitalis vos, Anthonium Gras, habitatorem ville de Soller, presentem et plures voces per scrutirium in dicto consilio habentem, ita quod dictum hospitale regatis et regere possitis et in domibus dicti hospitalis habitetis continue cum uxore vestra et familia, et fructus et comoditates ac jura ipsius hospitalis de tota vita vestra percipiatis dum circa ipsum regimen idoneus et sufficiens fueritis et curosus, et personas pauperes receperitis et eis providebitis in dicto hospitali de elemosinis et bonis eiusdem hospitalis, et juxta facultates eiusdem. Et ego, dictus Anthonius Gras acceptans gratis onus regiminis dicti hospitalis promito mea bona fide circa ipsum regimen legaliter et fideliter me habere, et omnem comodum dicti hospitalis pertractare et incomodum evitare, et pauperes Christi recolligere et eis providere in domo dicti hospitalis juxta facultates eiusdem hospitalis et alia facere que bonus hospitalerius facere potest et debet, et bona et jura dicti hospitalis que ad meas manus devenerint custodire et salva facere, obligans propter hec in manu subscripti notarii nomine depositi et comande me et omnia bona mea habita et habenda.

In super ego, dictus Anthonius Gras, presentibus vobis dictis juratis et testibus subscriptis, facio inventarium de rebus que inveni in domo dicti hospitalis et quas raubas profiteor me habuisse et recepisse. Inveni namque et recepi tres lectos postium cum suis marficis. Item inveni unum alium lectum encaxatum vacuum et mediam flaciatam de borra cum suis listis blavis, et quinque trocios de flaciatas nullius valoris. Item inveni quinque lineeamina de tribus telis, et duo lineeamina de duabus telis, et quatuor traverseria cum plumba modici

valoris, unum librellum terre, unam balistam veterem sine crocho et cordis, unam pasteriam veterem et sine cohopena, duas patellas veteres de aram, et duo asteria ferri, et duas vanovas modici valoris, et duos cubertorios blavos de bort oldanos, et duas caxias veteres, et unam archam magnam fustis et unam candeleriam et unum arquibanchum unius caxie, unum cubellum et unam portadoriam, duas gerras olierias, tria luminaria ferri, quosdam tripodes ferri, unum morterium de pera cum suo boxio, unam vanovetam de albats et unum pannum cum signis de flor, unam conquetam araminis foradatam, unum bacinum parvum de latone per acaptar, unam squillam parvam, quasdam banastes, tres banchos fustis ad sedendum, et unum cadafium terre.

Actum est hoc in villa de Soller vicesima prima die mensis augusti anno a nativitate Domini MCCC octuagesimo sexto.

Signa nostrorum Bernardi Pellicerii, Petri Bisbal et Petri Dorriols juratorum dicte universitatis de Soller. Signum mei Jacobi de Mansonovo. Signum mei Berengarii de Olivis. Signum mei Jacobi Paschalis. Signum mei Guillemi Solerii. Signum mei Jacobi Tria. Signum mei Bernardi Arbona. Signum mei Jacobi Fontis. Signum mei Francisci Morey. Signum mei Johannis Vilalonga. Signum mei Bernardi Boiosa. Signum mei Johannes Lampayes. Signum mei Petri Carles. Signum mei Jacobi Canals. Signum mei Bernardi Duran. Signum mei Guillemi Bouloni. Signum mei Guillemi Custurerii. Signum mei Petri Conill. Signum mei Guillemi Gerald. Signum mei Guillemi Venrelli. Signum mei Guillemi Rotlan. Signum mei Francisci Ros. Signum mei Berengarii Fontaneti. Signum mei Jacobi Busqueti. Signum mei Anthonii Columbi. Signi mei Petri Paratoni. Signum mei Johannis Arbona. Signum mei Guillemi Genesta. Signum mei Thomasii Bisbal. Signum mei Jacobi Arbona. Signum mei Petri Bisbal de Fornelugio. Signum mei Laurencii Bisbal. Signum mei Johannis Avinionis, notarii. Signum mei Petri Frontera. Signum mei Bartholomei Destada, consiliariorum dictorum juratorum. Signum mei Anthonii Gras, predictorum omnium qui hec laudamus, concedimus et firmamus.

Testes inde sunt Johannes Paratoni de Beniarai, Andreas Tuyent, Nicolaus Solerii et Bernardus Segual, Petrus Cunill et Jacobus Sora.

ARM Notaris B-27, foli 191.

5

1408, agost 17, Sóller.

Inventari de la roba de l'hospital de Sóller fet per l'hospitaler Francesc Esteve.

Inventarium raubarum hospitale de Soller.

Die veneris XVII augusti anno a nativitate Domini MCCCC octavo.

In Dei nomine sit omnibus notum quod nos, Jacobus Tria, Petrus Duran et Antonius Guardia, junior, tres ex juratis de Soller, mei presencia, et ego, Franciscus Stefani, noviter per consilium de Soller electus et deputatus ad administrandum bona et raubas dicti hospitalis et ad illa custodienda, facimus repertorium inventarium seu memoriale raubarum inventarum in dicto hospitali, presente domina Angelina uxor Bernardi Felicis, textoris, hospitalerio domus ipsius hospitalis, et fuerunt inventa raube sequentes.

Primo quandam vanovam primam quatuor telarum brini operum de ondas bonam, que fuit de na Angelina candelera, quondam, die presenti sepulta, que obiit in dicto hospitali. Item

aliam vanovam primam oldanam et veterem perforatam, operum de undis, que fuit dicte Angeline. Item quamdam mediam flaciatam burre mediocre cum listis lividis amples et virmillis stretes ipsius Angeline. Item unum transverserium plenum plumbe bonum listatum cum listis lividis et albis. Item unum trocium lenciaminis squinsiatu brini. Item unum lenciamine quatuor telarum brini quatuor telarum (sic). Item unum lenciamine brini trium telarum oldanum. Item quasdam mapas albas de mesa oldanas. Item quasdam mapas squinsiatas modici valoris longas listatas. Item duo manutergia oldana. Item quasdam mapas in duobus trociis, de mesa, veteres. Item quoddam lectum quatuor postium cum marfiche et matelafio cum botanis desuper et subtus lividis, mediocre. Item unum arquibanchum longum unius caxie cum sua clave. Item quasdam grazellas ferri. Item quandam sertaginem araminis mediane cum sua giradora ferri, et fuerit supradicta omnia dicte domine Angeline. Item fuerint inventa alia bona dicti hospitalis et sunt hec que sequent, videlicet tres lectos cum marficis plenos palearum. Item tria transverseria plena plumbam modici valoris, unum quorum cum cohoptera nova stupe. Item tria lenciamina trium telarum stupe quilibet sex cannarum mediocre. Item duas medias flaciatas oldanas cum listis de stamenya. Item duos trocios flaciatarum burre squinsiatarum valdi modici valoris supra marfichas. Item duo lenciamina noviter operata brini et stupe quatuor telarum quilibet octo cannarum. Item duo lenciamina nova brini et stupe trium telarum quilibet sex cannarum. Item quatuor lenciamina nova quilibet trium telarum et quilibet sex cannarum. Item quandam vanovam quatuor telarum brini novam operum de undis. Item quandam mediam lodicem de borra albam novam. Item quoddam cohoptorium cum botanis lividis desuper cum listis primis. Item quandam vanovetam primam de albats squinsiatam. Item quoddam cohoptorium cum sindone virmillio in voris de super cum signis in campo croceo signis virmillis de flors de lliri et cum subtus panni de cotonina livida, quod deferatur supra cadavera defuncta in dicto hospitali. Item quandam archam cum sua clave bonam. Item quandam caxiam magnam cum suis pedibus. Item quandam aliam caxietam modici valoris. Item tria arquibancha modici valoris. Item duo scanna migenseria. Item quatuor luminaria modici valoris. Item quandam sertaginem araminis modici valoris cum sua giradora ferri. Item quosdam tripodes ferri modici valoris. Item quatuor cizoria parva fustis. Item quandam raya veterem. Item quandam stormiam corii plenam burre. Item quandam tabulam longuetam veterem modicique valoris.

ARM Notaris A-22, foli 94.

6

1463, Sóller.

Relació dels censals que rebia l'hospital de Sóller.

Lo Spital.

Aço es lo capbreu dels censals que reb e dret de rebre ha lo spital de la vila de Sóller.

Primo fa en Jacme Codonyer per una possessio appellada la Xeronia quascun any quatre llibres en la festa de (*en blanc*).

Item mes fa hun tros de hort de la heretat den Ramon Castanyer quascun any onze sous en la festa (*en blanc*). Fa.ls are en Barthomeu Frontera Leydi.

Item mes fa quascun any lo alberch den Miquel Cristia setze sous cens en la festa de (*en blanc*) los quals lexa la dona Manda al dit hospital.

Item mes fa quascun any en Johan Alcover segons obligacio den Bernat Caparo trenta dos sous en la festa (*en blanc*) per general obligacio segons appar ab carte feta en poder del discret en Gracia Bellot, notari, sots a XXI de abril any mil CCCC cinquanta sis.

Item mes fa en Pere Bernat de Fornaluig segons diu lo dit Bernat Caparo vint sous en la festa (*en blanc*) per general obligacio, segons consta ab carte feta en poder del discret en Gracia Bellot, notari, sots a XXI del mes de abril any mil CCCC L sis.

AMS-550, foli 1.

RESUM

En el present treball, l'autor centra el camp de la seva investigació en l'anàlisi d'una de les pràctiques caritatives més utilitzades per subvenir la pobresa estructural de la societat mallorquina a la Baixa Edat Mitjana i Moderna: els hospitals de pobres. Partint del debat historiogràfic entorn al concepte de pobresa i de les distintes solucions aplicades, analitza la fundació de l'hospital de pobres de Sóller, l'any 1322, a partir de diverses donacions particulars en diners i en espècie. Seguidament, estudia la figura de l'hospitaler i les seves competències i obligacions, com a cap de l'administració i direcció de la institució així com els donatius, limosnes i llegats testamentaris que en constitueixen el sistema de finançament. Finalment, fa un estudi morfològic de l'edifici i del parament i els guarniments, en base als inventaris de béns realitzats els anys 1346, 1386 i 1408.

ABSTRACT

In the present work the author centres his investigation field on the analysis of one of the most usual charitable practices to provide for the structural poverty of Majorcan society during from the late Middle Ages up until the Modern History period: Hospitals for the poor. Starting from the historiographic debate about the concept of poverty and the different solutions applied, he analyses the foundation of the hospital for the poor in Sóller in 1322, taking its rise from several private donations in money and in kind. After-wards he makes the study of the hospitaler's figure and of his aptitudes and obligations as a core of the administration and direction of the institution, as well as of the donations, alms and testamentary legacies which constitute the building as well as of the ornaments and equipment based on the inventories of possessions realized in 1346, 1386 and 1408.

L'ALJAMA DE MALLORCA

Notícies del s. XIV

JOAN ROSSELLO LLITERAS
ANGEL JAUDENES GUAL DE TORRELLA

El treball ordinari de cada dia ha posat dins les nostres mans quatre documents fins ara desconeguts referents a l'aljama dels jueus de Mallorca: preparant el catàleg dels pergamins de l'arxiu parroquial de Santa Eulàlia en vàrem localitzar dos i després, mentre redactàvem les regestes per al catàleg dels pergamins de l'arxiu del Monestir de Jesús de Natzaret de la Cartoixa de Valldemosa, en trobarem altres dos.

Fins i tant arribarà el moment oportú de publicar ambdós catàlegs, ja enlestits i a punt de portar a la impremta, anticipem la presentació dels referits quatre documents, que si bé en veritat no ens permeten estudiar en profunditat la vida de l'aljama de Mallorca en el segle XIV, pero brinden la possibilitat de guaitar-hi i columbrar el funcionament i alguns problemes que preocupaven el col·lectiu jueu.

Del primer document, datat el 12 de març de 1350, es desprèn:

- 1.- Que els jueus celebraven llurs reunions dins l'escola, *in scola*.
- 2.- Que hi havia quatre secretaris els quals tenien la competència de convocar assemblea general.
- 3.- Que assistien a tal assemblea els jueus principals de l'aljama.
- 4.- Que el governador del regne de Mallorca no solament tenia plena jurisdicció sobre els jueus, sinó que tutelava la legitimitat de llurs reunions i el bon ordre de les mateixes.
- 5.- Una prova la tenim quan a requesta dels principals jueus el governador publicà els nous capítols, en els quals disposà els següents punts:
 - 5.1.- Per celebrar consell de coses concernents a l'aljama és imprescindible la presència almenys de trenta persones de les que estiguin al corrent en el pagament d'imposts reials, entre les quals seran elegits els propis consellers i els quatre secretaris.
 - 5.2.- Tal elecció serà pel termini d'un any baix pena de cinquanta lliures.
 - 5.3.- Els secretaris al final del exercici han de retre comptes a dues persones que l'aljama designarà, baix pena de cinquanta lliures.

5.4.- Dins la sinagoga es prohibeix pronunciar paraules malsonants o injurioses, sota pena de vint sous per cada vegada.

5.5.- Els consellers elegits tenen obligació d'assistir a les reunions sempre que seran convocats pels secretaris, baix pena de tres sous per cada vegada que hi mancaran.

5.6.- Les multes seran pagades al rei.

5.7.- Els presents capítols tendran vigor *ad beneplacitum regis* fins i tant serà ben vist al rei.

5.8.- No se podran alterar els estatuts sens consentiment unànime, baix pena de cinquanta lliures.

5.9.- Es constituïda una comissió per designar tres persones bones i aptes per elegir els homens principals d'entre els quals sortiran els secretaris i prohoms.

5.10.- No podran esser elegits dos germans, ni pare i fill.

5.11.- Ningú no podrà pronunciar paraules injurioses contra els estatuts baix pena de cinquanta lliures cada vegada.

5.12.- Una comissió visità el governador i comunicà els acords que ha presos l'assemblea; aquest autoritzà la publicació dels mateixos acords dins la sinagoga i manà al nunci de la pròpia curia reial intimar als jueus l'obligació de servir dits estatuts.

El segon document, datat el 19 de maig de 1383, ens mostra:

2.1.- Com l'aljama necessita diners per satisfer un deute de certa quantitat manllevada a l'aljama de València per tramitar alguns afers vers el rei.

2.2.- Els secretaris i la major part del consell es reuneixen en l'algorfa o casa de l'aljama situada a l'entrada interior del portal major del Call dels Jueus de Ciutat.

2.3.- Per esquivar fer una talla o manllevar altra quantitat es determina vendre unes cases de Benhabit, situades en el Call Jueu en el carrer del Temple en la porció de l'Església de Mallorca.

El tercer document, datat el dia 1 de setembre de 1493, ja parla de jueus conversos i especifica llur nom abans i després de la conversió.

3.1.- El col·lectiu jueu necessita diners per pagar els creditors i censalers *olim* de l'aljama dels jueus.

3.2.- S'ha feta una condonació a favor dels jueus a raó de quatre sous sis diners per lliura en reparació i desagravi de la inhumana destrucció del Call que fou el 2 d'agost de 1391.

3.3.- El deute serà pagat en tres terminis:

- a) Traspasant deutes de cobrança segura.
- b) Traspasant censals d'oli, blat o diners.
- c) Lliurant certes cases de la comunitat i de l'aljama.

3.4.- Hi ha un deute de cinc-centes lliures i un altre de nou mil cinc-centes lliures.

3.5.- Seran venudes les cases que serà necessari. En aquesta ocasió són subhastades unes cases que foren de Magaluff Doscha situades en el Call.

En el quart document datat el 3 d'octubre de 1401 ja veiem que les cases del Call son venudes i Joan Jorba, que ha comprat una casa, per pagar cinquanta lliures al creditors de l'aljama ven un censal al clero de Santa Eulàlia. Hi ha la successió de propietaris de la mateixa casa.

La falta d'il·lació entre els quatre documents no permet treure una conclusió de conjunt.

Per una mes fàcil i profitosa utilització hem inclòs un índex alfabètic de noms i un altre també alfabètic dels llinatges; els guarismes que hi ha al costat indiquen el nombre del document i la xifra immediata indica el lloc on es troba aquell nom dintre el document.

Apèndix documental

1

1350, març, 12, Ciutat de Mallorca.

Trasllat. El divendres 17 de març de 1350 congregats dins l'aula "scola" dels jueus de Mallorca Moxí Natjar (1), Salamó Sussen (2), Magaluf Benbarhon (3), i Issach Mahabub (4), secretaris de l'aljama dels jueus, Salamó Xulell (5), mestre Ferrer Tresasques (6), metge, mestre Salamó de Petralata (7) [Perellada ¿?], metge, Gracià Bon-senyor (8), Issach Benchabes (9), Maymó Farag (10), Magaluf Fatzuati (11), Sussen Benfarto (12), Hacton Falvix (13), Salamó Estraham (14), Samuel Rubibi (15), Iusef Benadde (16), Dauhet Mahani (17), Isach Ses Portes (18), Danhet Bonseyor (19), Iucef Zigandi (20), Mosse Faraug (21), Issach Senyoret (22), Jacob Cidenden (23), Samuel Bonseyor (24), Magaluf Farag (25), Maymó Comalet (26), Iusef Faxuati (27), Abram Deus-lo-sal (28), Iucef Boniach (29), Abram Vidal (30), Astruch Cohen (31), Mandil Bolax(32), Iacob Quix Bonjuha (33), Mosse (34) e Issach Dareny (35) jueus principals de l'aljama, Bernat Sala, notari, requerit instantment per dits jueus els llegí i publicà certs capitols que per ells havia compilat Gisbert de Cinallis, governador del regne de Mallorca en els quals se ordena:1) els secretaris no podran celebrar consell de coses concernents l'aljama sens la presència de trenta persones de les que paguen la quessa del rei, *bones, savies, de la dita aljama* o amb la major part e mes sana part d'aquelles, les quals per l'any present sien ades electes en consellers i llur elecció com la dels secretaris serà per un any, sota pena de cinquante lliures, 2) els secretaris finit llur ofici han de retra compta de llur administració i lliuraran el remanent a l'aljama en poder de dues persones elegidores per l'aljama, sots pena de cinquante lliures, 3) negú que sia en el consell dins la sinagoga no gos dir vilanies al altre ni paraules que en res taquen deshonor, sots pena de vint sous per cada vegada, 4) tot conseller elet deu venir al consell tota vegada que demanat serà per els secretaris, sots pena de tres sous cada vegada. Les multes seran pagades al rei. Tendran eficàcia fins i tant que al rei plaurà. Tots els presents ho lloaren i determinaren que no se podran alterar sens consentiment unaním, sota pena de cinquante lliures. Fou creada una comisió composta per Moxí Natjar (36), Magaluf Bon-Barhon (37), i Issach Mahabub (38), secretaris i Salomó de Perellada (39), metge en substitució de Salomó Sussen (40), secretari perquè elegissin tres persones bones i aptes per designar les persones principals dels jueus que elegiren els secretaris i prohoms predits i tots els altres assentiren, pero no podran ésser elegits dos germans, ni pare i fill, ningú de tots ells podrà pronunciar paraules injurioses o denigrants contra dits capitols, baix pena de vint lliures. Els tres elegits sigueren Magaluf Fatzuati (41), Sussen Benfarro (42) i Maimó Faraug (43), jueus prohoms de dita aljama i aquests elegiren consellers dels sarraïns l'any present, ço es, Salomó Xulell (44), Gracià Bonsenyor (45), Soleyme de Malacha (46), Mosse Almaterii (47), mestre Salamó de Perellada (48), metge, Jusef de Montblanch (49), Iusef Aquin (50), mestre Cresques (51), Jucef Benadde (52), Mardoam Banqueri (53), Samuel Rubibi (54), Iucef Zigando (55), Astruch Cohen (56), Issach Senyore (57), Moxí Bennono (58), mestre Mosse Farug (59), Hacron Facluix (60), Salamó Effrahim (61), Samuel Abremon (62), Mandit Bolax (63), Iucef Benalell (64), Issach Darey (65), Sussen Benfarzo (66), Magaluf Fatzuat (67), Maymó Fararg (68), els quals pregaren el notari tocàs acte. El die següent se donà relació al governador en presència de Magaluf Fatzuat

(69), Sussen Ben-Farro (70) i Haccon Falaix (71) el qual governador autoritzà la publicació de tots els capitols dins la sinagoga i manà a Martí de Brunal (72), nunci de la seva curia, intimàs als jueus l'obligació de servir dits capitols, cosa que complí en presència de dit notari.

Not. del trasllat: Joan Homar, Jordi Nadal, Joan Riera, que firma el trasllat el 20 de maig de 1383.

Hi ha nota dorsal: Ara fa dit censal Joanot Bayo (!!!). = Num. 14. = Quoniam ad te orabo Domine. = Maig, plech 1, num. 29.

2

1383, maig, 19, Ciutat de Mallorca.

L'aljama dels jueus de Ciutat necessita cent dues lliures moneda de Mallorca per canviar amb consemblant quantitat que Biona del Mestre, jueu de Ciutat, nunci de dita aljama missatger dels jueus vers el rei per alguns afers de l'aljama per una quantitat de diner manlevada a València perquè l'aljama de Mallorca no tenia diners comuns per fer el canvi, per això els secretaris de l'aljama i el seu consell, ço es, Isach Mahabub (1), Moxí Xulell (2), Moxí Bonhahanm (3), Abram Ses Portes (4), secretaris, Astruch Cohen (5), Maymó Farag (6), Magaluff Natiar (7), Issach Chahbit (8), Aron Fazuati (9), Juceff Alatzar (10), Magaluff Benabbo (11), Homar Bennono (12), Hathon Benhiadde (13), Maymonus Xulell (14), Salamonus Xullell (15), Abram Devi (16), Davi Davha (17), Juceff Benaynot (18), Salamonum Mandilet (19), Alaffca Cohen (20), jueus de Mallorca, la major part del consell de trenta prohoms jueus elegits, per ordenació real, segons document del XV kal. apr. (18 de març) hora tertiarum de MCCCCL en poder de Bernat Sala, notari, reunits en l'Algorfa o casa de dita aljama situada a l'entrada interior del portal major del Call Jueu de Ciutat per celebrar consell, determinan vendre quaranta vuit sous reals moneda de Mallorca, censals que cobra l'aljama per cases que té Benhabit, jueu, situades en el Call Jueu en el carrer del Temple en la porció de l'Església de Mallorca i així no els serà precís fer una talla o manllevar altra vegada.

Acta in loco predicto (Civitate Majoricarum) XIX mai. a. a nat. Dni. MCCCCLXXXIII.

T. : Joan Riera, notari, Bernat Figuera, Bartomeu Ballester, picapedrers, Pere Salzet, corredor, ciutadans.

Not. : Joan Riera.

Al dors: Cartes feens per lo cens den Ayat Tabbis e son tres cartes. = Ara fa dit censal Joanot Bayo. = Num. 14. = Quoniam ad te orabo Domine. = Alou del sr. bisbe. = H.

3

1393, setembre, 1, Mallorca.

Pere Onís (1), convers, que abans havia nom Jacob Abdalhach (2), Berenguer de Cortells (3), convers, que olim nomia Bellshoms Caracos (4), Jaume Des-Portell (5), convers que olim nomia Salamó Bactam (6), Antoni de Requesen (7), que olim nomia Salamó Xullell (8) i Daniel de Requesen (9) que olim nomia Ozom Abdalboch (10), procuradors de la comunitat dels altres conversos de Mallorca, segons poder otorgat davant el notari Bernat Tauler el 19 d'octubre de 1392, per pagar a Bernat Febrer, Arnau Cerdò, Tomás Des-Bach, militars, Nicolau Rossell,

canonge, Baldivi de Galiana, Joan de Santjoan, Jordi de Santjoan, donzell, Jaume de Viladestres, jurisperit,

Macià Borrassà, Llorenç (. . .), Jaume Pagès, Llorenç Colom, Pere Colom, Bartomeu Colom, Pere Fuster, Joan de Moyà, Berenguer Ferrer, Pere Ravell, Antoni Sitges, Jaume Mir, fill i hereu de Reginald Mir, doctor en quiscun dret qu., Francesc Umbert, tutor dels fills d'Arnau Serra qu. , Angelina, esposa de Jaume Mercer, mercader, Joaneta, esposa d'Antoni Llorenç, mercader, Jaume Torrella, fuster, Nicolau Serra, llicenciat en dret, Felip Serra i Pere Serra, germans, creditors i censalers olim de l'aljama dels jueus de Mallorca i tenint present la condonació feta a raó de quatre sous sis diners per lliura *nobis graciosè remissis, respectu destructionis dicti Calli inhumaniter secute in Majoricis die II augusti* del any 1391, que se pagaran en tres terminis, ço es, el primer serà pagat traspasant deutes de cobrança segura, el segon per lliurament de censal d'oli, blat i diners i el tercer per lliurament de certes cases de la comunitat i de la mateixa aljama. Per pagar cinc centes lliures a tenor de certs capítols fets per Berenguer de Montagut, donzell, lloctinent de la governació i confirmats el 3 de maig passat en poder de Bernat Tauler, notari, amb llicència de Pere Vinyols, ciutadà, Mateu Lloscos, lloctinent del procurador reial, Joan Gallard, comissari de l'escrivania real de 26 de febrer de 1393, el qual autoritza la venda de cases dels jueus, les que sien necessàries per pagar nou mil cinc centes lliures. Per això venen a Pere Claret, saboner, ciutadà i a tots els altres en subhasta feta per Francesc Despuig, corredor, unes cases que sigueren de Magaluff Doscha (11) qu. , situades en el call dels Jueus de Ciutat en la porció de Sant Joan de Jerusalem. Confrontem amb cases que foren de Moxí Letgem (12), cases de Magaluff Caruhi (13), murada del Call i carreró per el qual se entra a dita casa.

Actum Maioricis I sep. a. a nat. Dni. MCCCXCIII.

Hi ha el signe de fra. Pere de Santmartí, lloctinent del comanador a Mallorca de les cases i hospital de Sant Joan de Jerusalem.

T. :Joan de Moyà, Francesc Angelí, Martí Galliners.

Not. :Arnau de Plandolit.

Hi ha nota dorsal. Agost. = H. XI. = Aquest alberch es de Margalida, muller de Pere Claret qu.

AHN. Carpeta 70. Num. 4.

4

1401, octubre, 3, Mallorca.

Joan Jorba, paraire i Joana, sa muller, per redimir dotze lliures cens que cobra Ferran Lehi (1), notari i per pagar als acreedors de l'aljama olim dels jueus cinquante lliures, preu per el qual comprà les cases infrascrites i el seu alou de las quals *feci ditam* a Joan Cama, ciutadà de Mallorca, procurador de dits acreedors, venen a Pere Domingo, Jaume de Bas, Miquel Brunet, preveres, beneficiats de la seu i Joan Palet, prevere, beneficiat de Sta. Eulària, marmessors de Joan Vilanova, sacristà de Sta. Eulària, els quals compren a obs de dos aniversaris per dit J. Vilanova, segons disposició testamentària firmada el 9 d'agost passat en poder de Pere Ribalta, notari, els quals aniversaris un serà celebrat el dia del martiri de Sta. Eulària de Barcelona en el mes de febrer i altre el dia de la translació de Sta. Eulària en el mes d'octubre; venen onze morabatins cens que son quatre lliures vuit sous cens que imposen sobre cases situades dins Ciutat en el carrer den Vilar on abans hi havia el Call dels Jueus i sobre l'alou de

dita casa, amortitzat per Guillem Busquets, mestre racional de la curia real i comisàri real, segons acta firmat en poder de Bernat Tauler, escrivà real el 27 de setembre passat; la qual casa i alou Joan Jorba rebé de Sibilia, esposa i procuradora de Jaume Despuig, escrivà real amb carrec de dites dotse lliures cens el 7 d'octubre de 1399 en poder de Bernat Tauler; Jaume Despuig la tenia per donació li feu David Rossinyol (2), convers, que quan era jueu havia nom Abraham Daviu (3) el 28 de juny de 1392 en poder de Gabriel Cantarelles; Jaume Despuig després redimí quatre lliures cens pagant a Pere Serra, notari, successor de Guillem Oliver per compra feta per Pere Sastre el 3 de setembre de 1394. Jaume Despuig vené la casa i alou sens mencionar el cens de dotse sous que comprà Abraham Daviu (4), jueu sota alou de Joan Dez-Portell (5) i Maria, sa muller el 22 de setembre de 1373 en poder de Nicolau Soquerrat qu. La casa confronta amb dit carrer, casa de les Dues Escales, que fou de Pere Manresa (6), convers i Struch Mandil (7) i ara es de dit Jaume Despuig i de Joan Moyà, casa de Margalida, esposa de Guerau Tarragona, i fou de Maymó Farag (8), casa de Ramon Bruguera, teixidor que fou de Magaluf Natiar (9). Preu: cent noranta vuit lliures.

Actum Maioricis III oct. a. a nat. Dni. MCCCCI.

T. :Pere Monar, prevere, Antoni Monyos, ciutadà, Miquel Despuig, Nicolau Branca, escrivans, Guillem Patró, Bernat Bestard, peraires.

Not. :Gabriel Marsal que te les notes de Joan Riera q, notari qu.

Al marge inferior : Solvit discretum Bruneti presbiter et locumtenens procuratoris discreti Martini Sisquer presbiteri, procuratoris maioris Ecclesie Ste. Eulalie pro hujusmodi instrumento quadraginta solidos prima octobris anno MCCCXXX tertio. Item solvit pro serca decem solidos.

Hi ha nota dorsal. D. = Johan Jorga, num. 4.

775 x 630 mm.

INDEX DE LLINATJES

Abdalboch, Ozom	3(10)
Abdalahach, Jacob	3(2)
Abremon, Samuel	1(62)
Alatzar, Juceff	2(10)
Almaterii, Mosse	1(47)
Angelí, Francesc	3
Aquin, Iusef	1(50)
Bactam, Salamó	3(6)
Ballester, Bartomeu	2
Banqueri, Mardoam	1(53)
Bas, Jaume	4
Bayo, Joanot	1, 2
Ben-Farro, Sussen	1(70)
Benabbo, Magaluff	2(11)
Benadde, Iusef	1(16)
Benadde, Jucef	1(52)
Benalell, Iucef	1(64)
Benaynot, Juceff	2(18)
Benbarhon, Magaluf	1(3)
Benchabes, Issach	1(9)
Benfarro, Sussen	1(42)
Benfarto, Sussen	1(12)
Benfarzo, Sussen	1(66)
Benhiadde, Hathon	2(13)
Bennoho, Homar	2(12)
Bennoho, Moxí	1(58)
Bestard, Bernat	4
Bolax, Mandil	1(32)(63)
Bon-Barhon, Magaluf	1(37)
Bonhahanm, Moxí	2(3)
Boniach, Iucef	1(29)

Bruguera, Ramon	4
Brunal, Martí	1(72)
Brunet, Miquel	4
Busquets, Guillem	4
Cama, Joan	4
Cantarelles, Gabriel	4
Caracos, Bellshoms	3(4)
Caruhi, Magaluff	3(13)
Cerdò, Arnau	3
Chahbit, Issach	2(8)
Cidenden, Jacob	1(23)
Cinallis, Gisbert	1
Claret, Pere	3, 3
Cohen, Alaffea	2(20)
Cohen, Astruch	1(31)(56), 2(5)
Colom, Bartomeu	3
Colom, Llorenç	3
Colom, Pere	3
Comalet, Maymó	1(26)
Cortells, Berenguer	3(3)
Cresques (...)	1(51)
Dareny, Issach	1(35)
Dareny, Mosse	1(34)
Darey, Issach	1(65)
Davha, Davi	2(17)
Daviu, Abraham	4(3)(4)
Lloscos, Mateu	3
Des-Bach, Tomás	3
Des-Portell, Jaume	3(5)
Despuig, Francesc	3
Despuig, Jaume	4

Bon-senyor, Gracià	1(8)
Bonsenyor, Gracià	1(45)
Bonsenyor, Danhet	1(19)
Bonsenyor, Samuel	1(24)
Borrassà, Macià	3
Branca, Nicolau	4
Effrahim, Salamó	1(61)
Estraham, Salamó	1(14)
Facluix, Hacron	1(60)
Falaix, Haccon	1(71)
Falvix, Hacton	1(13)
Farag, Magaluf	1(25)
Farag, Maymó	1(10)(68), 2(6), 4(8)
Faraug, Maimó	1(43)
Faraug, Mosse	1(21)
Farug, Mosse	1(59)
Fatzuat, Magaluf	1(67)(69)
Fatzuati, Magaluf	1(11)(41)
Faxuati, Iusef	1(27)
Fazuati, Aron	2(9)
Febrer, Bernat	3
Ferrer, Berenguer	3
Figuera, Bernat	2
Fuster, Pere	3
Galiana, Daldivi	3
Gallard, Joan	3
Galliners, Matí	3
Homar, Joan	1
Jorba, Joan	4
Jorga, Johan	4
Lehí, Ferran	4(1)
Letgem, Moxí	3(12)
Llorenç, Antoni	3
Mahabub, Isach	2(1)

Despuig, Miquel	4
Deus-lo-sal, Abram	1(28)
Devi, Abram	2(16)
Dez-Portell, Joan	4(5)
Domingo, Pere	4
Doscha, Magaluff	3(11)
Mercer, Jaume	3
Mestre, Biona	2
Mir, Jaume	3
Mir, Reginald	3
Monar, Pere	4
Montagut, Berenguer	3
Montblanch, Jusef	1(49)
Monyos, Antoni	4
Moyà, Joan	3, 4
Nadal, Jordi	1
Natiar, Magaluf	4(9)
Natiar, Magaluff	2(7)
Natjar, Moxí	1(1)(36)
Oliver, Guillem	4
Onís, Pere	3(1)
Pagés, Jaume	3
Palet, Joan	4
Patró, Guillem	4
Perellada, Salamó	1(39)(48)
Petralata [Perellada ¿?], Salomó	1(7)
Plandolit, Arnau	3
Quix Bonjuha, Iacob	1(33)
Ravell, Pere	3
Requesen, Antoni	3(7)
Requesen, Daniel	3(9)
Ribaltya, Pere	4
Riera, Joan	1, 2, 4
Rossell, Nicolau	3

Mahabub, Issach	1(4)(38)
Mahani, Dauhet	1(17)
Malacha, Soleyme	1(46)
Mandil, Struch	4(7)
Mandilet, Salamonum	2(19)
Manresa, Pere	4(6)
Marsal, Gabriel	4
Senyore, Issach	1(57)
Senyoret, Issach	1(22)
Serra, Arnau	3
Serra, Felip	3
Serra, Nicolau	3
Serra, Pere	3, 4
Ses Portes, Abram	2(4)
Ses Portes, Isach	1(18)
Sisquer, Martiti	4
Sitges, Antoni	3
Soquerrat, Nicolau	4
Sussen, Salamó	1(2)(40)
Sussen, Salomó	1
Tabbis, Ayat	2
Tarragona, Guerau	4
Tauler, Bernat	3, 4

Rossinyol, David	4(2)
Rubibi, Samuel	1(15)(54)
Sala, Bernat	1
Salzet, Pere	2
Santjoan, Joan	3
Santjoan, Jordi	3
Santmartí, Pere	3
Torrella, Jaume	3
Tresasques, Ferrer	1(6)
Umbert, Francesc	3
Vidal, Abram	1(30)
Viladestres, Jaume	3
Vilanova, Joan	4
Vinyols, Pere	3
Xulell, Maymonus	2(14)
Xulell, Moxí	2(2)
Xulell, Salamó	1(5)
Xulell, Salomó	1(44)
Xullell, Salamó	3(8)
Xullell, Salamonus	2(15)
Zigandi, Iucef	1(20)
Zigando, Iucef	1(55)
*	

LLISTA DELS NOMS JUEUS

Abraham Daviu.	Gracià Bonsenyor.	Iucef Zigandi.
Abram Deus-lo-sal.	Haecon Falaix.	Iucef Zigando.
Abram Deví.	Haeron Facluix.	Iusef Aquin.
Abram Ses Portes.	Haeton Falvix.	Iusef Benadde.
Abram Vidal.	Hathon Benhiadde.	Iusef Faxuati.
Alaffca Cohen.	Homar Bennono.	Jucef Benadde.
Antoni Requesen.	Iacob Quix Bonjuha.	Juceff Alatzar.
Aron Fazuati.	Jacob Abdalhach.	Juceff Benaynot.
Astruch Cohen.	Jacob Cidenden.	Jusef Montblach.
Ayat Tabbis.	Isach Mahabub.	Jaume Des Portell.
Bellshoms Caracos.	Isach Ses Portes.	Joan Des Portell.
Berenguer Cortells.	Issach Benchabes.	Magaluf Benbarhon.
Danhet Bonsenyor.	Issach Chahbit.	Magaluf Bon Barhon.

Daniel Requesen.	Issach Darený.	Magaluf Farag.
Dauhet Mahani.	Issach Darený.	Magaluf Fatzuat.
Davi Davha.	Issach Mahabub.	Magaluf Fatzuati.
David Rossinyol.	Issach Senyore.	Magaluf Natiar.
Ferran Lehi.	Issach Senyoret.	Magaluff Benabbo.
Ferrer Tresasques.	Iucef Benalell.	Magaluff Caruhi.
Gracià Bonsenyor.	Iucef Boniach.	Magaluff Doscha.
Magaluff Natiar.	Moxí Letgem.	Salomó Petralata.
Maimó Faraug.	Moxí Natjar.	Salomó Sussen.
Maymó Comalet.	Moxí Xulell.	Salomó Xulell.
Maymó Farag.	Ozom Abdalboch.	Samuel Abremon.
Maymonus Xulell.	Pere Manresa.	Samuel Bonsenyor.
Mandil Bolax.	Salamó Bactam.	Samuel Rubibi.
Mardoam Banqueri.	Salamó Effrahim.	Soleyme Malacha.
Martí Brunal.	Salamó Estraham.	Struch. Mandil.
Mosse Almatèrii.	Salamó Perellada.	Sussen Ben-Farro.
Mosse Darený.	Salamó Sussen.	Sussen Benfarro.
Mosse Faraug.	Salamó Xulell.	Sussen Benfarto.
Mosse Farug.	Salamó Xullell.	Sussen Benfarzo.
Moxí Bennono.	Salamonum Mandilet.	**
Moxí Bonhahanm.	Salamonus Xullell.	

* Els llinatges més corrents en relació als documents anteriors són els següents (amb les seves variants i per ordre d'importància): Xulell, Farag, Fatzuat, Bonsenyor, Natiar, Darený, Cohen, Bennono, Mahabub, Sussen, Zigand.

** Segons se desprèn de la llista anterior els noms més corrents són els següents:

Salomó 12%
Iucef = 11%
Magaluf = 10%
Isach = 9%
Abram , Moxí = 5%
Mosse, Haron, Haccon _ 4%
Maimó = 3%
David 02 %

Els noms del jueus conversos són:

Berenguer de Cortells (v. 3)
Jaume des-Portell (v. 3)
Antoni Requesen (v. 3)
Pere Onís(v. 3)
Daniel Requesen (v. 3)
David Rossinyol (v. 4)
Pere Manresa (v. 4)
Joan des-Portell (v. 4)

RESUM

Els jueus celebraven llurs reunions de la cosa pública dins l'escòla. Els principals de l'aljama en 1350 demanaren fossen publicats certs capítols que el governador de Mallorca havia promulgat per prevenir abusos en tals reunions. Més endavant l'aljama necessitava diners per pagar deutes i feu algunes operacions financeres. Hom pot observar que en 1393 hi ha el nom actual i el que portaven els jueus abans de la conversió.

ABSTRACT

The Jews held their res publica meetings in the school. The chiefs of the Jewish Quarter asked in 1350 that certain points that the Governor of Mallorca had proclaimed should be published in order to prevent misuse in such meetings. Later on the Jewish Quarter needed money to pay for debts and perform some financial transactions. It can be observed that in 1393 there is the present name and the one which the Jews bore before the conversion.

Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África.

La Armada Santa 1398 - 1399 (Aportación documental)

JAIME SASTRE MOLL

A finales del siglo XIV los reinos de Valencia y Mallorca acordaron armar dos escuadras conjuntas para dar un serio escarmiento a los continuos ataques piráticos que, desde del norte de Africa, emedraban y saqueaban las costas del Levante y las Islas.

Todo parece indicar que el móvil y detonante fue el saqueo de la villa de Torreblanca, del reino de Valencia, a finales de 1396,¹ por unos piratas que, además de cautivar a toda la población (unas 108 personas), incendiaron la villa y sustrajeron unas Sagradas Formas de su iglesia. Este hecho sacrílego, esgrimido con acierto por los diplomáticos valencianos ante la Curia Papal Aviñonesa, fue suficiente pretexto para conseguir del Papa Benedicto XIII (1 de marzo de 1398) el signo de cruzada para la empresa.²

Tanto el Consell General de Valencia como el de la ciudad de Barcelona, en septiembre de 1397, decidieron formar una escuadra que castigara aquella afrenta, resolución que fue secundada por otras ciudades costeras.

El Consell de Cent Jurats de Barcelona se comprometió a equipar 10 galeras, pero la obligación feudal de apoyar al rey contra el Vizconde de Castellbó exigido por el monarca hizo desistir a Barcelona (11 de enero de 1398) de su participación.³

Ante esta importante merma, el Consell General de Valencia acordó invitar a otras ciudades del litoral, entre ellas Tarragona, Tortosa, Mallorca, Ibiza, Gerona, Perpiñan y Colliure.

¹ A principios del año 1398 el noble Pere de Queralt tenía que presentar al rey de Túnez unos capítulos que de ser ratificados por el sultán podían cristalizar en una paz. En el primero de ellos se lee: *Primerament feta la salutació acostumada e hauda allí informació ans de totes coses ab aquells que li semblara si les VII Formes del Cors de Jeshu Christ les quals ab una custodia d'argent foren levades de Torreblanca per IIII galees de moros de Bugia o vassalls del Rey de Tuniz en l'any M CCC XC VI son allí....* ACA. Reg. 2240 fol. 74-75

² A. IVARS CARDONA: *Dues creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia (1397-1399)* València 1921.

³ A. IVARS CARDONA: *Dues creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia (1397-1399)*. Apéndice XIII.

Según el notario Mateu Salcet, en noviembre de 1397 llegó a Mallorca un hombre, llamado Cardona, enviado por los de Valencia y Barcelona para notificar a Mallorca la formación de una escuadra contra piratas y averiguar qué ayuda podían aportar.⁴

La ciudad de Valencia, en un alarde entusiasta, acordó armar 5 galeras y 5 galiotas; Perpignan se comprometió a armar 3 galeras; Barcelona, libre del compromiso inicial, se avino a equipar 2 galeras, Játiva pidió ayuda económica para poder participar con otra galera.

En la isla de Mallorca los acontecimientos los conocemos gracias a las anotaciones del notario. Según Salcet, el 20 de marzo de 1398 se colocaron rótulos en las puertas de las iglesias que informaban de la formación de la escuadra y de las indulgencias y Santos Perdones otorgados por el Papa a los participantes en la misma y a todos aquellos que dieran dávidas y limosnas para su formación.

El 16 de abril, a instancias del Gran e General Consell se dictaba una talla general de 12.000 libras para armar cuatro galeras con las que participar.⁵ El sábado 11 de mayo, el fraile menor Joan Examenó, doctor en Teología, predicaba la cruzada en la misma Seo, después de cuyo sermón se hizo una solemne procesión que siguió el recorrido del Corpus Cristi.⁶ Según palabras del notario *aquell jorn fo reebuda la dita crehuada per molts e diverses del dit Regne e d'altres*.

El éxito conseguido en la ciudad tuvo también eco en las villas foráneas. El teólogo Joan Examenó y Joan Desbac, jurado del reino, recorrieron las principales villas consiguiendo que algunas se comprometieran a armar embarcaciones menores, como Sóller y Artá. Menorca e Ibiza también se comprometían a equipar embarcaciones.⁷

Ante esta importante participación, la Ciutat de Mallorca envió al rey unos capítulos para poder disponer de un Capitán General y de una clara autonomía. La petición insular fue debidamente atendida, pues el 30 de mayo eran confirmados sus postulados⁸ y el 31 era nombrado Capitán de la armada isleña el Virrey Hugo de Anglesola,⁹ Gobernador del reino.

Mientras, el rey Martín enviaba al rey de Túnez a su embajador, Pere de Queralt, para concertar un pacto de paz que gravitaba sobre estos cinco puntos:

⁴ A. CAMPANER Y FUENTES: *Cronicón Majoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*. Palma de Mallorca 1881, pp. 129

⁵ J. SASTRE MOLL: "Dos tallas levantadas a finales del siglo XIV". *Estudis de Prehistòria, d'Història de Mayurqa i d'Història de Mallorca*. Mallorca, 1982, 241-258

⁶ A. CAMPANER: *Cronicón Majoricense. Noticias y relaciones históricas de Mallorca desde 1229 a 1800*, 129-130

⁷ J. SASTRE MOLL: "La aportación menorquina e ibicenca a la Armada Santa (1398-1399)." *FRB*. 3, Palma, 1979-80, 425-432

⁸ J. SASTRE MOLL: "Aportación mallorquina a la Armada Santa 1398-1399." *BSAL* 37, Palma, 1979-80, 505-513.

ACA. Can. Real. Maioricarum 2263 fol. 90v-94

⁹ A. IVARS CARDONA: *Dues creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia (1397-1399)*. Apèndice 44

- La devolución de las Sagradas Formas sustraídas de Torreblanca.
- La redención de cautivos cristianos de la Corona en su poder.
- La petición de un tributo anual de 3.000 doblas de oro.
- La libertad comercial de las naves de los súbditos del rey de Aragón.
- La libertad de la isla de Gerba y su devolución al reino de Sicilia.

Pero las negociaciones de paz fracasaron, de manera que a finales de junio la escuadra de Valencia salió hacia Port-Fangós, donde se tenía que concentrar con el resto de las embarcaciones equipadas por las ciudades del Levante.

El Capitán General de la escuadra valenciana, Jofre de Rocaberti, llegaba a Mallorca el 13 de julio. Según Salcet, Rocaberti entró en el puerto con 9 galeras y una galiota, a las que se fueron añadiendo en días sucesivos otras 4 galeras y 8 galiotas.

Dada la voz de marcha, el 24 de julio Jofre de Rocaberti salió el puerto de Mallorca rumbo a Ibiza, donde se había acordado realizar la última concentración. El 2 de agosto también salía del puerto de Porto-Pi Hugo de Anglesola, al mando de la escuadra mallorquina.

Congregadas ambas escuadras en Ibiza se procedió *a fer mostra de les persones e de lurs armes* delante del castillo, y que en opinión de Salcet había *L veles de fustes de rems* y las demás eran *fustes redents*; las galeras sumaban un total de 19, y el número de combatientes 7.500, entre los que había 400 hombres de armas *so es gentils homens o tals qui s'armen o són cuberts de ferre*.

Satisfechos de sus efectivos militares, los dos almirantes salieron con sus escuadras de Ibiza el 14 de agosto rumbo al N. de Africa, y después de un recio temporal llegaron ante la villa de Tedelis. Los pocos efectivos del lugar no pudieron impedir el desembarco y la villa fue tomada el 27 de agosto.

Durante un día y medio los cruzados se dedicaron a saquear la villa, y en el pillaje fueron violentamente robadas y destruidas muchas mercancías que Pere Villalonga, Antoni Reynes y otros mercaderes mallorquines tenían almacenadas en algunas casas de la villa y dispuestas para embarcarlas a Mallorca.

Pero otros hechos iban a ensombrecer esta primera expedición: ordenada la evacuación del lugar y al mismo tiempo el traslado de las embarcaciones, algunos efectivos musulmanes atacaron a los que aún restaban en la villa. Sorprendidos por la acometida, se originó tal confusión que algunos nobles fueron abatidos por los musulmanes, muriendo en la refriega Hugo de Anglesola y algunos nobles, entre ellos Joan Desbac, En Montagut y otros a causa de la mala estratagema del noble virrey. De regreso a Mallorca la escuadra sufrió un recio temporal que dispersó las naves. Muchas perdieron remos, velas, timones... otras, al parecer, con menos fortuna se hundieron.

A causa de los daños sufridos y por lo avanzado de la estación, la expedición se suspendió, y se aplazó hasta el próximo mes de marzo.

El botín conseguido en esta primera expedición fue escaso. Según el notario se capturaron unas 450 personas, y J. Rullan, al elaborar su *Historia de Sóller*, reseñaba el botín conseguido por la barca de Mateu Torrent¹⁰ e escaso valor. El botín fue repartido en la Sala del Castillo Real, y el 1 de octubre se elegía como nuevo capitán al Lugarteniente de la Gobernación Berenguer de Montagut.¹¹

El resultado es difícil de cuantificar. Las dos escuadras quedaron muy castigadas por el temporal. Pero lo cierto es que algunos efectivos de la escuadra valenciana, más comprometidos con el Santo Padre, rehicieron parte de sus naves con el botín conseguido y sacaron de Avignon a Benedicto XIII cercado por las tropas del Rey de Francia.

Si hemos de dar crédito a los autores valencianos, la empresa llevada a cabo en Tedelis fue un éxito. Hasta algunos apuntan que se recobraron las Sagradas Formas que los piratas argelinos habían robado de Torreblanca.¹²

La escuadra mallorquina también quedó maltrecha. Pero lo que afectó más el ánimo de sus dirigentes fue el robo de las numerosas mercancías y la pérdida de las casas de contratación y mercado de algunos isleños.

Durante los meses invernales las embarcaciones isleñas fueron reparadas, se procedió a fabricar el *bescuyt* necesario para la alimentación de los participantes y el lugarteniente dictó normas para que todas las ballestas y saetas que se usaran tuvieran la misma forma y estructura, con el fin de que todos los dardos y saetas fueran comunes.

Otra vez es el notario quién nos da noticias precisas de la armada. El 25 de marzo se hizo un llamamiento público convocando a los alistados, con la promesa de premiar con 5 doblas de oro a aquél que apresara un moro o llevara su cabeza a Mallorca.

El 26 de julio de 1399 los Jurados de la ciudad de Valencia notificaban al rey Martín la salida de 30 naves de su escuadra en dirección a las islas, que fondearon en el puerto de Mahón (Menorca), mientras que otro contingente, compuesto de 6 galeras y una galiota armada, llegaban a Mallorca el 30 de julio.

En Mallorca, según nos cuenta el notario Salset, el 6 de agosto se hizo una solemne procesión que, de la ciudad, se dirigió a la pequeña iglesia que había construido al extremo del puerto, donde celebró misa el fraile menor Joan Examenó, el cual debió aprovechar la ocasión para exhortar a los cruzados contra el infiel irreverente.

Al día siguiente, Berenguer de Montagut y la escuadra mallorquina hizo su salida *faent la via del Cap Blanch* para dirigirse a Mahón, donde se unió a la escuadra valenciana

¹⁰ J. RULLAN: *Historia de Sóller, en sus relaciones con la General de Mallorca*, Palma de Mallorca 1875, Vol. I, 44

¹¹ ARM LR 44 fol. 166bis v- 167; ACA Reg. 2242 fol. 34v-35v Publ. por A. IVARS CARDONA: *Dues creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia (1397-1399)*, Apéndice 73

¹² C. RODRIGUEZ y J. SAINT CYR: *Ensayo de Bibliografía Menor Hispanomusulmana*, Madrid 1970. Notas 1538 y 1566

y se procedió *a fer mostra de la sua gent*. En total se contabilizaron unos 5.000 combatientes.

El día 21 de agosto se dió la orden de salida, pero un recio temporal obligó a las embarcaciones regresar y esperar la bonanza. Después de una semana de espera las escuadras llegaron ante la ciudad de Bona.

Los acontecimientos acaecidos ante los muros de Bona son conocidos a través de dos fuentes, una narrada por el notario mallorquín, la otra es la relación que hizo Guillem Carbonell, clavario de la escuadra valenciana, en una carta escrita en el mismo golfo de Bona el 3 de septiembre, a los Jurados de la ciudad de Valencia.¹³

Según el notario, la escuadra fondeó ante Bona el 31 de agosto, el primero de septiembre algunos efectivos militares tomaron tierra iniciándose algunas escaramuzas. El día 2 se procedió al desembarco de la mayoría de los efectivos militares. Pero los cruzados pronto fueron informados que los musulmanes habían sido avisados, hacia un mes, por mercaderes mallorquines de la pronta llegada de la armada. El aviso les había dado tiempo para pertrecharse y reunir en la ciudad un gran número de combatientes. Según el valenciano *molta bona gent de cavall tro en nombre de III mil en los quals era lo rey de Constantina e lo nebot del rey de Tunij. Aximateix de bona gent de peu tro en nombre de XV mil, entre lancers, ballesters, flexers e altres...*

La acometida a la ciudad de Bona resultó un rotundo fracaso, ya que después de tomar una pequeña fortaleza cercana a la ciudad, la abandonaron *e los cristians se meteren en fuyte e per la penya avall jaquiren-se anar stro a mar, jaquint les armes en terra, faent lurs esforç de poder-se recullir en les fustes, e per la multitut de les gents nos podien recullir, ans los uns negaven los altres; e per aquesta manera moriren dels cristians, axi per mans de moros com en la mar, qualscunes C persones, entre les quals l'onrat mossen Ortis de Sent Martí...* según cuenta el notario.

Abandonado el sitio de Bona los capitanes de ambas escuadras deliberaron qué decisión tomar: el de Valencia pretendía ir hacia Levante, mientras que Bng. de Montagut sugeriría ir hacia poniente. El desacuerdo motivó la separación de ambas escuadras.

La flota valenciana a mediados de septiembre estaba en el golfo de Túnez. La mallorquina navegó bordeando la costa, aproximándose a Alcoll y Giger, pero la negativa de muchos a desembarcar motivó la indignación del capitán *e tornaren ab gran vergonya e minvar lurs*.

Según el notario, el 9 de septiembre la galera capitana de Mallorca hacía su entrada en el puerto de Mallorca acompañada de otras embarcaciones. Al fracaso se añadía otra desgracia; un recio temporal había acompañado en todo momento la escuadra, a la que dispersó y hundió algunas embarcaciones.

¹³ IVARS CARDONA: *Dues creuades valenciano-mallorquines a les costes de Berberia (1397-1399)*. Apénd. 118

Los supervivientes, con indumentarias penitenciales, aquella tarde subían a la seo a dar gracias al Altísimo por haberles asistido en una empresa que, además de costosa, había redundado en un estrepitoso fracaso.

Regesta documental

[1] 1397 mayo 7

Antoni Jordà de Vall de Uxó, del reino de Valencia, es apresado y ajusticiado en Mallorca por haber participado en los asaltos perpetrados por algunos musulmanes en el Arracó, de la parroquia de Andratx, y Torreblanca del reino de Valencia.

Item a VII de maig any XCVII.

Item paguí lo dit dia an Barthomeu Perpinya, un dels exactors dels bans fiscals de Mallorques, les quals de volentat mia havia bestretes, despeses e convertides en missions necessaries a la execució, que fou feta de manament de mossen lo lochtinent de governador, de Anthoni Jorda, nadiu del Vall Duxo del regne de Valencia, que dabans era estat moro, e lo qual havia confessat que era estat pres per fustes de moros en la galiota del Tropera e que fou amenat a Bugia, en lo qual loch per sperit diabolical induhit renega e hac nom Sayt, e que apres munta ab les fustes armades de moros de Bugia e fou al barreig de Torra Blanca del regne de Valencia don sen amenaren tota la gent, mostrant los passos, per lo qual crim, per sentència donada per lo dit lochtinent, fou condemnat com fos rocegat e penjat al mol e apres fou mudat als forges del Pont d'Incha, segons que totes les dites missions son continuades per menut en un full de paper que cobre ab scriptura de duas libras noven solidi octo denarii.

ARM RP 3488 fol. 76-76v

[2] 1398 abril 16, Mallorca.

INCA

Berenguer de Montagut notifica al batle de la villa de Inca que el Consell ha deliberado y ha decidido levantar una talla de 12.000 libras para armar las cuatro galeras que se integrarán en la Santa Armada, de cuya cantidad Inca ha de contribuir con 388 libras, cantidad que será depositada en la banca de Bernat de Tudela, encargado de reunir todo el numerario.

La talla se hará de la siguiente forma: cada *casade* pagará dos sueldos y el resto será abonado por los vecinos de la villa *a sou e a liura*.

Similar carta fue enviada a las siguientes parroquias:

Muro	165 libras	Sineu	223 libras
Robines	121 libras	Campos	91 libras
Porreres	146 libras	Alcudia	209 libras
Sta Marg. de Muro	80 libras	Felanitx	132 libras
Valdemossa	84 libras	Castellitx	77 libras
Alaró	91libras	Arta	132 libras
Montuiri	91 libras	Bunyola	95 libras
Santanyi	55 libras	Marratxi	14 libras
Puigpunyent	36 libras	Llucmajor	223 libras
Sencelles	91libras	Petra	132 libras
Pollença	253 libras	Campanet	58 libras
Escorca	36 libras	Sta. Ma. des Camí	58 libras
Soller	260 libras	Huyalfas	62 libras
Andraitx	69 libras	Calvia	25 libras
St. Joan de Sineu	91 libras	Esporles	69 libras
Selva	130 libras	Manacor	223 libras

ARM LC 73 f. 50v-52;

B. FONT OBRADOR. Historia de Llucmajor Palma de Mallorca 1972, pp. 379

[3] 1398 abril 19. Mallorca

A PETICION DE LOS JURADOS DE MALLORCA

Berenguer de Montagut, lugarteniente de la Gobernación, notifica a los batles de las parroquias que envíen a la ciudad a todos los caballeros, *homens de paratge*, privilegiados y *ciutadans poblats* o que posean propiedades en la villa para comparecer ante el noble Virrey, para tratar con él, los Jurados y Prohoms del Reino asuntos concernientes a la Santa Armada.

ARM LC 73 f. 50-50v

[4] 1398 abril 30. Mallorca

GENERAL. DE PARTE DE LOS JURADOS DEL REINO

A petición de los Jurados del Reino el lugarteniente convoca para el próximo lunes a los Concellers de las parroquias, *a los homens de paratge e ciutadans poblats* y *Consellers de la Universitat* para intervenir en el General Consell, bajo multa de 100 sueldos a la Santa Armada a los ausentes.

ARM LC 74 f. 60v-61

[5] 1398 mayo 22. Mallorca

POLLENSA

Berenguer de Montagut al batle de Pollença.

En una carta fechada el 16 de abril os notificabamos que esta parroquia había sido obligada a pagar por los síndicos y prohombres foráneos 253 libras en ayuda a la Santa Armada. Berthomeu Carbó, en nombre de los Jurados y *taxadors* de la parroquia, dice que para cumplimentar el pago ha sido necesario levantar la talla *a sou e a liura*, por cuyo motivo algunos no quieren manifestar sus bienes. Por este motivo os mandamos que se obligue a jurar lo que tienen a aquellos que no quieren manifestarlos. ARM LC 74 f. 74v-75

[6] 1398 mayo, 24. Mallorca

VALLDEMOSSA

Berenguer de Montagut notifica al batle de Valldemossa que algunos jurados de esta villa han dicho que para recaudar las 115 libras con que han sido obligados a pagar en el armamento de la Santa Armada, conviene vender censales para cubrir el gasto, pero los compradores piden que algunos avalen estas ventas, circunstancia que los jurados rehusan. Por ello el lugarteniente manda al batle que obligue a los jurados a avalarlas. ARM LC 74 f. 77v-78

[7] 1398 mayo 28, Mallorca

INCA

El lugarteniente notifica al batle de Inca que él, junto con Joan Exameno, fraile menor, Joan Desbac, jurado del Reino, recorren algunas parroquias y que mañana miércoles llegarán a Inca. Manda que convoque públicamente a todos los habitantes de la villa y a los de fuera para que en dicho día y por la tarde todos estén en la iglesia parroquial para escuchar una propuesta que, de ser aceptada, será grata a Dios, honrosa para el rey y de utilidad pública.

ARM LC 74 f. 78

[8] 1398 junio 1, Mallorca

CALVIA

Berenguer de Montagut al batle de Calviá: Nicolau Camalonga y Pascual Gramola, Jurados de la villa de Calviá, han dicho que la villa ha sido obligada a pagar 25 libras en ayuda a la Santa Armada. Dicen también que vos habeis sido obligado a pagar 110 sueldos por lo que poseis en la villa, pero que rehusais. Los Jurados nos han notificado que vos

aludiis al privilegio de ciudadano, pero vos no lo habeis conservado, pues hace dos años que no haceis residencia en la ciudad. De ser ciertas todas estas cosas os mandamos pagar la cantidad que os han asignado.

ARM LC 73 fol. 74-74v

[9]1398 junio 2, Mallorca

GENERAL: A PETICION DE RODRIGO JORDA

El lugarteniente a los batles foráneos: Rodrigo Jordá, cartero, vecino de Ciutat ha dicho que algunos foráneos le deben dinero por salarios y peajes; como tiene intención de seguir la Santa Armada quiere cobrar las cantidades que le adeudan. Obligad a pagar a aquellos que le deben dinero.

ARM LC 73 fol. 87-87v

[10]1398 junio 22, Mallorca

MANACOR.

El lugarteniente notifica al batle de Manacor que Bernat Celler, de Manacor, desea ir con la Armada y por ello ha vendido un patio, pero los posibles compradores del inmueble no lo quieren comprar hasta que sus hijos den su conformidad. A ruegos suyos mandamos que obligueis a sus hijos a confirmar la venta o de lo contrario den a su padre 6 libras.

ARM LC 73 fol. 82v-83

[11]1398 julio 4, Mallorca

GENERAL

Berenguer de Montagut a los batles foráneos: Como se quiere saber el número de personas y naves que han de asistir a la Santa Armada mandamos que os informeis del número de alistados y lo certifiqueis con vuestras cartas, así como de aquellos que no quieren ir.

ARM LC 73 fol. 90v-91

[12]1398 julio 6, Mallorca

ALCUDIA

Joan Sallembe ha donado, en ayuda a la Santa Armada, 100 quarteras de trigo de las 200 que hay en la ciudad de Alcudia. En la villa hay una gran abundancia de trigo, por lo que os mandamos que permitais sacar de la villa las 100 quarteras y llevarlas a la Ciutat, para que con él se pueda hacer *bescuyt* y abastecer la Armada, sin que ello vulnere el privilegio real otorgado a la villa de no estar obligada a abastecer de trigo la Ciutat.

ARM LC 73 fol. 93

[13]1398 julio 6, Mallorca

RUBINES

Berenguer de Montagut al batle de Rubines: Andreu Muler de Sencelles, colector de los ofrecimientos hechos por la parroquia en ayuda a la Santa Armada, ha dicho que Francha, viuda de Pere Ramonell, había prometido 5 libras de las 10 que la viuda Francesca le debe. Francesca dice no tener tal deuda, pues toda la herencia la ha recibido su hijo Mateu Mongos. Que Mateu pague las cinco libras al colector y las otras cinco a Francha para que pueda sustentar su vida, pues aquella es una persona mísera.

ARM LC 73 fol. 93v-94

[14]1398 julio 8, Mallorca

SANTA MARIA DES CAMI

El lugarteniente manda al batle de la villa que es necesario limpiar el canal de Coanegre para que los molinos que están junto al canal puedan moler mejor el trigo que se ha traído para abastecer la escuadra.

ARM LC 73 fol. 94v

[15]1398 julio 8, Mallorca
ALARO

El lugarteniente al batle de la caballería que Antoni de Puigdorfila tiene en el lugar llamado Banyols: Jacme Cantarelles de Robines ha dicho que Antoni Reyal y su madre le deben 85 sueldos de un préstamo, pero no los puede cobrar, cantidad que necesita para proveerse de armas y víveres, con los que asistir a la Santa Armada. Que paguen, de lo contrario un *cap de guayta* hará embargo de sus bienes.

ARM LC 73 fol. 94v-95

[16]1398 julio 10, Mallorca
INCA

El lugarteniente notifica al batle que ha sabido que la viuda de Guillem Slet ofende con palabras injuriosas a Joan Exemenó, maestro en Sagrada Teología, y atenta contra su fama. El hecho es un mal ejemplo y no debe quedar sin castigo. Que se proceda diligentemente.

ARM LC 73 fol. 95v-96

[17]1398 julio, Mallorca
MANACOR.

En una carta fechada el 22 de junio mandamos, a petición de Bernat Celler, que obligarais a sus hijos a avalar la venta de un patio contiguo a su casa o que le dieran 6 libras con las que Bernat pudiera asistir con la Armada. Ahora Bernat ha dicho que vos no habeis hecho ninguna gestión, por lo que os mandamos que procedais diligentemente.

ARM LC 73 fol. 96-96v

[18] 1398 julio 14, Mallorca
SOLLER

El lugarteniente dice al batle de Sóller que los molinos de esta villa muelan, antes que cualquier otro encargo, las 122 quarteras de trigo que tienen que proveer la galera de la cual son patronos Perico Mosqueroles y Antoni Cervera.

ARM LC 74 fol. 101v-102

[19] 1398 julio 14, Mallorca
FELANITX, PORRERES, MANACOR, SOLLER

El lugarteniente a los batles de las referidas parroquias: Como la nave de Antoni Cervera y Perico Mosqueroles y las otras embarcaciones armadas han de zarpar esta semana, es preciso que los que hayan ofrecido algo a la referida galera lo paguen antes del miércoles; pasado el plazo enviaremos a un *cap de guayta* para que les embargue sus bienes.

ARM LC 73 fol. 97v-98

[20] 1398 julio 15, Mallorca
POLLENSA

Berenguer de Montagut dice al batle de Pollensa que Antoni Nato, hijo de Francesc Nato, ha manifestado que su hermano Fransoy le había prometido 100 sueldos si él iba con la Armada. Ahora que él se ha alistado en la cruzada Franch no los quiere pagar. Que pague.

ARM LC 73 fol. 97-97v

[21] 1398 julio 17, Mallorca
GENERAL.

Berenguer de Montagut ordena a los batles de las villas que presenten el sábado una relación de todos los que se han alistado en la galera de Miquel Morey y Pere Senra, así como de aquellos que han hecho algunos ofrecimientos en dicha galera, para que aquella

pueda salir con la escuadra, de lo contrario sería enviado un *cap de guayta* que embargará los bienes de los deudores. Similar carta fue enviada al batle de Artà y Lluçmajor para la embarcación de Gabriel Bassa.

ARM LC 73 fol. 100-100v

[22] 1398 julio 17, Mallorca
AL MOSTASAF DE SINEU

Berenguer de Montagut le notifica que la galera conducida por Miquel Morey y Pere Senra tiene que zarpar muy pronto con la Aramada Santa, razón por la que necesita harina para hacer bizcocho. Le manda que obligue a los molineros que tengan *molins de sang* u otro tipo de molino que muelan primero el trigo de dichos patronos antes que cualquier otro encargo.

ARM LC 73 fol. 100v.

[23] 1398 julio 18, Mallorca
CAMPANET.

Bernat Bisquerra, recaudador de la talla impuesta en esta parroquia para el armamento de la Escuadra se ha quejado de no poder cobrar las cantidades adeudadas por algunos de esta localidad por falta de *saig*, y que los Jurados de la villa no le proporcionan ninguno, en contra de lo que es costumbre. Ante ello, el lugarteniente de la Gobernación manda al batle de Campanet que haga asalariar un *saig* para captar la talla, o que el mismo Bernat lo nombre, a expensas de los Jurados de la villa.

ARM LC 74 fol. 104v-105

[24] 1398 julio 19, Mallorca
SENCELLES.

Berenguer de Montagut al batle de Sencelles. Cristófol Murta, ciudadano de Mallorca, patrón de *un leny armat de X banchs*, se ha personado ante nos y ha manifestado que Guillem Ferragut de Ayalar de esta villa se ha alistado en la Santa Armada y tiene que ir en su embarcación, en cuyo armamento se ha comprometido con cierta cantidad de dinero. Pero como ahora contradice lo que antes prometió os mandamos que Guillem Ferragut comparezca ante nos con todo lo que hubiera prometido.

ARM LC 73 fol. 102-102v

[25] 1398 julio 20, Mallorca
ANDRATX.

Berenguer de Montagut al batle de Andratx: A petición de Jordi Nadal, patrón de un *leny*, el lugarteniente manda que exija a Bernat de la Font *pus jove* y Guillem Castello de esta localidad, la cantidad que aún adeudan de los 110 florines prometidos en el armamento del *leny*, y los otros 20 florines en el equipo de dicha nave. Además exige que los deudores se presenten ante él el proximo jueves en la ciudad, en caso contrario sería enviado un *cap de guayta* que haría embargo de sus bienes.

ARM LC 74 fol. 106-106v

[26] 1398 julio 23, Mallorca
GENERAL.

Berenguer de Montagut a los batles de las villas foráneas: Miquel Morey y Pere Senra, patronos de una galera, dicen que algunos han prometido dinero en el armamento de la nave y no quieren pagar. Mandamos que les obligueis a satisfacer lo prometido de lo contrario será enviado un *cap de guayta*.

ARM LC 73 fol. 103v

[27] 1398 julio 23, Mallorca
ANDRATX.

Jordi Nadal, patrón de *un rampi de XII banchs* y Bernat Sa Font de Andratx han dicho que 20 habitantes de su localidad han hecho ofrecimientos en el armamento de su nave y ahora no quieren pagar ni tampoco asistir a la cruzada. Por ello, el lugarteniente manda al batle que el jueves dichas personas comparezcan ante él.

ARM LC 74 fol. 106v-107

[28] 1398 julio 23, Mallorca
SINEU.

Berenguer de Montagut al batle de Sineu: Miquel Morey y Pere Senra han manifestado que algunos alistados en su embarcación han hecho bizcocho, pero debido a la falta de animales de carga no lo pueden transportar a la ciudad. Ante esta situación Montagut manda al batle que obligue a algunos trajineros, poseedores de animales de carga, para que lo lleven a la ciudad, y que allí serán pagados.

ARM LC 74 107-107v.

[29] 1398 julio 24, Mallorca
MANACOR-ARTA.

El lugarteniente notifica a los batles de ambas villas que Andreu Gual *mig patro de un leny armat* dice que algunos habitantes de aquellas localidades han ofrecido algunas cosas en el armamento de su embarcación y ahora rehusan pagar y embarcarse. Por ello manda que obligue a los alistados a pagar y asistir, pero además dice a los batles que si a alguno le hubieran incautado armas prohibidas o no, se las devuelvan, y que sus trigos sean los primeros en ser molidos, pues se pretende dar todas las facilidades posible.

ARM LC 74 fol. 108

[30] 1398 julio 28, Mallorca
INCA.

Berenguer de Montagut al batle de Inca. Johan Monsey, procurador del *donzell* Berenguer de Pertusa, ha dicho que hace cuatro años Berenguer de Pertusa contrajo una deuda con Pere de Nunyo, converso Inca, por once florines de Florencia cuando estaba en Sicilia. Berenguer, ahora *algtzir major* de la Santa Armada, le dió como fianza de pago una cota roja cubierta de *sandat vert* con dos correas de plata y unas campanillas. El peso de la plata era de 23 onzas y su valor ascendía a 60 florines de Florencia, pero ahora P. Nunyo, sin el consentimiento del propietario se la lleva, pues aquél aún no ha podido recuperarla. El lugarteniente manda que se haga inventario de los bienes muebles e inmuebles del converso a fin de estar a disposición de J. de Monsuy.

ARM LC 73 105v-106

[31] 1398 julio 30, Mallorca
SANTA MARGARITA DE MURO.

Pere Genovart, ciudadano de Mallorca, patrón con otros de *un rampi de X banchs* se queja al lugarteniente de que Vicens Genovart y Pascual Estelrich de Santa Margarita de Muro le habían hecho algunos ofrecimientos, en dinero y trigo, para armamento y abastecimiento de su embarcación, pero ahora rehusan dar lo prometido y emprender la cruzada. El lugarteniente exige la presencia de Pascual y Vicens con todo lo prometido.

ARM LC 74 fol. 112-112v.

[32] 1398 julio 30, Mallorca
ARTA.

Berenguer de Montagut al batle de Artá: Algunos parroquianos se han comprometido en el armamento de la nave de Gabriel Bassa y Alamany de Espanya para participar en la Armada, y a pesar de algunos requerimientos aquellos no han comparecido

ante Nos. El lugarteniente manda que aquellos alistados se presenten ante él con aquello que hubieran prometido *sots pena de cors*, en caso contrario la nave zarpará sin ellos.

ARM LC 74 fol. 113

[33] 1398 julio 30, Mallorca
MANACOR.

Berenguer de Montagut notifica al batle de Manacor que Arnau Sureda, veguer foráneo, ha dicho que Andreu Gual de esta localidad le debe algunos censales. El referido Andreu tiene intención de asistir a la cruzada sin haber pagado las deudas pendientes. El lugarteniente manda al batle que obligue a pagar a Andreu antes de su marcha o que busque a una persona que le avale.

ARM LC 74 fol. 113

[34] 1398 julio 30, Mallorca

Jacme Català, notario y procurador de Joan Ripoll y su esposa, presentó al lugarteniente un *guiatge* otorgado por el noble Virrey Hugo de Anglesola al patrón de leny Joan Ripoll.

ARM LR 44 fol. 11-11v

[35] 1398 agosto 2, Mallorca
LLUCMAJOR

Berenguer de Montagut notifica al batle de LLucmajor que entre Ramón Balaguer de Alaró y Jacme Prats de Lluçmajor hay un litigio a raíz de un *guiatge* otorgado a Jacme Prats por el Vizconde de Rocaberti, Capitán General de la Santa Armada. Citados los procuradores que Jacme Prats dice tener, aquellos han negado serlo. Por ello manda que J. Prats se presente ante él en el plazo de tres días después de su citación. ARM LC 74 fol. 114v

[36] 1398 agosto 21, Mallorca
INCA

Berenguer de Montagut notifica al batle de Inca que Blay Poquet de Muro, hijo de Jacme Poquet, ahora embarcado en el *Sant Passatge*, ha dicho que por mediación de Jacme Servera de Inca requería al batle de Muro que embargara los bienes de Jacme Poquet, por 45 libras que le debe a Jacme Servera, a quien le compró unos corderos. Pero como Jacme Poquet está sirviendo en la Armada se ha determinado que su hijo Blay se comprometa a pagar la deuda en setiembre, y que pasado este plazo se proceda al embargo. ARM LC 73 fol. 117-117v

[37] 1398 agosto 30, Mallorca
GENERAL

Berenguer de Montagut notifica a los batles de las parroquias que aún deben algunas cantidades de dinero de aquella talla levantada el 16 de abril en ayuda a la Santa Armada, y amenaza con enviar a un *cap de guayta* si no se cumplimenta el pago en el plazo de ocho días.

Las cantidades adeudadas son las siguientes:

Llucmajor	132 libras	Inca	139 libras
Campos	29 libras	Selva	70 libras
Felanitx	67 libras	Campanet	10 libras
Manacor	114 libras	Huyalfas	16 libras
Artá	62 libras	Muro	105 libras
Petra	32 libras	Santa M. Muro	80 libras
Porreres	146libras	Puigpunyent	14libras
Sineu	163 libras	Calviá	5 libras 10 s.
St. Joan Sineu	81 libras	Esporles	4 libras

Marratxí	14 libras	Bunyola	3 libras 10 s.
Sta. M. des Camí	16 libras	Sóller	160 libras
Rubines	121 libras	Escorca	6 libras
Alaró	59 libras	Pollensa	153 libras
Sencelles	54 libras	Alcudia	109 libras

ARM LC 74 fol. 126v-127

[38] 1398 septiembre 3, Mallorca

ARTA.

Berenguer de Montagut al batle de Artá: Jacme Bonafé, de oficio barbero y vecino de Artá, se ha presentado ante nuestra corte inculcado de haberse fugado de la Santa Armada. Sabemos que Jacme ha comprado este año algunas ayudas a la casa de *Juraria de Mallorca*, y según el testimonio de Miquel Melis, Ferrer Bonafé y Antoni Bonafé, también alistados a la Armada, el referido Jacme ha tenido que viajar a Ibiza, hecho que le exime de la culpa, por tanto que no sea castigado.

ARM LC 74 fol. 131-131v

[39] 1398 septiembre 5, Sóller

Inventario del botín conseguido por la barca de Mateu Torrent en el asalto de la villa de Tedeñç.

Die mercurii quinta mensis septembris anno a nativitate Domini M^o CCC^o XC^o octavo.

Lo die e any demunt dit, com una barcha, la qual era anada en lo stol fet contra moros de Berberia, fos arribada en lo port de Soller, la qual patronatjava en Matheu Torrent, sabater, del dit loch, per tant l'honrat en Lorens Bisbal batle reyal de Soller stant present l'honrat en Matheu de Loschos, procurador reyal de Mallorques en la vila de la dita parroquia requerit per lo dit honrat procurador reyal ana en lo port de Soller encemps ab mi, Johan Avinyo, notari de la cort reyal de Soller, Jacme Sart cap de guaita de Soller, per pendre inventari de totes robes e bens que fossen en la dita barcha e fossen stades de la presa feta en Berberia e en lo dit port jatsia lo dit patro e altres qui ab ell anaven fossen atrobats vinents en la vila de Soller, tornats en lo dit port prengue inventari de totes les ditas robes e bens en la dita barcha trobades axí com davall es escrit, presents en asso per testimonis aqui presents e apellats Jacme Arbona, Pere Rotlan, Bernat Mostra, Antoni Riba, Anthoni Bujosa, e Jacme Rotlan mercader e altres, e foren trobades les robes següents:

*Una caldera redona**Un caldero**Un basinet de lauto pla**Un canelobre de lauto**Un morteret de coure**Altre morteret de coure trencat**Un dau de ferro**Una caldera redona**Un caldero**Un basinet de lauto pla**Un canelobre de lauto**Un morteret de coure**Altre morteret de coure trencat**Un dau de ferro**Una clau de ferro morisca**Dues catifes una blanca e altre pintada**Dotese canyems de li picats blancs**Cinch peses de xibeni de li picat blanc**Dos trossets de drap del dit xibeni**Un aibaratar de cavalcar sobre albarda ab*

botana de drap blau en una part de li e altre listat
Tres servidores de fust pintades
Una conqueta
Un bassi
XXXII rams de fill
Dos rams de coto en un sarro
Un sach de lana entorn mig quintar de li
Tres puats
Tres pintes de pentinar li
Un serro de lana lossa
Un albernus de stamenya negre
Una mora de edat L anys en torn.

AMS Curia Real 11 fol. 56-56v

[40] 1398 sept. 9, Mallorca

CARTA DIRIGIDA AL VIZCONDE DE ROCABERTI

Pere de Villalonga, Antoni Rayners, Guillem Banet, Joan Sunyer y Jacme de Vilalonga, mercaderes de esta ciudad y otros factores suyos han declarado que en la ciudad de Tedelis les han robado gran cantidad de ceras, cueros, laca, *mactans* y otras mercancías. Ahora, aquellas seguramente están en las galeras de Joan Gastó y Martí Doris y en otras embarcaciones de la escuadra valenciana, hecho que perjudica en gran manera a estos mercaderes. Por ello el lugarteniente Berenguer de Montagut ruega al Vizconde, Capitán General de la Armada, a los Consejeros de la Ciudad de Valencia y al clavario de la Armada que hagan escrutinio en estas galeras y entreguen las mercancías a Pere Parayer y a Joan Pere, mercaderes y procuradores de los afectados.

ARM LC 74 fol. 135v-136

[41] 1398 septiembre 9, Mallorca

VALENCIA.

Berenguer de Montagut a los Jurados de la ciudad de Valencia y a los Clavarios de la Santa Armada.

A petición de Pere de Vilalonga, Antoni Rayners, Guillem Benet, Johan Sunyer y Jacme Vilalonga, mercaderes de la ciudad de Mallorca, y de sus factores sabemos que algunos patronos y armadores de las embarcaciones de vuestro reino han tomado violentamente ceras, cueros y otras mercancías que aquellos tenían en la ciudad de Tadelis, lugar desbaratado por la Santa Armada. Las mercancías fueron sacadas de los alféndicos y llevadas a la ribera del mar para ser embarcadas, pero según ellos, ahora deben estar en las embarcaciones de Joan Gastó y Martí Doris, caballeros de esta ciudad. Por ello pedimos que entreguéis dichas mercancías a Pere Parayer y a Joan Pere los cuales os las especificarán. De otro modo nos veríamos obligados a actuar según manda la justicia para recobrar dichas mercancías al ser justas nuestras peticiones.

ARM LC 74 fol. 136v-137

[42] 1398 septiembre 16, Mallorca

PREGON

Bng. de Montagut manda que todos los alistados en la galiota de Menorca, de la cual es patrón Berenguer de Stalrich, gobernador de dicha isla, acudan prontamente a la referida nave, de lo contrario serán declarados fugitivos.

ARM AH 421 fol. 28

J. SASTRE. La aportación menorquina.... *F.R.B.* 3 [Palma 1979-80] 429

[43] 1398 septiembre 19, Mallorca
GENERAL.

El Consell General del Reino de Mallorca, con el consentimiento de los patronos de las galeras y de los armadores han acordado reparar la Santa Armada. Por ello el lugarteniente manda a los batles de las parroquias que pregonen que todo aquél que esté alistado en una de las cinco galeras que nuevamente se arman para este *Sant Passatge*, que el próximo miércoles se presenten ante su patrón bajo pena de horca. Y que los alistados en las otras embarcaciones se presenten dicho miércoles ante el lugarteniente, bajo pena de 50 libras. Promete que a la vuelta de la expedición se daran 5 doblas de oro por cada cabeza de moro que se consiga. Además añade que todos aquellos que no quisieran ir, se presenten ante él para imponerles las penas anteriormente dictadas.

ARM LC 74 fol. 141v-142

[44] 1398 septiembre 19, Mallorca
PREGON.

Berenguer de Montagut hace saber a todos los alistados en una de las cinco galeras que este Reino arma que el miércoles se reúnan en las naves y se presenten a sus patronos bajo pena de horca. A los demás alistados les ordena que el miércoles se presenten ante sus patronos bajo multa de 50 libras, prometiendo que a su regreso dará 5 libras de oro por cada esclavo que se capture.

ARM AH 421 fol. 29

[45] 1398 septiembre 23, Zaragoza

El rey Martín manda a los oficiales y clavarios de la Santa Armada que restituyan las mercancías que fueron robadas a Pere de Villalonga, Guillem Benet, Antoni Rayners y Joan Sunyer, mercaderes mallorquines, de sus casas y alhóndigas cuando la Armada entró en la ciudad de Tedeliç. Tales mercancías están señaladas con sus marcas de modo que sean restituidas a sus propietarios bajo multa de 1000 florines de oro.

ARM LR 44 fol. 132-132v

[46] 1398 septiembre 24, Mallorca
MANACOR

El lugarteniente dice al batle de Manacor que G. Armengol ha pagado cinco florines de oro a los clavarios de la Santa Armada, por cuya acción ha conseguido indulgencia plenaria. Ahora teme que a raíz de la llamada hecha en la parroquia que obliga a todos los alistados a presentarse el miércoles se le pueda culpar y obligarle a embarcar. Que no sea molestado.

ARM LC 73 fol. 134

[47] 1398 septiembre 25, Mallorca
PREGON.

El lugarteniente del Gobernador Ramón de Abella ordena que todos los alistados en una de las cinco galeras se reúnan el lunes próximo en las embarcaciones y se presenten antes sus patronos, bajo pena de horca. Además, manda a los alistados en los rampins y otras naves que se presenten el lunes ante el lugarteniente y se preparen todos para la salida.

ARM AH 421 fol. 30

[48] 1398 septiembre 27, Mallorca
COMISION DE ALOY BALAGUER

En una carta fechada el 30 de agosto mandamos a los batles de Inca, Selva, Campanet... y otros que en siete días pagaran las cantidades adeudadas de aquellas doce mil libras, dinero necesario para armar las cuatro galeras que la Universidad de Mallorca ha prometido a la Santa Armada. Dichas cantidades debían ser pagadas por los habitantes de las villas a *sou e liura*.

Inca

189 libras Manacor

114 libras

Selva	65 libras	Artá	62 libras
Campanet	10 libras	Petra	32 libras
Huyalfas	16 libras	Porreres	147 libras
Muro	105 libras	Sineu	153 libras
Sta. M. de Muro	80 libras	St. Joan de Sineu	81 libras
Marratxí	14 libras	Puigpunyent	14 libras
Sta. Ma. des Camí	16 libras 10 s.	Calviá	5 libras 10 s.
Robines	121 libras	Esporles	4 libras
Alaró	58 libras	Bunyola	3 libras 10 s.
Sencelles	54 libras	Sóller	160 libras
Llucmajor	132 libras	Escorca	6 libras
Campos	29	Pollensa	153
Felanitx	67	Alcudia	109

Con esta carta mandamos que embargueis los bienes de los jurados y de las universidades hasta cumplimentar la cantidad adeudada. Vuestro salario será de 12 sueldos al ir y venir y residir, cantidad que será satisfecha por las respectivas universidades.

ARM LC 73 fol. 141v-142

[49] 1398 septiembre 28, Mallorca
PREGON

Berenguer de Montagut hace saber a todos los patronos de las embarcaciones que han asistido al saqueo de Tadelis con la Santa Armada que el lunes próximo, a primera hora, estén en la sala del castillo real para demostrar su derecho en el reparto del botín, de otra manera su parte será repartida entre los concurrentes.

ARM AH 421 fol. 30

[50] 1398 septiembre 28, Zaragoza

El rey notifica al Gobernador, Almirante y otros oficiales del reino de Mallorca que ha dado licencia a servidores y amigos del Santo Padre para comprar y alquilar embarcaciones para socorrerlo.

ARM LR 44 fol. 133-133

J. SASTRE. *Aportación mallorquina...* BSAL 37 [Palma 1979-80] 513-4

[51] 1398 octubre 1, Zaragoza

El rey Martín confirma la elección hecha por los Jurados de Mallorca en favor de Berenguer de Montagut como capitán de la Santa Armada, otorgándole los mismos poderes que los que tenía el noble Virrey Hugo de Anglesola.

ARM LR 44 fol. 166bis-167;

J. SASTRE. *Aportación mallorquina...* BSAL 37 [Palma 1979-80] 514-5

[52] 1398 octubre 3, Mallorca

MANACOR

Pere Sa Costa de Manacor dice que Ferrer Fe y su mujer le deben 20 quarteras de cebada y otras 10 de trigo, pero no las puede cobrar pues Ferrer ha obtenido un *guiatge* del noble Capitán de la Santa Armada. Como en la carta de comanda, hecha ante el notario Serra, ambos han renunciado a todo *guiatge*, el lugarteniente manda que Ferrer pague.

ARM LC 74 fol. 150-150v

[53] 1398 octubre 3, Mallorca

LLUCMAJOR.

Guillem Carbó de Campos, procurador de Sibilía, viuda de Ramón Carbó de Campos, ha dicho que Jacme Aymeric de Llucmajor le debe 25 libras por unos pastos que compró el 4 de diciembre del año pasado, renunciando en el contrato a todo *guiatge*. J. Aymeric ha obtenido un *guiatge* del noble Capitán de la escuadra de Valencia, por cuya

razón vos habeis suspendido el embargo dictado contra él. El lugarteniente manda al batle que si Aymeric ha renunciado a todo *guiatge* que se embarguen sus bienes.

ARM LC 74 fol. 151v

[54] 1398 octubre 7, Mallorca
INCA.

Berenguer de Montagut notifica al *cap de guayta* Aloy Balaguer que prolongue en 10 días el embargo que ha de llevar a cabo en dicha localidad por la deuda que la villa ha contraído con la Santa Armada, y que mientras tanto cobre las deudas de las demás parroquias.

ARM LC 74 fol. 155v.

[55] 1398 octubre 7, Sóller

Guillem Pi y Maymó Juliá, vecinos de Felanitx, se presentaron ante Lorens Bisbal, batle de Sóller, pidiéndole que obligara a Mateu Torrens, zapatero y patrón de un *laut*, que les entregara la parte que les correspondía de las mercancías conseguidas en Tedelis. Mateu Torrens dice que no conoce a Guillem Pi ni a Maymó Juliá, solo dice conocer a Guillamó Jordí de Felanitx, cuñado de Mateu, con el cual pactó armar un *laut*, asociado con Guillamó Pi y Maymó Juliá también armadores. Como las partes han sido hechas, ésto es un asunto que concierne a los Cónsules del Mar de Mallorca y ellos son los que tienen que emitir su juicio, por ello que el próximo jueves comparezcan ante ellos para exponer sus razones.

AMS Curia Reial 11 fol. 72v-73

[56] 1398 octubre 7, Sóller

Pere Tries de Sóller, del lugar llamado de los Banys, debe seis florines de oro a Jacme Deya, alias Miró, patrón de una galiota armada de la escuadra hecha contra moros, según un documento hecho por Bernat Sala, escribano, en la isla de Ibiza el día 20 de agosto de 1398 actuando como testigos Antoni Piquer, Miquel Feliu y Antoni Agosti de Mallorca. Pero como Pere no puede pagar, Jacme Deyá retiene en su barca sus armas y pertrechos. Como ésto es una cuestión que concierne a los Cónsules del Mar de Mallorca les hemos notificado que el próximo jueves se presenten ante ellos.

AMS Curia Reial 11 fol. 73

[57] 1398 octubre 8, Mallorca
GENERAL

A petición de Juliá Dosca y Berenguer Cortils, procuradores de los conversos, el lugarteniente prohíbe a los batles foráneos exigir la talla levantada para el armamento de las cuatro galeras que han de participar en la Santa Armada a los conversos hasta que se sepa si han de contribuir o no, ya que dichos procuradores alegan tener un privilegio otorgado por el rey Juan en el que se especifica que ellos son *quitis e franchs de tots talls* que se hagan en Mallorca en el trascurso de 10 años.

ARM LC 74 fol. 162v-163

[58] 1398 octubre 9, Mallorca
SINEU

El lugarteniente notifica al batle de Sineu que Pere Quatreanys y Miquel Palliser han prometido contribuir en la cruzada con 10 florines para ser dispensados de su asistencia, pero aún no han pagado. A petición de los clavaros de las indulgencias le manda que les obligue a pagar, en caso contrario tendrán que comparecer ante su corte.

ARM LC 73 fol. 158v-159

[59] 1398 octubre 12, Mallorca [59]
PETRA

En una carta fechada el 16 de abril habíamos fijado la contribución de la villa en la armada de las cuatro galeras en 132 libras. Joan Serralta, jurado de la villa, dice que algunos consellers y jurados del nuevo consejo constituido en la localidad no quieren satisfacer dicha cantidad. Que paguen, de lo contrario se procederá al embargo.

ARM LC 74 fol. 166

[60] 1398 octubre 12, Mallorca

GENERAL: PARA MIQUEL POMERA

Berenguer de Montagut a los Gobernadores, batles, vegueres, justicias, *çalmadins* y oficiales reales: Se ha presentado ante Nos un litigio entre Miquel Pomera de Villafranca y Jaspers des Guanees, *donzell, sots capità de cent persones*, elegido por el noble Vizconde de Rocaberti, Capitán General de la Santa Armada. Miquel, procurador de Jaspers, suplicaba a éste que no vaya en su contra a causa de la demanda hecha por algunos alistados, en relación al *nòlit* y vituallas embarcadas en la nave de Francesc des Carnes. Que su petición sea atendida, a pesar del dictamen que en su contra han pronunciado los Cónsules del Mar de Mallorca.

ARM LC 74 fol. 168-168v

[61] 1398 octubre 14, Mallorca

PARA BERNAT DE NAVES DE LERIDA

Berenguer de Montagut a los honorables Gobernador, Jurados, Prohombres y oficiales de la ciudad de Valencia: Os certificamos que Bernat de Naves de Lérida, después del regreso de la Santa Armada a Mallorca ha residido en esta ciudad creyendo que dicha escuadra volvería prontamente a Berbería. Él nos había suplicado poder ir en nuestra compañía, pero como la galera de Jofre de Rocaberti ha llegado a Mallorca y de aquí ha zarpado a Barcelona, entendemos que la armada no volverá a Berbería, por lo que Bernat ha pedido que le certifiquemos todas estas cosas.

ARM LC 73 fol. 147-147v

[62] 1398 octubre 16, Mallorca

BARCELONA.

Al Veguer, Batle, Cónsules, *Algutzi*s y otros oficiales reales de la ciudad de Barcelona: Berenguer de Montagut certifica que la nave de Jacme Anglés de Valencia y la de Oliver de Barcelona zarparon de Tedelis con una gran tormenta y han llegado a Mallorca. Dichas embarcaciones eran componentes de la escuadra valenciano-mallorquina que ha sido hundida y destruida. Como la nave de Jacme Anglés, así como otras embarcaciones, necesita ser reparada antes de hacerse nuevamente a la mar, damos licencia a Bernat Prats, patrón de un *leny* de tráfico, para que transporte a Barcelona 60 hombres; a Bernat Peralta, patrón de otro *leny*, para que lleve otros 20 hombres, y a Esteva Magraner, patrón, para que lleve a dicha ciudad 2 hombres más. Carta que se hace a petición de Bernat Peralta, Bernat Prats y Esteva Magraner.

ARM LC 73 fol. 150-150v

[63] 1398 octubre 17, Mallorca

LLUCMAJOR

Berenguer de Montagut notifica al batle de Lluçmajor que Jacme Aymeric, alistado en la galera del capitán Jofre de Rocaberti, ha obtenido una carta del capitán que le facultaba prorrogar sus deudas. Por ello os requerimos que no embarguéis sus bienes, pues se sabe que en Tedelis ha sido herido en una rodilla y que su intención es seguir nuevamente la Armada.

ARM LC 73 fol. 152v-153

B. FONT OBRADOR. *Historia de Lluçmajor*. Palma, 1972, 381

[64] 1398 octubre 19, Mallorca
LLUCMAJOR

Berenguer de Montagut al batle de Lluçmajor: En una carta fechada el 17 de octubre os pedimos que observarais el guiatge otorgado a Jacme Aymeric hasta la fiesta de Pascua. Pero ahora Guillem Carbó, de Campos, procurador de Sibilia, ha dicho que J. Aymeric le debía 12 libras desde el 4 de diciembre pasado, y que en el documento había renunciado a todo *guiatge*. Por ello os mandamos que el referido Jacme pague la deuda en tres días, de lo contrario se procederá al embargo.

ARM LC 73 fol. 153-153v

[65] 1398 octubre 22, Mallorca
MANACOR

Berenguer de Montagut notifica al batle de Manacor que Bonanat, converso y vecino de esta parroquia se ha quejado de que los jurados de Manacor le deben 7 libras 5 sueldos y no se los quieren pagar, pues alegan que está obligado a pagar la talla hecha para el armamento de las cuatro galeras. Por la presente manda que los jurados paguen la deuda a Bonanat.

ARM LC 73 fol. 152-152v

[66] 1398 octubre 23 Sóller

Berenguer de Montagut, lugarteniente del noble caballero Ramón de Abella, Consejero real y Gobernador del Reino de Mallorca, al batle de la villa de Sóller: Bertomeu Pelliser de Ça Bleda de Sóller se ha presentado ante nuestra corte diciendo que este año ha participado en la Santa Armada y ha aportado mucho dinero en la galera armada por esta villa, de la cual es el clavario, pero que ahora no puede pagar a sus acreedores. Vos, a petición de Pere Sunyer de esta localidad, hombre rico en bienes, pretendéis embargarle por la cantidad de 10 libras de una compra de vino. Como Pere Sunyer es rico mandamos que no procedais contra Bertomeu, antes al contrario, prolongueis la deuda hasta Pascua y devolvais a Pelliser todo cuanto se le hubiera embargado.

MS Curia Reial 11 fol. 197

[67] 1398 octubre 24, Mallorca
GENERAL-INDULGENCIAS.

Joan de Cunillers y Joan Puyol, clavarios de las indulgencias prometidas a la Santa Armada, se han quejado de que algunos habitantes de vuestras villas les han prometido dinero y trigo para obtener las indulgencias y los santos perdones otorgados por el Santo Padre, y que ahora, pasado el tiempo no quieren pagar o contradicen tener tales deudas. Amonestados por los Subdelegados Apostólicos se les ha dado seis días de plazo para pagar lo que deben, de lo contrario serán excomulgados. El lugarteniente manda que los batles hagan un llamamiento público notificando que aquél que haya ofrecido dinero, trigo, u otras cosas a la Santa Armada lo abone en el plazo de seis días, de lo contrario se procederá al embargo de bienes.

ARM LC 74 fol. 175-176

[68] 1398 octubre 24, Mallorca

Protesta presentada por los mercaderes Pere de Villalonga, Antoni Rayners, Guillem Benet y Joan Sunyer a Francesc de Postigo, notario y secretario de la curia de la real gobernación, y leída por éste al lugarteniente de la gobernación, Berenguer de Montagut, y a su asesor, Jacme Viladesters.

Proceso indagatorio de los hechos ocurridos en la villa de Tedilis y del paradero de las mercancías robadas y destruidas en las casas de contratación o fúndicos de los mencionados mercaderes. En el proceso intervinieron 30 testigos, la mayoría de ellos

participantes en la Armada y testigos directos de los acontecimientos. El proceso e interrogatorio terminó el 15 de febrero de 1399.

ARM SU 31 fol. 179-203

J. SASTRE. "Aportación mallorquina...", *BSAL* 37, Palma, 1979-80, 174- 9

[69] 1398 octubre 25, Mallorca

SINEU

El lugarteniente notifica al batle de Sineu que Jacme Sureda, notario, vecino de Sineu, ha dicho que los Jurados de esta parroquia le deben dinero y que a pesar de haber ofrecido esta cantidad a las indulgencias y santos perdones otorgados a la Santa Armada no puede cobrar. Que los Jurados paguen.

ARM LC 73 fol. 159

[70] 1398 octubre 26, Mallorca

IBIZA

Berenguer de Montagut al honorable Ramón de Talamanca, Gobernador de la isla de Ibiza, Jurados y Lugarteniente de la Gobernación:

Certificamos que el otro día llegaron al muelle de Mallorca el rampí de Loqui Balatzar y la *barcha de IX banchs* de la que es patrón Antoni Vila, embarcaciones que fueron armadas aquí para acompañar la escuadra hecha por las ciudades de Valencia y Mallorca. Seguidamente se ha presentado ante Nos P. Artigues, capitán de las referidas embarcaciones, y Bernat Stany, clavario de las mismas, y han hecho *sagrament e homanatge*, prometiendo no salir del muelle de Mallorca sin nuestra licencia. De la misma manera se ha procedido con la tripulación, de modo que a la primera llamada pudieran concentrarse todos en sus naves. Por eso, los capitanes, patronos y la tripulación han permanecido en Mallorca hasta que hemos sabido que la escuadra de Valencia no retornaba a Berbería. Ahora que sabemos que la expedición se ha aplazado hasta el próximo mes de marzo, hacemos pública esta carta para que nadie lo ignore.

ARM LC 73 fol. 161

[71] 1398 octubre 30, Mallorca

SOLLER

Berenguer de Montagut al batle de Sóller: Jacme Miró de Sóller, patrón de una galiota armada por esta villa, retiene el botín conseguido en esta expedición, según afirma el escriba y Jacme Ros, P. Juliá y Esteva Adam, vecinos de Sóller y alistados en dicha embarcación. Os mandamos que hagais las diligencias precisas para dar solución al contencioso.

ARM LC 73 fol. 162v-163

[72] 1398 noviembre 7, Mallorca

MARRATXI

Berenguer de Montagut al batle de Marratxí: Los Jurados de vuestra parroquia nos han notificado que vos, junto con otros vecinos, no queréis pagar la cantidad que se os ha asignado en la talla hecha para el armamento de las cuatro galeras. Os mandamos que pagueis, de lo contrario se os enviará un *cap de guaya* que hará embargo de vuestros bienes.

ARM LC 73 fol. 168v-169

[73] 1398 noviembre 14, Mallorca

PREGON

Berenguer de Montagut hace saber que todos los alistados en la galiota Bernat Ladó se presenten de hoy al próximo sábado en dicha embarcación, de otra manera Bernat alistaré a otros en su lugar y a su costa.

ARM AH 421 fol. 42

[74] 1398 noviembre 19, Mallorca
COMISION DE BERNAT BENET

El lugarteniente envia a Bernat Benet, porter del Senyor Rey, a algunas parroquias para cobrar la deuda que algunas aún tienen, de aquellas 12.000 libras prometidas en el armamento de las galeras. Tales cantidades son las siguientes:

Muro	60 libras	Marratxí	14 libras
Sta. M. de Muro	50 libras	Llucmajor	83 libras
St. Joan de Sineu	91 libras	Sta. M. des Camí	16 libras 10 s.
Selva	17 libras	Huyalfas	5 libras
Sineu	163 libras	Inca	79 libras
Alcudia	30 libras	Manacor	65 libras
Felanitx	27 libras	Andratx	69 libras
Artá	33 libras	Campos	22 libras 10 s.

Por tal motivo le manda a las referidas villas para que cobre embargando los bienes de los morosos. Asigna su salario en 12 sueldos el día que vaya y vuelva, y otros 10 sueldos si allí hace residencia, salario que cobrará de los bienes de la universidad de cada parroquia.

ARM LC 73 fol. 179-179v

[75] 1398 noviembre 22, Mallorca
GENERAL

Berenguer de Montagut a todos los batles de las villas: En otra carta os mandamos que obligarais a pagar a todos aquellos que hubieran hecho ofrecimientos a la Santa Armada para conseguir los santos perdones. Ahora es necesario obtener este dinero para reparar la escuadra y tenerla a punto en primavera. Por este motivo el clavario de las indulgencias, Joan Pujol irá a vuestras parroquias para recaudar lo que aún se debe. Mandamos que embargueis los bienes de los deudores para que pueda cobrar y no sea necesario enviar a otro *cap de guaya*.

ARM LC 74 fol. 193

[76] 1398 noviembre 27, Mallorca
BUNYOLA, SOLLER, VALLDEMOSSA, ESPORLES

Bng. de Montagut a los batles de las referidas parroquias: Algunos de vuestros vecinos, para ganar las indulgencias y Santos Perdones otorgados por el Papa a la Santa Armada han ofrecido dinero y aceite. Ahora, que es la época de mayor abundancia de aceite, es conveniente recaudarlos para reparar la escuadra. Haced un llamamiento público para que todos los que hubieran prometido algo lo paguen en el plazo de seis días.

ARM LC 74 fol 192v

[77] 1398 diciembre 20, Mallorca
PARA BERNAT PELLICER

Bng. de Montagut a los honorables Gobernador del reino de Valencia, capitán de la Santa Armada, Jurados de la ciudad y reino de Valencia: Sabemos que tenáis retenido y encarcelado a Bernat Pellicer, marinero de esta ciudad, y le habíais hecho prometer que volvería al cabo de ocho días. Pero los Jurados del reino lo requieren por algunos asuntos concernientes con la Santa Armada. Para retenerlo han dictado amonestaciones penales contra él y han alertado a los guardianes del puerto y demás patronos que no saquen de la isla a Bernat sin licencia, so pena de ser quemada la nave. Pedimos que exculpeis a Bernat de la obligación que os debe.

ARM LC 73 fol. 193v-194

[78] 1399 enero 4, Mallorca
MENORCA

Después de la toma de Tedelis la embarcación de Jacme Servià, cuyo patrón era Domingo Aymar, naufragó a 40 millas de la isla de Cabrera. Ferrer Gibert, patrón de un

leny de Menorca, recogió muchos aparejos de dicha embarcación en alta mar. Por ello el lugarteniente de gobernador de Mallorca pide a su homónimo menorquín que Jacme Servià devuelva aquellos aparejos.

ARM LC 76 fol. 2v-3

Publ. J. SASTRE. *La aportación menorquina...* F. R. B. 3 [Palma 1979-80] 430

[79] 1399 enero 8, Mallorca PREGON

Bng. de Montagut hace saber que la Armada se ha aplazado hasta el primero de marzo, según se hizo saber en una proclama hecha el 25 de octubre pasado. Por ello manda que todos los alistados se presenten ante sus patronos en la indicada fecha. Además, a petición de los Jurados, manda que los maestros ballesteros hagan las *cens de les nous* de la misma forma, para que las ballestas sean iguales y las saetas puedan ser comunes. A los *viraters* que todas las saetas que se hagan sean para ser utilizadas con dichas *nous*, y que todos los que tengan ballestas las modifiquen antes del mes de febrero. A los *corders* que fabriquen hilo de ballesta con cáñamo del mejor.

ARM AH 421 fol. 47v-48

[80] 1399 enero 8, Mallorca
GENERAL INDULGENCIAS.

Berenguer de Montagut notifica a los batles que en otra carta mandó que en seis días todos aquellos que hubieran ofrecido algo a la Santa Armada lo abonaran. Pasado este tiempo, Joan Pujol y Joan de Conieres, subdelegados apostólicos no han podido cobrar todos los ofrecimientos. Ellos han decidido enviar a Joan de Sent Pere, notario y escriba de las indulgencias, para exigir aquellas deudas. Por ello mandamos que se haga riguroso embargo a todas las personas que adeudan. Esta carta ha sido enviada a requerimientos de G. de Valls, Nicolau Rosell, canónigo de Mallorca, Joan de Cunillers mercader y Joan Pujol ciudadano, todos ellos subdelegados apostólicos de la Santa Armada, de los cuales Berenguer Fabrer, notario, es el encargado del haber.

ARM LC 76 fol. 3v

[81] 1399 enero 11, Mallorca

A BERNAT BENET, PORTER DEL REY POR LOS JURADOS DE MALLORCA

El lugarteniente a Bernat Benet, *porter del Senyor Rey*: en una carta, fechada el 19 de noviembre del pasado año os pedíamos que fuerais a las parroquias a cobrar lo que aún deben de aquellas 12.000 libras. Algunas aún adeudan dinero. Obligad a los jurados a depositar lo que adeudan. El salario asignado es de 12 sueldos en ir y volver. Las cantidades que se adeudan son las siguientes:

Muro	5 libras	Felanitx	37 libras
Sta. M. de Muro	50 libras	Marratxí	10 libras
Puigpunyent	6 libras 11 s	Llucmajor	43 libras
Pollensa	53 libras	Sta. M. des Camí	16 libras 10 s.
Andratx	39 libras	Huyalfas	5 libras
Sant J. de Sineu	34 libras	Inca	58 libras 10 s.
Sineu	163 libras	Manacor	43 libras

ARM LC 76 fol. 7-7v

[82] 1399 enero 25, Mallorca

A DIEGO GONSALVES DE BASARA

Algunos mercaderes de la ciudad de Mallorca han sabido que con dos naves armadas vos esperais otra nave cargada de mercancías, procedente de Argel, que muy pronto llegará a Mallorca. Os advertimos que no molesteis a los mercaderes que están bajo la protección del rey, pues en una carta fechada en Barcelona, el 19 de julio de 1397, el rey declaraba que los judíos quedaban bajo su tutela yendo y viniendo de Berbería, privilegio que les permite ejercer su arte mercantil tanto en tiempos de paz como en guerra. Por estos motivos no

dañeis las embarcaciones que van y vienen de Berbería, en caso contrario actuaríamos contra vos.

ARM LC 76 fol. 22-22v

[83] 1399 enero 31, Mallorca
GUIATGE PARA BERNAT JOFRE.

Con el presente guiatge el lugarteniente disculpa a Bernat Jofre de Andratx, alistado en la Armada Santa, de todos los crímenes y delitos cometidos hasta el día de hoy, exceptuando los de alta traición, herejía, sodomita, salteador de caminos, falsificador de moneda y de crimen de alta traición. De esta manera, durante el viaje y por espacio de un mes, quiere que no sea molestado de los delitos cometidos y poder estar, salir y volver con sus bienes, por toda la isla de Mallorca.

ARM LC 75 fol. 3v-4

[84] 1399 marzo 13, Mallorca
LLUCMAJOR

Bng. de Montagut dice al batle de Lluçmajor que en una carta fechada el 11 de marzo mandamos, a petición de Ramón Juliá, que embargarais a Jacme Aymerich, a pesar de haberos dicho que no le respetarais el *guiatge* que había obtenido del Vizconde de Rocaberti. Como debe 50 libras 14 sueldos a Ramón os pedimos que prorrogueis la deuda hasta Pascua, pues ahora le otorgamos una prórroga especial.

ARM LC 75 fol. 47-48

[85] 1399 marzo 14, Mallorca
POLLENSA

Bng. de Montagut dice que Marió, madre y heredera de Mateu Sala, mercader fallecido hace algún tiempo en Berbería, se ha quejado porque los jurados le han asignado una cantidad a pagar en la talla levantada para pagar los gastos de la Universitat, pues no sólo ha de pagar por lo que posee en la villa sino también por lo que tiene en Berbería. Ni los jurados ni los cobradores de la talla han querido escuchar sus quejas. Mandamos que se revise la cantidad a pagar por Marió, y si es excesiva que sólo pague por lo que tiene en la villa.

ARM LC 75 fol. 49-49v

[86] 1399 abril 7, Mallorca
ROBINES, SELVA Y ALARO.

Bng. de Montagut notifica a los batles de las respectivas villas que Pere Ferragut de Sencelles dice que algunos habitantes le deben dinero por unas soldadas y préstamos que ha hecho, cantidades que no puede cobrar. Como se ha alistado a la Santa Armada necesita el dinero para proveerse de armas y otras cosas. Que los deudores paguen a P. Ferragut sin dilación.

ARM LC 75 fol. 60v

[87] 1399 abril 8, Mallorca
BUNYOLA

Bng. de Montagut notifica al batle que en una carta, fechada el 7 de abril, le mandaba, a petición de Bertomeu Garriga de Menorca, que embargara a Guillem Tries y a su mujer Gabriela por la cantidad de 26 libras que le deben. El batle no hizo el embargo, pues G. Tries alegó estar alistado con la Santa Armada. Pero Bertomeu presentó la carta de comanda y en ella ambos habían renunciado a todo *guiatge*. El lugarteniente manda que el miércoles próximo se presenten ante su corte.

ARM LC 76 fol. 62v-63

[88] 1399 abril 9, Mallorca
SINEU

Berenguer de Montagut notifica al batle de Sineu que Pere Senra, ciudadano de Mallorca, ha dicho que Pere Tomás de Sineu, le debe 200 florines pero que aquél no le quiere pagar. Pere Senra quiere invertir dicha cantidad en el armamento de la nave. Que obligue al deudor a pagar.

ARM LC 75 fol 63-63v

[89] 1399 abril 12, Mallorca

SOLLER

La heredera de Antoni Ribes ha dicho que Bartomeu Pelliser y Jacme Miró de Sóller han construido una galiota, para la cual han cortado madera sin haber pagado a la propietaria. A petición suya mandamos que se obligue a Bartomeu Palliser y a Jacme Miró a pagarla y recomendarles que si en lo sucesivo necesitan más madera que se encarguen de ello dos maestros y que después la paguen.

ARM LC 75 fol. 65-65v

[90] 1399 abril 12, Mallorca

LLUCMAJOR: COMISION DE ANTONI RIBES, PORTER

Mediante una carta fechada el 3 de octubre de 1397 os pedimos, a requerimientos de Ramón Balaguer de Alaró, que hicierais embargo en los bienes de Jacme Prats hasta cumplimentar la cantidad de 50 libras, montante que aún falta a pagar de aquellas 150 libras que el referido Prats debía, por compra de 410 ovejas. Pero vos no hicisteis el embargo, pues Ramón os mostró un *guiatge* otorgado por el Vizconde de Rocaberti al haber participado con la Santa Armada.

Jacme Prats prometió pagar 25 libras y las restantes en mayo. Como no ha cumplido el primer pago, id a Lluçmajor para embargarle. Vuestro salario será de 10 sueldos si vais y volveis, y de 12 si allí haceis residencia, cantidades que cobrareis de los bienes de Jacme Prats.

ARM LC 76 fol. 66-66v

[91] 1399 mayo 10, Mallorca

MENORCA.

Vicens Filera y Miquel Canut de la isla de Menorca asistieron con la Santa Armada al norte de Africa. Por tal motivo obtuvieron del noble capitán de la Armada un *guiatge*. Ellos han presentado este *guiatge* ante una causa de apelación en Ciutadella, pero vos, asesorado por Pere Rosard, no se la habeis aceptado. Que aquel documento sea tenido en cuenta en aquella causa de apelación.

ARM LC 76 fol. 85-86

J. SASTRE. "La aportación menorquina...", *FRB*, 3, Palma, 1980, 430-431

[92] 1399 mayo 13, Mallorca

SELVA, ALARO, ROBINES Y SENCELLES.

Pere Ferragut de Sencelles, alistado en nuestra galera, ha dicho que algunos vecinos de vuestras localidades le deben dinero, pero que no lo puede cobrar, y necesita tales cantidades para proveerse de armas y víveres con los que seguir la Santa Armada. Obligad a pagar a los deudores a fin de que Pere no tenga necesidad de recurrir nuevamente a nos.

ARM LC 75 fol. 86-86v

[93] 1399 mayo 26, Mallorca

ALCUDIA

Joan Sallembe, ciudadano de Mallorca, ha prometido en el armamento de nuestra galera 100 quarteras de trigo con las que se pretende hacer *bescuyt* para abastecer a los hombres que irán en dicha expedición. A pesar del privilegio que tiene la villa de poder

retener el trigo, permitid que se den 25 quintales de bizcocho a Joan Bertomeu, patrón de galiota, que ahora se encuentra en Alcudia.

Joan Bertomeu tiene que ir a Valencia, por mandato nuestro, para tratar asuntos concernientes a la Armada, pero sin el bizcocho no podría hacer el viaje. Por otra parte, Joan Bertomeu ha prometido que el dos de junio estaría nuevamente en Mallorca para seguir la escuadra. Por ello os mandamos que le deis el bizcocho para que pueda proseguir el viaje.

ARM LC 76 fol. 98v-99

[94] 1399 junio 2, Mallorca

ALCUDIA

El lugarteniente manda al batle de Alcudia que Guillem Cursach, procurador de Sallembe, entregue las 100 quarteras de trigo que Joan Sallembe ha donado a la Santa Armada, para que con él se pueda hacer bizcocho. Además, le recomienda que le ayude en la búsqueda de hombres y mujeres para amasarlo.

ARM LC 76 fol. 104

[95] 1399 junio 17, Zaragoza

El rey Martín notifica a Berenguer de Montagut, capitán de la Santa Armada, que el noble Pere de Queralt no va a Túnez como estaba previsto, y que por tanto puede hacerse a la mar y proseguir la empresa.

Die sabbati V mensis julii anno predicto XC VIII. Die et anno predictis honorabilis lochumtenentis gubernatoris tradidit michi Guilielmo Blanch, notarius, curiam gubernatoris Maioricarum, regenti pro discreto Jacobo de Podio quandam literam regiam clausam que eandem iam aperta fuerat quam mandavit in presenti libro registrari cuius mandati vigore dicta litera fuit registrata et eius suprascripto talis erat:

Al fael nostro en Berenguer de Montagut donzell lochtinent de governador del regne de Mallorques.

Tenor autem dicte litera in parte interioris talis erat:

Lo Rey.

Lochtinent vostra letra havem reebuda consultoria de la letra que us havem tramesa per lo viatge quel nobla e amat consaller e camerlench nostre mossen Pere de Queralt devia fer al rey de Tunis. E aquella entes a vos responem quel dit nobla no fa de present lo dit viatge per al dit rey de Tunis per que plau a nos que los de la Armada Santa no contrastant la dita nostra letra fassen lur bon viatge a gloria e honor de Nostro Senyor Deu e de la nostra corona.

Dat en Ceragossa sots nostra segell menor a XVII dies de juny del any de la nativitat de Nostre Senyor M CCC XC VIII. Rex Martinus.

ARM LR 44 fol. 232

[96] 1399 junio 26, Mallorca

SOLLER

Antoni Font, prebitero y vecino de Sóller, nos ha dicho que él con otras personas armó un rampí, del que fue escriba, y que con dicha embarcación participó en la empresa hecha contra moros. Ahora, algunas personas dicen que ha de repartir grandes sumas de dinero y no le quieren aceptar las cuentas que ha dado a Berenguer de Puigvert, procurador de Jacme Miró, uno de los patronos de la embarcación. El oficial del Obispado ha pedido al vicario de la iglesia parroquial de Sóller que intervenga en favor de Antoni, ya que éste está implicado en otros asuntos concernientes a la Armada. Por ello manda que sean convocados los Jurados y con ellos se elija a un hombre que, en representación de los alistados de la embarcación, y con el vicario, examinen las cuentas.

ARM LC 75 fol. 112

[97] 1399 junio 28, Mallorca

ALCUDIA

Berenguer de Montagut notifica al batle de Alcudia que Pere Moragues de Menorca se ha alistado en la Armada. Por diversas razones ha de pasar a Menorca y ha obtenido nuestra licencia. Que se le permita marchar.

ARM LC 75 fol. 113v

[98] 1399 junio 28, Mallorca

LLUCMAJOR

Berenguer de Montagut dice al batle de Lluçmajor que Pere Vidal de esta localidad, enrolado en la Santa Armada, ha dicho que la mujer de Estrany Bonet, notario ya fallecido, le ha alquilado una casa, pero ahora la ha alquilado a otra persona y vos le habeis mandado desalojarla. P. Vidal dice ofrecer el mismo alquiler que el nuevo inquilino pues alega estar rodeado de buenos vecinos. Como su desalojo no perjudica a la propietaria, manda que no se obligue a P. Vidal a desalojar la casa.

ARM LC 75 fol. 113v-114

[99] 1399 julio 2, Mallorca

COMISION DE BENET SA COSTA

El lugarteniente le notifica que algunas parroquias adeudan a los Jurados de Mallorca algunas cantidades de aquellas 4.000 libras con que la parte foránea ha de contribuir en aquellas 12,000 necesarias para el armamento de la escuadra hecha contra moros enemigos de la Fe Católica. Con la presente se manda que se persone en dichas localidades y haga embargo de bienes a los Jurados y recaudadores de la talla. Las cantidades adeudadas son:

Inca	58 libras 10 s.	St. Joan de Sineu	58 libras 10 s.
Sineu	62 libras	Felanitx	27 libras
Sta. M. Muro	26 libras	Artá	19 libras 10 s.
Puigpunyent	6 libras 11 s.	Marratxi	10 libras
Andratx	9 libras	Sta. M. des Camí	7 libras 10 s.

Como salario le asigna 12 sueldos en ir, volver y residencia. Otros 10 sueldos por el embargo y 2 sueldos por las presentes cartas, cantidades que serían satisfechas por los embargados.

ARM LC 76 fol 120

[100] 1399 julio 5, Mallorca

ALCUDIA

Berenguer de Montagut notifica a los Jurados y prohombres de la villa de Alcudia que en una carta, fechada el 27 de junio pasado, requería que no pusieran impedimento alguno a aquellos que fabricaban bizcocho con aquellas 125 quarteras de trigo que Joan Sallembe y Pere Bertomeu habían donado para el armamento de nuestra galera. Por estas y otras razones que no os explicamos revocamos vuestra carta que hemos recibido.

ARM LC 76 fol. 122v

[101] 1399 julio 6, Mallorca

GENERAL

Berenguer de Montagut a todos los capitanes, patronos, marineros y a cualquier conductor de nave, galera, galiota u otra embarcación, ya de la isla como de las islas adicentes o a las naves armadas dentro de la señoría de nuestro rey:

Pere Manresa, converso, y Tomas Jacme, mercaderes mallorquines, con nuestra licencia han armado en Mallorca *la barcha de XI banchs* de Joan Ripoll, de la cual es patrón G. Valls; la nave pretende ir a Bona y Alcoll cargada de mercancías y con la intención de sacar de allí algunos factores y las mercancías que tienen, para llevarlas a Mallorca. El rey, en una carta fechada el 4 de noviembre desde Carmyana, ha asegurado

todas las mercancías que vayan i vuelvan de Berbería. El lugarteniente pide a todos los súbditos de la Corona que no molesten dicha embarcación yendo y viniendo de Berbería.

ARM LC 75 fol. 131v-132

[102] 1399 julio 11, Mallorca
COMISION DE RAMON FRANCOLI

El lugarteniente escribe al *cap de guayta* Ramón Francolí y le dice que algunos deben algunas cantidades de trigo y dinero a la Santa Armada. A petición de los Clavarios de las Indulgencias le dice que vaya y embargue a los deudores, según un pliego de papel que le adjunta. Le asigna un salario al ir y venir de 10 sueldos y de 12 si allí hace residencia.

ARM LC 75 fol. 126-126v

[103] 1399 julio 14, Mallorca
COMISION DE ALOY BALAGUER

El lugarteniente escribe al *cap de guayta* Aloy Balaguer y le dice que algunos foráneos deben dinero a la Santa Armada. Que se persone en dichas parroquias y haga embargo a los deudores. Le asigna un salario de 10 sueldos los días que vaya y vuelva, y otros dos si allí hace residencia.

ARM LC 75 fol. 128v

[104] 1399 julio 14, Mallorca
ROBINES, SELVA Y LAS CABALLERIAS DE AYAMANS Y LLOSETA

Bertomeu Llorenç, ciudadano de Mallorca, alistado en la Santa Armada, ha dicho que algunas personas no le quieren pagar. Os mandamos que paguen.

ARM LC 76 fol. 126

[105] 1399 julio 15, Mallorca
PARA ANTONI RIBES PORTER DEL REY

El lugarteniente le dice que tiene noticias de que él quiere embargar un caballo de Jacme Prats de Lluçmajor para cobrarle 17 libras que debe a Ramón Balaguer, a quien le compró unas ovejas. Pero Jacme Prats dice que quiere llevarse el rocín con la Armada y que pretende vender una casa que tiene en la ciudad. Que primeramente se subhaste la casa y si el precio de aquella no bastara que se haga embargo del caballo.

ARM LC 75 fol. 129v-130

[106] 1399 julio 17, Mallorca
SENCELLAS

El lugarteniente dice al batle de Sencelles que Antoni Huguet, vecino de Sencelles y alistado en la Armada Santa, ha manifestado que algunos vecinos le deben dinero y no lo puede cobrar. Antoni necesita el dinero para proveerse de armas y alimentos. Que se obligue a pagar a los deudores.

ARM LC 75 fol. 132

[107] 1399 julio 17, Mallorca
ESCORCA

Por una carta sabemos que el batle de Inca os pedía que, a requerimientos de Bernat Catany de Felanitx, embargarais los bienes de Domingo Malferit de Escorca por valor de 30 libras. No demoreis el embargo ya que Bernat quiere invertir este dinero en la Armada.

ARM LC 75 fol. 132v

[108] 1399 julio 19, Mallorca
GENERAL

El lugarteniente notifica a los batles foráneos que Joan de Sent Joan, doncel, con el rector de Inca recorren las villas para recibir el Homenatge de todos aquellos cruzados que

tienen que asistir al *Sant Pessatge*, por ello os mandamos que les presteis toda la ayuda que precisen.

ARM LC 75 fol. 133v-134

[109] 1399 julio 21, Mallorca

ARTA.

Sabemos que Jacme Fe de esta villa debe grandes sumas a la Universidad de Mallorca, según nos han notificado los Jurados de la Ciutat. Como el año pasado compró muchas ayudas y debe mucho dinero, le excusamos de asistir a la Santa Armada. Que no sea molestado.

ARM LC 76 fol. 130

[110] 1399 julio 24, Mallorca

ANDRATX

El lugarteniente dice al batle de Andratx que Arnau Albertí, caballero, en una carta fechada el 14 de julio ha pedido, a requerimientos de Guillem *batiat*, que hicierais embargo a Joan Simoni, de esta villa, por el trigo que ha utilizado en sembrar y arar sus campos. Pero vos habeis alegado que Joan está alistado en la Armada. Joan debe por aquellos trabajos 49 sueldos. Estudiada la cuestión mandamos que pague o se proceda al embargo.

ARM LC 76 fol. 129v-130

[111] 1399 julio 25, Mallorca

SOLLER

Bernat Febrer, caballero, lugarteniente de la Gobernación en ausencia de Berenguer de Montagut, al batle de Sóller:

Pere Rosell, vecino de Sóller, ha dicho que los patronos de la galera de Sóller sacaron de su casa 42 maderos y se los llevaron para varar la galera; ahora aquellos los han abandonado a la orilla del mar sin retornarlos y sin haber pagado nada. Por ello mandamos que hagais pagar a los patronos el alquiler de los maderos y los devolvais al lugar de donde se sacaron.

ARM LC 76 fol. 136

[112] 1399 julio 28, Mallorca

ALCUDIA

El lugarteniente dice al batle de Alcudia que en la villa está el desertor Guillamó Durán, de Porreres, el cual está alistado en la galiota de Joan Bertomeu. Le manda detener y llevarlo a la Ciutat.

ARM LC 76 fol. 134

[113] 1399 julio 28, Mallorca

SINEU

El lugarteniente manda al batle de Sineu que aprese a Joan Çabater Xamorro, huido de la galiota de Joan Bertomeu. Le manda también cobrar los 5 florines que Francesc Ferrer, de esta localidad, ha prometido en el armamento de la galera.

ARM LC 76 fol. 134

[114] 1399 julio 29, Mallorca

MANACOR

Berenguer de Montagut al batle de Manacor. Pere Andreu, notario de Mallorca que nos acompaña en la Armada, ha dicho que hace unos tres años le fueron adjudicadas 19 libras de la alquer[ía] de Antoni Litra. Al reclamarlas no ha podido cobrar, y alega que tal cantidad la necesita para asistir a la Armada. Que los deudores paguen a Pere Andreu o a Rodrigo Jorda, cartero y portador de la presente.

ARM LC 76 fol. 135v

[115] 1399 julio 30, Mallorca

Berenguer de Montagut notifica a Jacme de Prades, virrey de Palermo, que Bertomeu Campaner, *mestre d'aixa*, no se ha presentado ante su corte como él había prometido por asistir a la Santa Armada.

ARM LC 76 fol. 138v

[116] 1399 agosto 2, Mallorca

PREGON

Berenguer de Montagut, capitán de la Santa Armada, ha recibido una carta real que dice lo siguiente: El Rey Martín, confirmados los capitulos redactados por la ciudad de Mallorca en una carta fechada el 16 de enero del año pasado, declara enemigos a todos los infieles moros, exceptuando los del reino de Garb, ya que de otro modo se ocasionarían graves perdidas a nuestros vasallos que poseen bienes en aquella señoría, los cuales también correrían un grave peligro [Zaragoza 1 marzo de 1399]. Se publica esto para que nadie lo ignore.

ARM AH 421 fol. 61

[117] 1399 agosto 4, Mallorca

SINEU

Bernat Febrer, caballero, regente de la gobernación de Mallorca, al batle de Sineu: Franc Ferrer, de Sineu, ha dicho que Bertomeu Vidal le debe 60 sueldos por la compra de una rota, pero ahora no quiere pagar. Franc quiere asistir a la Armada. El lugarteniente le manda que Vidal le pague.

ARM LC 76 fol. 140v-141

[118] 1399 agosto 8, Mallorca

CAMPOS

Bernat Febrer al batle de la caballería del Palmer de la parroquia de Campos: Guillem de Nus, alistado en la Armada, ha dicho que Bernat Massot, vecino de la caballería, le debe 80 sueldos por unos jornales pero no los puede cobrar. Que Massot pague.

ARM LC 76 fol. 142v-143

[119] 1399 agosto 8, Mallorca

INCA

El lugarteniente dice al batle de Inca que Guillem Malferit de esta localidad, procurador de Romeu Cifre, ha dicho que quereis embargarle por 15 libras que debe a Manuel, escriba converso llamado Fagrim, a pesar de haber incluido esta deuda en su testamento. Manuel se ha alistado en la Armada. Haced embargo de los bienes de Cifre o de Malferit y pagad a Manuel los 10 sueldos que ha pagado a nuestro asesor, otros 2 por escrituras y otros 2 sueldos por las presentes cartas.

ARM LC 76 fol. 143v-144

[120] 1399 agosto 8, Mallorca

PREGON

Bernat Febrer, regente de la gobernación de Mallorca en ausencia de Berenguer de Montagut, a petición de los que han alquilado el leny de Bernat Guardiola de Sant Feliu, manda que toda persona alistada en dicha embarcación se presente antes del anochecer, de lo contrario no se les esperará. Los que han alquilado la nave son Antoni Puyals *prevera*, Alemany de Spanya y Bertomeu d'Aulesa.

ARM AH 421 fol. 64

[121] 1399 agosto 9, Mallorca

INCA

Bernat Febrer notifica al batle de Inca que en una carta, fechada el 8 del presente mes, se mandaba a petición de Manuel, escriba converso, que embargara los bienes de

Romeu Cifre hasta cumplimentar 15 libras que adeuda de un préstamo, y todo ello por mandato del lugarteniente, con el cual Manuel está alistado.

ARM LC 75 fol. 144v-145

[122] 1399 agosto 11, Mallorca

ESCORCA

Bernat Febrer al batle de Escorca: Pere Timoneda de Pollensa, procurador de Arnau Bou macip de esta parroquia, ha dicho que Bertomeu Gisbert de esta villa debe a Jacme Segui de Selva 35 libras. Arnau pretende embarcarse con la Armada. Que Bertomeu pague su deuda.

ARM LC 76 fol. 144v-145

[123] 1399 agosto 14, Mallorca

CAMPOS

Bernat Febrer al batle de Campos: Palay Unis, caballero, regente de la capitania del noble Berenguer de Montagut, mandó que se observaran los guiatges de Antoni Agost, rector de la iglesia de Inca y patrón de la galera llamada Sent Bertomeu, inscrita en la Santa Armada. Andreu Abram, de esta parroquia, ha dicho que vos, a requerimientos de Juliá Ledó queis embargarle por la cantidad de 20 libras que debe por compra de una mula. No prosigais el embargo y obligad a alguien a avalar la deuda para que Juliá pueda cobrar.

ARM LC 75 fol. 146

[124] 1399 agosto 16, Mallorca

PORRERES

Arnau Oriol, vecino vuestro, ha dicho que por una notificación recibida el 10 del presente mes del capitán de la Armada le habíais declarado fugitivo juntamente con otros, al estar alistado con la galera de los payeses, de la que es patrón En Servera. El año pasado Hugo de Anglesola, capitán de la Armada, le absolvió de este compromiso, pues Arnau compró aquel año el *Delme del Senyor Rey* y además debía a varias personas grandes sumas. Os decimos que no le molesteis y observeis su franquicia.

ARM LC 75 fol. 148-148v

[125] 1399 agosto 17, Mallorca

INCA

Bernat Fabrer notifica al batle de Inca que el noble Berenguer de Montagut ha hecho escribir en el libro extraordinario de su corte que Johan Bertran de Inca sea exculpado de todas las promesas hechas a la Santa Armada, por lo que no se proceda en su contra.

ARM LC 75 fol. 141v-142

[126] 1399 agosto 23, Mallorca

BUNYOLA

Bernat Febrer al batle de Bunyola: Miquel Petro de esta villa ha sido declarado bandido por no querer asegurar a Mateu Palet de esta villa, pero ahora Mateu está con la Armada. A petición de Miquel mandamos que no le molesteis.

ARM LC 75 fol. 155

[127] 1399 septiembre 3, Mallorca

BUNYOLA

Berenguer de Montagut al batle de Bunyola: Blay Palou de Bunyola fue citado por el batle de Mallorca mediante carta [21 de agosto] para que le embargarais una hoz y así pagar las 36 libras que debe a Pere Fuster bester, y Antoni Salort boter. Jacme Bertran y Pere Andreu, notarios y procuradores de Blay han dicho que no se le puede embargar ya que Blay está alistado con la Armada. Vista la carta de comanda y aconsejados por Francesc Morro, sabio en derecho, mandamos que se proceda al embargo. Además, haced pagar a Pere Fuster

10 sueldos como salario del asesor, 5 sueldos por salario del procurador, 2 sueldos por cartas y otros dos por las presentes. Y todo ello a pesar del *guiatge* alegado por Andreu a su favor.

ARM LC 76 fol. 174v-175

[128] 1399 septiembre 11, Mallorca

COMISION DE ALOY BALAGUER

Bernat Febrer notifica a Aloy Balaguer que Ramón Sa Vila ha dicho que se os había mandado hacer embargo en los bienes de Joan y Bertomeu Perató de Sóller por 16 libras 13 sueldos 4 dineros, pero que no habeis procedido al alegar aquellos un *guiatge* obtenido como participantes en la Armada. Pero como Joan Perató había renunciado a todo *guiatge* y había prometido pagar la mitad de la deuda en el mes de agosto y la otra por Navidad, proceded al embargo de los deudores por la mitad de la deuda.

ARM LC 76 fol. 162-162v

[129] 1399 septiembre 12, Mallorca

SOLLER

Bernat Fabrer dice al batle de Sóller que Caterina, esposa de Guillem de les Eres, sastre, en una carta de comanda en poder del notario Pere Tora, hecha el mes de abril, compró una *rampí*, del cual era patrón Pere Arbona de Sóller.

ARM LC 76 fol. 163

[130] 1399 septiembre 20, Mallorca

ALARO

Berenguer de Montagut dice al batle que Jacme Mersal de Alaró ha dicho que vos le debeis 30 sueldos en jornales, trabajados por Jacme y Pere Marsal, y que no le pagais a pesar de que sus hijos han asistido a la Armada. Pagadle y le dais al portador de la presente otros dos sueldos.

ARM LC 76 fol 166

[131] 1399 septiembre 22, Mallorca

Berenguer de Montagut suplica al fraile predicador Pere Correger, Maestro Provincial y Regidor del convento de Ciutat de Mallorca, que acoja a los frailes de su orden que han asistido con la Santa Armada al N. de Africa.

ARM LC 76 fol. 173;

J. SASTRE. "Aportación mallorquina...", *BSAL*, 37, Palma, 1980, 517-518

[132] 1399 septiembre 22, Mallorca

Berenguer de Montagut suplica a Fray Joan, maestro General de la Orden de predicadores, que los frailes de su orden que han asistido con la Armada sean acogidos en el convento de esta ciudad, pues se les ha privado de tal caridad y tienen que albergarse en hospicios, donde viven hombres mundanos y mujeres deshonestas.

ARM LC 76 fol. 172-172v

J. SASTRE. "Aportación mallorquina...", *BSAL*, 37, Palma, 1980, 515-517

[133] 1399 septiembre 25, Mallorca

ARTA

Bng. de Montagut al batle de Artá: Pere Pallarés ha dicho que algunos de esta villa pretenden embarcarse con él en la Armada, lo han elegido capitán y clavario, y le han

prometido algunas cosas. Guillem, escriba de Ciutadella y como procurador de Pere Pallarés, alquiló un *leny menorquí* por dos meses, a razón de 45 florines el mes, y contrató a unos marineros por 25 florines al mes. Ahora algunos ni han pagado ni han asistido a la Armada. Que los deudores paguen a Pere.

ARM LC 76 fol. 171

J. SASTRE . "La aportación menorquina...", *FRB*, 3, Palma, 1979-80, 431

[134] 1399 septiembre 25, Mallorca
CARTA ENVIADA AL REY DE SICILIA.

Berenguer de Montagut al rey de Sicilia: Bertomeu Campaner, *mestre d'aixa*, zarpó de Palermo e hizo juramento a vuestro vice-almirante y Jurados de la ciudad que volvería muy pronto, y con su mujer residiría aquí para trabajar en el encargo que le habiaís encomendado. El año pasado Bertomeu quiso embarcarse en la nave de Guillem Vila que, con un cargamento de trigo, se dirigía a Palermo. Pero Hugo de Anglesola, virrey de Mallorca, le encargó con otros maestros de su oficio la construcción de una galera, con la que el noble capitán fue a Berbería, y él fue en otra galera de la que fue *comit* según un nombramiento del noble virrey.

Ahora Bertomeu ha de volver nuevamente a Berbería, hecho que le impedirá cumplir vuestra petición. A requerimiento suyo certificamos estas cosas para que Bertomeu sea exculpado de su promesa.

ARM LC 76 fol. 173v-174

[135] 1399 octubre 6, Mallorca
BUNYOLA

Berenguer de Montagut dice al batle de Bunyola que el batle de Mallorca quiere embargar los bienes de Francesc Ripoll a pesar del *guiatge* que se le ha otorgado al asistir con la Armada Santa. No procedais al embargo.

ARM LC 76 fol. 175v-176

[136] 1399 octubre 7, Mallorca
GENERAL

Bertomeu Planes de Ayamans ha zarpado con la galiota de Sóller, pero algunos acreedores le quieren embargar sus bienes por todo cuanto les debe. Bajo multa de 50 libras que no se proceda al embargo y sea observado el *guiatge* que se le ha otorgado.

ARM LC 76 fol. 176v

[137] 1399 octubre 13, Sóller

En la corte de Pere Tria, batle real de Sóller, ha comparecido Jacme Deyá, alias Miró, patrón de una galera construida en la ribera del puerto de Sóller, y Bertomeu Pelliser, clavario de la embarcación, y han dicho que Pere Alexandrí les debe 3 florines de oro de Mallorca. Según ellos, Pere Alexandrí se comprometió a devolver dicha cantidad de las ganancias obtenidas del botín, tanto si había como no, argumento que contradice. Según él, cuando se avino con los patronos pidió que le pagaran seis florines más una parte del botín, pero le respondieron que sólo le darían tres florines más una participación en el botín, y así se concluyó el pacto. Como esto es una cuestión que concierne a los Cónsules del Mar de Mallorca se manda que el viernes próximo se presenten ante ellos para dilucidar la cuestión.

AMS Curial real 11 fol. 196

[138] 1399 octubre 17, Mallorca
SANTANYI

Nicolau Vidal de Santanyi ha dicho que Romeu Fuyana le debe 9 libras y no las puede cobrar ya que dice estar alistado con la Armada. Como Romeu ha renunciado a todo *guiatge* en el contrato, el lugarteniente le conmina a presentarse ante él en el plazo de tres días para exponer sus razones.

ARM LC 76 fol. 184

[139] 1399 octubre 24, Mallorca
SOLLER.

Bertomeu Palliser de Sa Bleda de Sóller dice que a pesar de haber aportado dinero en la construcción de la galera de Sóller le habeis hecho embargo por las 10 libras que debía a Pere Sunyer, hombre rico. Reconocida la ayuda prestada por Bertomeu el lugarteniente manda que el embargo sea aplazado hasta Pascua de Resurrección.

ARM LC 76 fol. 189-189v

[140] 1399 octubre 28, Mallorca
GENERAL

Bng. de Montagut notifica a los batles que Luis Carbonell de Bunyola ha asistido con la Santa Armada. Que le respeten el *guiatge*.

ARM LC 76 fol. 191

[141]
1399 octubre 31, Mallorca
VALLDEMOSSA Y ESCORCA

Jacme Bertran de Valldemossa, patrón de una galera, ha dicho que el batle de su localidad le ha embargado un cautivo, a requerimientos de Bernat y Andreu Duran, sin haberle observado el *guiatge* otorgado a todos aquellos que han asistido a Berbería. Devolvedle el cautivo.

ARM LC 76 fol. 193-193v

[142] 1399 octubre 31, Mallorca
BUNYOLA

Jacme Bertran de Valldemossa nos ha dicho que habeis embargado un cautivo de Blay Palou de Valldemossa, a petición de Pere Fuster y Antoni Salort, por cierta cantidad de dinero que J. Bertran y B. Palou les deben. El lugarteniente manda al batle que suspenda el embargo y sea respetado el *guiatge* otorgado.

ARM LC 76 fol. 193v-194

[143] 1399 noviembre 17, Mallorca
BUNYOLA

Bng. de Montagut dice al batle de Bunyola que el 12 de noviembre le mandó embargar los bienes de Blay Palou, vecino de Bunyola, por la cantidad de 38 libras, a requerimientos de Pere Fuster, *baster*, y Antoni Salort, ciudadanos, cantidad que adeuda de la compra de un cautivo que hizo Jacme Bertran de Valldemossa. Como J. Bertran no es de la parroquia, no habeis podido embargarle. Embargad entonces los bienes de Blay Palou.

ARM LC 76 fol. 200

[144] 1399 diciembre 5, Mallorca
SOLLER

Antoni Agost, rector de Inca, patrón de la galera armada en Sóller, junto a Jacme Miró, ha dicho en en varias ocasiones ha requerido al patrón y clavario de la galera que finalizaran las cuentas de dicha embarcación. Como aún no las han declarado, el lugarteniente manda que dentro de tres días Jacme Miró y Bertomeu Pellicer, clavario, se presenten ante él.

ARM LC 76 fol 213v

[145] 1400 febrero 5, Mallorca
AL OBISPO DE TARRAGONA.

Berenguer de Montagut notifica a Ludovico de Vallterra, Arzobispo de Tarragona, que en 1398 la nave de En Ripoll de Mallorca asistió con otras embarcaciones en el saco de Tedelis, donde fueron cargadas diversas mercancías para llevarlas a Mallorca y aquí repartirlas equitativamente. En Castellar y En Jover, ambos de Tarragona, y patronos de dicha embarcación al volver de Tedelis marcharon a Tarragona donde han vendido todas aquellas mercancías. Los perjudicados piden su devolución y su justo reparto.

ARM LC 77 fol. 24v

[146] 1400 febrero 13, Mallorca
MURO.

P. Garriga y Jacme Jacob de la villa de Muro se han quejado ante el lugarteniente de que P. Capellà no les quiere devolver la cantidad que ellos invirtieron en el armamento de la galera llamada *Almoyna*. Durante el virreinato de Hugo de Anglesola aquella embarcación se pretendió equipar, pero a pesar de todo aquella no se armó.

ARM LC 77 fol 32-32v

[147] 1400 marzo 13, Mallorca
POLLENSA

Joan Sard, *saiç* de Pollensa, ha dicho que antes de embarcarse con la Santa Armada hizo donación de una casa a Bertomeu Llofriu, con la condición que si volvía sería revocada la donación. Ahora, a su regreso, Bertomeu no quiere devolvérsela pues alega que la donación fue hecha sin condiciones. El lugarteniente manda al batle que haga justicia en favor de Joan.

ARM LC 77 fol. 46-46v

[148] 1400 abril 26, Mallorca
FELANITX

Bernat Catany, de Felanitx, el año pasado asistió con la Armada y obtuvo un *guiatge* real, otorgado a todos aquellos que asistieron fechado el 2 de agosto. Algunos le quieren obligar a pagar las deudas que les debe a pesar del aplazamiento otorgado. El lugarteniente manda al batle que se respete el *guiatge* otorgado a Bernat.

A

RM LC 78 fol. 19v

[149] 1400 mayo 5, Mallorca
CAMPANET

El lugarteniente notifica al batle de Campanet que Bernat Martí se ha quejado de que Garau Terragona y otros acreedores le han embargado sus bienes a instancia del Batle de Mallorca. Para pagar sus deudas ha tenido que vender dos bueyes sin que se le haya tenido en cuenta el *guiatge* otorgado a los asistentes a la Santa Armada. Por ello manda que se suspenda el embargo y se le devuelva todo cuanto se le hubiera quitado.

ARM LC 78 fol. 25v-26

[150] 1400 mayo 7, Mallorca
CAMPANET

Berenguer de Montagut al batle de Campanet: Bernat Martí ha dicho que le habeis embargado dos bueyes a requerimientos de Garau Terragona y de otros acreedores, y que a pesar que alegar el *guiatge* otorgado a los asistentes con la Santa Armada pretendéis proseguir la causa. Bajo multa de 100 libras manda sea sobrescido el embargo, pero además le dice que procure que los bienes de Bernat no sean alienados, cedidos o vendidos con el fin de satisfacer a los acreedores en caso necesario.

ARM LC 77 fol. 79v

[151] 1400 mayo 22, Mallorca
CAMPANET

Andreu Bennasser de esta villa ha dicho que vos, a petición del Batle de Mallorca, quereis embargar un caballo de color castaño, para pagar las 17 libras que Jacme Martí debe al doncel Arnau Santa Cilia. Andreu, procurador de Jacme, dice que éste ha asistido con la Armada, motivo por el cual tiene un *guiatge* y pide un aplazamiento de deudas. El lugarteniente manda que se le haga el embargo, page 10 sueldos por salario del asesor, 6 sueldos a su procurador, 2 sueldos entre escrituras y otros 2 sueldos por las presentes.

ARM LC 78 fol. 37v

[152] 1400 mayo 26, Mallorca.

Berenguer de Montagut escribe al rey notificándole que Bernat Bauló, patrón de barca, ha oído contar a un calafatero de la villa de Alcoll que el renegado llamado En Fuster había caucicado 150 personas en la playa Romana, y que algunas ciudades africanas arribaban embarcaciones para atacar la isla de Mallorca y destruir su puerto.

Molt Alt Princep e Senyor:

A la vostra gran senyoria ab les presents nütifich que dissapte prop passat que hom comptava a XXII dies del mes present de maig en bernat Bauló, patro de barcha, pertint del loch de Alcoll, terra de moros, arriba en Mallorques e compta que stant en lo dit loch hun calafat de una galea quis feya en lo dit loch e moltes altres persones li comptaren que en Fuster renegat era entrat en cors ab dues galiotes en plage Romana e que havia preses e cativades passades CL persones e que per jam e per set navien lansades en mar entorn L persones e quen havia apedregades de VIII en X persones del nombre de les dites L. E mes avant Senyor li comptaren que de present devien armar IIII galeas grosses, so es, duas Butgiae III galiotes e duas a Bona e III galiotes e que prestament, Senyor, devien esser en les mars de mallorques si aquesta luna perograde. E axi matex, Senyor, compte lo dit Bernat Baulo que lo dit Fuster ha promes al rey de Tonis que si ell li arma X galeas ell li promet de cremar Portopi e lavo torna de Mallorques, e que lo rey de Tonis ha profet al dit Fuster que prestament, so es dassi a nig mes dagost, li fara armar de XX en XXV fustes, so es XI galeas grosses e les altres galiotes les quals fustes, Senyor, se deven armar segons que diu lo dit Bernat Baulo, so es dues a Botgia, Alcoll, una a Bona, duas a Tonis, duas a gerba, duas a Trípol, duas galeas grosses e les galiotes en la costa. E la dita nova, Senyor, ha refermada una altre fusta qui lo dia present es venguda de Tadelis.

Per que, senyor molt excellent, de les dites coses vostra alta senyoria ab les presents ha deliberat trensitar per tal que aquella migensant la clemencia divina provehescha sobre les dites coses e utilitat publica de vostres regnes e pobles.

Nostre Senyor Tot Poderós conserva vos molt Senyor en los regnes e terres vostres per lonch temps ab victoria de vostres enamichs e exalsament de vostre alte corona.

Scrit en mallorques a XXVI dies del mes de maig.

Senyor: De vostra senyoria humil sotmés qui besant vostres mans e peus se recomane en vostra gran e mercè.

Berenguer de Montagut, cavaller, lochtinent de governador en lo regne de Mallorques.

ARM LC 77 fol. 90-90v

[153] 1400 junio 1, Mallorca

VALENCIA

Berenguer de Montagut a Ramon de Boil, Gobernador General del Reino de Valencia, Justicia y Jurados de Valencia.

El lugarteniente insiste en la petición hecha en su momento [9 de setiembre de 1398] por los mercaderes mallorquines perjudicados en Tedelis, a quienes no se les ha satisfecho las mercancías que les fueron robadas en sus casas de contratación, mercancías que tendrían que hallarse en las embarcaciones de Joan Gascó de Lansa y Martí Doris, caballero. El lugarteniente mallorquín les dice que de no hacerlo teme que sus súbditos tomen represalias.

ARM LC 77 fol. 96v-98

[154] 1400 junio 14, Mallorca

FELANITX

Bernat Catany debe 2 quintales de trigo a P. Tries y Berenguer Venrell, pero no los quiere pagar ya que alude estar alistado con la Armada. El lugarteniente ordena que Bernat comparezca ante él de lo contrario se procederá al embargo.

ARM LC 77 fol. 101

[155] 1400 noviembre 5. Mallorca

PORRERES, FELANITX, MANACOR, Y SANT JOAN DE SINEU

Johan de Montbuy, caballero, a los batles de las referidas parroquias: P. Mosqueroles y Antoni Servera, patronos de galera, han dicho que algunos vecinos de vuestras localidades han prometido dinero en la embarcación armada de Sóller. Según ellos ahora se niegan a pagar. El lugarteniente manda a los batles que ayuden a los patronos a recobrar las cantidades que se les debe, en caso contrario se enviaría un *cap de guayta*.

ARM LC 77 fol. 193v

RESUMEN

Ante los continuos ataques de piratas berberiscos, y concretamente después del saqueo de Torreblanca en 1396, las autoridades del reino de Valencia decidieron armar una escuadra para castigar el robo de unas sagradas formas en aquella localidad.

En esta empresa participaron Barcelona, Mallorca, y otras ciudades del litoral peninsular. Entre 1398 y 1399 la escuadra valenciano-mallorquina realizó dos expediciones al N. de Africa, dirigidas contra Tedelis (1398) y Bona (1399) que cristalizaron en un serio fracaso. En estos hechos se ponía de manifiesto la divergencia entre los intereses políticos de la Corona y los comerciales del Reino de Mallorca.

ABSTRACT

Faced with the continual attacks from Berber pirates, and specifically after the looting in Torreblanca in 1396, the authorities of the Valencia kingdom decided to arm a squadron as a punishment for the robbery of some blessed hosts in that locality.

Barcelona, Majorca and other twons of the peninsular littoral participated in this enterprise. Between 1398 and 1399 the Valencian-majorcan squadron two expeditions to North-Africa, directed against Tedelis (1398) and Bona (1399) which resulted in a serious failure. These events demonstrated the divergence between the political interests of the Crown and the commercial concerns of the Majorcan kingdom.

El Mestre de Guaita y la custodia de los esclavos en Mallorca.

ANTONIO PLANAS ROSSELLO

I. ORÍGENES Y EVOLUCIÓN

Los esclavos fueron muy abundantes en Mallorca desde la Conquista. La reducción a servidumbre de una parte de los musulmanes mallorquines tuvo su continuidad mediante el intenso tráfico de esclavos que se desarrolló durante el siglo XIII.¹ El cálculo de la población servil mallorquina en el año 1328 revela que en aquella fecha había alcanzado un nivel inquietante.² Tras un intento de rebelión servil en la segunda mitad del siglo XIV se tomaron algunas medidas restrictivas. Pedro el Ceremonioso pretendió reducir su número en 1374 mediante la expulsión de aquellos que no fuesen necesarios para los trabajos agrícolas o domésticos,³ y en 1387 prohibió la importación de esclavos que no hubieran sido capturados en expediciones corsarias mallorquinas.⁴ A pesar de ello, la población cautiva siguió siendo numerosa,⁵ de forma que en 1462 el *Gran i General Consell* decidió gravar la importación de turcos varones con una fuerte imposición, a fin de limitar su entrada.⁶

Para garantizar la seguridad de la ciudad y de la isla se requería un servicio de vigilancia costera y portuaria en previsión de posibles desembarcos enemigos o incursiones piráticas. Esta necesidad era especialmente acuciante por causa de la existencia de aquella importantísima población servil, que podía actuar como quinta columna en auxilio de los invasores.

¹ R. SOTO COMPANYY: "La población musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", en *FRB*, II, 65-80 y 549-564.

² Verlinden la cifra aproximadamente en un 36 % del total (C. VERLINDEN: "La esclavitud en la economía medieval de las Baleares principalmente en Mallorca", en *C.H.E.*, LXVII-LXVIII, 132). Cálculos más moderados como el de Santamaría la sitúan en cerca del 20 %, porcentaje sin duda elevadísimo (A. SANTAMARIA: *Ejecutoria del Reino de Mallorca*, 259).

³ M. BONET: "Orden disminuyendo el número de esclavos en Mallorca (1374)", *BSAL*, VII, 359.

⁴ P.A. SANCHO: "Prohibición de traer esclavos moros a Mallorca", en *BSAL*, IX, 42. Para Verlinden con esta medida se pretende simplemente reprimir la piratería ilícita en beneficio del corso legal. C. VERLINDEN: "La esclavitud en la economía medieval...", 140.

⁵ La población es numerosa pero, en cualquier caso, muy inferior a la documentada un siglo antes. En 1428 se puede cifrar en un 10 % del total, proporción que disminuyó tras la epidemia de 1440. C. VERLINDEN: "Une taxation d'esclaves à Majorque en 1428 et la traite italienne", *Bulletin de l'Institut Historique Belge en Rome*, XLII, 141-187, y F. SEVILLANO: "Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca", *BSAL*, XXXIV, 171.

⁶ G. ENSENYAT PUJOL: "Algunes mesures restrictives contra l'importació d'esclaus turcs a Mallorca (1462-1481)", en *BSAL*, XLI, 199-206.

En 1273 Jaime I dispuso que la guardia de la ciudad deberían desempeñarla sus habitantes, bajo la supervisión del veguer o de una persona designada por éste.⁷ El veguer y los oficiales ordinarios dirigían las tareas de vigilancia y policía con el auxilio de algunos prohombres de la ciudad probablemente elegidos por los jurados. Esta prestación personal gratuita resultaba incómoda a los ciudadanos. Por ello, en una fecha que no podemos precisar se profesionalizó el servicio mediante la creación del oficio de mestre de gaita al que se encomendaron aquellas funciones, con el auxilio de 28 hombres remunerados. La historiografía ha confundido al mestre de gaita (*magister excubiarum seu guaitarum*) con los capdeguites (*capites excubiarum*), que son los oficiales ejecutores de las curias, de rango superior a los sayones.⁸ Conviene, desde un principio, advertir este error.

La remuneración del mestre y sus subordinados suponía una carga onerosa para las arcas de la Universidad. Ya en 1359 se estableció un límite a su salario,⁹ pero en 1373 la caótica situación de las finanzas municipales obligó al reformador Berenguer de Abella a suprimir el oficio y reinstaurar el sistema de guardias previsto por las franquicias, de forma que la obligación de ejercerlas correspondería a todos los ciudadanos, con la sola exclusión de los judíos, los clérigos, y los caballeros o generosos que dispusiesen de su propio caballo.¹⁰ Sin embargo, la reforma duró muy poco tiempo. El servicio fue considerado por los naturales del reino como una carga gravosa, especialmente porque, aunque la normativa apenas admitía excepciones, en la práctica era exigido a un escaso número de personas, que se veían obligadas a abandonar sus habituales quehaceres para prestarlo. En octubre de 1380 los representantes mallorquines en las cortes de Lérida obtuvieron del monarca la restauración del oficio de mestre de gaita.¹¹ El lacónico *Plau al Rei* otorgado al capítulo dio lugar a una controversia acerca de la competencia del mestre para la ejecución de las ordenanzas sobre custodia de los cautivos aprobadas durante el periodo en que el oficio estuvo suprimido.¹² Por privilegio dado en Zaragoza el 8 de marzo de 1381 el monarca atribuyó dicha competencia al mestre de gaita.¹³ Este privilegio ha sido considerado por la historiografía como el acta de creación del oficio, por ello nos parece conveniente remarcar su auténtico significado.

Años más tarde, Juan I mediante una provisión dada en Pedralbes el 22 de julio de 1392 adoptó una serie de medidas para aliviar las cargas de la Universidad de Mallorca. Con esta finalidad el monarca suprimió el oficio de mestre de gaita y transfirió sus competencias al baile de la ciudad, asignándole un incremento salarial de veinte libras anuales como remuneración por sus nuevas funciones.¹⁴ La guardia se convirtió en una

⁷ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca*, Palma, 1930, 55; E. K. AGUILO: "Franqueses i privilegis del regne", *BSAL*, V, 385.

⁸ Sólo Quadrado advierte la confusión. P. PIFERRER Y J. M. QUADRADO: *Islas Baleares*, Madrid, 1888, 899, aunque incurre de nuevo en ella en la página 866 de la misma obra.

⁹ P. CATEURA BENNASER: *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, 1982, 329-330.

¹⁰ A. PONS PASTOR: *Constituciones e Ordinacions del Regne de Mallorca*, Palma, 1932-1934, II, 83-84. La necesidad de poseer un caballo para eximirse de las guardias es una típica medida para fomentar su adquisición, con fines militares.

¹¹ ARM., *Llibre de Corts generals*, f. 74. = Ap. doc. 2.

¹² Los capítulos de 6 de abril de 1380 disponen que las denuncias se deben presentar al veguer de la ciudad o a los bailes de las parroquias foráneas. M. ROTGER CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, I, Palma, 1967, 106.

¹³ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 55-57. R.F.D.M.M., I, XXIII, 1.

¹⁴ La competencia se transfiere al baile y no al veguer, como en el privilegio de 1273, porque ahora el veguer sólo ostenta jurisdicción en la ciudad.

obligación general de la que sólo estaban exentos por especial privilegio los judíos y los clérigos, de forma que quienes fuesen convocados por los jurados debían ejercerla personalmente o a través de un sustituto. En cierta provisión del lugarteniente Montagut se ordena que quienes sean citados deban presentarse en la sala o enviar a un sustituto para que se les asigne el lugar donde deberán vigilar hasta el alba. Asimismo se les permite que acudan a excusarse si se hallan impedidos y carecen de sustituto, para que en su lugar se pueda contratar a un hombre que la ejerza a sus expensas.¹⁵ En esta ocasión los caballeros y generosos no quedaron exentos, aunque les cabía la posibilidad de remunerar a alguien para soslayar su obligación. Las quejas de los ciudadanos se debieron reproducir en los mismos términos que durante la anterior supresión. Por fin, a instancias de los jurados, en octubre de 1395 el monarca dictó una nueva provisión restableciendo el cargo.¹⁶ Desde entonces el oficio fue servido ininterrumpidamente hasta el año 1830.

A lo largo del siglo XIV se produjo una ampliación en las competencias del mestre. En un principio el mestre de la guaita fue el oficial encargado de la vigilancia y policía en la ciudad de Mallorca. En las villas de la parte foránea de la isla esta misión estaba encomendada al baile real y los prohombres de las mismas. Los guardianes debían custodiar a los esclavos y evitar su fuga, pero el castigo de los comportamientos delictivos correspondía a los oficiales ordinarios. Con el tiempo la regulación sobre los esclavos se hizo más compleja y se creó una jurisdicción especial para aplicarla. Entonces las competencias del mestre se extendieron a la parte foránea. Dejó de ser un simple jefe de seguridad en la ciudad, para convertirse en un juez especial en toda la isla. Como veremos, en la Edad Moderna las atribuciones del mestre fueron declinando por la disminución de la población cautiva y las interferencias de otras jurisdicciones.

El mestre de guaita debía sujetarse en su acción a las sucesivas ordenanzas aprobadas por los jurados y el gobernador. Las más antiguas documentadas son unos breves capítulos que datan del año 1354.¹⁷ Más completas son las aprobadas en 1370 por los jurados y el *Gran i General Consell* y sancionadas por el gobernador Proxida.¹⁸ En las décadas siguientes se sucedieron cinco nuevas ordenanzas,¹⁹ hasta que sus normas cristalizaron en un texto aprobado en 1451²⁰ y corregido en 1480.²¹

Las ordenanzas están orientadas a impedir las fugas de esclavos reprimiendo todas las acciones u omisiones que pueden facilitarlas. Su capitulado describe las medidas de seguridad que deben observar los esclavos, sus propietarios y los patrones de las embarcaciones. Las disposiciones intentan compaginar la seguridad de la isla con los intereses de los señores de esclavos. La penalidad se agrava en las redactadas en épocas en las que las fugas han sido numerosas y, sobre todo, en aquellas que se dictan en un

15 F. SEVILLANO COLOM: *Historia del Puerto de Palma*, Palma, 1974, 423-424.

16 ARM., *Llibre d'en Rosselló Nou*, f. 322; Pub. A. PONS, *BSAL*, XXII, 151-153.

17 C. VERLINDEN: *Une taxation...*, 43-45, según transcripción de Francisco SEVILLANO COLOM.

18 ARM., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f. 362 y *Rosselló Nou*, f. 316 = Ap. doc. I

19 Ordenanzas del gobernador Sagarriga de 1380. M. RÖTGER: *Historia de Pollensa*, I, 105-106). Ordenanzas sobre la guarda de las naves y custodia de los cautivos del año 1387. P. A. SANXO: "Ordinacions sobre la guarda de les naus y dels catius", *BSAL*, IX, 58-60). Capítulos del mestre de guaita sancionados por el gobernador Roger de Moncada en 1406 (Pub. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 21-27). Ordenanzas sancionadas por el gobernador Olfo de Proxida en diciembre de 1418 (A.H. 422, ff. 182-188v) y Ordenanzas sancionadas por el mismo gobernador en noviembre de 1420 (A.H. 423, ff. 20-24).

20 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 28-51.

21 ARM., *Suplicacions* 39, f. 37. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 53-55.

momento en el que existe un sistema de indemnización para los dueños de los esclavos que son condenados a una pena corporal. Por el contrario, la mayor benignidad penal de otras ordenanzas, como las de 1451, no se debe a un repentino humanitarismo de sus redactores sino al deseo de evitar una lesión patrimonial a los propietarios.

Los esclavos están sometidos a un régimen muy riguroso. Se hallan sujetos a toque de queda (del toque del *seny del lladre* al toque del *perdó*). Se les prohíbe portar armas²² y se limitan sus reuniones²³ y sus movimientos, debiendo llevar una anilla o grillete y permanecer encerrados en la casa de su propietario durante la noche.²⁴ Se prohíbe su presencia en la ribera del mar y otros lugares desde donde es fácil darse a la fuga, especialmente el puerto de Portopí. La normativa establece un régimen distinto para los esclavos cristianos y los infieles,²⁵ aunque en ocasiones se utiliza la expresión *cristians de natura*, que revela que el criterio es étnico y no religioso.²⁶ Por su mayor peligrosidad, los esclavos moros y turcos están sometidos a especiales prohibiciones.²⁷ El rigor de las ordenanzas se atenúa por las necesidades del trabajo. Ciertos oficios -mayorales, pastores, arrieros, faquines o estibadores- se hallan exentos de algunas de las obligaciones.

La normativa es muy casuística. Se castigan todos los actos que pueden facilitar la huida de los cautivos. La fuga por tierra se castiga según una gradación de penas que depende del número de días que hayan pasado hasta su captura. Las ordenanzas de 1420 son especialmente minuciosas: el esclavo fugado durante menos de 4 días recibirá 50 azotes; entre 4 y 15 días, correrá la villa con azotes; entre 15 y 21 días, se le cortará el tendón de aquiles; entre 21 y 30 días, se le amputará el pie; más de 30 días será condenado a muerte.²⁸ Algunas ordenanzas incrementan la penalidad en función de la reincidencia. El encubrimiento de la fuga se castiga con pena de 25 £ o arresto sustitutorio de dos meses, si el encubridor es persona libre, y pena de correr la villa con azotes, si se trata de un esclavo. El delito más grave contemplado por las ordenanzas es la fuga por mar, a la que las fuentes denominan *barcada*. La pena para este delito es arbitraria pues se prevé que alguno de los fugados sea condenado a muerte y los restantes a azotes. El favorecimiento de evasión es castigado durísimamente. Las ordenanzas prevén la pena de horca para quien vende una barca a cautivos, y de muerte por descuartizamiento para el tratante que los saca de la isla si es aprehendido en el mar. El *tractament de barcaada*, los tratos preliminares

²² Aunque existen excepciones en función del trabajo que desempeñen. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 30)

²³ Las ordenanzas prohíben las reuniones en número superior a tres, salvo por necesidades del trabajo. En 1451 esta regla se limita a los lugares sospechosos. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 32.

²⁴ Alomar Cañellas ha documentado en algunos inventarios de viviendas particulares los lugares destinados a los cautivos y la presencia de cadenas y otros instrumentos para limitar su movilidad. A. I. ALOMAR CAÑELLAS: *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval*, Palma, 1995, 95-96. Pedro de Montaner recoge varios ejemplos en los siglos XVI y XVII. P. DE MONTANER: "La esclavitud de Mallorca durante la Edad Moderna", *BSAL*, XXXVII, 294. Asimismo, Eusebio Pascual, dio noticia del hallazgo de un cementerio de cautivos en las afueras de la ciudad en el que todos los cadáveres presentaban grilletes en la pierna: "Distintivo de los cautivos en Mallorca", *BSAL*, III, 105).

²⁵ Se prohíbe trabajar en Portopí a los esclavos no cristianos. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 36).

²⁶ ARM., A.H. 422, f. 188.

²⁷ Las ordenanzas de 1451 les prohíben salir de las puertas de la ciudad. Sólo se les permite estar en una *possessió* fuera de la ciudad si hay un mayoral que los encadene por la noche. No se pueden acercar a media legua del mar, sin excepción alguna.

²⁸ ARM., A.H. 423, f. 20.

para organizar la fuga marítima, se castigan con pena de correr la villa con azotes para los esclavos y pena de exilio o desjarretamiento para el tratante.

Excepcionalmente las ordenanzas atribuyen al mestre de guaita competencias sobre ciertas actividades de los esclavos -como el juego²⁹ y la prostitución³⁰-que no están directamente relacionadas con su posible fuga.

Por otra parte se establecen las medidas de seguridad que deben cumplir los patrones de embarcaciones: encadenarlas, retirar los remos y aparejos de las varadas en tierra, dejar un vigilante armado en las ancladas en el mar, etc. Existen dos líneas de ordenanzas que afectan a esta materia. Las relativas a la custodia de los cautivos recogen algunas reglas sobre la guarda de las naves, en previsión de las fugas por mar. Pero junto a ellas existen unas ordenanzas del puerto y el muelle, que ordenan minuciosamente las cuestiones de seguridad de las naves surtas en el puerto. Esta doble regulación plantea una cuestión de competencias. Las primeras atribuyen al mestre de guaita la ejecución de sus prescripciones, mientras que las segundas confieren la jurisdicción a las autoridades portuarias.³¹ La ausencia de documentos de aplicación nos impide conocer cómo se resolvía en la práctica esta contradicción que sin duda debió ser causa de conflictos.

La imposición de las penas previstas en las ordenanzas suponía un perjuicio económico para los propietarios de cautivos. Por ello desde antiguo se establecieron unas indemnizaciones que corrían a cargo de todos ellos, en beneficio de los dueños de los esclavos condenados a penas corporales graves. En 1328 tenemos constancia de la recaudación de una cantidad para este fin entre todos los propietarios foráneos.³² En Cataluña la Generalitat en 1421 puso en funcionamiento un seguro obligatorio que había sido aprobado por las cortes de Barcelona de 1413,³³ mientras que en Valencia algunos propietarios de cautivos constituyeron en 1445 un seguro voluntario que ha sido estudiado por Gual Camarena.³⁴ El sistema mallorquín, que obligaba a recaudar una contribución en cada ocasión en que algún esclavo era condenado a muerte o mutilación, resultaba muy problemático. En 1420 los jurados designaron a una persona dotada de un salario de 30 £ anuales para que llevase a cabo la recaudación voluntaria o por vía de apremio de tales cantidades.³⁵ En 1421 y 1428 se establecieron sendas tallas para indemnizar a los propietarios de cautivos ejecutados. Sin embargo, el procedimiento no dio buenos resultados. En 1440 los jurados dispusieron un nuevo reparto y ordenaron que se

²⁹ El juego estaba prohibido a los esclavos. Las ordenanzas de 1451 lo castigan con pena de 25 azotes. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 47. Excepcionalmente se establecen prohibiciones singulares para los esclavos de una determinada persona. Es el caso de cierta ordenanza del año 1398 que lo castigaba con pena de 100 azotes (Pub. *BSAL*, XXIII, 515). Por supuesto también existían limitaciones sobre el juego para las personas libres. R. PIÑA HOMS: "Sobre la penalización del juego en el Reino de Mallorca", *Cuadernos de la Facultad de Derecho*, II, Palma, 1982.

³⁰ Castigada en 1451 con pena de 25 azotes. A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 47).

³¹ Las ordenanzas portuarias del siglo XV reproducen algunas normas sobre custodia de las embarcaciones recogidas en las ordenanzas del mestre de guaita, pero atribuyen las competencias para ejecutarlas al capitán del puerto (F. SEVILLANO: *Historia del Puerto...*, 113).

³² Se recaudó una contribución de 6 sueldos por cada cautivo para indemnizar a un propietario de Andratx cuyo esclavo fue muerto al intentar darse a la fuga. E. K. AGUILO: "Últims rastres de las connotacions populars de l'any 1325", en *BSAL*, XI (1905), 72.

³³ J. MIRET Y SANS: "La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media", *Revue hispanique* XLI, 25 y ss); C. VERLINDEN: "Esclaves fugitifs et assurances en Catalogne (XIVe-XVe siècles)", *Annales du Midi*, 62 (1950), 301-328.

³⁴ M. GUAL CAMARENA: "Un seguro contra crímenes de esclavos en el siglo XV" en *A.H.D.E.*, XXIII-2, 247-268.

³⁵ ARM., A.H. 423, ff. 20-24.

recaudasen las cantidades todavía adeudadas por la talla de 1421.³⁶ Estas dificultades determinaron que las ordenanzas de 1451, con mayor pragmatismo, dispusiesen que cuando se ejecutase a un esclavo fugado en barca, su dueño sólo debería ser compensado por los propietarios de los otros cautivos huídos en el mismo viaje.³⁷

En la segunda mitad del siglo XV el *Gran i General Consell* se propuso llevar a cabo una profunda reforma del sistema de custodia, de forma que además de conseguir la seguridad económica de los señores de esclavos, se redujese el coste del mantenimiento de la institución y se incrementase su eficacia práctica. En 1460 Juan II, a suplicación del síndico de la Universidad, doctor Bartomeu de Verí, autorizó a los jurados y la asamblea del Reino para que procediesen a la privatización de las atribuciones del mestre de guaita.³⁸ Pretendían los jurados establecer una imposición anual sobre todos los propietarios de cautivos varones, según su número y valor, que sería arrendada al mejor postor. El arrendatario percibiría las cantidades derivadas de dicha imposición y, en caso de fuga, debería entregar a los propietarios el precio de sus esclavos a cambio de la cesión de sus derechos sobre los mismos. Los jurados deberían nombrar mestre de guaita al arrendatario durante el tiempo de duración del contrato, de forma que dispondría de las facultades propias de dicho oficio para organizar la vigilancia y proceder a la captura y castigo de los esclavos fugados. A través de estas medidas, la Universidad se ahorraría el salario del mestre y sus oficiales, y se conseguiría una mayor eficacia en la prevención de las fugas por el interés económico del arrendatario del derecho. La autorización regia no se ejerció hasta el año 1478, cuando el *Gran i General Consell* delegó en una comisión su puesta en práctica.³⁹

El régimen de este seguro obligatorio es muy semejante al implantado en Cataluña en 1421. Todos los propietarios de cautivos debían declarar en la ciudad a sus esclavos varones de entre 15 y 60 años y pagar una prima semestral por cada uno de ellos, cuyo montante sería fijo y no proporcional a su valor real de mercado. El comprador del derecho debía indemnizar a los propietarios por los jornales perdidos durante la fuga cuando se prolongase más de una semana, debía satisfacer el precio de los esclavos fugados durante más de dos meses o que fuesen condenados a muerte, debía indemnizar a las personas que fuesen víctimas de daños por parte de los esclavos fugados, asumiendo la responsabilidad civil de los propietarios, debía pagar el precio de los esclavos a los que se concediese la libertad por colaborar con la Administración de justicia y, en general, abonar todas aquellas cantidades a las que venían obligados los propietarios a tenor de las ordenanzas. En los casos en que el comprador del derecho debía pagar el precio íntegro de un esclavo quedaba subrogado en todos los derechos y acciones de su antiguo dueño.⁴⁰ Aunque el comprador estaba facultado para organizar los medios necesarios para evitar las fugas, el oficio de mestre de guaita no fue suprimido sino que conservó sus antiguas competencias, sus oficiales y su salario.

Los propietarios foráneos se sintieron perjudicados por tales ordenanzas pues la necesidad de trasladarse a la ciudad para declarar sus esclavos, satisfacer las primas y

³⁶ F. SEVILLANO: "Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca", *BSAL*, XXXIV, 176.

³⁷ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 38.

³⁸ ARM., *Llibre d'en Sant Pere*, f. 168 = Ap. doc. 5

³⁹ ARM., A.G.C. 11, ff. 29v-30.

⁴⁰ Los capítulos reguladores en ARM., *Suplicacions* 39, ff. 30-33.

denunciar las fugas les suponía un elevado dispendio. Así lo expusieron al gobernador los síndicos clavarios en enero de 1481.⁴¹

Asimismo el mestre de guaita vio lesionada su posición por el nuevo sistema. Aunque los jurados no dieron el paso para eliminar el oficio y privatizar enteramente sus funciones, crearon una conflictiva duplicidad de medios. El comprador del derecho ejercía paralelamente las competencias propias del mestre : inspeccionaba las embarcaciones, tenía montadas unas guardias en el mar para controlar la evasión de los esclavos, y podía detenerlos, incautarles las armas prohibidas y recluirllos en la cárcel. De esta forma el mestre veía mermadas sus facultades y reducidas sus expectativas económicas.

Pero también al comprador del derecho de custodia de cautivos, Felip Desportell, se le planteaban algunas dificultades. En enero del mismo año expuso a los jurados que los propietarios demoraban la declaración de sus cautivos y que les daban un trato riguroso para favorecer su fuga y poder percibir las correspondientes indemnizaciones. Pero sus quejas se dirigían especialmente contra el mestre de guaita a quien acusaba de negligencia dolosa en el ejercicio de sus funciones y de entorpecer los medios de guarda que había establecido para seguridad de su derecho.⁴²

En diciembre de 1483 el *Gran i General Consell* determinó que se formasen unos nuevos capítulos sobre el derecho de custodia en los que se atendiese a las reivindicaciones planteadas por las distintas partes en liza.⁴³ Las nuevas ordenanzas, aprobadas en febrero de 1484, permitieron que los propietarios foráneos declarasen sus esclavos y abonasen las primas en las seis villas mayores, y les eximieron de pagar los peajes de los oficiales encargados de ejecutarles en caso de impago. Asimismo intentaron paliar el descontento del mestre de guaita garantizándole la íntegra percepción de las cantidades derivadas de las multas impuestas y las armas confiscadas. Sin embargo, no eliminaron la duplicidad de competencias, pues reiteraron que al comprador del derecho *li sia lícit fer tot ço y quant és lícit e permès al dit mestre de guaita*.⁴⁴

A pesar de estas novedades los síndicos foráneos y el mestre de guaita continuaron presionando para conseguir la supresión del derecho de custodia. Por fin, en la sesión del *Gran i General Consell* de 8 de enero de 1486 se determinó que dicho derecho quedase extinguido cuando se cumpliesen seis meses desde la última concesión.⁴⁵ Esta decisión se ejecutó en el plazo previsto, pues ni siquiera contó con la oposición del titular del derecho, que experimentó un alivio al desistir del mismo. El seguro obligatorio constituyó un auténtico fracaso que debería haber sido previsto por las autoridades mallorquinas tras la frustrada experiencia catalana.⁴⁶

Tras la revocación de las ordenanzas de 1484 el sistema de custodia de cautivos se repuso en el estado anterior. El mestre de guaita recuperó el carácter exclusivo de sus atribuciones y las viejas ordenanzas del oficio recobraron su vigencia sin limitación

41 ARM., A.H. 4258, f. 1.

42 ARM., A.G.C. 11, f. 150. = Ap. doc. 6.

43 ARM., Rúbrica de A.G.C., 13 de diciembre de 1483.

44 ARM., E.U. 17, ff. 185v-194v. Los aspectos relativos al mestre en Ap. doc. 7.

45 ARM., A.G.C. 12, f. 73v.

46 El seguro obligatorio catalán fue suprimido en 1432 tras un rotundo fracaso C. VERLINDEN: "Esclaves fugitifs...", 326.

alguna. En septiembre de 1516, en atención a las numerosas fugas de cautivos, se propuso en la asamblea de reino que se castigase con pena de muerte a uno o dos de los que se fugasen en cada barcada, y que se indemnizase a sus dueños mediante una contribución recaudada entre todos los propietarios de cautivos.⁴⁷

II. COMPETENCIAS DEL MESTRE.

El mestre de guaita es un oficial universal, titular de una jurisdicción especial por razón de la materia. No se trata de un juez personal de los esclavos, pues los delitos cometidos por éstos y las relaciones jurídicas en las que intervienen o de las que son objeto son conocidas por la jurisdicción ordinaria. Por otra parte, sus atribuciones se extienden sobre personas de condición libre, especialmente los propietarios de esclavos y los responsables de embarcaciones. Sus competencias vienen definidas por las ordenanzas sobre custodia de cautivos. El mestre ostenta plenas facultades para conseguir la aplicación de sus prescripciones. Actúa como policía para evitar las fugas y como juez en las causas generadas por la transgresión de sus reglas. La constitución de una jurisdicción especial para las causas relacionadas con las fugas de esclavos constituye una originalidad del sistema mallorquín. En otros reinos tales cuestiones eran conocidas por los jueces ordinarios. En Ibiza, donde existía el oficio de *portalà i mestre de guaita*, las ordenanzas del año 1663 atribuyen al gobernador de la isla la jurisdicción sobre los esclavos.⁴⁸ En Cataluña, durante la vigencia del seguro obligatorio, la jurisdicción correspondió a los diputados locales de la *Generalitat*.⁴⁹

La jurisdicción del mestre de guaita tiene carácter delegado del lugarteniente. La primera reglamentación sobre custodia de esclavos que establece una jurisdicción especial para la ejecución de sus prescripciones data del año 1370. En dicha ordenanza el gobernador confiere sus facultades al caballero Lorongo de Marí y al ciudadano Bernat de Brossa para la ejecución de los capítulos y todas las cuestiones dependientes y emergentes, con jurisdicción civil y criminal, durante su beneplácito.⁵⁰ No se alude en la ordenanza al mestre de guaita, oficio que, sin embargo, existía en el momento de su redacción. Acaso la jurisdicción sobre los cautivos le fue atribuida más tarde, y hasta el momento sólo le correspondía el mando sobre los encargados de la vigilancia. En cualquier caso, en 1381 se dispone expresamente que corresponde al mestre la ejecución de los capítulos sobre la custodia de los esclavos. Las ordenanzas posteriores contienen una cláusula por la que el gobernador le otorga expresamente su autoridad para la ejecución de los capítulos.⁵¹

Los capítulos de 1370 incluyeron la delegación de las facultades de los titulares de la jurisdicción intermedia (el baile y el veguer de la ciudad, y el veguer foráneo), quienes suscribieron el articulado junto al gobernador. Sin embargo, no debieron escasear los conflictos de competencia hasta que las ordenanzas de 1418 determinaron el criterio para resolverlos. Se dispuso que si los hechos venían a conocimiento de tales oficiales por denuncia debían remitir el caso al mestre de guaita, mientras que *si per sa indústria o*

⁴⁷ ARM., A.G.C. 23, f. 14.

⁴⁸ M. TORRES I TORRES: *La llengua catalana a Eivissa al segle XVII. "Reals Ordinacions de la Universitat d'Eivissa (1663)"*, Ibiza, 1993, 479-481.

⁴⁹ J. MIRET Y SANS: "La esclavitud en Cataluña...", 67-72.

⁵⁰ ARM., *Llibre d'en Rosselló Nou*, ff. 316-320. = Ap. doc. 1

⁵¹ Por ejemplo en 1418 (Ap. doc. 3) y en 1451 (A. PONS, *Ordinacions gremials...*, 50).

diligència personalment atrobaran alguna barchada de catius fugissers o alguna cosa d'assò qui és contra les ordinations podrían conocer la cuestión y ejecutar la pena prevista.⁵² En agosto de 1421 el gobernador, oído su asesor y diversos jurisperitos, dictó sentencia en un conflicto de competencias entre el mestre de guaita y el *veguer de fora* respecto a una fuga frustrada que se había producido en la villa de Alcudia. En aplicación de la norma expresada se determinó que la punición de un cautivo capturado por el baile de la villa correspondería al mestre, mientras que la de otros esclavos que habían sido descubiertos merced a la investigación llevada a cabo por el *veguer foráneo* correspondería a este último.⁵³

En cualquier caso el monarca podía avocarse las causas y atribuir su conocimiento a un juez delegado. Por ejemplo, en 1420 el rey Alfonso V ordenó a un doctor en leyes que junto con el baile de Alcudia instruyese una causa contra once esclavos fugados que fueron aprehendidos por un mercader.⁵⁴

La intervención del mestre de guaita en la parte foránea fue objeto de regulación en las ordenanzas de 1418. En materia penal los bailes de las villas carecían de jurisdicción criminal alta. En el proceso penal ordinario les correspondía la práctica de las inquisiciones, de las que debían dar traslado al baile de la ciudad, el *veguer de fora* o el gobernador, según el caso. En la misma línea las ordenanzas limitan las facultades de los bailes a aquellas infracciones que llevan aparejadas penas pecuniarias o corporales leves. Las acciones castigadas con pena de muerte o de mutilación de miembro debían ser remitidas al mestre de guaita,⁵⁵ aunque generalmente los bailes llevaban a cabo las inquisiciones.⁵⁶ Las ordenanzas de 1451 disponen que si alguno de los hechos punibles son denunciados a los bailes u otras autoridades, éstos deben remitir la denuncia al mestre de guaita que es el oficial competente en la materia.⁵⁷ Aunque en esta ocasión no se distingue entre los hechos que llevan aparejadas penas de muerte o mutilación y otras penas más leves, pensamos que las nuevas ordenanzas no debieron derogar las reglas de distribución de competencias aprobadas en 1418.

El ejercicio de las competencias del mestre de guaita fuera de la ciudad no fue siempre pacífico. En 1495 el titular del oficio elevó una queja al lugarteniente general Joan Aymeric, porque había intervenido en la causa por un intento de fuga de varios cautivos en la villa de Pollença, lesionando su jurisdicción. La intromisión del lugarteniente se había producido a instancias de los síndicos foráneos que afirmaban que las competencias del mestre se limitaban a la ciudad. El lugarteniente abrió una información que confirmó las pretensiones del mestre y, acto seguido, revocó sus anteriores actuaciones.⁵⁸

⁵² ARM., A.H. 422, f. 187. = Ap. doc. 3

⁵³ ARM., E.U. 3, f. 289.

⁵⁴ R. ROSSELLO VAQUER: *Bunyola en el segle XV*, Palma 1995, 9.

⁵⁵ ARM., A.H. 422, f. 188.

⁵⁶ En 1369 tenemos constancia de una inquisición realizada por el baile real de la villa de Lluçmajor contra un payés acusado de organizar la fuga en barca de varios esclavos a cambio de precio. G. LLOMPART: *No serets tots temps batle*, Palma, 1995, 30-33. Lamentablemente el documento no revela a qué oficial correspondía en esta fecha, anterior a las ordenanzas de 1370, juzgar la causa y dictar sentencia.

⁵⁷ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 44.

⁵⁸ ARM., *Suplicacions* 42, ff. 126-130.

No hemos podido averiguar hasta qué punto el mestre de guaita extendió sus competencias a los dominios señoriales. En 1482 los jurados tuvieron que interceder ante el señor de Cabrera, Bernat Lluís de Berard, para que permitiese al mestre de guaita practicar un reconocimiento en las islas de su archipiélago.⁵⁹ Como regla general se puede afirmar que, dado el carácter delegado de la jurisdicción del mestre de guaita, sus atribuciones no se extendieron sobre los señoríos que se hallaban exentos de la jurisdicción real. En el caso de la Baronía del Obispo de Barcelona en Mallorca la jurisdicción señorial se extendía a aquellos esclavos que fuesen capturados en su territorio, con independencia del fuero de sus propietarios. Sin embargo, la cuestión no fue siempre pacífica. Cierta memorial del año 1527 señala que en los últimos años el mestre de guaita había ejercido su autoridad en dicha baronía, por orden del virrey, lesionando las competencias del juez del Pariatge.⁶⁰ En los revueltos tiempos posteriores la jurisdicción del mestre se debió ver notablemente reducida. En 1617 el lugarteniente de virrey, Pedro Ramón Zaforteza, elevó un memorial al Consejo de Aragón solicitando que el conocimiento de los delitos de los esclavos moros correspondiese a la lugartenencia, pues la mayor parte de ellos escapaban de la jurisdicción real por ser exentos sus propietarios.⁶¹ Los titulares de las jurisdicciones pretendían la competencia sobre los fugados de su propiedad o capturados en sus dominios. En caso de conflicto entre jurisdicciones el mestre de guaita no tendría fuerza suficiente para imponer su autoridad y, en consecuencia, las causas se debían reservar al virrey y Real Audiencia.

La instauración del tribunal de la Inquisición supuso una merma de las atribuciones del mestre de guaita. El tribunal tenía competencia sobre las fugas de los cautivos cuando estos pertenecían a familiares del Santo Oficio⁶² o cuando se trataba de esclavos bautizados que se daban a la fuga para poder practicar su antigua religión.⁶³ Esto último hacía que la Inquisición se pudiese avocar tales causas con mucha frecuencia. Las relaciones de causas de fe recogen un buen número de procesos inquisitoriales sobre fugas de esclavos, aunque casi siempre los intentos de fuga van acompañados de otras acciones contrarias a la fe católica.⁶⁴

El mestre dirigía las tareas de vigilancia ejerciendo el mando sobre los oficiales que patrullaban por la ciudad y la zona portuaria. Llevaba a cabo la inspección habitual de las embarcaciones para verificar la observancia de las medidas de seguridad. Su actividad ordinaria tenía lugar en la ciudad, aunque a menudo se desplazaba por la isla para la captura de los huídos. El 14 de abril de 1486 nos consta que el mestre se hallaba recorriendo las marinas para reconocer las barcas, por causa de la fuga de numerosos

⁵⁹ ARM., Rúbrica de E.U., 23 de febrero de 1482.

⁶⁰ J. B. ENSENYAT PUJOL: *Historia de la Baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*, Palma, 1919, I, 427-430.

⁶¹ U. DE CASANOVA I TODOLI: "Algunas anotaciones sobre el comportamiento de los esclavos moros en Mallorca durante el siglo XVII", *BSAL*, XLI, 323.

⁶² Por ejemplo cierto esclavo fugado que hirió a un hombre con una arma prohibida se acogió en 1617 al fuero de su dueña, viuda de un familiar del Santo Oficio. El tribunal de la Inquisición era sin duda menos riguroso que la jurisdicción real en la imposición de penas. U. DE CASANOVA: "Algunas anotaciones...", *BSAL*, XLI, 324.

⁶³ J. SERRA BARCELO: "La Inquisició mallorquina i els musulmans", *BSAL*, XLI, 279-307.

⁶⁴ LL. PÉREZ: "Relación de causas de fe de la Inquisición de Mallorca", *FRB*, I, 257-304, II, 201-228, 357-372, 597-612, III, 433-452; LL. PÉREZ, LL. MUNTANER Y M. COLOM: *El Tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe 1578-1806*, I, Palma, 1986.

cautivos.⁶⁵ En ocasiones ejercía su cometido a bordo de una embarcación alquilada o requisada.

En sus rondas por la ciudad el mestre comprobaba el cumplimiento de las obligaciones establecidas por las ordenanzas. Si mediaba una causa justificada podía dar licencia para practicar las actividades prohibidas. Sin embargo, no le estaba permitido autorizar el juego entre esclavos, so pena de pérdida del oficio.⁶⁶ Era frecuente que el mestre de guaita facultase a los esclavos para llevar un grillete de peso inferior a las 4 libras previstas en las ordenanzas.⁶⁷ En 1480 se redujo el peso obligatorio a media libra para evitar la arbitrariedad del mestre. La cuestión se debía considerar importante, pues los jurados salientes aquel año encarecieron a sus sucesores que velasen por el riguroso cumplimiento de esta norma.⁶⁸

Los propietarios ciudadanos debían denunciar las fugas al mestre, mientras que los foráneos -según se dispone en las ordenanzas de 1420- podían hacerlo ante el baile de la villa o el escribano de la curia de la misma.⁶⁹ En cualquier caso se debía dar traslado de la denuncia al mestre pues la competencia sobre las fugas, que se castigaban siempre con penas corporales graves, era exclusiva de éste. El mestre de guaita dirigía las tareas de búsqueda y captura de los fugitivos, aunque las autoridades de las villas y cualquier particular podían proceder a su detención. De hecho, las fugas eran notificadas a todos los bailes foráneos⁷⁰ y las ordenanzas regulaban la recompensa que se debía satisfacer a los captores. Los capítulos de 1420 dispusieron que si se daba muerte a un esclavo en el intento de apresarle, se debía remitir su cabeza al mestre de guaita, en la ciudad, o al baile del término en que se produjo el hecho.⁷¹

Las ordenanzas prevén en muchos casos la ejecución sumaria de sus prescripciones. Por ejemplo, se establece que si un esclavo es hallado fuera de la casa de su amo después de las dos de la noche sea encarcelado y que se le apliquen veinticinco azotes a la mañana siguiente.⁷² Sin embargo, respecto a los delitos más graves y complejos era preciso actuar a través de un procedimiento reglado.

En tales casos el mestre de guaita debía actuar por escrito con el auxilio del escribano de la curia criminal del baile de Mallorca,⁷³ y estaba obligado a convocar en el procedimiento al abogado y el procurador fiscal, con las mismas atribuciones que en el proceso penal ordinario.⁷⁴ Sin embargo, carecía de asesor letrado.

⁶⁵ R. ROSSELLO VAQUER: *Cronicó Felanitxer*, II, Palma, 1975, 180.

⁶⁶ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 47.

⁶⁷ El peso de los grilletes se fue reduciendo a través de las sucesivas ordenanzas. En 1354 se exige un peso de 12 libras, que en 1387 se reduce a 10 para los esclavos no cristianos entre los 18 y 60 años, en 1381 a 6 libras, y a 4 en 1451.

⁶⁸ A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 47.

⁶⁹ ARM., A.H. 423, f. 23.

⁷⁰ Por ejemplo, en 1411 se notifica a todos los bailes la fuga de un esclavo de Joan Amadans, *legum doctor*. R. ROSSELLO VAQUER: *Cronicó Felanitxer*, II, 29 y 32.

⁷¹ ARM., A.H. 423, f. 23. Dicho capítulo fue confirmado por el rey Juan II en 1468 (L.R. 72, f. 14).

⁷² A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 29.

⁷³ Las ordenanzas de 1418 disponen que debe hacerse de esta forma, como se había venido haciendo en el pasado (Ap. doc. 3).

⁷⁴ ARM., A.H. 422, f. 187; A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 49.

Cuando los hechos tenían lugar en la parte foránea, el mestre seguía el procedimiento a través de los bailes de la villas. Les ordenaba citar a los encausados o, en su caso, declararles en rebeldía⁷⁵ y practicar las inquisiciones, de las que le debían dar traslado. Por ejemplo, en un documento del año 1425 el mestre de guaita ordena al baile de Pollença que le transmita la inquisición que ha realizado acerca de un intento de fuga *per tant que per justícia hi puxam provehir*.⁷⁶ Sin embargo, en algún caso el mestre se desplazaba a la villa en cuestión para seguir el procedimiento. En 1449 nos consta un proceso seguido ante el mestre en la villa de Sóller.⁷⁷ En esta ocasión el mestre de guaita ordena la detención de ciertos esclavos denunciados, les interroga bajo tormento de agual y finalmente dicta la sentencia condenatoria. En el procedimiento se observan las garantías procesales previstas por las franquicias. En el acto del tormento están presentes el baile, los jurados y los prohombres de la villa.

El mestre de guaita no estaba facultado para remitir las penas u otorgar composiciones. Las ordenanzas de 1370 prohíben remitir o componer por dinero las penas que se señalan a los actos delictivos.⁷⁸ La misma regla se reitera en los capítulos de 1418.⁷⁹ Tales manifestaciones del derecho de gracia correspondían exclusivamente al gobernador, como delegado del monarca.⁸⁰ Así, en 1397 el gobernador otorga una composición por 18 £ y 15 sueldos que satisface el propietario de un esclavo inculpaado de fuga y *tractament de barcada*.⁸¹

Sin embargo, el mestre podía moderar el rigor de las penas pecuniarias o corporales previstas atendiendo a las circunstancias que concurrían en cada caso. Las ordenanzas de 1451 le facultan con carácter general para atenuar las penas cuando medie ignorancia u otra justa causa⁸² y respecto a algunas infracciones en concreto prevén que la pena pueda ser moderada a su arbitrio.⁸³ De esta forma se pretende evitar una aplicación objetiva y automática de las ordenanzas.

Una última precisión nos cabe hacer respecto a las competencias del mestre de guaita. Este oficial se cuidaba de la custodia y captura de los esclavos de propietarios mallorquines. Sin embargo, Mallorca era escala y lugar de paso para los esclavos huídos de Cataluña. En 1424 los diputados de la Generalitat catalana designaron a Joan de Sales, mercader de Mallorca, para que ejerciese la custodia y captura de los esclavos fugados del Principado que recalasen en la isla.⁸⁴

III. ESTATUTO ORGÁNICO

75 Se puede ver un ejemplo en Sóller en 1443 (A.M.S., Reg. 4.847, f.8v).

76 M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, I, 112.

77 J. RULLAN: *Historia de Sóller*, I, Palma, 1877, 328-330.

78 ARM., *Llibre d'en Rosselló Vell*, f. 365 y *Rosselló Nou*, f. 320v.

79 ARM., A.H. 422, f. 186.

80 Este mismo principio se aplicaba a los oficiales de la jurisdicción intermedia, aunque las excepciones fueron constantes. A. PLANAS: "El veguer de fora (1301-1450)", *BSAL*, LI, 57-60.

81 ARM., R.P. 3820, f. 164.

82 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 48.

83 Por ejemplo se prevé que pueda moderar la pena de *desgarrament* señalada a los esclavos fugados que son capturados en la ribera del mar o huyendo a nado A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 36.

84 J. MIRET Y SANS: "La esclavitud en Cataluña...", 61-62.

III. 1 Nombramiento y mandato.

No disponemos de noticias sobre el nombramiento y mandato de este oficial en sus orígenes. Las ordenanzas aprobadas por Pedro IV en confirmación de unos capítulos elaborados por el gobernador Gilabert de Centelles en 1359, establecen que el mestre de guaita, como otros oficiales municipales, debe guardar un periodo de vacancia de tres años para regir cualquier oficio de la Universidad. Esto indica que su mandato era anual y que su elección correspondía a los jurados, pues el monarca se negó en aquella ocasión a establecer un periodo de vacancia para los oficiales de provisión regia.⁸⁵ En 1395 se dispone que el mestre de guaita debe ser designado por los jurados *quando et quociens voluerint*, de forma que el cargo se ejerce a su beneplácito.⁸⁶ La pragmática de Anglesola de 1398 dispuso que fuese elegido anualmente por escrutinio de los jurados y el Consell de la ciutat, y le señaló un periodo de vacancia de tres años, para regir cualquier oficio a excepción de los de jurado o consejero.⁸⁷ El modo de llevar a cabo la elección, según se comprueba en un documento de 1438, consistía en la elección por sorteo de un consejero, a quien correspondía proponer un candidato, que era sometido a la aprobación del Consell de la Ciutat mediante votación secreta. La operación se repetía hasta que se obtenía el respaldo mayoritario de la asamblea.⁸⁸

El Régimen de Concordia dispuso que el mestre de guaita fuese elegido anualmente en la vigilia del día Santa Catalina,⁸⁹ regla que fue mantenida por la pragmática de Sort i Sac. Anualmente reunido el Consell de la Ciutat presidido por el gobernador debía ser extraído del saco correspondiente por un niño menor de siete años la cédula con el nombre de la persona a quien se debía dar posesión del cargo.⁹⁰ En los libros de extracciones de los oficios de sorteo se puede comprobar el efectivo cumplimiento de dichas disposiciones.

Cuando el extraído, por la razón que fuere, no podía tomar posesión del cargo, el gobernador designaba unilateralmente a su sustituto. Así, en 1461, habiendo sido extraído Bernat Quintana, que se hallaba ausente del reino, el gobernador designó a Pere Planes, al que inmediatamente se dio posesión del oficio.⁹¹

III. 2 Toma de posesión.

En el acto de toma de posesión se le entregaba el bastón atributo del oficio, una vara de cerca de tres palmos, según Binimelis⁹² y un libro que recogía las ordenanzas que debía observar en su ejercicio del cargo.⁹³

85 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 329.

86 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 59.

87 ARM., *Llibre de Corts generals*, f. 118v.

88 Así, en 1438 es rechazado el primer propuesto, Jaume Bramona, ciudadano, y se elige al segundo candidato, Martí Monsó, ciudadano (ARM., A.G.C. 3, f. 14v).

89 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 249.

90 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 247-248.

91 ARM., Sort i sac I, f. 19v.

92 J. BINIMELIS: *Nueva Historia de la isla de Mallorca*, ms. en 1597, Palma, 1927, III, 416.

93 En 1788 el mestre de guaita Lucas Pons declara que al tomar posesión del cargo se le entregó un libro infolio en el que se recogían las ordenanzas que debía aplicar (AU, XXVI / 24). Este mismo libro es denominado por la Real Audiencia *Libro de San Telmo* en un expediente del año 1740 (AU, XCIII / 26). El códice 64 del Archivo del Reino de Mallorca, aunque perteneció al oficio de mestre de guaita,

III. 3 Requisitos.

El mestre debe prestar juramento en poder del gobernador.⁹⁴ Puesto que gestiona los caudales derivados de las penas pecuniarias que impone, está obligado a prestar fianzas antes de iniciar su ejercicio y debe rendir cuentas al procurador real, de forma análoga al mostassaf.⁹⁵ Aunque nada disponen las fuentes sobre el estamento de los titulares de oficio -la pragmática de Anglesola dice que debe ser *una bona persona* - Binimelis señala que sólo concurren a él los menestrales honrados.⁹⁶ Sin embargo, en 1410 ocupaba el oficio el doncel Guerau Adarró⁹⁷ y en 1418, 1425 y 1429 el también doncel Eduard de Mora.⁹⁸ Con la entrada en vigor del régimen de *sort i sac* el oficio de mestre de guaita quedó reservado al estamento de menestrales, aunque esta regla no se estableció de forma expresa. En 1447, en la primera insaculación para el sorteo del oficio, los nombres de los habilitados se corresponden con los que concurren al cargo de consejero del *Gran i General Consell* por aquel estamento.⁹⁹

El mestre podía ejercer el cargo a través de un lugarteniente de su libre elección. Las ordenanzas de 1451 permiten que el lugarteniente ordene penas de azotes como el propio mestre de guaita.¹⁰⁰ Sólo hemos podido documentar una noticia aislada acerca de un lugarteniente del mestre de guaita, que ejerció su cometido en 1527.¹⁰¹

III. 4 Remuneración.

El salario del mestre de guaita, por su condición de oficial universal, era abonado de los bienes comunes de la ciudad y reino. Las ordenanzas elaboradas por el gobernador Gilabert de Centelles en 1359 dispusieron que no pudiese exceder de la cantidad de 50 £ anuales.¹⁰² Esta cantidad se mantuvo de forma intermitente entre los periodos de supresión del oficio, hasta que en 1395 se restableció definitivamente con un salario reducido a 30 £ anuales.¹⁰³ La pragmática de Anglesola de 1398 dispone que el salario sea negociado entre los jurados y el mestre, pero que en ningún caso pueda exceder de esta cantidad.¹⁰⁴ La revocación del régimen de Anglesola supuso que su remuneración se elevase a 50 £.¹⁰⁵ En 1410 percibe asimismo 2 £ acostumbradas *per l'oli que.s crema en la làntia de la quartera*.¹⁰⁶ El salario de 30 £ se mantiene en el Régimen de Concordia de 1440¹⁰⁷ y en la Pragmática de Sort i Sac de 1447.¹⁰⁸ Años más tarde se redujo por vía de

no se puede identificar con el libro citado por Lucas Pons, puesto que no recoge las ordenanzas de 1673. Sobre este código vid. A MUT CALAFELL: "Libre del Mestre de Guaita", en *GEM*, VII, 358.

94 Vid. la fórmula utilizada en el año 1500 en A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 384-385.

95 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 49-50.

96 J. BINIMELIS: *Nueva Historia...*, III, 416.

97 ARM., *Diputación* 19, f. 67v.

98 M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, I, 112-113.

99 ARM., E.O. 14, ff. 109v-110.

100 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 29.

101 En 1527 se señala que Sebastià Armadams, junto al lugarteniente del mestre de guaita trasladó a la cárcel a su esclavo Mateu (ARM., A.H. 1460, f. 134).

102 P. CATEURA: *Política y finanzas...*, 329.

103 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 60.

104 ARM., *Llibre de Corts generals*, f. 118v.

105 ARM., *Diputación* 19, f. 75.

106 ARM., *Diputación* 19, f. 67v.

107 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 272.

108 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 277.

hecho a 20 £.¹⁰⁹ La Real Pragmática de 1614 fijó el salario en 25 £,¹¹⁰ cantidad que se mantiene en los aranceles de 1667¹¹¹ y 1759,¹¹² y que fue incrementada a 50 £ por Auto de la Real Audiencia de 10 de diciembre de 1772,¹¹³ a petición del titular del cargo, cuando su pervivencia carecía ya de objeto.

Como el mostassaf, el mestre debía rendir cuentas al mestre racional de los emolumentos de su oficio. Las ordenanzas de 1370 dispusieron que entregase un tercio a la Procuración Real y otro tercio a sus oficiales o a los acusadores, y que invirtiese el restante en el pago de los gastos necesarios para ejercer sus competencias.¹¹⁴ El primer pago que hemos documentado corresponde al ejercicio del periodo 1386-1387.¹¹⁵ Las cantidades ingresadas son muy bajas porque los tercios se repartían después de haber satisfecho los gastos ocasionados por su actuación, entre ellos las dietas por desplazamiento. Sin embargo, en 1402 el mestre de guaita Berenguer Pontiró ingresó dos tercios de los emolumentos porque no había habido gastos.¹¹⁶ El tercio correspondiente a la Procuración Real en 1420 asciende sólo a 10 sueldos,¹¹⁷ mientras que en 1460 no se ingresa cantidad alguna pues el mestre de guaita declara bajo juramento que durante su mandato no ha percibido ninguna multa.¹¹⁸ El criterio de atribución de los tercios varió de un ejercicio a otro. En 1467 el mestre entrega un tercio a la Procuración Real, un tercio a sus oficiales y el tercio restante, por no haber habido acusadores lo retiene para sí.¹¹⁹ En cambio en 1470 y 1471 ingresa en la Procuración Real el sobrante de dicho tercio.¹²⁰

Asimismo, a tenor de lo dispuesto en el capítulo 7 de las ordenanzas del oficio otorgadas por el virrey Conde de Fontclara en 1673, el mestre debía percibir 12 £ por cada esclavo capturado, que debían ser abonadas por su propietario. Tal cantidad tenía que ser compartida con los oficiales que lo prendiesen.¹²¹

III. 5 Naturaleza del oficio.

En el oficio de mestre de guaita concurren rasgos propios de los oficiales de la Universidad con otros que son característicos de los oficiales reales. El mestre es elegido por los jurados y remunerado con un salario que procede de los bienes de la Universidad del Reino. Las ordenanzas por las que se rige el oficio son elaboradas por los jurados y el *Gran i General Consell*, y sancionadas por el gobernador. Tales datos indican que se trata de un oficial universal. Sin embargo, el mestre ejerce jurisdicción civil y criminal por delegación expresa del gobernador, y debe rendir cuentas al procurador real de los

¹⁰⁹ ARM., A.G.C. 45, ff. 237v-238.

¹¹⁰ B. BAUZA: *Por la Junta de la Universal Consignación...*, Palma, 1767, 123.

¹¹¹ ARM., Impresos, 1667, juliol, 30, *Decret presidial obté a petició de Su Señoría, dels [...] Jurats de la Universitat, Ciutat y Regna de Mallorca, sobre paga de salaris dels oficials [...]*.

¹¹² *Nuevo arancel de los salarios y gastos de la Ciudad*, Impreso en la oficina de D. Ignacio Sarrà, Palma, 1784, 21.

¹¹³ *Nuevo arancel de los salarios y gastos de la Ciudad*, 27.

¹¹⁴ ARM., *Llibre d'en Rosselló Nou*, ff. 316-320. = Ap. doc. 1.

¹¹⁵ ARM., R.P. 3812, f. 67v.

¹¹⁶ ARM., R.P. 3826, f. 38v.

¹¹⁷ ARM., R.P. 3831, f. 49.

¹¹⁸ ARM., R.P. 3822, f. 39.

¹¹⁹ ARM., R.P. 158, f. 2.

¹²⁰ ARM., R.P. 159.

¹²¹ ARM., AU XXVI / 24. = Ap. doc. 8.

emolumentos que percibe, e ingresar un tercio de ellos en el Fisco regio, rasgos que le asimilan a los oficiales reales.

En definitiva, el mestre de guaita es un oficial de la Universidad que ejerce una jurisdicción delegada por el monarca y su lugarteniente.

IV. LOS OFICIALES AUXILIARES.

Para el ejercicio de sus funciones el mestre de guaita contaba con el auxilio de unos oficiales a los que las fuentes no aplican una denominación precisa. En algunos casos se les denomina *guaites*, término que puede conducir a confundirlos con los encargados de las guardias ordinarias en las torres, atalayas y otros lugares, aunque más frecuentemente se les designa como *sotsmenadors de la guaita*,¹²² o simplemente *acompanyadors*, *ministres* u *oficials* del mestre de guaita. Por disposición de la pragmática de 1440 debían ser de edad inferior a los cuarenta años.¹²³

El número y salario de los guardias fueron reducidos continuamente durante toda la historia de la institución. Hasta el año 1373, el mestre de guaita ejercía su cometido con el auxilio de 28 hombres que percibían un salario de 18 £. La pragmática de Berenguer de Abella de aquel año suprimió los oficios y salarios de guardianes, de forma que, a tenor de las franquicias, debían ejercer su misión cualesquiera ciudadanos, con la sola exclusión de los judíos, los clérigos, y los caballeros o generosos que dispusiesen de su propio caballo.¹²⁴ Tras diversas vicisitudes el oficio fue restablecido definitivamente en 1395, aunque su número quedó reducido a 14 hombres dotados con un salario de 15 £ anuales.¹²⁵ Dichos guardias eran designados por los jurados discrecionalmente. La pragmática de Anglesola de 1398 dispone que se elijan 14 hombres para hacer la guardia nocturna bajo el mando del mestre de guaita, y que negocien un salario que no podrá ser superior a aquella cantidad.¹²⁶ Posteriormente, según relata la pragmática de 1440, se suprimieron cuatro de dichos guardias, cuyo salario fue asignado al bombardero de la Universidad,¹²⁷ y dos de los guardias fueron destinados a la torre de Portopí, sustituyendo a los guardianes específicos de la misma, de forma que los ocho restantes quedaron bajo el mando directo del mestre de guaita en la ciudad.¹²⁸ En 1440 se dispuso que el salario de uno de ellos se aplicase al verdugo, que debía acompañar al mestre de guaita para el ejercicio de su oficio.¹²⁹ Esta regulación fue reiterada en idénticos términos por la Pragmática de Sort i Sac de 1447.¹³⁰ Tras estas disposiciones el número de oficiales del

122 Vid. por ejemplo ARM., *Diputació* 19, ff. 69v-70.

123 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 274.

124 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 83-84.

125 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 60.

126 ARM., *Llibre de Corts generals*, f. 118v.

127 El bombardero era un oficial de la Universidad de Mallorca encargado del control de las bombardas, piezas de artillería documentadas por primera vez en la isla en 1390. Se sabe que la Universidad compró dos bombardas en 1410, y que en 1419 poseía ya treinta y dos. A. I. ALOMAR: *L'armament i la defensa...*, 80.

128 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, I, 274.

129 Según las ordenanzas de 1380 el verdugo debía percibir 12 sueldos por dar cien azotes a los esclavos, 5 sueldos por desjarretarlos (incluido el gasto de carbón para ello) y 10 sueldos por amputarles el pie M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, I, 106.

130 A. PONS PASTOR: *Constitucions...*, II, 278-279.

mestre de guaita quedó reducido a siete. Las ordenanzas de 1451 disponen que las cantidades percibidas por el mestre de guaita por penas inferiores a 8 sueldos deben ser aplicadas a los hombres que le acompañan en su misión, para fomentar su diligencia.¹³¹ La elección de tales oficiales tenía lugar anualmente por designación directa de los jurados entrantes. Cada uno de ellos designaba a un hombre, que auxiliaría al mestre durante un año.¹³² El séptimo oficial debía ser elegido por el propio mestre. La pragmática real del año 1614 redujo su número a seis y su salario anual a 10 £.¹³³ En 1673 el mestre de guaita puso reparos para asumir los seis oficiales designados por los jurados, aunque finalmente hubo de aceptarlos por mandato de la Real Audiencia.¹³⁴

Los oficiales del mestre de guaita efectuaban las rondas y reconocimientos para evitar la fuga de cautivos, inspeccionaban las embarcaciones y llevaban a cabo la persecución de los fugados. Las fuentes manifiestan una imprecisa distribución de funciones entre los guardias. En 1395 se dispuso que cuatro de ellos debían acompañar al mestre en el ejercicio de sus competencias, y los restantes debían hacer la guardia por las plazas de la ciudad.¹³⁵ En 1480 los jurados eligieron a cuatro hombres para acompañar al mestre y dos para hacer guardias en la ribera.¹³⁶ Sin embargo, para la ejecución de sus mandatos judiciales el mestre debía servirse de los oficiales -capdeguaites y sayones- de las curias de Mallorca a fin de que a través de ellos su oficio fuese *mils temut*.¹³⁷ La ejecución de las penas corporales, según señala la pragmática de 1440, se llevaba a cabo por el verdugo o *morro de vaques* común a las restantes curias, que percibía un sobresueldo por esta actividad.¹³⁸

V. EL MESTRE DE GUAITA TRAS LA NUEVA PLANTA DE GOBIERNO.

La Nueva Planta de Gobierno no supuso la desaparición del oficio de mestre de guaita. El cargo fue provisto anualmente por el Comandante General como los demás oficios de la Universidad del Reino que no habían sido expresamente suprimidos por el decreto de 1715 y sus disposiciones complementarias.¹³⁹ Por Real Resolución de 2 de octubre de 1734 se otorgó el cargo, con carácter vitalicio, a Lucas Pons, *con las obligaciones que en el presente reino han tenido todos sus antecesores*.

En 1739 el Real Acuerdo dispuso que los esclavos debían cumplir la obligación de llevar grilletes. Años más tarde, en 1753, el mestre Lucas Pons solicitó a la Audiencia que reiterase aquel mandato y que, para evitar confusiones, ordenase a los esclavos llevar *el gorro colorado con un penacho de pelo propio, a la moda de su país*. La Audiencia acordó lo solicitado por el mestre y ordenó que se diese aviso a los propietarios. El expediente generado por esta cuestión concluye con una relación de treinta y cuatro

131 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 48.

132 Por ejemplo en 1463 vid. E.U. 12, f. 96.

133 B. BAUZA: *Por la Junta de la Universal Consignación...*, 123.

134 ARM., *Suplicacions* 75, f. 88.

135 A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 60.

136 ARM., E.U. 16, f. 186.

137 ARM., A.H. 422, f. 187; A. PONS PASTOR: *Ordinacions gremials...*, 48.

138 Se le asignaron 15 £ anuales. A. PONS PASTOR: *Constituciones...*, I, 275).

139 Por ejemplo, en 1726 se designó a Miguel Pons Ferrer, sastrer, que prestó su juramento en poder del Comandante General (ARM., R.A. 1726 / 1, f. 8), y en 1727 fue designado Antonio Pastor, cirujano (R.A. 1727 / 16).

personas, subsignada por el mestre, que constituye el censo de los propietarios de esclavos en la ciudad.¹⁴⁰

La población esclava se había ido reduciendo extraordinariamente durante las centurias anteriores. Verlinden considera que la esclavitud agrícola inició su declive a mediados del siglo XVI,¹⁴¹ aunque ciertamente mantuvo su importancia durante aquella centuria.¹⁴² Por razones de seguridad, en 1579 el virrey prohibió la presencia de cautivos en las villas costeras y en 1597 señaló penas para quienes incumpliesen este mandato.¹⁴³ El cronista Juan Dameto, en su *Historia de Mallorca* escrita en 1631 afirma que "ahora, aunque sea menor el número de los esclavos, con todo eso queda en pie el dicho oficio", sugiriendo que el cargo de mestre de guaita había perdido en buena medida su primitivo sentido.¹⁴⁴ El descenso de la población cautiva fue continuo, de forma que a mediados del siglo XVIII estaba integrada por unos pocos cautivos apresados por los corsarios mallorquines.¹⁴⁵ De hecho, en la relación de propietarios antes citada aparece el mayor corsario de la época, el capitán Antoni Barceló. Aunque la historiografía suele considerar que la esclavitud en el siglo XVIII obedecía a un mero capricho suntuario, la relación indica que la nobleza carecía de cautivos -sólo D. Martín Boneo y Brondo, caballero y regidor perpetuo de Palma¹⁴⁶- mientras que la mayoría de los propietarios eran menestrales y gentes de mar.¹⁴⁷ Paulatinamente este escaso contingente fue menguando, para desaparecer por completo a finales de siglo, de forma que las funciones del mestre de guaita se fueron reduciendo hasta que el cargo quedó vacío de contenido.

En esta época el mestre de guaita seguía ejerciendo una escasa actividad, de la que han quedado algunas noticias. Una noche de 1740 seis esclavos abandonaron las casas de sus amos y se fugaron de la ciudad por la puerta de Santa Catalina. Alertado el mestre ordenó que se disparase un cañonazo de alerta y se dirigió a la costa con su comitiva. Al advertir que su fuga había sido descubierta, los esclavos regresaron a sus respectivas casas. A pesar de no haberles detenido, el mestre de guaita solicitó a la Real Audiencia que los propietarios de los esclavos le abonasen las 12 £ previstas por las ordenanzas, como remuneración por su trabajo.¹⁴⁸ En 1762 Lucas Pons, que seguía ejerciendo el cargo, solicitó al Real Acuerdo que le asignase como lugarteniente a Antonio Pomés, a quien consideraba *abto para el manejo de las armas y persona suficiente para dicho empleo*. La Audiencia aceptó el candidato propuesto por Pons y le dio posesión del oficio.¹⁴⁹

140 ARM., R.A. 1753 / 33. = Ap. doc. 9

141 C. VERLINDEN: "La esclavitud en la economía medieval...", 164.

142 P. DE MONTANER: "La esclavitud de Mallorca durante la Edad Moderna", *BSAL*, 291-292.

143 J. RULLAN: *Historia de Sóller*, I, 338-339.

144 J.M. BOVER y M. MORAGUES: *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany*, Palma, 1841, I, 123.

145 Conocemos noticias de la venta de moros capturados por los corsarios. Por ejemplo en 1719 hay en el lazareto de Palma 25 moros capturados por dos laúdes. E. FAJARNÉS: "La venta de moros en Palma", *BSAL*, VII, 275).

146 A. ENSEÑAT DE VILLALONGA: "La familia Boneo de Mallorca", *BSAL*, XXXVIII, 443.

147 Este dato contrasta con lo que sabemos de otras regiones de España. A. DOMINGUEZ ORTIZ: "La esclavitud en Castilla durante la Edad Moderna" en *Estudios de Historia Social y económica*, II, Madrid, 1952, 369-482; A. PEÑAFIEL RAMON: *Amos y esclavos en la Murcia del setecientos*, Murcia, 1992; CL. LARQUIÉ: "Les esclaves de Madrid à l'époque de la décadence", en *Revue Historique*, 495 (1970), 41-74.

148 ARM., AU, XCIII / 26.

149 ARM., AU, XXIII / 1988.

En 1788 el anciano mestre de guaita Lucas Pons, a través de un comisionado, capturó un esclavo del Dr. Bartomeu Martorell que había permanecido fugado durante dos días y la Real Audiencia decretó que se le satisficiera la remuneración correspondiente.¹⁵⁰

Sin embargo, estas noticias aisladas no deben llamar a engaño, pues en 1772 el propio mestre de guaita informaba al Ayuntamiento de la Ciudad que en la isla existían solamente dos esclavos moros.¹⁵¹

La *taula de ceremonial* de los jurados de 1659 señala que en la fiesta de la conquista del reino de Mallorca hacían la ronda por la ciudad sendas comitivas integradas por el veguer con su asesor y otros caballeros, y el mestre de guaita a pie con sus ministros.¹⁵² El mestre y sus oficiales recorrían la ciudad procesionalmente y acudían a presentar novedades a las autoridades reunidas en la plaza de Cort. Esta participación ritual del mestre en las solemnidades del día de San Silvestre y Santa Coloma fue prácticamente su único cometido en los últimos decenios del siglo XVIII. En 1772 el mestre Lucas Pons dirigió un escrito al Ayuntamiento de la Ciudad, exponiendo que sus ingresos se habían extinguido por la falta de esclavos y solicitando una ayuda de costa para adquirir una indumentaria adecuada a la solemnidad de la ocasión.¹⁵³ Tras la muerte de Pons en 1789 el decano de la Real Audiencia, Dr. Juan Bautista Roca, elevó una súplica al Real Consejo solicitando la supresión del oficio y que las 50 £ de remuneración se aplicasen a los pobres de la cárcel. El Consejo solicitó un dictamen a la Real Audiencia quien abrió un expediente en el que se personó el Ayuntamiento de la Ciudad. Los regidores admitieron que el oficio había perdido sus antiguas funciones desde tiempo atrás, puesto que las ordenanzas de Marina le habían privado de la facultad de inspeccionar los buques y las paces firmadas con la Sublime Puerta y los reinos del norte de África habían supuesto la completa desaparición de la población cautiva. Sin embargo, suplicaron que se designase un nuevo titular del cargo para que pudiese ejercer el honroso cometido que le correspondía en la fiesta de la Conquista. A pesar de que el Fiscal de S.M. suscribió la opinión de los regidores, la Audiencia decidió informar favorablemente la propuesta de su decano.¹⁵⁴ A pesar de ello, el cargo pervivió durante algunas décadas, con sus atribuciones limitadas a la participación en la función del 31 de diciembre. En 1796 el Ayuntamiento autorizó al titular para que trasladase su residencia a la villa de San Juan, de la que había sido nombrado secretario, a condición de que se desplazase a la ciudad el día de San Silvestre para ejercer su cometido.¹⁵⁵

La supervivencia del mestre de guaita, una vez desaparecidas las circunstancias en las que tuvo su origen, destruyó la dignidad de aquel oficial antaño temible. El informe de la Audiencia en 1790 nos revela que en la fiesta de la Conquista el mestre marchaba a pie acompañado de un enjambre de muchachos de la ínfima plebe, con aplauso de silvos, con que se ridiculiza la decorosa fiesta. Según relata el erudito Joaquín Mª Bover en 1841 el mestre de guaita acompañaba, con la vara su distintivo, la cavalgata que se hacía el 31 de diciembre en memoria de nuestra conquista, haciendo tres reverencias delante del retrato

150 ARM., AU, XXVI / 24.

151 ARM., R.A. 1772 / 34.

152 L. PÉREZ: "La Taula de Ceremonial de los jurados", en *FRB*, III, 521.

153 ARM., R.A. 1772 / 34, f. 11.

154 ARM., R.A. 1790 / 13.

155 A.M.P., Ayuntamiento de 1796, f. 234.

del rey D. Jaime, causando con ello mucha risa y desprecio.¹⁵⁶ El oficial objeto de tales chanzas no era otro que Lucas Pons, a quien ya en 1788 se conocía como Mestre Lluc de la Meca, apodo que utilizaban los propios esclavos sujetos a su custodia.¹⁵⁷ Parece ser que Pons, a la hora de presentar las novedades de su ronda a las autoridades situadas en la plaza de Cort bajo el retrato del Conquistador, se deshacía en reverencias y piruetas ridículas, de forma que su intervención se convirtió en una función cómica anual. La memoria de la institución quedó pronto olvidada. Popularmente se atribuyeron extraños orígenes a aquel personaje que participaba en la fiesta de la Conquista. Algunos afirmaban que representaba a un embajador musulmán ; *a más de esto unos dicen que lleva en su mano una salchicha, otros que una vengala de general*. Por este motivo en 1824 se tuvo que publicar un estudio erudito aclarando su origen y significación.¹⁵⁸

El oficio de mestre de guaita fue suprimido en 1830.¹⁵⁹ Tras la reordenación de la Junta de la Universal Consignación, presidida por el Intendente, se procedió a la formación de un nuevo arancel de gastos universales del que se excluyó, aplicando criterios de racionalidad y austeridad económica, el salario de aquellos oficios que constituían meras supervivencias del Antiguo Régimen.¹⁶⁰ Desaparecieron de este modo los síndicos clavarios de la Universidad Foránea y, con mayor motivo, el mestre de guaita. En este mismo año se produjo la toma de Argel, y quedó definitivamente eliminado el peligro de las incursiones piráticas.

¹⁵⁶ J.M. BOVER y M. MORAGUES: *Historia general...*, II, 675.

¹⁵⁷ ARM., AU, XXVI / 24, f. 8. Según el testimonio de su propietario, el esclavo del Dr. Martorell pidió a su captor que le entregase a Mestre Lluc de la Meca.

¹⁵⁸ J. COTONER DESPUIG: *Explicación de las funciones del día 31 de Diciembre*, Palma, 1824.

¹⁵⁹ J.M. BOVER y M. MORAGUES: *Historia general...*, II, 675.; J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, II, Palma, 1959, 382.

¹⁶⁰ A.M.P., leg. 906 / 6977.

APÉNDICE DOCUMENTAL

Doc. 1

1370, junio, 20. Ciudad de Mallorca.

Ordenanza sobre la custodia de los cautivos en Mallorca.

ARM., *Llibre d'en Rosselló Nou*, ff.316-320.

Olfo de Proxida, cavaller, portantveus de general governador en lo regne de Mallorques, Ramon Burgues, balle de Mallorques, Thomas Desbach, vaguer de la ciutat de Mallorques, e Joan de Mora, cavaller, vaguer de fora, als honrats en Lorengo de Marí, donzell, e Bernat de Brossa, ciutadans de Mallorques, saluts e honor. Com per los honrats jurats de la Universitat e regne de Mallorques, ab auctoritat del Gran Consell, per custòdia dels catius los quals són en la ciutat e regne de Mallorques en gran multitud, per bé e utilitat de la cosa pública del dit regne, ab auctoritat de nós dit governador sian stats ordonats los capítols següents :

[I]. Primerament que negun catiu d.aquí avant no gos jaure nigun vespre fora l.alberch de son senyor o casa locada per son senyor, e que deguen esser tencats com lo seny del ladre aurà tocat, per llur senyor o masip d.aquell, e que no.ls sia ubert per anar a lavorar fins que matines de la Seu toquen, sots pena de II sous per cascun catiu los quals pagaran los senyors da qui seran.

[II] Item que tot catiu qui serà atrobat en algun loch de la ciutat après que.l seny del ladre menys de son senyor o misatge d.aquell, que sia pres e mes en la pressó e l.endemà que prengue cent assots e pach lo assotador, e aquell qui.l pendrà aurà per cascun catiu II sous los quals pagarà lo senyor da qui serà. Emperò que aquell qui.l pendrà ha a donar testimonis de la hora que.l pendrà.

[III] Item que tot catiu qui serà atrobat après que.l seny del ladre aurà tocat en lo Moll de la mar o en torn la ribera, si donchs no anave ab son senyor o missatge de aquel o ab altre persona qui tingués en guàrdia, que sia esguarrat sens tota mercè e lo senyor da qui serà pagarà II sous a aquells qui.l pendran.

[IV] Item que tot catiu qui serà atrobat après que.l seny del pardó aurà tocat, portant armes vedades, palasament o amagade, si donchs no anave ab son senyor o ab companyia d.aquell, que perde lo peu sens niguna mercè, e si porte coltell, que prengua cent assots e perde les armes, e lo senyor da qui serà pagarà II sous a aquells qui.l pendran.

[V] Item que tot catiu qui serà atrobat de die portant armes palasament o amagade, si donchs no anave ab son senyor o ab missatge d.aquell, que perda les armes e prengua L assots e pach lo assotador.

[VI] Item que neguns catius en algun jorn de la sepmana ne a diumenges ne festes no gossen aiustar en algun loch de la ciutat ne fora la ciutat si donchs no feyhen feyna o no.s aiustaven a casa de llur senyor més avant de tres, e si més avant de tres atrobats la primera vegada pendran L assots e pagaran lo assotador, e a la segona C assots e pagaran lo assotador, e a la terça seran esguarrats sens tota mercè. Emperò en lo present capítol no sien entesos los

catius qui.s aiusten los dias faners en lo moll o prop la cort dels cònsols o en lo pont de la palanca o en la cortera ne en los altres lochs acustumats, a coneguda d.aquells qui seran diputats. E aquells qui.l denunciaran e.lls atrobaran auran per cascun II sous, los quals pagaran aquells qui.ls acullen, e si catiu serà e los dits II sous pagar no porà ho volrà pendre L assots, e per aquests aytalls pagarà la Universitat los dits II sous per cascun.

[VII] Item que negun catiu no gos ioure fora l.alberch de son senyor o de sa casa logade per son senyor ne ioure en cassa d.altre catiu, sots pena de sinquanta assots e aquell qui.l acullirà altres L assots, e encara que pagarà V sous a aquell qui.l denunciarà, e si pagar no.ls porà que prenga C assots.

[VIII] Item que negun catiu, vullés cristià, grech, turch, serray, ne nigun altre catiu no gos beura en taverna de hora del seny del perdó avant, sots pena de sinquanta assots, e lo taverner o tavernera qui.l acullirà pagarà X sous per cascuna vegade. E si lo taverner o tavernera serà catiu o cativa e pagar no.ls porà pendrà XXV assots, los quals assots pendran aquells qui contra lo present capítol feran en lo loch on seran atrobats o lla hon apparrà aquells qui ordonats y seran.

[IX] Item que negun catiu qui no sia cristià no gos anar levarar en alguna manera a Portupí sots pena de sinquanta assots, e aquells qui.ls logaran pagaran de ban per cascun catiu II sous.

[X] Item que nigun catiu qui no sia cristià no gos portar ne vestir negunes vestidures que sien de color sinó solament blanch tot estès sots pena de perdre les vestidures e de pendre L assots.

[XI] Item que tot catiu qui sia atrobat fugisser en la ribera de la mar o en mar fugint de nadantes en temps que galeas de inimichs aia en la ylla que dege perdre lo peu, e que lo senyor del catiu haie de restitució per lo catiu XX lliuras, e aquell qui.l pendrà en terra aie dues lliuras X sous e qui.l pendrà en la mar aie V lliuras. E açò sia pagat dels diners qui.s levaran del comú dels catius e que lo catiu romangue a son senyor.

[XII] Item que tot catiu qui serà pres en la mar en barcha fugent o seran pressos en lo avistament del tractament, que.l tractador sia scorxat he rossegat e punys peniat per los peus e que los catius mateixs lo degen scorxar e rossegar e mentre que.l rossegaran que sien assotats, e si batiat hi aurà algú, que perde lo peu e lo catiu qui serà scorxat que sia satisfet he esmenat a aquell da qui serà. E aquells qui.l pendran en mar fugent dins les puntes de Capocorp e de Trasalempa haien per cascu C sous, e si seran pressos en mar desliura auran per cascun X lliuras. E si algun trobaran en terra alguns dels dits catius en la dita manera o en lo tractament, que aia per cascun d.aquells I morabatí de guarda.

[XIII] Item qui tot catiu qui s.acostarà en la ribera de la mar en temps que galeras de inimichs haia en la ylla que sia pres e que prenga C assots.

[XIV] Item que tot catiu o cativa qui açò acusaran e porà metre en ver que sia franch e alforra e sia esmenat a aquel da qui serà. E si cristià, o grech, o grega, o serray, o serrayna, franch o alforra açò acusarà o porà metre en ver, aurà X lliuras les quals pagarà aquells de qui seran los catius.

[XV] Item que negun barquer o xavaguer ne senyor de nigun altre vexell no gos ne dege loguar ne tenir nigun sclau de qual natió se vulla per níguna guisa a negun levor sens licència o albarà que tenga de son senyor, en lo qual albarà exprés axí com de certa sciència la licència li a dada son senyor per aquell lavor, e açò sots pena de X lliuras. Emperò en açò no sia entès nigun

catiu qui carrech e descarrech o fasse altre exercici en lo moyll ne en la ribera del moll o encara de la porta de Portopí fins a la Calatrava.

[XVI] Item que nigung hom de qualque condició o stament sia no atur ne aculla a iaura negun catiu a nigung levor de III jorns avant, e açò sia entès mitga leuga luny de la ciutat sots pena de XX sous per cascun catiu, e si lo catiu per son voler romandrà fora l'alberch de son senyor, prenga sinquanta asots, los quals asots aquests e los altres als quals algú serà condemnat per los capítols desús dits sia feta la executió lla hon atrobats seran o lla hon apparrà en aquells qui sobre los dits capítols són ordonats.

[XVII] Item que tots catius com oien replicar lo seny de la Seu que tentost se.n vagen de present a les cases de llurs senyors sots pena de L assots si donchs no eren sobre feyna fora la ciutat, però com se.n vendran que aquests aytalls en present que sien dins la ciutat se.n degen anar en continent a casa de llurs senyors sots la pena desús dita.

[XVIII] Item que tot catiu que serà fora de casa de son senyor o de possessió de son senyor VIII jorns, que sia dat per fuyt si donchs albarà de son senyor no portave. E que.l dit albarà vàlega sinó a XXX jorns, e a cap dels dits XXX jorns que.l dit senyor li aia a renovallar lo dit albarà, e si pessarà més avant dels dits XXX jorns, que pusque esser dat per fuyt e a quel qui.l pendrà haie per cascun VIII sous e que lo catiu prenga cent assots. E tot catiu qui starà fuyt de son senyor per XXX iorns e pres serà, que [sia] sguarrat sens tota mercè, e aquel qui.l pendrà aurà hun reyall d'or del senyor da qui serà lo dit catiu.

[XIX] Item que tot petró ho senyor de nau o d'altre qualsevol vexell poch o gran qui serà dins Portupí degen de nits tenir encadenades totes les barques, leuts o grandoles que haien qui sien en mar sots pena de cremar les dites barques o de pagar de ban XXV llibras. E en lo present capítol sien enteses totes barques de pascadors e d'altres quelsevoll persones qui seran dins Portupí, que haien star encadenades unes ab altres o ab altres vexells, e de present que alguna de aquellas se desencadenaran les altres romanents se degen tencar he encadenar sots dita pena.

[XX] Item que tot patró de qualsevol vexel, barcha o grandola que vaie en alcuna part de la ylla per carragar o descarragar degen, de nits o de dies, aquelles barques o grandoles tenir encadenades sinó mentre aquellas auran mester per carregar o descarregar, sots la dita pena.

[XXI] Item que tots patrons de barques o de leuts o d'altres qualsevol vexells poch degen tenir dos hòmens xristians de natura, de XXII anys en XXV en sus, ab lansa e ab spassa e ab altres armes deffenents he encara un pavés e una ballesta e croch ab sinquanta pessadors. He aniran en algun lloch de la ylla per carragar, que no pusca tenir palomera en terra sinó en cas que carragàs o descarragàs, he com descarragaran o carragaran que continuadament stiga en lo dit vexell hun dels hòmens que iran en los dits vexells tenint una palomera defora ab ruxo però que si veia venir catius que.s pogués tirar de fora tant que negun no.y pogués entrar sinó de nadantes, sots pena de cremar las barchas o de pagar X llibras sens tota mercè. Emperò tota barcha qui serà maior de cent sinquanta quintàs aia a manar tres hòmens de la dita edat, en nombre dels quals sia entès lo patró, e açò sots la dita pena. Emperò si los dits barqués volran menar hun catiu ensemps ab los dits hòmens que ho pusquen fer.

[XXII] Item que nigung barquer, pescador, he xavaguer, ni grandoler, ni senyor de qualsevöll barcha o poca, no gos tenir en lo moll ne ribera de la mar ne en altre loch de tota la ylla neguna barcha treta en terra que no sia encadenade ho ab llurs rombans que ordenats y son, ne dins la barcha no sien atrobats rems, velles, ne altres apparallaments ne encara victuala, ne encara negun catiu no.y pusque iaure ne esser de nits. E que les cadenes ab què les barques seran encadenades sien tant for[t]es que no les pusquen trencar ab tortor sots la pena demunt dites.

[XXIII] Item que n'gun catiu ne cativa affollats o trop veys no vaïen acaptant per Mallorques ne stiguen per les portes de la ciutat. mas que llurs senyors o llurs dones los tenguen en llur casa o ls giten de la terra de Mallorca. E en açò no sien enteses serrayns qui acapten a obs de alforria d'altres, e que sien dos. E qui contrafarà pagarà lo senyor o la dona X sous, e lo dit catiu o cativa pendrà XXV assots, he starà en electió del senyor e de la dona de pagar los dits X sous o que l dit catiu o cativa prena XXV assots.

[XXIV] Item que tot patró de qualsevöll vexell gran o poch de qualsavöll persones stranyes o privades qui sien en lo moll nou o vaxell en mar tinent prohis en terra o sien encara defora lo dit moll nou ho vexell en mar surts, degen tenir après que l seny de pardó ha tocat hun hom en cascuna de les dites barques o vexells qui sia maior de XX anys ab lansa e spasa per guarda de les dites barques he vexells, sots pena de X liuras sens tota mercè.

[XXV] Item que tot catiu qui serà atrobat en algun loch de la ylla riba la mar si donchs no anave per camí, que aquest aytal catiu de qualque condició serà prengue cascun cent assots, e lo senyor del catiu pach a aquel qui l pendrà X sous. E en açò no són entesos catius traginers ne pastors ne altres catius qui llurs senyors tremeten per als cuns affers. E que los dits catius qui no seran pastors ni traginers haien a portar albarà de llur senyor que ell los tremeten en aytall loch, designant lo loch o part on los tremeten, perçò que si los dits catius seran atrobats en altres que sien caguts en la dita pena. Ne encara en lo dit capítol ne són entesos catius qui stiguen en alguna alqueria la qual sia riba mar o confrontant ab aquella pus que no sian atrobats fora los térmens de les dites alquerias, e si fora los térmens de les dites alquerias atrobats seran que sien cayguts en la dita pena si donchs no aportaven albarà de llur senyor ordonat per la forma demunt dita.

[XXVI] Item que null hom ne niguna persona, de qualsevöll ley condició o stament sia, no gos sostenir ne acullir negun catiu o cativa que li venguen so del seu, axí en la ciutat e terme d'aquella com en tota la ylla, ans lo degue pendre de continent he metre en mans de la cort sots pena de XXX liures, e si pagar no les porà ho no u volrà, que perda la mà sens tota mercè, e si serà catiu o cativa que perde lo peu sens tota mercè, si donchs los dits catius o cativas no aportaven albarà de llur senyor. Emperò en lo present capítol no sien entesos los catius qui venguen a altres per tornar a balafia e que per tot aquel iorn que l tenen e l aien tornat a balafia.

[XXVII] Item que tot hom e tota persona de qualsevöll condició o stament sia qui vendrà o vendre farà ne present ne consintent serà alguna barca a catius, que sien peniats sens tota gràcia e mercè.

[XXVIII] Item que aquells qui seran diputats he ordonats a custòdia dels dits catius he a executió dels dits capítols haien poder e auctoritat del noble senyor Governador e dels altres oficials de la dita ciutat he regne de fer totes e sengles executions demunt dites, e de llevar e cullir les dites penes, e de logar he haver barques e persones a fer totes e sengles provisions les quals sien necessàries ne a ells esser vistes que s degen fer per raó de les dites ordinations.

[XXIX] Item que l senyor Governador comete ses veus e don auctoritat e plen poder que les executions dels demunt dits capítols sien fetes per aquels prohòmens qui hi seran ordonats per los honrats jurats, e que aquells no pusquen fer gràties per diners ne en altre manera de les dites penes, ans de present que algú hi serà caygut haien a fer sens tota gràtia les dites executions, los quals capítols e ordinations degen durar aytant com plaurà als dits jurats e consell d'aquells. E en los demunt dits capítols emperò no sien entesos n'gun catiu pescador, ne traginer, ni troter, ni barquer, ni banyador, ni gerrer, ni maiorsals, ni correus, ni fradrí qui aia de XII anys en ius. Dels quals bans peccuniaris demunt dits aurà lo terç lo senyor rey, el terç lo denunciador, e lo terç se convertirà en les massions les quals se faran e s'auran a ffer per ocasió de les coses demunt dites.

E [com] no personalment posquessen profitosament entendre la custòdia dels dits catius e provision ne exequcion dels dits capítols per rahó de ocupatió de molts affers, los quals [havem] cascun de nós per rahó dels dits officis. Emperamordaçò confiants de la saviesa e indústria de vosaltres demunt dits Lorengo de Marí e Bernat de Brossa, cometem e comanam a vós e a cascun de vós la executió dels capítols e de totes les coses e sengles en aquells contingudes e dependents he emergents de aquelles, cometents encara a vós e a cascun, e donam per auctoritat dels officis que usam, sobre les coses demunt dites, plen poder e tota jurisdicció civil e criminal pertanyents als dits capítols e a executió de aquells segons forma e tenor de aquells. Per la present emperò no sia preiudicat a la jurisdicció dels dits officis als quals la executió dels dits capítols se pertangués, ne la present concessió de jurisdicció pusque esser tret a consequència ho exempli, ans dege durar aytant que plaurà al senyor Rey e a vós dit Governador.

Data a Mallorques a XX de juny l.any de la nativitat de Nostre Senyor Mil CCC setanta.

Doc. 2

1380, octubre, 16. Lérida.

Pedro IV, aprueba un capítulo de cortes por el que se restablece el oficio de mestre de guaita.

ARM., *Llibre de Corts generals*, f.74v.

Item, com segons forma de la prachmàtica sanció lo càrrech de fer la guayta de la ciutat venga vuy a fort poques persones, a les quals lo dit càrrech es importable e de què lo poble comunament se té per agraviat. Per tant demanen los dits síndichs que la guayta sia feta per la manera acostumada ans de la prachmàtica sancció e aquell qui la guayta farà, dege exercir l'offici de la guarda dels catius sens creximent d'altre salari, la dita prachmàtica sencció no contrestant, segons que per los jurats ab auctoritat del governador del dit regne serà la dita guarda dels catius ordenada. Plau al senyor Rey. Narcisus promotor.

Doc. 3

1418, diciembre, 16. Ciudad de Mallorca.

Fragments de las ordenanzas del mestre de guaita, en los que se establecen sus competencias y se regula el procedimiento de su actuación.

ARM., A.H. 422, ff.186-188.

XXVII Item que.l senyor Governador remeta ses veus e don auctoritat e plen poder que les exequcions dels damunt dits capítols sien fetes per lo dit mestre de la gayta, e que aquell no puscha fer gràcies per diners ne en altres maneres de les dites penes, ans de present que algú hi serà cahut hage a fer sens tot gràcia e mercè.

Dels quals bans peccuniaris damunt dits haurà lo terç lo senyor Rey e lo terç lo denunciador e lo terç se convertirà en les messions les quals se faran e s.hauran a fer per occasió de les coses damunt dites.

Los quals capítols e ordinations degen durar aytant com plaurà als honrats jurats e no pus avant.

Es entès emperò que si lo mestra de la guayta atrobàrà neguna persona esser cayguda en les dites penes ignorantment o per causa justa, que lo dit mestre pusque aquelles penes moderar sagoni qui li sia vist faedor.

XXVIII Més avant mana lo dit noble governador ab voluntat e consentiment dels honrats jurats de Mallorca l'any present que per tal com molts dels dits capítols e ordinacions són atrobades estades e continuades en los llibres entichs e novells de la casa dels bans e d'aquelles han acustumat de usar los oficials ordinaris, com no aparega aquelles esser estades revocades, ordona lo dit governador que si lo batle e.l vaguer e lo vaguer deffora cascu en lo territori de sa jurisdicció per sa indústria o diligència personalment atrobàrà alguna barcada de catius fugissers o alguna cosa d'assò qui.s conté en les dites ordinacions e de fet sua ocuparà o pendrà, que en lo dit cars aquell ordinari no sie tengut de remetre lo dit fet per axí atrobat après puscha fer exequió sagoni forma e tenor de les ordinacions.

XXIX Item que si algun fet expressat en les dites ordinacions serà denunciat als dits ordinaris o altre d'ells, que de present degen remetre al dit mestre aquell o aquells qui lo dit fet denunciat los haurà, per tal que.l dit mestre puxa exequir lo dit fet sagoni forma de les dites ordinacions.

XXX Item que si per los batles defora la ciutat serà atrobada alguna barcada de catius fugissers o alguna persona qui hage delinquit, per lo qual delicte meresque mort o esser mutilat sagoni forma e tenor de les dites ordinacions, que los dits batles e cascu dells degen e sien tenguts remetre aquell fet al dit mestre de la guayta e no a altre jutge.

XXXI Item que.l dit mestre de la guayta dege exequir los dits capítols ab capdeguait e saigs de les corts e no ab altres, car maior rehó és que.ls dits capdeguaytes e saigs de la cort qui són conaguts, e per aquells lo dit mestre de la guayta serà mils temut, e exequir les dites ordinacions que no altres persones que novellament hi fossen meses e posades. Los quals capdeguaytes e saigs hagen aquella paga e aquell salari per lurs treballs que han del batle e del veguer.

XXXII Item que tots processos e scriptures les quals per rahó de les coses en les ordinacions contengudes hage a fer lo dit mestre de la guayte e sie tengut de fer ab lo scriva dels criminal del batle de la ciutat, axí en temps passat és stat fet e acustumat de fer.

XXXIII Item que.l dit mestre e manador de la guayta sie tengut de jurar en poder del governador que ell bé e leyalment se haurà en lo dit offici sens diminució del dret en les dites ordinacions contengut al senyor rey pertanyent, lo qual dret en presència del exequidor de la casa dels bans sia tengut de metre en la caixa en la dita casa posada, en la qual se meten los emoluments altres de les corts del dit batle e vaguer. Lo qual exequidor dege e sie tengut de scriure en sos comptes les quantitats de moneda que.l dit mestre haurà meses en la dita caixa.

XXXIV Item que.l dit mestre, en cas emperò que mester ho hage a fer, sie tengut de appellar en les exequions, processos, [e] condempnacions que haurà a fer per rahó de son offici, los advocats [e] procuradors fischals, sagoni que los ordinaris fan e acustumen de fer.

XXXV Item que lo dit mestre de la guayte sie tengut e dege retre compte al procurador rey, semblant que fa e és acustumat de fer lo mostaçaf de la ciutat.

Doc. 4

1443, junio, 17. Mallorca.

El poseedor de un esclavo en comanda expone al gobernador que el mestre de guaita lo tiene retenido para que confiese los pormenores de un hurto, y solicita que le sea devuelto.

ARM., AU LXXXVIII / 10

A la gran e acostumada iustícia de vós molt honorable mossèn Berenguer Dolms, cavaller, varvessor, conseller e camarlench del Senyor Rey e Governador del Regne de Mallorca. N'Anthoni Català, guixer, humilment suplicant exposa dient que com tengués hun catiu appellat Johan, de nastió de moros, en comanda per la cort del honrat Batle de Mallorca per seguratat de cent florins deguts an Pasqual Morató, mercader, los quals són preu del dit catiu, lo qual havia venut a mossèn Reyal Rotlan, capellà, com no posqués pagar aquell. E com lo mestre de guayta dels catius, vint jorns ha passats sia stat a casa del dit Anthoni per fer açotar lo dit catiu lo qual se pretenia haver furtat un cadenat, e après que a sa coneguda lo dit mestre de guayta hac fet açotar lo dit catiu per lo morro de vaques se'n volch amenar aquell per saber lo dit cadenat a qui lo havia venut. E per los de casa del dit Anthoni fou denunciat al dit mestre de guayta que'l tornàs a la dita casa, duptantse que no fugís. E com lo dit catiu fins aquí no sia stat restituhit ne tornat al dit Anthoni Català per lo dit mestre de guayta, al qual de paraule són stades fetes diverses requestes que lo dit catiu degués tornar en mans e poder del dit Anthoni, com aquell tingua en comanda pura e manlevat per la dita cort de restituhir aquell en poder de la dita cort o de pagar reyalmment cent florins, per conseguent, lo dit Anthoni Català, sentint se agreugat de tal e de tan gran dan que spera sostenir si lo dit catiu no li és retituhit et tornat, hoc e axí mateix los dans que sosté dels jornals que lo dit catiu haguera fet al dit guixer, lo qual li ha convengut loguar hun hom per picar lo guix. Per què convé de recórrer a la vostra gran presidència com aquell lo qual sots govern de iustícia per fer spaxar e haver aquella dels jutges inferiors, los quals no volen fer dret de si mateixos. Per tant lo dit Anthoni Català ab humil e subiecta reverència suplica a la vostra gran presidència que per deute de iustícia, mostrant vostre vigorós poder, vos plàcia de present sens trigua alguna fer restituir e tornar al dit mestre de guayta en mans e poder del dit Anthoni lo dit catiu ensemps ab los dans, messions, jornals e despeses sostengudes fins aquí ne dequivant fasedores o fer a aquell pagar reyalmment e de fet la quantitat per la qual lo dit catiu té manlevat per la dita cort. E jatsia les dites coses prochesquen de iustícia encara lo dit suplicant ho reputarà a singular gràtia e merçè.

Doc. 5

1460, septiembre, 20. Fraga

Juan II autoriza al lugarteniente, jurados y Gran i General Consell a formar unas nuevas ordenanzas sobre el sistema de custodia de los cautivos y remuneración del mestre de guaita y otros oficiales encargados de la misma.

ARM., *Llibre de Sant Pere*, f.168 ; Códice 64, ff.19-22.

Johannes Dei gratia rex Aragonum, Navarre, Sicilie, Valentie, Maioricarum, Sardinie et Corsicae, comes Barchinone, dux Attenarum et Neopatrie, ac etiam comes Rossilionis et Ceritanie. Magnifico consiliario ac dilectis nostris Vitali Castelladoriz et de Blanis, militi, locumtenenti nostro generali in regno Maioricarum et regenti officium gubernationis dicti regni, necnon iuratis ac Magno et Generali Consilio Universitatis Civitatis et Regni predicti, salutem et dilectionem. Nostre adiens presentiam Magestatis, dilectus consiliarius noster Bartholomeus de Verino, legum doctor, legatus et nuncius per vos dictos juratos et universitatem dicti nostri regni Maioricarum ad nostram celsitudinem missus humiliter exposuit et deduxit quod in dicto regno est magna servorum copia atque numerus, quorum multi

frequenter fugiunt extra regnum tam cum navigiis ad Maioricarum insulam declinantibus, quam per se ipsos stafas sive navicularum furando, et cum eis fugiendo nonnumquam etiam ad barbaros Africam dicte insule satis proximam habitantes transeundo, ex quorum fugis servorum eorum dominis, et consequenter universitati predictae, cuius maxime interesse cives habere locupletes, damnum maximum sequitur et provenit. Et quamquam in civitate predicta sit quidam officialis vulgo dictus magister excubiarius, cuius officium et jurisdictio est circa servos predictos et orum fugam intendere, vaccare et vigilare illos qui fugientes seu de nocte incedentes et alias delinquentes capere et punire iuxta formam novi regiminis de sorte et de sacco, quo dictum regnum impresentiarum regitur anno quolibet eligitur et extrahitur per sortem pridie festivitatis beate Caterine virginis regiturque et exercet dictum officium per unum annum sequentem, eique assignate sunt et taxate solvunturque anno quolibet pro salario de bonis dicte universitatis triginta lliure, et octo servientibus seu ministris ad dictum officium deputatis qui per iuratos eliguntur singule quindecim lliure necnon duobus excubiis circa mare vigilantibus et custodientibus scaffas ne a servis fugientibus auferantur triginta lliure inter ambos, quequidem omnia salaria sumam capiunt inter universis centum octuaginta lliurarum monete dicti regni Maioricarum.

Verum ut dictus nuntius asserit sive hoc contingat negligentia vel desidia dicti magistri excubiarius et servientium predictorum seu etiam excubiarius circa mare vigilantium aut alias nichilominus plerumque multi servi fugiunt ex quo damnum non modicum sequitur ut prafertur ut autem eiusdem legati et nuntii exposito subiungebat certus modus inventus est quo fiet quod dicta salaria annua centum octuaginta librarum per dictam universitatem non oportebat exolveri sed ea omnia cessabunt et non adeo frequens servorum fuga continget aut si contingat non erit aliquod damnum dominis allatura, videlicet si in dicto regno statueretur et ordinaretur quod singuli domini servorum masculorum pro singulis servis seu eorum pretio aut valore, non autem pro servorum captibus equaliter, cum non omnes eiusdem valoris existant, certam solvere anno quolibet quantitatem per universitatem vel per eum quem universitas ad hoc deputaverit exigendam et recipiendam, quodque universitas aut iurati possint ipsam collectam servorum congrue nominandam uni vel pluribus cedere assignare et consignare ad unum annum vel plures prout cum eo poterint convenire publice et in encantu aut alias. Ita tamen quod ille vel illi qui pro minore quantitate per dominos dictorum servorum solvenda dictam recipere parati fuerint cessionem, assignationem et consignmentem supradictae collectae, ceteris que in licitatione hujusmodi preferantur dum tamen quicumque his fiet unus vel plures idonee caveat et assecuret de solvendo dominis servorum qui intra tempus suum auferint pretia quibus illi fuerint extimati, et ipsi domini teneantur illis solventibus cedere iura sua aut venditionem facere de dictis servis ad hec ut ipsi solventes possint illos si voluerint perquirere et recuperare, quequidem cessio aut venditio valeat et teneat no obstante iuris dispositione contraria qua cavetur quod servus qui est in fuga cum sit in specie libertatis vendi non potest, ut ille qui de dicta collecta a predicta universitati locum et causam habeat melius possit vaccare et vigilare ne servi a dicto regno fugiant, eo casu, cessante electione vel extractione dicti magistri excubiarius per viam dicti regiminis per sortem fienda, iurati dicti regni habeant dictum magistrum excubiarius eligere et eligant illum cui dicta collecta cessio et assignatio facta erit ad unum annum vel plures, quo electio succedat vice et loco dicte electionis per sortem et saccum fiende, illeque sic electus sit vere magister excubiarius habeatque illam eandem talem et tantam jurisdictionem qualem habet et solitus est habere et exercere magister excubiarius qui nunch est et sui praedecessores, et quod hoc casu cessent dicta salaria magistri excubiarius servientium seu ministrorum ac excubiarius maris que dicta universitas exolvit, et dictus magister excubiarius eo modo per iuratos electus suis sumptibus et expensis teneatur habere illos ministros servientes et excubias quos voluerit. Quare supplicavit excellentie nostrae humiliter dictus nuntius ut non obstante in ea parte dispositione dicti novi regiminis pro bono et utilitate dicte universitatis dignemur vobis dictis iuratis et universitati licenciam et facultatem tribuere faciendi cum auctoritate tamen et decreto vestri dicti nostri locumtenenti statuta, ordinationes et capitula supradicta, et alia pro premissis necessaria utilia et opportuna quoque eo casu dicti magister excubiarius electio fiat per vos dictos iuratos modus superius expressato. Nos vero, attendentes quod in rebus novis constituendis magna et evidens debet

subesse utilitas et hoc juxta premissa narrata dicte universitatis utilitas non modica proponatur, quia tamen ejus evidenciam non conspicimus, cum de premissis plenam non habeamus notitiam, vobis tenore presentium dicimus, commitimus et mandamus quatenus si vobis, locumtenenti nostro generali unacum vestro assessore, juratisque et Magno ac Generali Consilio dicti regni videbitur quod predicta tendant in utilitatem et commodum universitatis predictae, eo casu vos dicti jurati et universitas, cum auctoritate et decreto vestri dicti locumtenentis et non alias possitis praedicta et alia circa predictam materiam utilia necessaria et opportuna ad vobis bene visa capitula statuere et ordinare, duratura tamen ad nostrum seu dignitatis regie beneplacitum et non amplius. Et eo casu dicta magistri excubiarum electio fiat modo quo supra per vos dictos juratos, non obstante quo ad ipsis magistri excubiarum et aliorum ministrorum et excubiarum electionem atque salaria dispositione dicti novi regiminis etiam juramento mediante confirmante cui in hac parte de voluntate vestrorum dictorum juratorum et Magni et Generali Consilii dicti regni ad dictum beneplacitum ut predicatur derogamus pro bono et utilitate dicti regni et Generalis Consilii quequidem capitula cum per nos statuta ad ordinata fuerint nunc pro tunc, et viceversa laudamus, approbamus et confirmamus nostreque laudationis, approbationis et confirmationis minime roboramus cessantibus omnino ut dictum est et non alias salariis predictorum magistri excubiarum, servientium seu ministrorum, ac excubiarum maris. Nos enim in et super premissis una cum eorum incidentibus, dependentibus, emergentibus et connexis vices nostras et plenum posse vobis commitimus et conferimus per presentes.

Datum in villa Fraga die vigesimo septembris anno a Nativitate Domini millesimo quadringentesimo sexagesimo. Rex Joannes. Vidit Jacobus Pauli

Doc. 6

1481, enero, 8. Ciudad de Mallorca.

Súplica presentada al Gran i General Consell por el comprador de derecho de custodia de cautivos. Solicita que se suprima el oficio de mestre de guaita.

ARM., AGC 11, f.150.

Com per los senyors dels sclaus se fassen molts abusos depuys que lo dret de la custòdia dels sclaus s.és introduhit, en contractar aquells asprement tant en menjar quant en vestir o en batre aquells cessant deguda causa, a fi que los sclaus fugen e axí ells hagen tres sous caschun jorn del senyor del dret, e més dilaten la paga e la denunciatió dels catius molts de la ciutat e més de la part forana, los quals recusen pagar los peatges acostumats, la qual dilatió fan ab dol sperant que après que.l senyor del dret serà tingut pagar alguna quantitat segons que per los capítols del dit dret per culpa de llurs catius puguen compensar molts altres desordes e desonestats comaten. Reb més lo dit senyor del dret grans dans del mestre de guayta lo qual no cura sinó de composicions dexant star los bastaxos en loch sospitós e tenir als sclaus per si cases, lo que tot és prohibit, e lo que és pus desonest e ocasió de desastres e de grans dans que ab mà armada ha desbaratat les guardes que tenia a mar lo dit senyor del dret, e done avinentezas de barchas, e altres inconvenients fa per anujar aquells qui són dedicats per lo dret a ffi que anujats sercan ocasió de desbaratar.se del tot e axí ell puga fer.se rich, com hage dit prou vegades que ara ab aquest dret lo mestre de guayte no guanya quasi res. Per què Felip Desportell suplich com a senyor del dit dret humilment quant pot si vostras magnificèncias vos plàcia provehir en tals abusos e principalment sobre la dilatió del denunciar los sclaus e pagar, provehint que no correga lo dit Felip Desportell risch dels sclaus per qui no hauran pagat, e noresmenys per aquells sien llurs senyors exequatats, e noresmenys vos plàcia ab molta diligència provahir sobre los desordes del mestre de guayte per cessar maiors inconvenients hi dans limitant los capítols seus, puy los magnífics jurats ho poden fer, com no duren pus sinó tant quant los magnífics jurats volen segons és provahit e ordenat en un dels dits capítols del mestre de guayta e seria expedient gran sotspendre lo dit officí de mestre de guayta com sia

molt damnós al dret, emperò sí aquestas cosas iustas no volreu exequitar amarà més lo dit senyor del dret que.l dit contracte ffet ab la Universitat e ell sia recindit ans que estar en mig de tants desordes, perills, desastres hi grans dans los quals speraria reportar jatsia no li sia expedient per la esperança que té de guanyar molt ab lo dit dret Déu migensant, satisfet emperò dels dans e treballs e interesses seus. Rematent per tot sí lo cars era lo que no.s deu de vostres reverèntias, a coneguda e arbitre vostre. En altre manera protesta ab tota deguda honor e reverèntia contra la Universitat de totes coses per al present cars lícits a protestar e de recors expressament lo qual vol haver a la magestat del Sereníssimo Senyor Rey nostre lo que provehirà en lo ofici del mestre de guayte hi en tot per la sua acostumada gran iustícia. Requient e protestant, etc.

Doc. 7

1484, febrero, 4. Ciudad de Mallorca.

Capítulos referidos al mestre de guaita en las ordenanzas sobre el derecho de custodia de los cautivos.

ARM., EU 17, ff.192v-193.

XI Item atès e considerat que circa les fuytes dels sclaus són fetes moltes e molt bones ordinations en lo offici de mestre de guayta, al offici del qual no és rahó sia derogat ne que aqueles dites ordinations sien corregides ne mudades sinó en lo que.s seguex ço que no deroga ne periudica al dit offici ne altera ne muda lo effecte e causa final de aquelles, per tant los dits magnífics jurats e persones eletes e síndichs statuexen e ordenen que les dites ordinations sien tengudes e observades en tot lo que disposen salvo que totes les quantitats les quals, iuxta les dites ordinations, se havien a pagar per los senyors dels sclaus, tant per les smenes fahedores per los catius catius qui iuxta aquelles dites ordinations se deuen exequitar e punir de pena de mort, quant per les smenes fahedores per aquels catius qui per ésser denunciadors de barchades o alias, segons aquelles dites ordinations, han a conseguir premi de libertat, se paguen d.equí avant per lo comprador del dit dret, salves remanents en totes les altres coses. Jo[an] Dusay.

XII Item per maior observàntia e roboratió de la present capitulatió statuhexen e ordenen que lo comprador o compradors del dit dret o lo qui per aquel o aquells serà elet o elets, en assò pusque e haie facultat de levar les armes e tots e quasevol catius qui aquells seran trobats portar, e pusque en les coses que li aparrà aquels pendre e metre.ls en la presó, e pusque noresmenys investigar de les barques que no seran enquedenades ne staran en lo modo e forma que de aquelles per los capítols del dit mestre de guayta és statuhit, e en aqueles dites barques e en totes les altres coses concernents lo dit offici de mestre de guayta pusque e li sia lícit fer tot ço e quant és lícit e permès al dit mestre de guayta, axí emperò que totes les armes que.s levaran dels dits catius e tots e qualsevol bans en los quals algú serà encorregut sien restituhides e restituhits al dit mestre de guayta, jatsia aquels sien trobats e presos per lo dit comprador del dit dret o per la persona o persones en assò dedicades, per tant que lo dit mestre de guayta, de les dites armes e dels dits bans pusque fer lo que per les dites ordinations és statuhit e ordenat. Jo[an] Dusay.

Doc. 8

1673, septiembre, 17.

Capítulo 7º de las ordenanzas para custodia de cautivos sancionadas por el virrey Conde de Fontclara.

ARM., AU XXVI / 24, f.7.

7º Item que sempre y quant se tindrà notícia de moros que vagen fugitiu per la isla, el Mestre de Guayta hage de anar en persona o enviar algú de sos thinents en busca de tals moros, y los balles forenses sempre que sien requirits del Mestra de Guayta o de sos thinents de quen tenint notícia de que los tals moros fugitiu vagen o sien per son districte donar.los la assistència necessària per veurer si se efectuarà la captura de tals moros fugitiu. Y a las personas que el capturaran se.ls donarà y farà pagar ab tot effecte, de béns dels amos dels tals moros fugitiu, dotse lliuras per cade moro. Declarant que si los tals moros seran capturats sens assistència del dit Mestre de Guayta o de sos thinents sels donarà als tals capturants las dotse lliuras per cada moro y si los capturaran lo Mestre de Guayta o sos thinents se li donarà a dit mestre o a sos thinents las ditas dotse lliuras per cada moro. Si emperò la tal captura se farà per uns y altres se partiran las ditas dotse lliuras per cada moro, açò és la mitad per lo Mestre de Guayta y sos thinents y la altre mitad per los qui li assistiran a la dita captura, y los moros o cada qual de ells incorreran en pena de sexanta açots, y si en el temps de la captura los moros fugitiu faran algun gènere de resistència, los capturant los poran tirar, nafrar o matar.los, si la qualidad de la resistència los parexerà tal que no.s pugue fer altre cosa.

Doc. 9

1753. Palma.

Relación de propietarios de cautivos a quienes el mestre de guaita debía comunicar la orden de la Real Audiencia para que llevasen grilletes en lugar visible.

ARM., R.A., 1753 / 33

Santo Domingo
Jaime Frasquet, forné

Antonio Pau Gomila
Ignacio Montes, fidaué
Martín Pou, sucrer, Born
Francisco Pou, sucrer, Cort
Miguel Ripoll, carniser
Antonio Cerdá, fidaué
Musu Antonio Patit
Jayme Calafell, forné
Francisco Valls
Capità Orell
Capità Antoni Barzeló
Antonio Rodrigueus
D. Juan Arbone
Juan Antonio Moll, forné

Fornera Cañellas
Matheo Oliver, saboner,
Ferreria
Andreu Saguí, forné
Francisco Palet y Base
Antoni Mas, al carré de la ma[r]
Martí Alen[y]à
D. Francisco Samaniego
D. Martín Boneo
Jayme Xanxo, municio [sic]
Patró Honofre Barzeló
Francisco Baló
Francisco Miró
Antonio Fontichelli
Bartholomé Cabot
Patró Barnat Bonjasces
Jayme Campins, fidaué,

Sindicat

A.R.M.	Arxiu del Regne de Mallorca
A.M.P.	Arxiu Municipal de Palma
A.M.S.	Arxiu Municipal de Sóller
A.G.C.	Actes del Gran i General Consell
A.H.D.E.	Anuario de Historia del Derecho Español
AH	Arxiu Històric
AU.	Audiència
E.O.	Extracció d'oficis
E.U.	Extraordinaris de la Universitat
F.R.B.	Fontes Rerum Balearium
R.A.	Real Acuerdo
R.P.	Real Patrimoni

BIBLIOGRAFÍA

- E. de K. AGUILÓ Y AGUILÓ, "Últimos rastros de las conocencias populares de l'any 1325", en *B.S.A.L.*, XI (1905-1907), 62-72.
- A.I. ALOMAR CAÑELLAS, *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval*, Palma, 1995.
- B. BAUZÀ, *Por la Junta de la Universal Consignación con los Magníficos Jurados sobre la más segura observancia de los Capítulos de la Concordia de 1684*, Palma, Viuda de Frau, 1767.
- J. BINIMELIS, *Nueva Historia de la Isla de Mallorca*. Ms. en 1593. Ed. Imprenta José Tous, Palma, 1927.
- M. BONET, "Orden disminuyendo el número de esclavos en Mallorca (1374)", *B.S.A.L.*, VII, 359.
- J.M. BOVER y M. MORAGUES, *Historia General del Reino de Mallorca escrita por los cronistas D. Juan Dameto, D. Vicente Mut y D. Gerónimo Alemany*, Palma, Imprenta Guasp, 1841.
- U. de CASANOVA I TODOLÍ, "Algunas anotaciones sobre el comportamiento de los esclavos moros en Mallorca durante el siglo XVII y un ejemplo de intercambio con cautivos cristianos", *B.S.A.L.*, XLI, 323-332.
- P. CATEURA BENNASSER, *Política y finanzas del Reino de Mallorca bajo Pedro IV de Aragón*, Palma, I.E.B., 1982.
- [J. COTONER DESPUIG], *Explicación de las funciones del día 31 de Diciembre*, Palma, 1824.
Decret presidial obtès a petició de Su Señoría, dels Illes. y Molt magnífics [...] jurats de la Universitat ciutat y regna de Mallorca, sobre paga de salaris dels oficials [...], Palma, 1667.
- A. DOMÍNGUEZ ORTIZ "La esclavitud en Castilla durante la Edad Moderna" en *Estudios de Historia Social y económica*, II, Madrid, 1952, 369-482
- G. ENSENYAT PUJOL, "Algunas medidas restrictivas contra l'importació d'esclaus turcs a Mallorca (1462-1481)", en *B.S.A.L.*, XLI, 199-206.
- J.B. ENSENYAT PUJOL, *Historia de la Baronía de los señores obispos de Barcelona en Mallorca*, Palma, 1919.
- E. FAJARNÉS, "La venta de moros en Palma (1719)", *B.S.A.L.*, VII, 275.
- V. GRAULLERA SANZ, *La esclavitud en Valencia en los siglos XVI y XVII*, Valencia, 1978.
- M. GUAL CAMARENA, "Un seguro contra crímenes de esclavos en el siglo XV" en *A.H.D.E.*, XXIII-2, 247-268.
- C. LARQUIÉ, "Les esclaves de Madrid à l'époque de la décadence", en *Revue Historique*, 495 (1970), 41-74.
- J. LLABRÉS BERNAL, *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, II, Palma, 1959.
- G. LLOMPART, *No serets tots temps batle. Instantànees de la vida cotidiana del Lluçmajor medieval*, Palma, Museo de Mallorca, 1995.
- J. MIRET Y SANS, "La esclavitud en Cataluña en los últimos tiempos de la Edad Media", en *Revue hispanique*, XLI (1917), 1-109.

- P. de MONTANER, "La esclavitud de Mallorca durante la Edad Moderna", *B.S.A.L.*, XXXVII, 289-328.
- A. MUT CALAFELL, "Libre del Mestre de Guaita", en *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, VII, 358. *Nuevo arancel de los salarios y gastos de la ciudad*, Impreso en la oficina de D. Ignacio Sarrà, Palma, 1784.
- E. PASCUAL, "Distintivo de los cautivos en Mallorca", *B.S.A.L.*, III, 105.
- A. PEÑAFIEL RAMÓN, *Amos y esclavos en la Murcia del setecientos*, Murcia, Real Academia Alfonso X el Sabio, 1992.
- L. PÉREZ, "Relación de causas de fe de la Inquisición de Mallorca", en *F.R.B.*, I, pp. 257-304, II, pp. 201-228, 357-372, 597-612 y III, 433-452.
- L. PÉREZ, "La Taula del Ceremonial de los jurados del Reino de Mallorca", en *F.R.B.*, III, 521.
- L. PÉREZ, LI. MUNTANER y M. COLOM, *El Tribunal de la Inquisición en Mallorca. Relación de causas de fe 1578-1806*, I, Palma, 1986.
- P. PIFERRER y J.M. de QUADRADO, *Islas Baleares*, Barcelona, Establecimiento Tipográfico-Editorial de Daniel Cortezo, 1888.
- R. PIÑA HOMS, "Sobre la penalización del juego en el Reino de Mallorca", *Cuadernos de la Facultad de Derecho*, II, Palma, 1982.
- A. PLANAS ROSSELLÓ, "El Veguer de Fora (1301-1450)", en *B.S.A.L.*, LI, 44-89.
- A. PONS PASTOR, *Constitucions i Ordinacions del Regne de Mallorca*, Palma, Estampa d'en Guasp, I (1932) y II (1934).
- A. PONS PASTOR, *Ordinacions gremials i altres capítols a Mallorca (segles XIV-XV)*, Palma, Estampa d'en Guasp, 1930.
- J.M. RAMOS LOSCERTALES, *El cautiverio en la Corona de Aragón durante los siglos XIII, XIV y XV*, Zaragoza, 1915.
- R. ROSSELLÓ VAQUER, *Cronicó Felanitxer*, II, Palma, 1975.
- R. ROSSELLÓ VAQUER, *Bunyola en el segle XV*, Palma, 1995.
- M. ROTGER CAPLLONCH, *Historia de Pollensa*, Palma, Imprenta de los Sagrados Corazones, 1967.
- J. RULLÁN, *Historia de Sóller*, Palma, Imprenta de Felipe Guasp, 1877.
- A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, "La época de Fernando el Católico y la Germanía", en *Historia de Mallorca*, coordinada por J. Mascaró Pasarius, vol. II (Palma, 1973).
- A. SANTAMARÍA ARÁNDEZ, *Ejecutoria del Reino de Mallorca*, Palma, 1990.
- P.A. SANXO, "Prohibición de traer esclavos moros a Mallorca", en *B.S.A.L.*, IX, 42.
- P.A. SANXO, "Ordinacions sobre la guarda de les naus y dels catius", *B.S.A.L.*, IX, 58-60.
- J. SERRA BARCELÓ, "La Inquisició mallorquina i els musulmans", en *B.S.A.L.*, XLI, 279-307.
- F. SEVILLANO COLOM, "Demografía y esclavos del siglo XV en Mallorca", en *B.S.A.L.*, XXXIV (1973), 160-197.
- F. SEVILLANO COLOM, *Historia del Puerto de Palma*, Palma, 1974.
- R. SOTO COMPANYY, "La población musulmana de Mallorca bajo el dominio cristiano (1240-1276)", en *F.R.B.*, II, 65-80 y 549-564.
- M. TORRES I TORRES, *La llengua catalana a Eivissa al segle XVII. "Reals Ordinacions de la Universitat d'Eivissa (1663)". Introducció, estudi lingüístic i transcripció*, Ibiza, Editorial Mediterrània, 1993.
- C. VERLINDEN, "L'esclavage dans le monde ibérique médiéval", en *Anuario de Historia del Derecho Español*, XI (1934), 238-448 y XII (1935), 361-424.
- C. VERLINDEN, "Esclaves fugitifs et assurances en Catalogne (XIVe-XVe siècles)", *Annales du Midi*, 62 (1950), 301-328.
- C. VERLINDEN, *L'esclavage dans l'Europe médiévale*, Brujas, 1955.
- C. VERLINDEN, "Une taxation d'esclaves à Majorque en 1428 et la traite italienne", *Bulletin de l'Institut Historique Belge en Rome*, XLII, 141-187.
- C. VERLINDEN, "La esclavitud en la economía medieval de las Baleares principalmente en Mallorca", en *C.H.E.*, LXVII-LXVIII (1982), 123-164.

RESUMEN

El artículo estudia la figura del mestre de Guaita, oficial encargado de la custodia de los esclavos y dotado de jurisdicción para castigar las fugas y todas las acciones u omisiones relacionadas con ellas. Se analizan las ordenanzas que debía aplicar en el ejercicio de sus competencias, cuyo articulado intenta compaginar la seguridad de la isla con los intereses económicos de los señores de cautivos. Especial interés reviste el examen del seguro obligatorio que debían suscribir todos los propietarios para atender los daños a terceros e indemnizar a aquellos cuyos esclavos se fugasen o fuesen objeto de penas corporales. Su puesta en práctica supuso la privatización parcial de un sistema de custodia, aunque esta breve experiencia se saldó con un rotundo fracaso. El estudio abarca toda la vida institucional del Mestre, desde el siglo XIV hasta su supresión en 1830. Su tardía desaparición, tras muchos años de decadencia y de extinción de la esclavitud nos muestra una institución desnaturalizada y paralógica.

ABSTRACT

The article examines the figure of the "mestre de Guaita", that is the officer in charge of the slaves' custody; he had been given authority for jurisdiction to punish flights and all deeds connected with them. Here are analysed the decrees he had to apply in the performance of things that were his responsibility whose articulation intends to adjust the security in the island and the economic interests of the captives' masters. Particularly interesting is the examination of the compulsory insurance that had to be signed by all the proprietors in order to attend to damages to third persons and to indemnify those whose slaves ran away or suffered from bodily punishments. Its starting implied the partial privatization of a custody system, although this brief experience resulted in a forthright failure. The study embraces the "Mestre's" whole institutional life from the XIV century up to its suppression in 1830. This late disappearance, after many years of decadence and extinction of slavery shows us an institution denaturalized and paralogical.

L'esclavitud en el Regne de Mallorca durant el govern del Rei Martí I 1396-1410*

MARGALIDA PUJOL

La situació general dels esclaus

La situació dels esclaus a Mallorca, com a la resta dels altres països, era molt insuportable, ja que tan sols tenien deures i cap dret ni un. Presentaven a la societat un caràcter variat i heterogeni de races, procedència, color, llengua, noms, o religió.

Però a diferència dels jueus, que es varen tancar a l'exterior, els esclaus adoptaren moltes vegades i gràcies a la intervenció dels seus amos, els noms i llinatges d'aquells. Normalment això es produïa quan l'esclau adquiria la llibertat i s'integrava a l'altre grup social, el dels lliberts. Alguns documents especifiquen qui era l'amo abans de redimir-se. L'any 1401, el governador de Mallorca enviava una carta al de Menorca ordenant-li que trobàs Joana, franca i lliure, casada amb Martí Redó, el qual abans fou esclau de Joan Redó. Documents com aquest sovintejen a la documentació de l'època.

Els esclaus es venien al mercat i també es podia fer la venda directa pels seus propietaris, els quals solien aixecar acta notarial, declarant obligatòriament les tares i malalties, si en tenien.¹ El major nombre d'esclaus estava en poder d'artesans, comerciants, i posseïdors de terres. La Corona també fou propietària de nombrosos esclaus que varen treballar en la remodelació d'edificis (Almudaina) o en la construcció d'altres de nous (Castell de Bellver). Els notaris ens donen moltes notícies en les seves actes, testaments, inventaris i gràcies a ells sabem la seva situació, el nombre d'esclaus, els noms, procedència etc.

Els esclaus eren molt nombrosos i l'any 1374 el rei Pere el Cerimoniós, va manar que només es retenguessin a l'illa els que fossin necessaris per al servei domèstic i el treball als camps i a la vegada augmentassin el nombre de setmaners. Això no degué tenir l'efecte esperat, ja que durant el segle XV els esclaus de Mallorca representaven el 10% de la població total.²

A l'estat de setmaner s'hi passava quan l'amo i l'esclau firmaven un contracte d'alforria pel qual l'esclau es comprometia a pagar una quantitat setmanal o mensual al seu amo durant un cert temps al final del qual aconseguia la llibertat.

* Aquest article és part del que en el seu dia constituï la meva tesi de llicenciatura.

1 Ramón ROSSELLO VAQUER: *Història d'Alaró* (segles XIII-XIV), Alaró, 1979, 44-46.

2 Ramón ROSSELLO VAQUER: *Història de Porreres*, Palma, 1977, 1, 87.

Aquests contractes d'alforria afavorien ambdues parts, però el més avantajat era l'amo perquè obtenia de l'esclau ingressos escalonats superiors al preu que hauria obtingut per la seva venda al mercat.³

Els setmaners solien ésser molt nombrosos, ja que l'any 1392 el rei Joan I va prohibir que ningú no tingués més de quatre setmaners entre homes i dones, perquè els estrangers poguessin trobar feina.⁴

La seva situació devia ser difícil, ja que es troben moltes ordenacions contra ells, unes vegades dirigides a tots els batles de l'illa i d'altres al d'un poble en especial.

Eren normes que prohibien que es juntassin més de tres esclaus, que no passejassin durant la nit o que els amos els fermassin amb anelles de ferro a les cames.

Eren especialment dures per als esclaus moros o turcs amb penes que anaven des de rebre 100 assots i pagar l'assotador, penjar-los pels peus, lapidar-los fins a la mort⁵ a cremar-los vius si mataren algú. Les penes augmentaren durant els anys següents, cosa que demostra que no es respectaren les normes.

Per vigilar els esclaus es va crear la figura del Mestre de Guaita. Les ordenacions generals més antigues d'aquest ofici daten de 1406, les quals són molt extenses, i estan formades per 13 apartats publicats pel Baró de Moncada, cavaller, conseller i camarleng del Rei, governador de Mallorca. Eren molt estrictes, i varen resultar inútils precisament a causa de la seva exigència. Anys més tard, el 1451 se'n varen redactar unes altres menys severes.

Els esclaus a vegades robaven i fins i tot mataren per aconseguir les coses que desitjaven; això provocava el temor dels qui vivien a fora vila i que solien anar armats durant la nit per defensar-se dels possibles esclaus que poguessin trobar.

Per altra banda la situació dels esclaus cristians era millor, se'ls permetia jugar a l'aro o a les tables, i fins i tot prenien part secundària a les festes.

Estudi quantitatiu

A la Ciutat hi havia esclaus domèstics en un nombre bastant elevat, però és al camp on en trobam una major quantitat. Es d'aquests esclaus, dels rurals i dels agrícoles de qui tenim més documentació.

L'any 1421 es mana als batles que fessin una crida, perquè tothom que tengués esclaus ho declarassin davant l'escrivà de la cort, per saber quants n'hi havia a l'illa.

Segons el cens de l'any 1428, els pobles amb major nombre d'esclaus eren quasi tots d'interior o de muntanya. Eeència.

³ Alvaro SANTAMARIA ARÁNDEZ (1981): "En torno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca (s.XIII-XVIII)", *Estudis Baleàrics*, 3, Palma, 1981, 51.

⁴ ARM, Pergamií nº 236.

⁵ ARM, A.H. 421, 27v.

Si tenim en compte les informacions aportades per Jaume Sastre,⁶ en el primer quart del segle XIV Mallorca tenia una població musulmana d'uns 5.000 individus entre lliures i esclaus, cosa que pressuposa entre un 8 i un 10% de la població total. El número d'esclaus era d'unes 2.000 persones, i a ells hem d'afegir els esclaus d'altres ètnies.⁷

El poble amb més problemes amb els esclaus durant el regnat de Martí I, fou Sóller (poble marítim) i el que en tengué menys fou Muro (poble d'interior).

Durant aquest període de temps tan sols es donen 6 llicències per sortir de Mallorca entre 1400 i 1402. Algunes llicències especificaven allà on es dirigien els lliberts. De 6, 4 anaven a Barcelona, 1 a Sicília i l'altra no diu la seva destinació. També indiquen el nom, nacionalitat i sexe del llibert: hi havia 6 homes i una dona, 2 homes eren sards, un altre búlgar i la muller tàrtara. Finalment informen qui havien estat els seus amos i si anaven acompanyats per les seves dones.

En canvi les *eixides de sarraïns* varen esser molt nombroses durant tots aquests anys, en què varen sortir un total de 159 sarraïns, dels quals 141 eren homes, 13 dones i 5 eren bords (2 nins i 3 nines).

La majoria eren blancs, pertanyien a mercaders o patrons de barca, però també hi havia amos que eren forners, hortolans o curtidors de pell. El lloc de destinació més freqüent fou Tunis amb 24 viatges, seguit de València, Alcúdia, Alger, Bugia, Bona o Tadelis.

El preu del passatge d'un home era d'1 lliura i 12 sous, el d'una dona de 16 sous, i el dels nins 8 sous. Alguns sarraïns pagaven menys i el motiu que adduïren era la seva senectut.

La conclusió és que durant aquest període el nombre d'esclaus era elevat tot i que seguint els càlculs de Francisco Sevillano Colom, la població esclava a Mallorca durant el segle XV no superava el 10% de la població total.

Procedència

La procedència del esclaus era molt variada, prequè la privilegiada situació estratègica de Mallorca en va afavorir el tràfic.

Al segle XIII els esclaus eren majoritàriament musulmans (sarraïns), de raça blanca, descendents dels musulmans que habitaven l'illa quan el rei Jaume I la va conquerir. També hi havia sarraïns negres i els d'origen bereber, que se'ls anomenava embrunits.⁸

A la primera meitat del segle XIV, trobam esclaus d'origen grec, que començaren

⁶ Jaume SASTRE MOLL: "Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca", BSAL, XLIV, Palma, 1988, 125-170.

⁷ Jaume SASTRE MOLL: "Musulmanes en Mallorca, en la primera mitad del siglo XIV," BSAL, XLVIII, Palma, 1992, 25-50.

⁸ Ramón ROSSELLO VAQUER i Onofre VAQUER: *Història de Sencelles i Costitx (1229-1600)*, Palma, 1993, 14-21.

a arribar a Mallorca amb la implantació de la Companyia Catalana a Atenes i Tebes. El 1311 els Almogàvers derrotaren l'exèrcit grec de Morea i això provocà gran nombre d'esclaus grecs que varen ésser duits a Mallorca i a Barcelona.⁹

Després de la Pesta Negra de 1348, durant més d'un segle, predominaren els esclaus d'Europa oriental: russos, tàrtars, xarquesos,¹⁰ albanesos, els quals probablement provenien del mercat de Ragusa, de Venècia, o tal vegada de Constantinoble.¹¹

Els guiatges demostren que Mallorca fou en el segle XIV un dels centres de redistribució d'esclaus capturats pels corsaris i que molts hi feien grans negocis amb el seu comerç.

Durant el govern de Martí I el grup més nombrós, després dels musulmans era el dels tàrtars, els quals tenien una confraria a la Seu.

Venien a continuació els xarquesos, grup que va arribar a formar una confraria a l'església de Sant Jaume. Provenien de Constantinoble i aquesta és la raó per la qual durant la segona meitat del segle XV el seu nombre disminueix quan aquesta ciutat és conquerida pels turcs l'any 1453.

Seguien els búlgars, que pertanyien al grup dels balcànics i no eren molt ben vistos a causa de la seva religió (pagans). L'any 1401 el rei publicà unes ordenances per les quals els búlgars sols podien aconseguir la llibertat pagant el seu preu de compra i assegurant la seva conversió al cristianisme. El seu nombre també va disminuir després de la conquesta de Constantinoble.

Per altra banda hi havia els turcs, que formaven part del grup dels asiàtics. La primera notícia que en disposam és de 1369, quan el rei Pere IV atorgà als jueus de Mallorca el privilegi de comprar esclaus turcs i també tàrtars, amb la condició que no podien convertir-se al judaisme sota pena de perdre'ls. Eren els més perillosos, juntament amb els sarraïns, ja que moltes prohibicions i ordenances eren per a ells. Van arribar a ésser molt nombrosos i durant la segona meitat del segle XV el Gran i General Consell va publicar unes mesures destinades a minvar llur entrada, fent pagar una taxa per cada esclau mascle turc que entràs a l'illa de 70 lliures (preu aproximat d'un esclau).¹² Els lliberts van arribar a formar una confraria.

Sobre els grecs, el primer document és de l'any 1343, quan un cert nombre de grecs que eren talladors de pedra (*lapiscides*) pretenien ésser lliures, i argumentaven que havien pagat la seva manumissió.

Els sards formaven un grup important, ja que a l'any 1401 el rei demanà per al seu castell de Bellesguard 15 o 20 sards i una sarda per al servei dels seus fills. Això demostra que estaven ben considerats i no eren perillosos.

⁹ J. HEERS: *Esclavos y sirvientes en las sociedades mediterráneas durante la Edad Media*, València, 1989, 70.

¹⁰ Ramón ROSSELLO VAQUER i Onofre VAQUER: *Història de Sencelles i Costitx (1229-1600)*, Palma, 1993, 14-21.

¹¹ R. ROSSELLO i J. BOVER: "Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitjana", *Estudis Baleàrics*, 9, Palma, 1983, 57-64.

¹² G. ENSENYAT (1985): "Algunes mesures restrictives contra la importació d'esclaus turcs a Mallorca (1462-1481)", *BSAL*, XLII, Palma, 1985, 199-206.

Sembla que els albanesos fugiren del seu país a causa dels tirànics senyors feudals i preferien vendre's com a esclaus.¹³ Igual que els búlgars tan sols podien aconseguir la llibertat pagant el seu preu de compra i assegurant la seva conversió. No consta que els lliberts albanesos estiguessin agrupats en cap confraria.

Els canaris estan documentats des de l'any 1342 quan el rei Jaume III atorgà diverses llicències per ocupar terres a Canàries en el seu nom. De la documentació es desprèn que els navegants feren rapinyes i tornaren amb indígenes esclavitzats. L'any 1345 Jaume Olesa, ciutadà de Mallorca, posseïa un canari¹⁴ i l'any 1404 es donà la llibertat a Agneta una nina canària de 6 anys, filla d'una esclava també canària.

En darrer terme cal citar els armenis. El rei Martí I també els esmenta en les ordenacions de 1401, indicant les normes per aconseguir la llibertat, com els búlgars i els albanesos.

A més de totes aquestes ètnies no podem oblidar-nos dels bords, normalment fills d'una esclava i del seu amo i que generalment rebien la llibertat per desició de l'amo en el seu testament sense haver de pagar res per la seva llibertat, malgrat que algunes vegades eren venuts de petits o de grans.

Onomàstica

Els noms dels esclaus eren molt semblants als dels cristians i la causa, segurament, era per la seva conversió al cristianisme, ja que quan es batiaven elegien moltes vegades el nom del seu amo. Els més diferents eren els dels sarraïns, dels turcs i dels bàlcànics no batiats. Alguns els trobam molt sovint com Mohamet escrit de molt diverses formes: Mafumet, Mahamet, Mafomet etc.

El noms més comuns foren: Joan, Jordi, Antoni, Jacme, Miquel, Pere i Nicolau entre els homes, mentre que els noms femenins són: Maria, Joana, Margarida, Magdalena, Antònia i Agnès, i algunes vegades apareixen Sofia, Clara, Cristina.

Els preus variaven molt i depenien de les condicions de l'esclau: edat, intel·ligència, estat físic, força, sexe, etc.

Segons Charles Verlinden abans de la primera meitat del segle XIV cap preu sobrepassava les 25 lliures i el més baix era de 2 lliures 6 sous. El més normal era entre 13 i 20 lliures. En el segle XIV hi va haver un considerable augment en les quantitats pagades per les esclaves. Durant la segona meitat del segle XIV els valors normals eren de 30 i 40 lliures i el més elevat de 60.¹⁵

Bartomeu Font afirma que els preus oscil·laven entre 20 i 100 lliures. Tan sols els grans terratinents tenien molts esclaus, pagant per cadascun d'ells 6 diners anuals al rei d'impost.

¹³ R. ROSSELLO i J. BOVER (1983): "Esclaus albanesos a Mallorca i Menorca a l'Edat Mitjana", *Estudis Baleàrics*, 9, Palma, 1983, 57-64.

¹⁴ Gabriel LLOMPART (1984): "Notas sueltas sobre viajes y viajeros mallorquines a Canarias (s. XIV)", *Anuario de Estudios Atlánticos*, 30, Patronato de la Casa de Colón, 1984, 383-391.

¹⁵ Charles VERLINDEN (1955): *L'esclavage dans l'Europe médiévale. Peninsule Iberique*, Brugge., 1955, 44

Durant el govern del rei Martí I, els preus anaren entre 12 i 78 lliures. Les 12 lliures corresponien a la venda d'un bord de 8 mesos l'any 1403, anomenat Joan, i les 78 lliures a la venda d'una esclava búlgara l'any 1404.

Els preus dels esclaus mascles fluctuaven entre les 10 i les 73 lliures i el de les esclaves entre 20 i 78 lliures. Sembla que aquestes eren molt més cares que els mascles i això es comprèn ja que les dones eren més resistents al cansament que els homes, no fugien quasi mai, suportaven més el dolor i perquè sempre existia la possibilitat que el propietari podria veure augmentar el seu nombre d'esclaus amb el naixement d'un altre petit esclau totalment gratis.

A vegades el preu era excessivament alt, com la venda feta l'any 1404 d'una borda anomenada Beneita de 14 anys per 71 lliures, si el comparem amb el preu pagat per la venda d'un bord de 15 anys l'any 1405 per 25 lliures.

L'esclau valia poc quan era molt vell o tenia algun defecte físic i aquestes deficiències es feien constar als contractes de compra-venda del notaris. Les tares físiques més comunes eren: estupidesa (*stulticia*), la falta d'algun membre com un peu o una mà, estar afectat de morbo (*morbo caduco*) i la no retenció d'orina (*mingendo in lecto*). A les esclaves se'ls exigia la menstruació (*menstruorum*).

El preu podia pagar-se al comptat i també a terminis. Primer donaven una quantitat i després es pagava la resta, malgrat que no sempre el deutor complia aquests terminis i el venedor havia d'anar a les autoritats per aconseguir cobrar el preu total.

Molts d'esclaus eren venuts per pagar els deutes dels seus amos i així trobam molts documents referits a aquest aspecte. Si el deute era molt gros i l'esclau no bastava es venia també un animal i si això encara no era suficient es feia una pública subhasta dels béns del deutor.

Evasió dels esclaus

A causa de la duresa de la seva situació tant econòmica com jurídica i social, els esclaus escàpols eren molt nombrosos i encara eren més els qui intentaven la fugida sense aconseguir-la.

Per tenir la llibertat alguns fugien en vaixells, i no faltaven persones que es dedicaven a aquest tràfic, bastant perillós, perquè si els trobaven el vaixell era cremat i la tripulació condemnada a la pena de mort igual que els esclaus.

L'any 1387 es varen establir unes ordenacions per evitar les fugides marítimes, en les quals es deia:

- 1 - Els vaixells sols podien estar tres dies en el moll amb dos homes amb ballesta per custodiar-lo.
- 2 - Si els vaixells eren de més de 1.000 quintars, devien esser custodiats per quatre ballesters.
- 3 - Els esclaus sarraïns de 18 a 60 anys, devien portar al peu una cadena de ferro de 10 lliures de pes.
- 4 - Els esclaus als pobles marítics, devien estar a una distància de més de mitja llegua.

5 - Els esclaus cristians havien d'estar tancats totes les nits.

Un altre ban prohibia la venda de sarraïns agafats per corsaris, perquè tenien mal caràcter i per les relacions existents amb les costes africanes.

Generalment intentaven fugir sols, i llavors el propietari anava a les autoritats a fer la denúncia. Algunes vegades l'amo oferia diners al qui trobàs l'esclau. L'any 1397 s'oferia un florí d'or per un esclau d'Inca que havia fuit emportant-se objectes i doblers del seu amo.¹⁶

A les denúncies es donava una descripció del fugitiu, anys que tenia, color dels cabells, si duia barba, si parlava català, com anava vestit, de quina nacionalitat era i si tenia algun tret físic destacable.

Aprofitaven qualsevol ocasió per escapar-se i els motius podien variar: anar a un altre poble i posar-se a treballar, reunir-se amb un familiar a una altra ciutat, o fins i tot era molt justificada quan l'esclau havia aconseguit la seva llibertat i el seu amo no ho volia reconèixer.

A la més petita sospita eren tancats a la presó, però com que sovint no tenien proves suficients, al poc temps se'ls concedia la llibertat. Naturalment tot això els incitava encara més a fugir.

El perill augmentava quan s'evadien en grup, a vegades molt nombrós fins a 14 persones i portaven armes robades. Solien fer-ho de nit i en barca, anaven a Eivissa o a Menorca, al nord d'Àfrica o a les costes italianes.¹⁷

Podien esser ajudats per altres esclaus que estaven a la vigilància d'alguns vaixells; o també s'hi amagaven durant la nit. Quan la barca arribava a port era registrada, si eren trobats anaven a la presó, i en algunes ocasions aconseguien agafar-los a la mar demanant una recompensa de 10 lliures per cada esclau trobat.

Si aconseguien fugir, en venjança, servien de guia als pirates que arribaven a les costes de l'illa. Per aquesta causa, es publicaren les ordenances ja comentades abans que prohibien tenir esclaus en els pobles marítims a menys distància de mitja llegua del mar.

L'any 1428 el lloctinent del governador per reparar els danys causats pels esclaus fugitius i ajusticiats, imposà a tots els posseïdors d'esclaus un impost de 12 sous per cada esclau mascle. Amb tal motiu es feren llistes de tots els esclaus que hi havia a cada poble. Les esclaves no figuraven i es calcula que eren 3 per cada 2 esclaus.¹⁸

Les fugides no varen disminuir amb el temps, sinó tot el contrari, ja que a la meitat del segle XV un document informa del gran nombre de fugitius que rebien ajuda dels pirates argelins. Va esser necessari augmentar la vigilància i posar en observança el reglament disposat pels jurats del Regne l'any 1451 que en 39 articles explicava les penes molt severes per evitar les fugides que anaven des de rebre assots, dur anelles de ferro, tallar els garrons, penjar-los, i encara eren més desitjades les recompenses oferides

16 ARM, AH, 70, 136.

17 ARM, AH, 90, 149v.

18 R. ROSSELLO i G. MUNAR: *Història de Porreres* I, Palma, 1977, 87-94.

als delators: un morabatí per als homes lliures i la llibertat per als esclaus.

L'any 1480 es va produir una modificació a aquest reglament que suavitzava alguns punts. Com que les anelles de ferro fossin de mitja lliura i no de quatre o que els que es barallassin portant armes rebessin 50 assots.

La manumissió

La trata i el cors, eren les dues fonts més importants de l'esclavitud, però no les úniques. Existien altres motius pels quals es passava a l'estat d'esclau:

- 1 - Naixement: El fill d'una esclava quedava sotmès a l'esclavitud, mentre el posseïdor no expressàs el contrari
- 2 - Matrimoni: Les noces entre lliures i esclaus eren poc freqüents i se solien realitzar en circumstàncies especials. L'any 1362 el rei Pere IV va prohibir els matrimonis entre dones lliures i esclaus, perquè les dones els compraven per casar-se amb elles, a causa de la baixada demogràfica.¹⁹
- 3 - Esclavitud penal: Es produïa quan participaven o provocaven un fet penat per la llei, perdent així la llibertat.
- 4 - Esclavitud per deutes: Quan es declaraven insolvents
- 5 - Per plagi: Consistia en el furt d'un home lliure i la seva venda posterior com a esclau.

Els esclaus podien aconseguir la llibertat de diverses maneres, les més freqüents eren:

- 1 - Per disposició testamentària del propietari a la seva mort, a vegades totalment gratuïta, d'altres estava condicionada que l'esclau servís bé els hereus del testador durant un nombre determinat d'anys. També podia aconseguir-la si pagava una certa quantitat de diners als hereus del testador.
- 2 - Per compra de la seva llibertat, al comptat o a terminis, en aquest cas s'anomenava talla, i era el procediment més comú entre els esclaus mascles. Fins que no havia acabat de pagar tota la talla, es trobava en la situació d'*statu libero*. La quantitat de la talla depenia de la benevolència del propietari.
- 3 - Per disposició judicial, en el cas dels esclaus cristians grecs o albanesos, pagant aquests el preu de compra, si havien estat adquirits als turcs, segons una disposició del rei Martí I, confirmada l'any 1401. Disposició que a més estableix que els esclaus procedents de nacions sotmeses a l'Imperi Bizantí podien sol·licitar la seva llibertat davant els tribunals reials i no als eclesiàstics (segons una disposició anterior del rei Joan I).

En algunes ocasions el testador llegava una certa quantitat a un esclau per a la seva redempció. També hi havia ciutadans que deixaven als seus testaments diners per redimir esclaus malgrat no fossin seus. Els lliberts podien rebre diners o béns mobles a la mort del seu antic amo o del seus familiars.

¹⁹ ARM, Rossello Vell, 305 v. [per cortesia de Pau Cateura].

Els esclaus en procés d'alliberament o alforres que solien treballar per jornals a les explotacions que requerien una mà d'obra suplementària, sovint disposaven d'un cert capital en diners i cereal, normalment forment, amb el qual feien préstecs en forma de comanda als pagesos endeutats.²⁰

Una vegada aconseguida la llibertat solien fer testament i deixaven hereus a altres lliberts si no tenien família.

Si l'esclau alliberat era musulmà i desitjava quedar-se a l'illa havia de pagar un impost anomenat dret d'estada, per cada any que residís de més a Mallorca.²¹ Pagava més un home que una dona i les quantitats baixaven si el musulmà era orat (foll), orb (cego) o malalt. En canvi si el que desitjava era sortir de l'illa devia pagar l'impost anomenat dret d'eixida.

La llibertat era més fàcil d'aconseguir per l'esclau cristià. Però tant aquests com els no-batiats molt sovint tenien problemes amb els homes lliures cristians vells que no volien que visquessin al seu carrer i anaven a les autoritats per demanar que anassin a viure en un altre lloc.

Els captius mallorquins

Moltes vegades els habitants de Mallorca varen ésser presos a terra o a la mar per pirates o corsaris del nord d'Àfrica i havien d'aconseguir la llibertat a canvi d'un rescat. Aquest podia ser molt elevat i els familiars solien anar per tots els pobles demanant almoïna per rescatar-los. També totes les esglésies tenien uns bacins destinats a recollir diners per a aquest fi.

La majoria dels captius mallorquins eren de pobles marítims que segurament foren presos en les moltes incursions fetes pels pirates moros a les costes de l'illa. Però també alguns capitans cristians no tenien gaire escrúpols per augmentar el seu capital amb la venda de persones lliures, com es desprèn del document de l'any 1408 en què un capità català sortí d'Egipte amb mercaders de Tunícia i mercaderies de considerable valor, els prometé portar-los al seu país, però anà a Barcelona i allà els mercaders foren venuts com a esclaus.²²

La situació d'aquests captius al nord d'Àfrica no devia ésser molt agradable. L'any 1403 varen enviar una carta al rei de Bugia, en la qual li demanaven que donàs un millor tracte als captius cristians que hi havia a les seves terres.

Un any abans el rei de Granada havia rebut també una carta demanant-li que els seus oficials no atacassin els mercaders de la Corona d'Aragó, el motiu d'aquests atacs era que encara no havien cobrat el rescat d'un captiu alliberat. Al mateix temps l'informaven que aviat rebrien el rescat.

²⁰ Antoni MAS I FORNÉS: (1988): "El procés repoblador a Mallorca durant la primera meitat del segle XIV", *BSAL*, XLIV, Palma, 1988, 125-170.

²¹ Jaume SASTRE MOLL: "Estancia y salida de musulmanes libres y esclavos durante el reinado de Sancho I y Felipe de Mallorca", *BSAL*, XLIV, Palma, 1988, 125-170.

²² Pierre MACAIRE: "Mallorca y el comercio con el Mediterráneo oriental", *Estudis Baleàrics*, 15, Palma, 1984, 43-67.

D'altres ocasions els familiars podien demanar un préstec per pagar el rescat del captiu mallorquí, o fer pública subhasta dels seus béns, o si tenia algun deutor dels béns d'aquell.

Generalment els qui es dedicaven a la redempció dels captius cristians solien esser frares que pertanyien a l'ordre de Nostra Senyora de la Mercè, els quals per aconseguir els diners, es dedicaven a recaptar almoines. L'any 1403 es donà permís al Comendador de la dita orde religiosa per recollir almoines els diumenges i els dies festius.

Els cristians rescatats per ells solien fer un jurament de boca i mans els homes, i només de boca les dones, de seguir-los durant un any i un dia allà on anassin, a totes les ciutats de cristians que els frares volguessin dur-los.

La captivitat dels cristians al nord d'Àfrica va esser molt comú i el seu nombre molt elevat i mai apareixen als documents la paraula esclau o esclavitud, sempre se'ls anomena captius o captiveri. Quina vida portaven allà aquests homes i dones? No sabem si eren tractats com els musulmans d'aquí, és a dir molt durament, o si per el contrari es limitaven a esperar tancats o custodiats el dia del seu rescat.

Conclusions

Després de totes aquestes dades podem arribar a les següents conclusions:

Jurídicament la situació dels esclaus va esser pèssima, els posseïdors tenien tots els drets; però en la pràctica l'estat i l'església varen intervenir molt sovint a favor seu.

Els qui estaven pitjor considerats eren els sarraïns, els turcs i en general tots els infidels.

Molts de propietaris varen batiar els seus esclaus donant-los el seu nom i llinatge. Els quals una vegada batiats estaven més ben considerats tant per part del propietari com per part de les autoritats. Quedaven exclosos de moltes ordinacions fetes per als esclaus i feien millors feines com: pastors, troters o traginers.

Els que estaven en més bona situació eren els setmaners, que aconseguien amb els diners que guanyaven fer estalvis i disposar d'un propi capital, comprar la seva llibertat, cases, mobles etc.

En general moltes vegades varen esser considerats pels cristians vells pertanyents a una raça inferior.

Les esclaves varen esser sempre una inversió i un bon negoci a causa de les seves característiques, les varen llogar per a dides, collir olives i fins i tot per exercir la prostitució.

Alguns propietaris varen arribar a tenir 10 o 20 esclaus a les seves terres.

Quan aconseguien la llibertat s'integraren perfectament a la societat, amb el matrimoni amb cristians vells o per unions extramatrimonials i acabaren introduint-se en les famílies tradicionals. Poc a poc realitzaren inversions, feren préstecs, crearen

comandes, formaren societats i foren un factor important en múltiples negocis.

En casar-se feien afiançament de dot i abans de morir atorgaven testament i si no tenien fills llegaven els seus béns als seus antics propietaris o a altres lliberts.

El fenomen històric de l'esclavitud a Mallorca segueix essent un terreny encara inexplorat, malgrat la feina de molts investigadors i és un dels fets més transcendents de l'Edat Mitjana mallorquina.

RESUM

Resum de la Memòria de Llicenciatura presentada per l'autora al seu dia. Text citat en diverses ocassions a partir del text conservat a l'Arxiu del Regne de Mallorca, gràcies a la plena disposició de l'autora envers els investigadors interessats, mai s'havia publicat *in extenso*.

L'article recull sintèticament i didàctica les dades oferides per la documentació d'arxiu i dona a conèixer un panorama complet de la problemàtica esclavista a Mallorca en el període que va de finals del segle XIV a inicis del segle XV.

ABSTRACT

Summary of University Degree Record presented by the authores in due time. The subject has been quoted several times starting from the text preserved at the Archives of the Majorcan kingdom, thanks to the full willingness of the authoress towards the researchers concerned; it had never been published "in extenso".

The articles gathers synthetically and didactically the data offered by the filling documentation giving us a complete panorama on the problems concerning slavery in Majorca from the end of the XIV century up to the beginning of the XV century.

Les barques de panescalm i la seva terminologia segons uns comptes de fabricació (Mallorca, 1420)

ANTONI I. ALOMAR

A pesar de l'evidència del seu ús com a barca ràpida, o xalupa grossa, per al servei entre les naus i la costa o entre vaixells, la manca d'il·lustracions i l'existència de diferents etimologies per explicar l'origen del seu nom, encara se saben poques coses de la barca de panescalm.¹

Nova documentació del segle XV (1420) procedent de Mallorca ens forneix informació sobre un ús militar no conegut d'aquesta llanxa. La nova documentació consisteix en els comptes de fabricació, adaptades per a aquest nou ús, de dues barques d'aquest tipus i de reparació i d'adaptació per al nou servei de dues que ja hi havia.

L'anàlisi d'aquests comptes ens dona informació sobre les característiques de l'embarcació, que precisen la coneguda i ens permeten aprofundir en el coneixement de les tècniques dels mestres d'aixa.

Abans de la construcció de les dues barques de panescalm noves i de la reforma de les velles, una de les quals segurament era al servei de la galera de la Universitat i l'altra es comprà de segona mà, ja existia, des de 1377 a Mallorca, una altra casta d'embarcació per a la defensa de la badia o "golf" de la ciutat de Mallorca i, sobretot, del port de Portopí: els *llaüts dels mantellets*. Es tractava d'uns llaüts que embarcaven ballesters protegits amb grossos mantellets llevadissos que es ficaven als costats de l'embarcació.²

Les barques de panescalm fabricades l'any 1420 estaven fornides cadascuna de 18 remes, 9 per banda, anaven *entoldades*, per la qual cosa hom s'hi referia també com a *barques entoldades*, i tenien *rambades*, com les galeres. La diferència principal entre els llaüts dels mantellets i les barques de panescalm armades és, doncs, que aquestes incorporaren dues bombardes, estaven protegides per damunt, tenien rambades i més mobilitat gràcies al major nombre de remes.

Coneixem el valor del mot *entoldar* especialment per un document de la CODACA (VI, 321,19): "Que la dita nau o naus sien encuyrades e ben encastillades e entoldades e enfalçades [llegiu *enfalçades*] e fornides d'armes" (1356), que, segons els comptes de

¹ Sobre l'etimologia del mot *panescalm* o *panascalm*, existent en diferents variants, en altres llengües, com l'occità, el francès i l'italià, vegeu Joan COROMINES, "Les relacions amb Grècia reflectides en el nostre vocabulari", *Entre dos llenguatges*, 3, Barcelona, 1977, 182-186; *DECat*, VI, 223-225.

² A.I.ALOMAR, *L'armament i la defensa a la Mallorca medieval. Terminologia*, Palma, 1995, 81; *L'armament a l'illa de Mallorca als segles XIV i XV*, tesi de doctorat, Universitat de les Illes Balears, III, 205-206 (concordances).

construcció de les nostres barques, no ha interpretat correctament el DCVB, però sí J. Coromines al DECat.

Tolda originàriament era la vela que protegia del sol, totalment o parcialment, la coberta d'un vaixell i en aquest document té el valor de 'coberta defensiva'. Aquesta acceptió també es troba en l'ús d'*entoldar* que fa Joanot Martorell a *Tirant lo Blanc*, on s'aplica també al reforçament defensiu del costat d'una nau augmentant-ne la gruixa: "pres tots los matalafs que trobà dins la nau, *entoldà* los castells e los costats de la nau, e com les bombardes tiraven daven damunt los matalafs e no podien fer mal ni dan a la nau".³

D'*entoldar* ve el postverbal *entolda* ("la entolda de la nau, o lo corredor de la nau: tabulatum", J. Esteve, *Liber Elegantiarum*, K-2-c). Coromines creu que l'origen d'aquesta acceptió es troba en el castellà, però més aviat sembla que s'hauria de cercar en la seva aplicació al *corredor*, part de la coberta de la barca o nau, que corre de cap a cap, i que era protegida per les *falques* o proteccions verticals posades al llarg de l'orla com a defensa tant de les ones com dels projectils, en aquest cas a manera de mantellets.⁴

La tolda de les barques de panescalm devia estar formada per un *cavall* cobert de taules mòbils. A la biga superior del cavall, o "travessa" (f.44v), que anava de proa a popa, hi havia una serie de portellons que es devien poder aixecar des de baix segons les necessitats, ja que, estaven subjectats amb frontisses (n'hi havia 29: 14 per barca, suposant que cadascun dels 7 portellons que hi devia haver per costat en tengués 2). L'entoldat, doncs, devia tenir l'aparença d'una tenda com la que cobria la xurma de les galeres. I les dues bombardes que duia cada barca devien anar col·locades a proa, com a les galeres, damunt o davall les rambades.

Sobre la barca de panescalm i la seva antiguitat, a una cita ja coneguda de 1343 de la variant formal més primitiva *panescalm* (BSAL III, 261a), en català només documentada a Mallorca, convé afegir-n'hi una altra de més antiga (1311): "Item, de la barca de *perescalm* veyla".⁵ La presència només a Mallorca de la forma més arcaica no ha de sorprendre, tractant-se d'un país insular i aleshores tan mariner, amb molts de contactes amb Itàlia i Occitània, terres on el nom d'aquesta barca només existia en formes pròximes a aquestes dues mallorquines. Més envant trobam, però, una altra variant a Mallorca: "Per la barcha de *panescalm* de la Ciutat" (ARM, EU, f.13r, 5-2-1457).

Un element d'aquests comptes de fabricació sembla abonar parcialment l'etimologia de Jal (de πολυσκαλμοσ 'amb molts d'escàlems') que, des de la interpretació de Coromines (παρασκαρμον 'al costat dels escàlems'), semblava que s'havia arraconat: "... .xxxx. fusts de hom, a raó de .vii. sous los .xxxvi. fusts e los .iiii. fusts a raó de .vii. sous; muntent tot, per fer carenes e *panascalms* e cadenes (?) e altres coses a les dites barques..." (f.43v). *Panescalm* vendria, doncs, de πολυσκαλμοσ, referit a la barca que té molts d'escàlems perquè, a més de dur molts de remes, per cadascun té dos escàlems, a fi de fer més força. Aleshores, *panescalm*, com a part de la barca, es deuria referir a l'orla amb escàlems dobles.

³ J. MARTORELL - M.J. DE GALBA "Tirant lo Blanc", ed. M. DE RIQUER, 1979, p.307, cap. 100.; DECat VIII, 532.

⁴ COROMINES, al DECat III, 855, 59, no s'adona de l'ús defensiu de les *falques* contra els projectils en un document que cita ("que la nau sia bé enfalguada [llegiu *enfalguada*] de poppa a proha, e los castells e los sobrepons", 1394) procedent de Bernat Alart, *Inventari de la llengua catalana*.

⁵ ARM, RP-1865, 169v (1311).

Davant l'existència del grec del s.XV παρασκαρμον 'xalupa' caldria pensar en un encreuament amb un antic πολυσκαλμος. D'altra banda, existeix una variant d'*escàlem* més pròxima al mot *panescalm*: *escalm*. A les cites conegudes d'aquesta variant (1301, 1419; DCVB) podem afegir-n'hi una de Mallorca referida als 30 escàlems d'una galera (1417).⁶

A més de l'existència d'unes peces anomenades *panescalms*, contra la hipòtesi de Coromines, segons la qual la barca de panescalm seria la que durien les galeres i que rebria el nom del fet d'anar penjada al lloc on s'acaben els escàlems d'aquestes embarcacions, cal dir que, normalment, l'embarcació de servei a la galera no era la barca de panescalm (d'altra banda, massa feixuga per dur-la penjada) sinó l'esquif: "esquif de la galera", 1417 (ADM, MSL/293, f.27v); "panyos d'esquif de galera" (inventari de les Drassanes de Barcelona de 1467, *Diccionari Aguiló*); "Lavors Tirant amb la sua galera acostà's a la nau del rey ab un esquif".⁷

L'esquif podia tenir des d'un fins a sis o set remes per banda i era, doncs, més lleuger que la barca de panescalm, que en tenia més. L'esquif, però, podia dur vela: "quatre parells de remes de pi ... vela llatina de sis vessos, ... arbre e timó de esquif, ... entena" (ARM, P, C-2509, f.337r-337v, 1458). Si a Mallorca hem trobat les úniques cites de la forma més antiga del nom de la barca de panescalm, també hi trobam la cita més antiga de l'esquif, encara en la forma italiana, d'acord amb l'origen del nom (1433).⁸

Una altra embarcació petita, també per al servei d'una nau i de cabotatge, més aviat de transport, era la *grondola*, documentada a Mallorca des del 1311 (ARM, RP-1865) i encara el 1461 (BSAL XX, 150). La *grondola* funcionalment era semblant a la *barca*, ja que sovint una mateixa ordinació es refereix a "algun barquer ne grondoler" (ARM, Llibre del Mostassaf de Mallorca, c.27, f.77r); de fet, de vegades els mots *barca* i *grondola* eren sinònims: "una barqua o grandolla de tirar pera" (ARM, P, A-134, f.228v, 1474).⁹

En l'adaptació per a la guerra de les barques de panescalm cal destacar igualment les *rambades* (f.43v). La rambada, segons Jal, era cadascuna de les dues plataformes elevades que tenia la galera damunt la proa unides per un pont i que, per tant, a les barques de panescalm també havia d'estar a proa.¹⁰ D'altra banda, aquesta cita del mot *rambada* constitueix per ara la més antiga (l'anterior era de 1465).¹¹

En la terminologia dels elements de la barca de panescalm que apareixen en els comptes de fabricació cal destacar, a més, el mot "panyos" (f.43v). Aquesta paraula no pot ser variant del sinònim *pollol*, ja que, per la forma del plural, ha de ser paroxítona.¹²

⁶ ADM, MSL/293, f.28 (1417).

⁷ DCVB, s.v. *esquif*, situant-lo al c.99, on no l'hem pogut trobar.

⁸ "Barques, leüts e squifos de nau", A. PONS, *Llibre del Mostassaf de Mallorca*, 298; "un squif ab un parell de remes" (ARM, LC-89, f.67r (1409), R.ROSSELLO, J.BOVER, *Història d'Andratx. S.XV*, 165).

⁹ Vegeu aquesta nova referència: "grondola de tres banchs ab quatre remes ab sa cadena e quadenat", ARM, P, C-2059, f.337r-337v (1458). La forma "grandolla" esmentada ens indica que la paraula era paroxítona i no proparoxítona com la moderna *gòndola*, d'influència italiana. Als principals ports de Malta es conserven, o es conservaven no fa gaire, uns tipus de barques a les quals es devien semblar molt les barques de panescalm i les "grondoles" mallorquines.

¹⁰ A. JAL, *Glossaire Nautique*, París, 1848.

¹¹ *DECat* 1,406,16.

¹² Vegeu aquestes cites mallorquines de *pollol* amb accepcions diferents: "e fiu-les metre en una altra botigua e pozà en *payols* de cadascuna bombarda per si" (ADM, MSL/293, 48r, 1420), amb el valor d'empostissat d'un magatzem per guardar de la humitat els objectes guardats. Amb el valor de

Panyo no és completament nou, perquè també apareix al Llibre del Mostassaf ("Item, que algun barquer ne grondoler ne altre barquer de nau ne d'altres vexells que descarrech robes, forment, no deja haver *panyo* o altre amagatall a popa ne a proa", ARM. C.27, f.77r, 1468). Però, citant l'edició d'A. Pons, el DCVB es demana si "panyó" [sic] no deu ser errada de còpia. Contrastat ara amb l'original, cal afirmar que la lectura és correcta.

Sobre el significat de *panyo* és fonamental el fet que, a una còpia posterior, del s.XVI (ADM, c.10), del *Llibre del Mostassaf* de Mallorca "panyo" ha passat a "peyol". *Panyo* deu correspondre al mateix mot que apareix a "*panyos* d'esquif de galera" citat més amunt.¹³ L'accepció del mot ha de tenir relació amb la de *pany* com a superfície vertical, plana i rectangular, darrere la qual es tanca o amaga quelcom (com el mecanisme d'un pany per tancar, que n'ha rebut també el nom), per tant, devia ser una post que devia tancar el racó de la proa i de la popa, per això apareix en plural, per fer-los servir per guardar-hi el que fos i la vocal de la seva terminació s'ha d'explicar pel seu origen mossàrab (del llatí PANNUS), mentre que la palatal ha de procedir de l'encreuament amb el mot català *pany*, del mateix origen.

De **panyol*, forma catalana intermèdia entre *panyo* i *pallol*, procedeix, doncs, el *pañol* castellà. La palatal ha estat atribuïda erradament per Coromines a una dissimilació produïda, ja dins el castellà, entre les consonants laterals de *pallol*.¹⁴

Possiblement hi ha hagut, doncs, un encreuament entre *pany*, nom de la porta de l'única part on en una embarcació petita i sense coberta (la barca de panescalm i la barca de mida inferior, de sis remes, que era l'esquif, que servia les galeres)¹⁵ es poden guardar coses i *pallol*, nom d'una part d'una embarcació més gran, on s'empra també com a armari i que rebia el nom del seu sòl, el qual havia de tenir unes característiques especials per evitar la humitat i conservar els aliments, sobretot.

En els comptes de les barques de panescalm és interessant també la presència de l'arcaisme *frantissa* (f.45r), derivat de *frant*, participi de *frànyer* 'trencar, partir en dos', d'on procedeix *frontissa*.¹⁶

'sitja de cereals' tenim una referència a la porxada per guardar blat anomenada Porxo de la Mercaderia, al costat de la Llonja, on hi hagué l'anomenada "ferreria dels pallols dels porxos de mar", a 1516, i instal·lacions d'artilleria (A.PONS, *Historia de Mallorca*, V, 70).

¹³ En aquesta cita, *panyo* ha estat mal interpretat per J. COROMINES, que li ha atribuït l'accepció de 'drap', *DECat*, VI, 239, 19b.

¹⁴ *DECat* VI, 203, 7a.

¹⁵ Actualment, a la barca de palangre s'anomena *mampara*.

¹⁶ *DECat* VI, 215-216.

APÈNDIX

I

PROCÉS DE FABRICACIÓ, MATÈRIA PRIMERA, PECES I PARTS DE LES BARQUES DE PANESCALM¹⁷

BOSCATGE

2 dies (18 i 19 d'abril de 1420)

26 jornals de mestre

8 jornals de fadrí

TOTAL: 34 jornals de boscar

FABRICACIÓ

(41 dies) 22 d'abril a 27 de juny

328 jornals de mestre d'aixa

526 jornals de fadrí

36 jornals de fills

80 jornals de serrador

TOTAL: 970

CALAFATEIG

(9 dies) 30 de maig a 19 de juny

71 jornals de calafat

38 jornals de fadrí

1 jornal de fill

TOTAL: 110 jornals de calafatar

TOTAL COMPLET: 1114 jornals (557 jornals per barca), del 18 d'abril al 19 de juny de 1420 (52 dies de feina)

VARAMENT

8 d'agost (proves fins al 14 d'agost)

16 catius

4 mariners

20 (rems)

CARACTERÍSTIQUES DE LA BARCA DE PANESCALM

ELEMENTS, MATÈRIA PRIMERA I PECES:

BUC:

-Carena (om)

-Medissos (alzina)

(-Estemaneres) (pi)

-Panascalms (om)

-Tragant (alzina)

-Rambades (taules de pi)

-Panyos (taules de pi i de vet)

-Bancs (pi)

TOLDA:

MATÈRIA PRIMERA

Xabrons (2)

Taules de vet (50)

Files de vet (2)

Cavalls (de trossos d'arbre de mitjana de galera)

Travesses (d'antenes d'artimó de galera)

Frantisses (29)

ORMEJOS:

-Trompa (?) (1)

-Govern:

Agulles (ferro)

Perns

Clavó

Fusta d'om

-Rems (9 parells)

-Ruixó

-Arguenell

-Llibant

(-Ancoreta)

ARMAMENT:

-Bombarda (2)

-Aludes

ORMEJOS PER A LA FABRICACIÓ:

-Puntalet (llenya de pi)

-Estepes (llenya de pi)

(-Tacades)

-Serra

-Serra de dues mans

-Barrina

MATERIAL:

BUC I TOLDA

MATÈRIA PRIMERA

-Doblera de València (5)

-Doblera

-Taula de pi de *reyns* (8)

-Fust de pi (4)

-Ferramenta

-Aguts:

Sagetials

A. de *caraval*

A. de *fulla llavada* (1500)

A. de terç

(Estoperols)

(Perns)

CALAFATAR:

-(Alquitrà)

-Pega (5,5 quintars)

-Oli (1/4 de quartà)

-Brusca

-Estopa

-Llanada

-Reina (2 roves, 4 lliures)

-Sòl de calderó

VARAR:

-Parats

-Sèu

FEINES

agranar

aministrar

asseure

boscar

bruscar
cloure al pla, cloure lo pla
 (donar llats)
 entoldament
 esgotar
 espalmar parats i carena
 esponjar
 fer esventar-se
 mostrar carena a un llats
 ormejar
 restaurar
 tirar (en terra)
 varar

MENESTRALS I OBRERS

bastaix
 calafat
 fadrí
 ferrer
 fuster
 mestre d'aixa
 serrador

PERSONES ANOMENADES RELACIONADES AMB LA FABRICACIÓ

Almansor, Guabriel
Andreu, Antoni e son fill
Anglada
Artes, Johan pus jove
Artes, Johan
Avinyó, Joan d'
Balester, Guabriel
Bartomeu, Antoni
Batlle, Bn.
Batlle, Johan
Bojoza, P., mestre major
Batlle, Ramon
Bn. Batle
Bofill, Gabriel, ferrer
Bojosa, P.
Bosch, Jacme
Cabayils, Falip
Cabeça, Andreu
Calafat, Joan
Camps, Antoni
Castanyer, Antoni
Cazanoves, Jacme
Chavaler, Nicolau
Clarà
Clinila, Antoni
Dayà, Fransoy
Engelats, Tomàs
Ferrer, Antoni
Figuarola, Jacme
Gilabert, Bn.
Gill, P.
Guaset, Francesc
Joan, Nicolau de
Joan, Pere

Johan, Xristòfol
Maçana, Gispert
Monsans, P.
Morei, Bartomeu
Morei, Berenguer, ferrer
Nicola, grech
Nicolaua, muller d'Andreu Cabeça
Olivella, Montserrat
Oliver, Nicolau
Oliver, Bn.
Padriga, Bn.
Palagrí, Julià
Parayada, Francesch
Pardo, Tomàs
Pasqual, Jacme
Pastor, A.
Pauó, Jordi
Penedés, Johan
Penedés, P.
Polo, venecià
Ponç, Nicolau, ferrer
Rispau, Antoni
Rotlan, Jacme
Salmater, Lluç
Sans, Po
Sans, Bonanat
Sans, Pericó
Sifre, Joan
Sinch Claus
Soler, Jacme
Soller, Antoni
Taraschó, P.
Tortosa, Francesch
Truiols, Nadal
Valls, Guillemó, remolar
Vidal, Gabriel
Vilar, Johan
Xevari
Yviça, Pericó de

II

En lo nom de Déu sia, amén. Así aval appar la maçió que yo Antoni Ça Costa fas en dues barques noves de penescalm que a present fan fer los honorables jurats per rahó de la guerra de jenovezos qui.s diu que serà. Comensá a xviii de brill, any MCCCCXX.

Divenres a xviii de bril anaren boschar los mestres d'axa daval anomenats la fusta que han-hi en mester per les dites barques.

Primo, Luch Salmater ab dos fadrins, ab provizió	xiii s. iiii d.
Item, Antoni Andreu, ab la provizió	xx d.vi s. viii d.
Item, Fransoy Dayà, ab xx d. de provizió	vi s. viii d.
Item, A. Pastor ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Nicolau Chavaler, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, P. Taraschó, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí e la provizió	viii s. iii d.
Item, Falip Cabayils, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Jacme Rotlan ab hun fadrí e la provizió	viii s. viii d.
Item, Johan Artes pus jove, ab la provizió	vi s. viii d.

Item, Johan Calafat, ab la provizió per dos jorns	xiii s. iiii d.
Item, Antoni Ferrer, ab la provizió	vi s. viii d.
Disapte a xx de brill foren encara a boschar.	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins e la provizió	xiii s. iiii d.
Item, Antoni Andreu, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Fransoy Dayà, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Antoni Ferrer, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, A. Pastor, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Nicolau Chavaler, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, P. Taraschó, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí e la provizió	viii s. iiii d.
Item, Falip Cabayils, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Jacme Rotlan ab hun fadrí e la provizió	viii s. viii d.
Item, Johan Artes, ab la provizió	vi s. viii d.
Item, Johan Calafat, per dos jorns ab la provizió	xiii s. iiii d.
Fol. 35r	
Diluns a xxii de brill començaren les barques.	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Dimarts a xxiii de abril	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, dos serradors d'en Anglada	viii s. viii d.
Dimecres a xxiiii de abril	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, dos serradors d'en Anglada	viii s. viii d.
Divenres a xxvi de abril	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, dos serradors d'en Oliver	viii s. viii d.
Disapte a xxvii de abril	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Fol. 35v	
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Deyà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, dos serradors d'en Oliver	viii s. viii d.
Diluns a xxviii de abril	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.

Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Dimarts a xxx de brill	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Ferrer	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Bnt. Batlle	v s.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Digous a ii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Divenres a iii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Disapte a iiii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.

Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xí s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Fol. 37v	
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, dos serradors d'en Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Truyols	viii s. viii d.
Diluns a vi de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xí s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Dimarts a vii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xí s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Dimecres a viii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xí s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Digous a viiii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.

Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Francesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Fol. 37v	
Divenres a x de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Balle	v s.
Item, Francesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Disapte a xi de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Jacme Cazanoves ab hun fadrí	vi s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Francesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedé	sv s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Diluns a xiii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Fol. 38r	
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriell Almansor	v s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Francesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.

Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Dimarts a xiiii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Almansor ab hun fadrí	vi s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Dimecres a xv de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Almansor ab hun fadrí	vi s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Fol. 38v	
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, dos serradors d'en Antoni Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Divenres a xvii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Almansor ab hun fadrí	vi s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Fransesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, hun fadrí d'en Pastor	iii s.
Item, dos serradors d'en Castanyer	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Clarà	viii s. viii d.
Disapte a xviii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Fransoy Dayà	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Almansor ab hun fadrí	vi s.

Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Francesch Tortoza ab dos fadrins	xi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Fol. 39r	
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, dos serradors d'en Castanyer	viii s. viii d.
Dimarts a xxi de maig	
Primo Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Antoni d'en Luch Salmater	ii s.
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, dos serradors d'en Clarà	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Englada	viii s. viii d.
Dimecres a xxviii de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Digous a xxx de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Divenres a xxxi de maig	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Fol. 39v	
Item, P. Monsans	v s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, dos serradors d'en Englada	viii s. viii d.
Disapte a i de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle	vi s.
Item, Bn. Batlle	v s.
Item, dos serradors d'en Englada	viii s. viii d.
Item, dos serradors d'en Clarà	viii s. viii d.
Diluns a iii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.

Dimarts a iii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Antoni Camps ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Dimecres a v de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Fol. 40r	
Divenres a vii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle e son fill	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, P. Bojoza	v s. viii d.
Disapte a viii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, dos serradors d'en Guaset	viii s. viii d.
Diluns a x de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, P. Bojoza	v s.
Dimarts a xi de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, P. Bojoza	v s.
Diluns a xvii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Item, P. Bojoza	v s.
Fol. 40v	
Dimarts a xviii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.

Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Dimecres a xviii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Digous a xx de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Divenres a xxi de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Fol. 41r	
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Disapte a xxii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Ramon Batlle	v s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, P. Monsans	v s.
Item, lo fadrí d'en Sinch Claus	iiii s.
Dimarts a xxv de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Guabriel Balester ab hun fadrí	viii s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Dimecres a xxvi de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Digous a xxvii de juny	
Primo, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Item, Antoni Ferrer ab hun fadrí	viii s.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, Penedés	v s.

Fol. 41v

Ací aparen los jornals que-ls calafats fan en les dites barques noves de penescalm.
Comensaren digous a xxx de maig MCCCCXX.

Primo P. Bojoza, mestre major	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Jacme Soler ab hun fadrí	vii s.
Item, Bn. Padriga	v s.
Item, Johan Vilar	v s.
Item, Bn. Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, P. Penedés ab hun fadrí	vii s.
Item, Nicolau Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, Fransesch Parayada	v s.
Item, Jacme Bosch ab hun fadrí	vii s.
Item, P. Gill	v s.
Item, Johan Batlle	v s.
Item, Antoni Clinila	v s.
Item, Xristòfol Johan	v s.
Item, Bonanat Sans	v s.
Item, Jacme Figuarola ab hun fadrí	viii s.
Dimecres a xxxi de maig	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Jacme Soler ab hun fadrí	vii s.
Item, Bn. Padriga	v s.
Item, Johan Vilar	v s.
Item, Bn. Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, P. Penedés ab hun fadrí	vii s.
Item, Nicolau Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, Frenesch Parayada	v s.
Item, Jacme Bosch ab hun fadrí	vii s.
Item, P. Guill	v s.
Item, Johan Batlle	v s.
Item, Antoni Clinila	v s.
Item, Xristòfol Johan	v s.
Item, Bonanat Sans	v s.
Item, Jacme Figuarola hun fadrí	viii s.
Dimecres a xii de juny	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, lo fadrí d'en Bosch	iii s.
Digous a xiii de juny	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Jacme Bosch ab hun fadrí	vii s.
Item, Bn. Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, Luch Salmater ab hun fadrí	viii s. viii d.
Item, lo fadrí d'en Nicolau Oliver	ii s.
Item, Johan Penedés ab hun fadrí	vii s.
Divenres a xiiii de juny	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Jacme Bosch ab hun fadrí	vii s.
Item, Antoni Rispau	v s.
Item, Bn. Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, Nicola, grech, ab hun fadrí	viii s.
Item, Bn. Gilabert	v s.

Item, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Disapte a xv de juny	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Jacme Bosch ab hun fadrí	vii s.
Item, Antoni Rispau	v s.
Item, Bn. Oliver ab hun fadrí	vii s.
Item, Nicola, grech, ab hun fadrí	viii s.
Item, Bn. Gilabert	v s.
Fol. 42v	
Item, Luch Salmater ab dos fadrins	viii s. viii d.
Item, Pericó de Yviça	v s.
Item, A. Pastor ab hun fadrí	viii s.
Item, Johan Penedés	v s.
Item, Antoni Andreu e son fill	viii s.
Diluns a xvii de juny	
Primo P. Bojoza	v s. viii d.
Item, Pericó Sans	v s.
Item, Bn. Gilabert	v s.
Item, Nicola, grech, ab hun fadrí	viii s.
Dimarts a xviii de juny	
Primo P. Bojoza ab hun fadrí	viii s. viii d.
Item, P. Gill	v s.
Dimecres a xviii de juny	
Primo P. Bojoza ab hun fadrí	viii s. viii d.
Fol. 43r	
Ací apparen les compres e maçons fetes per mi Anthoni Ça Costa per les dues barques de penescalm noves que se fan de voluntat e menament dels honrats Jurats; comencí dimecres a xviii de abril, any MCCCCXX.	
Primo, paguí lo dit jorn a x hòmens qui deçaren dins la darasana abres, entenes e barques per fer plaça ha on los mestres d'axa posquesen aseura les dites dues barques	viii s. viii
Item, comprí d'en P. Bojosa hun pa de pegua qui peza l quintars viii liures, a raó de xv sous lo quintar, e més i quintar lxxxiiii liures de estopa a raó de lvi sous lo quintar, munta v liures, v sous, iii diners; e més, xx faxos de bruscha per x sous; munta tot	vi l. x s. xi
Item, comprí d'en P. Julià Palagrí, convers, sortidor de cuys, una sàrria de reyna que peza iiiii quintars, viii liures, a raó de viii sous lo quintar, ab lo port.	i l. xiii s. viii
Item, comprí de la dona Nicolaua, muyller d'en Andreu Cabeça, v doblers de València, a raó de vi liures la pessa; munten	xxx l.
Item, paguí a viii bastaxos qui aportaren de Santa Catalina fins a la darasana les dites sinch doblers	xviii s. vi
Item, comprí den Jacme Pasqual viii taules de pi de reyns, a raó de xxxv sous la pessa; munten	xiiii l.
Item, paguí a iiiii bastaxos qui aportaren les dites taules de Santa Catalina fins a la darasana, a raó de ii sous la pessa	xvi s.
Item, comprí x quintars de lenya de pi per fer estepes e puntalets a les dites barques, qui costen ab lo port fins a la darasana	xiii s., viii
Fi de plàgina	lv l. i s. v
Fol. 43v	
Item, comprí d'en Johan Avinyó iii pels per fer lanades, a raó de iii sous la pel; munten	xii s.

Item, comprí d'en Johan de Sales hun fust de pi per	ii l. x s.
Item, comprí d'en Nadal Truyols iii fusts de pi per fer banchs a les barques per	ii l. x s.
Item, paguí a iiii bastaxos que ls aportaren de Santa Catalina fins a la darasana.	iiii s.
Item, comprí den Nicolau Pons iiii barrines	iiii s.
Item, comprí d'en Nicolau de Johan xiii taules de vet, a raó de xvi liures lo sent, per fer panyos e altres coses a les dites barques	ii l. iiii s. vi
Item, comprí d'en Antoni Soller xiii taules de pi per fer rambades e panyos a les dites barques, a raó de vii s. la pessa; munta	iiii l. xi s. ii s.
Item, paguí a iiii bastaxos qui les aportaren fins a la darasana	
Item, comprí d'en Antoni Soller xxxx fusts de hom, a raó de vi sous los xxxvi fusts e los iiii fusts a raó de vii sous; munten tot, per fer carenes e panascalms e cadenes ¹⁸ e altres coses a les dites barques, munten	xii l. iiii s.
Item, comprí d'en Johan Calafat de Vall de Musa cc xxxx quintars de auzina, a raó de ii sous, ii diners lo quintar, per fer madirs e traguants e altres coses a les dites barques; munta tot	xxvi l.
Fi de Plàgina }	xxxxviii l. viii s. vi
Fol. 44r.	
Item, paguí e.n Luch Salmater, per loguer de hun aza qui se.n manaren al bosch com boscaren la dita fusta, per ii jorns, a raó de ii sous lo jorn	iiii s.
Item, paguí al dit Luch per loguer de una serra de dues mans que m loguà ¹⁹ iiii jorns.	ii s.
Item, paguí als mestres d'axa [qui] donaren lats a la una barcha per cloura, e asò per a beure	ii s.
Item, comprí d'en Johan Sifre dos trosos de pi per fer banchs que manchaven a les barques per	vii s. vi
Item, paguí a xxx de maig a iiii bastaxos qui aportaren de Santa Catalina fins a la darasana una doblera per obs de les barques.	iiii s.
Item, paguí a x bastaxos qui ajudaren a mostrar carena a la huna barcha com la dague cloura al pla.	i s.
Item, paguí e.n Vidal, barquer, qui.m aportà de Portopí hun tros de hom per hun guovern a la huna barcha	ii s.
Item, paguí e.n Monserrat Olivela, caldarer, per hun sòl de caldaró qui féu qui pazà vi liures, a raó de iiii sous la liura e i sou de beuratga; munta tot	i l. v s.
Item, paguí a vi bastaxos qui ajudaren a mostrar carena a l'altra lats de la barcha per cloura-la al pla.	i s. vi
Item, comprí d'en Tomàs Enjelats md aguts ²⁰ de fuya lavada, a raó de v sous lo sent; munten tots	iii l. xv s.
Item, comprí d'en Nicolau Pons, ferrer, entre aguts de fuya lavada e de terç e de caraval e sagatials e perns e altres coses, que munten	iiii l. xviii s. v xi l. iiii s. vi
Fi de plàgina }	
Fol. 44v.	
Item, comprí d'en Guabriel Bofí, ferrer, sent taules de vet per fer entoldament a les dues barques de penescalm noves, a raó de xviii liures lo sent	xviii l.
Item, paguí a vi bastaxos qui aportaren les dites c taules del Mercadal fins a la darasana	xii s.

18 e, ms. afegeix *al ratllat*.

19 *loguà*, ms. afegeix i *ratlla dos*.

20 *aguts*, ms. *aguits*.

Item, comprí mig cortà de oli per los calafats, a raó de iii sous lo quartà	i s. vi
Item, comprí d'en Berthomeu Morey vi barrines per	vi s.
Item, paguí a vi bastaxos qui ajudaren a mostrar carena a l'altra barcha dues vaguades com degué cloura lo pla	iiii s.
Item comprí d'en Antoni Berthomeu vi pans de pegua qui pezaren net viii quintars lx liures, a raó de xvi sous lo quintar; munta	vi l. xvii s. vii
Item, comprí del matex dos trosos ²¹ d'om per	vii s.
Item, paguí a ii bastaxos qui aportaren a la darasana la dita pegua e dos trosos d'om	i s. vi
Item, comprí d'en Gispert Maçana iii pans de pegua qui pezaren net iiiii quintars, lxxxxii liures, a raó de xiiii sous, vi diners lo quintar; munta	iii l. xi s. x
Item, paguí a dos bastaxos qui aportaren de caza del dit Masana fins a la darasana la dita pegua iiiii diners per pa.	i s.
Item, paguí a vi bastaxos qui tregueren de hun ascandalar dos abres de migana de gualera e dues entenes d'ertimó qui fiu sarrar per fer cavals e traveses a les dites dues barques per entoldar, les quals no eren bones per navegar ²²	ii s.
Item, comprí de misser Polo, vanaçà, iiiii xabrons e dues files de vet qui menchaven a l'entoldament de les dites barques qui costen	xvii s. vi
Item, comprí d'en Tomàs Pardo una serra e iiiii r. d'elquitrà per les dites barques qui costà	iii l. v s.
Item, comprí d'en Castanya una dotzena de pels per fer aludes a les pólvores de bombardà qui costen	xviii s.
Fi de plàgina)	xxxv l. iiiii s. xi
Fol. 45r.	
Item, paguí a hun bastax qui portà lo dit alquitrà a la darasana	viii d.
Item, comprí d'en Guabriel Vidal hun fust de pi per les dites barques qui costà.	xv s. vi
Item, paguí a hun bastax qui aportà lo dit fust a la darasana	vi d.
Item, paguí e.n Guillemó Vals, ramolar, per dues trompes que féu, una en caschuna de les dites barques	xii s.
Item, comprí d'en Berenguer Morey, ferrer, tanta clavó e perns e aguyles dels guoverns de les dites barques e molta altra ferramenta qui féu per les dites barques, qui munta	xxxviii l. xiii s. ii
Item, comprí d'en Manuell Morro, convers, xxx frantises per les toldes de les dites dues barques, a raó de i sou, x diners la pessa; munta	ii l. xv s.
Fi de plàgina)	xxxxvii l. iiiii s. vi
Fol. 45r.	
Item, comprí d'en Berthomeu Morey, ferrer, xx frantises per les toldes de les dites barques qui, a raó de i sou x diners la pessa muntan	i l. xvi s. viii
Item, comprí més de hun convers viii frantises veyes per la dita tolda qui costen.	viii s.
Item comprí d'en Fransesch ²³ Guaset hun arguanell per la una de les dites barques qui costà	x s. iiiii

21 trosos, ms. interlineat.

22 bones, ms. bons; va de navegar és interlineat.

23 Fransesch, ms. Frasech.

Item, a viiii de guost MCCCCXX varam les dites dues barques noves de penescalm e doní a xvi chatius qui les ajudaren a varar i sou a caschú	xvi s.
Item més, lo dit jorn paguí a iiii mariners qui aministraren ²⁴ e ajudaren a varar les dites barques, a raó de iii sous per hom	xii s.
Item, paguí lo dit jorn a ii bastaxos qui aportaren de chaza d'en Batlle xx parats ab què varam les dites barques e tornar-los com foren varades	iii s. viii
Item més, paguí als dits bastaxos qui aportaren al moll dos ruxons e dos libants al moyl ab què hornejaren les dites barques	i s.
Fol. 45v	
Item, lo dit jorn comprí pa e vin e fruyta per donar a refraschar als mariners e als altres qui ajudaren a varar les dites barques	iii s.
Item, comprí lo dit jorn de la muyler d'en Jordi Pauhó viii liures de sèu per espalmar les carenes de les dites barques, e los parats ab què varem les dites barques a raó de x diners la liura; munta	vi s. viii
Item, paguí a xii de guost a v bastaxos qui aportaren del moyl hon eren les dites iii barques com agueren feta la mostra tots los rems, qui eren lv, e los guoverns e viii bombardes, e fiu-ho metre tot en botigua	vii s. vi
Item, a xiii de guost paguí a vi bastaxos qui desaren los vazos e entenes e altra fusta qui estava en los porxos hon devíem metre les dites iii barques	vii s.
Item, a xiiii de guost tiram les dites iii barques de penescalm en terra e les fiu metre dins la darasana e loguí xv bastaxos als quals paguí per mig jorn, a raó de iii sous, iiii diners lo jorn caschú; munta	i l. v s.
Item més, paguí lo dit jorn a iiii marinés qui aministraren e ajudaren a tirar les dites barques, los iii a raó de iii sous e la hu iiii sous; és tot.	xiii s.
Item, paguí a.n Antoni Camps qui guordà una de les dites iii barques v nits, a raó de ii sous la nit estant al moyll	x s.
Item, paguí més e.n Xevari qui guordà una altra barque altres v nits estant al moll, a raó de ii sous la nit	x s.
Item, paguí més e.n Pere Johan qui guordà una altra barque altres v nits estant al mol, a raó de ii sous la nit	x s.
Item, comprí de la dona muller d'en Jordi Pauhó x liures de sèu per espalmar los parats ab què tiram en terra les dites iii barques, a raó de x diners la liura	viii s. iiii
Item, paguí a hun chatiu qui esgotà les dites iii barques com les aguí fetes tirar en terra e esponjar-les bé e aguanar-les	ii s. vii
Fi de plàgina)	v l. iii s.
	ADM, MSL/293

III

Fol. 32v

Así aparen les coses nessesàries les quals he comprades per les detràs dites dues barques veyes de penescalm axí com apar per menut. Primo, comprí de Paulus de Brisen, janovès, la una de les dites barques de panascalm per prende

iii l., xv s.

24 *aministraren*, ms. *amistraren*.

Item, comprí d'en Prats xv r. .l. liures de lenya de pi per fer estemeneras a les dites barques, raó de xiiii diners lo q. munta	xviii s., i.
Item, paguí a dos traguiners ab bísties qui la tiraren fins a la darasana	ii s., viii.
Item, paguí a viii bastaxos a qui fiu metre tachades desots les dites barques	ii s., viii.
Item, comprí d'en Jacme Pasqual una taule de pi de reyns per [...], curta e prima	xvii s., vi.
Item, paguí per port de la dita taule de Santa Chatalina fins a la darasana	i s.
Item, comprí de la dona Nicolaua, muler d'en Andreu Chabeça, una doblera de València per	vi l., x s.
Item, paguí a vi. bastaxos qui aportaren la dita doblera fins a la darasana	viii s.
Item, comprí més vi xx de lenya de pi per fer estemaneres, raó de xiiii diners lo q., del tint d'en Visens Guarsia, munta	viii s.
Item, de port de la dita lenya del dit tint fins a la darasana,	i s., vi.
Item, comprí d'en Guaset iii taules de pi estretes, raó de iiii s., la pesa,	xii s.
Item, paguí ²⁵ de port fins a la darasana,	iiii.
Fol. 33r	
Item, paguí a viii bastaxos qui ajudaren a donar lats a la barcha dins la darasana vey a ii veguades,	iiii s.
Item, comprí d'en Tapioles vi fusts de hom per les dites barques, raó de ii s., vi d. la pesa,	xv s.
Item, paguí a dos bastaxos qui ls aportaren fins a la darasana	ii s.
Item, comprí d'en Antoni Berthomeu iii pans de pegua qui pezaren net iiii q. xxxviii l., raó de xvi s. lo q. munta	iii l. xii s.
Item, paguí ha un basta[x] qui aportà la dita pegua fins a la darasana	i s.
Item, paguí a iiii hòmens ab bísties qui aportaren dels homs de Santa Margalida fins a la darasana vii somades de brancham de hom e aquest brancham serví a les dites barques.	
Item, paguí a hun hom qui mès ayguos en la dita barcha vey a que adobam dins la darasana per so quom s'evantàs, jurca-y un jorn.	ii s.
Item, comprí d'en Johan de Salles una carena de roure per fer carena a la una barcha,	xv s.
Item, comprí d'en Petro hun tros de fust de hom per ops de les dites barques per	iiii s.
Item, comprí d'en P. Bojoza dos pans de pegua qui pezaren net ii q. xxxvii l., raó de xv s., lo q.	i l. xv s. viii.
Item, comprí del matex CCCC aguts, entre caraval e astoparols, per les dites barques xii s.	xii s. vi.
Item, comprí del matex x faxos de bruscha per buscar les dites barques, per	v s.
Item, comprí del matex lxxvii l. d'estopa, raó de vii d. la l. per les dites barques,	iiii s. viii.
Fol. 33v	
Item, comprí d'en Berenguer Morey, ferrer, tants haguts de fuya lavada e aguts de terç, e perns e altra ferramenta que pris d'ell per ops de les dites barques veyes, qui munta tot	viii l. xiii s. viii.

²⁵ paguí repetit.

- Item, comprí d'en Tomàs Pardo iiii cortés d'elquitrà per les dites barques veyes, per xvi s.
- Item, paguí ha un catiu a qui fiu metre ayguo en la barcha dafora la darasana per so quom s'esventàs, ii s.
- Item, comprí d'en Johan de Cazaldàguila viii fusts de hom per les dues barques, per preu de ii l. xiiii s.
- Item, paguí e-n Johan Avinyó ab iii altres mariners qui li ajudaren a restaurar la una de les dites barques com fon varada que feu furtuna e cuydà-s perdre si no per aquests que la restauraren, doní-ls iii s., per hom, xii s.
- Item, comprí d'en Antoni Berthomeu hun libant per ormajar mils la dita barcha, vi s. vi.
- Item, paguí a iii marinés qui hornejaren la dita barcha com fon pasada la dita fortuna e perdés una ancorata e doní-ls altra vi s.
- Item, après que fou pasada de tot la dita fortuna a cap de dos jorns loguí iiii marinés qui amanaren la dita barcha a Portopí, per so que estigés en segur, doníls per hom iiii s. xvi s.
- Item, comprí d'en Jacme Dominguo hun tros de fust de hom de què fiu fer guovern a la dita barcha. i l. x s. viii.

ADM, MSL/293 (1420).

IV

Item, que.l dit tauler de la dita Universitat dóna per albarà del dit clavari fet a xxvii de marts any MCCCCXX a.n Anthoni Ça Costa, regidor del alfóndech de la Universitat, quinze liures, les quals de voluntat dels honrats Jurats deu convertir en reparació e adob de dues barques de panaschals [sic], les quals per lo Noble Governador del dit Regne e per los dits Jurats són stades delliberades enfalcar e entoldar per certa deffençó del port de Portupí e en altre manera si lo cars occorarrà e de la qual quantitat deu retre compte en poder dels hoidors dels comptes de la dita Universitat com apar per albarà dels Jurats fet a xxi de Marts any MCCCCXX, apar en libre viii de deutes en cartes .ccxvii.

xv lls.

ADM. GF/7 (1420).

V

Fol. 75v

Item, que.l dit tauler de la dita Universitat dóna per albarà del dit clavari fet a xv de maig any MCCCCXX a.n Luís Domingo, Jacme Roma e Jacme Foguet, mariners de Mallorques, quoranta-cinch lls., de menuts, so és a cascu dels damunt dit quinze lls., per lur sou e salari de dos mesos a cascu a raó de deu florins d'or (o deset lls., deu sols mes, per lo qual sou a la dita rahó lo honorat Mossèn Palay Unis, cavaller capità de la terra del port de Portupí e de la defensó d'aquell, axí de la mar con de la terra, si necessari serà, de voluntat dels honrats Jurats s'és ab aquells concordat, los quals deuen en lo dit port per defensó de aquell per rahó de la guerra qui s'espera dels genovesos, treballar en envestir peranquis, ordonar norays, exerciar barques entoldades e fer ordonar altres artellaries per defensó del dit port e del dit Regne, segons les dites coses aparen per scriptam feta e continuada lo present die en libre extraordinari de la scrivania del offici dels dits Jurats, segons que de les dites coses aparen per albarà dels dits Jurats fet a xiii de maig any MCCCCXX., con aparen en libre vui[t] de deutes, en cartes ccxxv-

xxxxv lls.

ADM. GF/7 (1420).

VI

Fol. 76v

Deu la Universitat de Mallorca, les quals n'Anthoni Soldevila, tauler de la dita Universitat, ha dats per albarà del honrat en Barthomeu Ça Verdera, clavari a la sala, fet a xxii de maig any MCCCCXX a.n Anthoni Ça Costa, guarda del alfóndech de la ciutat, sinquanta-sinch lls., les qual[s] deu convertir en la obra de les barques noves de panascham [sic] e altres altellaries necessaries a la dita Universitat, per defensó del regne, de les quals ha a dar compta en poder dels hoydors dels comptes de la dita Universitat, segons apar per albarà dels jurats det a xxi de maig; apar en librE vuytè de deutes, en cartes .²⁶

ccxvii l. l.s.

ADM. GF/7 (1420).

RESUM

Nova documentació del segle XV (1420) procedent de Mallorca ens forneix informació sobre un ús militar no conegut d'aquesta llanxa. La nova documentació consisteix en els comptes de fabricació, adaptades per a aquest nou ús, de dues barques d'aquest tipus i de reparació i d'adaptació per al nou servei de dues que ja hi havia.

L'anàlisi d'aquests comptes ens dona informació sobre les característiques de l'embarcació, que precisen la coneguda i ens permeten aprofundir en el coneixement de les tècniques dels mestres d'aixa.

ABSTRACT

New documentation of the XV century (1420) from Majorca provides us with information on not known military utilization of this launch. The new documentation is composed of the manufacture accounts, adjusted to that new utilization, of two boats of that type and of repairs and adaptation for the new service of two other ones which were there before.

The analysis of these accounts informs us on the characteristics of the craft which specify the one previously known and allows us to go deeply in the knowledge of the shipwrights' techniques.

26

Vegeu més referències documentals a aquestes barques de panescalm a A.I. Alomar, *op.cit.*, docs. 470 i 476, 478, 485, p.444-450.

Liber Regiarum Litterarum Officii Regie Procurationis Maioricarum (1442 – 1448).

NATIVIDAD MUNTANER SANS
CARLOS LUIS VERAMENDI MESTRE

Introducción

Estas líneas introductorias sirven para explicar brevemente la estructura interna del presente estudio.

Así aparte de esta breve introducción, lo primero que se encuentra es el estudio diplomático e institucional en donde se analiza muy brevemente el momento histórico respecto a la institución objeto del tomo, la Real Procuración, luego se estudia la tipología documental, el significado jurídico-administrativo de estos documentos y la estructura general de la documentación que integra el volumen objeto del análisis.

Luego tenemos el estudio codicológico, donde siguiendo las normas elaboradas por el profesor Pere Bohigas se describe muy exhaustivamente cada uno de los puntos objeto de estudio, prestando una gran atención a cada uno de los pasos a seguir para una correcta descripción codicológica.

Después, y por último, dentro de este bloque, hay el estudio paleográfico, donde se analiza muy exhaustivamente el tipo de letra, la grafía y un estudio pormenorizado de cada una de las letras, es por la importancia y profundidad que posee este bloque por lo que se considera necesario hacerlo aparte y de forma autónoma respecto a las otras dos partes.

Por último, y para cerrar el presente trabajo, se realiza un completo "Index Locorum" de todos los lugares de la Corona de Aragón en donde se datan las cartas que comprenden el cuerpo de este tomo con sus respectivas localizaciones actuales, así como un completo "Index Actorum" con todas las personas que aparecen en los textos agrupadas por sus respectivas profesiones o cargos que ocupaban.

Estudio institucional y diplomático

A mediados del siglo XV el Reino de Mallorca se define por la política de uno de los Trastámara de más dilatado reinado, el Rey Alfonso V llamado "El Magnánimo", que en el plano institucional puede considerarse como un período de reforzamiento de la figura principal del volumen objeto del estudio, el Procurador Real. El reforzamiento de esta figura institucional se debió principalmente a la dispersión, lejanía y discontinuidad de la Corona, que implicaba un alejamiento del Monarca de sus territorios y en concreto de sus bienes privativos, (cabe destacar que este Soberano estableció su corte en la ciudad

italiana de Nápoles, desde febrero de 1443, año en que hizo su entrada triunfal en esta ciudad tras derrotar y poner en fuga a su rival en Italia, el angevino Renato de Anjou), exigiendo, por lo tanto, esto un reforzamiento del poder de este "alter ego" del Soberano en asuntos del Patrimonio real, entendiéndose por éste el conjunto de bienes, derechos y rentas que pertenecían al Monarca, formaban parte de sus bienes privativos ostentando éste su titularidad y dominio directo y podía transmitirlo a sus descendientes o a terceras personas por cualquier título jurídico, por consiguiente, el Monarca gozaba de plena disponibilidad sobre ellos, siendo una de sus principales fuentes de ingresos en este período los diezmos sobre la producción agraria.

El nombramiento de este importante oficial regio, debido a su carácter de confianza con el Monarca, lo efectuaba éste personalmente, quien se lo comunicaba a través del Gobernador (máxima autoridad real en la isla) o directamente, siendo la duración de su mandato usualmente por el tiempo que durase su correcta gestión y el Rey le tuviese plena confianza. En este período histórico el Procurador real cada vez tuvo "de facto et de iure" más amplias facultades y poderes, con un incremento de su autonomía dispositiva y ejecutiva, así como plena jurisdicción sobre el Patrimonio real, y sólo se sujetaba, directa y personalmente, a la autoridad del Rey, siendo su rango jerárquico superior al de cualquier otro oficial real salvo al de Gobernador, lo que implicaba un peso específico en la vida local, y debido a este alto grado jerárquico tenía su sede en el ala norte del Palacio Real de la Almudaina, sede también este Palacio Real de la Gobernación en el Reino de Mallorca.

Su retribución era de carácter fijo durante el período objeto de este estudio y se estipulaba en el mismo documento de nombramiento, tal como aparece, por ejemplo en los folios 159v a 161r de este tomo en los que el Monarca concede el cargo de Procurador real a Juan Albertí el día 9 de abril de 1446 dándole el mismo sueldo que su antecesor, Lázaro de Loscos, siendo este cargo incompatible con el ejercicio de cualquier otra actividad privada o pública, salvo con el cargo de Gobernador que, a veces, se simultaneaba accidentalmente.

Al no ser siempre éste un perito en temas jurídico-administrativos contaba con una Curia o conjunto de oficiales, que la formaban técnicos como el Asesor o Consejero (experto en Derecho), el Abogado Fiscal y el Procurador Fiscal (cuya función era el incremento de los intereses reales), como oficio burocrático había el Escribano o Notario que según los folios 71r y 71v de este tomo debía ser cubierto el cargo por oficiales reales (éste llevaba los libros de registros, custodiaba el archivo, poseía el sello y tomaba las declaraciones) y como oficios auxiliares había el Alguacil Patrimonial (con funciones ejecutivas) y el Portero (con funciones de notificador).

El volumen que es objeto de este estudio recoge documentación de carácter gubernativo-administrativa, tratándose de documentos portadores del Derecho en su aplicación a la realidad del momento respecto a la institución patrimonial, materializando en actuaciones concretas las facultades del Procurador real.

Se trata de documentos de la Escribanía de Cartas Reales con documentos registrados en la Procuración real sobre alteraciones en los bienes y derechos del Real Patrimonio, siendo uno de los llamados "Libres de Lletres Reials" donde se agrupa y registra la correspondencia del Monarca con el Procurador real, presentándola a éste o a su Curia tanto particulares como otros oficiales reales. Por lo tanto, es un libro de registros de las cartas reales originales presentadas, estas se registraban "in extenso", conteniendo cartas mandadas por el Monarca al Procurador real o a su Curia, y también a particulares, quienes

a efectos fehacientes las hacían registrar en la escribanía de la Procuración real, no habiendo gran distancia cronológica entre los textos originales presentados y las copias registradas.

Haciendo una breve tipología de las cartas registradas encontramos:

– Nombramientos y ceses de Gobernadores y sus lugartenientes (como por ejemplo en los folios 185r y 186r del tomo objeto de estudio en que el Rey concede el cargo de lugarteniente del Gobernador del Reino de Mallorca a Hugo de San Juan).

– Nombramientos y ceses de Procuradores reales y demás cargos de su Curia (como por ejemplo en los folios 38v y 39r del tomo objeto de estudio en que el Rey nombra a Juan Gayá Procurador Fiscal a petición de Pedro Plaza, actual Procurador Fiscal, y se encargará de los bienes y derechos reales, además de intervenir en las causas civiles y criminales).

– Nombramientos y ceses de castellanos y demás oficiales de los castillos reales (como por ejemplo en los folios 171v y 172r de este tomo en que el Rey concede de por vida el oficio de castellano del Castillo de Bellver a Vicente Roig).

– Nombramientos del personal religioso de las capillas reales y concesiones de beneficios (como por ejemplo en los folios 169r y 169v del tomo estudiado en que el Monarca concede a Lázaro Despuig, hijo del médico Raimundo Despuig, el beneficio real en la iglesia de San Jaime que ha quedado vacante al morir Cristóbal Torrent).

– Mandatos de pago individuales a cuenta del Real Patrimonio (como por ejemplo en los folios 56v y 57v de este tomo en que el Rey ordena al Tesorero de la Real Procuración Guillermo Pujades que pague 3.000 libras mallorquinas al consejero y ciudadano de Mallorca Antonio Castell de la colecta del derecho del morabatí, debiendo ser una parte del pago en monedas y la otra con letras de cambio a pagar en un plazo máximo de seis meses).

– Designaciones de escribanos y notarios, concediéndose estos en arriendo a favor del Patrimonio Real (como por ejemplo en los folios 29r y 29v del tomo estudiado en que el Rey concede a Nicolás Terrasa una escribanía en arriendo en el Reino de Mallorca con derecho a poder transmitirla a sus herederos).

– Designaciones de herederos y nombramientos de procuradores por parte de particulares, denominadas Cartas de Procura, para que cobren una deuda o una herencia en su nombre en el Reino de Mallorca (como por ejemplo en el folio 32r de este tomo en que Nicolasa, viuda de Francisco Fonolleda, nombra procurador suyo al mercader florentino Tadeo de Angel para que se haga cargo de todos los bienes y derechos que posee en la isla y recupere su dote).

– Proclamas reales (como por ejemplo en los folios 113v y 114r de este tomo en que la Reina María como Lugarteniente General proclama haber firmado una prórroga de la tregua con el Duque de Anjou por un período de siete años y se restablece el comercio entre ambos territorios).

– Fijación del salario de los oficiales regios en el Reino de Mallorca (como por ejemplo en los folios 151v y 152r de este tomo en que se fija el sueldo del Gobernador Berenguer de Olms en 400 ducados corrientes o 600 libras de moneda mallorquina).

– Exacciones, exoneraciones y demás alteraciones de derechos patrimoniales efectuadas por el Rey en su patrimonio en el Reino de Mallorca (como por ejemplo en los folios 51v y 52v del tomo objeto de estudio en que el Monarca dona los censos y pensiones anuales de la Baronía de Banyalbufar y de Bunyolí al Procurador real de Mallorca Lázaro de Loscos y a sus herederos).

– Concesiones de ayudas o beneficios económicos a conventos o monasterios (como por ejemplo en el folio 30r del tomo analizado en que el Rey exime al convento de Santa Clara de pagar los diezmos).

– Resoluciones reales sobre los límites de competencias del Procurador real respecto a otros oficiales regios (como por ejemplo en los folios 169v y 170r de este tomo en que el Monarca establece que el oficio de Gobernador y el de Procurador real están separados y son diferentes, pero tanto el Gobernador y el Procurador real como sus respectivas familias están bajo la jurisdicción real).

– Resoluciones reales sobre aspectos organizativos, procedimentales y burocráticos de la Procuración real (como por ejemplo en los folios 79r y 79v del tomo analizado en que el Rey se dirige al Gobernador, al Procurador real y a los otros oficiales reales para informarles que prohíbe a los notarios que los contratos sobre los terrenos bajo alodio y dominio directo real los hagan sin la aprobación de los escribanos y notarios de la Curia del Patrimonio real).

– Resoluciones reales sobre diferentes aspectos del procedimiento recaudatorio del Patrimonio real (como por ejemplo en los folios 120r y 120v del tomo objeto de estudio en que el Rey y su Lugarteniente General, la Reina María, informan al Gobernador y a los demás oficiales reales que quieren aumentar los derechos reales, las ganancias de la función fiscal y los emolumentos de la Curia real en el Reino de Mallorca y para ello ordenan que desde ese momento es necesario que intervenga el Procurador real o su Regente en los juicios en los que se hayan cometido crímenes, delitos o actos similares).

Respecto a la estructura interna de los "instrumentums", el "incipit" es con el asiento de la fecha como en la documentación de carácter notarial, posteriormente viene la presentación de las personas intervinientes y del documento, así como la descripción del mismo (documento real en pergamino con descripción del sello regio).

Por lo que respecta al "instrumentum" copiado comienza con la llamada "intitulatio" formada por el pronombre personal plural "Nos" seguido del nombre del Monarca en nominativo sin ningún numeral (Alfonsus), luego la mención del origen divino de su realeza (Dei gratia), y los nombres de los territorios y dominios de los que era Rey (Rex Aragonum) u otro rango de nobleza (Comesque Barchinone), seguidamente viene la "directio" concreta escribiendo en dativo los nombres a que se refiere acompañada de una expresión de afecto (fideliter nostre) o sólo el cargo u oficio, le sigue una fórmula breve de "salutatio" (salutem et dilectionem o salutem et gratiam), posteriormente viene lo que se quiere notificar, llamada "notificatio", siendo lo aquí escrito el anuncio del objeto jurídico

de la carta llamando la atención a quien interese lo expuesto en el texto (noverint universi), raras veces aparece la "expositio", que es la exposición de motivos que han llevado al Monarca a otorgar una concesión, posteriormente aparece la "dispositio" unida a la anterior mediante una partícula consecutiva manifestándose aquí el objeto del documento y la voluntad del autor mediante el uso de uno o varios verbos, desde el punto de vista jurídico es aquí donde se especifica la naturaleza y clase del documento, luego viene la "sanctio" con especificación de las cláusulas inyuctivas dirigidas a las autoridades locales ordenándoles cumplir y hacer cumplir lo determinado en la parte dispositiva del documento, y cláusulas conminatorias bien sean con imposición de penas pecuniarias, bien sean morales como son las referencias a la pérdida del favor real o el desencadenar la ira e indignación del Rey (como por ejemplo en los folios 37v y 38r del tomo estudiado), posteriormente aparece el llamado escatocolo o protocolo final, en los mandatos reales, concesiones y nombramientos éste empieza por "Datum in" y en las cartas particulares de procura (nombrando un procurador) empieza por "Actum est hoc", luego aparece la data tónica siendo la más habitual "Datum" con el topónimo en locativo (Valencie) y menos habitual "Datum apud" seguido del correspondiente topónimo en acusativo (Valenciam), posteriormente tenemos la data crónica por el sistema directo de los días del mes y mención del año por el sistema de la Natividad, en este punto cabe destacar que por Disposición real de Pedro IV del día 16 de diciembre de 1349 el estilo de la Encarnación fue sustituido por el de la Natividad en los territorios de la Corona de Aragón, siendo la fórmula usada "anno a Nativitate Domini", apareciendo algunas veces en las cartas reales los años de su reinado, por último aparece la "validatio", siendo en las cartas reales la suscripción real formada por el signo real que se dibuja entre las dos sílabas de la palabra "Signum" o bien inmediatamente detrás de ella, seguido por el nombre del Monarca (Alfonsus), la locución del origen divino de su realeza (Dei gratia), el título y la mención pormenorizada de sus dominios, y en el caso de documentos privados (Cartas de Procura) terminan con la firma del autor, la enumeración de los testigos y la suscripción notarial.

Para finalizar esta parte cabe destacar que generalmente los documentos van sistematizados de acuerdo con el orden cronológico de presentación ante la Escribanía de la Curia de la Procuración real.

Estudio codicológico

El códice objeto de estudio y que se pasa seguidamente a analizar desde el punto de vista codicológico se encuentra en el Archivo del Reino de Mallorca, en la ciudad balear de Palma de Mallorca, bajo la actual signatura Real Patrimonio 42 (R.P. 42), aunque en la portada del tomo aparece dos veces, una sobre el título y otra bajo éste, escrita en tinta la letra N mayúscula con una pequeña o volada seguida del número diecinueve en numerales arábigos, que correspondía a una antigua signatura del tomo.

El título tal como consta en la cubierta anterior escrito en tinta en lengua latina y en letras mayúsculas góticas es:

"Liber Regiarum litterarum officij Regie procurationis
Maioricarum Anni. M. CCCXXXIIJ usque ad. M.
CCCCXXXVIIIJ".

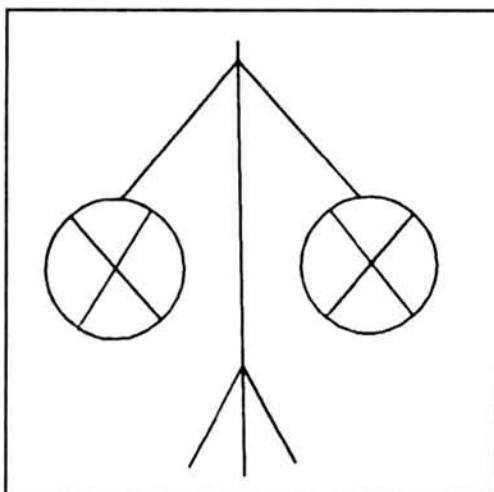
Referente, también, al título aparece en el lomo la inscripción en tinta, escrita en latín, a su vez en letra gótica: "Litterarum Anni 1442 usque ad 1448" seguida de una pequeña cruz, en la parte superior de este título "Alfonsus Rex" y en el tejuelo "R.P. 42",

encontrándose también en la cubierta posterior escritas en tinta tres breves sumas en numerales arábigos.

El material escritorio utilizado es el papel refilado con verjurado fino (puntizones muy juntos), en el que los corondeles se encuentran separados unos 30 milímetros.

Respecto a la filigrana que encontramos en el papel, no aparece con una frecuencia regular, lo que denota un irregular plegado del papel. Esta filigrana siempre es la misma, formada por dos pequeños círculos de un diámetro de 15 milímetros cada uno de ellos con un aspa en el centro y separados 10 milímetros entre sí, con una línea equidistante en el centro, de la que parten otras dos líneas de 10 milímetros cada una de ellas hacia cada círculo y otras dos iguales en la parte inferior.

Su representación gráfica es así:

Según la obra de Charles M. Briquet: *Les filigranes: Dictionnaire historique des Marques du Papier*, editado por Georg Olms Verlag en Hildesheim en el año 1991, en su tomo I con la referencia número 3.531 describe esta misma filigrana diciendo que se trata de papel refilado de unas medidas de 290 milímetros por 430 milímetros para ser plegado y realizado en la ciudad italiana de Palermo en el año 1444 (hemos de recordar en este aspecto, tal como dijimos ya anteriormente, que el Rey Alfonso V estableció su corte en la ciudad italiana de Nápoles), aunque existe una variante de esta misma filigrana de mayor dimensión en el año 1450 en papel de la misma ciudad italiana. Las medidas regulares del folio son de 290 milímetros de alto (desde la cabeza al pie del folio) por 220 milímetros de ancho (entre los dos cortes del lateral al delantero) siendo, por lo tanto, hojas rectangulares bien cuadradas, la caja de escritura es generalmente de 240 milímetros de alto por 170 milímetros de ancho, el margen inferior es de unos 40 milímetros, el superior de 30 milímetros, el lateral derecho de unos 20 milímetros y el lateral izquierdo de unos 30 milímetros. Los escritos se disponen generalmente en tres bloques, con espacios en blanco para aislar las copias de los asientos registrales, entre el primero y el segundo bloque hay unos 20 milímetros y entre el segundo y el tercero unos 30 milímetros. A veces figuran unas pequeñas anotaciones escritas en tinta en el margen superior derecho del folio formadas por un máximo de dos renglones muy abreviados que

fueron escritos posteriormente al texto y que sirven para aclarar su contenido, la lengua usada al igual que el resto del texto es el latín, con un lenguaje propio de textos jurídico-administrativos, abundando formas jurídicas monótonas, aunque algunas de ellas están escritas en un catalán muy arcaico. Los antropónimos y los topónimos de origen catalán son latinizados, introduciéndose excepcionalmente estos en catalán común (como por ejemplo en el folio 97v donde aparece el topónimo Born precedido del artículo Lo). Como único reclamo o nota de poseedor en el folio 44r hay en el margen izquierdo una pequeña mano dibujada en tinta posteriormente, que señala con su dedo índice el renglón 21 del texto. Además en la parte inferior central del folio 15r hay un pequeño dibujo al final del texto que representa una pequeña figura geométrica irregular puntiaguda hacia abajo en la que se encuentra inscrito en el centro un pequeño signo en forma de número nueve o de una letra q minúscula, cuyo significado es que en la carta real original presentada había un sello real pendiente. En el aspecto esticométrico el número de renglones o "versus" usualmente es dos en el bloque superior, de tres a ocho en el bloque central y de diecisiete a veintidós en el bloque inferior, pero si la página está escrita toda seguida ocupa de treinta y ocho a cuarenta y cinco renglones por folio.

Respecto a los cuadernos hay ocho, el primero lo forman once folios, el segundo trece folios, el tercero doce folios, el cuarto trece folios, el quinto doce folios, el sexto once folios, el séptimo trece folios y el octavo doce folios.

Hay un total de 198 folios de los cuales 195 están numerados correlativamente ya que los números 75 y 192 son un claro ejemplo de "librarii negligentia" ya que están numerados dos veces, por lo tanto, hay dos pares de folios que tienen el mismo número. Se observa una "bis numeratis", así hay una primera foliación en el recto escrita en tinta con números romanos en el margen superior derecho que llega hasta el folio 177, posteriormente se añadió en la parte superior central del folio otra numeración arábiga escrita también en tinta, en la que como ya he dicho antes se numeró por dos veces los folios 75 y 192, siendo el último folio numerado el 195. El primer folio no está numerado y tiene una pequeña nota escrita en tinta que dice literalmente: "Lo acta de la baronía de Banyalbufar de mossén Latzer de Loscos es en carech LII", así como pruebas de escritura en tinta de las letras d, x, y, g, y unas "probationes calami" o trazos caprichosos realizados en tinta por el escribano con el fin de calibrar su instrumento escritor, además en la parte superior derecha, escrita en tinta, la antes citada letra N en mayúscula con una pequeña o volada y el número diecinueve en numerales arábigos (es el mismo que en la portada y corresponde a una antigua signatura del tomo). Los folios en blanco pero numerados son el 77, el 80, el 83, el 84 y el 136, el último folio, el 195, está también numerado y en blanco pero su estado de conservación es muy malo.

Las fechas extremas del tomo son del día 18 de junio de 1442 al día 18 de mayo de 1448. Respecto a los títulos de presentación de los años los encontramos escritos en tinta en letra mayúscula gótica, en el folio 1 el año 1442, en el folio 89 el año 1445 y en el folio 171 el año 1447, el resto de años carecen de título de presentación, cabe decir que el año 1448 sólo posee el último folio.

Por lo que respecta a la "Re Ligatoria" o encuadernación, es la original, realizada en pergamino de color piel sin teñir. La cubierta posterior se encuentra partida por el centro en su parte inferior iniciándose el corte en el labio inferior. En la parte interior el pergamino está doblado en forma de pestaña y pegado con dos trozos de papel grueso blanco que sujetan las dos tiras de cinta azul y blanca que situadas a 60 milímetros de la parte superior, y a 65 milímetros de la inferior y separadas entre ellas por 165 milímetros,

sirven de cierre al tomo mediante un lazo. La costura que une los pliegos es por el sistema de cuadernillos pasando el hilo o hilos de pliego en pliego, estando en este caso los cuadernillos cosidos a doble hilada. En el lomo hay dos grandes aplicaciones de cuero marrón oscuro de 55 milímetros cada una, separadas entre sí 95 milímetros, a 40 milímetros de la parte superior y a 50 milímetros de la parte inferior. Estas aplicaciones están rematadas cada una de ellas por dos cruces de cuero blanco muy deteriorado, y en el lomo en las dos aplicaciones hay siete tiras de hilo blanco doble.

Por último en lo referente a la tinta ésta es de color marrón con tonalidades sepia, si bien, a veces, se aclara u oscurece, siendo corrosiva muchas veces, como la mayoría de tintas usadas en los registros de las Curias, debido a la gran cantidad de hierro usado en su elaboración, así los folios 7, 8 y 181 están agujereados en el centro debido a la corrosión de la tinta. Se observan pequeñas manchas producidas al tratar de hacer correcciones el propio escribano, así como palabras o renglones enteros tachados, también, por el propio escribano, como por ejemplo en el folio 20r donde hay diez renglones tachados, con la misma tinta. En algunos textos la tinta es más endeble o desvaída, dejando ver el texto descompensado en su intensidad debido esta a la irregularidad en la carga de la tinta, como en el folio 74r en que hay tres tonalidades en el mismo texto (clara-oscuro-ténue), y en la parte central inferior del folio 46r hay una gran mancha de color marrón debida a la caída de un líquido que ha corrido la tinta y ha desdibujado las letras, además se encuentran con pequeñas manchas de tinta color marrón los folios 9r, 9v, 10r, 39r, 70v, 85v, 111r, 114v, 117v, 127r, 148r y 192r.

Estudio paleográfico

Analizando el tipo general de letra, cabe decir, para su clasificación, que se trata de escritura cursiva notular mallorquina rápida de libro de registros o copias con elementos transaccionales prehumanísticos catalano-aragoneses de influencia italiana y reminiscencias de las góticas angulosas tardías de carácter local.

En su conjunto se trata de una grafía híbrida "currens" de líneas tiradas seguidas, con abreviaturas claras de "traditio" como en las palabras *Lazarus* o *quod*, y con palabras apocopadas como *Maioricarum* o las formas contractas por elisiones como la de las vocales en las preposiciones *d*, la *ilativa* por *e*, etc, etc.

Por lo tanto, es arcaizante y medieval el sistema braquigráfico ante textos de mediados del siglo XV, y que están en la línea de la solución de los enlaces dentro del "ductus" personal de carácter recto, pero hacia la nueva grafía de curvas filiformes, cóncavas con puntos de flexión a la izquierda, y convexas, como por ejemplo en la palabra *facimus*.

El módulo o cuerpo de la letra es pequeño, llegando incluso, a veces, a ser minúsculo, pudiendo apreciarse claramente diferentes grafías personales, debidas al cambio de escribano, unas más acusadas la isografía que otras, poseyendo, en líneas generales, una adecuada proporción de márgenes, regular separación de palabras, letra, a veces, pausada y en algunos casos la mano del escribano es la de un verdadero copista (*manus librarii*) o escriba especializado (*librarius*). Cabe destacar las abreviaturas, como por ejemplo, *per* y *pro* con los grafismos diferenciados como en palabras como *parrochie* y *procurationis*, contracciones como *dni* (*domini*) y *nri* (*nostri*) y suspensiones como *Barch* (*Barchinone*), poseyendo, por lo tanto, en líneas generales una gran riqueza de abreviaturas.

Abundan los rasgos superfluos, además de las tildes para síncopas y tildes cursivas para *er* como en el nombre propio *Berenguer*, con lazos como en el verbo *expressatum*.

No se diferencia la i inicial seguida de n, pues su enlace no determina claramente si corresponde la vocal a mayúscula inicial. El matíz en el "ductus" se advierte por el punto de flexión entre la i y la n.

Cabe observar, también, los lazos para la síncopa como en la palabra *predictis*, la curva clotoide en la palabra *spectabili* y la suspensión en las palabras *militi* y *Maioricarum*, apreciándose, en su conjunto, una muy ligera inclinación dextrógira de algunos de los textos.

Se aprecian, también, puntos múltiples de flexión en palabras de uso muy común, como en *heredem* o el lazo y flexión de la letra f como en *filius*, lazos de grafía híbrida gótico-humanística. Aparecen algunos signos diacríticos como en la palabra *legavit* o el nombre propio *Eulalia*, usándose, además, el signo de us, como en la palabra *dominus*, junto a la sílaba us.

En lo referente a la puntuación, el uso del punto no tiene un valor constante, poniéndose unas veces y otras no, usándose en todo caso el punto bajo.

Por lo que respecta a las letras, éstas aparecen, a veces, prolongadas por excesivos lazos y ramas fuera de la caja de escritura, con gran número de ellas ennegrecidas por el cambio de dirección de las curvas rápidas.

En las letras mayúsculas no existe uniformidad en su uso, siendo poco empleadas, predominando las formas unciales influidas por el tipo cursivo, acercándose mucho a las castellanas, ejemplos de inicio en mayúscula son los nombres propios, pero no, en cambio, los apellidos, y al principio de línea tras un punto y aparte. Otro ejemplo de inicio en mayúscula es en el comienzo de cada año, pero éstas son del tipo gótica librería grande.

Analizando las letras aisladamente cabe decir que, la letra a ha perdido el capelo y se traza de un sólo golpe de pluma, en la letra b el trazo de las astas forman un ojo grande, el cual frecuentemente llega a tocarse con el de abajo de la letra, la letra c, trazada de dos golpes de pluma que forman un ángulo agudo, tiende a confundirse con la letra t y a unirse con la letra siguiente por la parte inferior debido a la influencia de la forma humanística, la letra d es de tipo uncial como en Castilla, con ojo cerrado hacia arriba y hacia la izquierda, la letra e también se aproxima a la castellana, la letra f formada por dobles trazos verticales arrancado de abajo el segundo trazo y desciende claramente bajo la línea del renglón, la letra g se caracteriza por el excesivo desarrollo de su trazo inferior derivada de la forma semiuncial, la letra h tiende a no formar nexos y se caracteriza por el ojo cerrado o abierto de su trazo superior y por el doble giro hacia la izquierda y luego a la derecha, la vocal i es de dos tipos claramente diferenciados y usados indistintamente con el mismo valor fonético, la corta y la larga baja parecida a la letra j que alarga su última letra como en las palabras *Marcij*, *Februarij* y *Junij*, no poseyendo ninguna de las dos formas punto en la parte superior, en las letras m y n la unión de las palabras arranca de la base o del medio de cada trazo, la letra p es más cursiva formada en un sólo golpe de pluma, en la letra q su caída se curva hacia arriba y hacia la izquierda, en la letra r usan mayoritariamente la forma redonda angulosa aunque también se encuentran las parecidas a la equis pero sin trazo inferior izquierdo, la letra s es mayoritariamente en forma de espiral, la letra t se confunde con la letra c antes descrita, la letra v se forma con dos trazos curvos de pluma unidos en la parte inferior formando un ligero ángulo y la letra x se alarga hacia abajo y hacia la izquierda.

Por último, en lo referente a los números, cabe señalar, que los años y demás cifras se expresan siempre en numerales romanos tratándose siempre de formas cursivas minúsculas en grado alto con nexos continuos que, a veces, dificultan su lectura, siendo muy habitual mezclar cifras y letras, como ejemplos, cabe decir, que el número 1 se representa por la letra i sin punto y por j unidas entre sí, el número 5 por una v minúscula curvada, el número 10 por una x minúscula también curvada y el número 100 por una c que se forma por dos líneas en ángulo casi recto. A su vez, también, es muy frecuente la colocación de una pequeña o volada tras los números romanos, soliendo escribir las cifras de cantidad interpuntuadas.

Index locorum

-Acerra	Acerra (Nápoles)	-Maioricis	Mallorca (Baleares)
-Averse	Aversa (Nápoles)	-Massariam	Mazara (Sicilia)
-Barchinone	Barcelona (Cataluña)	-Neapolis	Nápoles (Nápoles)
-Bacoli	Bacoli (Nápoles)	-Penthoman	Palermo (Sicilia)
-Catronovo	Castronovo (Nápoles)	-Pessaranum	Pesaro (Italia)
-Catanzari	Catanzaro (Nápoles)	-Pescarra	Pescara (Italia)
-Cesarauguste	Zaragoza (Aragón)	-Petrolorum	Pentone (Sicilia)
-Corantem	Corato (Italia)	-Sancti Erasmi	San Erasmo (Nápoles)
-Cussencie	Cosenza (Nápoles)	-Sulmonis	Sulmona (Italia)
-Cutroni	Cutro (Nápoles)	-Terni	Terni (Italia)
-Dertuse	Tortosa (Cataluña)	-Tossa	Tosa (Cataluña)
-Florencie	Florenia (Italia)	-Trani	Trani (Italia)
-Gaiete	Gaieta (Nápoles)	-Tiburi	Tivoli (Roma)
-Ilerde	Lérida (Cataluña)	-Valencie	Valencia (Valencia)

Index actorum**Alguacil**

- Castell, Antonio
- Dezcatalar, Pedro

Archidiacono

- Berard, Bernardo

Asesor del Gobernador

- Copons, Juan

Bayle

- Albertí, Arnaldo
- Torrens, Pedro

Banquero

- Mirabell, Juan de

Boticario

- Marí, Pablo

Camarlengo

- Cardona, Pedro de
- Olms, Berengario de

Canónigo

- Axaló, Martín
- Baguda, Dionisio de
- Berard, Bernardo
- Peric, Juan
- Sacasa, Juan
- Salvá, Juan

Carcelero

- Barbós, Jaime
- Bellver, Jaime

Castellano

- Roig, Vicente

Clérigo

- Aubert, Pedro Bernardo
- Brunet, Guillermo
- Despuig, Lázaro
- Sabater, Tomás
- Tolsa, Juan
- Vallseca, Juan de

Consejero real

- Albertí, Juan
- Castell, Antonio
- Claver, Juan
- Defunes, Ramiro
- Loscos, Lázaro de
- Pujades, Mateo
- San Clemente, Guillermo de
- San Clemente, Pedro de
- San Juan, Hugo de

Doncel

- Burgués, Francisco
- San Juan, Juan de
- San Juan, Pedro de
- Vallterra, Carlos de

Escolano

- Despuig, Lázaro
- Figuera, Bartolomé

Escribano

- Amer, Manuel
- Barceló, Nadal
- Bertó, Miguel
- Bóix, Miguel
- Callar, Pedro
- Capdevila, Juan de
- Casser, Raimundo
- Castelló, Arnaldo
- Cifre, Arnaldo
- Conill, Guillermo
- Costa, Pablo
- Dafín, Juan
- Esteva, Francisco
- Eymerich, Nicolás
- Falcó, (...)
- Ferrer, Daniel
- Ferrer, Jaime
- Godall, Pedro
- Guerau, Juan
- Juan, Mateo
- Just, Juan.
- Magí, Antonio.
- Magre, Gaspar.
- Masó, Lorenzo.
- Maura, Bernardo.
- Millars, Arnaldo.
- Mir, Francisco.
- Molar, Francisco.
- Roca, Antonio
- Rochafort, Manuel
- Roig, Bartolomé
- Rovira, Valentín
- Safont, Mateo
- Salvador, Antonio
- Sa all, Marcos
- Segura, Pedro
- Serra, Lucas
- Terriola, Juan
- Torrelles, Jaime
- Torrent, Andrés
- Torrent, Guillermo
- Valls, Pedro Bartolomé
- Vilella, Pedro

Gobernador

- Lupia, Bernardo de
- Olms, Berengario de
- San Juan, Hugo de

Guardian real

- San Juan, Pedro de

Jurista

- Ameñler, Francisco
- Castanyer, Gabriel
- Escala, Bernardo
- Geltrú, Galberto de la
- Grau, Raimundo

–Gual, Gregorio

–Siveller, Bernardo

Lugarteniente del Bayle

–Padró, Pedro Juan de

Lugarteniente general

–María (Reina).

Lugarteniente del Gobernador

–Lupia, Bernardo de.

–Montanyes, Antonio G. de.

Maestro Racionero

–Barut, Bartolomé.

–San Clemente, Pedro de.

Marino

–Pelegrí, Bartolomé.

Mayordomo real

–Albertí, Juan.

–Erill, Berengario de

–Grimona, Jimeno de

Médico

–Despuig, Raimundo

Mercader

–Alba, Pedro Agustín

–Alguer, Pedro

–Angel, Tadeo de

–Avinent, Juan

–Bartomeu, Juan

–Bertrán, Guillermo

–Colomer, Bernardo

–Dez Laner, Poncio

–Dez Pi, Juan

–Dez Pi, Marcos

–Espanyol, Pedro

–Ferrer, Juan

–Ferrer, Matías

–Garau, Pascual

–Jordá, Francisco

–Martí, Antiguu

–Miró, Galcerán

–Oliva, Bernardo

–Oliver, Galcerán

–Ribalta, Antonio

–Ripoll, Rafael Romeo

–Rovira, Arnaldo

–Rovira, Juan

–Riudemeya, Marcos

–Salt, Antonio

–Salt, Pedro

–Sastre, Antonio

–Saura, Bartolomé

–Vidal, Julián

–Vidal, Raimundo

Miles

–Albertí, Juan

–Ballester, Arnaldo

–Burgués, Galcerán

–Castell, Antonio

–Dezcatlar, Pedro

–Espugues, Bernardo de

–Espoi, Bernardo de

–Gualba, Ferrer de

–Gualbes, Fernando de

–Margarit, Bernardo

–Orrios, Gaspar

–Pardo, Juan

–Sabastid., Juan

–San Clemente, Guillermo de

–San Juan, Hugo de

–Tolsa, Martín

Militar

–Copons, Juan

–Defunes, Ramiro

–Gualba, Bernardo de

–Pardo, Pedro

–San Clemente, Guillermo de

–Vilanova, Francisco

–Vives Boil, Bernardo

Notario

–Agellí, Bartolomé

–Andreu, Pedro

–Artilles, Salvador

–Aubert, Francisco

–Ballester, Antonio

–Bertó, Miguel

–Bonet, Miguel

–Brú, Narciso

–Buadella, Cipriano

–Campfullós, Jaime

–Canyelles, Antonio

–Canyelles, Gabriel

–Carré, Juan

–Casanova, Pedro

–Castellar, Pedro

–Comas, Jaime

–Conill, Guillermo

–Coromina, Honorato

–Crespí, Juan

–Egida, Juan

–Estefanell, Mateo

–Esteva, Francisco

–Ferrer, Jaime

–Ferrer, Juan

–Folrà, Pedro

–Font, Bernardo

–Fornari, Miguel

–Gali, Miguel

–Gayá, Juan

–Gerardo, Juan

–Isla, Antonio de

–Jordá, Guillermo

–Martinez, Juan

–Matheu, Pedro

–Mediona, Nicolás de

-Mersal, Gabriel
 -Mianes, Gines
 -Millars, Arnaldo
 -Mir, Francisco
 -Miravet, Bernardo
 -Montreal, Juan de
 -Oliver, Juan
 -Pineda, Pablo
 -Pons, Pedro
 -Pujades, Pedro Pablo
 -Regoni, Narciso
 -Reixach, Mateo de
 -Salvador, Antonio
 -Salvador, Benedicto
 -Segura, Pedro
 -Tarrasa, Francisco
 -Terrasa, Nicolás
 -Terriola, Juan
 -Torrent, Andrés
 -Ubach, Juan
 -Vives, Tomás

Obispo

-Alfonso

Patrón de galera

-Lupia, Gilaberto de
 -Lupia, Nicolás de
 -Thomas, Tomás
 -Vallterra, Carlos de

Platero

-Moliner, Dionisio

Presbítero

-Andreu, Cristóbal
 -Axaló, Martín
 -Borrás, Antonio
 -Brunet, Guillermo
 -Brunet, Miguel
 -Castanyer, Gabriel
 -Corró, Antonio
 -Dez Coll, Bernardo
 -Falcó, Cristóbal
 -Font, Antonio
 -Fornals, Bartolomé
 -Jordá, Guillermo
 -Llobet, Francisco
 -Magí, Martín
 -Mir, Blas
 -Oliver, Bartolomé
 -Parera, Antonio
 -Pons, Antonio
 -Pou, Guillermo
 -Pou, Martín
 -Riba, Pablo
 -Rotlan, Arnaldo
 -Rovira, Bartolomé
 -Rovira, Francisco
 -Sabet, Jorge

-Sacasa, Juan
 -Santacilia, Jaime
 -Tamarit, Juan
 -Torrella, Geraldo
 -Torrent, Cristóbal
 -Ximenis, Francisco

Procurador fiscal

-Gayá, Juan
 -Plaza, Pedro

Procurador real

-Albertí, Juan
 -Loscos, Lázaro de

Regente del Procurador real

-Pachs, Gaspar de
 -Salt, Antonio

Reina

-María

Rey

-Alfonso
 -Fernando
 -Jaime
 -Martín

Secretario

-Axaló, Francisco

Secretario real

-Dez Pou, Pedro Juan
 -Fonolleda, Arnaldo

Índico

-Oliver, Juan
 -San Juan, Gregorio de
 -Tarrasa, Francisco

Tejedor

-Pellicer, Jaime

Tendero

-Salia, Bernardo

Tesorero real

-Soler, Tomás

Tesorero de la Real Procuración

-Pujades, Guillermo
 -Pujades, Mateo

Vicario

-Esplugues, Bernardo de
 -Juny, Bernardo de
 -Segol, Cerengario
 -Ximeni, Francisco

RESUMEN

El presente trabajo consiste en un estudio institucional, diplomático, codicológico y paleográfico del libro de cartas reales dirigido a la Procuración real de Mallorca titulado "Liber Regiarum Litterarum officii Regie Procurationis Maioricarum" que abarca los años 1442 a 1448. En el estudio diplomático e institucional se analiza el momento histórico respecto a la Real Procuración, luego se estudia la tipología documental, el significado jurídico-administrativo de los documentos y la estructura general de los citados documentos. En el estudio codicológico se siguen paso a paso las normas descriptivas del profesor Pere Bohigas. En el estudio paleográfico se analiza el tipo de letra, la grafía y un estudio de cada letra.

Para cerrar el trabajo se realiza un completo "Index Locorum" de los lugares en donde se datan las cartas reales con sus respectivas localizaciones actuales y un completo "Index Actorum" con todas las personas que aparecen en los textos agrupadas por sus profesiones o cargos.

ABSTRACT

The present work consists of an institutional, diplomatic, codicological and paleographic study of the Book of royal charters addressed to the "Procuración real" of Majorca (Attorney royal's office) entitled "Liber Regiarum Litterarum officii Regie Procurationis Maioricarum" which embraces the period 1442-1448. In the diplomatic and institutional study they analyse the historical moment concerning the "Real Procuración", then they examine the documentary typology, the juridical-administrative meaning of the documents and the general structure of the mentioned documents. In the codicological study we can follow, step by step, the descriptive norms of Professor Pere Bohigas. In the paleographic study they analyse the types of letters, the spelling and an examination of each letter.

To close the work they realize a complete "Index Locorum" of the places where the royal charters are dated with their respective present locations and a complete "Index Actorum" with all the persons who appear in the texts grouped according to their professions or posts.

Botiguers i quincallaires a la pagesia de la Mallorca medieval

GABRIEL LLOMPART

Un dels personatges importants de la vida quotidiana medieval en els pobles o pobles de Mallorca era el revenedor que, de forma sedentaria o ambulant, acostava al pagès molts de productes comercials i industrials de primera o segona necessitat que normalment no trobava en els tallers d'artesans veïns.

Aquesta manera de guanyar-se la vida dels quincallaires i botiguers, els primers a peu o amb un bístia carregada amb caixes, i els segons, amb establiment fix, han durat fins el nostre temps.

En efecte, durant la meua infància he viscut durant l'estiu a llogarets prop de Palma (Son Roca a 4 Km) on hi havia una o dues botigues que venien no només tota classe de comestibles sinó també una sèrie de productes, objectes i utensilis que a la ciutat eren objecte de comerç especialitzat (corderia, ferreteria, espartenyeria, cereria, ganiveteria, papareria, merceria, perfumeria, etc) Més endavant, en la meua joventut, a la Guinea Espanyola, em vaig topiar amb una classe de botigues anomenada "factoria", en la qual es podia trobar tota mena de mercaderies per a gent de règim de vida agrícola, i que segurament encara eren més parecudes a les botigues medievals ja que tenien un assortiment més ample i genèric que el de les botigues vilatanes que han arribat a la primera mitat del segle XX a Europa Occidental.

No obstant, el fet és que les històries locals no solen dedicar molt d'espai a aquesta classe de comerços. La causa és, com sempre, l'escassetat de documentació. La base d'aquest article, com es veurà, es troba en alguns inventaris. S'ha de pensar que els que pareixen tardans es mantenen en la tradició secular de la classe de negoci. Ni ho paga argumentar per provar que el comerç de les nostres tendes del segle XVI, que era el de les "ventas" de Cervantes, repetia el model dels segles XIV i XV.

A una vila de Mallorca, l'any 1389, fou proclamat un ban pel mostassaf disposant que "algun revenedor o revenadora qui vene peixe salat no gos vendra speciaria ne fruita verda". La raó que es donava era que venedors, ordinàriament, despatxaven el peix salat sense rentar-se les mans de seguida. Això feia que els clients trobasin que les fruites, les espècies o el sucre feien mal olor i tenien pitjor gust.

Com a conseqüència de les protestes d'un comerciant que assegurava tenir "sa tendaria de coses vendables, vendre pa, peix, salse, sucre, fruytes e altres coses", el lloctinent reial disposa que es revoqui el ban i senzillament es procuri tocar el peix mitjançant una tercera persona o rentar-se bé les mans després d'haver-lo grapejat.

I la raó que donava l'esmentat governador era que ell havia rebut "sumària informació com ne usen los tenders de la ciutat, axí de la vila d'amunt del Carrer de la Mar. E havem trobat que los dits tenders venen, e en lur tendaria tenen, per vendre, pa, peix salat, oli, speciaria, fruites seques o verdes e altres cosas... E si en la ciutat no es vedat, molt menys en les parròquies de fora que s'han a regir e a reglar segons la ciutat..."¹

Una botiga comença per vendre comestibles de revenda: com el pa, propi dels forns de puga, les espècies i el sucre que despatxaven els especiers o les fruites, que estaven sense dubte més barates en el mercat de verdures davant Sant Nicolau (Plaça del Gall) o de Santa Eulàlia. El peix sense salar es ven, lògicament a les peixeteries corresponents "de la vila d'alt i de baix". Queda clar que el peix salat és un altre capítol i es despatxa a les botigues o "tendarias" com diu el document.

Hem tingut la sort de trobar un llarg inventari d'un botiguer de la vila d'Artà datat a mitjan segle XV (1476) que serveix per donar una idea bastant exacta de les existències d'una factoria camperola en aquell temps. Després en compararem les llistes amb les d'una botiga d'Alcúdia del segle XVI (1588).

Naturalment, la cosa que s'ha de fer primer a un inventari d'aquesta classe és separar el parament domèstic del comerciant, de l'elenc de la botiga. No és fàcil. Nostre home té casa a Palma i a Artà i a ambdós llocs -a més del local del negoci a Artà- guarda productes i mercaderies generalment velles i passades.²

Per altra part el nostre comerciant -botiguer es diu en el testament- és també sastre. No hi cap dubte que ha exercit també la seva professió a causa de la qualitat i classes de teles, fils i altres béns de la seva propietat. A un altre lloc vaig cridar l'atenció sobre el bon nombre de sastres estrangers existents a Mallorca al segle XV. Pere de Viana era borgonyó "Nadiu de la senyoria de Borgunya" i a jutjar per les amistats que menciona en el testament: notaris, joiers, farmacèutics, teixidors, espasers, botiguers, estava ben relacionat. Només d'un "compare meu" anomenat Antoni Calderer, diu "que es de nació de francesos". També l'ofici de calderer sol ésser propi de jueus o conversos.

Pere de Viana no té béns immobles. Distintes quantitats en metàl·lic es troben en poder seu però la cosa que crida més l'atenció és la quantitat de clients que quan morí el botiguer, li deven diners per no disposar de líquid i per ventura hi tenen dipositat un objecte o penyora. Una trentena de persones es troben en aquest cas. Inclòs la casa i el paller d'Artà es troben en aquesta situació.

A més hi ha bastants deutors. Es troben inclosos en dos llibres: major i menor. No els copiam en el nostre elenc. És gent que comprava a la botiga a fiar. La majoria deven menys d'una lliura de gènere. Algunes persones en deven unes poques. Un cas aïllat és el del que va adquirir productes per deu lliures.

Més de cent pobladors d'Artà es troben en aquesta categoria. Els objectes que varen adquirir estan especificats. Qualque vegada apareixen gèneres que no veim a l'inventari, com aiguardent, ous, ferro, barres de ferro....

1 Arxiu del Regne de Mallorca (=ARM) AH-58 f.106

2 ARM Prot. Martí Terrers T-854 F.64 ss.

Les partides d'objectes en venda correponen als següents sectors: En primer lloc figuren les sabates. És un article que qualche vegada es venia per corredors o venedors ambulants. Ens consta que el sabater en Roura, junt a la Quartera d'Inca, va cedir "alcunes dotzenes de sabates" a Pere Bocó perquè les despatxàs on volgués. N'hi havia a sis, deu i dotze sous la dotzena. Això era l'any 1339. Passats quatre anys es demanaven comptes...³

Les classes de sabates enmagatzemades a centenars pel botiguer artanenc són, en primer lloc, de nin "per infants e fadrins⁴ M. 107,⁵ per infants ab ovella M.98; grogues de minyona M.13" Després de dona, talla de monja M.105; de dona, vermelles, primes, mongils A.11; de dona, blanques mongils A.12; grogues de dona A.13; de dona, negres mongils A.15; de dona, ab un botó A.16". I, naturalment, les de baró "poques e grans, grans e mitgenceres, de una forma e altra, de moltó ab vira M.105, M.107, M.108" El calçat d'importació prové de Cordova "primes, grans y M.109; mitgenceres A.330"

Juntament a les sabates es venen també espadenyes d'espert (A.184).

Devora el calçat hi ha que col·locar les polaines "antipares de moltó negre, per fadrí (A.307)".

Nostre home venia corretges i cinturons de pell o de tela. De les dotzenes que en té n'hi ha de plaques de llautó (A.207), de pell roja (A.223), i blanques (A.224) i potser d'altres colors (A.260).

Els capells d'home són de dues classes, segons la tela "bordat A.402 y llí A.407, 409" Per ventura ell els fabricava "d'una capsana de capiró A.259"

Una eina necessària per al pagès com la bossa pot esser la taleca, confeccionada ordinàriament de cànem (A.306, 364, 431, 423) o la simple bossa de llana (A.399, 400, 411) per a dona (o per home?) cosida en cànem (A.160) o en pell (M.137). Es pot veure la M. 134.

Un apartat que queda borrós és el que es refereix al vestit. El nostre comerciant posseeix teles, cintes, cordons, vels i merceria. La cosa que no és clara és allò que ven al públic o que ven confeccionat. Naturalment teixit de llana "drap de lana" (A.50, 174). S'ha de tenir present que comprava llana en brut, segons es veu per algunes partides (A.478, 479); aquest teixit de llana podia esser bast (cordellat A.66, 72, 75 89, 116, 168, 646) o més fi (setzé blanc .76, 645). Devora la llana hi ha el cotó (fustani A.61) i el fil (que pot esser de cànem o de lli: l'anomenat "bri de la terra" A.19, 59 que no està mesclat amb estopa).

Teixits més fins són el "cànem de ribera" (A.51, 54, 56, 68, 71, 167) Hi ha varietats que de vegades s'especifiquen "clar e sotil (A.190), cànem gros (A.164) cànem de màrfega (A.164, 189) mitgenser (A.169) vermell (A.170) grosser blanch (A.171) carmanyola (A.187, 188)".

3 ARM AAPel., 1343-1344: "Idus martii" 1343

4 Els inventaris de Pere de Viana van enumerats sota les sigles M i A. La sigla M es refereix als béns de la casa de Ciutat de Mallorca i la A als de la botiga d'Artà. Ho coneix A. Gili: *Artà al segle XV*, Palma, 1983, 22.

5 G. Llompart: *La pintura medieval mallorquina*, Palma, 1980, vol 4, 275; Joan Jambí (ca. 1469-1512)

Però són teixits delicats la tela d'Holanda (A.18, 22, 24, 25, 26, 27) "l'arbatge (A.62) i, sens dubte, la seda, que s'empra per adornaments ("flocadures de seda": A.279-284).

Peces de vestir només n'he trobades de dues classes: bragues (A.208) davantals de canem (A.243) i encara aquets darreres són dubtosos. S'han d'incloure els vels de cotó (M.132, 144; A.70) ben estotjats.

En canvi hi ha gran quantitat de fil. És comprensible ja que és sastre i té merceria, però estranya l'absència de botons. Es menciona "fil" (A.152) "fil de totes colors" (A.313) "fil de seda de totes colors" (A.401) "fil negre" (M.115) "fil vermell" (M.152) "fil blau (M.120) fil blau per cosir" (A.218) "fil de bri per cosir" (A.29) "fil de Nissa" (llavors en poder de Saboya (M.146) "fil de Borgonya" (A.362).

També apareixen moltes cintes (A.30, 55, 129, 131, 135, 136) i cordons (A.144, 150, 154, 229)

Completen l'apartat de merceria les agulles de cosir, subjectes, ja llavors, en papers al rest, i procedents de Centreuropa (M.163, A.318, 408) Pel que fa als didals n'hi ha d'home i de dona, per la quantitat que hi havia de sastres (A.403, 427). Imagín que les anomenades Nous de torn equivalen als ous actuals per cosir calcetins o objectes semblants (A.295).

També hi ha a l'inventari "agulles de cap" (A.5, 6, 222, 299, 334) empuntades en paper: més de deu mil. De dues mides.

Dos elements importants de la sastreria medieval són també les "tiretes" (A.30, 69, 145, 148, 149, 151, 156) i "els gafets" (A.209). Tenc l'humorada de pensar que les "anelles" esmentades són també mercaderia de cosidores (A.320). Les ganadures de dona comencen pels miralls, la majoria d'ells petits (M. 123, 130) (33 peces); A.200, 203, perfums (A.162) collars de perles de vidre de diferents colors (negre, verd, groc-verdós) "fils de vidre, granadura de vidre" (A.231, 232, 241, 242, 302, 398) rosaris -és a dir "penitències"- de vidre, coral, fusta i atzabeja (A.241, A.233, A.243, A.234) i anells de llautó, amb pedra i sense, i també de vidre (A.404).

Les pintes, algunes d'elles duen una llegenda que diu: "tot be", n'hi ha bastants (A.217, 220, 221, 315).

El gènere de fibra trenada apareix en forma de corda. Aquesta es fabrica de canem, en tres maneres: "prima, mitgensera, groseta" (M.104) Com avui mateix hi ha una classe més prima, que és la "llandera" del mateix material (A.288). Per acabar, en segueixen d'altres més senzilles: "corda de dogals", "corda de baldufa" (A.304, 305) fins a arribar al fil bast, anomenat com avui "d'ampalomar" (M.164, A.300, 301).

Cordes o fils especials són el de "ballesta" (A.99, 296) i l'emprat a sabateria "fil de lenes" (A.100); si no m'equivoc.

La branca del metall presenta gran varietat. Comença pel "ferro per obrar" (A.637), presentat en barres, segueix amb "tatxes, stanyades o negres" (M.163) i filferro

(A.255). Només figuren aixadells i falç (A.293, 265), entre les eines, i també sedassos que es devien fabricar a la mateixa botiga (A.430 i A.345).

Es depatxaven tres classes d'estisores: les normals, les de barberia i les de podar (A.214, 237, 238). M'imagín que a més hi havia, al manco, una quarta classe que no apareix: les de tondre.

Els ganivets apareixen distintes vegades (A.114, 226, ss). També hi ha una partida de tres-cents hams (M.124).

Altres metalls són rars: el coure de les "atxetes de carretell" (M.82); el llautó en llànties i encenadors (M.80); l'oripell per adornaments "orpiment, canonets d'or" (A.336, 412); el mercuri, per a bruixoles? (A.340), el bronze per a cascavells (A.241) de nins, cans o ocells de caça, l'estany per a llanternes (M.95).

La fusta treballada es venia en peces de torn com grifós (M.82), politges i canelobres (M.57), o elaborades a mà, com les culleres (A.201, 202) o els fusos (M.55 ni més ni menys que 750 unitats).

En pell, trobam alguns guarniments d'animal de càrrega (A.290) solament.

Les botigues depatxaven material d'escriptori o d'escola. Sabem que en el segle XVI s'aprovisionaven dels llibrers, però en temps més llunyans no coneixem les fonts de proveïment. Sens dubte els notaris es proveeixen a la ciutat però els particulars i artesans van a cercar a la botiga el paper blanc d'escriure (A.211), els llibres per albarans (A.256), la tinta (A.441), l'adreç d'escriure "bainots" (M.93) i també "cartes de ABC" (A.292), "Cartes de pregamí d'ensenyar minyons" (A.397) per als nins.

Sobre el capítol de la il·luminació hem de recalcar senzillament la sòlita presència de la cera en forma de "pans" (A.585) "estadal" (A.531, 539), "candeles" (A.213). Al seu costat figura el sèu, en forma de "candeles" (A.257). I també l'encens, que es vendria a la parròquia al manco en casos especials (A.251).

Una botiga medieval té també un sortiment de drogueria. Es ven sofre (A.380) mangra (A.332) blanc de plom, A(383), trementina (A.269), alum (M.117). També sabó (A.183). La ramaderia i la química casolana necessiten un mínim d'elements substancials.

Igual succeeix amb la farmàcia. En principi la farmàcia utilitzava el sucre (A.253) i sucre candí (A.312). La "conserva" (A.254) o confitura s'empra a vegades, amb fins mèdics. No diguem la pomada (M.118) i la triaga (M.90, A.361). Igual la camomil·la (A.374).

Les espècies hi juguen un gran paper en la condimentació de l'època. La més normal es l'anomenada salsa (M.68, A.48). Amb ella es despatxa safrà (A.368) gíngebre (M.119, A.216, 268, 369), canyella (M.138, A.249) i altres substàncies menys conegudes avui: "batafalúa" (A.250) "siripliga" (A.270, 271), "boarmini" (A.375,382), "garaugan" (A.250) "alfobes" (A.385), "bou de xarch" (A.386). No sé quin sentit pogués tenir aleshores l'apel·latiu de "llavors" (A.314-370). La paraula regalim encara és viva i coneguda entre els nins dels suburbis (A.141).

Quant a comestibles, l'inventari no enregistra productes peribles com a fruita o hortalisses. Tampoc enregistra ous i consta per la llista de deutors que es venien, ni vi i també consta el despatx d'aiguardent per la mateixa font. Hi ha constància d'arròs (A.182, 365). Hi ha dades sobre peix salat (A.475) i sardina (A.606). Les partides de cereals ("forment" A.468; "civada" A.622; "ordi" A.587, 590, 621, "avena" A.635; "guixes" A.467) varen poder servir ben bé per al consum familiar. Formatge, sal i oli (A.575, ss) en canvi, bé es varen poder despatxar. Com no sabem res de la malaltia i mort del propietari i gerent del comerç és explicable que també quedin borroses les partides que fan referència a l'apartat de comestibles i fungibles. Com és mesuraven aquests gèneres ho sabem per la presència de les mesures: la romana (A.643), les balances grosses (A.433), les mitjanes (A.829) i les petites (A.324). Per als fruits secs es recorda la "barcella" (A.474) i "l'almut" (A.609). La gran estera per a les mesures de gra. (A.586).

He deixat pel final recordar la venda de jocs: es venien daus (A.403), cartes (A.519), i pilotes (A.416). Es probable que els jocs de cartes, a aquestes altures, fossin encara pintats a mà que és allò que passava amb les estampes de sants que la casa expenia: "XXVIII papers pintats de figures de sants" (A.265). El primer professional que s'anomena naiper compareix a l'illa en aquest moment i procedeix de França, ho desconeixem tot d'aquest home, manco que també pintava i que econòmicament no li anava massa bé.

L'any 1588 mor a la ciutat d'Alcúdia un botiguer natural de Santanyí, vell i amb botiga a la plaça de l'Ajuntament anomenat Bartomeu Vicens, àlies "Codony". L'inventari té menys producte, que el de Pere de Viana, considerat abans. De totes formes és interessant per a fixar la presència dels que podríem considerar típic d'un professional de la seva condició. Més quan el notari no en diu res.

Es el gènere que guarda en la seva casa que el delata. Després, al final del document, com de passada, es menciona "la botiga".

Nostre home ven poques teles. Un poc de "drap (prim Al.2; drap de compra Al.33), de blanquet (Al.5 a), de cotonina (Al.29) i de mussolina" (Al.31)

Millora el gènere de merceria. Cintes (Al.10, 39, 99) benes (Al.11, 98), cordó (Al.101, 102). I ja té peces senseres. També despatxa tiretes (Al.22, 27), i botons (Al.27). Els compta per dotzenes. Té quatre cabdells de fil de Sagunt (Al.23, 48). Per acabar, hi ha una bona quantitat d'agulles caparrones" (Al.16). Van empaperades o dins estoig, com véiem abans.

Junt a les pintes de sempre (Al.16) trobam ara ulleres (Al.18, 19) les que du el savi Sant Jeroni en els quadres flamencs del Renaixement.

I a propòsit: les existències del gènere cultural s'amplien respecte del segle anterior. Hi ha paper d'escriure (Al.5) i els llibres d'albarans en blanc (Al.106), també hi ha llibrets de *Set Salmes*, del *Pelegrí* i *Vesprals* (Al.24, 25). Amb ells el mestre d'escola ensenyava els nins.

Les pilotes que hi ha en existència arriben a quatre dotzenes (Al.61).

Alcúdia és port de mar: a la botiga es venen hams de tres mides. (Al.20).

No despatxa el botiguer cordes de ballesta. Les armes de foc estàn a l'abast de tothom. Ara es ven pólvora (Al. 3,68).

No obstant, en l'assortiment de drogueria hi ha encara el sofre (Al.118) i l'alum (Al.35, 118) a més del verdet (Al.28).

En cereria només despatxa candeletes de sèu (Al.69).

L'alimentació està present per la sal (Al.17), l'arròs (Al.44), l'oli (Al.50, 51, 59) i les olives (Al.52, 53).

En espècies enmagatzema sucre (Al.8, 119), pebre (Al.I), salsa (Al.37), canyella (Al.7) i les enigmàtiques "llavors" d'abans (Al.4).

Les mesures del botiguer són una romana, unes balances corrents i unes altres petites per a fil d'or (prova que en venia). L'oli es despatxa amb un "mig quart".

L'ofici dels revenedors es presta a sortir al camp a despatxar a fires i festes o deambulant per les viles i finques del camp, carregat amb la mercaderia o acompanyat amb una somera.

Les notícies que tenim d'aquest tragí provenen a vegades de que realment o pressumptament han utilitzat mesures trucades i han estat denunciats. Això els va passar als jueus Mardufay Soleymen i Sabatay Nathanell, "tenders", als quals a causa d'alguna "onça, minva de pes", el "mostassaf" de Binissalem havia pres algunes "merceries". El lloctinent reial, dia 4 d'agost de 1383, mana que els hi siguin retornades, provada la inconsistència de l'acusació.

Cosa semblant li passà a Joan Janers de Rosselló, mercer, al qual el mostassaf de Muro li recollí una mida de teixit de li per vendre en mida falsa i no pagar l'import, pretenent imposar-li una multa de 20 sous. També, en aquest cas, el lloctinent reial li canta santa clara, recriminant-li el criteri mesquí i avariciós i manant-li retornar la prenda. Així es feia el 24 d'abril de 1394.⁶

A altres ocasions el lloctinent reial intervé amb una carta de presentació dels mercers per preveure els obstacles que puguin trobar de part del polític localista. Així passa en una recomenació general destinada a les autoritats foranes a favor de Joan Sans i Pere Morter "mercers, que entenen anar en vostres parròquies segons que a nos han proposat, per vendre lurs merceries e aquelles han vendre e mostrar a les gens, qui n volen comprar, en les festes i diumenges, com les gents son en les viles o pobles d'aquexes parròquies aplegades". El lloctinent vol que no se'ls hi posi traves "si en los diumenges o festes colents, après missa, volran lurs merceries vendre". Així succeeix el 20 de març de 1395.⁷

Les precaucions d'aquests mercers eren justificades perquè, deu anys abans, "un jueu torner, diumenge prop passat era exit de la vila d'Incha ab una bisti corregada" i el mostassaf li llevà una peça de tela acusant-lo d'haver trencat el diumenge. El lloctinent

6 ARM.AH-66, f.185.

7 ARM.AH-65, f. 4.

adverteix que “los jueus no son obligats colre les nostres festes sino solament observar la ley musaycha”. Cosa que ja s’havia advertit abans en lletra del 9 de juny de 1375.⁸

Es compren, per altra part, la desconfiança envers dels revenadors, perquè era un ofici que es prestava a la vida d’engany i a la picaresca. Un mercer o quincallaire curiós era el que apareix a una carta del lloctinent reial del 2 de maig de 1386.⁹ Vegi’s el que passà:

Un bon dia el “bal-le” de Sóller manà pres a la cúria de Palma un homo sospitós, “un homo sospitós, lo qual aparia esser espia de moros”.

Quina era la culpa? Cap. Només que “lo dit hom havia la care morischa e los galips del dit home, a parer de vosaltres, era morischs. Per ço com lo dit hom portave el cap un alfirem o una tavayoleta ligada”.

El “bal-le” el feu agafar i el va reconèixer. Resultà circuncís. (“Aquel haviets reconegut en lo membre seu e era recuyllat”).

Quan s’aclariren les coses va resultar que “el dit hom es de la ciutat de Balaguer, avui en la yla de mallorques e va axí com a mercer, per la yla, per sustentació de sa vida” El “bal-le” de Sóller li va haver de retornar els “cinquanta e dos sols e la sua merceria e sach”. Tota la presumpció d’espia es venia abaix per què “lo dit hom no es recuyllat de natura, mas per accident per mal que ha haut en lo dit membre seu”.

Quina podia esser la “merceria sua” d’un quincallaire o mercer ambulant ho sabem gràcies a l’elenc d’un quincallaire de 1563, que recorria l’illa amb una mula carregada amb “dos portadores de lenyam ab cuberta i tancadura”.¹⁰

Vet aquí la llista de les mercaderies, ordenades com els inventaris, per establir comparació:

- Tela de llana de “vintena”, crua i blanca (M.M.3,4)
- Vels de cotó (MM.6)
- Calçons confeccionats (MM.9-12)
- Calces d’home i dona (MM.7-8)
- Fil de cotó i seda (MM.28 y 29)
- Cinta blanca (MM.35)
- Cinturons (MM.33)
- Bosses (MM.34)
- Botons (MM.17)
- “Gafets” (Han desaparegut les “Tiretes”) (MM.19)
- Agulles de sabater (falten les de cosir) (MM.27)
- Didals de llautó (MM.27)
- Fusos (MM.32)
- Pintes (MM.26)

8 ARM.AH-50, f. 41.

9 ARM.AH-52, f.59

10 ARM Prot. Bartomeu Miquel, M-1058 ff.80-82v. La sigla per la qual anomen l’inventari és MM (Mallorca, repetit; per tenir el primer inventari de Pere de Viana que també està aixecat a la ciutat de Mallorca).

Arracades (MM.20)
 Collars de vidre (MM.21)
 Collars d'atzabeja (MM.31)
 Collars de coral (MM.44)
 Claus de ferro (MM.18)
 Ulleres de vidre (Mm.16)
 Abecedaris (MM.15)
 Tinters (MM.25)
 Adreç d'escriure (MM.24)
 Jocs de cartes (MM.13)
 Jocs de daus (MM.27)
 Pilotes de pell (MM.14)
 Gengibre i anís (MM.22, 23)

Vull cridar l'atenció sobre el tema i que algú pugui publicar alguns inventaris de botiguers rics de la ciutat del segle XIV que informin a fons i detalladament, sobretot de teles i altres mercaderies d'importació.

Abans d'acabar deixam en notes algunes advertències com a afegit al *Diccionari d'Alcover Moll*¹¹ i un apunt de noms de procedència de productes d'importació

11 El sentit del vocable "salsa" com apareix en els nostres inventaris no figura en el DCVB d'Alcover Moll. En efecte, salsa era una classe d'espècia que es despatxava en pols, desconec quin era. Però a través dels llibres d'obres de la Seu de Mallorca es veu que els "baciners de l'obra de la Seu" de Mallorca i Menorca eren obsequiats anualment amb un paper ple de salsa als segles XIV i XV. Aquesta és la salsa que despatxen els nostres botiguers.

El vocable "erbatge" per designar certa tela esmentada pel DCVB com del segle XVII, se l'ha de augmentar, almanco, al S. XV.

La tela "demito" (A.60) no he sabut localitzar-la en el DCVB. Ni el terme "aliana" en relació amb la ballesa (A.258) tampoc apareix "lansa de glavi" sinó solament "glaviot" (M.43).

I

Inventari del sastre y botiguer Pere de Viana (1467)

E primeramente atrobam en lo alberch hon lo dit defunt, dementre era en la present ciutat habitava, situat en la costa den Caulelles, lo qual tenia a loguer, les robes e coses següents:

En la cambra hon morí

1. Primo, un llit ab posts e banchs, e ab sa marfega plena de palla, ab un matalaf sotil de cànem, sens lana, los quals los dits manumissors per amor de Déu, donarem a na Anna, serventa del dit defunt.
 - Item un travesser de borra sotil, lo qual los dits manumissors donaren a la dita Anna.
 - Item una tela de lansol, devant lo llit, sotil.
 - Item dos lansols, ja usats molt, de quatre teles caascú.
 5. Item una vanova feta com a cubertor blanca, sotil.
 - Item un lansolet, que serveix per sobrecel. squinsat.
 - Item una capa de drap negre, vella, del defunt.
 - Item un altra capa vella, comsemblant de la demunt dita, del dit defunt.
 - Item una cota de drap negre, folrada de pells blanques, del dit defunt, molt usada.
 10. Item un gonell blanquinós ab les mànegues verdes, folrat de blanquet, moltvell.
 - Item unes calces velles, de drap negre, squinsades.
 - Item un gipó de damito senrós, ab ses mànegues negres e lo collar de drap blau, vell.
 - Item un gipó de drap vermell, faldut, molt vell.
 - Item un barret de agulla, doble, molt sotil.
 15. Item dues camises e unes companyones del dit defunt, ja molt usades, una de les quals es stada per nosaltres dits manumissors donada, per amor de Déu.
 - Item unes calces negres e uns calsons blanchs de drap, molt usat.
 - Item dos parells de pehuchs de blanquet, dolents.
- Item unes tovalles, taulars, ja squinsades.
 - Item un tros de tovalla vell.
 20. Item dues tavalloles: una bona; altra sotil.
 - Item un travesser de ploma, sotil.
 - Item tres coxins de borra, sotils e petits.
 - Item un tros de flassada, squinsada tota e foradada, la qual los dits manumissors donaren a la dita Anna.
 - Item un talech de canem, petit, sotil.
 25. Item un teletquet de cànem vell, squinsat.
 - Item una banasta de jonchs per axugar draps.
 - Item un pagès per tenir lumener.
 - Item tres berengueres de terra sbrecades, velles: una gran e dues poques, les quals los dits manumissors, per amor de Déu, donaren a la dita Anna.
 - Item una sanalla de palma, vella.
 30. Item un parell de sabates bones, portades por lo dit defunt, primes.
 - Item dues sanalles de palma, en la una de les quals havia nou plats de forma mitjana "blaus" e una scudelleta de stany sclaffada.
 - Item dos capells de palma, vella e dolents.
 - Item dues altres sanalles de palma, en la una de les quals havia un tros de corda de canem prima e un martell de ferro petit e en l'altra onze culleretes petites de fust e dues pintes de pentinar lo cap, petites de fust.
 - Item una sanalla de palma podrida, ab sinch culleres de fust, de forma ampla, noves.
 35. Item una ratera de fust ab retxos de ferro, sotil.
 - Item una conqueta de aram, poqueta, padasada e vella.
 - Item unes graselles velles e uns ferros de foch e un ast de ferro tot sotil.
 - Item una paella ab sa giradora tot sotil.
 - Item unes bonetes squinsades e molt dolentes.
 40. Item un spiador de fust de lana.
 - Item coffret, ferrat, ab frasques de no res.

- Item un capell de filtre petit, blanch, amb un cordó de ceda negra ab flocadura als caps.
Item tres lanses; un glavi, altre de xereix, altra godondard vell.
Item un dard ab lo ferro ampla, vell.
45. Item una capseta de fust larga, hon havia un poch de fil embolicuat e dolent ab un trancador o enbotonador de sartre vell.
Item una capsa rodona podrida ab frasques de no res.
Item dues coltellines dolentes e velles: una ab beyna e l'altra no.
Item tres parells de cardes velles sotils.
Item un taulell de taules ab ses taules, petit, de poch valor.
50. Item un paneret de canya, petit, ab un cademat vell e dos morishs ab llurs claus e unes tizores velles.
Item una castanyeta de vidre cuberta de spart, la qual los dits manumissors donarem a la dita Anna.
Item un sach de cànem larch e un petit.
Item un tros de tela de cànem, grossera, de larch de entorn dues canes.
Item una bogeta de cuyro.
55. Item un caixó de fust hon havia DCCL fusos de filar entre uns e altres.
Item XII corriolets de fust molt petites e sis parells de torters de fust, tot nou.
Item un banch ab sos petges darrera lo llit, vell e dolent.
Item quatre ampolles de vidre, la una de un quarter, les altres mitgenses e un brocal sens sol.
60. Item un pesal de ferro, qui trau dues o tres lliures.
Item un cabastre e dos trossos de corda de spart vell.
Item un canalobret de lautó petit molt, per escriure.
Item dues barrines, unes tanalles, un forrelat e un martell, vell tot.
Item un mig cofre vell, vermell, ab unes frasques e coses de no res.
65. Item un cedàs ab lista de ceda vell.
Item una sacha de cànem clavada a la finestra, molt vella.
Item un orinal ab sa sarpellera vella.
Item tres gerres de terra closes de guix, dins les quals se diu ha dinades de salsa e species.
- Item una romana ab son piló mitgense
70. Item un cossi de terra, poch.
Item una altra romana, molt petita, ab son pilonet.
Item una post vella e dos banchs de taula podrits.
Item una picassa e cap martell mitgense.
Item quatre lumeners de ferro sotils e dolents.
75. Item una sanalla de palma vella ab calç.
Item una alfàbia envernissada dins la qual ha un poch de ordi per lo aza.
Item un librell de terra hon havia una sort de claus barcarols.
Item un calderó an ansa mitgense apadassat.
Item una capsana de capiró.
80. Item dues cadenes de làntia e sis guarniments de fil de aram per lànties petites e dos plechs de lantons per tenir les metxes o blens.
Item una taleca nova ab vuyt lliures de farro.
Item una altra taleca nova ab una dotzena de exetes de carratells.
Item un satrill de terra buyt, lo qual donaren los manumissors a la dita Anna.
Item una satrilla de terra envernissada, de tenor de un quartà ab una ansa.
85. Item una olla de terra mitgense.
Item una librelleta e una cassola de terra.
Item sinch mans de paper de strassa.
Item una olla de terra poqueta, plena de mantega.
Item un paneret de verduchs prims, pla, ab un cloedor de letres de fust sens senyal e dos raors dolents.
90. Item una olla de terra an triaga (una lliura).
Item dues librelletes de terra.
Item una tauleta ab sos petges, vella e dolents.
Item una olleta de baynots.
Item una lentera de stany dolenta.
95. Item una ampolleta de vidre ab un poch de aygua de murta.
Item un talech o sach de cànem hon havia:
Primo, una taleca vella ab un poch de segí.

- Item quaranta tres parells de sabates de infant, ab orella, petites.
 Item dos plechs de fil de gansalles de fil de ballesta hon havia sis gansalles en cascuna mostra o plech, a modo de dinades.
100. Item XVII capdells de fil de lenes.
 Item dos capdells de corda de balduffa mitgenssers.
 Item XIII capdells parells de calcetes de infants, de agulla, blanques.
 Item en torn una l. de fil de cotó gros e unes poques de agulles de cosir velles.
 Item dos plechs de corda de cànem prima e un plech de corda mitgenssera e un altre de corda grosseta.
105. Item un talech de cànem hon havia cent sexanta nou parells de sabates de moltó de una forma e altra, entra, entre poques e grans e de infants e XXXVI parells de sabates de dona, talla de monja, e un parell de grogues.
 Item tres monolls de serres per a sabater.
 Item un altre telech de cànem hon havia LXVIII parella de sabates de moltó, ab vira, entre grans e mitgenseres.
 Item XXVIII parells de sabates de moltó, ab vira, per infants e fadrins.
 Item XXIII parells de sabates primes, grans, de Cordova.
110. Item un talech de cànem, ple de passols burells e part de blancha, los quals no son posats vendre e son en casa del discret en Bartomeu Subirós.
 Item un altre talech de cànem hon havia dos rams de lana blaus per vores e un carratell o barril dins lo dit talech hon havia:
 Primo una l. de fil de donarda.
 Item dues l. de lavors.
 Item tres dotzenes e quatre ganivets ab sos mànechs vermells.
115. Item una l. de fil negre.
 Item una l. de fil blanch de donarda.
 Item una l. de alum.
 Item un potet ab tres onzes de pomada.
 Item gíngebre sinch sous, en dinades.
120. Item dues l. tres onzes de fil blau.
 Item tres rahors grossers.
 Item dues grosses de tiretes anb tres parells blanques.
 Item XXXIII miralls petits, sotils.
- Item CCC ams de oblada.
125. Item tres l. de cotó blanch filat.
 Item una caixa poqueta de taules de Venècia, sotil, devant lo dit, ab son pany e clau dins la qual havia:
 Primo una l. de fil blau embolicat en paper, per cosir.
 Item un altre paper ab entorn una l. de fil negre, per cosir.
 Item un altre paper ab dues dotzenes e dos linyells en una madeixa, de vetes pintades de stam, per a tanyir.
130. Item dos miralls petits ab lluna.
 Item un altre paper ab una pessa de vetes de stam, violades.
 Item sis vels de coto blanch ab un paper.
 Item dues troques de cotó filat, grosset, blanch.
 Item un paper hon havia XII bosses de albadina blancha.
135. Item un paper ab dues pessas de veta blancha, de strenyer cap.
 Item un altre paper ab veta de cabes, dues pessas.
 Item un paper ab bosses negres grosseres de cuyro.
 Item un paper de canyella cencera, entorn de mitja l.
 Item un cint de cuyro negre ab un ganivet.
140. Item una spasa ab cruera e baynasa sotil, la qual no ses posada vendre e es en casa del discret en Bartomeu Subirós.
 Item un paper ab regalècia.
 Item un gipó de Hosteda blava, del dit defunt.
 Item un gonell blau.
 Item sis vels de cotó grossers.
145. Item uns calsons de blanquet e unes bragues marineres de blanquet sotils.
 Item sis dotzenes e mitja de corretges noves.
 Item una cogulla de drap verd grosser.
 Item un cànyem e un talech de cànem.
 Item un plech o bolum de cànem burch, qui tira dotze canes e mitja.
150. Item un libre gros de forma de mig full, libre de deutes, e un libre larguet de memorial, cuberts de pregamí.

- Item una bossa qui-s te ab una corretja ab algunes claus, dins la qual bossa havia un anellet d'or ab una pedra de robí petit molt e sotil e una clueta e tres oracions de paper.
- Item un sint de cuyro vermell vell que portava lo dit defunt, buyt, ab un ganivet.
- Item un talech de cànem petit hon havia set sous, vuit diners en doblers.
- Item una bossa de cuyro ab sis monedes de coure ab part de liga de argent.
155. Item una altra bossa de cuyro o serronet hon havia mig rey al d'or, onze florins d'or e un ducat venecià.
- Item una cadira plegadissa.
- Item un cadaf de aram.
- En lo meniador del alberch que tenia lo dit defunt en Ciutat*
- Primo, una taula larga ab sos banchs, dolenta e vella.
- Item un banch devant la taula vell.
160. Item un artibanch de una caixa vell, lo cual per nosaltres dits manumissors es stat dat a la dita Anna, hon havia:
- Primo, unes manxetes, una pua de torn, dues madexes o papers de gansalles hon havia sis gansalles en cascú.
- Item tres papers ab bosses de albadina, plenes de asenci.
- Item un paper ab tgaixes e negres e un paper ab unes poques de agulles de cosir, grossetes, en nombre de cent.
- Item sis dinades de fil de ampalomar.
165. Item una satrilla verda, la qual, per nosaltres dits manumissors, fou donada a la dita Anna.
- Item un paner de verduchs.
- Item dos trossos de stora, vella e dolenta.
- Item un ymatge de nostra dona de guix e quatre papers, lo que tot donam nosaltres dits manumissors a la dita Anna.
170. Item un canalobre de ferro vell.
- Item una scala de gat ab tretze scalons.
- Item un morter de pedra.
- Item un pagès.
- Item quatre olles de terra, entre bones e dolentes.
175. Item sinch plats de terra, vells.
- Item vuyt scudelles de terra.
- Item tres librelles de terra blanques e una verda.
- Item una cullera de fust e un torn e un boix de fust.
- Devall en la stabla*
- Primo un aze de pel negre, ab son bast e una sarria de palma.
180. Item dos petges de taula, vells e podrits.
- Item una caixota, sens fons e cuberta, e un taulellot podrit e un tros de post esclafada.
- Item una caixota, sens fons e cuberta, e un taulellot podrit e un tros de post esclafada.
- En lo pou*
- Item un poal fet de una servellera ab sa corda de spart.
- Item una corriola
185. Item atrobam e nos denuncià en Salom, sabater, que sta devant la taula hon se tallen los bochs en la carniceria major de la Ciutat, que tenia uns stivals de Cordova, los quals li havia fet sobresolar lo dit defunt dementre vivia.
- En Artà*
- E dissabte, a XXVIII de desembre, any mil quatrecent setenta set, continuant lo dit inventari, nosaltres, dits manumissors, atrobam en la vila de Artà les coses e robes següents:
1. Primo atrobam en casa de madona Blanquera, la qual sta al costat de la casa del dit defunt, que aquell dit mestre Pere li havia comanat dues caxes, un caixó poquet e dos artibanchs tancats tots ab llurs panys e claus.
- En una de les quals caixes, ço es la menor, qui stava uberta atrobam:*
- Primo mitja cana de cànem gros.
- Item una pessa de drap della stopa, la qual, segons en aquella sta intitulat de ma del dit defunt, sta penyora per tretze sous. Es den Guillem Monserrat de la dita parròquia. Los quals rebé lo dit Francesch Canyet, altre dits menumissors, en comptants del dit Monserrat e fonch restituïda la dita penyora.
5. Item quinze papers de agulles de cap, de sort mitgensera.
- Item set papers de agulles de cap, de la matexa sort.

- Item dues canes, set palms e mig de cordellat blanch, stret.
Item una vànova prima, obra de ondes, sotil.
Item en lo dit caixó petit, blanch, atrobam ço qui.s segueix:
10. Primo un canamàs vell, squinsat.
Item tres parells de sabates de dona, vermelles, primes, mongils.
Item sis parells de sabates de dona, blanques, mongils.
Item dos parells de sabates grogues, unes de dona, altres de minyona.
Item quatre parells e mig de sabates de dona, negres, mongils.
15. Item sinch parells de sabates de dona, ab un botó.
Item un paper ab quatre boces de drap, per a dona.
Item una coha e un cosset de dona, usats.
Item una tela de Olanda grossa, qui tira tres canes, sis palms.
Item una altra tela de bri de la terra, de ampla de tres palms, qui tira quatre canes, dos palms.
20. Item un tros de bordat qui tira dues canes e mitja.
Item mitja cana de canem prim, stret.
Item sis palms de tela de Olanda, grossa
Item sis palms de bordat.
Item tres canes de tela de Olanda, mitgensera.
25. Item una cana i mitja de tela de Olanda, mitgensera.
Item tres palms scassos de tela de Olanda, prima.
Item una cana de tela de Olanda, prima.
Item tres canes, sis palms, de tela de ampla de sis palms, cruenya.
Item un ram petit de fil de bri, vermell, per a cosir.
30. Item una dotzena e mitja de tiretes de ceda, de diverses colors, petites de larch de un palm, ab caps.
Item una altra dotzena e mitja de tiretes de ceda de un palm de diverses colors ab caps.
Item una altra dotzena e mitja de tiretes de ceda de un palm de diverses colors. ab caps.
Item vuyt tiretes de ceda de diverses colors, ab caps reorsat, de larch cascuna de dos palms.
- Item una cana sich palms de ceda, reforsat, leonada.
Item quatre canes de veta de ceda verda, reforsat.
35. Item tres canes de veta de ceda groga, reforsat.
Item quatre canes de ceda, reforsat, morat.
Item quatre canes, sis palms de veta de ceda, reforsat, groch clar.
Item quatre canes e mitja de ceda blava, reforsat.
Item nou tiretes de ceda ab caps, reforsat.
40. Item sinch cordons de ceda, ab caps de civilla.
Item quatre canes de veta de ceda civilla scacat.
Item vuy canes de veta de ceda civilla, color de morat.
Item tres canes de veta de ceda negra civilla.
Item tres canes e mitja de veta de ceda civilla vermell, ab llistó groch al mig.
45. Item dues canes de veta de ceda civilla blau.
Item sis canes de veta de stam morat groga.
Item una aluda de albadina, ab entorn tres onses de salsa.
Item en la dita caixa gran, tancada ab son pany e clau, atrobam ço qui.s segueix:
50. Primo mitja cana, manco un quart de drap de lana, verd.
Item una pessa de tela de ribera, grossa, qui tira set canes.
Item sis palms de tela de la mateixa sort.
Item set palms de tela scacat, per cubertes de gipó.
Item quatre canes de canem de ribera.
55. Item una pessa de canem stret qui tira vintisis canes.
Item una altra pessa del mateix canem qui tira sinch canes, sis palms.
Item un scapoló de bri e stopa qui tira tres canes, dos palms.
Item un scapoló de demito negre qui tira dues canes, sinch palms.
Item un baló o fardell de drap o trossos de drap, ço es l.i e stopa e un mantell de bruneta qui, segons en la cara atrobam scrit de ma del dit defunt, es den Anthoni Sanxo del Racho. Sta. penyora per deu lliures.

60. Item una cana sinch palms de demito leonat.
Item una cana, dos palms de fustani blanch pelós.
Item unes tovalles blanques de taula larga, intitulades de ma del dit defunt que son del barber, penyora per XVII sous. Les quals rebé lo discret en Barthomeu Subirós, altre de dits manumissors en comptants del dit Marc, e fon li restituïda la dita penyora.
Item un scapoló de arbarge qui tira sinch canes, sis palms.
Item un lansol de bri e stopa usat e una calota de vellut vert ab trenes de or vella e una cullera de argent, intitulat de ma del dit defunt que es de la dona Truyola, penyora per vintidós sous, deu diners.
65. Item unes tovalles de taula larga ab listes blaves ja usades, intitulades de ma del defunt, que son den Anthoni Morey. Stan penyora per sis sous.
Item un scopoló de cordellat blau stret qui tira set canes, sis palmsembolicat ab mitja cana de canem gros.
Item un tros de cordellat blanch qui tira una cana, dos palms.
Item un palm de drap de tela de ribera.
Item una barrina.
70. Item sinch vels de cotó grossos e dos vels de cotó prims.
Item sis palms de tela de canem blau.
Item dos palms de cordellat negre.
Item tres dotzenes de cordons de cabrit blanchs.
Item vuyt dotzenes de tiretes blanques e tres dotzenes de tiretes vermelles.
75. Item una cana de cordellat blanch stret.
Item una cana e mitja de setzè blanch, la qual, per nosaltres manumissors, fou donada, per amor de Déu, a frare Oller.
Item una gramalla ab son capiró de drap de dol, la qual los dits manumissors donaren, present lo, notari devall scrit e altra gent, a.n. Joan Pera, al qual lo dit defunt en son testament la leixa e mana donar.
Item una polanda de drap violat, folrada lo cors de blanquet, ja usada.
Item un gramalló o passatemps de dona, de drap verd oldà.
80. Item un mantet de drap leonat, dolent e vell, lo qual los dits manumissors per ma del dit mossen Moragues donaren, per amor a Déu, a cert home pobre.
Item dues barretes negres dobles: la una, nova; l'altra, vella eremandada.
Item dues barretes sanars negres e una morada.
Item dues barretes morades dobles.
Item tres barretes sanars vermelles arnades.
85. Item dues barretes dobles negres i arnades, les quals totes barretes staven en una coxineria vella.
Item un gipó e una barreta, vell tot e dolent.
Item en hu dels dits artibanchs, tancat ab son pany e clau, lo qual es de la dona muller den Fransoy Peralló, penyora per quize sous, lo qual li son tornat pagant aquells a nosaltres, dits manumissors, atrobam les coses següents:
Primo un lansol, intitulat de ma del deffunt, que es den Pere Crespi, penyora per XI sous.
Item un tros de cordellat verd, qui tira nou palms.
90. Item una cana de bri e stopa.
Item un scapoló de cordellat blanch, lo qual tira dues canes e mitja.
Item un lansol de quatre teles de bri e stopa, usat.
Item un altre lensol de tres teles de bri e stopa, vell e dolent.
Item un altre lensol de quatre teles, vell e apadassat.
95. Item un plech de tovallons listats, vells, qui tiren dues canes.
Item un altre plech de tovallons listats, qui tiren dues canes.
Item un altre plech de tovallons listats, qui tiren cana e mitja.
Item un altre plech de tovallons listats, qui tira una cana e mitja.
Item dotze torcaboques entre listats e blanchs e un tros de randa.
100. Item un plech de tovallons ab listes, blancs, de dues canes.
Item unes tovalles blanques, de larch de una cana.
Item vuyt camises de dona, entre ben usades e convinents.
Item una tela de lansols, squinsada e vella.

- Item unes tovalles listades velles, per taula larga.
105. Item una tela de lansom, vella
Item quatre tovalloles, usades, ab randa.
Item sis benes de lli, usades, per a dona, usades e sotils.
Item un scapoló de canem gros, qui tira quatre canes.
Item una cuberteta, feta tota de randa, dins la qual havia:
110. Primo deu cohes e una coffa de dona usades.
Item sinch collets, entre bons e dolents.
Item dues corretges, la una ab lo parix de ceda groga ab lo guarniment de acer e l'altra ab lo parix morat ab lo guarniment de argent blanch qui après se es pesat e es net: una onza, setze milleresos e mig.
Item una bossa de ceda negre e un aguller de grana, obrat de ceda verda.
Item una mànega de camisa vella, un tros de randa, una borra e un mocador de home nou.
115. Item una corretja ab parix de ceda vermella ab lo guarniment de argent daurat intitulada de ma del dit defunt que es den Joan Monge, penyora per vint sous, la qual los dits manumissors li han restituida e compensats los dits vint sous ab certa leixa que lo dit deffunt ha feta al dit Joan Monge e a un fill seu.
Item un tros de cordellat blanch qui tira una cana sis palms, la qual, per nosaltres dits manumissors, fou donada a certa persona.
Item set collets e una bossa de grana, dolenta, de dona.
Item un capsó de paret ab listes blaves.
Item unes tovalles de taula ab listes blancs, velles.
120. Item un gonell violat folrat de blanquet, del dit deffunt, vell.
Item un parell de calces senars vermelles, del dit defunt.
Item dos mantells de dona de drap negre, sotils.
Item un papafigo de drap negre.
Item una caixa de drap imperial fi, vella.
125. Item un gipó de mostivaler, convinent, del dit defunt.
- Item un gramalló de brisco ab plechs, folrat de blanquet.
Item una gonella verda, nova, ab blanquet entorn peus.
Item una altra gonella vermella, nova, ab blanquet baix.
Item un cors de gonella vermella.
130. Item un parell de calces de color violat senars ab bragueta, arnades.
Item una botgeta de cuyro launada de barres de ferro ab son pany e clau, dins la qual havia, en dos saquets de canem, quaranta dues liures, un sou, dos diners en doblers e un reyal d'or.
Item dues culleretes de argent, de pes de denou milleresos.
Item tres culleres de argent den Salvat Sureda, qui stan penyora per vint sous.
Item e i un altre dels dits dos artibanchs, poquet, atrobam:
135. Primo set collets de ceda entre morats, grochs e blaus ab fil d'or.
Item quatre gandalles senars de ceda: dues verdes, una vermella e l'altre morada en una capsa pintada cayrada poqueta.
Item una capsa altra, pintada, cayrada, hon havia:
Primo trossam de tot ceda, qui tira, en tot, setze palms.
Item una gandalla de ceda morada, cenar.
140. Item una altra capsa pintada petita cayrada, hon havia dos vels de ceda.
Item un parell de calces de lana, closess de color rosada, usades.
Es stat atrobat que stan penyora per quatre sous, sis diners, per unessabates primes que en Rafel Mir comprà del dit defunt.
Item una gansalla de fil negre, gros.
Item sis dotzenes de cordons, vermells.
145. Item mitja grossa de tiretes de cabrit vermelles.
Item un ram de fil de Nissa, blanch.
Item quatre onses de cotó de pastell.
Item mitja grossa de tiretes vermelles.
Item quatre dotzenes de tiretes de cabrit, blanques.
150. Item sis dotzenes de cordons, vermells.
Item una grossa e quatre dotzenes de tiretes, vermelles.

- Item un ramet de fil vermell.
 Item tres pessés de mitja veta de fil caveiat.
 Item tres dotzenes de cordons de fil pintats.
155. Item una tovallola de bri den Pere Truyol qui stava penyora per divuyt diners, al qual, pagant aquells als dits menumissors, es stada, aquí mateix, dada e lliurada.
 Item mitja grossa de tiretes vermelles.
 Item quatre madeixes de fil de donarda, de pes de tres onses.
 Item una mantonet de grana vell, lo qual es de la muller den Luch Bonanat e sta penyora per vuyt sous.
 Item un mantell petit de grana, folrat de vays. Sta penyora per vint sous e es den Pere Bonanat.
160. Item quatre bosses de carmanyola.
 Item dues canes de cànem de carmanyola.
 Item un palm e mig de blanquet.
 Item dues canes de cànem de màrfega.
 Item tres palms de cànem gros.
165. Item tres canes e mitja de burellet de Flandes o de Londres, stret, arnat tot.
 Item un altre trosset de cànem, squinsat.
 Item dues canes e mitja de cànem de drap de ribera.
 Item dos palms de cordellat per a peuhucha.
 Item sis palms de cànem mitgenser.
170. Item dos palms de cànem vermell.
 Item dos palms de cànem grosser blanch.
 Item quatorze canes de bordat.
 Item quatre palms de canem.
 Item un balonet o bolich de trossos de drap de llana de diverses colors, per a collars de gipó, ab dos trossos de canem vermell.
175. Item un parell de punyets de dona, blaus, arnats.
 Item dos pans de sucre de dos cuytes.
 Item set canes e mitja de cànem vermell.
 Item una tovallola intitulada den Damià Martí, penyora per dos sous, quatre diners.
- Item una cuberta de coxí intitulada den Jacme Risso, penyora per tres sous, quatre diners.
180. Item dues tovalloles den Salvat Sureda, les quals stan penyora per nou sous.
 Item una tovallola prima ab randa, la qual lo dit defunt intitula que no sab de qui es preu d'esta penyora.
 Item atrobam en casa de la dita dona Blanqueta una taleca de arròs, qui pesa vuit lliures netes.
 Item una gerra de terra enguixada, ab sapó, de pes de XXXV s, encamerat.
 Item dues dotzenes de spardenyes de spart.
185. Item hi trobam mes un costal de lli de Nissa, de pes de IIII quintars LXXX I. encamerat.
En la botiga
 Primo en doblers e diners senars, *dins una capsa*: sinch sous. set diners.
 Item quatre pessés de carmanyola.
 Item tres canes em dos trossos de carmanyola.
 Item sinch pessés cànems de màrfega.
190. Item tres canes de cànem, clar e mol sotil.
 Item una taleca nova ab una lliura de cotó nou.
 Item una altra madexa ab cotó filat blanch, lo qual pesa net una l., tres onses.
 Item una cana, sinch palms de bordat.
 Item dos palms de bordat.
195. Item mitja pessa de veta de cabes de fil.
 Item mitja pessa de veta de strenyer lo cap.
 Item mitja pessa de veta de cabes.
 Item dues pessés de veta de strenyer lo cap.
200. Item dues dotzenes de miralls de una luna de la pus sotil sort.
 Item deu culleres de fust, grandetes.
 Item una dotzena e mitja de culleretes de fust, petites.
 Item vuyt miralls petits, dolents.
 Item una capsa petita tancada ab sis ganivets e sus baynes, una axeta de fust e un mirall molt sotil.
205. Item tres papers de orpiment e un potet de vidre ab orpiment e dos papers de orpiment.
 Item una onsa de cotó de moxells.

- Item una dotzena de corretges, platondes de lautó.
Item onza bragues de cànem prim.
Item vuyt cents gaffets negres.
210. Item una capseta blanca trancada ab dues pinsetes e un drap de daus.
Item onza mans de paper.
Item mitja l. de fil de donarda.
Item set l. de canelles de cera vermella, a rahó de tres sous la lliura, a la dona Fillola.
Item vuyt parells de tizores de barber e sis parells de tisoires petites.
215. Item un ram de fil de bri negre e tres altres consemblants rams.
Item una l. de gingebre cencer ab una capseta rodona.
Item tres dotzenes e mitja de pintes de grafio.
Item un ramet de fil blau, per cosir.
Item un ramet o gansalla de cotó blau, molt petit.
220. Item dues pintes de grahó.
Item una dotzena de pintes ab lletres qui dien: Tot be.
Item deu millers de agulles de cap.
Item tres dotzenes de corretges de cuyro vermell, platonades.
Item mitja dotzena de corretges blanques, platonades
225. Item sis fils de granadura groga.
Item set parells de ganivets prou dolents.
Item nou ganivets sotils.
Item tres parells de ganivets petits.
Item XX cordons de fil pintats.
230. Item una cistella de canya ab una ansa.
Item XIII fils de granadura de vidra, verda e groga.
Item tres fils de vidre, negres.
Item un rastre de vidre ab Pater Nostres, tres o quatre de coral.
Item un fil de Pater Nostres de asabeia, picats.
235. Item cinch tiretes de ceda civilanas.
Item tres parells de tizores de coltura.
Item dos parells de consemblants tisoires.
Item un mas de tiretes de fil ab caps.
240. Item quatorze perles de vidre.
Item un fil en que ha ligat tres massos de granadura verda sotil e un mas de granadura negre prima e tres massos entre groga o verda prima, sis cascavells e una nòmina de ceda.
Item XV fils de granadura de vidre negre, ben sotils.
Item vuyt fils de Pater Nostres de fust, vermells.
Item tres corretges de fil.
245. Item un fil de Pater Nostres de asabeia, rodons, grossets.
Item tres trossos de veta de ceda.
Item una ymatge de Nostra Dona an lo Jesús al bras, de guig, ab uns Pater Nostres de sabeia en la mà.
Item una capseta rodona ab tres onses de clavell.
Item una capseta rodona verda ab mitja onsa de canyella cencera.
250. Item una altra petita ab una onsa de garaugau.
Item una capseta altra ab tres onses de ansens.
Item sinch capsetes de fust, rodones, buydes.
Item una altra capsua poqueta on stava conserva.
255. Item sinch l. de fil de ferro per ligar fogons.
Item una dotzena de llibrets e albarans
Item dues l. de caneles de ceu.
Item una ballesta de cer, ab dues alianes ab passadors.
Item una capsana de capiró.
260. Item quatre dotzenes de corretges entre unes e altres, de cuyro e stam e de una color e altra.
Item un sint vell ab la bossa de cuyro.
Item un parell de calcetes de minyó, totes arnades, qui no valen res.
Item una faixa verda dolenta.
Item una cana de bordat.
265. Item XXVIII papers, pintats de figures de sanets.
Item un ciri blanch de mitja liura.
Item tres massos de pebre picat de sinch sous cascú.
Item un paper de gingebre picat sinch sous.
Item dues olletes, plenes de trementina de vet.
270. Item dues olletes, mitges de giripliga cascuna.
Item quatre olletes de terra petites hon ha stat trementina.
Item quatre capsos rodones, buydes.
Item sinch palms de bri.

- Item un parell de mànegues de drap negre e unes altres de damito vells.
275. Item mitja pell de albadina blancha.
Item un parell de pintes de pentinar llana.
Item un caxonet vermell hon havia:
Primo mitja pessa de Civilla, morat.
Item sis canes de flocadura de ceda verda.
280. Item una cana de flocadura de ceda morada.
Item dues canes de flocadura de ceda blancha.
Item dues canes de flocadura de ceda groga
Item dues canes de flocadura de fil blanch.
Item una cana de flocadura de ceda graniolada.
285. Item una podadora.
Item unes paletes de guixer.
Item dos miralls sotils.
Item un capdell de landera de canem de pes mitja l.
Item dues singles de rossí e sis de ase.
290. Item dos sints de ballesa e tres talloles.
Item dos spolsadors de bruch.
Item sinch cartes de a.b.c.
Item sich fassetes de entrecavar, de ferro, sens mànech.
Item quatre guarniments de làntia de aram e una cadeneta de làntia.
295. Item vuyt nous de torn.
Item quatre ganselletes de fil de ballesa.
Item dues faus de segar, ab llur mànech.
Item XIII parells de tornets.
Item un paper ab trenta agules largues de cap.
300. Item un capdell de fil de ampalomar, qui pesa VIII onzes.
Item sinch sous, quatre diners de fil de ampalomar en dinades.
Item XVIII fils de vidre.
Item dues penitensies de vidre grosses de colors diversos.
Item mitja l. de corda de balduffa.
305. Item sis l. de corda de dogals.
Item set taleques noves.
Item dues antipares de moltó per fadrí.
Item una coltellina dolenta e vella.
Item una capsia rodona ab dues onzes e mitja de fil blau.
310. Item una destraleta per trancar andiana.
Item alguns trossos cordes de cànem velles.
Item una capseta ab un petit sucre candi.
Item cent dinades fetes de fil de totes colors, en una capsia rodona.
Item una taleca de cànem ab un petit de lavors o batalfaluga entorn dotze diners.
315. Item una sanalla de palma poqueta ab XXXX pintes de grafio.
Item un tros de canyem ab alguns trossos de drap de pocha valor.
Item dos parells de tizores de sastre.
Item una capseta blancha ab uns pochos de gaffets negres e centagulles de cosir.
Item una barrina ab son mànech.
320. Item un talaquet de cànem ab entorn cent anelletes de lautó.
Item una onze de pebre cencer, en un talaquet de cànem.
Item vuyt onzes de fil de cosir, entre dues capsos de diverses colors.
Item una capsia rodona hon ha tres onzes de fil blanch, en dinades.
Item un pes de florí en una capseta ab sos pesos.
325. Item cent claus mayals en una geveta de fust.
Item dos quarts mesures de fust.
Item una lanterna, la qual fon donada a la iglèsia.
Item una capsia rodona, dolenta, ab una l. de alum de rocha.
Item unes balanses mitgenses ab alguns pesos de coure.
330. Item set parells de sabates de Cordova per a homo, mitgenses.
Item una capsia ab dues onzes de fil de cosir de diverses colors.
Item una aluda ab almàngara.
Item una talequeta ab ros de bota.
Item MD agulles de cap, de sort mitgenses.
335. Item un paneret de verduchs vell e dolent, ab set pesals de ferro, entre grans e pochos, e un mantell e un scarpe.
Item onze canonets de or de lucha.
Item sinch sous de pebre picat, en dinades, dins una olla de terra gran.
Item set sous de pebre picat, en dinades, en una altra olla de terra gran.

- Item altres set sous de pebre picat, en dinades, en una altra olla de terra, dels quals set sous de pebre picat sen ha venut per sis sous, quatre diners.
340. Item un satrill de terra poquet, ab entorn dues onzes de argent viu. Item una taula rodona ab sos petges. Item tizores de taulell. Item dos vernigats de fust. Item dues gavetes grans de fust, tres vernigats e tres talladors, tot de fust. Item una capsa buyda. Item una sanalla de palma ab alguns ferros de no res.
345. Item una scarxella de aluda ab un martellet, unes tanelletes, un scarpre e altre mester de fer cedassos. Item una spasa ab bayna ab pom, don no.s. sab de qui es. Item tres beynes de coltelles ab posts. Item tres coltellines ab cruera genovesques ab lurs beynes e un victoriano ab sa beyna.
350. Item una fulla de corretger de fero stanyat. Item dues coltelles, una poch sens cruera, altra ab cruera. Dos parells de guinavets ab llurs beynes. Item atrobam una bossa de vellut verda ab XXI botons de perles, no sab si es penyora o no. Item una corretja ab lo parix de or de ceda, ab lo guarniment de argent daurat, e dos anells d'or: lo u ab pedra de rubí, l'altre ab pedra de turquesa. Es de la dona Ysabel, filla den Guillem Sureda, penyora per trenta nou sous, vuyt diners.
355. Item uns ganivets ab beyna verda de argent, ab sis botons de perles en los tenidors. Son penyora per quatorza sous den Parpal. Item uns altres ganivets ab beyna verda, guarnits d'argent. Son de la muller den Feliu Mir; stan per sis sous. Item una calota de vellut vermell vella ab trenes d'or stretes. No.s sab de qui es. Item en un tros de drap atrobam stava ligat una onsa e onse millereresos de argent trancat.
- E dilluns, a XXX del dit mes de desembre...continuant lo dit inventari atrobam les coses e robes següents:
- Primo un artibanch larch, de una caixa vell e dolent, ab son pany e clau dins lo qual havia ço qui es segueix:*
360. Primo una ampolla de vidre grossa de mig quart. Item una olleta de terra ab un poch de triaga. Item dos rams de fil de Bourgunya. Item uns punyets de drap de lana blaus de dona. Item set taleques de cànem bones entre les quals ni ha una vella.
365. Item dues taleques de canem bones, en la una de les quals ha un poch de arros; en l'altra un poch de batafaluga. Item una taleca vella plena de lanties velles. Item una ampolla de vidre de tenor de mig quarter hon havia un poch de ayguarós. Item un pot de terra blanch hon havia un poch de ceffrà. Item un paper hon havia una lliura de gingebre cencer.
370. Item un altre paper hon havia una lliura de lavors cenceres. Item un altre consemblant paper hon havia una lliura de lavorscenceres. Item un altre paper hon havia una lliura de pebre cencer. Item un altre paper ab una l. de batafaluga. Item un talequet de cànem ab un poch de flor de camamilla.
375. Item una lliura de boharmini ab un paper. Item una dotzena de tiretes vermelles. Item un paper ab entorn tres onzes de clavells. Item un altre paper ab tres onzes de canyella cencera. Item un altre ab tres onzes de clavells, consemblants dels demunt scrits.
380. Item un paper altre ab una l. de soffre. Item una capsa de fust rodona ab un poch de spich. Item un paper ab un poch de boharmi..i. Item dos pans de blanquet de una l. cascú. Item un paper ab tres dotzenes de cascavells poquets.
385. Item un paper ab un poch de alfobes.

- Item un paper ab un poch de bou de xarch.
 item un paper ab un poch de garaugau.
 Item dues l. de canelles de ceu.
 Item tres vernigats de fust poquets.
390. *Item una caixaeta, vella, ab pany sens claus, dins la qual atrobam:*
 Primo una pessa de ceda de teles de cedas qui tira onze teles.
 Item tres telas de cedas consemblants en trossos o seperades, los quals totes teles staven embolicades ab un pregamí scrit.
 Item onza albanques de tela grossera, embolicades ab un tros de paper.
 Item dos guants de malla, vells e dolents.
395. *Item una calota de vellut carmesí, ab veta en torn, qui es de Joan Monge, penyora per XV sous, VI diners, la qual los dits menumissors li han restituïda e compensats los dits sinch sous, sis diners ab certa leixa que lo dit defunt ha feta al dit Joan Monge e a un fill seu.*
 Item mitja pessa de veta de stam groga.
 Item una dotzena de cartes de pregamí per ensenyar minyons.
 Item vuyt fils de granadura menuda de vidre per a collars de dona.
 Item sinch bosses de drap de lana ab cordons de stam.
400. *Item sis bosses conseblants a les demunt dites.*
 Item tres capells de bordat per a home.
 Item XXXVII didals per a cosir entre dona e home.
 Item XVIII anells de lautó ab pedre e sens pedre, dolents e de vidre.
405. *Item VIII fils de granadura groga per collaret de nines.*
 Item sis troques de ceda de diverses colors en un paper.
 Item un capell de lli per a home.
 Item un paper hon ha set drapets de agulles de cosir, rovallades e sotils.
 Item un altre paper ab sis capells de lli per a home.
410. *Item dos tovallolins de tela mitgenserá nous.*
 Item un paper ab sis bosses de drap per a dona ab cordons de stam.
 Item un altre paper ab dos canons de or de Lucha.
 Item un paperet de daus.
- Item una cuberta de coxí ab randa, prou dolenta e squinsada.
415. *Item un quart de canti de fust.*
 Item dues taleques: una vella, altra bona, dins la una de les quals havia mitja dotzena de pilotes.
 Item una anclusa petita ab dues barrines, un coltellet serrador e un scarpie petit per adonar sedassos.
 Item un paper de canya dolent on havia un tros de cadena de bèstia, quatre ferradures de rossí e algunes claus.
 Item un rebeu de fust ab ses cordes.
420. *Item una sanalla de palma ab trossos de paper dolent.*
 Item vuyt telequets de canem entre bons e dolents.
 Item una cana e mitja de canem blanch.
 Item sinch trossos de canem de màrfega per fer talechs.
 Item un coffre landat de ferro, vell e dolent, buyt.
425. *Item una caixa de fust vella e dolenta ab son pany e clau.*
 item una altra caixa vella e dolenta sens pany.
 Item una albadina blancha.
 Item vuyt canes e mitja de bordat en trossos clavats en los prestatges, ja vell.
430. *Item set cedassos velles.*
 Item tres banquetts petits de fust ab llurs petges, vells e dolents.
 item una mitja cana de fust ab llurs petges, vells e dolents.
 Item una mitja cana de fust truncada.
En la entrada
 Primo unes balances de ferro guarnides grans.
 Item dyes botes de mena per tenir blat, prop la porta maior, ab fons a cascun cap e ab cadireta, en la una de les quals havia en torn una quorterera de foment.
435. *Item una mitja bota desfonada a un cap, plena de terra.*
 Item un almud de fust.
Item una caixa vella an son pany e clau dins la qual havia:
 Primo una ampolla de vidre de tenor de mig quarter.
 Item un barral de vidre cubert de spart, ab dues anses, de tenor de dos quoters.
- 440.- *Item dues castanyes de vidre, poquetes, la una cuberta de spart; l'altra no.*

- Item un barrelet petit per tenir tinta, cubert de spart.
- Item un artibanch larch de una caixa ab son pany e clau dins lo qual havia:
Primo un sach de cànem vell squinsat ab onse canyamassos, entre bons e dolents.
- Item quatre devantals de cànem per a dona, entre bons e dolents.
445. Item set teles de lansom descosides, velles e squisades.
Item un capell de lli per a home squinsat, vell.
- Item un canamàs de cànem gran e un petit, vells.
- Item una cubert de coxí petit e un capsó listat de blau.
450. Item un sayo de drap verd, sens mànegues, vell.
- Item una cuberta de coxí poqueta oldana.
- Item tres camises de dona oldanes.
- Item dues camises de home squisades e un cosser de home.
- Item una tovallola obrada als caps de randa de agulla vella.
455. Item una caixa vella ab pany sens clau on havia sis plats e sisscudelles de terra, obra de Valencia, ab unes poques de avellanes velles e una mesura de fust molt prima.
- Item una alfàbia mitjansera, envernissada, per tenir oli, ab unes poques de morques al sol.
- Item una alfabieta petita envernissada dins e defora abracada.
- Item una alfabieta per tenir aygua.
- Item una taula ab sos petges vella e podrida, demunt la qual havia vuyt ampolles de vidre, entre poques e grans e mes una de un quarter.
460. Item dos barrals de vidre de tenor, lo u de un quarter, l'atre de mig, cuberts ab dos d'espert.
- Item dos morters petits de terra.
- Item una çatrilla e un quartà e un terrasset de terra, verd.
- Item un barral de vidre cubert de verduchs de tenor entorn unquarter e un satri de terra petit.
- Item un librell verd de pastar poquet, ja trancat e fes.
465. Item una conqueta petita de aram.
- Item una pastera vella e dolenta ab sos petges per tenir vidre, dins la qual havia tres salers, ab peu los dos, l'altre sens peu, de vidre blau scurs, e una marratxa de la mateixa color, un lantó e un pot, tot de vidre.
- Item un cofre vell, ab pany ben dolent, pintat ab en torn una quortera de guixes.
- Item un talech de canem dolent ab una quortera de forment.
- Item un altre talech de canem gros ab una quortera e mitja de forment, vell e tot corcat, que no valia res, lo qual es stat donat, per amor de Déu, per nosaltres manumissors.
470. Item dues stormies e una granera petita de palma.
- Item dues riseles de cedàs.
- Item dos banquetts vells ab llurs petges.
- Item dos cànems vells, clavats a la paret, ab dues stenydores de palma.
- Item una barcella de fust guarnida de ferro e un peu de debanadores.
475. Item quatre barrils vells per tenir peix salat e una gaveta de fusttrencada ab un poch de pega.
- Item sis debanadores de canya, entre grans e poques.
- Item un stillador de pedre, rodó e agut, dolent.
- Item nou quintars LVII l. VI onzes de lana bruta, ensecada en sinch saques compreses en lo dit pes, encamerats, en lo nombre de lesquals saques los dits manumissors meteren tres pessas e dos trossos de cana e mitja cascun tros de canamàs per fer part de les dites saques e vint diners de fil de empalomar, en dinades, per cosir aquelles e adobar les altres saques.
- Item tres quintars XXVIII l. VI onzes de anyins bruts, ensacats en una sacha e un sach gran, comprès en lo dit sach encamerat.
- 480.- Item dos quintars XXXVII l. de pentirrio, ensacats en dues saques compreses en lo dit pes.
- En la cambre.*
- Primo un llit de posts ab petges vell ab sa màrrega de cànem, plena de palla de forment, ab son travesser de ploma vell e sotil.
- Item dos coxins de ploma.
- Item una flassada vella de borra per tenir sobre la palla.
- Item un sach de canem vell, squinsat.

485. Item un sobrecel e una cortina entorn lo llit, de tela blanca e canyem, en trossos, cosits, tots vells. Item dues teles de lansol, squinsades. Item dos trossos de tela, squinsats, qui, stan en torn la paret. Item quatre stores de bova, penjades en torn lo llit al redor de la cambra. Item un lansol squinsat, peniat devant lo llit, qui retia tapaporta.
490. Item un orinal de vidre ab sa sarpellera de palma. Item una tela de lansol, qui penja devant lo dit llit. Item un bancal o artibanch devant lo dit llit, vell, de dues caixes, dins lo qual havia les coses següents:
Primo, en una de dites caixes: una olleta de coure petita, qui es den Jacme Martí alias Xuya, penyora per quatre sous, la qual los dits manumissors li han restituïda e compensats dos sous que li eren deguts, pagants los altres dos sous al discret en Francesch Canyet notari, altre dels dits manumissors.
Item una cuberta de coxí, pocha, ab dos stedals de cera blanca, de pes cascu de mitja l.
495. Item un devantal de cànem blanch, squinsat. Item un trosset de cànem blanch prim, entorn dos palms, foredat al un cap. Item un talequet petit de drap de lli, dins lo qual havia dues tovalloles de bri ab randa, bones.
500. Item una tassa de lautó bollada. Item dos parells de calces de drap vermell de lana per a dona mitgensés e altres dos parells squinsades de pocha valor. Item una camisa de dona squinsada. Item un talequet de lli hon ha sinch rams de fil de bri prim. Item tres bragues oldanes.
505. Item dos caps de tovalloles de randa e dues mànagues de camisa, dolentes. Item un devantal de dona, de drap de cànem vell. Item una cuberta de coxí, poqueta, de drap de casa. Item un tavalloí sens cap o coffa. Item quatre trossos de drap de lli e una camisa de home, tot squinsat.
510. Item un parell de calces verdes de lana sens acabar, arnades, e un altre parell violades, aximateix arnades e velles. Item un talequet de canem cru, petit. Item un devantal de canamàs blanch. Item un talequet de cànem ab un tros de cànem. Item un parell de punyets de drap de lana violats e un tros de drap, vert, per fer guarda cors.
515. Item una barratina de lli per a home. Item un drap hon ha ligats sis vels de dona de cotó, bons. Item en l'altra caixa del dit artibanch atrobam tres canamassos e una tovallola, tot squinsat. Item una tovallola de bri, ab randa bona. Item dues taleques de cànem bones, dins la una de les quals havia quatre jochs de naips nous.
520. *Item un cofret ab launes de ferro, vell e dolent, hon havia les coses següents:*
Primo un coffret ab launes de ferro aguller, de vellut negre sotil, dos cadellts de ceda petits: lo hu color de grana, l'altre groch. Item una ampolleta de vidre ab polvora de Xipre. Item un gonell sens mànagues de drap de llana violat e dos gipons: lo hu ab la cuberta de cànem negre e l'atre de fustaní vergat, vells abdós e dolents. Item una caixa poqueta, vella, sens clau ab pany emperò, dins la qual havia:
525. Primo un mirall mitgenser daurat ab dues llunes: la una clara; l'altra, ab ymatges de la Passió, groga. Item una cuberta de travesser, ablistes, ja usada e una altra cuberta de travesser de canyamàs ja usat. Item una capsa rodona pintada, dins la qual havia VII didals de dona per a cosir. Item un corporal e mànaques sens soldar, de camisa de dona, molt sotil. Item, dos canamassos petits, sotils. Item un cosset e una bena de cap, sens vores, de drap de bri, vell. Item un talequet de lli, hon ha dotze capdells de bri, entre petits e

- grans.
530. Item un paper de agulles de cap, mitgensesres.
Item una cuberta de coxí de cànem squinsada, dins la qual ha sis stedals de cera blancha, poquets, de pes de dues l.
Item dues cubertes de coxí obrades de ceda negre, velles e antigues.
Item una altra cuberta de coxí petita blancha ja vella.
Item tres canamassos petits e sotils.
535. *Item una capsa pintada cayrada dins la qual son les coses següents:*
Primo sis vels de cotó ja usats.
Item dos cosses e una albanecha de dona e dos capells de dormir, dos mocadors prims e una bena.
Item quatre canes de veta blancha e una bossa e un guardapits, tot de grana.
Item un stedat de cera blancha, de pes de dues onzes.
540. Item una gonella violada, dolenta e vella.
Item dos paners de canya.
Item al peu del llit, en un forat de la paret, atrobam storats quinze florins d'or e set ducats venecians, ligats en un paper ab fil vermell.
Item en un saquet de cànem, usat, blanch, e una bossa de cuyro vella dins aquell atrobam quinze l., deu sous, deu diners en doblers.
Item en un talequet de drap de lli lligat ab una veta de albaneca atrobam encruats sexanta dues lliures, deu sous.
Les quals quantitats foren per nosaltres tots tres, comptades, presents lo notari devall scrit e l'honorable en Jacme Llull, loctinent de balle, Gabriel Martí, Rafel Moragues e Onorat Subirós de Artà.
En la cuyna
545. Primo un cossi de terra petit sobre un banquet, cubert ab una posteta vella.
Item un cadaf de aram.
Item una alfabieta envernissada per tenir aygua, apadassada en dos lochs.
Item un calderó petit ab sa ansa.
Item dues paelles ab dues giradores, tot vell.
550. Item un lavacap de ferro.
Item una concha vella de aram.
Item un bassí de lautó.
Item un cadaf de stany.
Item un morter de coure ab sa ma.
555. Item dos canalobres de lautó.
Item un plat de stany mitjanser.
Item una ralla de launa de arma, vella.
item sis olles de terra, mitjanseres.
Item quatre posts de terra.
560. Item tres talladors de fust petits.
Item una ma de morter de fust.
Item dos cadaffos de terra verds.
Item tres morters de coure, los dos ab ma; l'altre sens ma.
Item una conquesta de aram, tota trancada e dolenta.
565. Item una olla de coure, mitgensera, qui es den Terrassa, penyora per setze sous.
Item una caixa dolenta petita dins la qual ha vuyt scudelles de terra, obra de Valencia, e dos plats de dita obra.
Item sich ampolles petites e dos gots de vidre.
Item un ambut de stany per vendre oli.
Item una olla e un tros de gerra de terra ab un poch de segí.
570. Item dues culleres de fust.
Item dues cadires plegadisses e un banquet petit, ab petges.
Item un forral e unes graselles e un ast petit de ferro.
Item una tauleta ab quatre petges dolenta e de poch valor.
Item un day petit.
575. Item un tallant de ferro per tallar formatge.
Item dos banchs de llit e dues posts per fermar porch.
Item un almut de vendre sal.
Item una çatrilla gran, cuberta de trunyella de spart ab un poch de oli al so!
Item un jarro de terra.
580. Item una çatrilla folrada de spart, vella, buyda.
Item un fogó de aram, prou dolent.
Item quatre vernigats de fust, dolents.
Item quatre lumaners.
Item un martell de fuster, poquet.
En la rebotiga
585. Primo un sach de cànem gros, vell e dolent, en lo qual havia en pans LVIII l. de cera vermella, encamerades.
Item un stora de palma rodona, per mesurar forment.
Item una bota de mena, ab tres quarters de ordi.
Item un càvech ab son mànech, dolent.

- Item una portadora, molt dolenta.
590. Item una bota de mena ab sis quorters de ordi.
Item una mitja lansa ab ferro de glavi e aristol, dolenta.
Item una lansa de xereix, molt vella.
Item un cove dins lo qual havia tres ampolles mitgenses e un orinal de vidre, sbrecat.
Item un calderó qui es den Antoni Gallart. Sta penyora per l.
595. Item dues olles de coure de tenor de dotze scudelles cascuna.
Item deu covens de canys entre grans e poch, vells.
Item una taula larga ab sos petges, podrida.
Item sinch riscles noves de torn.
Item un scapoló de drap cru den Antoni Vives, fill den Joan, penyora per XIII s., VIII, lo qual per los dits manumissors, es stat restituit an Joanet Vives, fill del dit Joan, pagant al discret en Francesch Canyet, altre dels manumissors, los dits XIII s., VIII.
600. Item un barral de vidre sens coll, cubert de spart, de tenor de II quorters.
Item dos cadaffos de terra, verds.
Item una concha de aram, mitgense, apadassada.
Item un traspontí, molt dolent.
Item un librell de pastar, envernissat.
605. Item dues destrals ab llurs mànechs sotils e molt velles.
Item una gerra de terra nova sens ansa e una stormia de palma nova.
Item sinch barrils de tenir sardina, vells e buyts.
Item un almut de fust ab dos sercols de ferro.
610. Item una podadora molt dolenta.
Item un fogó de ferro gran, ja podrit.
Item uns ferros de foch, nous, penyora den Jacme Martí alias Xuya, per tres sous, los quals li son stats restituits pagants al discret en Francesch Canyet, notari, altre dels dits manumissors, los dits tres sous.
Item una concha de aram gran e una altra mitgense, bones.
Item una caldera nova ab sa ansa mitgense, qui es den Joan Stelrich
- Risso, penyora per quatorze sous e vuyt diners, los quals los dits manumissors han compensats ab les molitges del dit defunt e de na Maria e de una filla de mestre Gilet, qui stava ab lo dit defunt, e restituïda la dita caldera.
615. Item dos banchs ab llurs petges, los quals hauda d'aquen informació es stat atrobat esser del discret N'Onorat Subirós, argenter, barber de la dita parròquia de Artà, perquè los dits manumissors han aquells restituits.
Item un sach de cànem, ab unes poques de amelles qui no valien res.
Item uns ferros de roch rodons o a modo de fogons.
Item una ballesta de acer, sens corda, ab sinch e tallola, den Merchior Comes. Sta. penyora per decet sous, sis diners.
Item un carratell, dins lo qual ha una quortera de forment.
620. Item trenta nou sachs de cànem gros, poch, molt dolents.
Item un cubell ab un poch de civada.
Item una taula rodona, dolenta.
Item una post de pastar, poch.
625. Item un tros de sclavina, blancha dolenta.
Item un calderó de aram, ab sa ansa ab un poch de cendra.
Item una paella e uns ferros, penyora den Antoni Gallart, per X s.
Item un oró de palma petit.
Item una garrotera de cànem, vella.
630. Item una panera de canya e un paneret, nous.
Item dues polleres de canya, velles.
Item un storí poch, de palma.
Item dos paners de canya, poquets, vells.
Item dos banchs de fust vells, dolent petits.
- 635.- Item un sach de cànem vell e apadassat ab set barcelles de vena.
Item una anclusa o tros de ferro.
Item quatre barres de ferro, pe. obrar.
Item una brida guarnida, per lo aze.
Item dues stormies de palma e una corda de spart dolenta.
640. Item quatre vernigats e dues servidores de fust.
Item quatre stormies de palma, velles.
Item vuyt sanalles de palma entre bones, convinets e sotils.

Item una romana ab son piló, qui trau III quintars, LV s.

Item atrobam e rebem nosaltres dits manumissors de la dona muller den Salvador Fiol dos lansols e mig de bri e stopa de quatre teles cascún, que li havia acomanats lo dit defunt per canaiar e cosir, a la qual fou tornadora la hereditat, compensat cert deute que aquella devia, vint diners, que rebé decontinent per mans de mí, dit Francesc Canyet, notari.

645. Item atrobam que lo dit defunt tenia penyora lo demunt dit alberch hon dementre vivia habitava en Artà, per vint i sis l. den Pere Truyol e de la dona Catarina, sa muller. E la casa de la pallisa al dit alberch contigua e la qual trau portal a la carrera tenia penyora den Mateu Morey quondam per deu l., en la qual pallisa havia un poch de palla de forment e unes poques de rebasses ab un poch de lenya de ensanalls e un feix de canyes.

650. Item atrobam en la dita hereditat dos draps blanchs setzens.

Item un scapoló o cordellat, stret, blanch, qui tira tretze canes e quatre palms.

Haec et non alia bona invenimus, nos, dicti manumissores stare in predicta hereditate, prout ad nostram devenerunt notitiam. (...) Quod fuit actum in civitate Maioricarum et villa de Artano, diebus et annis quibus super. Signa nostrum. Arnaldi Moragues, Francisci Canyet et Bartolomei Subirós, manumissorum predictorum. Qui hec laudamus et firmamus.

Testes huius rei sunt: venerabilis Jacobus Llull, Gabriel Martí faber, Rafael Moragues, Onoratus Subirós cirurgicus et Jacobus Crespí parator.

ARM. Prot. Not. Martí Terrers, T-854, f. 64 ss.

II

Relació de productes que venia un
quincallaire ambulat
Ciutat de Mallorca 20-3-1563

Die sabatti XX mensis martii,
anno a Nativitate Domini MDLXIII.

Ego Michael fuster, caligarius
Maioricarum, gratis etc. concedo et
recognosco habuisse et recepisse a
vobis Caterina, uxor Petri Mir,
caligarii

Maioricarum, res et raupas
sequentes:

1. El primo un matxo de pell negre ab son bast y cadena, lo qual era de mí, dit Miquel Fuster, que li prestava per anar a defore per vendre robes.
Item dues portadores de lenyam ab cuberta y tencadures.
Item sis canes y un palm de vintena blancha.
Item sinch canes y un palm de vintene crue, ab dos trosos.
5. Item tres canes de xurn cru.
Item onse vells de cotó, nous, grochs.
Item sis parells de calses de dona, de stamenya blava.
Item un parell de calses de home, de stamenya negre comune.
Item quatre parells de calsons amples, de cordellat burell negre.
10. Item tres parells de calsons de stamenya negre comune.
Item dos parells de calsons de stamenya, uns blaus y altrs verts.
Item tres parells de calsons de cordellat senrós amples.
Item sinch jochs de cartes de jugar, de scriptura vermella.
Item vuyt pilotes de cuyro, de un doblar cada pilota.
15. Item setze cartes de estudiar per minyons.
Item una capseta largue en que hi havia quaranta y vuyt uyeres de vidre.
Item altre capseta en que havia trenta dues dotzenes de botons de sede de totes colors.
Item cent taxxes de ferro.
Item setze parells de gafets negres.
20. Item dotze parells d'anelletes de argent de orelle.
Item sis parells de arbossetes de vidre negres.
Item circa una liure de gíngebre senser.
Item sinch onses de batafaluga. Item dos beynots comuns.
25. Item dues olletes de scriure, sense taps, comunes.

Item una capsa pintade de Valentie
dins la qual havia vint pintes:
setze de fust y quatre de

Item altre capsete de Valentie pintade
dins la qual ha cent agulles de sabater,
sinc o sis didals de leutó y tres o quatre
jochs de daus.

Item una trocate de cotó blau.

Item trente sinch menedetes de filadís
y sede de tote color, en que son trenta
dobleres y dos menedons de un sou
quiscun.

30. Item unes balensetes de lautó
ab son calastonet y tres pesos.
Item sinch collerets y atzebeya negre.
Item sich fusos de arbós.
Item quatre sinyells de estam de color.
Item una bossa de estam negre.

35. Item setze canes de vete de fil,
blancha.
Unde rerum etc facio vobis dicte
Caterine etc. (...)

Testes: honorabilis Rafel Torrella,
parator, et magister Ioannes Puig,
cirurgicus Maioricarum.

Dicta die

Ego Ioannotus Fortesa, caligarius
Maioricarum, gratis, etc. concedet
recognosco habuisse et recepisse a
vobis domina Catherina uxore Petri
Mir caligarii Maioricarum presenti
etc. raupes sequentes:

Et primo dos parells de calsons de
cordelat camalí, grans.

Item dos parells de calsons de cordelat
overts.

Item tres parells de calsons de
cordelat camalí.

Item dos parells de calsons de cordelat
camaló, ab botons.

40. Item dos altres perells de calses
de cordelat burell negre, ab botons.

Item dos parells de calses de home de
cordelat, so es un parell camalí y un
parell de burell negre.

Item quatre perells de calses de dona de
burell.

Item una mànegues de xemelot leonat
ab mercasot de vellut negre.

44. Item dos fils de corals prims

Unde rerum etc. (...)

Testes predicti: Rafel Torrella,
parator, et magister Ioannes Puig,
cirurgicus Maioricarum.

ARM. Prot Bartomeu Miquel. Prot.
1557-1567, M-1058, ff.80-82v.

III

Inventari del botiguer Bartomeu Vives
Alcúdia 11-8-1588

Inventarium bonorum et
hereditatis honoris Bartolomei
Vincens, alias Codony, quondam,
oriundi ex villa de Santanyi, in
presenti in civitate Alcudie
domiciliato, factum ad instantiam
Ioanne Bertrana eius uxoris pro
conservatione dicte hereditatis et
securitate dotis et iurium suorum (...)

Primo en les cases, les quals dit
defunt tenia de mossen Jaume Ferrer,
situades dins la present ciutat de
Alcudia, devant la placa de les Corts de
dita ciutat de Alcúdia, foren atrobades
les coses següents:

Primo un cofre de alber vermell, dins
lo qual foren les coses següents:

1. Primo quatre lliures de pebre sencer.
Item tres quarts de drap prim.
Item dotse lliures de pòlvora de
arcabús y pedrenyal.
Item una lliura y mitja de llevors ab
una sivadera, nova.
Item set pams de blanquet.
5. Item quinse mans de paper blanc.
Item quatorse papers de agulles
caparrones.
Item circa mitja lliura de canyella.
Item un pa de sucre de pes de quatorse
lliuras y mitja.
Item dos parells de calses de dona,
unas blaves y unas groges.
10. Item sis pessets de veta de
filadís verdes, vermelles, negres y
morades.
Item una pessa de lligacames negres
amples.
Item una troqueta de sinyells bigarrats.
Item un sombrero y un barret blanc
del dit defunt.
Item una rotlo negre usada de vuitè de
dit defunt.
15. Item uns calsons de mescla de
bronso usats de dit defunt.
Item vint y vuit pintes de clamar.
Item una capseta ab devuyt parells
de...de porch.
Item una capsa ab tretse ulleres.
Item altre capsa ab quinse parells de
ulleres.

20. Item una capsa ab tres papers de ams de jumna [?], roquer y oblada, circa de 300 ams de cada sort.
Item un cadenat petit de tancar un sach o maleta.
Item dues dotsenes de tirates de filadís, de totes colors.
Item un capdell de Molvedre prima.
Item quoranta tres *Set Salmis*.
25. Item quatre llibres del *Pelegri* y uns *Vesprals*.
Item altre plech ab sis dotsenes de tiretes de totes colors, filadís.
Item devuyt dotsenes de botons blanchs y grochs de fil y de seda.
Item circa mitja lliura de verdet.
Item circa sis canes de cotonina prima.
30. Item una cana de brinet per fogassers.
Item quatre canes de mussolina.
Item quart de drap de compra rosant.
Item moltes capsetes de poch valor.
Item un mirall gran, de crestell.
35. Item circa una lliura de alum.
Item una capsa de circa mitja lliura de parras
Item un paper ab circa mijja lliura de salsa
Item una llenterna gran de banya.
Item una pesa de veta de fil blanch, ample.
40. Item una capseta ab unes balensetes de fil de or.
Item set culleretes de lleutó.
Item dos parells de tizores, unes grosses y unes xiques.
Item dos morters de coura, una gran; l'altre, romput.
Item una sanalla de palma ab circa una rova de arròs.
45. Item unes balanses ab sos pesos: lliura y mitja lliura y unes.
Item una taula llarga ab un calaix
Item un barril mig de sal de Ivissa.
Item tres capdells de Morvedre. Item una romana mitjensera.
50. Item quatre alfàbies ajudes olieres, en que ni ha una truncada.
Item una alfàbia oliera de tenor de circa quoranta cortans, ab un poch de oli, ab circa quatre cortans.
Item altre alfàbia de tenir olives, buyda.
Item altre alfàbia de tenir olives, ab circa dos barcelles de olives.
Item una spasa ab son talabart.
55. Item una alabarda.
Item un arcabús, pedrenyal y de metxe.
Item dos ganivets ab una beyna, morischs.
Item dos tornets de ferro y uns sercapous.
Item un poal de treure oli de alfàbia.
60. Item una cadeneta de llàntia y sa llandera.
Item tres o quatre dotsenes de pilotes de dos. Item un orinal ab sa sarpeyera.
Item tres cadires de cuyro bones.
Item una taula de tizora de pi ver.
Item tres lliures y mitja de cànyem flux vell.
65. Item dues sivaderes, tres llibres de albarans nous y un capdell de Morvedra.
Item sis lliures de pólvora.
Item quatre lliures de candales de seu.
70. Item un llibre anomenat *Tarensi*.
Item un mig quart de vendre oli.
Item un brocal de vidre, dos tasses, dos anys grans y dos planes.
Item un tallant de tallar formatge.
Item dos librelles blanches.
75. Item una gerra de aportar aygua.
Item una gerra de taula.
Item unes botes blanques ab dos soles de dit defunt.
En la cuina
80. Primo una pastera de noguer ab sa cuberta closa.
Item dos sadaços y un ferrador y fenyador y post.
Item una copa de aram, bona.
Item un fogó de ferro, bo.
Item una caldera de aram.
85. Item quatre olles de terra de tota sort.
Item sis plats comuns y sis de Pisa.
Item dos llibreles de rantar scudelles.
Item tres gerres de terra de aportar aigua.
Item un cadaphet català.
90. Item una dotsena de scudelles ab orelles y radones.
Item dos cubertoires, un tallador y una cullera de fust.
Item una casolla de terra.
Item dos garbells.
Item dos sturmies per seure.
95. Item dos bassines de llautó.
Item una graxonera.
En la cambra de la carrera

- Primo un llit, dos banchs y posts y màfaga nova.
 Item una troca o pessa de ligacames, negres, ampla.
 Item sis pessés de veta blanca.
100. Item una pessa de sinyelles bigarrats.
 Item dos trocas de cordons de fil vermells y morats.
 Item altre troca de cordó vermell de fil.
 Item una caixa de pi de peu de monja, dins la qual fa lo següent:
 Item deu lliures de parras (sic).
105. Item dos lliures de cotó filat blanc ab troques.
 Item quatre llibres nous de albarans.
 Item un bassí dolent ab un embut.
 Item uns cobritaules bigarrats, mitgensers.
 Item set sachs vells de cànyem gros.
En la cambra aon dit defunt es mort.
110. Primo un llit de camp ab sa màrfaga matalaf.
 Item dos flaçadas cardades mitgenseres.
 Item un sallo ab faldó de vuitè y calsons del mateix.
 Item un...
 Item casaca y sallo de mesela y gipó de drap.
115. Item altre gipó vell.
 Item una ropa burella rossa.
 Item una caixa de pi de peu de monja.
 Item un cofre de calaxos, ab sa clau y tancadora, dins lo qual hi ha deu lliures de alum y deu de sofre.
 Item mig pa de sucre.
120. Item una sanalla de palma, de circa quatre barcellas.
 Item una cadira de cuiro, bona.
 Item un coxí de ploma.
 Item altre sanalla catalana, vella.
 Item unes sabates grosses del dit defunt.
125. Item una busca, figura de Christo (...)
 Primo una taravara per amunt de llit de camp de brinet de casa.
 Item un pavelló de brinet.
 Item una deventera usada de fil empua.
 Item onse llensols de bri y estopa de tres teles mitgenseres.
130. Item dos tovalles pinsanes bones.
 Item dos tovalles cordelleres bones.
 Item vuit camises de dit defunt.
- Item tres parells de calsons de lli.
 Item tres tovalloles de Olanda.
135. Item dos coxineres desfilades.
 Item devuit torcaboques scacats, entre bons y dolents.
Los censals que dita heretat reb:
 Primo reb la dita heretat cinquanta dues ll. de renda, sobre la Universitat de la vila de Santa Margalida en la festa de Santa Lucia (...)
 Item atrobí en la dita heretat trescentes i sis ll. contants (...)
 Item deu a dita heretat Vicens de Petra, consín germà de dit defunt, set lliures (...)
 ARM Prot. Not. Rafel Torrens, T-933, ff.372-377
- * Segueixen diferents persones a qui es deixà doblers. Una deu "catorze sous per cànyem ha rebut pres de sa botiga".

RESUM

Es dóna, per primera vegada, una ullada als productes i queviures que despatxaven els anomenats *revedors* o *botiguers* que tenien tenda oberta a la pagesia medieval mallorquina, institució que ha perdurat durant segles fins arribar als nostres dies. També es mostra al viu la figura del *quincallaire* (cast. *buhonero*) que portava a les fires i mercats, a espatlles d'una bístia, articles de poc valor (cast. *baratijas*), però que daven un punt de novetat i alegria a la monotonia de la vida diària de vilatans i foravilers. Tot això a través d'inventaris recollits a Artà (1467), Ciutat de Mallorca (1563) i Alcúdia (1588). Es tracta del canal cultural més comú i desatès de la vida urbana material que desemboca a la nostra pagesia.

ABSTRACT

For the first time they cast a glance at the produces and provisions sold by the so-called "revedors" or "botiguers" (retailers or grocers) who kept shops open to the medieval Majorcan peasant farmers; such institution has lasted for centuries up to the present time. They also describe realistically the figure of the "quincallaire" (hawker) who went to fairs and markets and carried on a beast of burden's back cheap goods, yet these meant novelty and merriment in the monotonous daily life on townsmen and peasants. All this has been obtained through inventories gathered in Artà (1467), Ciutat de Mallorca (i. d. Palma 1563) and in Alcudia (1588). It is a question of the most common and disregarded cultural channel of the material urban life which leads to our peasantry.

Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis

MARIA BARCELO CRESPI

1. Introducció

El monestir de Santa Elisabet, més conegut com a convent de Sant Jeroni, fou fundat el dia 28 d'agost de 1485 quan era bisbe de Mallorca don Diego de Avellaneda. Es tractava d'una congregació de monges jerònimes que s'establí en el mateix indret on, a principis del segle XIV, hi hagué una comunitat de beguines i a la segona meitat del mateix segle s'hi instal·là altra de terciàries franciscanes popularment conegudes com a terceroles.¹

El present treball pretén establir una anàlisi de la vida econòmica del monestir, tant d'ingressos com de despeses, en els primers anys de la seva existència a partir dels interessants fons documentals guardats en el seu arxiu. Precisament, entre els primers llibres conservats, apart de la rica col·lecció de pergamins, figuren aquells d'un marcat caràcter econòmic.²

La recerca, de manera preferent, s'ha centrat sobre el *Libre propi de les monges del monastir de Sancta Elisabet de l'orde del gloriós pare Sanct Hierònim de rebudes e dades començat lo primer de janer any MDXVI fins en 1535* per tractar-se d'un llibre de dades seriades, a través del qual, amb altra documentació complementària, es poden establir les pautes econòmiques que regiren la vida del monestir en els seus inicis. En aquest llibre

¹ Vull deixar constància del meu agraïment a la comunitat de monges del monestir de Santa Elisabet així com a mossèn Josep Estelrich per la seva amabilitat i per les facilitats que m'han donat per utilitzar l'arxiu de dit monestir.

Per a una aproximació als antecedents i orígens del monestir vegi's:

J. JUAN TOUS: *Breve Historia del convento de San Jerónimo de Palma de Mallorca*, Palma, 1973.

Josep ESTELRICH I COSTA: "Artistes que treballaren per al monestir de Santa Elisabet de la ciutat de Mallorca. Documentació d'arxiu (segles XVI-XIX)", *BSAL.*, 41, 1985, 223-240.

Ramon ROSSELLO: "El convent de Monges Jerònimes de Ciutat", *Comunicació*, 1986, 45-46.

Josep ESTELRICH I COSTA: "El retaule de Sant Jeroni, de Pere Terrenchs", *BSAL.*, 45, 1989, 397-401.

VARIS AUTORS: *Pere Terrenchs i la seva taula de Sant Jeroni*, Palma, 1991.

² Les dades que analitzam, mentre no s'indiqui el contrari, procedeixen de l'Arxiu del Monestir de Santa Elisabet (AMSE). Els quatre llibres més antics conservats en el seu arxiu han estat els que ens han proporcionat la major part de les dades per elaborar aquest article, sobretot el corresponent a la signatura 65.1. Aquests són:

Libre propi de les monges del monastir de Sancta Elisabet de l'orde del gloriós pare Sanct Hierònim de rebudes e dades començat lo primer de janer any MDXVI fins en 1535 (Signatura: 65.1).

Libre de forments de vida de algunas monjas. 1525-1606 (Signatura: 65.2).

Libre de albarans de S[an]t Hierònim. 1507-1659 (Signatura: 68.1).

Libre en lo qual serà continuada la fundació del monestir e la recepció de les religioses... e lo capbreu... Comprèn dades des de 1485 fins ben entrat el segle XVII (Signatura: 31.1).

s'enregistraren per part de la monja *clavària*, sor Elisabet Mascaró des del 1516, les partides econòmiques de qualsevol ingrés o despesa, tant ordinàries com extraordinàries que en el seu conjunt integren una documentació àrida, sintètica i molt repetitiva però d'inevitable consulta per a una aproximació als aspectes econòmics d'aquest monestir.

2. Ingressos

Els ingressos podien obtenir-se a través de procedències molt diverses les quals devien resultar probablement insuficients per afrontar les nombroses despeses del monestir al menys en els darrers anys del segle XV. Així sembla desprendre's del que es proposava en la sessió del Gran i General Consell celebrada el divendres 9 de gener de 1489 on el jurat mossèn Francesc Paulagria s'expressava en els següents termes: *molt magnífichs y virtuosos senyors, vostres magnificències no ignoren com santament viuen les monges del monestir del gloriós sanct Hierònim y quant beneffici per llurs devots officis y horacions aquest regne reporta. Som informats aquelles estan en grandíssima necessitat y penúria mas encara en la necessitat de la lur casa e en veritat nos és stat reportat que entre les altres necessitats qui en aquella dita casa per lo present concorra és en el dormidor lo qual està en molta ruïra (sic) y tanta que si promptament no serà proveyt en aquella és per a cura totalment y força fer gran e irreparable [dany] a les persones de las dites monges que força les mataria a totes e a la major part de aquelles. Tot i considerar just que fossin ajudades es va resoldre passar el tema a deliberació dels jurats.*³ Altrament en la sessió del dimecres 9 de gener de 1493 en la qual el jurat mossèn Gaspar Bordils proposava diverses necessitats que afectaven a l'hospital general, l'hospital dels mesells, la fàbrica de l'església del convent del Carme així com el monestir i convent de Sant Jeroni del qual indicava *és posat ab gran penúria e necessita molt de adjutori e subvenció.*⁴ També en una carta dirigida al rei pels jurats de la ciutat i regne de Mallorca datada el primer dia de juliol de 1511 s'indicava que les monges de Sant Jeroni eren molt virtuoses, honestes, castes, observants de la seva regla i estaven recloses *que algú no les veu e tenen molt poca renda e si no fossen les karitats que han per lur bona vida no serien per sustentar-se'n.* Afegien que en aquell moment s'havia publicat una dècima de les rendes dels eclesiàstics i que les esmentades monges de la seva poca renda haurien de pagar allò que les correspongués la qual cosa les provocaria gran perjudici atenent les seves circumstàncies de pobresa. Per això suplicaven al monarca es dignàs concedir-lis exenció tant per aquesta dècima com per a les que poguessin sobrevenir en el futur.⁵

Entre els diferents capítols d'ingressos destacaven els següents:

2.1. Censals de la Universitat

Es comptabilitzen 38 partides compreses entre el dia 1 de gener de 1516 i el 7 de setembre de 1522. Eren els censals o pensions anuals redimibles que pagava una persona o institució en virtut d'un capital rebut precisament de qui aleshores cobrava la pensió. En aquest cas es tractava de la Universitat de la ciutat i regne de Mallorca, tan hipotecada en els anys de trànsit a la Modernitat.⁶

³ ARM., AGC, 13, 86v-87.

⁴ ARM., AGC, 15, 3v.

⁵ ARM., AH, 687, 47v.

⁶ Vegi's: Alvaro SANTAMARIA: "La época de Fernando el Católico y la Germania", *Historia de Mallorca* coordinada per J. MASCARO PASARIUS, III, 1970.
 Maria BARCELO CRESPI: "Més sobre l'impost del tall", *Randa*, 29, 1991, 185-217.

Algunes de les persones beneficiades en rebre aquests censals eren monges o protectors del monestir i per això es desviaven de forma directa des de la institució pública a la monàstica. Fins i tot, com a dot, algunes monges pogueren aportar al monestir censals derivats del préstec efectuat per la seva família a la Universitat. Així, doncs, una bona part de censals corresponien al dot de les monges.

De vegades qui procedia al pagament era un intermediari que actuava com a procurador. Aquest era la persona que, contractada per la comunitat, es comprometia a cobrar les rendes dels censals del monestir. Periòdicament entregava a la clavària quantitats a compte, i pagava la major part de les despeses de la comunitat; anualment donava compte detallat dels censals cobrats i dels pagaments fets. Percebia un percentatge de la cobrança (per aquelles saons, 2 sous i 7 diners per lliura). El nomenament era per temps indefinit, si bé podia ser cessat si no complia bé amb el seu càrrec. En aquests primers anys del segle XVI exerciren aquesta funció el prevere Joan Miquel de 1504 1521, Rafel d'Enveja de 1523 a 1529, el notari Damià Mora qui actuà com a procurador de sor Agnès Berard i Joan Desbac per sor Eulàlia Garcia.

Monges com les citades sor Agnès Berard, sor Eulàlia Garcia així com sor Maria Sunyer foren receptores d'importants quantitats de diners procedents de censals i que transmeteren al monestir. Apart de les monges, en aquests anys, alguns particulars vinculats al monestir també li traspasaren els diners de censals destacant Gaspar Genovard, ciutadà, i Joan Desbac a qui sor Elisabet Mascaró qualificava com *protector nostre* quan el 12 de desembre de 1517 comptabilitzava l'ingrés de 12 lliures donades pel dit Desbac. Els protectors del monestir eren dos, elegits per la comunitat entre les persones nobles o benestants i amb notable influència social. Era un càrrec que es considerava honorífic i tenia caràcter vitalici. Gestionaven els "negocis" de la comunitat, sobretot en relació a les institucions civils, i s'interessaven per les necessitats del monestir. Exercien el càrrec gratuïtament i en dies assenyalats eren obsequiats pel monestir. Sembla que Gaspar Genovard va ser protector des de 1512 a 1521 i Joan Desbac des de 1513 a 1522.

Els pagaments podien efectuar-se de forma fragmentada per mesos o trimestres tal vegada per resultar més còmode i coincidint amb dates destacades del santoral cristià, com Pasqua, Nadal o l'Assumpció podent-se retardar a l'hora de fer-los efectius. A tall d'exemple, retreim el següent cas: *Item e rebbut del magnífich mossèn Johan Desbach, protector nostre, sinquanta tres [lliures] 4 sous y 5 diners de la Universitat e són per 3 mesos so és janer, febrer y mars so és a 9 de janer 8 sous, a 4 de febrer 1 lliura 10 sous, a 26 de dit 8 sous e per lo mes de mars 6 o 7 pensions de 12 de dit mes fins a 30 de dit les quals a rebudes per dita taula de mossèn Gaspar de Moyà la qual paga és per l'any 1510. Fo a 30 de mars any 1518.*⁷

De vegades s'indicava haver rebut la quantitat a través d'una persona que a la vegada l'havia rebut del clavari de la Universitat o bé d'alguna dependència concreta de l'administració de la Universitat. Així, es constatava haver rebut de Gaspar Genovard, un dels protectors del monestir, 2 lliures i 8 sous indicant que provenien de la Universitat *ho més ver la gabella de la sal*.⁸

⁷ AMSE., 65.1, 8.

⁸ AMSE., 65.1, 8v.

La major quantitat ingressada en aquest capítol abastà les 79 lliures, 12 sous i 7 diners corresponents a sis pensions i que efectuà Joan Desbach el dia 12 d'abril de 1520 mentre que la menor fou de 2 lliures i 8 sous relatives a tres pensions realitzada per Gaspar Genovard el dia 21 d'octubre de 1519.

2.2. Censals de particulars

Aquest apartat conté quaranta dues partides compreses entre el 28 de febrer de 1516 i el 20 de desembre de 1528. A l'igual que en el capítol anterior els pagaments s'efectuaven a través d'intermediaris. En aquest cas el paper d'intermediari sempre va recaure sobre Joan Miquel o Joan Desbach.

Quant a la procedència geogràfica d'aquests particulars cal indicar que tots eren de la Ciutat exceptuant Gelabert Cerdà de la vila de Pollença. I en relació a la seva dedicació professional figuraven des del prestigiós metge Guillem Caldentei fins el mercader Rafel Enveja o el prevere Antoni Aguiló.

Es tractava de quantitats així mateix importants que oscil·laven entre les 150 lliures pagades per l'esmentat mercader el 30 de gener de 1520 i les 2 lliures satisfetes per distints censataris. Només en dos casos s'indica que apart de diners el censal comprenia també certa quantitat d'oli.

Les quantitats corresponents a censals fàcilment podien convertir-se en dot d'una monja. El dia 16 d'agost de 1525 Gabriel Axertell pagava 100 lliures i al cap de dos dies 8 lliures més les quals havia promès donar cada any per la festa de Nostra Senyora de febrer *per la vida de ses germanes*. Una altra modalitat podia ser la que protagonitzà Pere Gual qui el dia 20 de desembre de 1528 entregava 50 lliures junt a 16 lliures de renda *per la vida i dot de sa germana*.

Per altra part, aquests censos podien tenir el seu origen a mandes pies testamentàries tal com ocorria el 29 d'octubre de 1519 amb 50 lliures de Francesc Fortesa.

Cal afegir, a més, que en altra documentació apart de la de l'Arxiu monàstic, també podem trobar notícies sobre aquesta temàtica. Un exemple seria quan el 31 d'octubre de 1498, Antonina Bondia, prioressa, reconeixia haver rebut de Carles de Galiana, donzell, 3 quarteres de forment que feia de cens cada any al monestir.⁹

2.3. Ingressos efectuats a través del procurador Rafel d'Enveja

Una llarga relació de 227 partides s'inclourien en aquest apartat començant el dia 28 de setembre de 1525 i acabant el dia 13 de novembre de 1529 que es distribuïrien d'aquesta manera:

ANY	Nº PARTIDES
1525	9
1526	45
1527	54
1528	59
1529	60

⁹ ARM., Prot. A-106, 100-100v.

El procurador feia entrega de les quantitats a la monja clavària sense que en el document quedi constància de quina era la procedència d'allò que s'entregava. Es a dir, només apareix la data i la quantitat però no el nom dels donants ni tampoc el concepte que és motiu del pagament. En alguna d'aquestes partides les quantitats venen expressades en ducats (1 ducat equivalia a 32 sous) però en la relació numèrica situada a la part dreta del document sempre consta la relació lliures-sous-diners. Es contemplava la possibilitat de pagar en espècies com el blat, la civada o la xeixa.

Les quantitats entregades eren molt diferents oscil·lant entre les 50 lliures i les 2 lliures per una part i les 2 quarteres de blat i les 22 quarteres de civada més 6 d'ordi, per l'altra part.

Les monges bé es cuidaven de tenir un procurador i al llarg del període estudiat s'anomenaren diverses persones per a tal càrrec. A tall d'exemple podem retreure que el dimarts dia 18 d'agost de 1506 la prioressa sor Caterina Llulla, la vicària sor Margalida Costa i les monges sor Maciana Busqueta, sor Francina Fortesa, sor Esperança Vallcanera, sor Baptista Mates i sor Antonina Espanya, a so de campana en el lloc acostumat del monestir, anomenaren procurador Joan Miquel, prevere, per exigir i rebre totes les quantitats de diners que els eren degudes. Actuaren de testimonis Joan Mulet, espaser, i Francesc Trobat, conrador.¹⁰

2.4. Ingressos procedents de llegats testamentaris

Aquest apartat està integrat per 157 partides que van del dia 1 de gener de 1516 fins el dia 5 de juliol de 1535.

Es tractava, en general, de petites quantitats de diners que les persones devotes deixaven a les esglésies i convents i que complint la seva voluntat expressada en el darrer testament, els seus hereus o marmessors tenien l'obligació de lliurar. El monestir de Santa Elisabet des dels seus primers moments ja fou receptor de mandes testamentàries.¹¹ Aquestes, en els anys indicats, oscil·laren entre les 130 lliures (un cas

¹⁰ ARM., Prot. M-727, 121r-121v.

¹¹ Sembla que hi falten partides perquè del 19 de desembre de 1529 es passa al 8 de juliol de 1531.

Vet ací alguns exemples:

- el dijous 27 de març de 1488, el mercader Antoni Serra en el seu testament deixava 12 diners indicant que *lego operi et fabrice monasterii beati Hieronimi intus presentem civitatem constructi amore Dei*. ARM., Prot. S-60, 76r-77r.

- el 20 d'abril de 1491, Nicolau Dameto, religiós del convent de Santa Maria dels Àngels, en el seu testament indicava que 10 sous havien d'anar a les monges de Sant Jeroni. ARM., Prot. C-226, 96r-98r.

- el 15 d'agost de 1491, Albertí de Dameto, frare franciscà del convent de Nostra Senyora dels Àngels, en el seu testament deixava 30 lliures al monestir de Santa Isabel. ARM., Prot. M-654, 9r.

- el 16 de juny de 1493, Isabel muller de Joan Amorós, pareira, fa constar en el seu testament la deixa de 20 sous a les obres del monestir de Sant Jeroni. ARM., Prot. R-579, 76r-76v.

- el dia 25 d'abril de 1501, la dona Beatriu, vídua del donzell Bernadí Sanglada, deixava la quantitat de 5 lliures al monestir de Sant Jeroni segons consta en el seu testament. ARM., Prot. C-226, 4r-4v.

Els exemples s'anaven multiplicant i podien ser molt diferents pel que fa a les quantitats i fins i tot podien materialitzar-se no en diners sinó en censos:

- el primer dia de gener de 1519 Francesc Fortesa deixava 5 lliures censals. AMSE., 31.1, 34r.

- el 9 de setembre de 1519 el mercader Pere Valls en el seu darrer testament davant el notari Antoni Miquel Morro deixava 6 lliures censals d'un total de 12 que li pagava Rafel Bibiloni pel rafal del *Salt de l'Aygo*. El monestir a canvi se comprometia a celebrar aniversaris. AMSE., 31.1, 38r.

més bé excepcional) donades per Joan Centurió el 5 de desembre de 1516 i 1 sou pagat com a manda pia de la dona de Miquel Company el 18 de febrer de 1517.

Joan Centurió, mercader genovès, testà davant el notari Antoni Nadal deixant com a hereu el seu germà Silvestre Centurió qui es trobava absent de l'illa i com a marmessors el mateix notari, el mercader Joanot Vidal i el prevere Gabriel Mora que era el seu confessor. Deixava 250 lliures per a obres pies i per a la seva sepultura que elegí en el monestir de Santa Elisabet la qual es celebrà amb molta solemnitat *per lo Segnor bisbe de gràtia in pontificali en le prossessó he missa he per lo rector he beneficiats de Sancta Aulàlia fonch feta le processó ab lo visrey he jurats he molts hòmens de conditió he lo dia aprés foren fetes les exèquies per les monges e lo dit Segnor bisbe he ministres de la case he foren fetas vuyt antorxes com a gentil home he militar*. Descomptades les despeses de la sepultura, el marmessor Joanot Vidal entregà 130 lliures al monestir tal com es manava en el codicil. De seguida la comunitat de monges ordenà la celebració de 12 aniversaris per a la seva ànima.¹²

La documentació, normalment, no indica l'objectiu a què havien de destinar-se els diners procedents de mandes testamentàries. Excepcionalment sí, com és el cas de:

- per a la celebració anual de misses d'aniversari per a l'ànima del donant. Solen imposar la condició de celebrar-se en un dia concret del santoral, quasi sempre coincidint amb la seva onomàstica.
- per a pràctiques de caritat.
- per als pobres en la festivitat dels Morts.
- com a part d'una quantitat major per a l'adquisició d'un objecte per al monestir. Es el cas de l'esposa de Francesc Desbrull qui deixava 14 lliures, ingressades el 17 de març de 1519, part del conjunt de 20 lliures, destinades a la consecució d'un pali.

Els diners arribaven a través de familiars del difunt, dels hereus, dels marmessors o dels protectors del monestir i fins i tot, de vegades, de forma més complicada. La manda podia no destinar-se directament al monestir sinó a una monja concreta. Un exemple seria el del dia 5 de novembre de 1518 es rebien 10 lliures de part de Francina, que fou esposa de Francesc Desbrull, deixades a la seva germana sor Praxedis.

Un altre exemple seria el del dimecres dia 3 de juny de 1495 quan es redactà el testament de Caterina, vídua del mercader Guillem de Busquets, en el qual expressava la seva voluntat de deixar a sor Maciana, filla seva i monja de Sant Jeroni, per una part 5 sous; per altra part *de vita sua* 6 lliures, 18 sous i 3 diners censals que li feia la Universitat; i encara per una altra part 10 lliures que li hauria de pagar l'hereva, la seva filla Elionor, muller de Sebastià Albertí.¹³

2.5. Ingressos procedents dels censals de blat i de les col·lectes

Només 22 partides obren per a aquests conceptes i a més en un lapse de temps reduït, entre el 30 de juliol de 1516 i el 10 de maig de 1517. Aquests ingressos tenien el seu

¹² AMSE., 31.1, 37r.

¹³ ARM., Prot. R-579, 93r-94r.

origen a les col·lectes efectuades a la Part Forana entre *alguns devots de la case*, devots de Sant Jeroni.

El 1515 es col·lectà a deu parròquies i es recaudaren 225 fogasses sense especificar si es tractaven de pa, farina o formatge; 35 dotzenes d'ous; certa quantitat de diners que arribà a 3 lliures i 7 sous i una quantitat sense concretar de lli filat i flux. En altres quinze parròquies es recolliren 29 quarteres de blat i en moneda 19 sous i 10 diners. Com a contrapartida es pagaren 12 sous en concepte de port.

A l'any següent la col·lecta a devuit parròquies arribà a 194 fogasses, 20 dotzenes d'ous, 21 troques de fil, 23 *massos de flux* i 8 sous. A més, en altres deu parròquies s'entregaren 85 quarteres, 1 barcella i mig almut de blat apart de 19 sous i 4 diners. El preu del port sumà 57 sous i 5 diners.

2.6. Ingressos del caixonet d'almoines i altres caritats

Sens dubte és el capítol més extens encara que no signifiqui el de major montant econòmic. Es comptabilitzen 204 partides datades entre el 28 de març de 1516 i el 24 de juliol de 1535. En els inicis fou Joan Desbach, un dels protectors del monestir, i més tard altres persones les que feren entrega a les monges de diverses quantitats actuant, com sempre, d'intermediaris.

Aquests ingressos registraven una procedència molt diversa entre els que destacaven:

- llimosnes de benefactors del monestir.
- col·lecta en algunes esglésies (Santa Eulàlia, Sant Jaume...) i convents (Sant Domingo, Santa Clara...) de la ciutat de Mallorca així com a la catedral duita a terme durant la Quaresma. Actuaven com a col·lectors persones vinculades d'alguna manera al monestir com Antoni Nadal, Jaume Olesa, Jeroni Sant Joan, Antoni Dameto i molts altres cadascun en un temple distint.
- col·lecta a la pròpia església del monestir.
- algun protector, que en ocasions era pare d'una monja, per a ampliació de les obres del monestir.
- particulars.
- col·lecta del diumenge de la Caritat.
- dots dels pares *per la vida de sa filla*.
- donacions amb la condició de celebrar ofici solemne i missa d'aniversari cada any en la festivitat indicada pel donant.
- donacions per a alguna cosa concreta com pagar un hort comprat per a les monges.
- donacions per a la celebració de missa matinal, missa d'aniversari, missa de rèquiem o per cantar la missa de Sant Gabriel.
- donació de cera per a la nit de Nadal.
- donació per a la cel·la d'una monja sense indicar si es tractava de la construcció, reparació o manteniment. El dia

30 de gener de 1520 Antoni Gual pagava 30 lliures, d'un total de 40, en aquest sentit.

- col·lecta per a la il·luminació del Dijous Sant.¹⁴
- donació de pans.
- donació de diners, per part d'algunes monges, del seu propi patrimoni.
- donació dels jurats. S'enregistra el cas de 50 sous.
- caritats diverses.
- donació del senyor *batliu*.
- donatiu dels *defenedors*.
- donatiu del senyor bisbe.
- remuneració per treball de les monges: 1 ducat per tallar i cosir un pali.
- col·lecta recaudada pel donat del monestir.
- donatius que tal vegada s'entregaven directament a la porteria del monestir a deduir de les següents paraules: *e de la nostra porta*.
- donatiu de ciris. Ja el 7 de febrer de 1489 cinc dels jurats sabent i atenent que els seus antecessors havien ordonat que cada any es donassin a les monges del puig de Pollença 46 sous i 4 diners per a certa quantitat de ciris amb les armes de la Ciutat, i partint d'aquest antecedent, expressaven el desig d'aplicar el mateix al monestir de Santa Elisabet. Això venia justificat perquè sovint els jurats havien de recórrer tant a aquell com a aquest monestir per diverses necessitats i per practicar equitat acordaren entregar la mateixa quantitat de diners per als ciris *qui servesquen a les festes anyals e en los dies que.s diran los goigs en lo dit monastir*. Es faria entrega cada any per la festa de Nadal en honor i glòria de Déu, de la Verge i del benaventurat doctor Sant Jeroni *los quals vullen tenir en contínua protecció aquesta Universitat i tots los singulars de aquella*.¹⁵

2.7. Altres ingressos

Apart dels enregistrats en el llibre que analitzam, coneixem per documentació complementària que el monestir podia percebre quantitats de diners per diversos motius com la venda de censals o la venda de béns, entre altres. Detallam alguns exemples:

Guillem Garau, blanquer, el dimecres 25 de gener de 1497 mogut per la caritat i devoció envers aquest monestir, donava a les seves monges unes cases juntament amb un hort contigu situades *ante dictum monasterium*.¹⁶

¹⁴ En referència a la il·luminació val a dir que el dia 22 de març de 1488, el lloctinent Ximén Pérez Escrivà de Romani feia a saber a tots els batles de la part forana que com la reverend priora del convent i monestir de Sant Jeroni *per il·luminar lo cos preciós a Jesucrist qui de continu sta en la sglésia del dit monastir* i per la seva sustentació havien determinat trametre per les parròquies n'Antoni Cifre, habitador de la Ciutat, *per acaptar e fer lo quèst de oli, formatgeria e forment*. Manava sota pena de 200 lliures que donassin consell, socors, favor i ajuda al dit Antoni i si era mester l'acompanyassin per les viles. ARM., AH 210, 65r.

¹⁵ ARM., E.U. 18, 379r-379v.

¹⁶ Aquestes cases estaven sota alou i directe domini de la Casa del Temple i Hospital de Sant Joan de Jerusalem, a deu dies de fadiga, a mercè de lluíisme i a cens de 8 sous anuals a pagar per la festivitat de Sant Miquel, a més estaven obligades als hereus i successors del ciutadà Nicolau

El 18 de gener de 1499 Joan Riera, prevere beneficiat a la catedral de Mallorca, així com a procurador i ecònom de les monges de Sant Jeroni *cuisdem monasterio Sancte Elizabet succedit dictum monasterium Sancti Geronimi*, venia al notari Gaspar Tudela una casa situada a la ciutat de Mallorca i ubicada en el carrer abans anomenat d'en Plaça, a la parròquia de Santa Eulàlia, i que posseïen les monges. El preu fou de 18 lliures, preu més bé reduït però cal tenir en compte els gravàmens que pesaven sobre l'esmentada casa.¹⁷

Per la seva banda, el paraire Antoni Roca donava al monestir de Santa Elisabet un camp situat prop de l'hort d'en Salavert amb una era *prop lo camí real* amb la condició que es celebràs una missa d'aniversari el dia de la festivitat de Sant Antoni del mes de gener. La donació es dugué a terme el dia 7 de setembre de 1520 davant Antoni Nadal, notari del palau del senyor bisbe.¹⁸

El donzell Joan Desbach va ser assassinat juntament amb el prevere Ribot en el retorn de la seva possessió de Petra el 1522. La documentació detalla *prop de les forques d'en Balester el mataren tan iniquament que no pogué confessar*. El seu confessor que a la vegada fou marmessor, el mestre Olivar, havia de complir tres clàusules contingudes en el seu testament que consistien en mandes pies per al monestir: 100 lliures destinades a misses, 250 lliures per a la seva filla Margalida que hi era novícia i 6 quarteres de blat.¹⁹

2.8. El dot de les monges

La quantitat en diners o espècies que aportava la monja quan entrava en el monestir ha de considerar-se així mateix un capítol d'ingressos important en el conjunt de l'economia monàstica. El dot podia oscil·lar en gran manera tant en valor com en contingut. Així observam per una part dots en moneda que contemplaven des de quantitats ínfimes fins a la substanciosa quantitat de 200 lliures que, a més, podien ser comptants o no, i per altra part dots en espècie que es traduïen en censos, objectes mobles, oli o blat.

A nivell d'exemple hem elaborat la següent relació en la qual es pot observar diferents tipus de dot a través d'una llista de professions de monges durant deu any, entre 1515 i 1525. En cada cas s'indicava la data, el sant del dia, el nom de la monja, la dot així com el nom del bisbe, del vicari general, del sacerdot del monestir i de la priora del mateix.

de Vallobar amb un cens de 55 sous anuals a pagar per la festivitat de Sant Marçal i a la mullar na Lladona amb un cens de 48 sous anuals a pagar per la festivitat de Sant Joan. Dita casa i hort limitava amb un carrer públic davant del monestir, la casa d'Antoni Lodrigo, les cases del paraire Francesc Garau, un carreró que no passava, les cases del blanquer Gabriel Pons i cases del Canonge Antoni Joan de Busquets. ARM., C-2.656, 23-23v.

Una altra referència a aquestes cases de les monges, datada el 26 de juny de 1489, diu que *antea fuerunt Guillermi Guerau* i les situa devora el carrer *per quam intratur ad locum de la Calatrava*. ARM. Port. C-258, 131v-132.

17 La casa esmentada havia estat confiscada per la Inquisició. Era d'Andreu Amau, condemnat per heretge i apòstata. El monestir la posseïa per compra a Mateu de Morrano, receptor de la Santa Inquisició. Estava obligada en alou i directe domini de la Casa del Temple, a mercè de lluíme, a deu dies de fadiga, a cens de 9 sous i 9 diners a pagar per la festa de Sant Miquel. A més estava obligada als hereus de Robert de Dameto, ciutadà, a cens de 6 lliures a pagar per la festa de Sant Joan del mes de juny; als hereus de Bartomeu Canet, blanquer, a cens de 3 lliures a pagar en la mateixa data. Aquesta casa tenia un hort contigu que pagava cens de 20 sous anuals al donzell Roderic de Torrella. Limitava amb un carrer públic anomenat d'en Planes, casa de Pasqual Collado, cases que foren de Nadal Alrau, carrer del Temple i cases de Bernat Boga. ARM., Prot. C-2.658, ff. 17r-18v.

18 AMSE., 31.1, 35r.

19 AMSE., 31.1, 44r-44v.

DATA	NOM DE LA MONJA	DOT
12/XI/1515	Margalida Penya	sense especificar
30/VIII/1516	Justina Brossa	sense especificar
30/VIII/1516	Gabriela Sastre	sense especificar
17/I/1517	Anna Avellà	2 ll. censals i algunes coses mobles
10/II/1517	Jerònima Magdalena Axertell	4 ll. censals, 2 q. de blat censal; 8 q. d'oli i 50 ll.
15/II/1517	Engràcia Pou	sense especificar
22/II/1517	Rafela Terriola	8 ll. censals
18/X/1517	Ursola Reus	200 ll. comptants
1517	Joana E. Domenge	sense especificar
17/I/1518	Agnès Gual	molts censos
17/I/1518	Llúcia Blanquer	sense especificar
17/I/1518	Elisabet Angelats	20 ll. censals
3/VI/1520	Prudència Sant Joan	sense especificar
5/II/1519	Esperança Ballester	sense especificar
5/II/1519	Agada Costa	sense especificar
3/II/1521	Eulàlia Garcia	16 ll. censals
29/VII/1522	Andreu Nebot	10 ll. comptants i 1 quartera de blat censal
29/VII/1522	Margalida Desbac	200 ll. comptants i 6 quarteres de blat <i>de vida</i>
23/I/1523	Joana Mestre ²⁰	50 ll. comptants
19/IX/1523	Eustòxia Alcover	sense especificar
7/VII/1524	Agnès Berga	100 ll. comptants i 6 quarteres de blat <i>de vida</i>
14/VII/1524	Bàrbara Seguí	200 ll. comptants
5/II/1525	Pràxedis Fuster	8 ll. censals i 6 quarteres de blat <i>de vida</i>
30/XI/1525	Constança Mascaró	sense especificar

3. Despeses

Pel que es refereix a les despeses que deu afrontar el monestir de Santa Elisabet cal indicar que procedien de necessitats bastant diferents. Malgrat això, a través de la documentació consultada, es vislumbren els següents apartats que formen un únic i ample capítol en el que s'enregistraren 549 partides:

3.1. Pagaments efectuats a capellans

Com bé s'indica en el títol d'aquest apartat *Comte de les dades que es fan tant als preveres com a qualsevol* una part considerable de diners es destinava a pagar serveis religiosos portats a terme per diversos sacerdots en benefici de la comunitat de monges. Aquests serveis podien ser molt variats contemplant des de la celebració de misses fins la

²⁰ Joana Mestre a l'igual que Eustòxia Alcover, segons consta a la documentació, *féu professió en lo lit, malalta*. Amb tota seguretat degueren entrar al monestir perquè la professió sempre es feia després d'un temps més o manco llarg d'estar-hi com a postulants o novícies.

predicació dels Evangelis en temps de Quaresma o administrar els sacraments a les religioses. Vegi's a tall d'exemple, el quadre que segueix corresponent a l'any 1516:

DATA	QUANTITAT*	CONCEPTE	SACERDOT BENEFICIAT
3 març	1-17-4	missa matinal	Miquel Aixertell (febrer)
3 abril	2-1-14	missa matinal	Miquel Aixertell
2 maig	2 lliures	missa matinal	Miquel Aixertell
3 juny	2-1-4	missa matinal	Miquel Aixertell
22 juny	18 lliures	m. i aniversaris	Gabriel Mora
1 juliol	2 lliures	missa matinal	Miquel Aixertell
1 agost	2-1-4	missa matinal	Miquel Aixertell
13 agost	10 lliures	m. i aniversaris	Gabriel Mora
31 agost	2-1-4	missa matinal	Miquel Aixertell
29 setembre	2 lliures	missa matinal	Miquel Aixertell
29 octubre	4-1-4	missa matinal	Miquel Aixertell (oct.i nov.)
18 desembre	10 lliures	m. i aniversaris	Gabriel Mora

3.2. Obres

El divendres 9 de gener de 1506, en la sessió ordinària del Gran i General Consell ja es plantejaven problemes econòmics d'aquest monestir derivats de les obres empreses. Era proposat que el reverend mestre Guillem Caselles, inquisidor, en nom de les monges de Sant Jeroni havia suplicat volguessin donar alguna cosa perquè estaven en molta necessitat *de adops són mester en lo monastir a causa de una obra han comensada és mester acabar aquella*. Es feia referència que en altra sessió se'ls havia promès 150 lliures que no s'havien pagat. En aquesta ocasió la dita quantitat és concedida i es remet als jurats la manera de procedir al respecte.²¹

Les setanta nou partides corresponents a despeses d'obres (contingudes en el llibre de comptabilitat estudiat) constitueixen un apartat important destinat a pagar els treballs realitzats en el monestir pel mestre Barceló *el vell* i pel seu fill *el jove* i també els seus col·laboradors el mestre Pou i Agustí Satries.

Són els anys en què el monestir s'està construint en part o ampliant el nucli primitiu, en aquest cas a partir de compres i donacions d'edificis contigus o fins i tot pròxims. En la majoria dels casos simplement s'indiquen com a conceptes *feyna, treball de la casa* o bé *obres*. De forma indirecta es pot apreciar que també treballaren ja sia en la construcció ja sia en la reparació del forn, com en obres de la casa de les novícies, la infermeria, la capella i la sinia.

S'obri un parèntesi a partir del 7 de juny de 1521 fins el 27 de novembre de 1535, període en què no es registrà cap partida exceptuant dos únics casos. Tal vegada l'explicació s'hagi de cercar en els mals anys que visqué Mallorca durant i després del conflicte social de la Germania (1521-1523).

* Les quantitats corresponen a lliures, sous i diners
21 ARM., A.G.C. 19, 50r.

A nivell d'exemple, i pel que es refereix als preus dels salaris, podem indicar que el 22 d'abril de 1517 es pagaren 28 sous i 4 diners al mestre Barceló per cinc jornals i 5 sous i 8 diners al seu fill per un jornal.²²

3.3. Pagaments a diverses persones que presten algun servei en el monestir

Es tractava de: el notari Gaspar Esteve pel salari de la seva procura, Joan Miquel com a procurador de les monges, Vicenç Pou pels treballs realitzats a l'hort nou del monestir, Rafel Enveja també pels seus treballs com a procurador i Jaume Valls *per lo servici que fa a nosaltres*.

3.4. Compra de productes per al culte

Només es registraren les compres de cera per a l'església i la de ciris per a les celebracions del dia del Dijous Sant.

3.5. Pagaments de censals

El monestir estava obligat a pagar censals a les següents persones o institucions: a Jeroni Vallobar per la casa que ocupava el donat, a la comunitat de monges del puig de Pollença, al procurador del Temple per un hort, a les monges del monestir de l'Olivar i a mossèn Calvo.

3.6. Pagaments en compliment d'una obligació

Tenien el seu origen en l'obligació contreta per alguna monja i que expressava a la seva darrera voluntat. En general derivava de la dot o d'algun aport econòmic important que tranferí al monestir en el moment del seu ingrés, com és el cas de sor Maria Sunyer, o d'una manda testamentària i en especial la del sacerdot Gabriel Mora.

3.7. Devolucions de diners

Corresponien a quantitats prestades per particulars al monestir.

3.8. Obres d'art

En el *Libre de albarans de Sant Jerònim*, que conté sobretot albarans de les despeses realitzades pel monestir entre el dia 6 d'agost de 1507 i el dia 8 d'agost de 1658, s'anotaren les quantitats gastades les quals coincideixen amb les recollides en el llibre d'entrades i sortides que hem analitzat encara que, de vegades, amb més detalls.

Hi ha un apartat del que cal fer especial menció i són les despeses derivades de quefers artístics en relació a les obres del monestir. Un i altre llibre no coincideixen cronològicament en el seu inici i per tant en el primer es recullen dades que no obren en el segon. Hi hem d'assenyalar els treballs dels pintors Pere Terrenchs i Gabriel Mòger relatius a la realització del retaule i imatge de la Verge respectivament.²³

4. Dos casos particulars: el patrimoni de sor Maria Sunyer i de sor Agnès Gual

Entre els ingressos que contribuïen a engrossar el patrimoni i a facilitar les circumstàncies econòmiques del monestir cal assenyalar els patrimonis particulars

²² AMSE., 65.1, 107r.

²³ Vegi's les referències bibliogràfiques de la nota 1.

d'algunes monges que inclòs o apart del dot els aportaven a la institució monàstica. Per als anys estudiats podem indicar dos casos certament representatius:

4.1. Sor Maria Sunyer

En primer lloc s'han d'indicar els antecedents familiars²⁴ per situar aquesta monja en el seu context social. El 1463 moria Nicolau Sunyer deixant com a hereues les seves quatre filles a parts iguals i vinculava els béns d'una a altra si morien sense fills per passar en darrera instància al seu nebot Gabriel Martí. La major, Agnès, es casà amb Bernat Berard i morí sense descendència el 1492; la segona, Caterina, fou l'esposa de Jaume Mercer²⁵ i també morí sense fills el 1503; la tercera, Joana, morí fadrina (1492) i la quarta seria sor Maria. Per altra banda, la seva mare, Praxedis, testà davant el notari Tomàs Pelegrí el 27 de juliol de 1491 i deixava com a hereva a la seva filla.

Maria recuperà fins i tot béns de la seva germana Caterina una vegada aquesta morí. Així el dilluns 23 d'octubre de 1503 Maria Sunyer, donzella, hereva de la seva germana Caterina que fou la muller de Jaume Mercer, reconeix haver rebut tot el dot de la seva germana *et etiam jocalia videlicet perulas sive perles aurum argentum et quasuis alias res que essent dicte uxoris vestre a més de omnia illa mobilia que erant in domo vestra que mobilia erant hereditatis parentum meorum*.²⁶ El mateix dia, com a hereva de la seva germana, feia venda al seu cunyat Jaume Mercer 14 lliures censals a pagar per la festa de Sant Miquel que gravaven sobre un hort anomenat d'en Mertells als afores de la vila d'Inca i que posseïa Guillem Salzet d'aquella vila pel preu de 175 lliures. Li venia per pagar certa quantitat que li havia de lliurar per complir amb el testament de Caterina la qual deixava al seu marit.²⁷

El 24 de novembre de 1505, davant el notari Nicolau Tomàs, s'acordà una transacció entre Gabriel Martí i sor Maria, amb algunes condicions, actuant d'intermediaris el ciutadà Francí Bartomeu, el prevere Gabriel Mora i Nicolau Montanyans. El 2 de desembre del mateix any Maria Sunyer, *honesta donzella*, féu testament en poder del notari Miquel Llitrà i nomenava hereu universal el monestir de les monges de Sant Jeroni *ab deliberada intenció de entrar en la religió*. Dos dies després *entrà en lo monestir, ffonch-li donat lo àbit de monge*.

Com a conseqüència de la citada transacció el monestir passà a disposar *pacíficament* d'unes rendes molt apreciables al mateix temps que contraïa unes obligacions que hauria de complir.

4.1.1. Censals percebuts

Les rendes provenien de censos que tenia dret a percebre sor Maria, com a hereua, en darrera instància, del seu pare el destacat mercader Nicolau Sunyer. La relació d'aquests censos era:

²⁴ Josep ESTELRICH I COSTA: "La família Sunyer, una nissaga de mercaders de la baixa edat mitjana (1375-1505)". *BSAL*., 51 (1995), 3-36.

²⁵ Algunes referències a Jaume Mercer:
El dimecres 6 de setembre de 1503 el mercader Galceran Galiana reconeixia que Jaume Mercer, ciutadà li entregà 23 lliures i 6 sous, part d'una quantitat major, per la compra d'una saca de rames de València i un quintar i cinquanta tres lliures de llana neta de tares. ARM., Prot. P-417, 273r-273v.

²⁶ ARM., Prot. P-417, 272-272v.

²⁷ ARM., Prot. P-417, 274-277r.

Bernat Valentí pagava 4 lliures i 3 sous per la festa de la Verge Maria del mes de març per unes cases situades davant de la botiga d'en Prats. Aquest censal pertanyia a la dot de la mare de sor Maria segons apareix a l'expoli disposat davant el notari Pere Martorell el 28 de juliol de 1450. A aquest censal estaven obligats els béns de les famílies Valentí i Burguets.

Gabriel i Guillem Salzet de la vila d'Inca pagaven 4 lliures, d'un total de 10, per la festa de Pasqua per una sort de terra d'unes quatre quarterades situades en el terme d'aquella vila i que estava obligada a tres alous: al monestir de Santa Elisabet, a l'hospital de Santa Catalina i als hereus de mossèn Brondo. Les 6 lliures restants foren redimides davant el notari Miquel Llitrà per la quantitat de 75 lliures. En conjunt, aquestes 10 lliures havien estat consignades a Nicolau Sunyer per part de Pereta, muller de Jordi Brondo i el seu fill Antoni Brondo el 1481.

Salvador Tarrés, mercader, pagava 2 lliures i 10 sous per la festa de Pasqua per una casa situada prop del monestir de Santa Clara. Aquest censal corresponia al dot de la mare de sor Maria.

Gabriel Pomar de la vila de Binissalem, pagava 2 lliures per la festa de Pasqua per certes terres que posseïa en el terme de Lloseta segons establiment fet per sor Maria i les seves germanes davant el notari d'aquella vila Romeu Sala el dia 15 d'abril de 1496.

Romeu Clapés pagava 4 lliures per la festa de Sant Joan per una casa situada prop de l'església de Santa Eulàlia la qual havia estat de Pelai Unís. Aquestes quatre lliures foren deixades per Eulàlia Sant Martí a Joan Sunyer, avi de sor Maria, el 10 de juliol de 1400. Dit censal fou empenyorat a l'esposa de Jaume Vinyoles i fou cobrat per la mare de sor Maria de l'heretat de Miquel Bartomeu el 20 de febrer de 1473 davant el notari Joan Porquers.

Francesquina, esposa d'Antoni de Galiana, pagava 2 lliures per la festa de Sant Joan per una casa situada davant la de Salvador Sureda *anant a la Portella*. Aquest censal el comprà la mare de sor Maria a Ferrando Valentí, segons consta davant el notari Joan Porquers el 14 de setembre de 1470.

Mateu Perelló de la vila de Campanet, pagava 20 sous per una vinya que posseïa en el terme d'Inca. El document no indica el motiu pel qual la beneficiària era sor Maria.

Els hereus de Gabriel Montblanch, de la vila de Sancelles, pagaven 3 quarteres de blat per la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost d'un total de 10 quarteres que comprà Nicolau Sunyer als seus cunyats, els Burguets, pel preu de 100 lliures que servirien per pagar el dot a la seva germana Elisabet, muller de mossèn Cotoner.

Pere Torner, de la vila de Sineu, pagava per la festa de Sant Pere i Sant Feliu del mes d'agost 2 quarteres i 3 barcelles de blat per certes terres que posseïa en aquella vila. Aquest censal l'establí Nicolau Sunyer a Pere Esteve, rector de Sineu el 13 de febrer de 1456 i el posseïa com a hereu de Tomassa que fou la seva primera muller segons consta en un document datat el 10 de gener de 1450 davant el notari Pere Martorell. A la vegada, Tomassa el posseïa com a hereua del seu pare Francesc Lodrigo qui el comprà a Pere Font el 7 de gener de 1400 per valor de 30 lliures.

Pere Frau de la vila d'Alaró, pagava 2 quarteres de blat, no portades, per unes terres que posseïa a la zona de la Socorrada i que havia comprat a Francesc Lodrigo el 27 de juliol de 1412.

Pere Bibiloni, del lloc de Santa Eugènia, pagava 20 sous per la festa de Sant Pere i Sant Feliu per un tros de terra. D'aquest censal no s'especifica com arribà a ser beneficiària sor Maria i posteriorment el monestir de Santa Elisabet.

La senyora d'Arenys pagava 12 sous per la festa de Nostra Senyora d'agost per unes cases que posseïa a la parròquia de Sant Jaume *en lo carrer que ix al carrer de Bonayre*. Aquestes cases havien format part del dot de la mare de sor Maria.

Baptista Sitjar, nebot i hereu del prevere Bernat Baulenes, pagava 5 quarteres de blat o xeixa per la festa de Sant Bartomeu les quals comprà la mare de sor Maria per 50 lliures el 1480 a l'esmentat Baulenes que era rector de la parròquia de Sant Jaume.

Joan Vicens, de Calvià, pagava 24 lliures per la festa de Sant Miquel per la meitat d'una finca que tenia en aquell terme. Aquesta propietat, a la que afegí tres rafals, la comprà Nicolau Sunyer el 24 d'octubre de 1431. El ciutadà Gabriel Cotoner pagava 26 lliures per l'altra meitat. Posteriorment la finca fou comprada per Berenguer Vivot.

Antoni Coll, paraire, pagava 2 lliures i 8 sous per una casa que posseïa en el carrer de *Sant Antoni de la sèquia* i que formaren part del dot de Praxedis, mare de sor Maria.

Pere Frau, de la vila d'Alaró, pagava 10 lliures no portades per una alqueria que posseïa a la zona de la Socorrada.²⁸ Aquest censal l'havia aportat en dot la dona Magdalena, esposa de Francesc Lodrigo el 1394 i el traspassà a la seva filla Tomassa també en dot quan es casà amb Nicolau Sunyer el 1424.

Miquel Mestre, de la vila d'Alaró, pagava 10 lliures no portades per la festa de Nadal per una finca en el lloc de la Socorrada que comprà de Guillem Danús. En aquest cas tampoc s'indica el procés pel qual arribà el censal fins a sor Maria.

4.1.2. Obligacions contretes

L'heretat de Nicolau Sunyer estava obligada respecte al monestir dels carmelites a satisfer 12 lliures i 5 sous censals. Sunyer, amb voluntat del monestir, realitzà la següent consignació: sobre Ramon d'Odena 8 lliures, Jaume Sagrañada 2 lliures i 16 sous i Pere Esperaneu 1 lliura 7 sous i 6 diners. El 1493 es pagà per a que els frares desobligassin a aquesta heretat.

La pròpia sor Maria, dels seus censals, deixà en el seu testament una sèrie de càrrecs perpetus per a obres pies per valor de 19 lliures i 4 sous distribuïts de la següent manera: 12 lliures per a dotze aniversaris a celebrar el primer dilluns de cada mes per a la seva ànima, la del seu pare, la seva mare, les seves germanes així com les ànimes del purgatori; 4 lliures per a una missa de la Creu o de la Passió a celebrar cada divendres en sufragi de les ànimes abans citades; 2 lliures destinades a la festa i sermó de la

²⁸ Per un altre document del dia 8 d'octubre de 1514 es confirma la percepció d'un cens de 10 lliures per la festa de Nadal sobre la possessió de La Socorrada a Alaró. Probablement es tracti del mateix cens. ARM., Prot. M-492, 76r-77r.

transfiguració de Jesucrist; 19 lliures i 4 sous per a ciris d'una lliura de pes cada un i que es col·locassin en els canelobres durant la celebració de la festivitat de la Verge Maria de febrer.

Al mateix temps es contemplaven una sèrie de donatius temporals destinats a persones que tenguessin alguna relació personal directa amb sor Maria o la seva família. Entre ells figuraven: 10 lliures a Caterina Serra, donzella, en temps de núpcies; 6 lliures a Gabriel Martí *de vita* cada any per la festa de Sant Miquel; 5 lliures a la filla de Bàrbara Fareta en temps de núpcies; 4 lliures i 10 sous a na Corteta de per vida cada any per la festa de Santa Bàrbara i 4 quarteres de blat per la festa de Sant Pere i Sant Feliu; 7 sous mensuals a la dona Serra durant deu anys; 2 lliures i 10 sous a Rafel Sunyer de per vida cada any.

Un altre apartat correspon a les mandes pies indicades per sor Maria en el seu testament les quals eren: 5 lliures a l'obra de cada església parroquial de la Ciutat destinant 2 sous a cada una d'elles; 2 lliures a les obres de la catedral; 2 lliures a les obres de l'hospital general; 1 lliura a l'hospital dels masells; 1 lliura a les monges del puig de Pollença; 1 lliura al bací de les ànimes del purgatori de la catedral; 1 lliura i 10 sous repartida a parts iguals (10 sous a cada un) entre els convents de Sant Domingo, Sant Francesc i Jesús.

En darrer lloc també es comptabilitzaven ajudes a monges a l'hora d'entrar en el monestir. Es compten tres casos: 4 lliures a Elisabet Mascaró (que ja estava en el monestir), 4 lliures a una neboda del prevere Joan Miquel i altres 4 lliures a una filla de la dona Serra.

4.2. Sor Agnès Gual

A l'igual que la monja anterior, però en menor grau, també contribuí amb quantitats apreciables del seu patrimoni personal al patrimoni monacal.

Sor Agnès professà en el monestir el 17 de gener de 1518 però ja anteriorment (21 maig 1513) li havia fet donació de 25 lliures 5 sous i 11 diners censals anuals que rebia sobre la Universitat en tres partides baix les següents condicions: volia que en la missa quotidiana i ordinària que es celebràs a l'església se la recordàs així com la seva ànima; que cada setmana, el dia que elegissin les monges, es celebràs una missa de *requiem* per les ànimes del purgatori; que es celebrassin dotze misses d'aniverari, una cada mes, el dia que elegissin les monges (s'elegí el primer dimarts de cada mes); que es celebrassin cinc aniversaris repartits entre el dia de Sant Pere per l'ànima del seu pare Pere Gual, el dia de Sant Joan per l'ànima de la seva mare Joana, el dia de Sant Miquel per l'ànima del seu primer marit Miquel Desclapers, el dia de Sant Francesc per l'ànima del seu segon marit Francí Berard i per la seva pròpia ànima el dia que deixaria la present vida; que es celebràs la festa de Santa Agnès a l'església del monestir *ab solemne ofici i sermó i aniversari a la fi de la missa* podent la priora canviar de dia si era precis.

El dia 3 de maig de 1514 sor Agnès Gual féu professió a l'orde de Sant Jeroni dels tres vots essencials davant la reverenda priora sor Margalida Costa i en presència de l'inquisidor Guillem Caselles de l'ordre de predicadors, així com dels sacerdots Pere Ballester i Gabriel Mòger els quals foren requerits com a testimonis en dit acte. El 18 de març de l'any següent començà a vestir l'hàbit públicament doncs ja feis dies el portava *in occulto*. El dissabte 9 de gener de 1518 entrà en el monestir i el 17 del mateix mes

professà solemnement a la clausura, *en la casa de l'enfermeria*, amb altres monges, confirmà els vots i es posà el vel. Morí el dia 2 de setembre de 1546.

Mentre tant es suscità una disputa contra el monestir per part de Joanot i Antoni Gual, germans de sor Agnès, la qual durà uns dos anys *e assò sobre los béns pervinguts al dit monastir*. Per evitar escàndols i procurar tant pau com repòs, mitjançant algunes persones especialment *de aquella bona ànima de m[is]ser Johan Centurió, devot de la casa* s'arribà el 24 de juliol de 1517 a un acord que contemplava els següents punts: el monestir assignava a Joanot Gual i al seu germà la quantitat de 40 lliures censals sobre la Universitat en quatre partides; Joanot Gual en vida de la seva germana no podia quitar el censal segons *lo spoli* de sor Agnès; el monestir quedava obligat, després de morta sor Agnès, a restituir a la família Clapers 36 lliures censals.

5. Conclusions

De tot l'exposat anteriorment es desprèn que el monestir de Santa Elisabet de la ciutat de Mallorca durant els primers temps de la seva fundació fou perceptor d'ingressos així mateix considerables. Malgrat haver transcorregut pocs anys des de la seva fundació, durant aquest període, comptava amb moltes persones devotes les quals en els seus testaments, llegaven quantitats variades, de vegades ínfimes. Per aquest motiu arribà a convertir-se en un dels més importants de la Ciutat. Dos fets en són significatius al respecte: per una banda el 1520 acollia més monges que el tan prestigiós monestir de Santa Clara que en aquella data sols comptava amb 20 religioses;²⁹ per altra banda el 1530 sor Constança Mascaró i altres sis monges deixaren el monestir de la Ciutat per anar a fundar el convent de Sant Bartomeu a la vila d'Inca la qual cosa és reveladora de la seva capacitat d'expansió que probablement venia com a conseqüència del seu potencial econòmic.

²⁹ El 1786 seguia essent el monestir més nombrós de la Ciutat amb 66 membres dels quals 64 eren novícies, professes i llegues, 1 donat i 1 donada. Amb total 66 persones. E[usebio] P[ascual]: "Datos Estadísticos de Palma correspondientes al año de 1786. Comunidades religiosas y establecimientos benéficos", *B.S.A.L.* VII (1897-1898), 271.

RESUM

El monestir de Santa Elisabet de la Ciutat de Mallorca fou fundat el 1485. Ja des dels seus inicis gaudí de prestigi i reputació fins el punt de ser perceptor d'ingressos així mateix considerables per via de censals, llegats testamentaris, col·lectes, etc. En aquest article s'analitzen els aspectes econòmics, tan d'ingressos com de despeses en els darrers anys del segle XV així com durant el primer terç del segle següent.

ABSTRACT

Saint Elisabet Monastery of Palma de Mallorca was founded in 1485. From the very beginning it enjoyed prestige and good name up to the extent of being able to get a somewhat considerable income through ground rents, testamentary legacies, collections, etc. According to this article the economics aspects can be analysed, both regarding income and expenses in the last years of the XV century as well as during the first third of the following century.

«APORTAR VARA» Reflexions sobre la pràctica senyorial a la Mallorca de finals del S. XVII.

MARGALIDA BERNAT I ROCA
JAUME SERRA I BARCELO

Introducció.

Malgrat la polèmica encetada sobre la naturalesa de la societat mallorquina derivada de la colonització catalana, sembla haver-hi un cert consens en què el procés de senyorialització illenc va tenir el seu cim en el S. XVII¹. No es tracta tant de la concessió de títols a certs cavallers, com de la consolidació d'una classe dirigent clarament delimitada en el sí d'una societat estamental i amb unes arrels econòmiques fonamentalment agràries². En el conjunt d'instruments utilitzats per l'aristocràcia illenca, el control sobre àmplies àrees de producció agrària va ésser fonamental. No es tractava sols d'un domini directe o una explotació personalitzada, sinó d'un control territorial més o manco subtil sobre l'espai, la gent i la producció. És en aquest context que cobren rellevància les *cavalleries* com a estructures d'organització senyorial. Malauradament, es coneix encara molt poc sobre el seu origen, organització i evolució.

Des dels estudis de J. Oleza y de España³ a la darrera síntesi de P. de Montaner⁴ s'ha avançat en el seu coneixement, emperò encara calen estudis puntuals que permetin

¹ La bibliografia sobre aquest aspecte és molt abundant. Sols a tall d'exemple, cal assenyalar com a fites cabdals les obres de:
Álvaro SANTAMARIA: "Entorno a la evolución del modelo de sociedad en el Reino de Mallorca. Siglos XIII-XVIII" *Estudios Baleàrics*, 3, 1981, 3-200.

Jaume PORTELLA: "La consolidación del feudalismo". *Historia de los Pueblos de España/II*. Barcelona, 1984, 131-145.

² Pedro DE MONTANER: "La estructura del Brazo Noble mallorquín bajo los Austrias" *Estudios Baleàrics*, 27, 1988, 3-38.

³ Jaime DE OLEZA Y DE ESPAÑA: "Caballerías de Mallorca. Caballería de Mahuja (vulgarmente de Santa María del Camí)" *BSAL.*, XXXII, 1929, 274-277.

Caballerías de Mallorca. Caballería La Galera (antiguament Lombar)" *BSAL.*, XXXII, 1929, 297-299.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Canet" *BSAL.*, XXXII, 1929, 316-318.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Son Sanjuan (antiguamente Imalasen)" *BSAL.*, XXXII, 1929, 347-348.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Vernisa". *BSAL.*, XXXII, 1930, 370-371.

"Caballerías de Mallorca: Caballería de Adzon y Adzona (vulgarmente Son Paretó)" *BSAL.*, XXIII, 1931, 19-21.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Santa Margarita y de Ero" *BSAL.*, XXIII, 1931, 43-48.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de los Llulls (antiguamente de Burguets)" *BSAL.*, XXIII, 1931, 60-61.

"Caballerías de Mallorca. Caballería del Monasterio de San Feliu de Guixols. *BSAL.*, XXIII, 1931,

90.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Mometa". *BSAL.*, XXIII, 1931, 105-106.

"Caballerías de Mallorca. Caballerías del Obispo y Cabildo de Gerona" *BSAL.*, XXIII, 1931, 131-134.

esbrinar aspectes en conflicte. És cert que la primera denominació de cavalleria que apareix en el repartiment, i a la documentació que d'ell es derivà, sembla referir-se més a una unitat administrativa relacionada amb la colonització feudal que no amb l'estructuració senyorial del territori⁵. Tant se val, a Catalunya sembla que el procés s'inicià de manera semblant i acabà per denominar territoris senyorials amb unes característiques paralel·les a Mallorca.⁶

El fet de què algunes cavalleries rebessin denominacions específiques com la de *honor*⁷ o *baronia*⁸ es d'antic és ben demostratiu de com aviat es produí aquesta variació de significat. Igualment, s'ha de tenir en compte que ràpidament algunes d'aquestes cavalleries assoliren drets jurisdiccionals clarament diferenciats.⁹ Diverses vegades s'ha insinuat que la *Carta de Franqueses* sols era aplicable a la porció reial. Així semblen confirmar-ho esdeveniments com les concessions de jurisdicció a Bunyola,¹⁰ els Pariatges de Felanitx¹¹ o Andratx,¹² o la documentació ja abundant sobre Sant Martí d'Alanzell¹³.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Ariany" *BSAL.*, XXXIII, 1931, 183-184.

"Caballerías de Mallorca. Caballerías de la Orden de San Juan" *B.S.A.L.* XXXIII, 1931, 217-223.

"Caballerías de Mallorca. Caballerías de Moss. Guillem de Puigdorfilà (Masnou, Bàñols y Beuyr)". *BSAL.*, XXXIII, 1931, 277-285.

"Caballerías de Mallorca. Caballerías de Lloseta y Ayamans" *BSAL.*, XXIX, 1945, 274-272.

"Caballerías de Mallorca. Caballería del Palmer" *BSAL.*, XXIX, 1945, 277-280.

"Caballerías de Mallorca. Baronia del Conde de Ampurias" *BSAL.*, XXIX, 1945, 349-358.

"Caballerías de Mallorca. El Reguer antes Beniari" *BSAL.*, XXIX, 1946, 751-755

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Tancar" *BSAL.*, XXIX, 1946, 755-757.

"Caballerías de Mallorca. Los Monjos (antiguamente Benimohab)" *BSAL.*, XXX, 1947, 61-66.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Orient" *BSAL.*, XXX, 1947, 66-69.

"Caballerías de Mallorca. Na Bausana" *BSAL.*, XXX, 1948, 307-310.

"Caballerías de Mallorca. De Tanca" *BSAL.*, XXX, 1949, 427-431.

"Caballerías de Mallorca. Caballería de Gaubert Roig" *BSAL.*, XXX, 1949, 431-433.

"Caballerías de Mallorca. de Estallenchs" *BSAL.*, XXX, 1950, 498-499.

"Caballerías de Mallorca. Gotens o Gotners" *BSAL.*, XXX, 1950, 500-501.

4 Pedro DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines. (Segles XIII-XVIII)". *Terra, Treball i Propietat. Classes agràries i Règim Senyorial als Països Catalans*. Barcelona, 1986, 42-65.

5 Jean BISSON: "Notes statistique sur le Repartiment de Majorque 1232" *BSAL.*, XXXIII, 1968, 52; 54-55 i 58.

A. SANTAMARIA: "Entomo a la evolución ...", 47-70.

6 Pierre BONNASSIE: *Catalunya mil anys enrerall* - Barcelona, 1979, especialment 179-222.

7 Segons el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, 6, a la seva tercera acepció, «honor» correspon a «renda vitalícia que el senyor concedia al vassall damunt una possessió» o bé la pròpia «possessió que es té en arrendament vitalici». Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO VAQUER *Historia de Muro* II, Mallorca, 1989, 163-285, documenten pel S. XIII abundants notícies sobre aquest significat. De totes maneres aquest varià aviat. Segons Aina LE-SENNE (*Canamun i Canavall* Palma de Mallorca, 1981, 40), ja el 10 de maig de 1244, el rei donà llicència als cavallers per adquirir «honors» (és a dir cavalleries o béns de reialenc) fins al valor de 500 auris o morabatins. Jesús LALINDE ABADIA (*Derecho Histórico Español* - Barcelona, 1974, 235) indica com els «honors» s'encomanaven a persones de confiança del rei, les quals ostentaven genèricament el títol de «potestats» i que, per regla general, tenien el títol honorífic de «comtes».

8 MUNTANER: "Les cavalleries mallorquines...", 46. De totes maneres el terme baronia ja estava ben consolidat a 1344, tota vegada que a una mostra de cavalls armats d'aquest any es fa la diferenciació entre baronies antigues i les cavalleries creades pel rei Sanxo. Entre les primeres hi havia la cavalleria d'Alaró en mans de Berenguer de Sant Joan, la de Lloseta en mans de Guillem de Togores, la de Beniari en mans de Berenguer de Tornamira, la de Santa Maria del Camí en mans de Pere Torrella, la Honor de la Galea d'Alamany de Sadoa, Orient en mans d'Asalt de Galiana,... entre les segones hi figura per exemple la de Canet en mans de Pere Desbachs. VICH / MUNTANER *Documenta Regni Majoricarum, Plana, 1945, 193-195*, Doc. 205.

9 Plàcid PÉREZ I PASTOR: "El feu de Guillem de Torrella i la cavalleria de Guillem Sacosta" *BSAL.*, 50, 1994, 66-96.

10 VICH / MUNTANER *Documenta ...*, 144-147: Doc. 130.
Per a una parcial interpretació d'aquesta concessió es pot veure:

A. SANTAMARIA: *En torno a la evolución ...*,

11 Pere XAMENA / Ramon ROSSELLO *Història de Felanitx* I, Mallorca, 1976, 92-96.

Igualment, altres fets encara poc coneguts de resistència antisenyorial molt primerenca¹⁴ són indicatius de què l'assoliment de diferents graus de jurisdiccionalitat per part dels detentadors de cavalleries va esser una tàctica iniciada poc temps després de la conquesta¹⁵. La concessió de la jurisdicció alta i baixa, i del mer i mitx imperi durant el segle XVII, en conseqüència, no serà un fet excepcional sinó una fita més en el procés de consolidació dels estaments privilegiats de la societat illenca¹⁶.

En principi, els esdeveniments del S. XVII mallorquí no tenen res a veure amb el fenomen de la segona servitud de l'Europa central i oriental¹⁷. En el cas mallorquí, no es tracta de fets excepcionals i aïllats del seu context geogràfic, polític i històric. Existeixen prou paral·lels tant a la Corona d'Aragó com a la de Castella¹⁸ com per parlar d'excepcionalitat¹⁹.

Bona part dels conflictes que encara es donen a Mallorca en el tema de les cavalleries rauen en la confusió entre *cavalleria* i *possessió*²⁰. Habitualment, però amb notòries excepcions, la cavalleria rebia el nom de la possessió més rellevant del continuum senyorial²¹. La tendència era la de què el propietari de la cavalleria acumulàs el domini útil i el domini directe, especialment si es podien incloure nuclis urbans o periurbans. A hores d'ara, sols es comencen a esbrinar els processos dels quals es va valer

12 Juan B. ENSEÑAT Y PUJOL *Historia de la Baronía de los Señores Obispos de Barcelona en Mallorca*, Palma, 1919, 119-130. No són aquest els únics pariatges de l'antic Regne de Mallorca. Cal citar, a més, el de Menorca (Juan RAMIS Y RAMIS *Extracto del arreglo llamado el Pariatje del rey Don Jaime III de Mallorca sobre la Pabordia y rectorías de Menorca* - Ciutadella, 1990) i el signat a 1315 entre el rei Sanxo i el bisbe i capítol de La Seu sobre la jurisdicció civil i criminal de la porció temporal (VICH / MUNTANER *Documenta ...*, 117-120: Doc. 106).

13 Sobre Sant Martí d'Alanzell existeixen nombroses publicacions i és, segurament, l'exemple més ben conegut. Es pot veure:

Aina LE-SENNE/Pere DE MONTANER: "Documentació medieval sobre la honor de Sant Martí", *Fontes Rerum Balearium*, II, 1978, 347-356. Aina LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, Palma de Mallorca, 1981, 45-49.

Joan F. LOPEZ BONET: "Sant Martí d'Alanzell devers 1400. Contribució a l'estudi evolutiu d'un domini senyorial mallorquí", *Mayúrqa*, 20, 1981/1984, 223-232.

A. SANTAMARIA: "En tomó a la evolució ...", 41-46.

14 Els primers indicis es donen a partir de 1286, quan els forans es dirigiren a l'infant En Jaume per protestar dels abusos de l'Orde del Temple i de determinats cavallers a causa de les pastures i servituds d'aigües (Veure: Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollensal* - Pollença, 1995). D'altra banda, el governador hagué d'enviar, a 1333, una força armada a Sòller per evitar que Francesc Font s'apoderàs de la jurisdicció de la vila havent plantat a tal efecte un cadafal en el centre de la població per atemorir els veïnats. Pablo CATEURA BENASSER: "Mallorca y la política patrimonial de la monarquía (S. XIII y la primera mitad del S. XIV)". *Estudios Baleàrics*, 6, 1982, 84.

15 El primer llistat de prestacions de cavalls armats data de 1332 (José RAMIS DE AYREFLOR: "Estament militar i prohoms ab honors de cavallers de Mallorca de mitjan S. XIV (1332-1362)", *BSAL.*, XXVI, 1935, 3-9). Segons Pere DE MONTANER: *Les cavalleries de Mallorca ...*, 46, el concepte de cavalleria com a mesura de superfície va esser abandonat poc temps després del repartiment.

Jaume PORTELLA I COMÉS: "Les baronies i cavalleries de Mallorca dels S. XIII i XIV. In feudum ad consuetudinem Barchinona", *Afers*, 18, 1994, 427-442.

16 A. SANTAMARIA: "Entomo a la evolució ...", 101-114.

17 S.D. SKAZKIN et alii: *La segunda servidumbre en Europa central y oriental*. - Madrid, 1980.

18 Marie-Claude GERBET: *La noblesse dans la Royaume de Castille. Étude sur ses structures sociales en Estramadure de 1454 a 1516*. - Paris, s.a.

19 Peter KRIEDTE: *Feudalismo tardío y capitalismo mercantil* - Barcelona, 1982.

20 Aina LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, 38-41.

21 Pere DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines ...", 46-48. Segons aquest autor, quan es contempla la cavalleria com a territori s'han de tenir en compte dos nivells: com a demarcació concreta, és a dir, amb un límits determinables; o bé, dispersa, cas en el que la territorialitat era més difusa. Tot i això, també en el cas de les cavalleries disperses, es tendia a identificar-les amb la seva part principal. Tal és el cas del marquesat d'Ariany, on la cavalleria s'identifica amb el seu nucli principal i la zona aïllada com a una simple dependència.

l'aristocràcia per aconseguir aquesta acumulació²². L'aprofitament de l'endeutament pagés, la revalorització de drets endarrerits o l'augment unilateral d'alguns d'ells i, fins i tot, l'acumulació per compra són processos prou indicatius a partir del final de Les Germanies.

Sols quan existia un control ben definit sobre un determinat territori s'intentava consolidar els drets senyorials²³. Al llarg dels S. XVI i XVII, les tàctiques més notòries consistiren en estendre la jurisdicció senyorial sobre determinades viles o, fins i tot, la creació de nuclis urbans en terres senyorials. Emperò, aquests cimals, que sovint provocaren moviments i revoltes antisenyorials, no poden fer perdre de vista altres casos que, per no influir directament sobre nuclis urbans, no deixaren de tenir una trajectòria molt similar.

La font documental.

El document que aquí és presenta és ben il·lustratiu del que suposava a finals del S. XVII la jurisdicció senyorial a la cavalleria de Canet (veure l'apèndix). Té l'avantatge de que es tracta d'un conjunt de testimonis d'habitadors fixos o temporals de la cavalleria. Lògicament, no es poden considerar imparcials, tota vegada que varen ésser presentats pels detentadors de la cavalleria en el decurs d'un litigi amb el Monestir de La Real sobre la jurisdicció de les aigües de la Síquia den Baster²⁴. És indubtable que els testimonis estaren dirigits a demostrar com els detentadors de la cavalleria exercien una àmplia sobirania sobre les terres senyorials i tot allò que n'estàs lligat. Malgrat tot, i si bé cal posar en entredit algunes de les afirmacions testimonials, s'aporten rellevants notícies clarificadorres sobre aspectes poc coneguts de la pràctica de la jurisdicció senyorial a Mallorca.

El document no porta data, però per notícies indirectes dels testimonis es pot inferir un procés d'elaboració entorn de 1720. En conseqüència, les referències més antigues cal situar-les cap a 1680. Tot i això, el gruix d'informació es datable del període 1700-1715. Aquest fet és important, tota vegada que s'emmarca en el context de la Guerra de Successió, a la qual hi participà directament i activament la família del detentador de la cavalleria. De fet, moltes de les notícies que es donen no són explicables sense tenir en compte aquest context. Fins i tot, sembla que en un moment es va sostreure el control de la cavalleria del seu detentador, però aquest fet no implicà que la jurisdicció senyorial passàs a la reial²⁵.

²² Gabriel JOVER AVELLÀ: "Una crisi de la renda feudal?." *Estudis d'Història Econòmica*, 1992.1, 31-56.

Antònia MOREY TOUS: "El patrimoni Vivot: Alguns suggeriments sobre la seva formació". *Estudis d'Història Econòmica*, 1992.1, 97-121.

²³ Pere DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía mallorquina: Sant Martí d'Alanzell". *BSAL*, 45, 1989, 299-315. Segons aquest autor, no hi ha dubte que tots els privilegis dels que gaudia el senyor d'una cavalleria eren inherents al territori i, per tant, no s'alteraven amb el canvi de propietaris. Aquest fet va quedar consoliadat pel cas de Sant Martí d'Alanzell a 1338, quan el rei disposà que el feu formàs una unitat jurisdiccional y que cada vegada que hi hagués canvi de senyor es procedís a *fer homenatge e sacrament de feultat*. Aquesta pràctica arribà al punt extrem amb el marquesat de Bellpuig, en el que el marquès detentava els delmes i primícies de la parròquia i que quan el marquès entrava a reunions de la comunitat parroquial se l'anunciava com a «senyor rector».

²⁴ Margalida BERNAT I ROCA / Jaume SERRA I BARCELO: *Sine enganno: Aigua i poder a la Síquia den Baster* (inèdit).

²⁵ Entre altres coses, això es pot deduir del testimoni de Joan Llinas, de 40 anys, que relata un fet succeït cap a 1705, pel qual sembla que va ésser l'oficial d'Esporles qui nomenà Batle de Canet a Mateu Pieres. Aquesta intervenció ve confirmada pel testimoni de Mateu Pieres, d'Esporles, de 55 anys (fill de l'anterior?) que declara l'existència d'una lletra de la Reial Audiència publicant Mateu Pieres com a Batle de Canet i de la qual se'n feren còpies per a la Cúria d'Esporles i la de Canet.

Hipòtesis sobre l'abast de la jurisdicció senyorial a Mallorca.

En el context de la polèmica sobre la naturalesa de la societat mallorquina derivada de la colonització catalana, el tema de les jurisdiccions senyorials resta encara per veure²⁶. Aquest fet és tant i més lògic si es té en compte que, tradicionalment, s'ha parlat d'una estructura afeudal de la societat mallorquina posterior a 1229. Deixant de banda postures ideològiques més o manco oposades a aquesta posició, el fet sols és explicable per una reducció simplista del problema. Si a Mallorca no existia feudalisme i el règim senyorial era atenuat, l'estudi de les jurisdiccions senyorials era innecessari i una pèrdua de temps²⁷, ja que, al cap i a la fi, sols s'aconseguïren documentar excepcions a la norma sense poder establir una pauta de continuïtat.²⁸

Cal no separar aquest plantejament teòric de determinades ideologies clarament resseguibles que van des del tradicionalisme a l'anticatalanisme.²⁹ Avui per avui, la comparació de la societat illenca amb una suposada estructura feudal del Principat és un plantejament gairebé indiscutit. Emperò, aquesta postura denota un desconeixement del propi procés colonitzador del Principat i de l'evolució social i política d'aquelles terres considerades com a una estructura unitària i centralitzada en un clar anacronisme històric.

La manca d'estudis, per tant, sols permet que qualsevol intent d'apropament s'hagi de realitzar encara a tall d'hipòtesi. Així, per exemple, cal distingir clarament entre el concepte de *cavalleria-mòdul* com unitat territorial en el procés de repartiment de la *cavalleria-territori* com a unitat jurisdiccional. Queda clar que s'està parlant d'unitats jurisdiccionals i no territorials. Sols des d'aquest punt de vista és comprensible la manca d'unitat física de les *cavalleries-territori* o l'existència de prestacions de cavalls armats.³⁰ que no estaven cimentades sobre un determinat espai físic.³¹ Lògicament, la *cavalleria-jurisdicció* deriva de la *cavalleria-mòdul*, però no tenen perquè coincidir. La cavalleria entesa com a unitat jurisdiccional té les seves arrels en el repartiment, però sols

²⁶ De fet, sols existeix un primer apropament d'Aina LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, 21-70 complementat per P. DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía ...".

²⁷ Ricard SOTO Y COMPANYY: *L'ordenació de l'espai i les relacions socials a Mallorca en el S. XIII (1229-1301)*. Tesi doctoral. Departament de les Societats Pre-capitalistes. Facultat de Lletres. Universitat Autònoma de Barcelona. Bellaterra, 1991.

²⁸ Jaume SERRA I BARCELO: *Banderes i bandolers a la Mallorca del Barroc*. Tesi Doctoral. Departament de Ciències Històriques i Teoria de les Arts de l'U.I.B. Palma de Mallorca, 1995, 49-58.

²⁹ Antoni MAS I FORNÉS: "Com és que interessa que segons quins pobles desapareguin de la Història (o que, almanco, no hi compareguin gaire)". *Lluc*, 774, 1993, 3-14.

Gabriel ENSENYAT I PUJOL: "La nostra Història més manipulada que mai (I)". *Lluc*, 778, 1994, 31-

36.

Gabriel ENSENYAT I PUJOL: "La nostra Història més manipulada que mai (II)". *Lluc*, 779, 1994, 3-

11.

³⁰ De fet, segons disposició de 25 de novembre de 1478, era inherent als qui tenguessin feus o cavalleries l'aportació de cavalls armats. JOSÉ M^o QUADRADO: *Privilegios y franquicias de Mallorca, cédulas, capítulos, estatutos, órdenes y pragmáticas otorgados por los Reyes de Mallorca, de Aragón y de España desde el S. XIII hasta fin del XVII y triplemente catalogados por orden de registros, datos y materias con un apéndice de Bulas Pontificias*. Palma de Mallorca, 1894, 80.

³¹ Pere DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines ...", 44-45. De fet, No es tracta de veritables cavalleries, sinó de l'obligació de servir amb cavalls armats per motiu de censos sobre la Reial Procuració. Emperò, fins i tot en aquest cas, que no estan vinculats a un territori, alguna vegada s'especifica que el cavall armat correspon a una finca determinada. Aquesta denominació, lògicament, correspon a la localització origen del cens, però això no implica que la terra sigui una cavalleria territorial.

Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro/III*, Mallorca, 1990, 273. A un document de 1452 es fa constar que un quart de cavall armat era equivalent a un home a peu.

l'evolució posterior, en la qual hi jugarà un paper cabdal una concessió reial, «*ad consuetudine de Barchinona*», és capaç d'explicar l'evolució d'algunes d'elles.³²

Aquest fet provoca una altre fenomen que, tradicionalment, s'ha intentat presentar com una prova més de la dèbil estructura senyorial de l'illa. La circumstància de què la cavalleria existeixi de manera independent de la persona que la detenta. Sols partint d'aquest punt es pot entendre que aquestes institucions es puguin vendre, llogar, permutar, ... com si d'una altra possessió es tractàs.³³

D'aquesta manera, s'entén que les diferents cavalleries tengueren un ritme diferent d'evolució, emperò totes dirigides cap a objectius semblants. En resum, aquest objectius es podrien sintetitzar en l'assoliment del mar i mixt imperi, jurisdicció alta i baixa, i incloure nuclis urbans dins dels territoris senyorials. Lògicament, sols una minoria de cavallers aconseguiren aquests objectius i, fins i tot, amb dates tan llunyanes com el S. XVIII.

Al cap davall de tot aquest procés hi ha un problema que sols s'explica si es trascendeixen els paràmetres economicistes. Del que es tracta és d'exercir el poder i la sobirania sobre un determinat territori i capes cada vegada més àmplies de població. Lògicament, el control econòmic és cabdal, però es pot sacrificar a altres elements que permetin un poder més immediat i directe. En aquest aspecte, cal suposar que la implantació de les primeres viles de planificació reial, tot i que moltes d'elles s'edificaren en terres senyorials, degué ésser un cop fort per a la naixent cavalleria illenca. Existeixen notícies documentals de com les grans possessions es veren despoblades d'emfiteutes i esclaus per anar a poblar viles,³⁴ així com de vertaders moviments de resistència per deixar-se tancar a nuclis defensius.³⁵

Aquest tema planteja un nou element d'anàlisi del qual encara es tenen pocs components. Es tracta de la caracterització jurídica dels habitants de les cavalleries. Tota vegada que un dels arguments sovint tret a rolló és el de l'absència de servitud de la gleba o de remenses, oblidant que aquesta formalitat legal, a Catalunya, s'assolí plenament amb posterioritat a la conquesta de Mallorca. Ara bé, la simple existència d'una estructura jurídica no invalida la seva pràctica habitual. Existeixen nombrosos indicis documentals pels S. XIII i XIV que demostren una situació jurídica clarament diferenciada entre habitants de la porció reial i de cavalleries. Aquesta diferenciació no implica que de iure s'execissin *mals usos* il·legals. Emperò, el costum d'origen era massa arrelat per llevar-lo de socarrel. Tal passa amb drets com el de la guerra privada o el de *host e cavalgada*³⁶

³² J. PORTELLA: "Les baronies i cavalleries de Mallorca dels S. XIII i XIV. ...", 427-442.

³³ Pere DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía ...", 299-315.

³⁴ Pau MORA / Lorenzo ANDRINAL: *Diplomataril*, 419-428; Doc. 157. En el document de cancanvi entre l'abat Pere, de La Real, i els procuradors reials Guillem de Coma i Gregori Sallmabé, datat el 4 de setembre de 1309, es feia notar que el monestir de La Real, a canvi d'alguns molins a la Siquia den Baster i a la de la Font de la Vila, entregava l'alqueria Benimahap a Porreres, la qual s'estava despoblant a causa de la fundació de la vila de Porreres i del «*defectum servorum laboracium eiusdem alcareae necessariorum, et propter caristiam christianorum, qui similiter necessarii sunt, quolibet anno, culturae seu laborationi praedictae, expocente et etiam requirente republica ratione poble seu populationis quam dominus Rex Maioricarum facit et facturus est in dicta parroquia de Porreris propter tuitionem terrae et securitatem locorum vicinorum [...]*».

³⁵ Lorenzo LLITERAS: *Artá en el S. XIV. Capdepera, Son Servera y Sant Llorenç*. Palma de Mallorca, 1972.

³⁶ Gabriel LLOMPART: "Nuevas cartas de los gobernadores Amau d'Erill y Felip de Boyl a Pedro IV el Ceremonioso". *BSAL.*, 47, 89-109. A 1343, els jurats de Mallorca es queixaven davant el governador Erill, el qual estava setjant el castell de Pollença, a causa de què hi feia participar mallorquins i això

taxativament prohibits, però que la corona reconeixia com a drets de facto encara en el S. XVI.³⁷

En molts d'aspectes, i fins el S. XV, s'hauria de considerar que l'espai social i productiu que a altres indrets era ocupat per serfs, a Mallorca era cobert pels esclaus.³⁸ A partir dels conflictes socials, les epidèmies, la instauració de la Inquisició, ... , el paper predominant dels esclaus a certes activitats econòmiques va perdre importància, creant-se un desequilibri en el mercat de treball. El seu lloc va esser paulatinament ocupat per lliures. D'aquesta manera, a Muro, i en el S. XVI, determinats senyors de possessió interpretaven els contractes de treball com si fossin vertaderes servituds.³⁹ S'arribà a tal punt que en unes instruccions que el Sindicat de la Part Forana donà a Bernat Domenech el 20 de desembre de 1601 es feia constar que s'havia de comunicar al rei que *ja may los cavallers y gent principal, que tots son moradors y se fan moradors de la Ciutat, per llurs interessos han obeyt a ningunes pragmatics, lleys, privilegis ni manaments reals dels Serenissims Reys passats, havent hi posades tots les mans continuament des de dos cents anys d'esta part sens faltar. hi ningú en les coses que han tingut respecte a la Consignatio y govern commu y universal del present Regne, abusant de aquelles mostrant se ells ser los senyors absoluts y no subiectes a llei, y lo commu llurs vassals i pitjor dels que u son devent tractar a mal tractar, y pitjor que si los de esta terra fossen moriscos.*⁴⁰ En conseqüència, si no de iure, si de facto en el S. XVII existia una vertadera classe de serfs agraris sotmesos als senyors de grans propietats mitjançant processos d'endeutament o de coerció senyorial.⁴¹

No existeixen estudis sobre la pertinença de grups de població a diferents jurisdiccions. Emperò, les notícies que d'ençà i enllà es van coneixent són sorprenents. Així, a tall d'exemple, a 1430, es va fer una talla a Muro entre tots els habitants de la parròquia. La quantitat de persones que es taxaren va esser aproximadament de 40 de la vila, 45 de fora vila, 60 de la Seu de Girona i 117 de la baronia del comte d'Empúries.⁴² Ja en el S. XVII, els habitants d'algunes baronies gaudiren d'àmplies franquícies fiscals, especialment pel que fa a impostos reial i universals, i, en particular, a les talles que des del S. XV eren molt freqüents. D'aquí el nom de Vilafranca en què es va batetjar el nucli urbà creat dins terres de la cavalleria de Sant Martí d'Alanzell. El 15 de gener de 1666, el rei explicità que a la honor de Sant Martí no s'havia de tributar per talles tal com passava a la cavalleria de Mianes, de l'Orde de Sant Joan, a causa dels privilegis que havien tengut els templers, antics senyors d'ambdós territoris. L'aspecte interessant d'aquest ordenament

«trencave lur franquesa, per la qual són franch de tota host e cavalcada e de tota exacio reial y personal». Emperò, a 1412, el batle de l'Orde de l'Hospital a Pollença afirmava que una de les seves prerrogatives era convocar l'host amb la bandera de l'Orde *«de tant de temps ensa que no hi ha memoria de homens no es en contrari».* Veure:

Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, CXXVII-CXXVIII.

37 SERRA I BARCELO: *Banderies i bandolers ...*, 1.323-1.325; Doc. 8.

38 Pere DE MONTANER: "Sobre los siervos temporales en la Mallorca moderna" *Mayûrqa*, 17, 1977/1978, 69-72.

Pere DE MONTANER: "Aspectos de la esclavitud en Mallorca durante la Edad Moderna", *BSAL*, 37, 1979, 289-328.

39 Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*/III, 426. Tot citant un document de l'A.R.M. (A.H. 255, f. 58v, de 9 de juliol de 1513), anoten *«sobre el fet que Gabriel Alomar va llogar per cert temps un criat seu anomenat Antoni a Bernat Fabregues per 10 L.; però aquest ha amenaçat de pegar al criat com si fos captiu perquè com a tal el "comprà", cosa que nega el criat i demana protecció».*

40 Antonio PLANAS ROSSELLO: *El Sindicat de Fora. Corporación representativa de la villas de Mallorca (1315-1834)*- Palma 1995, 404.

41 Pere DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines ...", 64-65.

42 Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*/III, 306.

és que el rei aclaria que aquesta franquesa no pertocava sols als senyors i posseïdors, sinó a tots els fruits, colons i habitants de Sant Martí i Vilafranca, ja que la immunitat era inseparable del propi territori. Igualment, es feia notar que la Universitat i Regne de Mallorca no hi tenia cap dret adquirit.⁴³ Tal volta aquí s'hi hagi de cercar una de les causes del procés de ruralització de la població mallorquina en el S. XVII que, com es sap, es consolidà entorn de grans possessions.

Si es parteix d'aquesta hipòtesi, el panorama es modifica sensiblement. Les suposades excepcions formen una línia de continuïtat tal que s'integra en un procés coherent. I en aquest sentit s'hi han d'incloure multitud de factors que fins ara s'han considerat com a anecdòtics, tals com la concessió de determinades jurisdiccions o la resistència antisenyorial que adoptà diversitat de fórmules d'acord amb cada conjuntura.⁴⁴

Ara per ara, no sembla haver-hi dubte de la naturalesa feudal del procés de colonització.⁴⁵ Com s'ha dit, hi ha prou evidències de què la *Carta de Franquesa* és redactà sols per estar en vigència en terres de reialenc. De fet, algunes concessions de jurisdiccions senyorials de la primera mitat del S. XIV, tal i com les que s'han comentat, posen especial esment en delimitar les potestats senyorials i de la corona. Els habitants de Ciutat, per exemple, eren de jurisdicció reial, no així els de les cavalleries. Aquest fet confirma la hipòtesi primitiva de què el repartiment i les franqueses sols eren d'aplicació a la porció reial. Això, a més a més, vendria confirmat en una data tan tardana com el S. XVII i la creació del nucli urbà de Vilafranca en terres senyorials.

Com fa notar P. de Montaner,⁴⁶ el nom de Vilafranca amaga una complexitat socioeconòmica que sembla contradictòria, però que, de fet, no ho era. La nova vila es va dir franca perquè defugia de la fiscalitat reial molt més pesada en aquells moments que la senyorial.⁴⁷ D'altra banda, i contràriament a altres indrets com les cavalleries dels Formiguera, Vilafranca era una nucli de pau enmig d'un territori dividit en una veritable guerra civil.⁴⁸

No sembla haver-hi dubte que a molts de territoris senyorials no s'aplicaven les franqueses del Regne. Sols amb el temps, i no sense conflictes, els batles senyorials acabarien essent obligats a jurar-les a l'hora de prendre possessió.⁴⁹ Sols la instauració de

⁴³ Pere DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía ...", 313.

⁴⁴ Jaume SERRA I BARCELO: *Banderies i bandolers ...*, 49-74.

⁴⁵ Ricard SOTO Y COMPANYY: "Alguns casos de gestió «colonial» feudal a la Mallorca del S. XIII". *Estudi General* 5-6, 1985/1986, 345-369.

⁴⁶ Pere DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía ...", 299-300.

⁴⁷ Aina LI-SENNE: *Canamunt i Canavall*, 44-51.

⁴⁸ Pere DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía ..."

Antoni MAS I FORNÉS: "Una brega de famílies o una brega de pagesos i senyors?. Conflictes antisenyorials a Santa Margalida als segles XVI i XVII" *El Mirall*, 49, 1991, 25-32.

⁴⁹ JOSÉ Mª QUADRADO: *Privilegios y franquicias ...*, 29. Tot citant el Llibre de Privilegis del Regne de Mallorca, en ressenya un datat a Lleida de 20 d'agost de 1251 que indica «quod omnes bajuli baronorum jurent franquicias Majoricarum». Malgrat tot, és prou conegut que a principis del segle següent alguns detentadors de baronies es negaven a què els seus batles les jurassin.

Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollença II*- Pollença, 1995, 27-28. Els prohomes de Polença, a 1302, denunciaren al lloctinent que el comenador i els batles del Temple no volien jurar les franqueses i que les seves pràctiques administratives i judicials eren draconianes. El governador ordenà que fossin jurades i observades pels templers totes les franqueses del Regne. El batle del Temple respongué que ja les havia jurades davant del comenador i que sols a ell havia de donar raó i no al batle reial.

Ibidem, CXXVII-CXXXII. En una polèmica que esclatà a 1412 entre el batle reial de Pollença i el batle senyorial de l'Orde de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, el primer parlava de forma despectiva

la figura del veguer, amb els conflictes que generà entre els magnats, la tàctica conjunta d'ordenació territorial i la signatura de pariatges, entre altres elements, poden explicar de manera coherent la potenciació de l'autoritat reial arreu del territori.⁵⁰

Conseqüentment, al darrera de tots aquests conflictes s'hi amaga també la vigència dels *Usatges* de Barcelona a Mallorca. Els autors que han defensat una formació afeudal, lògicament l'han negada. És simptomàtica la interpretació que dona J. Ma. Quadrado d'aquest fet. Des del seu punt de vista, els *Usatges* no podien estar de cap manera en vigor a Mallorca, a no ésser de manera restringida, ja que el codi del comte Berenguer no podia aplicar-se perquè era vigent en la feudal y ténbrosa sociedad del siglo XI, que apenas se comprende como pudo aclimatarse a sol del XIII en el mercantil emporio de la pujante colonia. I aquí rau la contradicció. Passen de 120 els capítols copiats en el *Llibre dels Privilegis dels Reis de Mallorca de ninguna aplicaci6n en su mayor parte, excepto por lo tocante a composici6n por delitos; y van a6nadiridos varios c6nones de concilios referentes a la "Tregua de Dios"*.⁵¹ La manipulaci6n documental que arribà a fer J. Ma. Quadrado resulta sorprenent. Per reafirmar la seva posici6n, i comentant la segona disposici6n de la composici6n feta entre Jaume II i Pere III el 19 de gener de 1278 (*que en terras de Rossello, Cerdanya, Vallespir e Colliure no correnga altra moneda que la barcelonesa, e que se degan servir las costums e usatjes de Barcelona, mes que en lo Regne de Mallorca e illas adjehents no haja contradicci6n lo expressat en Jaume en fer moneda propia*),⁵² escriu que *en los dominios de Rossell6n y Cerda6a, pero no en las islas, rijan los Usatjes de Barcelona y corra la moneda barcelonesa*.⁵³

La personalitat de J. Ma. Quadrado obvià la inconsistència del plantejament. Tant sols a la seva pròpia publicaci6n hi ha prou elements contradictòris. En els c6dexs per ell estudiats hi ha almanco dues c6pies dels *Usatges* i una de les *Constitucions de Catalunya*. Entre altres, es poden trobar disposicions com la de 17 de desembre de 1373 que ordena que a les inquisicions contra delats es fessin servir els usos de Catalunya.⁵⁴ Per una disposici6n del rei Martí de 8 de juliol de 1401 s'estatuïa que en conflictes d'alous i censals entre les Universitats i particulars es jutjàs *per ius comune et feudorum seu per constitutiones Cathalonie generales*.⁵⁵

Tot els seguidors d'aquesta teoria es fonamenten en què, segons la *Carta de Franqueses*, els *Usatges* sols serien d'aplicaci6n en temes referents en *pleits de iniuries, en dans e en nafres fetes* i es comenta que, malgrat això, aviat perderen vigència ja que, de manera primerenca, s'estructuraren fórmules com *ad rectam mesuram Maioricarum* o *ad legalem mesuram Civitatis Maioricarum* i, especialment, *ad consuetudinem*

del batle senyorial, arribant a afirmar que «lo batle del Spital e de cabdal, si batle pot ésser dit, com ho haze jurades franqueses, custums e bons usos de la terra segons es tegut e fer deu per franquesa, en altre manera es nulla tot quant fa e procehex en son ofici».

⁵⁰ Roman PIÑA HOMS: *La creaci6n del Derecho en el Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1987, 117-140.

Ma. Pilar FERRER I VANRELL: *Tradici6n jurídica mallorquina: Autors del XV al XVIII*, Palma de Mallorca, 1990.

⁵¹ José Ma. QUADRADO: *Privilegios y franquezas ...*, XVII-XVIII. I això que, segons la confirmaci6n de "Pau i treva" que determinà la conquesta de Mallorca prohibí textualment la guerra privada: «Volem tambe e statuim que aquells qui part tindran de aquellas terras no puguen guerretjar entre si mentre seran en aquellas parts ni fer guerra de aquellas terras» (Lorenzo PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear. Reinado de Jaime I/I", *Fontes Rerum Balararium*, 1, , 24).

⁵² José Ma. QUADRADO: *Privilegios y franquezas ...*, 41.

⁵³ José Ma. QUADRADO: *Privilegios y franquezas ...*, 18.

⁵⁴ José Ma. QUADRADO: *Privilegios y franquezas ...*, 98.

⁵⁵ José Ma. QUADRADO: *Privilegios y franquezas ...*, 63.

Maioricense.⁵⁶ Aquest plantejament obvia moltíssims aspectes fonamentals sobre la naturalesa, recepció i consolidació del dret. En primer lloc, es fa una barreja entre Sistema Mètric i Legislació. En segon lloc, es fa difícil admetre la construcció d'un dret consuetudinari propi tant sols 20 o 30 anys després de la conquesta, quan el procés de colonització solsment s'havia iniciat. Malauradament, es desconeix que s'entenia per consuetud en els S. XIII i XIV, però indubtablement no devia ésser una creació ex novo, sinó els costums legals que aportaven els colonitzadors i que estarien fonamentats en els *Usatges*, els Dret Canònic i la Llei Visigòtica.⁵⁷ En cap cas, es pot parlar d'un costum legal mallorquí autòcton en aquesta època, sense connexió amb les seves arrels.

Per altra part, es deixa de banda la pròpia *Carta de Franqueses* i les seves referències. La sola indicació de què només inicialment s'ordenà que els *Usatges* estassin en vigor en temes d'injúries, danys i nafres és ignorar que aquest codi en més del 80 % del seu contingut fa referència a aquests aspectes.⁵⁸

Alguns autors agosserats arribaren a afirmar que els *Usatges* sols eren d'aplicació com a dret supletori.⁵⁹ però haviat varen ser substituïts per la pròpia legislació illenca.⁶⁰ De fet, no sembla haver-hi dubte que habitualment eren els *Usatges* el codi d'aplicació a les cavalleries. Aquest fet i la seva utilització com a codi penal corrent fins la segona

⁵⁶ El principal representant d'aquest corrent és Álvaro SANTAMARIA ARANDEZ (la cita correspon a *Aspectos del Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1972, 100). El més important seguidor d'aquesta postura és Roman PIÑA HOMS que ha estudiat la formació primerenca d'una escola jurídica mallorquina, particularment intensa en època del Regne Privatiu (*El Derecho Histórico del Reino de Mallorca*, Palma de Mallorca, 1993, 93-99). De fet, arriba a afirmar, tot citant una sentència dictada per la Reial Audiència el 31 de desembre de 1618, que a Mallorca «no rigen ni se sabe hayan regido en Mallorca los Usatges ni la legislación catalana».

⁵⁷ Josep ROVIRA I ARMENGOL: "Notícia preliminar" a *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert* - Barcelona, 1933.

⁵⁸ *Usatges de Barcelona i Commemoracions de Pere Albert*. Barcelona, 1933.

⁵⁹ Carlos ÁLVAREZ NOVOA: *La Justicia en el antiguo Reino de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1971, 22. Cita, a tall d'exemple, un cas en què s'intentaren aplicar en el cobrament de delmes a Lluçmajor, però s'adduïren les disposicions 3 i 4 de la Carta de Franqueses i es frustrà l'intent. De fet, es desconeix el context exacte d'aquest exemple, tot i que hi ha prou indicis per suposar que es tracta d'un capítol dels conflictes de Lluçmajor arran del marquesat d'aquesta vila. B. FONT OBRADOR: *Història de Lluçmajor/II*. Mallorca, 1974, 307-387, es tracta d'una vertadera mixtificació històrica. Així, no es pot situar quin dels *Usatges* es pogueren adduir en el tema del cobrament de delmes reials entregats a Pere Descallar. En tot cas, sols forçant la interpretació es podrien invocar les disposicions 3 («siats franchs e liures ab totes coses e mercaderias vostres de tota leuda e peatge, portatge, mesuratge e pes e ribatge e de tota questa, de toltà, de força, de demanda, de prestech, d'ost e de cavalgada e de reenso e de questes») o la 4 («no donets carnatge de vostre bestiar negun temps ne passatge ni erbatge ne quarente»).

⁶⁰ És prou conegut que el Dret Penal va ésser un dels darrers en ésser codificat. En el cas de Mallorca, a més de les disposicions reials que adoptaren la forma de Privilegis i Pragmàtiques, aquesta legislació es recopilava en els Edictes Reials que alguns governadors i virreis publicaven a principis del seu període o en casos especials. Aquests Edictes sovint adoptaren la fórmula d'Edictes Reials Generals per distingir-los dels particulars que feien referència a una determinada persona o problema. Els primers es detecten a partir de la segona mitat del S. XV. Ja en el S. XVI, fins i tot abans de la instauració de la Reial Audiència, eren tan minuciosos que es tractaven de veritables codis penals i criminals. La seva efectivitat era tal que, a vegades, la pròpia corona replegava disposicions d'aquests documents i, amb uns canvis mínims, els elevava a la categoria de Privilegi o Pragmàtica. En conseqüència, és molt factible que els jutges acudissin als *Usatges* com a Dret Penal d'aplicació almanco pel que fa als S. XIII, XIV i primera mitat del XV. Això es pot desprendre fàcilment d'alguns reculls processals antics prou significatius, entre els quals cal destacar el procés publicat per Ramon ROSSELLO VAQUER, de 1385: "Inquisició criminal contra Jaume Lull i el seu cunyat Arnau Gener de Manacor". *Fontes Rerum Balearium*, II, 1978, 161-180 o el llibre de Cort Reial de Montuiri del S. XIV publicat per Joan MIRALLES MONTSERRAT: *Un llibre de Cort Reial Mallorquí del S. XIV*. Palma de Mallorca, 1984, que en res desdiuen les pràctiques legals del Principat coetànies. Les diferències terminològiques (composició a Mallorca versus esmena a Catalunya; cavalcada a Mallorca versus host a Catalunya; ...) no es poden esgrimir com a prova negativa.

mitat del S. XV explicaria la considerable quantitat de còpies manuscrites que s'han conservat en arxius públic i privats. Tant sols la seva presència en el *Còdex de Privilegis* del Regne de Mallorca bastaria per adonar-se'n de la seva trascendència legal.

Com es pot comprendre fàcilment, no són generalitzables les jurisdiccions senyoriales a totes les cavalleries. Les diferències entre unes i altres són tan notòries a l'espai i en el temps que es corr el perill trivialitzar aspectes importants. No és el mateix parlar de la jurisdicció de la baronia del bisbe de Barcelona, en el S. XIII que en el S. XVII, ni comparar aquesta amb la de Canet. Resta clar que, en aquest estudi, s'obvien els aspectes econòmics, no per considerar que siguin poc trascendents, sinó per concentrar l'anàlisi en aspectes més puntuals.

D'aquesta manera, cal fer una distinció entre el que s'han denominat baronies de conquesta i les cavalleries. Lògicament, aquest punt és conflictiu perquè sovint les cases aristocràtiques il·lenques volgueren remuntar els seus privilegis al S. XIII. D'altra banda, una terminologia vacil·lant, com és la que apareix en la baronia de Lloseta i Aiamans, dificulta encara més la seva comprensió.

En aquest primer grup cal citar grans territoris senyoriales derivats de la conquesta i repartiment. És el cas de la baronia del bisbe de Barcelona que estava integrada per les parròquies d'Andratx, Calvià i Marratxí, més la parròquia de Santa Creu a Ciutat i que incloïa cavalleries prou rellevants com la d'Estallencs.⁶¹ En aquest grup també s'hi haurien d'incloure la Porció Temporal, la baronia del comte d'Empúries⁶² i, fins a cert punt, la porció de Nunó Sanç⁶³ i el Temple.

La característica d'aquest grans centres és la presència de una piràmide feudal clarament estructurada, encara que poc coneguda. En un principi, en aquestes terres degué imperar un sistema jurídic totalment clàssic, fins i tot amb actes d'homenatge feudal.⁶⁴

⁶¹ Tot i que aquesta baronia fos poc rellevant pel bisbe de Barcelona, va suscitar prou enveges com per a què la desitjassin alguns cavallers. El cas més notori és el de Joan de Copons que, en el S. XV, conseguí fer-la seva, obtenint mitjançant engans bul·les pontifícies i cartes reials. Assebatat el bisbe de Barcelona, protestà dirigint-se a tota la cristiandat, de tal manera que el rei i el papa hagueren de donar marxa enrera. Veure:

ENSENYAT: *Historia de la Baronia ...*, 295-306.

Ramon ROSSELLO VAQUER / Jaume BOVER: *Joan de Copons i Mallorca*. Palma de Mallorca, 1992.

⁶² A hores d'ara, sols es comença a conèixer mínimament l'evolució de la baronia dels comtes d'Empúries a Mallorca. Les notícies a l'abast la presenten com un dels exemples més clars d'estructura feudal a l'illa. En el repartiment, tocaren a Ponç Hug, comte d'Empúries, diferents territoris a Ciutat, Sóller i Muro. Des de ben prest, aquest territori jurisdiccional formà un conjunt homogeni, el qual sovint se'l denominava simplement com «*el comtat*». La seva jurisdicció cobria tots els aspectes civils i bona part dels criminals, i fins el S. XIX es pagaven els drets corresponents. Ponç Hug, comte d'Empúries, en el seu testament, ordenà vendre la baronia que tenia a Mallorca i concedia en feu als Honorables Pere i Francesc Font els fruits, honors, censals, delmes, tasques, agrers i lluismes. Aquesta entrega la va fer el nou comte Malgaulí el 7 d'octubre de 1318. Amb el temps, passà dels Font a Ramon de Santmartí i Guillem de Santjoan que mantenien nombrosos litigis entre ells pel control de la baronia cap a 1360, negant-se a prestar fidelitat al comte d'Empúries Ramon Berenguer. Veure:

Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, II, 30-38.

Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, III, 240-241.

⁶³ Aquesta porció és tant i més significativa quan en el seu interior hi havia el castell de Santueri que es reservà l'oncle del rei aduint «*drets antics*». En aquest cas, es tendria un territori senyorial perfectament equiparable a les «*castalanes*» dels Usatges. S'ha de recordar que en els pactes de conquesta, Jaume I s'havia reservat tots els castells. El fet de què la porció de Nunó Sanç passàs a la corona no invalida aquest plantejament inicial, sovint obviat per la majoria d'autors.

⁶⁴ Un terme habitual a les concessions, tant si eren de porció reial com d'altra, era la promesa de residir en elles o, com a mínim, en el regne. Així es troben fórmules simples com «*iuro habitationem continuam facere in civitatem vel regnum Maioricaroum*» o més completes com la que afegeix que es

El 8 de juny de 1241, es prova de Juan Núñez reté homenatge a Arnau de Togores, secretari de Jaume I, batle de Mallorca i senyor de diverses cavalleries, reconeixent-lo com a *dominus*.⁶⁵ No sembla que en aquest territoris, almanco pel S. XIII, s'exercís sobirania reial de cap tipus. De fet, sols el perill de la creació de *grans* estats feudals dins l'illa impulsà la corona a retallar-los. En el cas de la porció del Temple i de Nunó Sanç, la pròpia dinàmica dels esdeveniments afavorí la presència de la jurisdicció reial. El cas de la baronia del comte d'Empúries, el tema és encara prou desconegut, però els enfrontaments entre distintes banderies en aquest territori al llarg dels segles és un bon indicador dels interessos senyorials de diferents grups de nobles. Pel que fa a la baronia del bisbe de Barcelona, s'hagué d'acudir a la firma d'un pariatge amb la corona mitjançant el qual la sobirania i la justícia era compartida entre els dos poders.

Per aquests grans territoris sembla que imperaven com a font jurisdiccional els *Usatges* i *Constitucions de Catalunya*. Fins i tot, era l'ordenament que s'havia d'aplicar si la conquesta no s'arribava a dur a terme.⁶⁶ En molts d'aspectes, aquests territoris arribaren a tenir una caracterització jurídica específica, fins i tot fiscal en referència a les terres de reialenc. Així, el 10 de febrer de 1368, el rei Pere, a petició dels pobladors de llocs senyorials, ordenava que es respectassin els seus privilegis i no se'ls obligàs a contribuir «*in comunitatibus dicte Civitatis*» i que, en el seu cas, se'ls reposàs en les seves franquícies.⁶⁷

Serà a partir d'aquest model, es pot dir que més global, que les cavalleries aniran adquirint els seus usos. En tal cas, és quan es detecten més vacil·lacions i trencaments d'objectius. Si s'obvien els casos específics de La Real i del comtat d'Aïmans, que sempre presumiren d'uns orígens directes en la conquesta, els altres seran construccions paulatines a partir de models ideals preexistents.

Lògicament, intentar separar els aspectes jurisdiccionals dels econòmics és un exercici metodològic perillós. Emperò és aquí on s'hi detecten les majors variacions. En aspectes de jurisdicció pura, es tendeix a una major homogeneïtat. Ja en el pacte de 22 de juliol de 1231, es delimitava la jurisdicció reial entorn de dos punts claus:

* Sols els oficials reials eren competents en causes criminals que implicassin penes corporals *ad efusionem sanguinem*.

* Els oficials senyorials eren els competents en els territoris en causes civils i delictes lleus que no implicassin el vessament de sang⁶⁸.

farà «*sub vestra iurisdictionen*» tot referint-se al rei (PÉREZ: "Corpus documental balear/I", 35: Doc. 24; 36: Doc. 25).

Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro, II*, 240-241; 256. El 29 d'agost de 1364, el rei Pere comunicà que l'inclit Infant Ramon Berenguer, comte d'Empúries, havia exposat que Guillem de Santjoan i Ramon de Santmartí tenien, en nom seu, un feu a Mallorca i no volien prestat homenatge de fidelitat. El 23 d'octubre de 1365, Joan, comte d'Empúries, va reter homenatge i fidelitat per la baronia de Mallorca. D'altra banda, prestà jurament al comte Ramon de Santmartí per la seva part de la baronia. A 1404, complint un manament de 1397 que ordenava a tots els feudataris de l'illa de Mallorca que prestassin «sagrament i homenatge» de fidelitat pels béns tenguets en feu, comparagué en el Castell Reial de Ciutat l'econom i procurador de l'abat de Sant Feliu de Guíxols reconeixent les possessions i béns tenguets en feu a Mallorca.

⁶⁵ Aina LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, 42.

⁶⁶ LI. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus Documental Balear/I", 19: Doc. 3.

⁶⁷ Carne PONS LLABRÉS: *La condició de los Caballeros en el Reino de Mallorca (S. XIII-XV)*. Tesis de Licenciatura. Facultat de Filosofia y Letras - Palma de Mallorca, 1985, f. 258: Doc. 41.

⁶⁸ Carne PONS LLABRÉS: *La condició ...*, f. 116.

Val la pena posar esment en aquest *ad efusionem sanguinem* que és una de les armes més esgrimides pels que negaven la jurisdicció senyorial a Mallorca. Evidentment, es planteja un problema conceptual greu com és el de la naturalesa i evolució de la jurisdicció alta i baixa, mer i mixt imperi. A causa de l'aleatoritat del sistema penal i punitiu de l'Antic Règim, podien existir diferents interpretacions del terme, no pels seus extrems, sinó per una banda poc difuminada en el seu centre. Per aquest motiu, la corona hagué de definir que era *enorme crim* (lesa magestat, falsificació de moneda, heretgia, sodomia i mort acordada). No cal dubte que aquest delictes eren de jurisdicció reial i sols s'entregava teòricament la seva punició als nobles en cas de concessió de mer i mixt imperi. No passava el mateix amb altres delictes en què l'aleatoritat de les penes variava segons les èpoques, tal com els delictes de bestiar.⁶⁹ D'aquesta manera, semblava haver-hi un consens en què les causes civils menors eren de jurisdicció senyorial, mentre tenguessin com a protagonistes habitants de cavalleries o feus. A les causes criminals, el tema era més complex i, especialment, en èpoques de banderies provocà conflictes i enfrontaments jurisdiccionals.

En conjunt, es nota una supervaloració de les potestats jurídiques en aspectes penals i criminals de les cúries senyorials, en detriment de la jurisdicció civil. Sols de manera esporàdica, una cúria senyorial actuava en qüestions penals i criminals, mentres que la documentació generada en temes civils és abundant. Així, per exemple, els llibres de les cúries senyorials⁷⁰ conservats contenen un gran cabal de notícies poc valorades encara. Per causes civils s'entenen les que apareixien entre els pobladors d'un determinat senyoriu amb motiu de censals, ròssecs, frau en les rendes senyorials, herències, transferències de terres. Tot i això, cal no menysprear la justícia criminal com a símbol coercitiu.

En teoria, una cúria senyorial sols podia jutjar delictes que implicassin un ban o multa; és a dir, justícia baixa. Els més greus havien de passar a les cúries reials o la Reial Audiència a partir de 1571. Malgrat tot, diversos cavallers organitzaren un sistema jurídic més complex que preparava l'adquisició de competències superiors. Era habitual que els oficials senyorials poguessin detenir un determinat delinqüent que passàs per les seves terres, copiant la institució del «*via fora*» de les parròquies reials.⁷¹ Per això, es disposaren de mesures coercitives importants. Es veritat que la majoria de detentadors de cavalleries utilitzaven les presons reials de les viles a tal efecte,⁷² emperò també es detecten presons privades a les cavalleries de Sant Martí d'Alanzell i Canet o a torres de defensa particulars, com en el cas d'una notícia del S. XVII sobre la detenció de delinqüents a Sóller.⁷³

⁶⁹ J. SERRA I BARCELO: *Banderies i bandolers ...*, 314-327. A partir de 1493, apareixen clarament ressenyats els delictes relacionats amb el bestiar (bessenyar, acarniçar, ...). La pena de mort natural no va ésser constant ni els càstics implicaven vesament de sang en moltes vegades. Per tant, i teòricament, no sempre aquests delictes varen ésser de jurisdicció reial.

⁷⁰ Veure, per exemple: ARM., Prot. T. 397, sobre la cúria de la baronia del comte d'Empúries, de finals del S. XIV, o T. 420 a T. 423 que inclou les actes del notari Valentí Terriola amb els registres de la cúria de la cavalleria de Galbert Roig d'Alacantí i Morell amb el llibre d'execucions de la Cort Reial de Muro.

⁷¹ Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollensa I*, CXVII-CXXXII. Es tracta d'una polèmica entre el batle reial i el de l'Orde de l'Hospital, a causa de què el batle senyorial volia convocar «*via fora*» i posar-se endavant amb la bandera senyorial.

⁷² Jaume SERRA I BARCELO: *Delinqüència i societat a la Mallorca del S. XVII*. Tesi de Llicenciatura. Universitat de Palma de Mallorca - 1981, f. 284; Doc. XVIII (26 d'agost de 1623).

⁷³ José RULLAN: *Historia de Sóller I II* - Palma de Mallorca, 1876, 210.

Resulta obvi que aquests plantejaments havien de crear conflictes i interferències entre els batles senyorials i els reials, tant i més en aquelles viles on part o totalment el nucli urbà era de senyoriu. En canvi, a les cavalleries segregades es creava un territori més ben definit i amb prerrogatives més clares. No és d'estranyar que aquestes terres es convertissin en racer de colles de bandolers i delinqüents protegits pels senyors o els seus oficials, o bé en territoris on s'esquivava la normativa general.⁷⁴

Segurament, aquests conflictes estan al darrera d'un instrument de Jaume III atorgat a Montpeller en el qual, i a petició dels cavallers, clarifica les atribucions dels detentadors de cavalleries en aspectes judicials i jurisdiccionals.⁷⁵ En conjunt, es reglamentà que els cavallers:

* Eren exents de pagar peatges de saig quan se'ls citàs per delictes comesos per altres persones o a ells de delictes lleus.

* No podien ésser condemnats a multa quan, essent ells absents o subdits seus (*vel aliquem ex vobis vel etiam contra aliquod de vestris subdits*), els seus procuradors no es presentassin a una cúria quan fossin citats en un termini determinat.

* Els oficials senyorials respondrien dels seus delictes comuns i accions comeses en exercici de les seves funcions davant el seu senyor. El veguer sols intervendria en cas de fadiga reial, de resistència a oficials reials o de delictes d'enorme crim, sempre *vel secundum Huzatica Barchinone*.

* L'acreedor de cavallers o subdits de cavalleria (cristians o jueus) que, per major seguretat transferís el crèdit al Patrimoni Reial, no podia demandar-los.

* Les infraccions de les ordes reials comeses en dominis senyorials eren competència del senyor, a no ésser aquells que, per Dret Comú o *Usatges* de Barcelona, corresponguessin al rei. També es feia esment de què eren competència reial aquells que expressament així s'establien en el procés legislador.

* El Procurador Reial nomenaria els síquiers (*banderius seu custos aqueductus*) de les síquies que correguessin en dominis senyorials. Aquest jurarien davant els procuradors i el senyor corresponent, a no ésser que, per un privilegi especial, un senyor pogués nomenar síquier.

* En els processos judicials, els jutges reials ordinaris i els comissaris respectarien els terminis establerts segons *constitucionibus Catalonie*.

* Els comissaris reials sols podien exercir en terres senyorials en cas de fadiga judicial o en raó de regalia.

* Els cavallers sols podien ésser empresonats en cas de no prestar fiança de dret o d'estar acusats d'enorme crim.

* Si els habitants de llocs senyorials refusaven prestar jurament de sagrament i fidelitat en temps de guerra o d'insurrecció, el Procurador Reial

⁷⁴ Ramon ROSSELLO VAQUER: *Història de Campos/I* - Campos, 1977, 1043-144. És el cas de la cavalleria del Palmer, on des de 1375 a 1406, almanco, el batle senyorial autoritzava jugar a jocs prohibits a la vila, com, per exemple, la gesca.

⁷⁵ Carne PONS LLABRÉS: *La condició ...*, ff. 181-188.

no hi podia intervenir a no esser que es tractàs d'homens de reialenc (*nisi essent nostri homines*) o de causes d'interés de la corona.

* Les despeses del saig de veguer reial que acudís a realitzar diligències a dominis senyorials serien pagades pel demandant. Sols en el cas de contumàcia, les pagaria el demandat.

* Es podia al·legar fadiga judicial en causes civils una vegada passats 10 dies del requeriment formulat per l'oficial reial davant la cúria senyorial.

* Els agravis de cúries reials realitzats a cúries senyorials per escrit s'haurien de resoldre per escrit i els realitzats oralment s'haurien de resoldre oralment.

* Els cavallers tendrien lloc separat a la presó reial.

* Els cavallers no pagarien cap despesa als escrivans de les cúries reials.

* El rei es reten el mer i mixt imperi en dominis senyorials i declara que aquest privilegi no retalla la jurisdicció reial en dominis senyorials i que la jurisdicció senyorial continuarà com de costum.

En el *Còdex de Privilegis de la Confraria de Sant Jordi*, no apareix cap document posterior que faci referència a aquests temes. És cert que els reis donaren privilegis particulars posteriors que precisaven aquest ordenament, però, en sentit general, es pot consierar aquest com el millor definidor de les prerrogatives senyorials.

Les cúries senyorials.

La jurisdicció, habitualment, s'exercia a través d'una cúria de composició molt variable.⁷⁶ L'estructura d'aquests organismes ja es troba clarament indicada en el propi repartiment dels magnats. Així, Nunó Sanç, en els establiments que realitzava, solia indicar clarament que els actes legals s'havien de realitzar a la seva cúria i, moltes vegades, a més a més, s'obligava a ostentar visiblement el «*signum perole*» com a indicador de dependència.⁷⁷

Les cúries podien tenir composició molt variable, encara que l'estructura fos sempre la mateixa. Va ser habitual que els grans porcioners disposassin d'un procurador a l'illa encarregat dels primers establiments i l'estructuració de territoris i jurisdiccions. A començaments del S. XV, ja sols eren habituals en aquells territoris de dependència eclesiàstica.⁷⁸

⁷⁶ José JUAN VIDAL: "Informe y descripción de las Instituciones de Gobierno y de Administración de Justicia y de las diversas poblaciones de la Isla de Mallorca, al concluir la Guerra de Sucesión a la Corona de España, enviado a Felipe V por Don Miguel Malonda". *Fontes Rerum Balearium*, III, 1979-1980.

⁷⁷ A tall d'exemple, veure: E. de K. AGUILO: "Capbreu ordenat l'any 1304 dels establiments i donacions fets per don Nunó Sanç". *BSAL*., XIV, 1913, 210; núm 12.

⁷⁸ Monestir de La Real - Biblioteca Balear: *Kalendario y guía de forasteros en las Islas de Mallorca, Menorca e Ibiza - 1798*.

*Cúria de la Porció Temporal: 1 jutge i 1 escrivà, i a cada vila 1 batle i 1 escrivà.

* Reials Ordes Militars: 1 conservador i 1 secretari.

*Cúries de Pollença, Algàida i Manacor.

*Cúria de l'Horta, establerta a 1269: 1 jutge i 1 escrivà.

*Cúria del Pariatge del bisbe de Barcelona: 1 jutge, 1 advocat fiscal i un escrivà. A Andratx, Puigpunyent, Calvià i Marratxí, 1 batle a cada una.

*Cúria del Paborde de Tarragona: 1 jutge i 1 escrivà.

*Cúria de les Monjes Jonqueres: 1 jutge i 1 escrivà.

*Cúria de la Seu de Girona: 1 jutge i 1 escrivà.

*Cúria de les cavalleries dels Pàx: 1 jutge i 1 escrivà.

Sols els grans propietaris es podien permetre disposar d'una estructura completa estable. Aquesta, fonamentalment, constava d'un jutge, un advocat fiscal, un escrivà i un o més batles senyorials. Sols per privilegi especial, alguns territoris disposaven d'altres oficials. Així, per exemple, Jordi Castell, senyor de l'Albufera, nomenava com a cap de guaita, a 1487, a Pere Carbonell per especial privilegi.⁷⁹ De forma més habitual, els oficials senyorials demanaven ajuda als reials per exercir les seves funcions, cosa que provocava no pocs conflictes.⁸⁰

Emperò, les despeses que generaven cúries tan complexes sovint eren insostenibles per territoris de baix rendiment econòmic. Tot i això, no s'ha de despreciar que una tàctica dels detentadors de cavalleries fos la consecució d'una cúria, ja que aquesta no era inherent a una cavalleria. Més freqüentment, es prescindia dels jutges i s'acudia als notaris i escrivans públics per exercir aquestes funcions.⁸¹ En conseqüència, no és estrany trobar llibre de cúries senyorials, especialment en els S. XIV i XV, en els fons notariaus.⁸² D'aquesta manera, algunes vegades es donaven paradoxes de què la mateixa persona havia d'actuar servint interessos oposats.

Els conflictes que es detecten a algunes viles pel control de les notaries públiques, escrivanies o compra-vendes fraudulentcs de protocols notariaus són un bon indicador del poder que arribaven a tenir cert personatges a la Part Forana. De fet, l'anàlisi d'alguns d'aquest conflictes ha permès esbrinar les arrels d'algunes banderies rurals.⁸³

Si un senyor podia prescindir de la majoria dels components de la seva cúria, no ho feia mai amb la figura del batle. De fet, s'arribà a establir una identitat entre el dret d'anomenar batle o batles i l'existència d'una jurisdicció senyorial, ja que cal no oblidar les seves funcions judicials. Tot i això, la tendència va ésser, a partir dels batles i les seves funcions, anar augmentant la jurisdicció fins a aconseguir la jurisdicció alta i baixa, i el mer i mixt imperi.

La figura del batle senyorial.

*Cúria de la baronia de Lloseta: 1 jutge, 1 advocat fiscal, 1 escrivà, 1 escrivà a Lloseta, 1 batle, 4 regidors i un escrivà.

*Cúria del marquesat de Bellpuig: 1 jutge, 1 escrivà i 1 batle a Bellpuig.

*Cúria de la baronia dels comtes d'Empúries: 1 jutge i 1 escrivà. A Sòller, 1 batle i 1 escrivà. A Santa Margalida, 1 batle. A Muro, 1 batle.

*Cúria del feu de La Bastida: 1 jutge i 1 escrivà. A Sineu, 1 batle.

*Cúria de l'abat de La Real: 1 batle. En el districte reial, 1 batle. A Deià, 1 batle i un escrivà. A Esporles, 1 batle i 1 escrivà.

*Cúria de la cavalleria de Santa Maria del Camí: 1 jutge, 1 advocat fiscal i 1 escrivà. A Santa Maria, 1 batle i un escrivà.

*Cúria del marquesat d'Ariany: 1 batle i un escrivà.

*Cúria del marquesat de Vilafranca de Sant Martí: 1 batle, 2 regidors i 1 escrivà.

79 Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, III, 288.

80 Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, III, 340. El 26 d'octubre de 1357, els detentadors de la baronia del comte d'Empúries es queixaven del batle reial de Muro pel fet de negar-se a prestar-los el saig per prendre un homes.

81 Pau MORA / Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca III 1361-1386*, Vol. I - Barcelona, 1993, 35-48. Segons aquests autors, el monestir va tenir des de ben prest cúria oberta i escrivà constituït, però les escriptures les realitzaven notaris públics.

82 Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, III, 428-495.

83 J. SERRA I BARCELO: *Banderies i bandolers ...*, 145-156.

Originalment, la figura del batle equivalia a un administrador⁸⁴ depenent de l'autoritat reial o senyorial.⁸⁵ El seu marc d'actuació corresponia a un territori ben delimitat amb un nucli com podia esser una parròquia, vila o castell. Si bé, en un principi, a la Catalunya de la repoblació, els batlles varen esser un puntal encaminat al reforçament del poder del príncep, amb el temps els propis barons l'anaren adoptant. A partir de la crisi del S. XI, i amb el reforçament del poder feudal, es va fer necessari la creació d'un nou càrrec que servís de contrapès a la cada vegada més rellevant figura dels batlles senyorials: el veguer.

Pel que sembla, l'evolució d'aquestes figures a Mallorca va esser paral·lela a la que havia tengut lloc al Principat. És prou conegut que la primera estructura administrativa de l'illa de Mallorca organitzada per Jaume I va esser municipal. Tot i això, ben aviat nomenà batlles per Ciutat o per alguns nuclis de la Part Forana amb prou entitat. Amb tot, aquesta primitiva estructura era vacil·lant ja que les demarcacions a les quals podia actuar un determinat batle es modificaven d'acord amb les circumstàncies.⁸⁶ Lògicament, a les terres senyorials prest s'anomenaren batlles per tenir cura de la seva administració. Precisament, els enfrontaments entre jurisdicció reial i senyorial degueren promoure la concòrdia de 1231 sobre la jurisdicció del veguer. Sembla clar que el veguer va esser creat amb posterioritat als batlles, malgrat que les dues figures ja apareixen a la *Carta de Franqueses*, i que, en un principi, tota l'illa va esser considerada com una sola vegueria. Segons l'esmentada concòrdia, la corona podia nomenar, cesar i remoure el veguer sense cap tipus de consulta, i davant ell i la seva cúria hi havien d'acudir totes les persones de Ciutat *si donques no eren de possessions no mobles ho de honors, de les quals sia fermat dret en poder del senyor ho de son batle en la partida del qual la dita possessió serà*.⁸⁷

Tot i aquesta concòrdia, no s'evitaren els conflictes, ja que el 24 d'octubre de 1241 se n'hagué de firmar una altra entre l'infant Pere de Portugal i Nunó Sanç sobre les funcions del veguer a la porció de l'oncle del rei. Del llenguatge utilitzat en el document es desprén que havien esclatat greus tensions sobre la preeminència jurisdiccional dels dos personatges. Com a senyor de Mallorca, l'infant Pere podia nomenar a voluntat un veguer a Ciutat de Mallorca. Aquest era l'encarregat d'administrar justícia segons dret i costum. Es reconeixien a Nunó Sanç totes les justícies de naturalesa pecuniària dels seus homes i pobladors de les seves porcions. Per tant, s'excloïen de la jurisdicció del veguer totes aquelles causes que no implicassin penes corporals, així com dels barranis i llogaters.⁸⁸ En aquest darrer cas, emperò, el veguer estaria obligat a donar part al comte de les multes o pagaments fets a la cúria, de manera proporcional a les seves cavalleries.⁸⁹

⁸⁴ El terme administrador s'ha d'agafar en el sentit ample del concepte, tota vegada que les seves principals funcions eren judicials i de manteniment de l'orde públic. En resum, eren els detentadors de sobirania delegada del príncep o del senyor.

⁸⁵ J. LALINDE ABADIA: *Derecho Histórico* ..., 235-236 i 249-250.

Josep Ma. FONT I RIUS: *Estudis sobre els Drets i Institucions locals en la Catalunya medieval* - Barcelona, 1985, 577-598 i 639-684.

⁸⁶ Lorenzo LLITERAS: *Artà en el S. XIII* - Mallorca, 1967, pp. 99-104.

⁸⁷ L. PÉREZ MARTINEZ: "Corpus documental balear .../I", *Fontes Rerum Balearium*, 1, 87-89: Doc. 77.

⁸⁸ Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollensa/I*, p. XXIX-XXXI. Un conflicte semblant esclatà a 1301 per la jurisdicció del batle reial i el del Temple a Pollença. El comenador templer es queixava de què el batle reial actuava en els plets i causes dels estranys o barranis i d'aquells que tenien llogades cases a Pollença. El rei va respondre que sols als 10 anys de residència passaven a jurisdicció del Temple.

⁸⁹ VICH / MUNTANER *Documenta*, 34-35: Doc. 26.

Una altra fita important per entendre l'evolució del batle senyorial són les ordinacions fetes a 1279 per Jaume II. Entre moltes altres disposicions, es posava especial esment en què el batle reial vigilàs amb cura les actuacions dels batles senyorials. Havia de tenir esment de què no s'extralimitassin en les seves atribucions i que tampoc fossin negligents. Pel que sembla, els més conflictius eren els deponents del bisbe o d'altres eclesiàstics que sovint es sobrepassaven en el seu exercici, tant pel que fa a territori com a funcions.⁹⁰ Un dels indrets en què es detecta major conflictivitat per aquest tema i una ferma resistència antisenyorial és el territori del Temple i, significativament, la vila de Pollença on les pràctiques habituals són d'un feudalisme teòric en estat pur.⁹¹

El batle senyorial, per tant, es convertí amb el símbol directe i quotidià de les jurisdiccions particulars. A certes viles, n'hi podia haver diversos deponents de diferents senyors⁹² i que podien entrar en competència entre ells.⁹³ Ja des de ben prest s'estructurà un model de relacions entre aquests batles i el reial, que no sempre funcionà. Així, el batle reial era denominat de «vara llarga», mentre que els senyorials es deien de «vara curta». Aquesta denominació no és purament semàntica, sinó que és el resultat d'un llenguatge simbòlic real.

La vara es converteix, per tant, en un metasímbol. Trascendeix a la pròpia persona que la porta i és la plasmació material de la sobirania que representa. D'aquí, per exemple, que en el cas del pariatge firmat a Felanitx entre la corona i Guillem Valentí Sestorres consti que el batle de la vila duia dues vares: una pertanyent a la jurisdicció reial i l'altra a la senyorial. De fet, pocs dies després d'haver-se elegit Guillem Pi com a primer batle del pariatge, Guillem Valentí Sestorres trameté per un nunci al nou batle dues vares, una d'elles amb l'escut de torres blaves, amb l'orde següent: *Havets donats al saig aquests bastons e port lo major a la mà e lo menor en la corretja*. El batle es presentà al senyor i li digué: *Senyer, dos bastons me havets trameses amb senyal reial e amb senyal vostra* i contestà Guillem Valentí Sestorres: *Ver és així, donant los al saig car jo no vull que port bastó tot reial en la mia cavalleria*.⁹⁴

⁹⁰ Álvaro CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, pp. 18-19.

⁹¹ Mateo ROTGER Y CAPLLONCH: *Historia de Pollensa I*, pp. XXXVI-LVII.

⁹² Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro, II*, 249: 17 de març de 1382. El rei Pere, atenant que Muro hi ha diverses cavalleries i senyorius i que molts tenen interès en ser batle, entrega la batlia reial de la parròquia a Pere Soldevila, ja que Arbau Amer i Gabriel Fabregat l'aconseguien de manera poc clara.

⁹³ Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro, III*, 338: 8 d'agost de 1355. El batle reial reb la queixa del batle de la porció de l'abat de Sant Feliu de Guixòls perquè s'entremet en causes de la seva jurisdicció, especialment amb l'empriu d'un pou.

339: 19 d'agost de 1356. Comunicació al batle reial de Muro de les queixes de Francesc Safont perquè el batle de la seva baronia, a instàncies dels jurats, obliga als seus districtuals a adobar camins. D'altra banda, el batle reial havia intervingut en casos succeïts entre dones que s'insultaven.

340: 20 d'octubre de 1357. Francesc Safont i Guillem de Santjoan, detentadors de la baronia del comte d'Empúries, es queixen de què el batle reial no els vol deixar un saig per prendre un home.

350: 14 d'octubre de 1365. Guillem Fonoy, procurador del bisbe de Girona, es queixa del batle reial perquè ha arrebatat un segell d'unes portes de la seva jurisdicció.

341: 24 de setembre de 1367. El notari Pere Terriola i el procurador general del bisbe de Girona han injuriat de fets i paraules a l'escrivà de la cort reial de Muro.

⁹⁴ Pere XAMENA / Ramon ROSSELLO VAQUER: *Història de Felanitx I*, Mallorca, 1976, 92-95. Els conflictes no acabaren aquí, ja que, a més a més, el primer batle, Guillem Pi, rebé orde de la governació de posar costell i va esser Valentí Sestorres qui decidí el lloc d'emplaçament. Algunes persones de fora poble, quan passaven per la plaça, comentaven sarcàsticament: «*Aquest joia hic ha posada en Valentí ...*». Igualment, quan els felanitxers acudien a un altre poble rebien les burles dels altres a causa de la seva condició: «*Vosaltres en Felentix tots esclaus d'en Valentí*», «*D'on sou axit de Felantig e no portau alberà ...*», «*Com vosaltres sots catius e catiu no deu anar per la illa menys d'albarà de son senyor*».

Aquest fet no és propi sols dels primers moments de colonització. A una època tan especial com el context de les banderies del S. XVII, la figura dels batles i les seves vares es converteixen en objectius primordials. Existeixen diverses notícies que permeten inferir com determinats bandolers elegien els batles reials o els seus lloctinats en funció de la vara que portaven i que algun d'ells salvà la vida per haver abandonat la vara.⁹⁵ Tan i més, quan en el decurs de les banderies molts de batles actuaven de manera parcial afavorint obertament una determinada facció.⁹⁶

A mida que anava passant el temps, els batles reials acumulaven prerrogatives que no feien sinó reforçar la seva autoritat. Igualment, es decretaven aspectes concrets com els seients a l'església i les preeminències, que no feien més que refermar una estructura del poder jerarquitzada. Els senyors no podien realitzar un procés semblant, però tendiren a calcar-lo mentres fos possible. Aquesta estructura permet entendre certs esdeveniments que poden ésser interpretats com a anecdòtics quan, de fet, eren conflictes sobre símbols universalment reconeguts de dependència i subordinació. Tal serà el cas de les polèmiques per ocupar el seient preminent a les esglésies.⁹⁷ De fet, l'única arma que podien esgrimir els senyors era la defensa a ultrança dels privilegis jurisdiccionals de concessió i tancar els seus territoris.

Es dedueix, per tant, que la jurisdicció senyorial es desenvolupà a Mallorca de manera paral·lela a la reial. En línies generals, es nota sempre una tensió latent entre les dues, dirigida a l'enfortiment de cada una. Emperò, la monarquia es mostrà sempre reàctia a l'atomització del poder. A aquesta tàctica, els cavallers acudiren a l'enquistament jurisdiccionals, de tal manera que a les concessions de jurisdicció alta i baixa, i de mer i mixt imperi del S. XVII el que es posà en funcionament va ésser una estructura dominada pels elements arcaïtzants.

Com es pot comprendre, la figura del batle senyorial es convertí en element cabdal per entendre qualsevol jurisdicció particular. A la pràctica, i a Mallorca, era gairebé inconcebible la presència d'una jurisdicció senyorial sense batles. Aquesta estructura podia arribar a una gran complexitat, com es veu en el cas de la porció episcopal, en què, a més de disposar de diversos batles a cada parròquia, tenia un jutge designat pel bisbe que rebia el nom de *batle major* i d'un escrivà nomenat pel Capítol.⁹⁸

La cavalleria de Canet.

Les notícies que, a hores d'ara, es tenen sobre la cavalleria de Canet són encara fragmentàries, però prou il·lustratives. En principi, el seu nucli cabdal el formaven les

⁹⁵ ARM., AH. 354, 7v i 279v.
Bartolomé PASCUAL: "Fechorias de los «bandetjats» de Mallorca". *Almanaque Balear*, 1883, 145-146.

⁹⁶ J. SERRA I BARCELO: *Banderies i bandolers ...*, 561-564.

⁹⁷ ARM., R.A. Cr. Lligall IV/105. Tal és el cas del conjunt d'esdeveniments que s'iniciaren a partir de 1644 a Santa Margalida, quan el comte de Santa Maria de Fomiguera (al qual havien assassinat i apallissat diversos batles) decidí presidir personalment els oficis religiosos a l'església parroquial de la vila a la festa de la patrona. Ocupà el lloc preminent, en detriment del batle reial i dels jurats, els quals es negaren a assistir a l'ofici. La cerimònia perdé tota la seva brillantor i, a conseqüència de la tensió acumulada i de l'assassinat d'un jurat de la vila, pràcticament tot el poble assassina el moliner Miquel Font a Braga, partidari del comte.

⁹⁸ José JUAN VIDAL: "Informe y descripción ...", 267-282.

terres de la vall de Canet, situat a la parròquia d'Esporles.⁹⁹ Mai aconseguí estructurar un nucli de població urbana, però la pròpia vila d'Esporles també va ésser molt de temps de població dispersa. Tot i això, la cavalleria de Canet va tenir prou entitat diferenciada com per presuposar un element d'identificació per part dels seus habitants,¹⁰⁰ tant i més a partir de l'erecció de la capella de s'Esgleieta que arribà a actuar com a verdadera parròquia de la vall. Aquest fet és tant i més rellevant, per quant, a l'època en que es generà el document, la possessió de Canet gaudia de capella pròpia pels senyors i els servidors. La capella de s'Esgleieta, d'aquesta manera, no tenia funció de servitud respecte els habitants de les cases de Canet.¹⁰¹

Com s'ha vist, des del S. XIV la cavalleria de Canet tenia una àmplia jurisdicció sobre la vall del mateix nom. Tot i no incloure cap nucli urbà, arribà a tenir un estructura prou dinàmica per a què la pertinença a aquest territori fos tan indicativa com la d'haver nascut a una determinada vila. Es tenen notícies, de difícil confirmació, que suggereixen un intent molt primerenc de consolidar un procés colonitzador. En aquest sentit, s'hauria de parlar de l'edifici de S'Esgleieta com a assaig de crear una parròquia, segurament frustrat per l'enlairada d'Esporles.¹⁰²

De fet, l'oratori de s'Esgleieta actuà sempre com a nucli vertebrador del territori,¹⁰³ tant i més quan a partir de 1526 s'hi traslladaren les religioses del Puig de Santa Magdalena d'Inca. Aquest fet, tot i que sols va durar fins 1549, li donà un cert prestigi tant com per a què la comunitat establerta a Ciutat fos coneguda com a Monges de l'Olivar. De fet, alguns testimonis, com per exemple, Joan Llinàs, parlen de la Plaça de s'Esgleieta com a escenari d'esdeveniments rellevants de la vall.

Com a contrapartida, es tenen molt poques notícies encara sobre el funcionament de la capella com a eix social. No consta que tengués cementeri, amb la qual cosa mancarà un element fonamental de vertebració, ja que el lloc de culte no era el de custòdia dels avantpassats. En darrer lloc, i contràriament a altres institucions paralel·les, tampoc consta que els senyors de Canet exercissin directament cap control sobre el nomenament de vicaris o el funcionament del centre religiós.

⁹⁹ VICH / MUNTANER *Documenta* ..., 196: Doc. 205. De fet, Pere Desbachs tenia, a 1344, obligació de presentar dos cavalls armats a causa de la cavalleria de Canet «*e per so que ha en la vall de Soyler*».

¹⁰⁰ Gabriel ALOMAR / Ramon ROSSELLO: *Història de Muro*, III, 435 i 445. Un cas semblant es pot veure amb la baronia dels comtes d'Empúries, els habitants de la qual, a 1445 es titulaven sovint com «*habitants del terme del comtat*».

¹⁰¹ Arthur BYNE/Mildred STAPLEY: *Casa y Jardines de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1982, XXX.

¹⁰² El cas no és únic. A diversos indrets, tant de l'illa de Mallorca com de Menorca, hi ha notícies de l'erecció de capelles amb voluntat de que al seu entorn s'hi creassin pobles, fins i tot dins terres senyoriales. Per exemple, Ramon ROSSELLO VAQUER: *Cronicó Felanitxer 1228-1399*. Felanitx, 1984, 81, indica que a 1310, en el perdut *Liber Aquarum Forentium*, el rei ordenava que a la parròquia de Felanitx es fessin dues capelles, una a Padrina i altra a Albocàsser, ja que hi havia l'intenció de fer-hi allà pobles.

¹⁰³ Léopold GENICOT: *Comunidades rurales en el Occidente medieval*. Barcelona, 1993. Veure en particular el capítol 4: «*La «parrochia»: Aspectos religiosos*», 119-140. Aquest autor assenyala com en un text medieval es «*fineix un poble com el lloc on es celebre els batismes, els enterments i hi tenen lloc les assemblees, tot per afirmar que una parròquia era considerada la base i demostració de l'existència d'una verdadera comunitat rural*».

El topònim de Canet es troba ja en el repartiment¹⁰⁴; no sembla haver-hi dubte que té relació amb el *qânat* origen de la Síquia den Baster.¹⁰⁵ Tampoc no cal dubte de la seva importància en època andalusí tant pel fet de què en aquelles terres hi naixia un de les fonts cabdals per el *ahwâz* de la *madîna*, com per la concentració de molins que s'hi detecta.¹⁰⁶

Malgrat que no es tenen clares les fites territorials de la cavalleria, es sap que el seu nucli fonamental era la vall de Canet amb una extensió cap a la seva sortida a la zona de Ciutat. El nucli era la possessió de Canet, a la qual Juan Llinàs, de 40 anys, denominava les *Cases Grans*. A més d'aquesta possessió, n'hi havia d'altres d'importants i que jurídicament en depenien, com Son Quint, Miralles, Les Veles, Els Mengans o Son Tugores. Amb tot, lògicament és el nucli fonamental de la possessió de Canet el que vertebrava tota la cavalleria.

Les *Cases Grans* es troben sobre un petit turó, al km 10 a l'esquerra de la carretera de Palma-Esporles. Des del S. XVIII, aquesta edificació adoptà formes italianitzants, d'entre les quals destaca la seva escala d'accés i els jardins aterratsats. Pel que sembla, aquest jardins no reben aigua de la Síquia den Baster, sinó directament de La Granja d'Esporles, fet que provocà conflictes molt primerencs amb La Real a partir de 1239.

Aquestes cases es troben molt modificades, però la seva estructura primitiva és molt semblant a altres edificis de la mateixa categoria. Formen un nucli defensiu quadrangular entorn d'una claustra interior. Pel moment, des de l'exterior no es distingeixen torres, però no seria d'estranyar que en quadassin restes més o manco emmascarades per reformes posteriors. Així, la seva estructura formal seria paral·lela a la de Sant Martí d'Alanzell.¹⁰⁷

Tot i que no és l'objectiu del present treball analitzar aspectes econòmics de la cavalleria, val la pena assenyalar que, en el moment de redactar-se el document, la possessió de Canet era administrada directament pel senyors de la cavalleria amb l'ajuda de majorals, que sovint també eren batles. L'especial configuració de la seva explotació econòmica permet detectar també nombroses sorts en arrendament. Segons Sebastià Font, de 74 anys, a Canet es podia arrendar tota la possessió o molins i horts. Aquest testimoni el confirma Miquel Riutort, major de 70 anys, que, a més a mes, havia tengut llogat el

¹⁰⁴ Ricard SOTO COMPANYY: *Còdex Català del Llibre del Repartiment* Palma de Mallorca, 1984, ff. 26v-28r, 29r, 29v, 34r, 34v, 39r, 47v, 48r, 83v, 85r, 85v, 86r, 87r, 87v i 88r.

¹⁰⁵ Miquel BARCELO et alii: *Les aigües cercades (Els qanât(s) de l'illa de Mallorca)*. Palma de Mallorca, 1986; 44,49 i 81-86

¹⁰⁶ Ma. Antoni CARBONERO GAMUNDI: *L'espai de l'aigua. Petita hidràulica tradicional a Mallorca*. Palma de Mallorca, 1992; 103-114.

¹⁰⁷ Tal com es presenta actualment Sant Martí d'Alanzell, és perfectament reseguible la seva evolució constructiva i les modificacions no sols estètiques, sinó funcionals. S'ha de recordar que l'estructura socio-agrària que a Mallorca es coneix com a possessió comença a adquirir força al llarg del S. XVII. Anteriorment, la seva estructura era molt més simple. S'ha tengut la sort de poder estudiar un exemple dels S. XIV i XV que no experimentà les transformacions italianitzants d'altres edificis semblants. En aquest cas, l'estructura consistia en un recinte defensiu, més o manco obert, una quartera i, com a element fonamental, una torre mal denominada com a de defensa.

Antònia ALBERTI / Margalida BERNAT / Neus GARCIA / Elvira GONZALEZ / Guillem OLIVER / Antònia MOREY / Jaume SERRA i BARCELO: *Estudis sobre la Torre dels Enagistes (Manacor)*. Palma de Mallorca, 1986.

Gabriel LLOMPART / Neus GARCIA / Guillem OLIVER: *De l'alqueria Ancrad a la cavalleria d'En Nunís (o Torre dels Enagistes de Manacor)*. Manacor, [s.a.]

Neus GARCIA / Guillem OLIVER: *El casal dels Nunís. Torre del Enagistes de Manacor. S. XIII-XVI*. Palma de Mallorca, 1994.

molí de la Canal. Igualment, Joan Torres, de 36 anys, testifica que, des del temps dels seus avis, es tenia llogat el molí de Canet. Bona part d'aquest molins eren fariners, però Francesc Llinàs fa constar que el que ell tenia llogat era fariner i draper. Mateu Palma, d'Esporles i 55 anys, arrendador del molí den Mas, a més a més, fa notar que des de l'any 1715 (?) havia llogat l'hort per períodes de 6 anys cada vegada.

La concessió de jurisdicció.

Tot i que hi ha dubtes sobre l'origen de la concessió de cúria i jurisdicció a Esteva Egidio el 8 de les Idus de juny de 1301, l'anàlisi d'aquest document, contrastat amb altres semblants, permet tenir una idea prou acurada de com s'interpretaven els orígens i abast d'una jurisdicció senyorial.¹⁰⁸

El rei Jaume II concedí a Esteva Egidio, per ell i els seus successors, tota la justícia civil a totes les alqueries, rafals i molins situats en el vall de Canet. Cal suposar que aquests eren els territoris controlats directament pel senyor. A més a més, la jurisdicció s'extenia a altres alqueries i rafals situats en el seu terme, especialment a l'entrada del vall. Aquest fet és tant i més notori quan, encara que no es citi expressament, se li entregava el control d'un dels sistemes hidràulics de Ciutat.

La jurisdicció s'extenia sobre el territori i els seus habitants presents i futurs, referits a justícia civil. Respecte a la criminal, se li entregava el judici de penes monetàries, de bans de treure espasa o coltell, dels delictes de criats i esclaus, així com les multes sobre delictes comesos a vinyes, horts, camps. El senyor tenia potestat de detenir i empresonar els delinqüents acusats dels delictes anteriors. També podia jutjar *com de costum era* i posar els bans pertinents. Així mateix, se l'autoritzava a retenir tots els malfactors i delinqüents que passassin per la seva cavalleria per trametre'ls a la Cúria Reial. Tot això a canvi d'un cavall armat per a la defensa del Regne.¹⁰⁹

El rei es reservava les causes civils i de mer i mitx imperi que tocaven a la corona, exceptuant-se els casos anteriorment esmentats així com els referits a restitució de menors i vídues. Sols en el cas de què el senyor o el seu batle es mostrassin negligents, podria actuar d'ofici el batle reial.

Aquesta concessió es pot comparar amb la realitzada el 15 de les Calendes de desembre del mateix any sobre la cavalleria de La Galera a Alemany de Sadoa. En aquest cas, es fa menció que l'antiga cavalleria dita en àrab *Lombar* i en català Galera, situada en terres de Nunó Sanç, concretament a Santueri,¹¹⁰ es dotà d'una gràcia especial: *totas justicias civils*. La jurisdicció es fa en el territori i en els seus habitants amb les mateixes característiques que l'anterior: *conexensa e punició de bans, de coltell tret o trahedor, sens deliberació e no deliberada pensa, e de furts de domestichs comeses e cometadors [...] e encara de ban imposat o imposador en vinyes, orts e camps per rahó de fruits en què puxen los dits crims tensolament e preses detenir e encarcerar e aquells punir a coneguda del jutge teu, segons que de dret e costuma seran punidors*.

La resta del document és pràcticament igual al de Canet. La concessió es fa a canvi d'un cavall armat. El rei es reservava, també, les causes de restitució a menors i tots els

¹⁰⁸ VICH / MUNTANER: *Documenta* ..., 196: Doc. 204. S'ha de recordar que, segons aquesta relació de 1344, Canet era un establiment del rei Sanxo i no de Jaume II.

¹⁰⁹ VICH / MUNTANER: *Documenta* ..., 196.

¹¹⁰ Miquel BARCELÓ / Helena KIRCHNER *Terra de Falanís*. Palma de Mallorca, 1995, 69-74.

delictes pertanyents al mer i mixt imperi, així com els judicis de delictes comesos per habitants de Ciutat o viles reials.¹¹¹

La jurisdicció senyorial de Canet.

És en aquest context que s'ha d'entendre la formació ben dejorn d'una estructura senyorial clarament diferenciada. És cert que una cavalleria no havia de formar una unitat territorial. Emperò, no és menys cert que aquelles que tenien un nucli originari clarament delimitat aconseguiren ben aviat majors prerrogatives que les altres. Per aquest motiu, aviat aparegueren símbols clars de jurisdicció senyorial com la figura del *batle*, la *cúria senyorial* i, fins i tot, una *presó*. En canvi, no consta pel moment que a més del control sobre les aigües de la Síquia den Baster i els molins i horts que d'ella depenien, exercissin altre control sobre altres aspectes fonamentals com forns de puja o pilons de carn.

Cal no menysprear la importància dels símbols, ultra la seva utilització més o manco efectiva. Existeixen prou estudis que denoten com el terror i la violència senyorial depenia no tant de què s'exercís com de què el grup controlat fos conscient d'aquest control. I és en aquest sentit que cobren rellevància els símbols. Però d'altra banda el terror sols era efectiu quan de tant en tant, i de manera indiscriminada, s'exercia la violència. Resta clar que aquests actes de violència, moltes vegades gratuïta, eren essencialment alegal, però això no obsta per reconèixer la seva efectivitat.¹¹²

La transmissió de la cavalleria.

En el *Còdex Català* del repartiment, Canet surt citat abundantment, però sempre en relació a l'aigua del *qanât* o els molins a ell vinculats. Més representativa és la seva presència en la *Remembrança* de Nunó Sanç, segurament per tractar-se d'un espai molt proper a les seves possessions.¹¹³ Pel que sembla, la vall i cavalleria de Canet pertocaren al bisbe de Barcelona que n'actuà, almanco com a cosenyor, durant una temporada. Nunó Sanç va tenir d'aquesta porció el *rafal Albaitar*, de 2 jovades.¹¹⁴ El punt de conflicte es donarà per la dotació que va fer l'oncle del rei per a la fundació del monestir de La Real, que convertiria aquesta institució religiosa en l'oponent als detentadors de la cavalleria.¹¹⁵

¹¹¹ J. DE OLEZA Y ESPAÑA: "Caballerías de Mallorca. Caballería La Galera (antiguament Lombar)", *BSAL*, XXII, 1929, 297-299.

¹¹² En aquest context és important la notícia que dona P. DE MONTANER: "Las franquicias de una baronía mallorquina: Sant Martí d'Alanzell" *BSAL*, 45, 300, en què, a 1531, es signà una concòrdia entre Pau Sureda de Santmartí i l'emfiteuta Ramon Nicolau per acabar les discussions sobre l'abast de la jurisdicció baronal a les terres de Els Pagos. D'altra banda, el 1535, el mateix senyor va fer gràcia a l'Honorable Eusebi Santandreu de reduir-li el delme sobre Son Aixèbits, però, més tard volgué recuperar la reducció. El senyor l'ordenà prendre i li tallà les orelles i el nas i, com a conseqüència, l'emfiteuta es doblegà i, a més a més, perdonà públicament la mutilació. Igualment, a 1547, Guillem Genovart cedí part de Son Genovart al donzell Pau Sureda de Santmartí per «bon amor i amistat», de manera precipitada i a la torre de les cases majors de Sant Martí.

¹¹³ Antoni MUT CALAFELL / Guillem ROSSELLO BORDOY: *La Remembrança de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*. Palma de Mallorca, 1993, 189-190.

¹¹⁴ Antoni MUT CALAFELL / Guillem ROSSELLO BORDOY: *La Remembrança* ..., 136-137.

¹¹⁵ Pau MORA / Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari del Monestir de Santa Maria de La Real de Mallorca (I)*. Palma de Mallorca, 1982, 173-185: Doc. 3 i 4; 186-188: Doc. 6 i 7; 192-199: Doc. 10 i 11; 205-218: Doc. 15.

Es desconeix bona part de l'evolució de Canet al llarg del temps.¹¹⁶ Segons J. Ma. Bover, els Canet eren propietaris de la possessió i cavalleria¹¹⁷ fins que passà als Pinós, els quals obtengueren a 1322 el títol de vescomtes de Canet.¹¹⁸ Durant el S. XIII i primeres dècades del S. XIV, es detecten una sèrie de llinatges «Caneto» que s'hi han volgut lligar, ja que bona part d'ells tenien la categoria de *militēs*. Guillem de Canet va esser senescal del rei Sanxo i a 1321 ordenà a l'abat de La Real tornar a Miramar tot el que havia alienat.¹¹⁹ Malgrat tot, és problemàtic vincular aquest llinatge a la cavalleria, tota vegada que sembla anterior a la conquesta i en el repartiment els tocaren propietats en el terme de *Yartan*.¹²⁰ D'altra banda, el títol de vescomte de Canet sols existeix a Catalunya.

La documentació a l'abast presenta un panorama sensiblement diferent. Segons consta a l'Arxiu Torrella, la cavalleria de Canet va esser donada per Jaume I a Domingo Gil, del que no es té, per ara, cap altra notícia, a no esser que era «*depositarii nostri*». No consta que fos per via de repartiment. D'ell passà al seu fill Esteva (que a certs documents apareix com Esteva Egidio), al qual, a 1301, se li concedí jurisdicció civil i criminal.¹²¹ A 1322, Andriola, la seva vídua, va vendre la cavalleria a Berenguer Desbasch amb tots els drets que tenia i amb jurisdicció civil i criminal.¹²² Amb el mateix acte, li va vendre l'alqueria *Foloquí*, en alou franc i els seus molins amb l'aigua, recloses, dependències i terres. A la confirmació de la venda, el rei concedí cúria pròpia, en la qual el notari hi havia de fer els instruments i contractes de la jurisdicció. Simultàniament, se li concedia l'aigua del dimecres de sol a sol.¹²³

Pels manuals de capbreuació, es sap que fins 1444 va estar en mans dels Desbach. La jurisdicció dels senyors sobre el conjunt territorial, incloent-hi aigües i molins, en aquest període és indiscutible. Tal ho demostren les notícies de l'any 1436, en què els sobreposats de l'Ofici de Paraires i mn. Joan Desbach, senyor de Canet, signaren uns capítols per a l'aprofitament d'una part de l'aigua de la Síquia de Canet.¹²⁴

El 5 de maig de 1444, els Desbach veneren la cavalleria a Gabriel Pardo, el qual era un destacat mercader casat amb Violant Bertran i membre d'un rellevant llinatge convers que es va veure implicat en tot un conjunt de processos a la incipient Inquisició. A 1445,

¹¹⁶ Fonamentalment, el nucli cabdal d'informació es localitza a:
J.DE OLEZA Y ESPAÑA: "Caballerías de Mallorca. Caballería de Canet", *B.S.A.L.*, XXII, 1929, pp. 316-318.

¹¹⁷ Arthur BYNE / Mildred STAPLEY: *Casas y jardines...*, LI: «La casa és de dimensions excepcionals i d'una gran varietat; a la façana, l'únic adorn són les armes dels Canet, un cavall que salta una barra diagonal». De fet, les armes dels Canet de Mallorca, no eren un cavall, sinó un ca rampant sobre una banda. (BOVER *Nobiliario mallorquí* - Palma de Mallorca, 1983, 92-94)

¹¹⁸ Joaquín Mª BOVER: *Nobiliario ...*, 93.
De fet, els Pinós no tengueren relacions estables a Mallorca a no esser a partir del S. XV. Segons A. i A. GARCIA CARAFFA (*El Solar catalán, valenciano y balear*/3. San Sebastián, 1958, 327), el títol de vescomte de Canet arribà a la família a través d'Esclaramonda de Canet, filla de Ponç de Guàrdia i de Pinós, senyor de Canet al Rosselló.

¹¹⁹ Pau MORA / Lorenzo ANDRINAL: *Diplomatari*, pp. 453-454; Doc. 175.

¹²⁰ Ricard SOTO COMPANYY: *Còdex Català*, f. 16v.

¹²¹ VICH/MUNTANER: *Documenta ...*, 196; Doc. 205. S'ha de recordar que a 1344 es qualificava la cavalleria de Canet com a una de les que establí el rei Sanxo.

¹²² Són molt poques les notícies que es tenen dels Gil a Esporles, contràriament als d'Artà que donaren lloc al llinatge Gili. Tot i això, a 1359 s'hi detecten Guillem, Jaume i Pere Gili. Juan ROSSELLÓ LLITERAS: *Éls Homes d'Armes de Mallorca. Llista de la Part Forana (1359)* Palma de Mallorca, 1984, 14.

¹²³ ARM., Arxiu Torrella - Armari 2 - Farcell 33/B, Plec 5, ff. 1-2.

¹²⁴ ARM., Arxiu Torrella - Armari 2 - Fardell 33/L, ff. 39-43.

el Procurador Fiscal li reconeixia tots els drets sobre la cavalleria, especialment sobre l'aigua.¹²⁵ Canet va restar en mans dels Pardo fins 1555. A 1516, estava en poder d'Elionor Pardo, esposa de Mateu Bartomeu,¹²⁶ el qual la capbrevà en nom de la seva muller. D'ella passà, per testament de 1505, al seu fill Joan Antoni Bartomeu.

La possessió de Canet, en poder dels Pardo durant gairebé 100 anys, és rellevant. Cal suposar si el seu traspass estava relacionat amb les sentències imposades a destacats membres d'aquest llinatge per part de la Inquisició.¹²⁷ Malgrat un famós article de Mariano Gual de Torrella negant l'origen convers dels Pardo, no sembla haver-hi dubte sobre aquesta circumstància. Es sap que Gabriel Pardo, senyor de Canet, testà a 1445 i que era mercader de Ciutat i Regne de Mallorca. Era fill de Perot Pardo i estava casat amb Violant Bertran. Tenia com a filles a Beatriu, Aldonça, casada amb Gabriel Vidal; Francina, amb Lluís Çaforteça, i Blanquina, esposa de Ramon Vidal. Tenia dos fills mascles: Perot i Francesc, al qual deixà Canet.¹²⁸

Emparentat amb aquests Pardo hi havia Esclaramunda Pardo, casada amb el mercader Joan Bertan, la persona més rica de Ciutat en aquells moments.¹²⁹ No hi ha cap dubte de les pràctiques critojudàiques d'Esclaramunda Bertrana i d'altres membres destacats d'aquest llinatge. Com es veu, un llinatge convers i públicament judaïtzant¹³⁰ va esser detentador d'una cavalleria, s'emparentà amb tota la noblesa illenca. A 1473, Perot Pardo ja es titulava cavaller de Mallorca.

En relació als Bartomeu són encara poques les notícies que es tenen. Segons J. Ma. Bover,¹³¹ no va esser fins el S. XV que aquest llinatge començà a aparèixer entre els càrrecs de la Universitat. Joan Antoni Bartomeu hagué de fugir a 1521 a causa de les Germanies i es refugià a València. El 4 de juliol de 1526, el lloctinent general dictà provisió entre Joan Antoni Bartomeu i el batle agermanat Antoni Planes¹³² a conseqüència del saqueig que havien fet els agermanats a Canet.¹³³ Les seves exigències arribaren més lluny, quan el 31 d'agost de l'any següent reclamà als jurats, batle i clets que havien intervingut en robar els béns dels mascarats un compartiment de 448 L. 18 s. en què taxava els danys rebuts.¹³⁴

La cavalleria passà a mans d'una branca del llinatge Gual, que arribaria a formar la Casa de Gual de Canet. Es sap que Gabriel Gual, major, l'havia aconseguida per una

125 ARM., Arxiu Torrella - Amari 2 - Fardell 33/L., f. 39v.

126 Maria BARCELO CRESPI: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*. Palma de Mallorca, 1988; 246. Matheu Barthomeu, a 1478, havia de contribuir a la talla amb 8 L. de les que realment en va pagar 7 L. Vivia a la illota de «la Llotja de Sent Feliu», a la parròquia de Santa Creu.

Álvaro CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*. Palma de Mallorca, 1984; 202. Aquest personatge va esser jurat ciutadà a 1499 i Francesc Bartomeu ho va esser l'any següent. A 1515 (284), Francesc Bartomeu tomà esser jurat ciutadà.

127 M. COLOM PALMER: *La Inquisició a Mallorca (1488-1578)* Ed. Curial - Barcelona, 1992, 51-53.

128 M. GUAL DE TORRELLA: "El supuesto origen judío de los Pardo", *BSAL.*, XXXIII, 1970, 178-193.

129 Maria BARCELO CRESPI: *Ciutat de Mallorca en el trànsit a la modernitat*. Palma de Mallorca, 1988; 242.

130 M. COLOM PALMER: *La Inquisició* ..., 31-32, 52, 55-57, 61, 63 i 90.

131 Joaquín Ma. BOVER: *Nobiliario mallorquín*. Palma de Mallorca, 1983, 47-48.

132 José Ma. QUADRADO: *Informaciones judiciales sobre'ls adictes a la Germania en la Ciutat e Illa de Mallorca e penas de cos e d'haver a ells imposadas apres la redeuició de 1523*. Palma, 1896, 299; núm. 52.

133 Ramon ROSSELLO/Jaume ALBERTI: *Història de Banyalbufar Segles XIII-XVI*. Palma de Mallorca, 1995, 179; Doc. 415.

134 Ramon ROSSELLO/Jaume ALBERTI: *Història de Banyalbufar* ..., 180; Doc. 422.

sentència donada a Madrid a 1539, en contra de Joan Antoni Bartomeu. El traspàs de propietat es va fer efectiu a 1555, en circumstàncies prou estranyes, que, amb el temps, serien aprofitades pel Monestir de La Real. D'ella passà al seu fill Gabriel Gual, que la capbrevà a 1587. L'hereva va ésser la seva filla Maria Gual i Rossinyol, esposa de Nicolau Rossinyol. Fins 1563, va estar en mans dels Rossinyol, i en aquest any els succeí el canonge Guillem Rossinyol que la cedí a Catalina Gual, muller de Jaume Despuig. Des de 1673 fins 1789 va estar en poder dels Despuig. En conjunt, tot el traspàs de la cavalleria a mans de D. Gabriel Gual, a 1555, va estar envoltat de conflictes. Sembla que els anteriors propietaris no entregaren tota la documentació necessària per defensar els drets i jurisdicció que li pertocaven. El resultat va ésser que, per una sentència de 6 de juliol de 1575 i una de 28 de gener de 1587, es va veure obligat a capbrevar els seus drets d'aigua a la cúria del Monestir de La Real.¹³⁵ El 19 de gener de 1671, el regent publicà una provisió en la que remetia a Antoni Gual i Despuig al jutge de l'abat de La Real. Igualment, Francesc Gual i Despuig hagué de reconèixer aquesta jurisdicció subordinada.¹³⁶

Els litigis que s'hagueren de resoldre entre els senyors de la cavalleria de Canet i la cúria de l'abat de La Real són un bon exemple d'enfrontaments entre dos poders senyoriais que, a vegades, recourren a la violència a més dels tribunals. És en aquest context que sorgeix el document que es presenta. Tot i això, el desgavell jurisdiccional provocat pels conflictes, amb multitud de falsificacions i manipulacions documentals, va arribar a fer tan complexa la xarxa d'interrelacions que cal sospitar que els més beneficiats varen ésser els advocats d'ambdues parts. Servesqui de mostra l'acta de venda dels molins drapers de la Finestra, a 1698, amb una clàusula que deixava a l'aire qui havia d'ésser el perceptor dels drets alodials, fins que s'averigués qui era i, significativament, ho reclamava el propi comprador.¹³⁷

Els batles de Canet.

La concessió d'una cúria tan primerenca a Canet implica que des d'aquell moment els senyors de la cavalleria podien nomenar batle. Per desgràcia, la figura dels batles senyoriais resta per estudiar i sols es coneix publicat un reglament de principis del S. XVIII pel batle de la cavalleria de Sant Martí d'Alanzell.¹³⁸

Tot i ésser una data tan avançada, aquest document és el testimoni d'una pràctica anterior. Cal recordar que Vilafranca és l'única vila fundada a Mallorca per iniciativa senyorial i data del S. XVII. Emperò, les concessions jurisdiccionals són molt anteriors. De fet, el que es descriu en aquestes ordinations correspon exactament amb pràctiques detectades des de principis del S. XIV. En primer lloc, es marcava clarament que la jurisdicció del batle i del seu lloctinent era exclusivament la honor i cavalleria de Sant Martí, que ja incloïa Vilafranca. Malgrat que no es cita explícitament, no hi ha dubte que el batle era nomenat a voluntat del senyor de la cavalleria. Una vegada designat, el batle major tenia obligació de nomenar lloctinent o lloctinents que l'ajudassin i substituïssin. El batle major es convertia en la principal autoritat de la cavalleria. Era qui congregava els seus habitants al toc de via fora en cas d'avalot, desgràcia o de persecució de malfactors. Davant ell es discutien els conflictes i litigis amb possibilitat d'imposar bans, mentres no exedissin 20 s. Les penes que s'ocasionarien per crides o mandats

¹³⁵ ARM., Arxiu Torrella - Armari 2 - Fardell 33/B, Plects 9 i 12.

¹³⁶ ARM., Arxiu Torrella - Armari 2 - Fardell 33/B, Plect 9, f. 1.

¹³⁷ ARM., Arxiu Torrella - Armari 6 - Fardell 61, Llibre 3, Lletra C, f. 246.

¹³⁸ Aina LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, 319-320: Doc. XXX.

s'aplicarien per terços al batle o son lloctinent i a l'obra de l'església de Vilafranca (cal suposar que l'altre terç anava a parar al senyor). Davant les resolucions del batle o de son lloctinent es podia apel·lar a un batle delegat que tenia obligació de resoldre els agravis amb assistència d'un prohoms. Finalment, es podia acudir al conseller de la jurisdicció. El batle major tenia obligació d'emetre un manament en el termini de 24 hores per resoldre l'apel·lació per a què es presentassin davant el batle delegat o si el volien recusar.

Per tant, un batle senyorial era una persona de confiança del detentador d'una cavalleria. Formava part del seu seguici incondicional i, lògicament, personificava a una determinada jurisdicció tota la violència antisenyorial. Sols aquest fet pot explicar que els comtes de Santa Maria de Formiguera haguessin d'acudir sovint a contractar batles fora de Santa Margalida i que alguns d'ells fossin assassinats o apallissats.¹³⁹

El document objectiu d'anàlisi esmenta els següents batles:

- Benet, circa 1660.

- Joan Llinàs, cap a 1680. Segons testimoni de Miquel Riutort, de més de 70 anys li va veure *exercitar jurisdicció de balle y com a tal, en una ocasió li prengue uns tosinos per deutes fins que hague pagat*. També afirmà que aquest batle estava en el molí de'n Mas, propietat del senyor de la cavalleria i que ell el va veure *ab un parell lleurant y señant el lloch per a ont avia de pesar le siquia*.

- Bernat Vallcanera a. Pardelera. Era majoral de les Cases Grans de Canet i portava homes a la presó de Canet. Existeixen diferents notícies que expliquen com exercia la seva jurisdicció. Va esser l'encarregat de recollir les armes de la cavalleria.

- Bartomeu Arbós.

- Mateu Pieres, a l'entorn de la Guerra de Successió, escrivà de la vila d'Esporles. Segons manifestava Joan Llinàs, de 40 anys, va esser nomenat com a batle per l'oficial d'Esporles. Un Mateu Pieres testificava com va esser nomenat batle de Canet per designació directa de la Reial Audiència. Segurament aquest fet va esser provocat per la participació dels senyors de la cavalleria en la Guerra de Successió.

Ja s'ha dit que els batles senyorials portaven una vara, símbol del seu poder, que segons Bartomeu Salom, de 66 anys, es conservava a Canet encara devers 1725. Parlant de Bernat Vallcanera, molts de testimonis fan al·lusió constant a la vara que duia i al seu lloc preminent a l'oratori de S'Esgleietta. La importància d'aquest objecte queda reflectit en el testimoni de Jordi Pax, d'Esporles de 71 anys, que explicà que, com en ocasió d'una brega que esclatà en un ball de S'Esgleietta, el batle de Canet imposà la seva autoritat aportant vara i arcabussos. En altra ocasió, segons Mateu Sales, es demostrà el seu prestigi quan tres homes no obeïren el vicari dins l'església. El batle senyorial Bernat Vallcanera els va sotmetre usant de la seva autoritat com a batle. Significativament, l'altre batle que surt constantment citat amb aquesta simbologia va esser el nomenat per la Reial Audiència, Mateu Pieres.

Un altre element simbòlic de poder era el lloc preminent que ocupaven els batles senyorials a l'oratori de S'Esgleietta. Joan Llinàs, per exemple, testificà que va conèixer

¹³⁹ SERRA I BARCELÓ: *Banderies i bandolers* ..., 405-415.

dos batles i, especialment, del darrer, Mateu Pieres, va dir que l'havia vist portar vara i *seurer en la iglesia de le Esglayeta en el lloch del balle en la vara al costat*.

Aquesta notícia es prou rellevant no sols pel paper que jugava l'oratori dins el territori senyorial, sinó per confirmar el grau de preeminència que tenia la jurisdicció senyorial en aquelles contrades. Aquest fet queda reflectit amb altres testimonis. Miquel Riutort, de més de 70 anys, confirmà que els batles de Canet eren nomenats pels senyors i que hi acudien per qualsevol conflicte o acte de justícia. El mateix testimoni explicava com el batle d'Esporles acudí a requisar una sèrie d'ovelles de Son Moragues i com el batle senyorial els va retenir fins que el pastor va fugir. Fins i tot, ell mateix hagué de veure com el batle senyorial li empenyorà uns porcs per deutes.

Lògicament, els conflictes immediats del batle de Canet eren amb el batle reial d'Esporles. Diversos testimonis manifestaren algunes topades jurisdiccionals entre un i altre. La naturalesa jurisdiccional de la cavalleria era tan clara que, segons Francesc Ferrà, de la vila d'Esporles, *no podia el batle de Espolles entrar a Canet per justícia sens avisar al batle de Canet*. Fins i tot, quan hi havia cartes comminatòries, el batle reial donava part al senyorial per a què hi assistís.

La cúria i la presó.

L'actuació del batle de Canet va immersa en l'existència d'una cúria. Aquesta devia esser menor, ja que no apareix ressenyada a cap dels llistats coneguts sobre senyorijs. A més a més, la seva estructura, tal i com es presenta en el document en estudi, és d'una gran simplicitat. Tot i això, no es pot negar la seva existència amb una mínima organització administrativa. Recordi's que quan la Reial Audiència nomenà batle de la cavalleria Mateu Pieres, se va fer una còpia del nomenament per la cúria d'Esporles i una per la de Canet.

De fet, es pot inferir que aquesta cúria es reduïa a la figura del batle i dels seus lloctinents. En aquest sentit, s'assemblaria molt a la composició comentada per Sant Martí d'Alanzell. Miquel Riutort, de 70 anys, declarà que era el batle senyorial qui administrava justícia i que *los qui habitaven dins le vall de Canet no anaven al balle de Esporles per ninguna cosa*. De fet, Francesc Càneves, de 70 anys, solia anar a Canet per fer sonar un corn i avisar així que s'anava a administrar justícia.

Lògicament, la majoria d'actuacions del batle corresponien a aspectes civils i de poca envergadura. Joan Llinàs penyorà uns *tosinos* per deutes. Francesc Ferrà acudí a Bernat Valleanera perquè fes justícia d'una tala feta pel bestiar de llana a Son Quint. Com es pot suposar, sovint esclataven conflictes amb el batle d'Esporles. Miquel Riutort, de 70 anys, testificà que cap a 1680 anà a Canet el batle d'Esporles amb diversos oficials per fer aprensió d'unes ovelles de Son Moragues. El batle senyorial, un tal Benet, els empresonà i el va tenir fermats fins que el pastor pogué fugir.

Íntimament lligat amb aquesta cúria hi havia el corral de Canet. Joan Llinàs explicà com en aquest s'hi aportava el bestiar perdut o que havia fet tala, restant-hi fins que els batle senyorial havia estimat els mals. Ara bé, la jurisdicció podia anar més lluny. Bartomeu Salom, de 66 anys i majoral de Canet, exposà com, en ocasió d'entrar a Mallorca les tropes de Felip V, envià 7 homes de Canet a guardar el Port del Canonge i que Bernat Valleanera va esser l'encarregat de recollir les 14 armes que va requisar.

Un altre element fonamental de la cúria era la presó senyorial.¹⁴⁰ Molts des testimonis manifestaren l'existència d'aquesta dependència de més de 90 anys enrera. Bartomeu Salom, de 66 anys i majoral de Canet, indicà que a la presó hi havia una cadena i un grilló,¹⁴¹ i que ell mateix havia fet guàrdia a un home que estava allà tancat. Mestre Mateu Pieres, de 55 anys i d'Esporles, per exemple, tenia orde específica de dur a la presó el siquer de La Real si els amenaçava i els impedia regar. Sembla que va esser Bernat Vallcanera el més afeccionat a posar homes a la presó, ja que diversos testimonis així ho indicaren. Finalment, Francesc Càneves, de 70 anys, declarà que des de petit havia vist els batles empresonar homes i havia vist també homes encarcerats per orde de don Antoni Despuig.

Com es veu, les prerrogatives de la cúria no eren molt àmplies, però sí suficients per a que tota la vida de la vall giràs al seu entorn. Cal recordar que, tot i la importància de Canet, la seva cúria senyorial es presenta reduïda la mínima expressió, però és el germen del qual partiren altres estructures semblants que arribaren a una total jurisdicció.

Conclusions.

En el decurs dels darrers anys hi ha hagut forts intents per recuperar aspectes fonamentals d'allò que s'ha vingut a denominar "cultura mallorquina". Emperò, és significatiu que entre aquestes recuperacions no s'hagi plantejat la popularització de la nostra història. D'aquesta manera, qualsevol aspecte cultural recuperat pot aparèixer com a artificios i desarrelat, quan de fet no és així. La Història illenca passa a esser patrimoni d'un reduït cercle d'iniciats o de dilentants. Així, es perpetuen unes estructures que pretenen presentar-se com a autòctones i peculiars quan no són més que pervivències històriques d'una submissió cega.

Un dels aspectes més notoris d'aquesta posició és la de considerar la societat illenca de la conquesta com la d'una terra de llibertat en un món feudal. Seria l'excepció que confirma la regla, quan una anàlisi, fins i tot superficial, desbarata aquest plantejament d'una manera radical. El present treball, tot i esser un primer apropament, demostra que, fins i tot en terres senyorials amb uns privilegis jurídics reduïts al mínim, la seva existència era capaç de condicionar la vida quotidiana d'uns homes i dones teòricament lliures.

Les arrels de tot aquest sistema s'han de cercar en la conquesta i colonització catalana del S. XIII. Com era d'esperar, la sublimació de les estructures de control senyorial va esser vacil·lant. La corona, la detentà qui la detentà, no era mes que un «primum inter pares». Tot i això, la tendència era reforçar el seu poder a canvi de limitar les jurisdiccions senyorials que eren, naturalment, concessions gracioses. D'aquí que les

¹⁴⁰ P DE MONTANER: "Les cavalleries mallorquines ...", 57. Esmenta l'existència d'una presó a Sant Martí d'Alanzell. De fet, a la quartera d'aquesta possessió es conserven un bon nombre de manilles i cadenes. Per testimonis orals, es sap que que els seus destinataris eren preferentment els esclaus, però no exclusivament. Per inventaris d'altres possessions, es coneix l'existència d'instruments semblants i, fins i tot, al Museu de Mallorca s'hi conserva un cep o costell de fusta provinent d'Alfàbia. És cert que aquest instrument podia esser utilitzat per retenir esclaus, però no es pot oblidar que la seva característica primordial era la de càstig.

Sobre les presons mallorquines de l'Antic Règim, veure: SERRA I BARCELO *Delinqüència i societat* ..., ff. 97-147.

¹⁴¹ L'única presó mallorquina de l'Antic Règim estudiada és la de contencions ubicada en el segons pis del campanar de la parròquia de Sant Miquel de Palma. Veure: Margalida BERNAT I ROCA / Elvira GONZALEZ GOZALO/Jaume SERRA I BARCELO "La presó del campanar de Sant Miquel". *Estudis Balearics*, 7, 1982, 95-112.

generalitzacions sempre siguin perilloses. En altres paraules, tot partint d'inicis semblants, les cavalleries mallorquines tengueren diferents ritmes d'evolució, moltes vegades determinats pels jocs de poder imperants.

La tendència era arribar a un sobirania total sobre un determinat territori, intentant que aquest inclús nuclis urbans o periurbans. No es tracta sols d'un control econòmic, sinó sobre població i recursos. Durant l'Antic Règim, al prestigi es podien sacrificar moltes coses. D'altra banda, la consolidació de les cavalleries va córrer paral·lela a la pròpia cimentació dels cavallers com a classe dominant. Ja en el S. XVII, es donà el bot cap a la noblesa de títol, i al mateix temps, a l'assoliment de la jurisdicció alta i baixa, mer i mixt imperi.

En conseqüència, els capítols del marquesat de Bellpuig, comtat d'Aiamans o comtat de Santa Maria de Formiguera no varen esser excepcions, sinó el cim d'un procés que s'havia iniciat a 1232. Molts altres territoris es quedaren a mig camí del procés, però cal no menysprear-los. El conjunt denota una estructura feudal amb paràmetres clarament comparables a altres indrets de nostre entorn.

APÈNDIX:

- Domestich** Miquel Riutort de edat de mes de 70 añys, diu que de edad de 10 o 12 añys comensa a abitar en Canet, fins passa a Cove Negre a ont a stat uns 30 añys, y despues torna a Canet a 12 añys y antes de tomar.i ay tenia un fill seu en el moli dit den Brull, qui ai ana aura cosa de 22 añys o 24 y per consequent casi sempre ha habitat en Canet, y ha vist en dit temps que sempre que li ha importat regar una tanca de 3 o 4 cortarades que sempre es anat annexe ab lo moli, a regat quant ha agut de menester y encara que algunes vegades el siquier, o frare de La Real avia reñat y avia amenasat imperdir.lo, pero esto no avia dexat de regar per orde del senyor de Canet.
- Possessori de regar** Axi matex a vist sempre que los demes moliners, ortolans y arrendadors de Canet ha regat qualsevol dia sempre que lo aien necessitat y no sap aien demanat llicencia als frares de La Real.
- Lo matex** Mes ha vist que al temps que una bene de terra dita el Cañeret anave ab lo arrendament del moli de la Canal, obriren une fible per regar dita terra, y le regaven sempre que se necessitave y dit Riutort le ha regada moltes vegades.
- Lo matex** Mes ha oit a dir moltes vegades a moltes persones, y entre altres a mestre Juan Caleu, fuster, que le aygue de la siqui ere del senyor de Canet y que ell lo sabia per aver oit llegir actes vells quo lo deien y dit Riutort ha estat sempre ab esta intelligencia y per axo ha regat sempre que li ha importat.
- Balle** Mes ha vist en dit temps que en Canet ay avia Balle asseñalat per los senyors de Canet y que a ell acudien per tot lo que importave administrar iusticia en los qui habitaven dins le vall de Canet, y no anaven al Balle de Espolles per ninguna cosa: de manera que en una ocasio, aura cosa de corante dos o tres añys, que vingue en Canet el Balle de Espolles ab lo official per fer aprensio de unes ovelles de Son Moragues, y el Balle de Canet qui ere un tal Benet, ferma el Balle y official de Espolles y los tingue lligats, y el pastor fogigue, y no sab que feren de ells. Mes ha conegut per Balle de Canet a Bernad Vallcanera, fins que mori, que aura cosa de 15 añys, y antes de dit Bernad conegue per Balle de Canet a Juan Llinas y li va veurer exercitar jurisdiccio de balle y com a tal en una ocasio li prengue uns tosinos per deutes fins que ague pagat.
- Extraneo** Sebastia Font de Espolles y habitador en dita vila de edat de setante quatre añys diu que dende miño ha habitat en Canet, y hay ha estat per misatie molts añys quant ere jove, y sempre ha oit dir que los frares de le Real tenian ser señors de le aygue de le siquia qui passe

per dins Canet, axi matex pretenian, y han pretes sempre los señors de Canet ser señors de dita aygue dins Canet, y en

- Possessori de regar virtut de este pretensio, axi los señors de Canet o arrendadors de dita possessio com tambe los arrendadors de molins y orts de Canet han regat qualsevol dia sempre que han necessitat de le aygue no obstant que el siquier o frare de Le Real aye fet amenases en varias ocasions, y el dit font essent misatxe de dit lloch a regat moltes vegades en molts de dias fore del disapte.
- Balle Mes diu que aura cosa de 40 añys que se muda el conducte de le siquia y le fabricaren per el lloch a.ont pase al present, y encara.que no sab ab certitut qui paga el gasto, pero creu que lo paga Dn. Antoni Despuig y el motiu que te per creure.so es perque va veurer que Juan Llinas, qui estave en lo moli dit den Mas propi del dit señor, anave ab un parell lleurant y señant el lloch per a.ont avia de pesar le siquie y ya mai ve veure frare de Le Real alli al temps que se feie el nou conducta y tambe perque antes de este conducte ya feu Dn. Antoni altre sequia mes amunt a costas suas y perque le aygue no pogue pujar, per esto le feren en el lloch a.ont pase actualment.
- Mes diu aver conegut Balles a Juan Llinas,despues Bernad Vallcanera y despues a Bartomeu Arbos.
- Extraneo Matheu Mates, de edad de 58 añys, ha.abitat casi sempre desde que es nat en Canet, al present habitador en le villa de Espolles, a vist fer le siquia per a.ont are pase le aygue den Paster (*sic*), ere allot en aquell temps, diu aver oit a dir le pretensio de los frares y tambe le pretensio de los señors de Canet; ha vist lo de le abeurade, y a oit a dir a Dn. Francisco Dameto ser le aygo de Canet y no de frares.
- Balle Ha vist a Bernad Vallcanera maioral de Canet qui ere Balle de Canet y lo ha vist seurer en le iglesia de les Esgleyeta en el lloch de Balle, y va veurer en una ocasio que tres homens a.n.aqui el vicari los abia dit que pesasen amunt no avien volgut obeir, ell los feu obeir usant de le autoritat de balle, y ha oit a dir a matheu Pieres escriba de le villa de Espolles que estant ell en Canet exercia el officio de Balle y aportave le vara.
- Extraneo Mestre Bernad Bosch, picapedrer de edad de 53 añys, ha abitat casi sempre a Canet, esta a Espolles, diu lo matex que Matheu Mates.
- Extraneo Juan Llinas, de edad de 40 añys, de.le vila de Espolles, arrendador del moli Nou de Canet, es nat dins Canet, y a abitat casi sempre en dit lloch, ya en los molins, ya en los orts, y sempre ha vist que axi el dueño de les Cases Grans, com los moliners y ortolans an regat quan lo an agut de menester en qualsevol dia de le semana, y si.be algunas vegades ha vist reñar y quexar.se el sequier de Le Real, no per axo an estat de regar quant an necessitat, per aver sempre oit a dir que el señor de Canet tenia aquest poder.

- Balle** Diu aver conegut dos balles en Canet, el primer Bernat Vallcanera fins que morí, qui ere mayoral de Canet; despues de ells entra per Balle Matheu Pieres aura cosa de uns 25 añys poch mes o menos, y se trobave present en le plasse de le Esgleyeta quant el official de Espolles crida per Balle de Canet al dit Pieres y li a vist aportar le vere y seurer en la Iglesia de les Esgleyeta en el lloch de Balle en la vara al costat, y en temps de Bernad Vallcanera a vist posar homes a le preso de Canet.
- Ha vist que fent tale en lo districte de le iurisdiccio algun bestiar, lo an posat en el corral de Canet y per medi del Balle de Canet se ha fet estimar el mal, y tot lo demes que se acostuma sens intervenir el Balle de Espolles.
- Extraneo** Francech Ferra, de le vila de Espolles, de edad de 45 añys, habitador en dita vila, ha abitat molt a Canet fent feyna allí y tambe tenint arrendat el lloch de Miralles de pertinencias de Canet, y a vist moltes vegades a Bernad Vallcanera, mayoral y Balle de Canet, aportar le vare per dins Canet, y en le Esgleyeta, y seurer en le Esgleyeta al lloch del balle dins le Iglesia en le vare al costat, y lo a acompanyat moltes vegades a dita Iglesia aportant le vere. En una ocasio, el bestiar de llana de Son Quint feu tale a Miralles y acudi son pare al dit Bernad Vallcanera com a Balle perque administras iusticia.
- Balle** Diu aver oit a son pare, qui fonch tres vegades Balle Real de dita villa, que no podia el Balle de Espolles entrar en Canet per iusticia sens avisar al Balle de Canet, el dit Balle enviave el official a donar part al Balle de Canet perque dit Balle de Canet assistis.
- Extraneo** Thomas Sastre, de 42 añys, habitador en Espolles, ha habitat algun temps en Canet y a le Esgleyeta per estar a Son Maxella visi de Canet, y ha vist aportar le vere per dins Canet y per le Esgleyeta a Bernad Vallcanera y seurer en le Iglesia de le Esgleyeta al lloch del Balle en le vere al costat y que per ordinari no lo anomenaven sino per el Balle de Canet.
- Domestich** Juan Torres, de 36 añys, arrendador del moli de Canet dende (*sic*) es nat; esta a Canet per aver tingut son avi, se avia y ell arrendament de molins en dit lloch y sempre que ha necessitat ha regat qualsevol dia y si be alguna vegade a reñat el siquer de Le Real, no per axo a estat de regar quan a hagut menester, ni may li an fet pagar ban, ni lo an peñorat per este cosa.
- Balle** Ha vist a Bernad Vallcanera Balle de Canet, y com a tal aportave le vere per dins dit lloch, y a le Esgalyeta y en la Iglesia de ella estave al lloch del Balle en le vere al costat.
- Extraneo** Jordi Pax, de la vila de Espolles, de edad de 71 añys, diu aver vist fer lo tros de sequia peredade des.de le partio de Son Quint, a.ont ay

ha un arquet en les armes de la Ciutat, y iudique aura uns sexanta sinch añys, y que le obre le feu un tal mestre Nedal Antalm y mestre Jaume, son germa, qui abitaven prop del ospital, y lo feren per la Ciutat esquerade y vengueren los jurats per rebre le obre.

En ocasio que los freres volgueren fer paret a le abeurade, Dn. Francesch lo impedi y se.n feu dur les pedres.

Balle A conegut Balles a Bernad Vallcanera, a Pieres y a Arbos, y ha vist seurer a Barnad al lloch del Balle en le Esglayeta, y en una ocasio, bellant a le Esglayeta, se mogue una bregue y dit Bernad aportave le vere y arquebosos y com a Balle lo deperti.

Extraneo Antoni Nedal, de la vila de Espolles, habitedor en Ciutat, de edad de 67 añys, deposera sobre els punts 2 y 3 dels primers capitols del expedient del petitori.

Sobre los capitols que no se admeteren per estar ya los autos al fiscal, deposera sobre el primer, 3, 4 y 6 capitols.

Francesch Llinas, fill de Juan, de edad de 54 añys, diu aver habitat en Canet des.de que te us de raho, y que son pare ay.estava per moliner de un moli draper y fariner, y sab que aura cosa de mes de 35 añys que mudaren le sequia des.de los morers fins un forn de calç dit de le obre de baix la viña de Son Quint, y que este sequia le feu son pare qui le tenia a esquerada, y feta la sequia, el señor de Canet va obrir una fibla o trencadora iunt al amaredor.

Diu mes que se dona un tros de terra a Francesch Carles per temps de 20 añys prop le viñe de Son Quint, y no sab cert si obriren fible.

Domestic Matheu Palua de Espolles, arrendador del moli den Mas, de edad de 55 añys, ha estat en Canet per arrendador del ort dues vegades en distintas ocasions des.de el any 15, sis añys cade vegade, y al present a 4 añys que estat en el moli den Mas, y sempre a acostumat regar quant a tingut necessitat, y si algune vegade a reñat el siquier de Le Real, pero no per esto a estat de regar, y ya may li an fet mandato, ni li an pres peñoras, sino en la ocasio present, y lo matex que ell a fet, a vist practicar als altres.

Balle Diu ver conegut per Balle de Canet a Juan Llinas, despues a Bernad Vallcanera, despues a Matheu Pieres, y los a vist aportar le vara axi per Canet com per le Esgleyeta, y seurer an el lloch del balle en la Iglesia de le Esglayeta.

Extraneo Juan Mas, de Espolles, de 47 añys de edad, habitedor en dita vila, diu aver abitat molt en Canet altre temps per fer feyna a iornals, y sempre ha oit dir que los frares pretenien ser dueños de le aygue de Canet, y le matexa pretensio tenian los señors de Canet.

- Balle** Ha vist aportar le vere a Bernad Vallcaneras y que li deyen Balle de Canet, ha oit a dir moltes vegades los matex de Matheu Pieres y de Barthomeu Arbos, en differens ocasions y a moltas personas.
- Domestich** Barthomeu Salom, de edad de 66 añys, mayoral de Canet des.de 1713 y en este temps ha vist que sempre que la possessio a corregut a compte del señor an regat y al temps que ell ha servit de mayoral ha fet regar en totas les ocasions que li a importat sens aver demenat llicencia al siquier de Le Real, ni a altre persona, lo matex han fet los arrendadors de Canet que ay agut en son temps.
- Mes diu que el seu sogre qui mori a circa 10 añys, de edad de 90 añs poch mes o menos, deye aver abitat per misatie en lo moli den Mas y sempre avia vist regar quan lo avien agut menester sens demanar llicencia, y esto le.y a oit dir moltes vegades.
- /Mes diu que el conducte per a.ont passa la sequia ara el feu Juan Llinas, conductor del moli den Mas, per escarada que li dona Dn. Antoni Despuig y lo sab per aver.lo oit dir axi al matex Llinas/
- Sobre Balle** Lo dit Salom ha conegut Balle de Canet a Juan Llinas y despues de ell a Bernad Vallcanera, tot el temps fonch mayoral de Canet, y los ha vist aportar le vare per el districte de Canet y per le Esgleyeta en dias de festa, y los ha vist fer sequestres y prender homens delinquants y tenir.los en le preso de Canet, el qual lloch de la preso encare es conserve y ay vist a le preso una argolla, una cedena y un grillo, y encare es conserve le vare de Canet, y ell, per orde de dit Balle, fonch posat en garde de un home qui estave en le preso.
- En ocasio que entraren en Mallorca les tropes del Rey de España Felip V, el Balle de Canet, per orde del Governador, envia 7 homens de le vall de Canet a gardar en el port del Canonge.
- En ocasio que feren entregar les armes a tots los paysans, los moradors de le vall de Canet entregaren les armes al Balle de Canet, qui era Berrnad Vallcanera y aberen 14 armes que li entregaren.
- Domestich** Pere Velles, de 44 añys, a dos añys que te arrendat el prat de Canet y dende (*sic*) que esta ha regat en totas las ocasions que a menester le aygue y avent.se espeñat un bosi o tros de siquia, le ha adobade dit Valles per orde del señor de Canet y a costas de dit señor
- Domestich** Francesch Caneves, de edad que diu ser de 70 añys, dende (*sic*) miño ha abitat sempre a Canet y molt de temps o la mayor part de la sua vida ha estat logat en Canet, este ha vist a le part dels Mengans un casat molt gran que eren dos buits de cases y se coneixa ay avia agut molins y encare ay ha vist un camp y les siquias per a.ont anave le aygue de dits molins, de les quals sequias encare se troben vestigis de des.de Canet fins a le Granje.

Mes ha vist altre siquia de le aygo de Canet qui venia des.de le paret de partio de Son Quint y anave a trevesar el torrent lluny de dita paret cosa de 20 passe tirant iust fita cubert per dins les Veles de Miralles entre lo torrent y lo cami fins baix los Mengans unes 50 passes, girant de aqui debes lo torrent y pasave altre vegade lo torrent ab una canal, cuyos señals encara ay son, y son iunt en los oms per le part de avall, y despues travesave el prat per dins los morers que actualment s.i troben y arribant al cap de alla de los majorers, prenia el matex cami que are te.

Despues va veurer mudar le dita siquia en temps de Dn. Antoni Gual y Despuig /que seria en lo año 1709 o 1710/, y es feren una siquia dins Miralles mes amunt de le que es are y per no surtir-los be mudaren le siquia que actualment es comensant en lo cap de le paret nove lo mes dret que es pogue fins arribar a [--- --- ---] en le qual siquia nova trebella y feu feyna tot el temps que se feu dita siquia iuntament ab Tomeu Ques y Francesch Angeli y Juan Llinas qui estaven lo moli dit den Llinas, y le señave y el dit Llinas tenia le esquerade de dita siquia que li avia donat dit Dn. Antoni Despuig y lo dit llinas los pegave a los dits treballadors, y en tot el temps que feren dita sequia no veren frare de Le Real ni altre aci menar sino D., Antoni Despuig.

Balle

Mes ha vis en temps seu differens Balles de Canet tinguts per tals, com son Juan Llinas del moli, Bernad Vallcanera alias Perdeler, Matheu Pieras, a los quals ha vist exercitar officis de Balle com son dur homens a la preso de Canet y aportar le vere per dins Canet y en le Esgleyeta, y seurer en le Iglesia de le Esgleyeta al lloch de Balle en le vare al costa y ay ha vist homens a la preso encarcelats per orde del Balle de Canet y de Dn. Antoni.

Mes ha vist que ere costum que quan venia Balle o lloctinent estern, al entrar per Canet, sonave un corn y servia per avisar al balle de Canet que el Rey entrave, porque acudis el Balle de Canet per administrar iusticia.

Regar

Mes diu que ultra los disaptes ha vist regar en qualsevol dia de le semmana al qui lo a agut menester.

Mestre Matheu Pieras, del lloch de Spolles, de edad de 55 añys, diu que per medi de unes lletres vingudes de le Real Audiencia en que se manave publicar al dit Pieras Balle de le cavalleria per los llochs acostumats de dit terme perque fos tingut per tal balle, lo que se executa per medi de Pere Juan Macari official sax de dite vile de Sporles com conste de este certificat, que dites lletres foren posades per dit official en le curie de Sporles per ser registrades/ per lo escriba de le curie de Canet que aleshores ere el señor Andreu Tries/ y no sap si registren o no, que a aportat le vare de Balle en les funcions que se an oferit exi en le Iglesia com en altres llochs publichs.

Mes diu dit Pieres que a sentit dir que los frares de Le Real diuen ser seue le aygue, pero que tambe sap que essent mayoral de Canet y al matex temps Balle, que rega y feu regar totes les vegades que tingueren set, per pretenir el señor no tenir res que veurer ab los frares en Canet ni ab le aygue, de modo que devant el matex siquier de le Rey al a regat sens que este digues cose, tenint dit Pieres le orde del señor que en cas que dit siquier digues o amenasas, que com a Balle lo portas a la preso.

Mes diu que a viste mudar le siquia mes de 9000 passes, que primers per le siquia nove que feren no pogue pessar, que despues feren altre siquia per hon actualment passe y que le feu /de orde del señor y que duie.se a Canet fone en lo conveni de fer envencar le aygue tote de le Grange que en temps pesat no se envencava y el temps que dura envencar dita aygue se introduiren, le que actualment no se envenque y Dn. Fortuny le tira per el lloch regulat/ l.amo.n (sic) Llinas, onclo de dit Pieres, el que ere arrendador del moli den Llinas/y le seña/ y si be no sap que pegave le siquia, pero sap que no no e.y va veurer may frares de Le Real y cade die e.y va veurer frares de Le Real el señor de Canet, per lo menos dues vegades, per lo qual se iudique que les pagave dit señor.

Mes diu que a sentit que per hon comensaren [...] Mes diu que sap que le aygue dels frares o deyen dels frares pasave per damunt terre per tot y no envencave lo qual encare esta perment a [...] Luego, le aygue que surt a Canet no es dels frares.

FONT: ARM. - Arxiu Torrella - Armari 2 - Fardell 33/D, Plec 11.

RESUM

El tema de la jurisdicció senyorial encara està per estudiar a Mallorca. El que es prebaronies. Emperò, demostra l'abast a la vida quotidiana de les jurisdiccions senyorials tal com les percebien els pagesos. Senta en aquest avenc és, fonamentalment, un conjunt de reflexions sobre la pràctica senyorial a Mallorca. Es parteix d'un document que recolleix una sèrie de testimonis sobre el batle de la senyoria de Canet a finals del S. XVII i principis del S. XVIII, però que es fonamenta, sens dubte, amb unes pràctiques anteriors. El conjunt és interessant, ja que no marca la pràctica de senyories jurisdiccionals de mer i mitx imperi, sinó d'una cavalleria amb prerrogatives inferiors a les grans

ABSTRACT

The subject of the aristocratic jurisdiction is still to be studied in Majorca. What we present in this work is, fundamentally, a set of reflections on the aristocratic practices in Majorca. The starting point is a document which gathers a series of testimonies on the mayor of the manor house called Canet at the end of the XVII century and beginning of the XVIII century, but it is no doubt based on some former practices. The set is interesting as it does not point to the practice of jurisdictional manors of "mer i mixt imperi" (complete jurisdiction) but of the calvary with privileges inferior to the grand baronies. Still it shows the accessibility to the everyday life of aristocratic jurisdictions such as the peasants perceived it.

El retaule barroc de l'església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor

ROSA JULIA ROMAN

INTRODUCCIÓ

El clima d'espiritualitat suscitat després de la primera convocatòria del Concili de Trento es deixà sentir a Mallorca a partir de la segona meitat del segle XVI amb la implantació dels nous ordes religiosos -jesuïtes i dominics-, que propiciaren una reactivació de la demanda artística (GAMBUS, 1987:169). A Manacor va ser l'Orde de Predicadors el que dirigí l'acció contrareformista. La fundació del seu convent va ser autoritzada per Reial Llicència signada per Felip II a San Lorenzo del Escorial el 26 de juliol de 1576.¹ La tasca dels dominics consistí, bàsicament, en l'obertura d'una escola -condició *sine qua non* imposada pels jurats de la vila per acollir la Comunitat- i en la difusió de les advocacions genèriques de la Contrareforma i de les pròpies de l'Orde, patrocinant la constitució de les confraries de la Mare de Déu del Roser i del Nom de Jesús a Manacor i als pobles de la rodalia.

Pel que fa a l'àmbit artístic, els dominics utilitzaren el poder persuasiu de l'art com a vehicle de les seves predicacions; el conjunt de les seves empreses esdevé el màxim exponent de la creativitat barroca a Manacor.² A nivell arquitectònic, l'aportació rau en la construcció de l'església conventual, que segueix les pautes inaugurades en el temple jesuític de Monti-Sion iniciat el 1571, i del claustre.³ Pel que fa a l'ornamentació interior del temple, el més destacat és el conjunt de les composicions retaulístiques; l'interès demostrat pels dominics no és estrany atès que els retaules van esdevenir els instruments més efectius per vehicular els ideals contrareformistes, fet que es traduí en l'increment d'aquests objectes litúrgics. Fou a partir de 1637, data en què es van beneir les dues darreres capelles (ARM, C-3079), quan s'inicià la promoció i construcció de la major part dels retaules, que es dedicaren a les advocacions pròpies de l'Orde (Retaule del Nom de Jesús -1638-), a les devocions populars (Retaules de Sant Isidre -1688- i del

¹ RIERA va escriure la primera història dels dominics a Manacor, en la qual ofereix una descripció exhaustiva de la fundació i inclou la transcripció del document d'autorització (1913:326-330).

² En aquest sentit, cal recordar que a Mallorca la introducció i l'arrelament del nou estil en el segle XVII va restar vinculat a l'acció contrareformista de l'Església, de manera especial a través dels ordes religiosos (CANTARELLAS, 1981).

³ Es construïren dues esglésies. La primera s'aixecà en el solar d'unes cases cedides per Mn. Perot Andreu i fou benedicida el 23 de setembre de 1576 (ARM, C-2593, f. 15). D'aquesta construcció tan sols tenim notícies documentals de les despeses ocasionades per les obres i un inventari dels objectes litúrgics i dels béns mobles (ARM, C-2593). Tot i això, RIERA (1913:85) apunta la possibilitat que les restes d'arcs gòtics -actualment desapareguts- que es van trobar a la casa dels Villalonga, abans dels Andreu, constituïssin l'entrada de l'església primigènia. El temple actual s'inicià vint anys després i fou benedicida el 1617.

Crist de l'Agonia -darreries del segle XVII-) i als sants i beats dominics (Retaules del Beat Simó de Rímini -darrer terç del segle XVII- i de l'Altar Major -1665-).⁴

El retaule barroc de l'Altar Major és l'objecte del present estudi. D'entre tots, és el que presenta més interès pel fet de ser el punt en el qual culmina el programa iconogràfic del temple, dedicat a la veneració dels sants i personatges de l'Orde, i, en conseqüència, pel fet d'invocar el models artístics reconeguts en el moment de la seva construcció. Malgrat tot, entorn seu ha existit un desconeixement general per la manca de referències documentals, alhora que ha estat objecte de valoracions estilístiques diverses i de confusió respecte a la seva autoria.⁵ El que pretenem és aportar algunes notes històriques i artístiques que contribueixin a aclarir aquesta problemàtica. La investigació ha estat possible gràcies a la localització del *Libre de l'obra del retaule del altar maior de la Iglesia de St. Vicent Ferrer de la vila de Manacor* (ARM, C-4254), en el qual consten els albarans dels anys 1665-1688, que ens aporten notícies de l'autoria i de les condicions materials en què es va construir el retaule. Atès el caràcter incomplet de la sèrie, hem hagut d'extreure part de la informació que hi manca del *Liber Consiliorum Conventus Sancti Vicentii Ferrerii. 1627-1759* (ADM, Cod. 61).

Tan sols ens resta agrair a Mercè Gambús el suport que ens ha donat per a l'elaboració d'aquest article.

DESCRIPCIÓ FORMAL I ESTILÍSTICA

El retaule major està dedicat a Sant Vicenç Ferrer, titular de l'església. Es desplega al fons de l'altar ocupant-ne tota l'amplada fins al capdamunt de la volta, amb la qual cosa aconsegueix unes mesures de 14 x 6'66 x 2'17 metres. L'estructura de fusta s'aixeca sobre una socolada de marès. Està treballat amb escultura exempta de talla, relleus i pintura a l'oli sobre tela, tot daurat i policromat.

En la tipologia perviu l'esquema medieval d'entrecreuament d'elements horitzontals i verticals articulats a partir de la idea de l'ordre arquitectònic, seguint el model inaugurat per Jaume Blanquer en el retaule del Corpus Christi (1599) de la Seu. En sentit horitzontal se superposen la predel·la, els dos cossos i l'àtic, separats per entaulaments dentellats. Verticalment s'estructura en tres carrers; el central és pla i de majors dimensions que els laterals, els quals presenten un moviment convergent. Estan delimitats per parelles de suports de variada tipologia i procedència: a la predel·la, pilastres planes i truncades; en els dos cossos, combinació de pilastres seguides per l'alternança de columnes salomòniques i anellades totes amb capitell corinti; i, a l'àtic,

⁴ Alguns d'aquests retaules han sofert canvis de culte, fet que ha suposat la conseqüent modificació iconogràfica, encara que no n'han afectat l'estructura. Així, a l'any 1902 s'afegí la imatge de Sant Josep amb el Nin Jesús al retaule fins aleshores dedicat a Sant Isidre, mentre que el del Beat Simó de Rímini es dedicà al Cor Sacratíssim també a les primeries del segle XX. Recentment, en el retaule del Nom de Jesús, s'ha substituït la representació del Nin Jesús per la de la Mare de Déu de Lluç. Cal assenyalar que alguns dels retaules barrocs van ser substituïts per d'altres de fàbrica recent (Retaules de la Beata Joana d'Aza -1832-, el de la Mare de Déu de Lourdes -1881- i els de la capella del Roser -de principis del segle XX-).

⁵ Com a exemple representatiu indicam el comentari que en féu FURIO -tot i tenir present el seu context historicoartístic-: "(...) y se conoce por la profusión de sus adornos que hubo en su construcción más voluntad que inteligencia" (1840:148). Per la seva part, SEBASTIAN (1972:88) el va atribuir a l'escultor Antoni Ballester, hipòtesi basada en la intervenció d'aquest autor en el Retaule del Nom de Jesús de la mateixa església.

que resta vinculat al segon cos mitjançant aletes, dues parelles d'estípits. La composició es clou amb un frontó curvilini trencat que allotja un escut en el centre.

En el conjunt s'obren fornícules, que alberguen les imatges devocionals disposades de baix a dalt, seguint criteris d'ordenació iconogràfics, els quals potencien l'eix central: en primer lloc, la talla de Sant Vicenç Ferrer, en el carrer central, representat amb el seu gest tradicional invocant el *timete deum* i flanquejat per dues al·legories, una de les quals porta els atributs del Sant; segueix la de Sant Domingo, el fundador de l'Orde de Predicadors, portant la doble creu, que és de destacades dimensions; en els carrers laterals trobam les imatges de Sant Tomàs i Sant Lluís Bertran, a l'Evangelí, i les de Santa Catalina de Ricci i Santa Agnès, a l'Epístola. La predel·la està dedicada al Sant titular amb la representació pictòrica de dues escenes de la seva vida. La iconografia es completa a la zona de l'àtic amb dues destacades al·legories de talla i la representació pictòrica de la Mare de Déu del Roser amb el Nin Jesús, a l'escut de coronament.

El sagrari s'aixeca exempt en el carrer central, la qual cosa provoca la interrupció del discurs de la predel·la i del primer cos. Està constituït per dos elements: la caixa, o sagrari pròpiament dit, amb la representació pictòrica sobre taula de l'Anyell de Déu, a la porta de mig punt; i, sobre un calze de dimensions monumentals, l'expositor de la Sagrada Forma concebut a manera de temple cupulat.

Així, el retaule major és la culminació de tot el programa iconogràfic general del temple desplegat a les diferents capelles, a la qual cosa contribueix la monumentalitat i el desplegament ornamental que cobreix totes les superfícies amb motius d'extracció clàssica formant combinacions diverses: garlandes de fruits, rocalla, caps d'àngels, carasses i medallons. El tractament estilístic no és menys acurat, i invoca els models acreditats en el Sis-cents mallorquí, moment en el qual arrelà la gramàtica clàssica a l'àmbit religiós.

Es tracta, en definitiva, d'una obra pròpia del gust barroc: pel rebuig als principis unitaris, fet que obliga a una lectura multifocal -contraposició del moviment pla-convergent i primacia de l'eix vertical-; i pel dinamisme i l'expressivitat que atorga el tractament plàstic d'elements tectònics -frontons curvilinis i frontons trencats- i de motius pròpiament ornamentals de procedència barroca -rocalla- i de la tendència manierista -carasses i estípits-, coexistència característica del barroc mallorquí.

ANÀLISI DOCUMENTAL

El retaule de l'Altar Major va ser encarregat a l'escultor Joan Antoni Homs. El contracte, el signà, d'acord amb la Comunitat de Pares Dominics, el 8 de novembre de 1665. El preu estipulat era de 1500 ll. (Doc. 1).⁶

En un document sense data (Doc. 2) s'estableix el repartiment de la feina del retaule i es fixen les partides de cada un dels cossos i dels seus elements constitutius, els quals coincideixen amb l'estructura actual del retaule. No hi consta, però, cap referència a la imatgeria. El preu estipulat per la *banqueta* (predel·la) és de 105 ll.; el de la *primera*

⁶ Coneixem l'existència del contracte gràcies a les referències contingudes en el llibre de l'obra del retaule. Per tant, les notícies sobre els pactes i les condicions materials i de termini de l'obra que es degueren estipular es basen en la informació que es desprèn dels albarans i, en conseqüència, són de caràcter hipotètic.

orde (primer cos) puja a 450 ll., mentre que el de la *segona orde* (segon cos) suma 380 ll.; per la *diffinició* (àtic) s'acordà un preu total de 220 ll. El sagrari és l'element més oneros, amb un preu de 345 ll. De l'administració dels doblers s'encarregaren diferents baciners, entre els quals tenim documentats l'Honorable Jaume Bosch entre el 1667 i el 1670 i Bartomeu Fàbregues entre el 1681 i el 1687. La forma de pagament era a escarada, per feina realitzada.

La quantitat pactada per a l'obra del retaule és elevada quan la comparem amb la d'altres retaules de l'època: a l'any 1604 els Pares Carmelites encarregaren un retaule a Jaume Blanquer per la suma de 1600 ll., mentre que el 1749 s'assignaren 800 ll. a Gregorio Herrera per a la realització del Retaule Major de l'església de Santa Eulàlia de Ciutat (GAMBÚS, 1987:172). En el nostre cas, no ens ha estat possible determinar els criteris que es van seguir a l'hora d'establir-ne les valoracions. Tot i això, sabem que el cost dels materials va anar a càrrec de la part contractant, tal com figura a un rebut del *Libre per la memòria de la fusta* (Doc. 6). Potser es va tenir en compte el temps acordat per a la realització de l'obra, atès que era un dels principals condicionants del preu total. I, tal volta, l'alt prestigi de què gaudia Joan Antoni Homs, un dels artistes més influents a l'art mallorquí del segle XVII, fos una de les causes que contribuïren a l'encariment de l'obra; és un criteri que es va anar contemplant des de les darreries del segle XVI.⁷

D'acord amb els rebuts continguts al llibre de l'obra, la construcció del retaule s'inicià el 1665, tot just després d'haver-se signat el contracte. Sembla que la tasca es començà per la predel·la (Doc. 3) i continuà per les fornícules (Docs. 10 i 11), els suports (Doc. 13) i els entaulaments (Docs. 14-21). Els darrers rebuts són del 1688, data en què degué quedar enllestida l'estructura del retaule i en què tal vegada es va emprendre el treball de la imatgeria. El retaule degué quedar incomplet, com a mínim fins a 1716, any en el qual el Consell de Pares va resoldre encarregar l'obra del sagrari a l'escultor Mateu Juan per una quantitat no superior a les 400 ll. (ADM, Cod. 61, f. 75v.). El 19 d'octubre del mateix any l'escultor signà un rebut al seu favor de 380 ll. pels treballs realitzats (Doc. 22).

Potser les obres van sofrir algunes pauses, probablement per raons econòmiques. De fet, el Consell de Pares reunit el 23 d'octubre de 1717 va accedir a la petició feta pels devots de prosseguir les obres, les despeses de les quals van anar a càrrec de les confraries del Nom de Jesús i del Roser (ADM, Cod. 61, f. 77v.). El retaule es durà en el 1789 (RIERA, 1913:94), moment en el qual degué quedar definitivament enllestit.

En els treballs del retaule, hi van intervenir diversos artistes, alguns dels quals sembla que ja havien col·laborat junts en altres encàrrecs. La intervenció més important va ser la de Joan Antoni Homs, la tasca del qual van prosseguir els seus fills Gaspar i Joan, membres d'una de les famílies d'artistes més considerades en l'art mallorquí dels segles XVI i XVII.⁸

L'escultor Joan Antoni Homs va ser l'autor d'altres retaules: per al Convent de Sant Domingo de Ciutat realitzà els de la capella del Sagrari i el de l'Altar Major -1647-

⁷ D'acord amb el que assenyala GAMBUS (1987:172), és a partir d'aquests moments quan el client comença a valorar els aspectes intel·lectuals de l'ofici, fet palès en l'assignació dels honoraris condicionats per l'ascendència i el reconeixement social de l'artista. En aquests moments, Joan Antoni Homs gaudia de la valoració patrimonial més alta, que era de 800 ll. (GAMBUS, 1987:168).

⁸ La relació de parentiu ens ha estat facilitada per M. GAMBUS.

(BOVER, 1859:8); així mateix, consta el seu compromís per a l'obra d'un retaule a l'església parroquial d'Alaró (LLADO Y FERRAGUT, 1962:229-230). Potser gràcies al seu prestigi va ser elegit per fer la tasca escultòrica de la planta baixa de la façana de Cort (GAMBUS, 1982:132). L'actuació de Joan Antoni Homs en el retaule del Convent de Manacor va ser breu, tal volta com a conseqüència de la seva mort el 1667. Pels rebuts que signà al seu favor entre els anys 1665 i 1667, ens consta que enllestí el treball de la predel·la (Doc. 3) i que, tal volta, inicià les pilastres del primer cos (Doc. 6). Tot i això, pensam que la seva intervenció va ser de cabdal importància pel fet de signar el contracte i, per tant, de ser l'escultor que degué elaborar la traça del retaule, punt de partida de l'instrument contractual.

La major part dels treballs van ser realitzats per Gaspar Homs, el qual tal vegada assumí la direcció de la tasca escultòrica iniciada pel seu pare. Pels rebuts signats entre els anys 1667 i 1688 sabem que va ser l'autor de les vuit columnes (Doc. 13), encara que el gruix de la documentació fa referència als entaulaments (Docs. 14-21). Pel que fa a Joan Homs, tan sols tenim constància de dos rebuts al seu favor del 1670, destinats al pagament de dues fornícules cada un d'ells (Docs. 10 i 11).

També hi consta la feina de Bartomeu Domenge, que signà un rebut al seu favor pels treballs en el retaule de l'Altar Major (Doc. 12). Sembla que ja havia participat com a pintor en algunes obres de l'esmentat Joan Antoni Homs.

La darrera intervenció documentada és la de l'artífex del sagrari, Mateu Joan, membre, igualment, d'una família d'escultors reconeguts en els segles XVII i XVIII. Tot i tractar-se d'una obra molt puntual, el sagrari esdevé un element cabdal en el context del retaule, per la seva ubicació i per la seva funció litúrgica, la qual va ser recalçada pel Concili de Trento com a expositor de la Sagrada Forma (MARTÍN, 1993:6). Se li ha atribuït l'autoria del Retaule Major de les Tereses de Ciutat -1700- i consta que el 1711 participà en la realització del retaule de Sant Sebastià de la Seu, segons el projecte elaborat per Francisco Herrera (CANTARELLAS, 1971:66).

En definitiva, podem afirmar que tots els artistes que treballaren en el retaule eren de procedència ciutadana i que, a més, la realització material de l'obra s'enllestí en els tallers de Ciutat, com reflecteixen alguns rebuts lliurats per pagar el transport de les peces del retaule (Doc. 10). Per tant, és palès el paper centralitzador de Ciutat a l'àmbit artístic, tant per ser el lloc de residència dels artistes i de llurs seus educatives i professionals, com per ser el centre de les relacions de l'oferta i la demanda artístiques (GAMBUS, 1987:167). Atesa la funció litúrgica del Retaule Major com a element canalitzador de l'atenció cap a l'altar, era objecte d'un especial interès artístic; no és gens estrany que la Comunitat de Predicadors de Manacor es decidís a comanar l'obra a uns artífexs de reconegut prestigi.

APÈNDIX

TRANSCRIPCIÓ DELS DOCUMENTS

1

1665-novembre-8.

Libre del gasto per la obre del retaula del altar mayor de la Iglesia de St. Vicent Ferrer de la vila de Manacor que te de fer o fa mestre Joan Antoni Homs escultor segons contrate fet y firmat entra el Prior y Pares de est convent de Manacor Orde de Predicadors y al dit mestre Joan Antoni Homs, als 8 de novembre any 1665 per preu de 500 l.
ARM, C-4254

2

1665.

Repartiment de tota la fayna del rataula del Altar mayor del Convent de S. Vicent Ferrer ordre de Predicadors de la vila de Manacor, fet per mestre Juan Antoni Homs scultor.

Primo la banqueta	105 l.
Mes las vuyt columnas de la primera orde	160 l.
mes los pilars plans	100 l.
mes la gornisa de la primera orde ab dos angels	140 l.
mes dos polseras de dita orde	30 l.
mes lo sacrari de dins y de fora	345 l.
mes las dos pasteras de dita orde	20 l.
mes las 6 columnas de la 2 orde	120 l.
mes los 6 pilars plans	80 l.
mes la gornisa de la 2 orde	110 l.
mes 3 pasteras de la dita orde	40 l.
mes dos polseras de la 2 orde	30 l.
mes los 4 estepites de la diffinició	70 l.
mes la gornisa de dita diffinició ab dos angels y escut	65 l.
mes dos polseras de dita diffinició	25 l.
mes la pastera de la diffinició	10 l.
mes los dos àngels de la diffinició	50 l.
	1500 l.
	ARM, C-4254

3

1665-novembre-8.

Primo als 8 de novembre 1665, tinc yo de bax firmat mestre Joan Antoni Homs, de fr. Michel Morro, religios de la obediencia, a bon comta de la bancata de dit retaula quaranta l. 40 l.

Joan Antoni Homs.

ARM, C-4254.

4

1666-juny-24.

Jo de baix firmat mestre Juan Antoni Homs sculptor he rebut de fr. Michel Morro ab diverses partidas per mans de Antoni Bonet traginer, xixanta lliuras, dich 60 l., y son a bon compta del rataula del Altar mayor del Convent de St. Vicent Ferrer de Manacor, Orde de Predicadors. Fet vuy als 24 juny 1666. 60 l.

Joan Antoni Homs.

ARM, C-4254.

5

1666-juny-24.

Jo de baix firmat mestre Juan Antoni Homs he rebut de fr. Michel Morro del Orde de Predicadors sinch lliuras, dich 5 l., y son per raho del rataula del Altar mayor del Convent de St. Vicent Ferrer de Manacor. Vuy als 24 juny 1666. 5 l.

Joan Antoni Homs.

ARM, C-4254.

6

1666-juny-24.

Llibre per memoria de la fusta per lo rataula del Altar mayor de aquest Convent de S. Vicent Ferrer de Manacor. Orde de Predicadors. 1666.

Primo per tres dotsenas de posts	12 l.		
més per dos cayrais de poll per vestiment	4 l.	10 s.	
més per tres yàseres de sapí	3 l.	12 s.	
més per sis doblersas de poll per los pilars plans	4 l.		
més mitje dotsena de pots de c(.) Don Baltasar Serra	2 l.	16 s.	8 d.
més una jasereta de sapí	3 l.		

Jo de baix firmat mestre Juan Antoni Homs he rebut de fr. Michel Morro trenta nou lliuras devuyt sous y vuyt, y son per las sis partides de lleñam a dalt mansionadas. Fet vuy als 24 juny 1666. 39 l. 18 s. 8

Joan Antoni Homs.

ARM, C-4254.

7

1667-juny-13. Jo Gaspar Homs escultor e rebut per diverses pertides del R.P. frai Visens Font y del Honor Jaume Bosc, obrer del retaule del quonvent de St. Visens de la vile de Menequor, so es 32 l. per màns de Entoni Font alias Mir treginer y les restans a quonpliment per màns de Antoni Bonet treginer. Vui els 13 de juny an 1667. 60 l.

ARM, C-4254.

8

1667-juny-16.

Jo Gaspar Homs esculptor he rabut del reverent Para fr. Visens Font Prior del quonvent de S. Visent de la vile de Menequor, deu liuras a bon quonta del retaule mejor de dit quonvent y dita quantitat a pegat a bon quonta de les 100 l. done per elmoine lo sobredit honor Jaume Bosc obrer mejor de dit retaule. Fet els 16 de juni de 1667. 10 l.
ARM, C-4254.

9

1667-decembre-1.

Jo Gaspar Homs esculptor e rabut el molt Reverent Para fr. Visent Font Prior del convent de la vila de manecor trenta l., dic 30 l., ab diferens pertideas, so es dotsa liuras y miga per mans de Gilem Barsalo y deu liuras per mans del Para mestra fr. Antoni Barsalo y set liuras y miga per la caritat de sinquanta misas baxas se an salabradas per la anima de monpara, que tot junt fa suma da trenta liuras y son a bon comta de las sent liuras fa da elmoina honor Jauma Bosc per lobra dal cuadro mayor y a compliment per la feyna que tinc feta fins al dia da vuy. Fet al primer da desembra de 1667. 30 l.
ARM, C-4254.

10

1670-mars-6.

Jo Joan Homs esculptor confes aver rabut setsa liuras, dic 16 l., y son a bon conta de las dos pesteras del altar mejor del Convent de Menecor del Honor Jauma Bosch, per mans del Para fr. Visent Font Prior de dit Convent. Fet els 6 de mars de 1670. 16 l.
Mes he pagat jo fr. Vicent Font per differents ports de aportar lo rataula 2 l.
ARM, C-4254.

11

1670-abril-16.

Jo Joan Homs esculptor confes aver rebut deset liuras, dic 17 l., per mans de mestra Gabriel Caimri peraira, y son per a feta de dos pesteras fas per el Convent de Menecor del altar mejor. Fet els 16 de abril de 1670. 17 l.
ARM, C-4254.

12

1672-juliol.

Jo de baix firmat he rebut de el R.P. fr. Vicent Font del ordre de Predicadors, catorse lliuras, dich 14 l., y son per un rataula he fet de S. Vicent per al pla del mix del Altar Mayor del Convent de S. Vicent Ferrer de Manacor. Vuy als (.) de juliol de 1672. 4 l.

Bartomeu Domenge.

ARM, C-4254.

13

1681-novembre-12.

Jo de baix firmat he rebut del Honor Barthomeu Fabregues bessiner del quadro del Altar Mayor de la Iglesia del Convent de S. Vicens Ferrer de la Vila de Manacor, vuit lliures, dich 8 l., ço es tres lliuras he gastadas en lleñam que falta per acabar las vuyt columnas de dit quadro y lo restant de ditas vuyt lliures a cumpliment de tota la feyna de ditas vuyt columnas, y per quant tenia albarans volans de las rebudas liuras rebut de dita feyna, los quals havem romput y confés estar satisfet fins lo dia de vuy de esta feyna he fet, y per ser esta la veritat firmo el present albara als 12 de novembre del any 1681. 8

l.

Gaspar Homs, esculptor.

ARM, C-4254.

14

1687-març-13.

Jo de baix firmat confes haver rabut del Honor Barthomeu Fabregues bessiner de St. Vicens de la vila de Manacor, quatre lliuras quatorse sous ab dos q. xexa y son per la gornisa de dita capella, y per ser esta la veritat au firma de ma mia. Vuy als 13 de marts de 1687 dic

4 l. 14 s.

Gaspar Homs, esculptor.

ARM, C-4254.

15

1687-març-15.

Jo de baix firmat Gaspar Oms escultor confes haver rabut del sobredit, per màns del R.P. fr. Michel Fabregas de St. Domingo, per la sobredita reo vuit lliuras, dic 8 l. als 15 de marts 1687, dic

8 l.

Gaspar Homs, esculptor.

ARM, C-4254.

16

1687-agost-30.

He rebut jo de baix firmat Gaspar Homs de Barthomeu Fabregas, obrer de la confraria de St. Vicent Ferrer de Manacor, per ma del P. fr. Miquel Fabregas del Ordre de Predicadors, sis lliures, dich 6 l., que son a bon compte de la guarnisa del quadro de St. Vicent de Manacor. Vuy als 30 agost 1687, dich

6 l.

Gaspar Homs, esculptor.

ARM, C-4254.

17

1687-decembre-23.

Jo Gaspar Homs e rabut deu liuras, dig 10 l., del prasantat fr. Gomila Prior del Convent da St. Visens de la vila de Manacor, y dita quantitat e rabut per màns de Gabriel Fortesa de iusep, y dita quantitat és a bon conta per la gornisa fas de cuadro maior de dit convent. Fet als 23 desembra de 1687, dig

10 l.

ARM, C-4254.

18

1688-gener-11.

Jo de bax escrit confesa aver rebut del P. fr. Pere Gomila Prior del Convent de St. Vicent Ferrer de la vila de Manacor, cint sous, dic 5 s., a comte de la feyna de la guarnissa que he fete y stocada del retaula mayor de la Iglesia de dit convent. Fet als 11 Janer 1688. 5 s.

Gaspar Homs, escultor.

ARM, C-4254.

19

1688-març-7.

Jo de baix firmat Gaspar Homs scultor, he rebut del R.P. fr. Pere Gomila Prior del Convent de St. Vicent Ferrer de la vila de Manacor, per mans de fr. Antoni Carbonell, quinsa lliures, dich 15 l., y són a compta de la feyna del retaula de St. Vicent de dit Convent de Manacor. Fet als 7 marts 1688. 15 l.

Gaspar Homs, escultor.

ARM, C-4254.

20

1688-abril-17.

Jo Gaspar Homs escultor, e rebut del Prasantat frai Pera Gomila Prior del Convent de St. Visent de la vila de Manacor, deu liuras, dig 10 l., y son a bon conta per una gornisa fas per dit convent y dita quantitat e rabuda per mans de Para fr. Michel Fabragas. Fet als 17 abril 1688, dig 10 l.

ARM, C-4254.

21

1688-juliol-10.

Jo Gaspar Homs escultor, e rebut del presentat fr. Pera Gomila Prior del Chonvent de St. Visent de la vila de Manacor, quinsa liuras, dig 15 l., a bon conta de una gornisa fas par dit convent y dita quantitat e rabuda per mans de fr. Thomas Sitjes als 4 juñy de 1688, y si de dita dia de y par mans de dit raligios avia altra rabuda, que no sia da ningun valor. Fet als 10 joriol de 1688, dig 15 l.

ARM, C-4254.

22

1716-octubre-19.

Jo Matheu Juan scultor, he rebut del molt R.P. fray Tomas Campins, lector y Prior del Convent de St. Vicens Ferrer de la vila de Manacor, trecentas vuitanta l., dic 380 l., y son a compliment del sacrari he trebellat yo dit Matheu Juan per dit Convent, y per ser aixi la veritat fas lo present.

Vui als 19 de octubre de 1716,dic

380 l.

ARM, C-3082, f.71.

BIBLIOGRAFIA

- FURIO, A (1839) ANTONIO FURIO: *Diccionario Histórico de los Ilustres profesores de las Bellas Artes en Palma*. Palma.
- FURIO, A (1840) ANTONIO FURIO: *Panorama Optico-Artístico de las Islas Baleares*. 2ª ed. 1966. Palma.
- GAMBUS, M. (1979-80) Mercedes GAMBUS: "La ambigüedad estilística en el Arte Contrarreformista mallorquín: el retablo del Nombre de Jesús de Artà" a *Mayurqa*, 19. Pàgs. 295-308. Palma.
- GAMBUS, M. (1982) Mercedes GAMBUS: "Apuntes para el estudio histórico-artístico de la fachada principal del Ayuntamiento de Palma" a *Estudis Baleàrics*, 5. Pàgs. 117-151. Palma.
- GAMBUS, M. (1987) Mercedes GAMBUS: "El trabajo artístico en Mallorca durante los siglos XVI y XVII" al *BSAL*, 43. Pàgs. 157-172. Palma.
- HUGUET, F. i altres (1958) F. HUGUET et alii: *Cincuentenario de la restauración de la Orden de Predicadores en Manacor*. Palma.
- LLADO Y FERRAGUT, J. (1962) Jaime LLADO Y FERRAGUT: "Datos para la historia de la Bellas Artes en Mallorca" al *BSAL*, XXXI. Pàgs. 299-300. Palma.
- LLADO Y FERRAGUT (1971) Jaime LLADO Y FERRAGUT "Datos par la historia de las Bellas Artes en Mallorca" al *BSAL*, XXXIII. Pàg. 375. Palma.
- LLOMPART, G. (1972) Gabriel LLOMPART: "Devoción e iconografía popular del Nombre de Jesús en la Isla de Mallorca" a *Mayurqa*, 7. Pàgs. 53-64. Palma.
- LLOMPART, G. (1975) Gabriel LLOMPART: "La devoción popular al Rosario en la Isla de Mallorca" a *Revista Balear*, X. Palma.
- LLOMPART, G. (1976) Gabriel LLOMPART: "Dos puntualizaciones definitivas sobre el retablo manierista de Sineu" a *Mayurqa*, 6. Pàgs. 265-276. Palma.
- MARTIN, J. J. (1964) J. J. MARTIN: "Tipología e iconografía del retablo español del Renacimiento" a *Boletín del Seminario de Estudios de Arte y Arqueología*, XXXI. Pàgs. 5-66. Valladolid.
- MARTIN, J. J. (1993) J. J. MARTIN: *El retablo barroco en España*. Madrid.
- PALOU, J. M. (1986) J. M. PALOU: "El retaule major renaixentista de l'església de Santa Eulària (Ciutat de Mallorca)" a *BSAL*, 42. Pàgs. 169-186. Palma.
- RIERA, B. (1913) B. RIERA: *La Orden de Predicadores en Manacor*. Palma
- ROSSELLO, J. (1983) Juan ROSSELLO: "Iconografía dominicana (s. XV)" a *Estudis Baleàrics*, 9. Pàgs. 103-118. Palma.
- SEBASTIAN, S. y ALONSO, A. (1972) S. SEBASTIAN Y A. ALONSO: *Arquitectura mallorquina moderna y contemporánea*. Palma.
- SEBASTIAN, S. (1981) S. SEBASTIAN: *Contrarreforma y Barroco.. Lecturas iconográficas-iconológicas*. Madrid.

RESUM

Descripció formal i estilística del retaule del convent de Manacor, acompanyada d'una acurada recerca arxivística a partir del fons documental procedent del convents desamortitzats que a permés documentar l'autoria del dit retaule com obra de Joan Antoni Homs, un dels escultors mallorquins més actius a la Mallorca del segle XVII, el qual no pogué acabar l'obra a causa de la seva mort l'any 1667. La documentació aportada ens dóna a conèixer la intervenció del seu fill Gaspar Homs, del pintor Jaume Domenge i de Mateu Joan que completaren aspectes puntuals del retaule.

ABSTRACT

Formal and stylistic description of the altarpiece of the convent in Manacor together with an accurate filing research from the documentary background coming from the disentailed convents that has allowed to document the authorship of the aforementioned altarpiece as a work realized by Joan Antoni Homs, one of the most active Majorcan sculptors of the XVII century who was not able to finish the work as he died in 1667. The documentation obtained informs us here of the intervention of his son Gaspar Homs as well as that of the painter Jaume Domenge and of Mateu Joan who completed some accurate aspects of the altarpiece.

Un procés de nomenament de frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan de Malta del segle XVII

DAMIÀ VIDAL i RODRIGUEZ

Introducció

Es presenta un expedient que descriu el procés de prova seguit durant els anys 1686 i 1687 per a nomenar frare capellà conventual de l'Orde de Malta a Francesc March i Axartell, un jove pollencí de vint anys pertanyent a la mà major.

Segons els estatuts de l'Orde, els capellans conventuals constituïen una de les tres classes de membres que formaven el Triunvirat i que concurrïen a l'elecció del Gran Mestre:¹ per una part els que portaven armes, per altre els capellans, i finalment els servents, o llegs, encarregats d'assistir a tots aquells. A més dels tres vots monàstics, professaven el de rebre i defensar el pelegrins. Regida pel Gran Mestre, l'Orde de Malta estava dividida en vuit llengües o *nacions*, cadascuna depenent d'un cap, anomenat Pilar, i subdividida en un cert nombre de comenadories, priorats i batlliatges. El cessament en el seu caire militar² a finals del segle XVIII va iniciar un canvi substancial en l'estructura de l'Orde, de tal volta que en l'actualitat és força diferent.³ A més, trobem al dia d'avui almenys cinc ordes que es senten llegendàries hereves dels antics hospitalers de Jerusalem.⁴

¹ MATEU ROTGER I CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*; Vol. II, Palma, 1969, 10.

² Amb la pèrdua de l'illa de Malta a mans de Napoleó l'any 1798, l'Orde va acabar en la seva funció militar, passant a ser novament el treball hospitaler la seva única obligació. Traslladà la seva seu a Roma l'any 1834. Actualment continua essent considerada per molts Estats com un subjecte de dret internacional públic. La seu de la Gran Magistratura, gaudeix del dret d'extraterritorialitat reconegut per l'Estat Italià (cfr. GUY STAIR SAINTY KSTJ: *The Orders of Saint John*, Library of Congress n° 91-09-2922, American Society of the Most Venerable Order of the Hospital of Saint John in Jerusalem, 1991.) Vegi's també les pàgines *Web* a l'adreça <http://www.kwtelecom.com/heraldry/stjohn/sovord.html>.

³ Els membres de l'Orde (la Sobirana Orde Militar de Malta) es divideixen en diverses classes. Els germans de la primera classe són religiosos professors, en el sentit del Dret Canònic, essent membres d'algun Orde de l'Església, reconeguda com a tal per la Santa Seu. Però en hi ha només una trentena. L'immensa majoria dels membres (al voltant de deu mil), pertanyen a les classes segona i tercera i són seglars. Estan agrupats en sis priorats, tres subpriorats i trenta-sis associacions nacionals (GUY STAIR SAINTY KSTJ: *The Orders of Saint John*.)

⁴ Hi ha cinc Ordes de Sant Joan que es reconeixen entre ells com a hereus dels Hospitalers: per una part el Sobirà Orde Militar de Malta, amb seu a Roma, i per altre quatre ordes d'adscripció no catòlica que es coneixen com l'Aliança d'Ordes de Sant Joan i que està formada per el Venerabilíssim Orde de Sant Joan (sota l'autoritat de la Reina d'Anglaterra), els Ordes Johanniter de Brandenburg (Alemanya), d'Holanda, i de Suècia. A més, hi ha almenys una vintena d'altres petits ordes de Sant Joan, no reconeguts per els cinc citats, que en la seva majoria s'atribueixen l'herència de l'antic Gran Priorat de la Rússia ortodoxa (GUY STAIR SAINTY KSTJ: *The Orders of Saint John*)

El document objecte d'estudi forma part de l'arxiu de Ca'n Danús de Pollença.⁵ La branca pollencina d'aquest llinatge, actualment extinguida per via masculina, prové de la branca Danús de Porreres⁶ que fou hereva dels bens del llinatge March d'Axartell de Pollença a finals del segle XIX. El llinatge March d'Axartell es formà pel matrimoni entre Miquel March de Binitiger —paratge del terme de Pollença actualment conegut com Son Marc— amb Joana Axartell i Campos, filla única de Jaume Axartell i Cànaves de Mosso, ciutadà militar, celebrat el 1653. D'aquest matrimoni nasqueren set fills, el menor dels quals fou Francesc, de qui tracta l'expedient.⁷ El document prové de la línia successòria del llinatge March d'Axartell a partir del seu germà Gabriel, però per via materna, com ho prova la manca de documents dels March de Binitiger a l'arxiu de Ca'n Danús; efectivament, el seu pare, Miquel March, malgrat ser el fill major únicament fou lilegitimari per haver-se casat a desgrat dels seus pares.⁸ Aquest fet probablement vingué motivat per raons de caire personal,⁹ puix que en el cadastre que es realitzà a Pollença l'any 1677 Joana Axartell i el seu sogre figuraven respectivament als llocs vuitè i quart, amb escasses diferències relatives, sobre un total de 865 propietaris declarants.¹⁰ Així mateix trobem com, el 1669, ja vídua, el sogre li passava per ordre judicial una pensió de 120 lliures per aliments com tutora dels seus set fills.¹¹ Per altre banda, Joana Axartell era l'única dels progenitors que vivia en el moment de formar l'expedient i conseqüentment és força probable que el document sigui la còpia que es quedà com a mare del nou cavaller.

⁵ Arxiu de Ca'n Danús (ABD) 1148.

⁶ Tal branca d'aquest llinatge de la noblesa mallorquina és originària de Lluçmajor, i es formà a la primera meitat del segle XVIII pel matrimoni de Francesc Danús i Masroig, ciutadà militar, amb Maria Anna Llompard, de la mà major de Porreres; a la vegada, la branca de Lluçmajor descendia del Magnífic Antoni Danús de Santanyí el qual el 1446 rebé per a ell i els seus successors, el privilegi de ciutadania militar; el 1484 trobem a Andreu Danús com a ciutadà de Mallorca; el fill d'aquest, Joan Danús, instituí un famós fideïcomís sobre Son Danús i altres terres de Santanyí el 1527, l'entrega del qual a la branca de Porreres fou manada per via judicial a principis del segle XIX, però que mai no s'arribaria a fer efectiva.

⁷ En nasqué encara un altre, Joan Baptista, però fou albat al mes de nèixer (ABD 1146, p. 102.)

⁸ FRANCESC SERRA DE GAYETA I D'ASPRER: *Aportació a la Història de Pollença*, Palma, 1981, 45.

⁹ Una raó de la que n'hem trobat constància documental fou considerar que l'hisenda de la futura nora era incerta puix que son pare Jaume Axertell tenia els bens segrestats pel Sant Ofici (vegi's nota 30), i que també el pare es podia tomar a casar, com així succeí (amb Honofra Santandreu vídua, de Petra, any 1658), malgrat no en tingué descendència. Així consta en un plet que mogué Joana Axartell a favor del seu fill Gabriel l'any 1682 a la mort del seu sogre (1681) contra el seu cunyat Antoni March que havia hereditat Son March (ABD 1168).

¹⁰ Antoni March de Binitiger tenia un capital de 15781 lliures, mentre que el de Joana Axartell, vídua de Miquel March des de 1668, ascendia a 11750 lliures. Cal destacar que en dit cadastre Son March era la possessió estimada amb un capital més alt (14500 lliures), mentre que Son Axartell estava estimada en 11000 lliures. (FRANCESC SERRA DE GAYETA I D'ASPRER: *Aportació a la Història de Pollença*, 21-23.) A la mort d'Antoni March (1680), l'hereu fou el seu fill Antoni.

¹¹ Havent mort Miquel March i Joan sens haver dextat en son testament tutor, fou elegida la seva vídua Joana com a curadora dels infants: Antoni (moriria fadrí), Jaume (el domini que presentaria la Butlla Magistral en el expedient que estem tractant), Francina (casaria amb Joaquim Vila de l'Alboraia, de Pollença), Miquel (que seria frare de Sant Jeroni al convent de la Vall d'Hebrón de Barcelona), Gabriel (el futur hereu), Maria (que casaria amb primeres núpcies amb Antoni Cànaves de Mosso, i en segones amb Joan Socies i Gibert Jutge de la Reial Audiència de Mallorca), i Francesc (el futur frare capellà conventual, aleshores de 2 anys d'edat), i per reial decret de 23 de maig de 1669 s'assenyalà una pensió de 120 lliures sobre els bens del seu sogre. Prova de l'enemistat existent n'és que aquest últim intentà la revocació o moderació de dit decret i que els pagaments de les pensions anuals (s'abonaven amb tres pagaments, o terces, de 40 lliures) es feren per intermediació del cosí germà de Joana Axartell el Dr. Gabriel Martorell i Axartell prevere Rector de Petra i Vicari General del Bisbe de Mallorca D. Pedro Manjarres de Heredia (*cf.* ABD 1166, i ABD 1146, pp. 25-28.) D. Pedro Manjarres de Heredia havia estat nomenat Bisbe de Mallorca pel juliol de 1660 (*cf.* A. CAMPANER: *Cronicon Mayoricense*, Palma, 1881, 421.)

Per centrar l'expedient en el seu marc històric cal destacar que l'Orde de Sant Joan tenia un dels seus Priorats a Pollença i que la seva implantació es remontava aleshores ja a prop de quatre segles. Efectivament, la Parròquia de Pollença fou una de les primeres fundades (any 1236) poc després de la conquesta catalana. L'any 1240 el bisbe de Mallorca va cedir la parròquia als Cavallers del Temple, als quals així mateix els hi havia correspost en el Repartiment una gran part de l'actual terme de Pollença. Després, amb l'extinció dels Templers a començaments del segle XIV, i havent passat a ser el seu patrimoni propietat de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem,¹² la Parròquia de Pollença esdevingué un Priorat de l'Orde, el prior de la qual depenia organitzativament del Batlliu de Mallorca.¹³

Per altre part, constatem com l'Orde gaudia de gran prestigi entre l'aristocràcia mallorquina,¹⁴ probablement degut també a raons econòmiques.¹⁵

L'expedient

El document és una còpia manuscrita formada per 30 pàgines de 31 x 21.5 cm en força bon estat de conservació, escrites en català i llatí. Els documents que conté van des del 22 de juny de 1686 fins el 14 de maig de 1687 i estan datats a Malta, Ciutat de Mallorca, Pollença, Alcúdia i Barcelona. Podem distingir-ne les següents set etapes:

1.- La recepció de la butlla magistral emesa pel Gran Mestre de l'Orde Gregorio Carasso,¹⁶ datada a Malta el 22 de juny de 1686¹⁷ per part del Batlliu de Mallorca fra

¹² Concòrdia entre el Rei Sanxo i fra Arnau de Soler, Comenador de Casp; B.S.A.L. Vol XXII, p. 217, 223.

¹³ MATEU ROTGER I CAPLLONCH: *Historia de Pollensa.*, 7-9.

¹⁴ M. RIBAS DE PINA: *La nobleza mallorquina en la Orden de Malta. Conferencia leida el 20 de enero de 1927 en el Museo Arqueológico Diocesano de Palma: lista de caballeros mallorquines que han pertenecido a la orden de San Juan: genealogía de los grandes maestros de S. Juan Rafael y Nicolás Cotoner y Oleza*, I. Guasp, Palma, 1929.
B.S.A.L., XXI pp. 200-203, 225, 241, 289, 312, 329, 343, 377; XXII pp. 14, 20, 57, 79, 89, 97, 127, 138, 147, 175, 190, 218, 245, 258, 267, 292; XXIII, 109, 171.

¹⁵ "(...) Y como en la Soberana Orden de Malta encaja tan bien nuestra Nobleza, pues si fué ésta en sus principios mercantil y práctica en toda clase de negocios comerciales, encaminada a defenderlos vivía entonces la Orden de San Juan, causas fueron de que nuestros compatriotas que poseían los requisitos exigidos para ingresar en la misma y a medida que iban adquiriéndolos, vistieran dicho hábito con predilección a otros nacionales y con algunos siglos de antelación." (J. RAMIS D'AYREFLOR I SUREDA: *La Nobleza mallorquina singularmente en el siglo XVII: El Conde Malo y su familia: Conferencia, dividida en tres partes, leida en el Museo Arqueológico Diocesano en esta Ciudad los días 9 y 14 de Marzo y 14 de Diciembre del año 1922*, Palma, 1950, 39.)

¹⁶ Carasso fou Gran Mestre des del 1680 fins 1690, substituïnt Nicolau Cotoner, mort el 29 d'abril de 1680. Durant el seu mandat, les galeres de Malta amb les del Papa i les dels venecians atacaren Coró (1685); precisament l'any 1686 s'apoderen de Navarino, rendeixen Modó, i posen setge i rendeixen Nàpols de Romania (Morea). L'any 1687 les galeres de Malta s'apoderen de Castelnuovo. A la seva mort, fou elegit el francès Adrià de Vignacourt. (cfr. J. SALVA: *La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra turcos y berberiscos en los siglos XVI y XVII*, Instituto Histórico de la Marina, Madrid, 1944, 325-326.)

¹⁷ D'acord amb la catalogació de J. GALEA: *A Catalogue of the Manuscript Volumes of the Archives of the Order of Saint John of Jerusalem preserved in the Royal Malta Library (Mdina, Malta, 1974)* (cfr. The Malta Study Center, Hill Monastic Manuscript Library, St. John's University, Collegeville, Minnesota, EUA, adreça <http://www.csbsju.edu/hmml/centers/malta>) la butlla estaria enregistrada a la Secció V (Arxiu 316-633): *Libri bullarum 1346-1798*, Arx. 625-628, 630-632; Índexs 1346-1695, que conté les butlles emeses pel Gran Mestre de l'Orde. Els *Libri bullarum* són els llibres que contenen butlles emeses amb el segell magistral pel Gran Mestre i el seu Consell. Els temes de que tracten afecten a l'admissió de cavallers, emissió de salconduits, col·lació de priorats i comanadories, atorgaments de títols de noblesa, i les instruccions donades als ambaixadors i caps de galeres.

Guillem Brondo¹⁸, aportada pel reverent Jaume March i Axartell, dominic i germà del pretendent.

Aquesta part de l'expedient es feu a Ciutat, dins la Curia del Batlliatge de Sant Joan de Jerusalem, situada a la plaça de "les Corts". En la butlla, el Gran Mestre de l'Ordre ordena la iniciació de l'expedient, nomena explícitament dos Comissaris: fra Nicolau Abri Descallar, Comendador de Vilafranca del Priorat de Catalunya, que seria futur Batlliu de Mallorca l'any 1700,¹⁹ i fra Bartomeu Coll, aleshores Prior de Sant Joan del Mar del mateix Priorat i també Prior de Pollença, i n'especifica les proves a afectar i els interrogatoris corresponents a que s'hauran de sotmetre els testimonis.²⁰ D'aquesta etapa en donà fe Miquel Pons, notari públic (23 de setembre de 1686).²¹

2.- L'ordre del Batlliu de Mallorca de procedir a l'execució de la butlla del Gran Mestre (23 de setembre de 1686).

3.- La instrucció del procés a la vila de Pollença (28 de setembre de 1686).

4.- La instrucció del procés a la Ciutat d'Alcúdia (30 de setembre de 1686).

5.- La instrucció del procés a Ciutat de Mallorca (10 d'octubre de 1686).

¹⁸ L'aleshores Batlliu de Mallorca Guillem Brondo i Zaforteza (1620-1689), fill de Miquel Brondo i Morlà i d'Agnès Zaforteza i Caulelles va entrar a l'Orde de Malta el 6 de Gener del 1640, havent pagat previament 772 lliures i 6 sous pels drets de dispensa de minoria d'edat. Fra Rafel Cotoner comenador de Termens en el Priorat de Catalunya, per comissió del Gran Mestre de Malta D. Joan Pau Lascaris Castellar, mitjançant butlla magistral de 1 d'agost de 1653 li concedí una pensió de 50 escuts sobre l'encomanda de Termens, i el 1663 obtení les encomandes de Cervera i d'Auvella segons butlla magistral del Gran Mestre fra Nicolau Cotoner.

Cal destacar que, tal vegada sense saber-ho, tenia un cert parentiu amb el pretendent; en efecte, el batlliu era descendent directe de Druciana Axartell, la qual casà en el segle XIV amb Jordi Brondo, dipositari reial de Mallorca. El fill d'aquests i avantpassat directe del Bailiu, Jordi Brondo i Axartell fou jurat de la Ciutat i del Regne de Mallorca per l'estament dels ciutadans el 1457 i fou condecorat pel Rei Joan d'Aragó el 1461; era senyor de les possessions de Sabor (Montuiri), Caubet (Bunyola) i Valldurget (Calvià). La relació indirecta amb els March d'Axartell de Pollença arribà fins al present segle: en efecte, havent mort Jaume Axartell i Cànaves de Mosso (1653), pare de Joana Axartell i avi del nostre pretendent a l'Orde de Malta, sense fills mascles, la possessió de Son Axartell, antigament Binicreixent, passà al segle XVIII als descendents de Gabriel March i Axartell, el fill del qual retení dita possessió al guanyar un plet sobre el fideïcomís existent. A finals del segle XIX, en passar els bens dels March d'Axartell als Danús com ja s'ha dit, els Brondo reclamaren el fideïcomís sobre Son Axartell; finalment, el 1917, en document privat firmat amb Miquel Danús i Vicens, Dionisia Rotten i Gual, vídua i hereva de Nicolau Brondo i Bellet renuncià als drets sobre el fideïcomís (*cfr.* Arxiu de Ca'n Danús, ABD 1165, 1166; BSAL, XXI, 292)

¹⁹ MATEU ROTGER I CAPLLONCH: *Historia de Pollensa*, I, Palma, 1967, 49.

²⁰ Segons la catalogació de J. GALEA: *A Catalogue of the Manuscript Volumes ...*, la carta dirigida al Batlliu de Mallorca quedaria enregistrada a la Secció IX (Arxiu 1200-1648): *Correspondència, 1530-1798* Arx. *Libri epistolarum 1586-1798* de la Llibreria Reial de Malta. Són 464 volums que contenen les cartes o correspondència dels Grans Mestres de l'Orde als monarques europeus, als membres de l'Orde de Sant Joan, i altres persones relacionades amb els assumptes de l'Orde.

²¹ A l'arxiu de l'Orde de Sant Joan, a Pollença, podem trobar un document de 1700 en que apareixen els citats fra Nicolau Abri Descallar, ja Batlliu de Mallorca, i fra Bartomeu Coll, encara prior, entre d'altres, juntament amb el germà major del pretendent, Gabriel March i Axartell, actuant de testimoni en ocasió de la presa de possessió de la parròquia de Pollença per part del nou Batlliu de Mallorca, document que, tot i que el tema és diferent, guarda força similituds d'estil i formalisme amb l'expedient que tractem. (Arxiu Municipal de Pollença (A.M.P.), Curia del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, *Llibre de Manaments 1699-1763*, f. 16. Vegi's també la transcripció del document citat a M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, II, xv-xviii.

6.- Les certificacions dels Comissaris instructors d'havèr procedit a la instrucció del procés amb la diligència i rigor segons costum de l'Orde de Malta, i que d'ell se'n deriva informar favorablement del pretendent. S'adjunten a l'expedient del procés, el qual es remet a Barcelona per a estudiar el nomenament per part del Capítol Provincial de Catalunya (21 d'octubre de 1686).

7.- La reunió del Capítol Provincial de Catalunya en la que es procedeix a obrir l'expedient rebut, es discuteix, i s'aprova, mitjançant votació, informar a favor del nomenament (14 de maig de 1687).

Com es veu, els interrogatoris (parts 3, 4 i 5) es feren en un termini de menys de quinze dies, mentre que en conjunt la fase corresponent a les proves durà menys d'un mes (del 23 de setembre al 21 d'octubre de 1686). Aquest període fou curt si el comparem amb el temps transcorregut fins la reunió del Capítol Provincial del Gran Priorat (quasi set mesos), i fins i tot des de que fou enviada la butlla des de Malta a Mallorca (tres mesos). És molt probable que es tingués previst tot per iniciar la fase de proves coincidint amb el compliment dels vint anys del pretendent pel mes d'octubre de 1686. En total, contant a partir de l'emissió de la butlla, el procés durà prop d'un any, (del 22 de juny de 1686 al 14 de maig de 1687) tot i que realment fou més llarg, encara que no podem precisar-ho, ja que no consta la data de sol·licitud del pretendent i la seva personació prèvia. Seguidament es detallen les parts assenyalades.

L'acte de recepció de la butlla i el manament d'execució

El document comença amb l'expressiu encomanament:

En nom de Nostre Señor Deu Jesuchrist y de la Gloriosa Sempre Verge Maria Mare Sua Señora Adorada Nostra é, del gloriós Sant Joan Baptista Amen en la Ciutat de Mallorca als vintitres dies del mes de Setembre any de la Nat. del mateix de Milsiscens Vuytanta Sis trobantse personalment constituïts dins la Curia del Batlliatge de Sant Joan de Hyerusalem situada en la plassa de les Corts de dita Ciutat lo Ilustre fra Nicholas Abri Descallar Cavaller de dita Religió y Comendador de Vilafrancha del Priorat de Cataluña y lo Reverent fra Barthomeu Coll prevere y capella de dita Religió Prior de Sant Joan del Mar y de Pollensa del mateix Priorat de Cataluña = y en dit lloch axi mateix personalment trobat lo Reverend pare fra Jaume March prevere Religiós del mateix convent de Sanct Domingo orde de predicadors ab los testimonis y Notari devall scrits el qual en nom y per part del Dn Francesch March y Axartell Mallorqui son germa presenta unas lletres de Comissio del Excelentissim Señor Gran Mestret dats. en Malta en Convent als 22 del Mes de Juny prop passat del corrent any 1686 referendadas ablo sello de la Bulla Magistral als dits Comanadors Descallar y Reverend fra Barthomeu Coll prevere y Prior ,

determinant l'objecte:

per efecte de rebre informació de la limpiesa y consanguinitat del dit Francesch March y Axartell per obtenir lo habit de dita Religio en grau de frare capella.

A continuació, un cop verificada formalment l'autenticitat de la butlla, els comissaris accepten amb voluntat diligent l'encàrrec en presència de testimonis:

y vistas per dit señor Comenador Descallar y fra Barthomeu Coll prevere las ditas lletras de Comissió ab lo honor y reverentia deguda trobaren aquellas no estar visiadadas cancelladas ni borradas ans be netas de tot genero de suspita y encontinent lo dit P. fra Jaume March Prevere en nom y de part del dit Francesch March y Axartell son germa a dit Comenador Descallar, y fra Barthomeu Coll prevere Prior se servissen ses merces com ha dos dels ... en la referida comissió rebren la informació disposada en ella e los dits Comenadors fra Nicholas Abri Descallar y Prior fra Barthomeu Coll respongueren que com ha fills de obediencia se offerian promptes en obeir las ordes de Son Superior De tot lo qual a requisició del dit Reverent P. fra. Jaume March prevere en dit nom se ha continuat lo present acte pel discret Miquel Pons per Auctoritat Real Notari Publich de Mallorca essent presents per testimonis per adasso cridats Anthoni Matheu Fuster y Corredor de Coll y Anthoni Company criat de la familia del Molt Honorable Señor Bailiu de Mallorca fra Don Guillem Brondo que sia per eterna memoria.

Seguidament, l'expedient conté una còpia de la Butlla Magistral del Gran Mestre, escrita en llatí, de la qual el notari en certifica la transcripció. Va dirigida als *nobles i estimadíssims* Comenadors del Priorat de Catalunya fra Don Anthoni de Puigdorfila de Coplliure, Don Nicolau Descallar de Vilafrancha, Don Jacinto de Berga de la Amella, i a Don Arnau de Bordils i a Don Barthomeu Coll Prior de Sant Joan de Mar i de Pollença. En ella es dona compta com Francesc March fou rebut al Priorat de Catalunya amb sol·licitud de que li fós concedit l'hàbit de Sant Joan en el grau de frare capellà, i que tramitada aquella i reunit el Venerand Consell de l'Orde a Malta s'acordà manar el procés de prova. El notari donà fe com la butlla vingué firmada pel Vicecanceller de l'Orde fra Gaspar de Benanayre, essent refrendada amb el segell de Butlla Magistral. Seguidament, a l'expedient hi trobem inserida la transcripció de la fe de baptisme del pretendent²²:

L'acte de Batisme del dit Francesch March es del tenor seguent= al llibre de Baptismes de la Iglesia Parroquial de la Vila de Pollensa en lo any 1666 recodit en lo archiu de la Curia ecclesial de Mallorca als 3 de octubre 1666 baptisi jo fra Francesch March de Sant Domingo ab llicencia del Prior un fill de Miquel March mon germa y de se muller Joana Axartell fonch li posat nom Francesch foren Padrins Anthoni March mon pare y la señora Joana Martorell y Serre tots casats loco Sigil + = Ita habetur Joannes Anthonius Campaner notty Archivarius Curia eccla Majoricensis=

i el notari, per indisposició, delega en el seu fill:

E lo mateix die 23 de Setembre casi en continent los dits Ilustres Señors Comanadors fra Nicholas Abri Descallar y Reverent fra Barthomeu Coll Prevere Prior per indesposicio del notari infrascrit y no porer passar en la Vila de Pollensa a la qual se han de rebren los testimonis per la present informacio Per ço feren electio verbo de secretari y donaren permis que lo dit notari donas

²² Son pare, Miquel March i Joan, va fer sobre el naixament la següent anotació al llibre de memòries: *A 1 de octubre 1666 perí la dita señora un fill al qual baptisa el pare fra Francesch March de lorde de predicadors foren predins Toni March mon para y la señora Juana Serra de Pedrixella tots casats y fonch batissat als 3 de octubre 1666. Memòries dels Baptismes de la Sra Juana March, y Axartell y de sos infants, ABD 1146, 101-102.*

per son substitut a Miquel Pons son fill per ... en escrits la recepcio de testimonis se hauran de rebre de la qual electio se continua lo present acte per mi lo referit notari en presència de los antecedents anomenats testimonis presents dits señors Comissaris.

La instrucció del procés

S'inicià amb la personació a Pollença el 28 de setembre i amb el solemne jurament simultani dels dos comissaris instructors agafant cadascun un crucifix amb la mà dreta i posant-la sobre l'hàbit i creu de Malta de l'altre.²³ En el Arxiu de la Curia del Temple i de l'Hospital de Jerusalem de Pollença no hem trobat cap referència a l'expedient, ni a la seva instrucció a Pollença.²⁴

e apres al 28 de Setembre any de 1686 haventse conferits y personalment constituïts los dits señors Comenadors fra Nicholas Abri Descallar y Prior fra Bartheu Coll Prevere Comissaris ab lo Secretari substitut del dit notari en la Vila de Pollensa per efecte de executar las presinsertadas lletres de Comissio Primerament y antes de todas cosas presentaren jurament solemne a Deu Nostre Señor Deu Jesuchrist posant lo en la sua ma dreta sobre lo habit y creu de lo altre comissari y lo altre de lo altre ad in iurem de que se hauran be rectas y llealment en lo exercici de las lletres de Comissio.

A continuació l'expedient relaciona la llista de 12 preguntes a fer als testimonis, les quals la butlla ja indicava en llatí:

y proseguiren en la recepcio de los testimonis interrogats aquells sobre los interrogatoris següents

= Primo sian interrogats los testimonis si coneixan a Francesch March y Axartell qui novament se es presentat per obtenir lo abit y creu de fratre Capella Conventual de la Religio de Sanct Joan de Hierusalem

= Item sian interrogats si ell dit testimoni sie parent del dit presentat que sia dins del quart grau.

= Item sian interrogats si saben o han entes a dir si lo dit Francesch March y Axartell sie fill legitim y natural de legitim carnal matrimoni procreat de llegendims pare, mare, avis y avias, paternals y maternals y declarar de quins llinatges y apellido eran

= Item sian interrogats si saben o han entes a dir si lo dit Francesch March y Axartell sia o tinga crigo o decendencia o part o quart de Jueus,

²³ L'hàbit de l'Orde en els primers temps era comú a tots els religiosos: era negre y el mantell del mateix color, amb caputxa punxaguda. Al costat esquerre portava una creu de tela blanca de vuit puntes. Quan l'Orde prengué caràcter militar, per distinguir els cavallers dels servents, el Papa Alexandre IV disposà que els cavallers fossin els únics que en el convent portessin el mantell negre, i que en campanya empressin una sobrevesta vermella amb una creu blanca, igualant-lo així amb l'estendard de l'Orde que era de gules amb la creu de plata (*cf.* J. SALVA: *La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra turcos y berberiscos en los siglos XVI y XVII*, 13)

²⁴ A.M.P., Curia del Temple i de l'Hospital de Sant Joan de Jerusalem, *Llibre de Manaments*, 1682-1689, núm. 649.

Moros, Conversos Serrahins Mahometas, o, semblant mala classa o si son estats penitenciat per lo tribunal de la Santa Inquisició o si tenen fama o suspensio de alguna de ditas cosas

= Item sian interrogats si lo dit presentat sie nat en los limits del Priorat de Catalunya

= Item sian interrogats si lo dit presentat sia estat Religios profes de altra Religio

= Item sian interrogats si saben que lo dit presentat estiga obligat en algun gran deute

= Item sian interrogats si saben que lo dit presentat hagi tractat matrimoni y consumat per copula carnal

= Item sian interrogats si saben si lo dit presentat hagi comes homicidi algu

= Item sian interrogats si saben si lo dit presentat sia de bon enteniment vida fama y costums

= Item sian interrogats si saben si lo dit presentat, los pares, avis y avias, hagen exercit algun art mecanich.

= Item sian interrogats si lo dit presentat los pares, avis y avias, hagen pres alguns Bens de la Religio de Sant Joan.»

Podem observar com la llista d'aquestes preguntes és més completa que la indicada per Salvà,²⁵ malgrat aquí no es faci referència a la necessària complexió robusta del pretendent, sino al seu bon enteniment, vida, fama i costums. En particular, i des de l'òptica actual, ens criden l'atenció algunes d'elles: la llegitimitat de la filiació del pretendent en relació al genuí i cert matrimoni dels seus pares i avis, i el qualificatiu de *gent de semblant mala classe* referit als jueus, conversos, sarrains, i mahometans. També, com exercir o haver exercit ofici "d'art mecànic" entre els ascendents del pretendent era una causa de rebuig.

En total comparagueren d'ofici un total de 12 testimonis: 6 amb el tractament de *honor*, 5 preveres i un notari. La mitjana d'edat es situà al voltant dels 57 anys, el més jove de 43 anys i el més vell de 81. Pel que fa a Pollença, i almenys en dos casos, els testimonis són veïns de possessions més petites, colindants amb Son Axartell.

A Pollença

Foren escullits 6 testimonis d'ofici, tots naturals de Pollença: Andreu Corró, notari, habitador de Pollença, de 56 anys d'edat; l'honor Llorenç Serra de la possessió de

²⁵ J. SALVA: *La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra turcos y berberiscos en los siglos XVI y XVII*, 13-14.

Son Roger,²⁶ de 60 anys d'edat; el reverent Jaume Cànaves, prevere Vicari de l'esglèsia parroquial de Pollença, de 62 anys; l'honor Antoni Roger, de 43 anys; l'honor Bartomeu Cerdà Canaver, de 48 anys, i l'honor Mateu Vila de la possessió de Binimaymó,²⁷ de 57 anys.

A Alcúdia

La continuació del procés en aquesta ciutat a partir del 30 de setembre fou deguda a que els testimonis de Pollença havien manifestat que l'àvia paterna del pretendent, Francina Joan, era natural d'Alcúdia:

Mes quant als xxx dies del dit Mes de Setembre de dit 1686 los dits Señors Comissaris ab lo secretari substituït del Notari infrascrit se constituïren y conferiren personalment en la fidelíssima Ciutat de Alcudia per quant Francina Joan avia paternal de dit pretendent es natural de la dita Ciutat y alli prossehiren en la recepció de testimonis interrogant aquells per lo pre incertats interrogatoris

Els testimonis escullits d'ofici foren en aquest cas quatre, tots ells naturals d'Alcúdia: el reverent Agustí Castell, prevere Dr. Teòleg beneficiat en l'esglèsia parroquial de la *fidelíssima* Ciutat d'Alcúdia, de 47 anys d'edat; l'honor Jaume Lahirent, de 62 anys; l'honor Pere Onofre Roger, de 52 anys, i el reverent Francesc Cugullada, prevere Dr. Teòleg beneficiat en l'esglèsia parroquial d'Alcúdia, de 47 anys d'edat.

A Ciutat de Mallorca

Poc més d'una setmana després, els comissaris es traslladen a Ciutat per continuar els interrogatoris, puix que segons alguns dels testimonis, l'àvia materna, Maria Campos, n'era natural.

e apres als deu dias del mes de Octubre de dit any 1686 haventse conferits y constituïts personalment en la Ciutat de Mallorca lo dits Senyors Fra Nicholas Abri Descallar y lo Reverent Barthomeu Coll Prevere Prior ab intervenció del Notari infrascrit per efecte de rebre informació del quarto de Maria Campos avia maternal del pretendent per haver entes fonch natural de esta Ciutat de Mallorca y en dit lloch procehiren dits Señors Comissaris en la recepció de testimonis interrogant aquells per los mateixos interrogatoris de sobre incertats

En aquest cas, els testimonis d'ofici foren només dos: el reverent Joan Aleix, prevere beneficiat en l'esglèsia parroquial de Santa Eulària, natural de Ciutat, de 81 anys d'edat, i el molt reverent senyor Guillem Guixar, prevere Dr. Teòleg beneficiat de l'esglèsia Catedral de Mallorca, de 69 anys d'edat.

²⁶ Apodat *fava*, apareix citat també a l'expedient del fideïcomís de Son Axartell com a veï (ABD 1173), a mitjans del segle XVII. Encara que avui existeix Ca'n Rotger, probablement donà nom a la petita possessió veïna que es coneix avui en dia com Ca'n Fava, colindant pel nord amb Ca'n Axartell. En el repartiment del districte de Pollença formava part de l'alqueria Beni-Creixens (M.ROTGER: *Historia de Pollensa*, I, xiv)

²⁷ Actualment Binimaymó correspondria a la possessió de Son Vila, que fa partió amb Ca'n Axartell i també amb Ca'n Fava i Ca'n Rotger (ABD 1147). És probable que sigui l'alqueria Aben-Maymon que figura al repartiment del terme de Pollença (M.ROTGER: *Historia de Pollensa*, I, xiv)

Les respostes dels testimonis

Presten jurament tots ells amb la fórmula afegida de "prometre dir veritat". Però podem observar com la manera de jurar dels testimonis és diferent pels religiosos: mentre que els seglars juren a Jesucrist sobre la creu de vuit puntes de l'hàbit del Comenador, en presència i assistència de l'altre comissari, els preveres juren només *in verbo sacerdotalis*.

En general, les respostes a les mateixes qüestions són breus, força semblants i sempre a favor, o almenys fent constar "no saber res en contrari" sobre la pregunta formulada.

Tots els testimonis manifesten conèixer força la família March de Binitiger i els Axartell, per notorietat local o per haver-los tractat personalment, fins i tot fora de Pollença, amb l'excepció de l'àvia materna, Maria Campos, casada amb Jaume Axartell, ciutadà militar. Aquesta era filla del notari Miquel Campos de Ciutat i de Gabriela Ciurana de Petra, però cap dels testimonis en fa menció a l'expedient, acceptant-se d'alguna manera implícitament la seva nissaga²⁸, i de la justificació de la instrucció de proves a Ciutat. En algun cas, el testimoni manifesta no conèixer el pretendent Francesc March degut a la diferència d'edat entre ells; no obstant el declarant manifesta estar-ne assabentat de les qualitats "de pacífic, de bon enteniment, vida i costums" o les assumeix per defecte en raó de conèixer la seva família. En particular, en relació a la quarta pregunta, és comuna la declaració:

son tinguts y reputats per limpios de las manchas que anomena lo interrogador y tal es la veu y fama publicha en esta Vila

En relació amb aquesta mateixa pregunta cap dels testimonis fa referència, si més no per referències de tercers, a un procés instat pel Sant Ofici contra l'avi patern del pretendent, Jaume Axartell i Cànaves de Mosso, uns cinquanta anys abans, no per raons de persecució religiosa, sino per ser sospitós en la mort de Pere Jordi Alemany, familiar del Sant Ofici, d'una arcabussada, el 23 de febrer de 1635.²⁹ De resultes d'aquest procés, dit Jaume Axartell, ciutadà militar, fou condemnat a l'entrega temporal dels fruits de Son Axartell.³⁰ Això afectà durant una vintena d'anys als qui percebien censals, que es

²⁸ Es tractava també de mà major, amb béns a Sòller. En efecte, Miquel Campos figurava aleshores a Sòller amb un capital de 10463 lliures. El seu fill Antoni figurava a Pollença amb 6798 lliures de les quals corresponien 3400 lliures en bens agraris a Sòller. (M. FERRER FLOREZ: *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca*, Palma, 1974, II, 476, 489. A l'arxiu Danús hi figuren albarans i alguns actes sobre propietats dels Campos a Sòller, heretat segurament de Maria Campos.

²⁹ Arxiu Diocesà de Mallorca (A.D.M.), Llibres Sacramentals de Pollença, Defuncions 1605-1639, 1/90-D/2.

³⁰ Fou-li imposat pagar 1000 £ (ABD 1168) i probablement també desterrament, malgrat no n'hem trobat d'això últim constància documental explícita, excepte que visqué molt de temps fora del Regne de Mallorca (el 1654 tenia el grau de tinent, vivint a Barcelona). Del llibre d'albarans de Jaume Axartell, en anotació del 15-3-1636, consta com la Inquisició mana cobrar 118£ 6s. del dipòsit de l'arrendament de Son Axartell:

Nos los Inquisidores Apostolicos contra la heretica Pradad. y apostasia en la Ciudad y Reyno de Mallca. e Islas adyacentes de todo este nuestro distrito por auctoridad appca. mandamos al noble D. Juan Sunyer receptor deste Sto. Oficio que del deposito esta en su poder del arrendamineto de la possession de Jayme Axertell de la vila de Pollenca pague a Sebastián Llodra Alcayde de las carceres deste Sto Officio ciento y diez y ocho libras seis sueldos es a saber al dicho Alcayde secenta libras por las guardas personales que de dia y noche ha echo (sic) a los presos inculpados en la proditoria muerte de Pedro Jordi Alemany familiar del Sto. Officio y sinquenta y ocho libras seis sueldos a los secretarios y otros ministros por sus derechos así processales como personales pertenecientes ala dicha muerte

veien obligats a dirigir les seves peticions de cobrament i queixes a l'inquisidor del Sant Ofici, i fins i tot portà a diversos concursos de creditors i a la posta de Son Axartell en subhasta pública, encara que finalment no entrà en execució.³¹

En relació a l'exercici d'oficis amb mala reputació, cal observar com la condició de pagesia benestant no ho era, ans bé constituïa un motiu de lloança per la majoria dels testimonis. Les respostes són més extenses en aquest punt. Per exemple:

no haben exercit ningun art mecanich ans be sempre los he vist viure opulents en las suas terres posseheixen en la present vila» (...) «e dix no se tal cosa antes be los he vist viure sempre lucidament en los bens tenen en la present Vila» (...) «e dix no se tal cosa ans be sempre los he vist viurer de sos bens» (...) «sempre los he vist viurer lucidament en las suas terras y ocupar puestos de la Vila» (...) «e dix ni el pretendent ni sos majors may han exercit tals officis ans be sempre los he vist viurer opulents en las suas terras com a pagesos» (...) «e dix no se haben exercit ningun art mecanich ames be pagesos de los mes lucidos de Pollensa» (...) «e dix tenen Antiguidat de pagesos Idalgos lo mes lucit de la part forana

Del peu de la declaració de cada testimoni en podem deduir el seu grau d'instrucció: en efecte, quan manifesta no saber escriure (quatre dels testimonis, tots ells amb el tractament de "honor") firma amb un senyal sobre la creu de l'Orde.³² En totes les declaracions firmen també els comissaris.

Les certificacions dels comissaris instructors

Acabada la fase de prova, l'expedient conté les conclusions dels comissaris en relació als interrogatoris efectuats, fetes el 21 d'octubre, és a dir, onze dies després d'acabada la instrucció de les proves. En els texts d'ambdúes declaracions, gairebé idèntics, els instructors fan constar la manca d'inconvenients contraris a l'acceptació del pretendent, recomenat-ne doncs explícitament la seva admissió:

Jo fra Nicholas Abri Descallar altre dels Comissaris de les presents proves del Dt. Francesch March y Axartell Mallorquí per obtenir lo habit y Creu de Frare Capella Conventual de Nostra Sagrada Religio certifique ... que aquellas son fetas ab tota diligencia y cuidado com formantnos entot alo stil de Nostra Sagrada Religio y inseguint lo orde sens ordena en las lletras de Commissio de la Em^a lo Sr Gran Mestre y Vd^o Concell que nos foren presentades y per quant en vista dela informacio havem rebut nose ha trobat cosa en contra de la dita Nra Sagrada Religio statuts y novas ordinacions de

conforme la quenta hecha por menudo que con esta y su carta de pago seran bien dadas dada en la Inquisición de Mallorca á 15 de Marzo de 1636. (ABD 1156.)

Vuit anys després es segueix trobant constància documental de les indemnitzacions:

Jo Llorens Busquets notari dich que som satisfet y pagat de la Sra. Maria Axartell y Campos muller del Señor Jaume Axertell absent del Regne pagant per la Sra Joana Bàrbara Alemany y Catala del salari de un acte que en mon poder firmaren en favor de dita Sra Alemany y Catala dita Sra Maria y la Sra Joana Axertell y Canaves V^o als 6 Juny 1643 ab que prometeren ditas Sras Axartells pagar tots los gastos causats y que se porien causar en la Causa aportada en el S. S. C. de la Sta Gnal. Inquisitio contra dit Jaume Axertell y guardar per ells indemne dita Sra Alemany fet als 14 de Janer 1634. (ABD 1156). El 1654, ja casada la seva filla amb Miquel March, encara trobem l'assumpte inconclús.

³¹ Tot aquest assumpte generà nombrosa documentació, que compren des de 1637 a 1654 (ABD 1169.)

³² *...et quia dixit scribere ne sire Signum Santissime Crucis manu propria signavit.*

aquella que impesca noser enmes per frare Capella Conventual de Nron habit y Religio perço las passo per bonas y validas sens que hi hage ningun genero de suspita y so de parer sia admes per frara Capella Conventual de Nron habit y religio y aques es lo meu parer de que done fe firmo de la propia ma y sello de mes armas en Mallorca al 21 de Octubre de 1686

Fra Nicholas Abri Descallar

Locus -----Sigilli-----Comissari

Jo fra Barthomeu Coll prevere Prior altre dels Comissaris de las presents provas del dit Barthomeu (sic) March y Axartell Mallorquí per obtenir lo habit y creu de frare conventual de nra Sagrada Religio certifico ... que aquellas son fetas ab tota diligencia y cuidado conformantnos entot alo stil de Nra Sagrada Religio y inseguint lo orden sens hadonat en lletres de Comissio de la Em^a lo Sr Gran Mestre y Vd^o Concell que nos foran presentadas y per quant vista delas informacions havem rebut no se ha trobat cosa en contra de la Nra Sagrada Religio statuts y novas ordinacions de aquella que impesca no ser admes per fr. Capella Conventual de nostron habit y religio per ço las passi per bonas y validas sens que y hage ningun genero de suspita y so de parer sia admes per fr. Capella Conventual de nostron habit y religio y aquest es lo meu parer que dono fe y firmo de la propia ma y sello ablo sello de mas armas en Mallorca als 21 de Octubre de 1686

fra Barthomeu Coll prevere Prior

Locus-----Sigilli-----Comissari»

La deliberació del Capítol provincial de Catalunya

Havent rebut l'expedient, el 14 de maig de 1687, gairebé set mesos després, es reuní el Capítol Provincial del Priorat de Catalunya a la seva seu, al carrer de la Riera de Sant Joan de Barcelona, per decidir sobre la causa. Hi assistiren els comenadors fra Feliciano Sayol de Dermens, rebedor y lloctinent del Gran Prior de Catalunya fra Arnau de Serralta,³³ i fra Josep de Vilallonga de Tortosa, i fra Ignasi Sala i de Miralles, Prior de Palau, fra Jerònim Benanayre Prior de Riusech,³⁴ i fra Anton Aristor, Comensal³⁵ de l'esglèsia de Sant Joan, a més del notari Pere Lloses.

En aquest acte, el lloctinent Sayol donà compte de la recepció de l'expedient. De manera minuciosa, es descriu que havia arribat en una plica fermada amb fil de cusir, adreçada a l'Assemblea del Priorat de Catalunya. Es detalla com el notari Pere Lloses procedí a obrir la plica, vegent que contenia el procés de proves del pretendent Francesc March i Axartell, i que, per ordre del Capítol, procedí a llegir la butlla del Gran Mestre. Seguidament, es dona compte de les certificacions dels comissaris instructors,

³³ El mallorquí fra Arnau de Serralta havia estat nomenat el 1680 pel Gran Mestre Nicolau Cotoner com a lloctinent seu (J. SALVA: *La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra turcos y berberiscos en los siglos XVI y XVII*, 325).

³⁴ Probablement amb parentiu amb el Vicecanceller de l'orde, fra Gaspar de Benanayre, la signatura del qual era al peu de la butlla que manà l'inici de l'expedient.

³⁵ Beneficiat o prebendat amb dret de participació a taula i a fer refeccions monàstiques.

autenticades pels seus respectius segells, firmes, i formes solemnes. A continuació, es procedí a la discussió i a la votació, prèvi jurament de no revelar el contingut del que venia escrit en l'expedient, sempre d'acord però amb els manaments i estatuts de l'Orde. La votació es feu fent servir glans, i no apareguent cap discrepància, es procedí a donar per bones les proves contingudes a l'expedient, decisió supeditada en tot cas a la voluntat final del Gran Mestre i del seu Consell.³⁶ Finalment es procedí a remetre a Malta una còpia de l'expedient juntament amb una còpia del present acte.³⁷

L'expedient acaba amb la certificació que sobre l'acte feu el notari, en llatí. La transcripció del text corresponent a la reunió i deliberació en aquesta part del procés és tal com segueix:

Sie a tots cosa manifesta com lo any de la Nativitat de Nostre Señor 1687 als catorse dies del mes de Maig de dit any convocat y congregat lo Molt Ilustre y Venerando Capítol Provincial de los Ilustres y Nobles frares Capellans del Orde y Milicia de la Sagrada Casa y Hospital de Sant Joan de Hierusalem del Venerando Priorat de Catalunya dins les Cases del mateix Priorat situades en la present Ciutat de Barcelona en lo Carrer de la Riera de Sanct Joan en la forma acostumada en la qual convocacio entrevingueren y foren presents los Ilustres Fra Don Feliciano Sayol de Dermens, recibidor y llochinent del Molt Ilustre Señor Fra Don Arnau de Serralta Gran Prior de Catalunya= Fra Don Joseph de Vilallonga de Tortosa Comenadors, Fra Ignasi Sala y de Miralles Prior de Palau, Fra Geronim Benanayre Prior de Riusech y Fra Anton Aristor Comensal de la Ig^a de Sant Joan de la present Ciutat, lo dit Ilustre Señor llochinent Fra Don Feliciano Sayol presenta a dit Vend^o Capítol Provincial una plica closa y al rodedor della ab fil cusidor lo sobre scrit de la qual venia dirigit ala Veneranda Asamblea del Molt Ilustre Priorat de Catalunya {Barcelona} de la Religio de Sanct Joan de Hierusalem rabut la qual plica en lo modo dal dit present acta de manament de dit Vd^o Capítol Provincial per mi Pere Llosas Notari y Secretari de aquell fonch oberta y desclosa y se veu dins de aquella contenia lo proces de proves del Dt Francesch March y Axartell Mallorqui per obtenir lo habit y Creu de frare Capella Conventual de dita Sagrada Religio fet y culminat per lo Ilustre Señor Fra Nicholas Abri Descallar y per lo Rnt fra Barthomeu Coll Prior de Pollensa Comissaris elegits y anomenats per lo Eminentissim Señor Gran Mestre de dita Sagrada Religio ab Butlla Magistral dada en Malta als vintidos de Juny prop passat, lo qual axi mateix de manament de dit Vd^o Capítol Provincial fonch llegit per mi dit Pere Llosas y aquell ohit y ben entes per dit Sñor llochinent y demes señors en dit Vd^o Capítol Provincial assistints, y tambe vistas las relacions de dits Señors Comissaris al peu de dit proces de llurs propias mans firmadas y celladas ab llurs sellos acostumats y demes solempnitats despedides, dit Ilustre Señor Llochinent y Vd^o Capítol Provincial agut primer entre ells madur colloqui y prestat lo solit jurament de no revelar lo contingut en dit proces servant empero les ordinacions y statuts de llur Sagrada Religio ab scrutini de bellotas ni nou

³⁶ La decisió sobre l'admissió estaria enregistrada segons la catalogació de la documentació de l'Orde de J. GALEA: *op. cit.*, als llibres del Consell, a la Secció II (Arxiu 73-254): *Libri conciliorum, 1459-1797*. Els originals estan als arxius 73-167, mentre que les signatures 168-195 són còpies. Els registres dels *Libri conciliorum* registren les transaccions del Consell de l'Orde sobre promocions, pensions i admissions a l'Orde.

³⁷ Estaria enregistrada a la Secció IX (Arxiu 1200-1648): *Correspondència, 1530-1798* Arx. *Libri epistolarum 1586-1798* de la Llibreria Reial de Malta (*cf.* J. GALEA: *op. cit.*)

discrepant passaren y donaren per bones les dites proves fetes del llinatge del dit Francesch March y Axartell en frare Capella Conventual de dita Sagrada Religio, si empero a Sa Eminencia lo Gran Mestre y ha (sic) son Sacro Concell aparexera la admissio, o, repulcio, manant a mi dit Pere Llosas Notari y Secretari predit que totes las sobre ditas cosas per son orde continuas y de aquellas juntament ablo proces de ditas provas copia remeter a Sa Eminencia lo Gran Mestre al Ilustre Priorat de Catalunya, totes les qual cosas foren fetes en la present Ciutat de Barcelona dins las casas de dit Priorat y en la ... del Vd^e Capitol Provincial Die Mes y Any sobredit

Un cop aprovada l'admissió, el novici quedaria obligat a romandre en comunitat abans de la recepció definitiva. Transcorregut l'any de prova, tenia lloc la solemne cerimònia d'admissió. El novici es presentava davant l'altar vestit amb hàbits seculars i portant una espelma encesa en una mà, i després d'haver oït missa i combregat es dirigia al Gran Mestre demanant-li ésser admès. En resposta, aquest li exposava els deures a que s'obligava. Després, el novici prestava jurament de no pertànyer a altre orde, no ser esclau, ni ésser perseguit per deutes, no haver contret matrimoni ni celebrat esponsals. Feia seguidament els vots d'obediència, de pobresa i castedat, i a continuació se li imposava el mantell de l'Orde i la creu sobre el pit, rebia l'òscul del Gran Mestre, i era finalment abraçat pels cavallers presents com a nou germà.³⁸

No en tenim més notícia des d'aleshores, excepte que fra Francesc March tingué la desgràcia de morir jove, als trenta anys, portant-ne escassament deu com a frare capellà de l'Orde de Malta, estant embarcat a Xipre. Al registre parroquial de Pollença, el 24 de juliol de 1696 es va escriure:³⁹

Fra Francesch March, fill de Miquel y de Joana Axartell, de l'Orde de Sant Joan, morí en la ciutat de Zipra, a una "Esglesia de grecs", fet conegut per unes cartes que van rebre els seus parents.

La seva mort quedà enregistrada també amb una entrada al llibre de memòries de sa mare,⁴⁰ on podem llegir, a continuació de l'anotació de baptisme:

hagué nom Francesch, el qual fonch religiós de Sant Joan de Hierusalem y essent pre. annant embarcat en les galeres morí y fonch enterrat en la Ciutat de Cipre. Anima eis in pace requiescat.

Sumari i conclusions

Hem presentat un expedient de proves de la segona meitat del segle XVII per a nomenar un frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan, disseccionant-ne les seves parts i relacionant-les amb altres fonts documentals públiques i privades. L'expedient es forma en el context històric del Priorat de Pollença, sota la dependència jeràrquica del Batlliatge de Mallorca i del Gran Priorat de Catalunya, dintre de la "llengua" d'Aragó.

³⁸ J. SALVA: *La Orden de Malta y las acciones navales españolas contra turcos y berberiscos en los siglos XVI y XVII*, 13-14.

³⁹ A.D.M., Llibres Sacramentals de Pollença, Defuncions 1605-1639, I/90-D/6.

⁴⁰ *Llibre de memòries de Joana Axartell*, ABD 1146, 102.

En resum, observem com el pretendent sol·licita la seva admissió als caps del Gran Priorat en el que és nat (el de Catalunya, del que depèn jurisdiccionalment el Priorat de Pollença), com la petició és elevada al Consell de l'Orde amb seu a l'illa de Malta, com s'emet una butlla per part del Gran Mestre dirigida al batlliatge de Mallorca, aportada pel germà del pretendent, en la que es nomenen comissaris als efectes a dos membres del batlliatge ordenant-los iniciar tot un seguit d'estrictes interrogatoris sobre el pretendent i la seva nissaga. Finalment, els resultats són sotmesos a l'aprovació del Gran Mestre i del seu Consell, amb el vist i plau previ del Gran Priorat de Catalunya, i així el pretendent obtindria l'hàbit de l'orde, encara que l'expedient no dona més dades sobre això últim.

Cal destacar, per una part, que tot i la sol·licitud amb personació del propi pretendent, la iniciació de tot el procés es fa a instància del propi Gran Mestre amb la referendació del seu Consell, per intermediació del germà del pretendent. Desconeixem si aquest procediment pot considerar-se normal ja que, malhauradament no hem tingut a l'abast altres expedients similars ni fonts que en donessin detalls o servissin de comparació. En qualsevol cas suposa un grau d'influència gens menyspreable, sobretot si tenim en compte que el Gran Mestre erà italià, i que caldria esbrinar tal vegada a partir d'una recerca documental al propi arxiu de l'Orde, en particular, i possiblement, en els *Libri epistolarum*.

Per altre, pel que fa al context social, el pretendent és un fill no hereu d'una família força representativa de la pagesia benestant de Pollença de l'època, la qual, almenys en una de les quatre branques, trobem emparantada tres-cents anys enrera, amb llinatges de *provada noblesa* de Ciutat. Com assenyala M. Ribas de Pina,⁴¹ la sol·licitud de l'hàbit dels Hospitalers per part de famílies que s'anaven incorporant a la noblesa per als seus fills fadrísters i el seu ingrés a l'Orde venia a constituir una mena de revàlida de la seva carta d'hidalguia degut al rigor que s'exigia a les proves, portades a les vuit branques, fins a cent anys enrera. En aquest sentit, en el context de l'expedient estudiat, podem observar com les proves es porten només a les quatre branques del pretendent.

Tot i que, dins l'abast de la documentació privada consultada, no sembla que hi hagués realment i estricta cap impediment en contra del que entenem era l'esperit i rigor de la "puresa i consanguinitat" que es tractava de provar amb les dotze preguntes formulades als testimonis, existien fets dins l'entorn familiar del pretendent, que sembla haurien d'haver tingut un cert pes en contra, que es silenciaren del tot, com ara el contenciós amb el Sant Ofici per raó d'implicació en homicidi i les relatives dificultats econòmiques, tot i que ja superades trenta anys enrera, de l'avi matern i de la mare del pretendent per fer front per una part a la sanció i per altre a les obligacions de la seva hisenda amb els censalistes i creditors públics.

Hem constatat també com aleshores existien alguns antecedents recents d'una relació prèvia amb l'Orde en l'entorn pròxim del pretendent. Així, per exemple, vint-i-sis anys abans, el 1660, trobem com Jaume Axartell, avi del futur pretendent Francesc

41 *Libre de memòries de Joana Axartell*, ABD 1146, 102.

March, es cuidava d'enviar una partida de baptisme i alguns queviures al seu nebot Gabriel Cànaves i March que vivia a Malta.⁴²

Tenim constància d'altres pollencins que professaren també l'hàbit de l'Orde a través de les inscripcions en els registres de defuncions,⁴³ com també apareixen membres en altres poblacions a la mateixa època,⁴⁴ malgrat que possiblement no és aquesta una font exhaustiva.⁴⁵ Tampoc sembla ser-ho Ribas de Pina quan relaciona una llista de cavallers que pertanyeren a l'Orde de Sant Joan en la qual no hi figuren ni Francesc March ni els altres citats, com tampoc alguns dels llinatges previament citats per dit autor com pertanyents.⁴⁶

En qualsevol cas, és un fet documentat que durant el segle XVII a Pollença hi havia una forta endogàmia entre les principals branques de la mà major: els March, els Martorell, els Cànaves i els Axartell, en l'entorn de la qual es propicià l'ascens de diversos pollencins a alts càrrecs de l'església i de l'Orde de Malta. Per exemple, cal destacar a Joan Baptista Desbach i Martorell (1617-1688) Inquisidor General del Regne de Mallorca, Bisbe d'Urgell i Copríncep d'Andorra, i el Gran Prior i Bisbe de Malta fra Jaume Cànaves i March (1653-1721).⁴⁷ Amb la documentació emprada hem constatat

⁴² Gabriel Cànaves i March era fill d'Antoni Cànaves de Mosso i de Joana March, germana de Miquel March i Joan i per tant cosí germà del futur pretendent Francesc March i Axartell per part de pare. Per altre banda, Antoni Cànaves de Mosso era germà de Joana Cànaves de Mosso amb qui casà Jaume Axertell en segones núpcies. L'estiu del 1660 Jaume Axartell anotà al seu diari: "al 28 Juiiol 1660 pagí a M^o Joan Farrer notari 1 £ 3 s per traure al batisma de Gabriel Caneves per enviar a Malta mes per al patro Antoni Blasco lie enviati a Malta 12 peces de formatge y une sallera de taperes que tot costava 8 £ 12 s y allo fonch als 9 Agost 1660 (...)", *Llibre de memòries de Jaume Axartell*, ABD 1144.

⁴³ Al registre de defuncions de Pollença consta com a primers d'abril de 1699 arribà notícia de Malta de que pel mes de novembre de l'any anterior havia mort "fra Pere March, fill de Pere, natural de Pollença, religiós de l'Orde de Sant Joan de Jerusalem. Se sap pel Rnd. Prior de la Parròquia fra Barthomeu Coll prev. que ha tingut carta del Molt Rnd. fra Pere Via prev. i Prior de l'església de Sant Joan de Jerusalem a Malta, datada el 13 de desembre de 1698", A.D.M., I/90-D/6; *cf.* ANTON PUJOL BERTRAN: *Aspectes sanitaris de Pollença. Segle XVII*, Anuari Ajuntament de Pollença Any III n^o2, agost 1992, p. 90.

⁴⁴ Per exemple, a Porreres; en una recerca casual, hem trobat a Antoni Nebot del Puig, de la mà major de Porreres, que fou Comenador de l'Orde de Sant Joan. En tenim notícia per una carta datada a Malta el 24 de setembre de 1632, que figura inserida a la plana de la inscripció de defunció, en la qual el Comenador de Malta fra Francesc Anglada comunica la mort al rector de Porreres el Dr. Francesc Llompart i li manifesta l'obra pia deixada pel finat. (Parròquia de Porreres, *Liber Mortuorum* Tom V 1634-1657.)

⁴⁵ Les anotacions, generalment als efectes de cumplir la manda pia del difunt, enregistren els qui efectivament n'havien feta i se'n tenia constància del seu òbit, però no corresponen necessàriament a persones nascudes a la localitat. Per exemple, al registre de defuncions de Porreres trobem el 10 de desembre de 1655 la de fra Berenguer d'Oms Comenador de Sant Joan (ibidem, p. 289 vta.). No obstant això, de vegades s'anota la defunció del membre de l'Orde sens fe referència a la seva manda pia (vegi's per exemple la nota núm. 43 i la del propi fra Francesc March.)

⁴⁶ El propi M. RIBAS DE PINA: *op. cit.*, a la *Lista de los caballeros mallorquines que han pertenecido a la Orden de San Juan, tomada del manuscrito de D. José Desbrull y Boil de Arenós*, B.S.A.L. Vol. XXI, pp. 290, adverteix que algunes de les dades de la llista poden ser qüestionables, en particular les extretes del *Nobiliario Mallorquin* de J. M. BOVER (Palma, 1850). En aquest sentit, vegi's com alguns dels llinatges citats inicialment (p. 245) no apareixen després a la llista detallada. Caldria interpretar la no aparició d'alguns llinatges com que la llista esmentada fa referència únicament als membres que portaven armes i no pas als capellans; existeix algun grau de confusió pel que fa a denominar "cavallers" a tots ells (*cf.* M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, II, 10), o només als portadors d'armes (*cf.* A. LE-SENNE: *Canamunt i Canavall*, Palma, 1981, 36.) En aquest sentit, vegi's com el propi text de l'expedient, al començament, es refereix a fra Nicolau Abri Descallar com Cavaller mentre que es refereix a l'altre comissari fra Barthomeu Coll com prevere capellà.

⁴⁷ El Bisbe Joan Baptista Desbach i Martorell fou Vicari General del Bisbe de Mallorca D. Pedro Manjarres de Ileredia (1662), i Consultor (1659), Jutge de bens (1660), Ordinari (1670) i Promotor fiscal (1672) del St. Ofici, Inquisidor Major del Regne de Mallorca i Bisbe d'Urgell i Copríncep

com l'ascendència, almenys en el cas dels Axartell, no és limitava exclusivament a l'entorn de la mà major de pagesia benestant local, sino que estava relacionada d'antuvi (s. XIV) amb llinatges no comuns a l'entorn local.

En aquest sentit, podem veure com l'ambient social de la família del pretendent no es limita a una mà major estrictament local sino que, en el ventall de la primera meitat del segle, trobem en ella, almenys parcialment, tot un seguit de parentius encadenats amb estaments nobles o de recent ennobliment, tant de la part forana com de Ciutat,⁴⁸ la qual cosa de pas ens mostra un cop més com en aquests anys els membres enriquits dels estaments inferiors s'integren dins els grups superiors.⁴⁹

Malauradament,⁵⁰ en el moment d'escriure aquest text, no hem pogut establir amb total certesa el parentiu de Francesc March i Axartell amb el Bisbe Desbach i Martorell ni amb el Bisbe de Malta fra Jaume Cànaves i March, tot i que amb les dades emprades en el context que hem analitzat sembla força probable⁵¹, en particular amb aquest últim, i que hipotèticament podrien ajudar a establir la verisimilitud d'una influència en la decisió del Gran Mestre d'ordenar l'inici de l'expedient.

d'Andorra (1681). Protegí estretament a fra Jaume Cànaves i March (1653-1721), futur Gran Prior i Bisbe de Malta, fill il·lustre de Pollença i de Palma. (M. ROTGER: *Historia de Pollensa*, pp. 245-255.)

⁴⁸ Per exemple, la branca materna del pretendent Francesc March, els Axartell, emparentada com ja s'ha dit amb els Brondo des del segle XIV (vegi's nota 18). Per altre, l'àvia paterna era un Joan, dels Joan d'Alcúdia, privilegiats pel rei Carles V pels serveis prestats durant les germanies (J. M. BOVER: *op. cit.*, p. 207); a la vegada, trobem a una d'aquests Joan, Elisabet Joan, com cunyada de Francesc Llompart, doctor en drets, de la mà major de Porreres, net de paraire, mort assassinat el 1644 en un de tants incidents entre Canamunt i Canavall (A. CAMPANER: *op. cit.*), i al seu tom cunyat del famós mercader Joan Mir, originari de Sa Pobla, que aconsegueix un ràpid cavalleratge pels serveis econòmics prestats al rei Felip IV (J. M. BOVER: *op. cit.*, p. 233; J. ALZINA, C. BLANES, P. PIOL, A. LE-SENNE, A. LIMONGI, A. VIDAL: *Història de Mallorca*, II, Palma, 1994, 51), i com una filla d'aquell, Onòfria Mir casa amb Priam de Villalonga i Brondo, nebot del Batlliu fra Guillem Brondo i Zaforteza, que presideix l'expedient, descendents a la vegada i finalment d'una Axartell, com ja s'ha dit (ABD 1164).

Sense pretendre ser exhaustius, encara és possible trobar més relació amb l'Orde: per exemple trobem a Francina Joan, filla de l'abans esmentada Elisabet Joan d'Alcúdia i d'Andreu Mesquida de Porreres, aquest últim a la vegada concunyat de Francesc Llompart, casada amb Alfons Dusay i Despuig, capità de guerra de Porreres, un dels cavallers que participen en l'estatut de 1647 al Born de Ciutat en ocasió de la pau entre Canamunt i Canavall (A. CAMPANER: *op. cit.*) un parent dels qual, Bartomeu Dusay, veiem al segle XVI, com a cavaller de Malta i capità d'una de les sever galeres (J. M. BOVER: *op. cit.*, p. 154; M. RIBAS DE PINA: *op. cit.*; B.S.A.L. Vol XXI, pp. 228, 337.)

⁴⁹ J. ALZINA: *et al.: op. cit.*, p. 46.

⁵⁰ La informació donada per M. ROTGER: *Historia de Pollensa* sobre l'ascendència de dits varons il·lustres és escassa. Per altre part, els *Llibres Sacramentals de Pollença, Naixaments, 1/90-B/3 i B/5, Arxiu Diocesà de Mallorca*, que correspondrien a les respectives dates de naixement no es trobaren disponibles per consulta degut al seu pèssim mal estat, com tampoc estava enllestida la seva versió en microfilm.

⁵¹ En particular, vegi's com una Martorell, Joana Martorell de Pedruxella, fou la padrina de fonts del pretendent Francesc March i Axartell, i com el reverent Gabriel Martorell i Axartell, cosí tant del pare com de la mare de Francesc March, va ser Vicari General de D. Pedro Manjarres de Heredia, el mateix bisbe que havia nomenat, el 1662, Vicari General al futur Bisbe Desbach i Martorell.

RESUM

En aquest treball s'estudia un expedient de la segona meitat del segle disset, un manuscrit pertanyent a un arxiu privat, que descriu el procediment seguit per a nomenar a un jove mallorquí benestant com a frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan de Malta. Se'n descriuen i analitzen les passes formals que es següeren en el procés, relacionant-les amb altres fonts documentals públiques i privades.

ABSTRACT

This work is a study of a file of the second half of the 17th century, a manuscript belonging to a private archive, which describes the procedure followed for the appointment of a wealthy majorcan young man as conventual chaplain friar of the Order of Saint John of Malta. The formal steps that were performed in the process are described and analyzed in relation to other documental sources both public and private.

Las porcelanas chinas de ca'n Bordils de Palma

ELVIRA GONZALEZ GOZALO

A modo de introducción

El estudio de esta porcelana se ha llevado a cabo a instancias de una invitación a esta autora realizada por Magdalena Riera, directora del control arqueológico de urgencia de Ca'n Bordils, en la calle del arco de la Almudaina nº 9 de Palma.

Dado el carácter excepcional del hallazgo y lo interesante del mismo, ha sido posible extrapolarlo del contexto general de la memoria de excavación, teniendo en cuenta además que el resto del conjunto cerámico, de diversa procedencia y extraordinariamente numeroso, tardará algún tiempo en ver la luz.

Este pequeño avance consta del estudio descriptivo de 3 piezas muy fragmentadas de porcelana, formadas por un juego de tacita y plato decorados en azul sobre blanco, y un platillo de la "familia rosa", de fines del s. XVII y principios del s. XVIII, respectivamente, procedentes de los talleres de Jingdezhen en la provincia de Jiangxí, en China.

El estudio de una marca, en la base de la taza, ha orientado la cronología del hallazgo en época del emperador K'ang-Hsi (1662-1722) de la dinastía Ch'ing; una etapa histórica marcada por el mercado de exportación china de porcelana (fuertemente impulsada hacia Occidente a principios del siglo XVII por las "Compañías de Indias"), y con algunas de sus piezas realizadas ex-profeso para el uso y gusto de los europeos.

La presencia en Palma de tales objetos debe interpretarse como una muestra de las dimensiones de dicho mercado y la gran propagación de una moda a la que sucumbió sin embargos la burguesía europea de la época, y con ella la mallorquina.

Descripción y estudio de las piezas

1. Taza de porcelana azul y blanco

Altura: 4,5 cm.

Diámetro base: 2,7 cm.

China, Jingdezhen (Jiangxí)

Tacita para el té o líquidos calientes *ya shou pei*¹, con un plato a juego, realizada en porcelana de superficie avenerada, fina y semi-translúcida, con un acabado muy vitrificado y brillante, pintada en azul oscuro bajo cubierta.

La taza, de forma semiesférica, tiene una decoración típicamente china cuya temática evoca las escenas de interior con sus objetos mobiliarios propia del período K'ang-Hsi.

De esta época también es característica la morfología de las paredes a gajos, en este caso, inspiradas en los prototipos metálicos de plata de la orfebrería europea y que influenciaron muchas piezas de porcelana china destinadas al mercado occidental.²

Se trata en definitiva de un tipo de porcelana creada para la exportación que habría que denominar más acertadamente como "porcelana de las Compañías de Indias", no sólo por su morfología, desconocida entre las piezas propiamente chinas, sino por algunos pequeños motivos en azul que iremos viendo.

1.1. La decoración

El repertorio ornamental está realizado con firmes pinceladas sueltas muy delicadas, con el relleno del dibujo de efecto "acuarelado".

El temario se basa en cuatro diferentes composiciones individualizadas, formadas por dos grupos de objetos apilados y otros tres objetos intermedios aislados, provistos casi todos ellos de cintas voladoras que contribuyen a enlazar los temas y a reforzar el efecto rotativo de la taza.

Esta composición es de alguna manera una variante de la decoración por paneles característica de la *kraak-porselein* de principios del siglo XVII. En nuestro caso aún se mantiene la agrupación por células de los motivos de la época anterior aunque han desaparecido ya los límites entre las escenas y por consiguiente se ha creado un efecto de continuidad entre ellas.³

Empezando por la más completa de las representaciones, ésta reúne en torno a una mesa baja, una *kan-ji* cuadrículada para el juego del *go*, una serie de objetos que pudieran denominarse *garniture du loisir* formados en un segundo término, por una vasija de abertura abocinada con unas varillas, quizás de incienso, y a ambos lados dos tibores o *potiches* comúnmente utilizados para guardar las hojas del té.

A la izquierda un gran almohadón recogido en una lazada y un disco ovalado con unos puntos que representan pequeños agujeros, quizás para insertar las varitas de incienso.

1 Literalmente asida en la palma de la mano: *press hand cups*. Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*, London, 1971, 36.

2 R. PICARD; J.P. KERNEIS; Y. BRUNEAU: *La compagnie des Indes*, Paris, 1966, 326-330

3 Esta característica es ya propia del *estilo de transición*. Margaret MEDLEY: *The Chinese potter. A practical history of Chinese Ceramics*, Oxford, 1976, 231; un estilo en la porcelana que se produce en la época convulsa que va desde 1620 a 1683, William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 121.

Esta composición va seguida del tradicional motivo chino de los dos rollos de papel pintado⁴. En este ejemplo, los dos lienzos se presentan con sendas almas y van atados por el medio con un gran lazo.

La ausencia de un fragmento en la pared de la taza nos impide precisar con más detalle el motivo que va a continuación y del que forma parte una flor, unida a otro elemento que se ha perdido.

El registro siguiente muestra dos libros, motivos habituales en la porcelana china,⁵ acompañados de una rueda de timón que rememora los continuos contactos comerciales con ultramar.⁶ Una referencia a Occidente que contrasta con el siguiente registro de la cornucopia que, aunque parezca lo contrario, también era utilizada como una marca clásica en la porcelana china.⁷

La excepción se produce en el borde de la taza, en un filete que reproduce pequeñas puntas de lanza o flores de lis estilizadas, influencia esta vez de la porcelana francesa coetánea,⁸ pero realizado por una mano menos diestra que la del dibujante decorador que no debió pintar ni los filetes de los bordes, ni los anillos envoltorios del sello, más gruesos de trazo y de tono diferente.

Y finalmente, en el centro del anverso, y encerrada en dos anillos concéntricos, una flor abierta con su raíz, posiblemente una flor de loto, símbolo de la pureza con el que se identificaba también a la dinastía Ch'ing del período al que pertenece la taza.⁹

1.2. La problemática del sello

La base es un repie que envuelve la marca formada por un pequeño *nien-hao*; el sello con el título dinástico dentro de un anillo.

Este sello, que imita a los antiguos caracteres rectangulares *siao-chuan*, lleva escrita la palabra Shun¹⁰ que podría encontrar su correspondencia en dos períodos distintos: el T'ien-Shun de 1457, de la dinastía Ming,¹¹ o el Shun-Chih de 1644, de la dinastía Ch'ing.¹²

⁴ Relacionado a menudo con el pincel, la tinta y la piedra para disolverla. Théodore J.G. GRAESSE: *Guide de l'amateur de porcelaines et poteries*, Dresde, 1868, 21, fig.12.

⁵ Emanuel POCHE: *Porcelain works of the World*, London, 1974, nº 1919.

⁶ El tema náutico, concretamente el de los barcos europeos de las Compañías de Indias, es constantemente utilizado como uno de los recursos preferidos en la porcelana china de esta época. Para más ampliación nos remitimos a R. PICARD; J.P. KERNEIS; Y. BRUNEAU : *La compagnie des Indes*, Paris, 1966, 341-367.

⁷ William CHAFFERS: *Marks and monograms on pottery and porcelain of the Renaissance and Modern periods with historical notices of each manufactory*, London, 1870, 299, fig.7.

⁸ R. PICARD; J.P. KERNEIS; Y. BRUNEAU: *La compagnie des Indes*, Paris, 1966, 326-330.

⁹ William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 193.

¹⁰ Desde aquí mi agradecimiento a Susie, de Hong-Kong, mi amiga de la Biblioteca Nacional que tradujo los caracteres chinos del sello.

¹¹ William CHAFFERS: *Marks and monograms on pottery and porcelain of the Renaissance and Modern periods with historical notices of each manufactory*, London, 1870, 288.

¹² Margaret MEDLEY (1976): *The Chinese potter. A practical history of Chinese Ceramics*, Oxford, 1976, 278.

Sin embargo, la taza no es de ninguno de esos dos períodos; su marca es una imitación de esos antiguos caracteres.

La posibilidad de que pudiera ser una porcelana Shun-Chih se descarta desde un principio ya que las piezas que llevan una marca de tal período no son tenidas como genuinas¹³ al tratarse de una etapa de transición caracterizada por la caída de los Ming y el entronamiento de los Ch'ing. Los disturbios ocasionados por el cambio de dinastía llevaron al saqueo y a la quema de las fábricas de porcelana que no fueron reconstruidas hasta 1677,¹⁴ ya en el período K'ang-Hsi.

En aquel mismo año se establece también un intervalo de censura que cambió la legislación prohibiendo a los alfareros escribir el *nien-hao* del reinado K'ang-Hsi, al que pertenecían, para no profanar su carácter sagrado.¹⁵

Ese edicto desató un sinnúmero de irregularidades e incitó a los alfareros a utilizar marcas de la dinastía anterior Ming cuyas porcelanas eran tenidas como modelos clásicos muy superiores. Así las piezas del período K'ang-Hsi de la dinastía Ch'ing, llevaron continuamente los nombres de los reinos Hung-Wu (1368), Xung-Lo (1403), Hsüan-Tê (1424), Ch'eng-Hua (1465), e incluso el más tardío de Chia-Ching (1522), todos de la dinastía Ming,¹⁶ a los que se sumó también el de T'ien-Shun (1457), la segunda atribución de nuestro *nien-hao* y que considero con más posibilidad para ser utilizado como réplica de un sello antiguo.

Según William B. Honey, "en el período K'ang-Hsi era inusual utilizar un nombre de un reino con menos de cien años", pero también, añade más abajo, "(en este mismo período) los talleres a menudo se proveían de nombres recientes, como era el caso del de Shun-Chih".¹⁷ Por lo tanto, los dos nombres de los reinos T'ien-Shun y Shun-Chih tenían iguales posibilidades de aparecer en una pieza K'ang-Hsi; una doble atribución que sólo podía explicarse en un período en el que, no sólo la propia marca K'ang-Hsi era relativamente rara, sino que sus porcelanas solían verse a menudo con un doble anillo vacío o envolviendo éste alguna representación simbólica.¹⁸

2. Plato de porcelana azul y blanco

Altura: 2 cm.

Diámetro: (11) cm.

China, Jingdezhen (Jiangxi)

¹³ Ejemplos de porcelanas que lleven la marca Shun-Chih son tan raros como las piezas marcadas con el nombre del último emperador de los Ming: Cfr.: Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*, London, 1971, 21.

¹⁴ Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*, London, 1971, 25.

¹⁵ Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*, London, 1971, 25. William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 193.

¹⁶ Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*, London, 1971, 36-37; William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 194.

¹⁷ William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 194.

¹⁸ William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East*, London, 1944, 193.

El platito con el que forma un servicio la taza anterior, desarrolla la misma sistemática formal y ornamental que la taza. Tiene las paredes aveneradas en el borde (en su parte enderezada), y está decorada con la misma división celular temática unida entre sí por cintas voladoras.

Se encuentran los mismos motivos anteriores a los que se añaden otros nuevos que no aparecen en la taza. En el centro, dentro de un doble anillo, se ve parte de la raíz de la flor de loto que presidía también el centro de la taza, y alrededor, el mismo temario de los objetos domésticos de interior.

La única novedad reside en la decoración del anverso en la que pueden verse trazadas en azul, con pinceladas muy ligeras, dos barcas de pesca con un hombrecillo sobre la cubierta.

3. Plato de porcelana de la "familia rosa"

Altura: (1,5) cm.

Largo: (3,5) cm.

China, Jingdezhen (Jiangxi)

Ala inclinada y galbo (falta la base), de un platito muy fragmentado de porcelana con decoración floral específicamente china, basada en las llamadas flores y plantas acuáticas de perfiladas en rojo, realizadas en esmalte dorado y rosa con los llamados *yang ts'ai*, "colores extranjeros" para los chinos,¹⁹ propios de bien entrado el siglo XVIII.

El borde lleva decoración geométrica en marrón oscuro aplicado sobre una incisión efectuada previamente sobre la superficie. Su dibujo coincide con el número 57 del registro realizado por Théodore Graesse (1868) y, como en el caso de las porcelanas anteriores, se ha efectuado por una mano diferente al decorador del motivo central, más aplicado.

Conclusiones

El estudio no ha estado carente de dificultades ya que, a la escasa bibliografía existente en nuestras bibliotecas, habría que añadir la presencia de un sello que en ningún caso ha podido considerarse identificativo del origen de las porcelanas. Muy al contrario, la marca, en caracteres rectangulares adaptados a un sello cuadrangular, ha resultado llevar la palabra *Shun*, parte del nombre que podía corresponder en principio a dos reinos diferentes, el medieval *ming* de T'ien-Shun (1457-1464) o el más moderno *ching* de Shun-Chih (1644-1661).

La porcelana de K'ang-Hsi, situada cronológicamente a fines del siglo XVII y principios del s. XVIII, por una serie de imponderables institucionales, buscó su identificación con otros reinos, de ahí que no aparezca en los sellos con su nombre sino con los de otros reinos anteriores.

Por lo tanto, más que orientarnos, el sello ha constituido un auténtico laberinto del que hemos podido salir gracias a la morfología de las piezas propia de un período

¹⁹

Michel BEURDELEY (1962): *Porcelaine de la Compagnie des Indes*, Fribourg, 1926, 34.

muy concreto como fue el reino de K'ang-Hsi, influenciado por las producciones de plata europea y con formas exclusivas para el mercado occidental.

Los fragmentos de porcelana de Ca'n Bordils se ciñen a este período a la vista de todas las características que hemos visto, sin olvidar sin duda, su ubicación dentro del contexto del resto de cerámica europea aparecida en el yacimiento, indicador sin el cual hubiera sido aún más difícil orientar nuestro estudio.

Finalmente comentar que la palabra *porcellana* raramente aparece en nuestros archivos. Solamente en casos muy puntuales se cita la presencia de este tipo de cerámica en la relación de bienes de algún particular. La doctora Maria Barceló amablemente nos ha cedido las notas de dos inventarios en que se hace referencia a *una escudella pintada de porcellana*, entre los bienes de Salvador Sureda de 1495, y otra de un enfillol de porcellanas, en el obrador del boticario Babtista Rutlan de 1507. Por lo excepcional de las citas hemos querido traerlas hasta estas páginas.

Sin embargo cabe apuntar que no creemos que se trate de porcelanas originarias de China, sino mas bien de piezas italianas, en realidad cerámicas que imitan la calidad de las importaciones chinas, realizadas con una técnica similar y conocidas con el nombre de *alla porcellana* procedentes de Montelupo y de amplia difusión en el siglo XVI.

BIBLIOGRAFÍA

- E.S. AUSCHER : *Comment reconnaître les porcelaines et les faïences d'après leurs marques et leurs caractères*. Librairie Garnier, Paris, 1926.
- Michel BEURDELEY: *Porcelaine de la Compagnie des Indes*. Office du Livre, Fribourg (Suiza), 1926
- F.W. BURGES: *Old pottery and porcelain*. George Routledge and Sons, London, 1916.
- John P. CUSHION : *Pottery and porcelain tablewares*. Studio Vista, London, 1976.
- William CHAFFERS: *Marks and monograms on pottery and porcelain of the Renaissance and Modern periods with historical notices of each manufactory* by. J. Davy and Sons, London, 1870.
- Miguel CHANG: *Introducción al arte chino*. Colegio Oficial de Decoradores y Diseñadores de Interior, Madrid, 1994.
- R.J. CHARLESTON; J. AYERS: *Meissen and other European Porcelain. Oriental porcelain*. Published for the National Trust by Office du Livre, (Fribourg, Suisse), 1971.
- Madeleine DAVID: *Ceramiche e porcellane cinesi*. Fratelli Fabbri Editori, Milano, 1966.
- Théodore J.G. GRAESSE: *Guide de l'amateur de porcelaines et poteries*. G. Schoenfeld, Dresde, 1868.
- William Bowyer HONEY: *The ceramic art of China and other countries of the far East* by. Faber and Faber Ltd. and the Hyperion Press Ltd., London, 1944.

- Charles O. HUCKER: *China's Imperial past. An introduction to Chinese History and Culture*. Standford University Press, Standford (California), 1975.
- A. JACQUEMART; E. LE BLANT: *Histoire artistique, industrielle et commerciale de la porcelaine*. J. Techener, Paris, 1862.
- Soame JENYNS: *Later chinese porcelain. The Ch'ing dynasty (1644-1912)*. Faber and Faber, London, 1971.
- F. KOYAMA; J. FIGGESS: *Cerámica oriental*. Librería Editorial Argos, Barcelona, 1964.
- MARRYAT, JOSEPH A *history of pottery and porcelain medioeval and modern*. John Murray, London, 1857.
- Margaret MEDLEY: *The Chinese potter. A practical history of Chinese Ceramics*. Phaidon, Oxford, 1976.
- R. PICARD; J.P. KERNEIS; Y. BRUNEAU: *La compagnie des Indes*. Arthaud, Paris, 1966.
- Emanuel POCHE: *Porcelain works of the World*. Hamlyn, London, 1974.
- Alexander POPE: *Fourteenth-Century blue-and-white. A group of Chinese porcelains in the Topkapi Sarayi Müzesi, Istambul*. Smithsonian Institution, Washington, 1952.

RESUM

En el siglo XVII la fórmula de la porcelana era aún desconocida para los europeos que la relacionaban con fantasiosas mezclas a base de conchas marinas y cáscaras de huevo que se enterraban durante largo tiempo bajo tierra.

Este áura de materia mágica y exótica, y la perfección de sus producciones, hizo de la porcelana china un tráfico altamente organizado que, abierto por los portugueses, consiguió su máxima expansión con las diversas "Compañías de Indias" establecidas en la Europa atlántica a lo largo de los siglos XVII y XVIII.

Su alcance y dimensiones comerciales fueron tales que los objetos se llegaron a realizar en base a muestrarios de piezas occidentales que los mismos traficantes europeos llevaban ex-profeso hasta China.

El mercado llevó porcelana de este origen a los más recónditos lugares de Europa y, concretamente en Mallorca, es la primera vez que se encuentran fragmentos en el transcurso de un control arqueológico.

La cronología de este hallazgo se enmarca en el reinado de K'ang-Hsi de la dinastía Ch'ing (1662-1722), y los talleres donde se manufacturaban estaban situados en Jingdezhen, en la provincia de Jiangxí, en el S.E. del país.

ABSTRACT

In the XVII century the formula for porcelain was still unknown to Europeans who connected it with fanciful mixtures on the basis of shellfish and egg shells which were such that they reached to the point of manufacturing objects on the basis of pattern books of Western pieces that the very European dealers took purposely up to China.

This magic and exotic material and the perfection of its products attained such a popularity that chinaware became a highly organized trade. It was opened was by the Portuguese, and reached its maximum expansion with various "East - Indies Companies" established in Atlantic Europe throughout the XVII and XVIII centuries.

The market took porcelain of this source to the most out - of - the way spots in Europe, and specifically in Majorca it is the first time that can be found fragments in the course of an archeological control.

The chronology of this finding is set in the reign of K'ang - Hsi of the Ch'ing dynasty (1662 - 1722). The workshops where they were manufactured were situated in Jingdezhen, in the province of Jiangxí, on the north of the SE of the country.

Algunas noticias sobre el mallorquín D. Francisco Garau, músico cantor en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V

JOSÉ LUIS BARRIO MOYA
Instituto de Estudios Complutenses

El 25 de octubre de 1722 fallecía en Madrid D. Francisco Garau, quién desde su Mallorca natal alcanzó en Madrid, durante los reinados de Carlos II y Felipe V el cargo de músico cantor en la Real Capilla y posteriormente, bajo el último monarca, el de Capellán de la misma.

El apellido Garau es de origen catalán, concretamente de la zona de Seu de Urgel y una rama del mismo pasó a las Islas Baleares.¹

D. Francisco Garau nació en Palma de Mallorca en fecha ignorada, pero que puede colocarse a mediados del siglo XVII, siendo hijo de D. Pedro Lucas Garau y de Dña. Jerónima Femenia, ambos naturales de la misma ciudad.

Nada conocemos sobre los primeros años de la vida de D. Francisco Garau, ni tampoco de su formación musical, que debió tener lugar en la propia Mallorca, donde en aquella época había una brillante escuela en la catedral, como así lo confirma el viajero inglés Robert BARGRAVE, quien residió en España desde diciembre de 1654 a marzo de 1655, visitando Barcelona, Valencia, Madrid, Alicante y Palma de Mallorca. Precisamente durante la estancia de BARGRAVE en Palma tuvo ocasión de asistir a una función religiosa en su catedral, quedando admirado del acompañamiento musical de la misma, que describe con las siguientes palabras: "... pero nuestro mejor recreo fue la música de su catedral, que (como, casualmente era un día de fiesta) fue ejecutada muy solemnemente, con voces de monjas y gran variedad de instrumentos de vientos, los cuales son mas apropiados para un coro que cualquier instrumento de cuerda, sea el que sea porque imitan de manera mas auténtica la voz humana".²

¹ Julio DE ATIENZA: *Nobiliario Español*, Madrid, 1.959, 391. En los documentos manejados el apellidos aparece escrito indistintamente como Garau y Guerau. Nosotros utilizaremos la primera fórmula por ser con la que firma el músico mallorquín.

² Cit. por Patricia SHAW FAIRMAN: *España vista por los ingleses del siglo XVII*, Madrid, 1.981, 311.

Antes de 1.669 D. Francisco Garau ya se encontraba en Madrid, ocupando en la mortecina Corte de Carlos II el cargo de "Cantor de la Real Capilla".³ El 1 de mayo de 1.671 el Patriarca de las Indias enviaba a D. José García Illescas una nota informándole de que la Reina Dña. Mariana de Austria, viuda de Felipe IV y Gobernadora del reino durante la minoría de su hijo Carlos II, "se ha servido hazer merzed a francisco Garau, cantor de su Real Capilla, de una plaza ordinaria de la Casa de Borgoña, a mas de la que goza, de que aviso a V.m. para que se lo haga bueno en su hasiento en los libros de Su Magestad y anote en los de las messadas eclesiasticas lo que le correspondiere pagar por la de esta merzed. Dios guarde a V.m.". ⁴ Poco mas o menos por esta época D. Francisco Garau ingresó en la vida religiosa, puesto que en 1.678, en ocasión de dar un poder para cobrar al licenciado Jaime Guinart, beneficiado de la catedral de Palma, ya se titula "presbítero cantor".⁵

Los músicos y cantores de la Real Capilla debieron ser auténticos virtuosos en su arte, y de ello da buena cuenta el ya citado viajero inglés Robert Bargrave, quien durante su estancia en Madrid asistió a una ceremonia fúnebre en el Palacio del Buen Retiro, donde quedó admirado por la riqueza de los ornamentos de la capilla, todos de plata maciza, aunque según su propia confesión "no extasiaban mis ojos como la música deleitaba mis oídos, la cual fue interpretada por los Capellanes de Su Majestad con tal arte y solemnidad que, desde luego, no podía menos que dejar impresionados a los oyentes".⁶

El 7 de febrero de 1.684, D. Francisco Garau confesaba haber recibido de D. Juan de Cabredo "thesorero de la Real Capilla de Su Magestad", la cantidad de 31.488 maravedís de vellón "de gajes de distribución de la dicha Capilla Real, del tercio segundo del año de mill y seiscientos y ochenta y dos".⁷

No se olvida D. Francisco Garau, a pesar de su buena situación en la Corte, de su ciudad natal, y así el 8 de febrero de 1.684 declaraba que el rey Carlos II "fue serbido de hazerle merced de un beneficio de la iglesia cathedral del Asseo de la ciudad de Mallorca", del que tomó posesión en su nombre, el licenciado D. Jaime Guinart, "clérigo presvítero y beneficiado en dicha cathedral". D. Francisco Garau continuaba diciendo "ha tenido y tiene mucha voluntad, cariño y debozion al Hospital General de afuera de dicha ciudad de Mallorca, y confesando hallarse con bastante congrua en esta Corte para mantenerse con decencia, conforme a la calidad de su persona, sin necesitar de los frutos y rentas de dicho beneficio", otorgaba "que por el tiempo de su voluntad y no mas, hazia grazia y donazion de todos los frutos y emolumentos que le tocan y pertenezzen como tal beneficiado para que el administrador que es o fuere del dicho Hospital, los distribuya en

³ La Real Capilla, sita en el desaparecido Alcazar de Madrid, era la encargada de acompañar con su música y sus cánticos las funciones religiosas mas solemnes que tenían lugar en el Palacio. Durante la segunda mitad del siglo XVII fue organista de la Real Capilla el célebre músico aragonés Diego Jaraba, sobrino de Pablo Bruna, el famoso "Ciego de Daroca", y en 1.672 el maestro Andres Lorente publicó en Alcalá de Henares su conocida obra: "El porqué de la música en que se contiene las cuatro artes de ella, canto llano, canto de órgano, contrapunto y composición".

⁴ Archivo General de Palacio.- Signatura C/390-29.

⁵ Louis JAMBOU.- "Documentos relativos a los músicos de la segunda mitad del siglo XVII de las Capillas Reales y Villa y Corte de Madrid, sacados de su Archivo de Protocolos" en *Revista de Musicología*, XII, núm. 2, Barcelona, julio-octubre 1.989, 488.

⁶ Patricia SHAW FAIRMAN: *España vista por los ingleses del siglo XVII*, Madrid, 1.981, 311.

⁷ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 9497, folº. 116-116 vuelto.

utilidad y provecho de los pobres enfermos del, y en lo que le pareciere sea mas del serbizio de Dios nuestro señor y del dicho Hospital".⁸

El 21 de febrero de 1.684 D. Francisco Garau otorga el primero de los tres testamentos que redactó a lo largo de su vida.⁹ En el citado documento declara ser hijo de D. Pedro Lucas Garau y de Dña. Jerónima Femenia y ser "clérigo presbítero, músico cantor de la Capilla Real de Su Majestad". Pide ser enterrado en la Iglesia de la que fuera parroquiano en el momento de su muerte y que se dijese por su alma cien misas. Dejaba diversas cantidades a las mandas forzosas y establecía que tras su fallecimiento se avisase a D. José Sanz vecino de Madrid, y se le recuerde el concierto que tenemos hecho de que en muriendo alguno de los dos, el que sobreviviere a de decir cien misas por el que de nos primero fallezca".

Legaba a su criada María de Buendía "por lo bien que me a serbido", doscientos ducados de vellón y un "cuadro grande que tengo de Nuestra Señora de los Desamparados". Al convento de las capuchinas de Madrid manda cuatro libras de cera, un cuadro de la Virgen "tocada al modo xitano", un retrato de Santa Teresa y otro de San Antonio de Padua. A D. Miguel Moreno le envía un "quadro de la Madre de Dios con su hijo muerto en los brazos y un retrato de mi padre San Phelipe Neri", mientras que a otro amigo suyo, D. Baltasar de Cabrero, le manda "una lamina en que esta pintada Nuestra Señora de la Humildad con su marco de palo santo".

Nombraba por sus albaceas testamentarios a D. Miguel Moreno, D. Baltasar de Cabredo y a su hermano D. Grabiél de Garau. Por último instituía como su heredero universal al citado su hermano D. Grabiél Garau "y a sus herederos forzosos", y caso de que no los hubiere, todos sus bienes tenían que repartirse en tres partes iguales, que irían a parar respectivamente a los Santos Lugares de Jerusalem, la redención de cautivos y el Refugio de Madrid.

La situación económica de D. Francisco Garau en el Madrid de los últimos años del reinado de Carlos II fue auténticamente privilegiada, puesto que además de sus emolumentos como músico cantor, gozó de otras prebendas, y así se sabe que el 1.692, el Oratorio de San Felipe Neri le pagaba una renta de cincuenta ducados.¹⁰

El 1 de noviembre de 1.700 moría en Madrid, Carlos II, último y agotado representante de la Casa de Austria, quien en su tercer y postrero testamento nombró como heredero de su imperio al príncipe francés Felipe de Anjou, nieto de Luis XIV. Esta decisión regia provocó el estallido de la llamada Guerra de Sucesión, en la que Francia y España se enfrentaron a una alianza europea en la que entraron Holanda, Inglaterra, el Imperio, Saboya y Portugal, países estos que con el pretexto de defender los derechos al trono español del Archiduque Carlos de Austria, en realidad lo que pretendían era apoderarse de los restos, muy apetecibles, del todavía inmenso Imperio Hispano. En España aquella contienda se vió agravada por un enfrentamiento civil, al apoyar los

⁸ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 9497, fol^o 118-119. Ver documento 1°.

⁹ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, Protocolo = 9497, fol^o 152-153. Noticia dada por Louis Jambou.- O. Cit., 488. Ver documento 2°.

¹⁰ Louis JAMBOU.- "Documentos relativos a los músicos de la segunda mitad del siglo XVII de las Capillas Reales y Villa y Corte de Madrid, sacados de su Archivo de Protocolos" en *Revista de Musicología*, XII, núm. 2, Barcelona, julio-octubre 1.989, 488.

antiguos reinos de la Corona de Aragón al Archiduque austriaco en sus pretensiones al trono español.

D. Francisco Garau apoyó desde el principio a Felipe de Anjou, quien agradeció su fidelidad nombrándole Capellán de la Real Capilla, lo que significó para el músico mallorquín un ascenso en su carrera palaciega y nuevas rentas.

El 22 de noviembre de 1.708 y en punto mas álgido de la Guerra de Sucesión, D. Francisco Garau otorgaba su segundo testamento.¹¹ En este segundo documento vuelve a repetir el nombre de sus padres y afirma encontrarse " en pie haunque con algunos achaques y en mi juicio, memoria y entendimiento natural". Repite tanto el lugar de su entierro como el número de misas que habían de decirse por su alma, y manda diversas cantidades a la redención de cautivos cristianos, a los Santos Lugares de Jerusalem y la Inclusa de Madrid, para ayudar a sustentar a los niños allí recogidos. Recuerda a sus testamentarios que tras su muerte se avise a D. José Sanz, que por aquella época residía en la localidad aragonesa de Cariñena, para que celebre tras su muerte las cien misas que tenían acordadas.

Hombre profundamente religioso D. Francisco Garau establece en su testamentos diversos legados a conventos de Madrid, Loeches y Madrdejos. Así al de Carmelitas Descalzas de Loeches manda un cuadro de Santa Teresa y cien reales de vellón; al Monasterio de Capuchinas Descalzas de Madrid media arroba de cera, y al de Santa Ana de Recoletas Franciscanas, en Madrdejos, donde residía como religiosas profesa una sobrina suya, las siguientes pinturas: un Cristo en la cruz, de dos varas y medio de alto y dos de ancho, una Jesús con la cruz a cuestras, una Inmaculada Concepción, que en el documento se dice ser obra de Juan Carreño de Miranda, un San Miguel Arcángel, un San Francisco "quando el señor le ymprimio las llagas", un Descendimiento de la cruz, una Virgen con el Niño en los brazos "tocada a lo jitano" y una Asunción, esta última pintada en tabla. Pero además de todo ello, legaba al citado convento un relicario "con diferentes huecos calados embutidos en ellos diferentes reliquias, con su marco de caova", y una imagen de la Inmaculada Concepción "de talla con su urna de caova".

A su sobrino Fray Francisco Garau, religioso agustino, le enviaba un cuadro "del Doctor San Agustín" y a su sobrina Sor María Teresa de San Francisco, monja en el convento de Santa Ana de Madrdejos, "zien reales de vellon" y a la que pide le encomiende a Dios.

A María Rodríguez "mi ama y comadre", la envía cincuenta ducados de vellón y "los trastos nezarios de cozina en caso de estar la susodicha al tiempo de mi fallecimiento en mi asistencia y servizio como al presente lo esta, pues de los contrario esta clausola ha de ser nulla y de ningun balor ni efecto". A sus criados Cristóbal García y Mariana Romero les legaba cincuenta ducados de vellón a cada uno, mientras que a su amigo D. Mateo Cabrer le mandaba "un quadro de la Virgen de los Desamparados de Valenzia con una orla de flores". A D. Francisco de la Torre le enviaba una pintura de "San Joseph labrando madera con el Niño Jhs., su Madre Santisima y diferentes anxeles".

¹¹ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid, Protocolo = 14517, sin foliar. Ver documento 3º.

Nombraba por sus testamentarios a D. Mateo Cabrer, D. Francisco de la Torre y a su hermano D. Gabriel Garau, y como herederos a los ya citados en su primer testamento.

El 24 de febrero de 1.716 D. Francisco Garau otorgaba su tercer testamento,¹² en todo igual al segundo salvo algunas modificaciones que a continuación reseñamos. En primer lugar no figura la donación de cuadros al convento de Santa Ana de Madrideojos, ni tampoco la pintura que legaba a D. Francisco de la Torre, tal vez por haberlos entregado antes. A su sobrina Sor María Teresa de San Francisco la enviaba, además de los cien reales, "una pintura de un Ecze Homo con unas cortinas de tafetán verde".

Por lo que respecta al heredero de sus bienes ya no figura su hermano Gabriel, seguramente fallecido antes que él, sino que instituye como tales a su sobrina Sor María Teresa de San Francisco y a sus criados Mariana Romero y Cristóbal García "con calidad que como bayan falleziendo se ayan de heredar los unos a los otros". En el caso de que sus tres herederos muriesen antes que él, D. Francisco Garau establece que todos sus bienes habrían de recaer en "los Santos Lugares de Jerusalem, la redención de cautivos y las Reales Casas de Niños del Refugio y inclusa de esta Corte". Como testamentarios figuraban en esta ocasión D. Mateo Cabrer, su heredero Cristóbal García y D. Francisco de la Torre.

El 6 de Noviembre de 1.722, Mariana Romero, Cristóbal García y Sor María Teresa de San Francisco, "abadesa del combento de religiosas de Señora Santa Ana, orden de Santa Clara, Recoletas Descalzas de la villa de Madrideojos", como herederos de D. Francisco Garau, muerto "en veinte y zinco de octubre del año próximo pasado de mil setecientos y veinte y dos", daban poder a D. Gaspar Fernández, "para que perciva lo perteneziente a dicha herenzia". El 28 de febrero de 1.723 los tres herederos de D. Francisco Garau declaraban ue habían recibido "del Señor Don Juan de Landavere, thesorero de la dicha Real Capilla es a saver ocho mil ochocientos y veinte y tres reales y dieciocho maravedis de vellon que valen trescientos mil maravedis de la misma moneda, que dicho thesorero les a pagado y dicho señor Don Francisco Garau ubo de haver por el sueldo que gozaba como tal musico jubilado de la Real Capilla, de cuatrocientos ducados al año".¹³

También el mismo día 28 de febrero de 1.723, los citados herederos de D. Francisco Garau otorgaban otra carta de pago en favor de D. Juan de Landavere por haber recibido del citado tesoro la cantidad de "setenta y dos mil y setecientos maravedis de vellon que valen dos mil ciento y treinta y ocho reales y ocho maravedis de la misma moneda que les ha pagado por los mismos que dejo devengados y ubo de haver dicho D. Francisco Garau como tal musico jubilado que fue de dicha Real Capilla desde primero de mayo de dicho año de setecientos y veinte y dos hasta el expresado día veinte y zinco de octubre del mismo año en que fallezio".¹⁴

¹² Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 13567, folº 15-18 vuelto.

¹³ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 15189, folº 25-25 vuelto.

¹⁴ Archivo Histórico de Protocolos de Madrid. Protocolo = 15189, folº 26-26 vuelto.

APÉNDICE DOCUMENTAL

DOCUMENTO 1º

En la villa de Madrid a ocho días del mes de febrero de mil seiscientos y ochenta y quatro años ante mi el escribano y testigos parezió el licenciado D. Francisco Guerau clérigo presbitero músico cantor de la Capilla Real de su Magestad, residente a el presente en esta Corte y Villa de Madrid y dixo que su Magestad Dios le guarde, fue serbido de hazerle merced de un beneficio de la Iglesia cathedral del Asseo de la ciudad de Mallorca, de que el licenciado Jaime Ginart clérigo presbitero vecino de dicha ciudad y beneficiado en dicha cathedral, en nombre y en birtud de poder del otorgante y por el mes Henero del año de mil seiscientos y ochenta tomo la posesión del dicho beneficio, como de ella constará a que se remite = y por el dicho licenciado D. Francisco Guerau a tenido y tiene mucha voluntad cariño y debozió a el Hospital general de afuera de dicha ciudad de Mallorca, y confesando hallarse con bastante congrua en esta Corte para mantenerse con decencia conforme a la calidad de su persona, sin nezesitar de los frutos y rrentas del dicho beneficio = por el thenor de la presente dijo y otorgó que por el tiempo de su voluntad y no más, haze grazia y donazió al dicho Hospital general de afuera de la dicha ciudad de Mallorca de todos los frutos rentas y emolumentos que le tocan y pertenezcen como tal beneficiado para que el administrador que es o fuere del dicho Hospital los distribuya en utilidad y probecho de los pobres enfermos del y en lo que le pareziere ser más del serbizio de Dios nuestro Señor y del dicho Hospital con cargo y obligazió de que aya de pagar los anibersarios y cargas que tubiere el dicho beneficio, y esta donazió se entiende por el tiempo y voluntad del dicho otorgante = y por la presente da poder cumplido bastante como de derecho se requiere al administrador que es o fuere del dicho Hospital, para que pueda pedir, rezibir y cobrar judicial o extrajudicialmente de la persona o personas que lo debieren pagar de cualquier estado y calidad que sean y a cuyo cargo fuere la paga en cualquier manera, es a saber todas y cualesquier cantidades de maravedis, pan, trigo, zebada, zenteno y otras cosas de cualquier jénero, que sean, que me toquen y pertenezcan por razón del dicho mi beneficio para que el administrador que es o fuere del dicho Hospital lo pueda rezibir y cobrar durante el tiempo de la voluntad del otorgante distribuyéndolo en la forma referida = y por quanto tenía dado poder al dicho licenciado Jaime Ginart para la cobranza de los frutos y rentas del dicho beneficio = por el presente se le reboca, dejándole como le deja en su buena opinión y fama y se le da al administrador que es o fuere del dicho Hospital, para que le pida y tome quantas de todo lo que en birtud del dicho poder hubiere cobrado = haziendo como es la voluntad del dicho D. Francisco Guerau se le hagan buenos al dicho licenciado Jaime Ginart, cincuenta reales de plata por los gastos que a tenido y a sí mismo setenta reales de plata por rrazón de su ocupazió, agasajo y cuidado que a tenido en dicha cobranza = y lo que resultare del alcance que se le hiziere, lo a de poder perzibir y cobrar el administrador del dicho Hospital y combertirlo en el efecto arriba rreferido = y de todo quanto en birtud de este poder rezibiere y cobrara de y otorge carta o cartas de pago, lastos, finiquitos, chanzelaziones y los demás recados nezesarios con fee de entrega o sin ella renunciádo las leyes de este caso = y para que en razón de lo que dicho es, pueda parecer en juicio donde combenga y azer pedimentos y requerimientos, citaziones y protestaziones, emplazamientos, embargos, exequziones, juramentos, prisiones, pregones, bentas y remates de bienes y todos los demás autos y delijenzias judiciales y extrajudiciales que se requieran, que el poder que a en derecho es nezesario para lo que dicho es, da y otorga al dicho administrador que es o fuere del dicho Hospital de la dicha ciudad de Mallorca con libre y general administrazió y con la relebazió de derecho nezesaria = y para que guardará y abrá por firme este poder y lo que en su birtud se hiziere obliga sus bienes y rentas espirituales y temporales, habidos y por haber y lo rezibe por sentenzia pasada en cosa juzgada, sobre lo qual renunzia todas las leyes y derechos de su favor con la que prohíbe la general renunziazió y los capítulos o duardus de solotionibus y los demás del favor de los eclesiásticos, y así lo otorgo siendo testigos Bernardo Yllán, Juan

Sánchez y Manuel de Medina residentes en esta Corte y el dicho otorgante a quien yo el escribano doy fee conozco lo firmo.

Francisco Garau. Ante mí = Juan de Siles.

(ARCHIVO HISTORICO DE PROTOCOLOS DE MADRID. Protocolo = 9497, Foliª 118-119)

DOCUMENTO 2.

En el nombre de Dios amen = sepan quantos esta carta de testamento y ultima boluntad bieren como yo el licenciado D. Francisco Guerau clerigo presbitero musico cantor de la Capilla Real de su Magestad, hixo lexitimo de Pedro Lucas Guerau y Geronima Femenia ya difuntos, vecinos que fueron de la ciudad de Mallorca, que resido a el presente en esta Corte y Villa de Madrid, estando como estoy bueno y sano de la salud del cuerpo y en mi juicio y entendimiento natural a nuestro Señor gracias, creiendo como firmemente creo en el misterio de la Santisima Trinidad, Padre, Hixo, y Spiritu Santo tres personas distintas y un solo Dios berdadero y en todo lo demas que tiene y cree Nuestra Santa Madre Iglesia Catholica Romana debaxo de cuiu fee he bivido y protesto de bivir y morir y temiendome de la muerte, que es cosa cierta y su ora dudosa y queriendo estar prebenido con disposicion de testamento para quando Dios Nuestro Señor fuera serbido de llebarme, y tomando por mi intercesora y abogada a la Virgen Maria Nuestra Señora y a todos los demas Santas y Santos de la Corte del cielo y de mi intencion y debocion = otorgo que hago y ordeno mi testamento y ultima boluntad en la forma y manera siguiente.

Primeramente encomiendo mi alma a Dios Nuestro Señor, que la crio a su ymaxen y redimio con su preciosa sangre, muerte y pasion y el cuerpo mando a la tierra de que fue formado.

Quando Dios Nuestro Señor fuere servido de llebarme de esta presente vida, mando que mi cuerpo sea sepultado en la Yglesia Parrochial donde yo fuere Parrochiano a el tiempo de mi fallecimiento y en la parte y lugar que pareciere a mis testamentarios, a cuiu disposicion dexo la forma de mi entierro para que se haga como mexor les parezca.

Diganse cien misas de alma por la mia y la limosna de cada una se pagara a razon de a tres reales de vellon.

A las mandas pias forzosas acostumbradas mando dos reales para todas, con que las excluio y aparto del derecho de mis bienes.

Es mi voluntad que luego que yo fallezca se havise a D. Josep Sanz vecino de esta villa y se le acuerde el concierto que tenemos hecho de que en muriendo alguno de los dos, el que sobreviviere ha de decir cien misas por el que de nos primero fallezca.

Ytem es mi boluntad que a Maria de Buendia mi criada, por lo bien que me ha serbido se la den ducientos ducados de vellon por una vez de lo mexor de mis bienes y un quadro grande que tengo de Nuestra Señora de los Desamparados.

Ytem es mi voluntad que a las Madres Capuchinas de esta Corte se las de un quadro de Nuestra Señora tocada al modo xitano, un retrato de mi Santa Madre Theresa de Jesus y otro de San Antonio de Padua que esta pintado en lamina y mas cuatro libras de cera y las pido me encomienden a Dios.

A D. Miguel Moreno mi amigo, le mando un quadro de la Madre de Dios con su hixo muerto en los brazos y un retrato de mi Padre San Phelipe Neri y le pido me encomiende a Dios.

A D. Balthasar de Cabredo mi amigo, le mando una lamina en que esta pintada Nuestra Señora de la Humildad con su marco de palosanto y le pido me encomiende a Dios.

Y para cumplir y executar este mi testamento, dexo y nombro por mis albaceas y testamentarios a los dichos D. Miguel Moreno, D. Balthasar de Cabredo y D. Gabriel Guerau mi hermano, a los quales y a cada uno insolidum doy poder cumplido bastante como de derecho se requiere para que se entren en mis bienes y los bendan y rematen en almoneda o fuera de ella y de su balor cumplan y paguen este mi testamento y este cargo les dure por todo el tiempo que quisieren usar de el, aunque sea pasado el año del albaceazo.

Y en el remanente que quedare de todos mis vienes, derechos y acciones dexo y nombro por mi heredero unibersal a D. Gabriel Guerau mi hermano o a sus herederos forzosos y no los habiendo es mi voluntad se reparte el dicho remanente igualmente en tres partes, la una para los Santos Lugares de Jerusalem = otra para rescates de cautivos y la otra para el Refugio de esta Corte y en esta conformidad distribuio y mando el dicho remanente de mis bienes.

Y reboco y anulo y doy por ningunos y de ningun balor y efecto, rotos y chancelados otros cualesquier testamentos, codicilos, poderes para testar, mandas y legados que antes de este aia hecho y otorgado que quiero que no balgan ni hagan fe en juicio ni fuera de el, salbo este que al presente otorgo, que quiero que balga por mi testamento y ultima boluntad o en la via y forma que en derecho mexor lugar aia y así lo otorgo ante el presente escribano y testigos en la Villa de Madrid a veinte y un dias del mes de Febrero de mil y seiscientos y ochenta y quatro años, siendo testigos Juan de Camara Arrieta, Bernardo Yllan, Francisco Miguel, Thomas de Arberas Pinedo y Manuel de Medina residentes en esta Corte e yo el escribano que doy fe conozco al otorgante que lo firmo.

Francisco Guerau. Ante mi = Juan de Siles.

(ARCHIVO HISTORICO DE PROTOCOLOS DE MADRID. Protocolo = 9497 Foliº 152-153)

DOCUMENTO 3.

En el nombre de Dios todo poderoso Amen = sepase por esta publica escritura de testamento, ultimo y por primera voluntad como yo el licenciado D. Francisco Garau clerigo previtero musico cantor de la Capilla Real de su Magestad, hixo legitimo de Pedro Lucas Garau y de Geronima Femenia ya difuntos vezinos que fueron de la ziuudad de Mallorca y yo residente en esta Corte, estando al presente en pie haunque con algunos achaques y en mi juizio memoria y entendimiento natural, crehiendo como firme y verdaderamente creo en el misterio de la Santissima Trinidad Padre Hijo y Espiritu Santo, tres personas distintas y un solo Dios verdadero y en todo lo demas que tiene y crehe y confiesa Nuestra Santa Madre Iglesia Catolica Apostolica Romana, debaxo de cuiu fee y crehenzia e vivido y protesto vivir y morir como catolico y fiel chistiano y temiendome de la muerte que es cosa zierta y natural y su dia y ora dudosa, respecto de lo qual para estar prevenido por lo que Dios Nuestro Señor fuere servido de disponer, hago y hordeno este mi testamento en la forma y manera siguiente.

Lo primero encomiando mi alma a Dios Nuestro Señor que la crio y redimio con su preziosissima sangre y el cuerpo a la tierra de que fue formado.

Quando Dios Nuestro Señor fuere servido llevarme desta presente vida, mando que mi cuerpo sea sepultado en la Yglesia parrochial donde al tiempo de mi fallezimento fuere parrochiano y en la parte y lugar que pareziere a mis testamentarios, a cuiu eleccion deixo la forma de mi entierro para que se haga como mexor les parezca.

Es mi voluntad se digan por mi alma zien misas rezadas de alma por la mia y se de de limosna por cada una a tres reales de vellon y sacada la quarta que toca a la parrochia, las demas se digan a donde pareziere a mis testamentarios.

A las mandas forzosas y acostumbradas mando por una vez quatro reales de vellon con que las quito, desisto y aparto del derecho y accion que pueden tener a mis bienes.

Ytem mando a los Santos Lugares de Jerusalem zien reales de vellon por una vez.

Mando otros zien reales de vellon por una vez para la redenzion de cautibos de la horden de Nuestra Señora de la Merced desta Corte.

Ytem mando a la Casa Real de la Niñas del Refuxio desta Corte zien reales de vellon por una vez, para ayuda a sustentarlas y las pido me encomienden a Dios.

Ytem mando a la Casa Real de los Niños de Ynclusa zien reales de vellon por una vez para ayuda a mantenerlos y les pido me encomienden a Dios.

Es mi voluntad que luego que yo fallezca se avise a D. Joseph Sanz que reside en el Reyno de Aragon en la villa de Cariñena y se le acuerde el conzierto que tenemos echo de que muriendo alguno de los dos, el que sobreviviere al otro ha de mandar dezir, zien misas por el que de nos fallezca, por tenerlo asi comunicado.

Mando al Convento de Carmelitas Descalzas de Loeches un quadro de Santa Theresa y zien reales de vellon por una vez y les pido me encomienden a Dios.

Ytem mando al Convento de Capuchinas Descalzas desta Corte media arroba de zera por una vez y pido me encomienden a Dios.

Mando al Convento de mi Señora Santa Ana de relixiosas recoletas franziscas de la villa de Madridexos un quadro de Jesuchristo crucificado de dos baras y media de alto y dos de ancho = otro de la cruz a cuesta del mismo tamaño, otro de la Conzepzion orixinal de Carreñoa de bara y media de ancho y dos de alto = otro del glorioso San Miguel Anchangel = otro de Nuestro Serafico Padre San Franzisco quando el Señor le ymprimio las llagas = otro del Deszendimiento con marco negro y dorado, de bara de alto y tres quartas de ancho = otro de Nuestra Señora Santisimo en brazos tocada a lo xitano con marco negro y dorado, de tres quartas de alto y dos de acho = otro de la Asupzion en tabla mas pequeño = un relicario con diferentes huecos calados embutidos en ellos diferentes reliquias con su marco de caova y una ymaxen de la Conzepzion de talla, con su urna de caova y pido me encomienden a Dios.

Mando y es mi voluntad que se le de un quadro del Doctor San Agustin a Fray Francisco Garau mi sobrino relixioso de la orden de dicho Santo.

Mando y es mi voluntad que se le entregue a Sor Maria Theresa de San Francisco relixiosa en el dicho Convento de Santa Ana de Madridexos mi sobrina zien reales de vellon por una vez y la pido me encomiende a Dios.

Mando a Maria Rodriguez mi ama y comadre los trastos nezesarios de cozina y zinquenta ducados de vellon por una vez para socorro de sus nezesidades esto en caso de estar la subsodicha al tiempo de mi fallezimiento en mi asistencia y servizio como al presente lo esta, pues de lo contrario esta clausola ha de ser nulla y de ningun balor y efecto.

Mando a Chistobal Garzia mi criado otros zinquenta ducados de vello con la calidad y condizion de la clausola antecedente.

Mando a Marina Romero mi criada otros zinquenta ducados de vellon con la misma calidad y condizion de las dos claosolas antecedentes y les pido me encomienden a Dios.

Mando a D. Matheo Cabrer un quadro de la Virjen de los Desamparados de Valenzia con una orla de flores y le pido me encomiende a Dios.

Ytem mando a D. Franzisco de la Torre un quadro de San Joseph labrando madera con el Niño Jesus su Madre Santisima y diferentes anxeles y le pido me encomiende a Dios.

Ytem es mi voluntad que todo los legados que llevo echos en este mi testamento (y mando se cumplan) no puedan tener los legatarios accion para poder apremiar a los testamentarios que abaxo iran nombrados ni obligarlos a la satisfazion dellos, en caso de que no haia vienes ni efectos para su cumplimiento.

Declaro que siendo testamentarios con D. Diego Perez Castejon de D. Juan Masanet mi paisano y compañero que fue, hayamos entre sus vienes zien doblones de a dos excudos de oro cada uno, los quales nos parezio y a D. Francisco Garzia Arcaute notario apostolyco en la testamentaria, que seria razon se aplicase a Seraphin Nabot sobrino de dicho difunto (que le trujo de Mallorca para criarle) en considerazion de que habiendo echo vien a otros parientes no havia echo nada por su hermana madre del dicho Seraphin Nabot y habiendo yo el otorgante perzvido dichos zien doblones para entregarlos en tiempo oportuno a quien fuere parte lexitima para rezivirlos por ser el dicho Seraphin Navot menor de hedad suzedio el contratiempo de reformarme quedando en paraje de no poder dar satisfacion de dicha cantidad de la cual hize papel a favor del capitan Miguel Maura mi paisano, poder haviente del licenciado Jaime Ginart presvitero primo de dicho difunto y testamentario para las cosas que mando en el testamento se executasen en Mallorca. Y haunque hize el papel a favor de dicho capitan Miguel Maura, declaro que no fue porque tenta accion ni derecho a la cantidad referida, si solo por mostrarse afecto al dicho Seraphin Nabot y ofrezirme que el tamvien procuraria se le aplicase algo mas para ayuda de criarle por ser probe y tamvien para descargo de mi conzienzia lo declaro, por que teniendo yo dicha cantidad en confianza y no habiendo ynstrumento por donde constase, no se podia pedir lexitimamente, y si yo uviere fallezido sin haver pagado la dicha cantidad, mando se de entera satisfazion de lo mejor de mis vienes a quien fuere parte lexitima para rezivirla en nombre del dicho Seraphin Nabot y que se de quenta al Señor Ovispo de Mallorca por si lo tiene por vien, por que dicha determinazion se tomo sin acuerdo de los superiores, por parecer lo tendrian por vien por ser piadosa y segun la mente del difunto, por ser para ayudar al dicho su sobrino en lo posible, y tamvien se de notizia a su Ilustrisima que habiendose cumplido el testamento en esta Corte, se remitieron treinta y zinco mill y sesenta y tres reales de vellon por mano de dicho capitan Miguel Maura al licenciado Jaime Ginart para que se fundase una capellania en la Virxen de San Salvador sita en la villa de Artaa y otras obras pias como consta de una zertificazion que tengo en mi poder dada por D. Francisco Morales notario de la visita desta Corte y no me entrego el testamento hasta que presentase una zertificazion de que se havia echo dicha fundazion, la cual no e podido adquirir para entregarla y recojer el testamento, y para que tengo efecto dicha fundazion pido con todo encarezimiento a los señores mis testamentarios pongan lo dicho en notiizia de dicho Señor Ovispo para que si no se ha executado, apremia a quien lo deve hazer y tocante a la deuda referida y todo lo demas que declaro en esta claosola si uviere alguna novedad por si no pudiere declararlo por cobdizilio digo que lo dejare declarado y firmado de mi mano en el traslado deste testamento que se hallara en mi poder y quiero que se le de tanta fe y credito como si aqui fuera ynsero que asi es mi voluntad.

Ytem declaro que D. Miguel Moreno musico que fue de la Real Capilla, por el testamento que otorgo en siete de julio del año pasado de mill seiszientos y noventa y nueve ante Franzisco Lopez de Siles debajo de cuiá disposizion fallezio mando que el primer año que se le debia y habia de pagar de los gaxes que gozava en dicha Real Capilla se gastase en su funeral y sufraxios por su alma y el segundo mando a Dña. Catalina Lozano y Ulivarri que no

lo cobro por la ostilidad de los tiempos y haber remitido lo que se devia a los de la capilla a descargos por orden de su Magestad (que Dios guarde) y por haverme la dicha Doña Catalina nombrado por su heredero por el testamento que otorgo en zinco de marzo del año pasado de mill setezientos y seis ante el presente escribano, debaxo de cuiu disposizion fallezio me perteneze el dicho segundo año de el legado de el dicho D. Miguel Moreno cuiu ymporte es de ziento y noventa y quatro mill ziento y diezinuve maravedis, y asi mismo me perteneze ocho meses a razon de dos reales de dos reales cada día que la dejare en la reforma y gozava en salinas de Andaluzia tierra adentro y no se le pagaron por la quiebra de D. Lucas Roman hanque lo solizito.

Ytem declaro que la dicha Doña Catalina Lozano y su madre Doña Maria de Ulivarri gozavan cada una dos reales cada día por la capilla, por merced que les hizo la Magestad del Señor D. Carlos II (que esta en gloria) con la condizion que se heredase la una a la otra y lo cobro dicha Doña Catalina despues de muerta su madre mas de ventiocho años, de la cual renta remitieron a descargos zinco años menos dos meses que se la devian que ymportaran doszientos y quarenta mill y quarenta maravedis.

Ytem declaro que dicha Doña Catalina Lozano gozaba quarenta ducados de casa de aposento en una material que fue de D. Geronimo de Reynoso en la calle de Los Embaxadores y tenia echo ajuste con Doña Ana de Alcozer dueña actual de la casa en que la diese cada año quatrocientos reales y los reparos corriesen por su cuenta y con este ajuste corrieron hasta San Juan del año pasado de seisciento y ochenta y ocho, que Don Pedro Baliente yerno de la dicha Doña Ana de Alcozer y criado del Señor Marques de Aguilar entro administrando dicha casa el qual no pago sino el primer medio año referido de San Juan a Navidad y segun la cuenta y verdad que profesava la dicha Doña Catalina Lozano la devia el dicho Don Pedro Baliente que este ya fallezio y parece dejo un hijo de su mismo nombre que tambien sirve a dicho Señor Marques y su madres es la posehedora de la casa, diez años desde el de ochenta y nueve hasta el de noventa y nueve y habiendo yo el otorgante echo diferentes dilixencias en nombre de la dicha Doña Catalina para su cobranza, que cosnta de papeles que obra en mi poder no lo e podido conseguir cuiu deuda me perteneze como heredero de la dicha Doña Catalina para que siempre conste.

Ytem declaro que en la reforma se remitieron a descargos un quento ziento y diechiocho mill y sesenta maravedis que se me devian, de todo lo referido tengo zerificazion de los grefieres de su Magestad.

Ytem declaro que gozo setenta ducados de casa de aposento, los zincuenta en la congregacion de San Phelipe Neri desta Corte que cobro cada año por San Juan, y los veinte los paga la cofradia del Santisimo y Animas de San Justo Pastor, que se me paga al año por Navidad, mando se cobre lo que se me estuviere deviendo al tiempo de mi fallezimiento con mas los tres meses de su pervivenzia que asi es mi voluntad.

Es mi voluntad que si se hallaren en mi poder algunos papeles firmados de mi mano que declaro que devo o e tomado algun dinero de algunas cantidades que tengo a mi cargo se le de el credito como si estuvieran ynclusos en este mi testamento y se pague lo que por ellos constare que deviere a quien le pertenezca.

Y para cumplir y pagar este mi testamento, mandas y legados y lo demas en el contenido dejo y nombro por mis albaceas y testamentarios a los dichos D. Mateo Cabrer, D. Francisco de la Torre y Don Gabriel Garau mi hermano a los cuales doy poder para que despues de mi fallezimiento entren en mis vienes y los vendan y rematen en publica almoneda y de su valor cumplan y paguen este mi testamento.

Y en el remanente que quedare de todos mis vienes, derechos y acciones, muebles o raices havidos y por haver, dejo y nombro por mi unico y universal eredero en todo ello al

dicho D. Gabriel Garau mi hermano o a sus herederos forzosos y no los habiendo es mi voluntad se reparta el dicho remanente ygualmente en tres partes, la una para los dichos Santos Lugares de Jerusale, otra parte para el rescate de cautivos y la otra para la dicha Real Casa de la Ynclusa y la del Refuxio desta Corte para ambas la dicha parte.

Y por el presente revoco y anullo otros cualesquier testamento o testamentos que antes deste haya hecho y otorgado y asi lo otorgo ante el presente escribano y testigos en la villa de Madrid a ventidos dias del mes de noviembre año de mill setecientos y ocho siendolo D. Antonio Fernandez Sanz, D. Antonio Zienfuegos, D. Juan de Jibaja, Manuel Rodríguez y Miguel Lopez residentes en esta Corte y el otorgante a quien yo el escribano doy fe conozco lo firmo.

D. Francisco Garau. Ante mi Antonio de la Higuera.

(ARCHIVO HISTORICO DE PROTOCOLOS DE MADRID. Protocolo = 14517, sin foliar).

RESUMEN

A partir de documentación inédita conservada en el Archivo Histórico de Protocolos de Madrid el autor nos ofrece las primicias sobre un personaje mallorquín en la Real Corte, hasta ahora desconocido. Músico cantor de Carlos II y Felipe V, Francisco Garau, formado probablemente en la escuela catedralicia de Palma, ocupó un destacado papel en la corte y una posición económica privilegiada que queda reflejada en las disposiciones testamentarias. La aportación documental permite esbozar un interesante resumen de la vida y actividades profesionales de este mallorquín prácticamente desconocido.

ABSTRACT

From an unpublished documentation preserved in the Historical Archives of Protocols in Madrid, the author offers us the first news about a Majorcan personage in the Royal Court until now unknown. Singer and musician of Charles II and Philip V; his name was Francisco Garau. Probably he was trained at the Cathedral School in Palma. He played an outstanding role in the court and enjoyed a privileged economic position which is revealed in his testamentary provisions. The documentary contribution allows us to outline a frame of the life and professional activities of this Majorcan character practically unknown.

La biblioteca del P. Bartomeu Pou

ALEXANDRE FONT JAUME

Resultaria superflu glosar la importància que el llibre i tot el seu entorn adquireixen en la figura del jesuïta mallorquí Bartomeu Pou i Puigserver (1727-1802), un dels humanistes de més talla que ha produït Mallorca, el primer que compongué a Espanya una Història de la filosofia.

Tot i això, pot ser no estaria de més recordar que el P. Pou, certament un profund conecixedor dels clàssics, bé que en bona mesura desprovist d'un pensament original, va dedicar la seva vida a la tasca de renovar ("restaurar") la cultura espanyola i, sobretot, la filosofia, encara aferrada a l'escolasticisme. "Jo menyspreo de veritat la filosofia dijuna, àrida, lànguida, seca i bàrbara, i precisament implor als nostres homes un mode de filosofar fàcil, ric i erudit", deia a les seves *Theses Bilbilitanae*¹.

El remei era la saba de la llengua i la cultura clàssiques, és a dir, l'*eloquentia* i l'*eruditio*, projectant sobre el filòsof el model ciceronià de l'orador². Un "programa" de renovació sens dubte molt atent a la forma, que ens fa entendre la dedicació de Pou al món dels llibres. En són bones mostres l'*Specimen*, trobat recentment pel prof. P. Quetglas³, a l'espera de la seva publicació, i el *Plan de una libreria selecta* o *Bibliotheca celebrium auctorum*.

D'aquí l'interès de la Biblioteca de Pou, el catàleg de la qual inclogué el P. Lluís de Villafranca al t. IV, pp. 547-569 del seu manuscrit *Misceláneas históricas* (conservat a la Biblioteca Vivot), amb el títol: "Catalogo de los Libros de la Libreria del P. Bartolomé Pou celebre Ex-Jesuïta Mallorquin, la que para en poder del Dr. Dn. Simon Bordoy Pro. y Vicaro. de Villa-Franca".

Es tracta d'una llista de llibres ordenats alfabèticament⁴ pel nom de l'autor (normalment en genitiu), seguit del títol de l'obra i del format. En cap cas consta la data d'impressió, i molt excepcionalment (núms. 8, 65), figura el lloc o l'impressor; el títol apareix constantment abreujat, i, en algunes ocasions, falta completament (núm. 91), o

¹ A. FONT - S. TRIAS: *Las Tesis de Calatayud*, Barcelona, 1992, pp. 9-31.

² Aquest model consisteix en la conjunció d'un coneixement enciclopèdic i d'unes regles de retòrica: *nemo potest esse laude cumulatus, nisi erit omnium rerum magna atque artium scientia consecutus* (*De oratore*, I, 20).

³ P. J. QUETGLAS: "Un manuscrit del "Specimen" del pare Pou (Bib. March, Ms. 4o. 513)", *Anuari de Filologia, studia Graeca et Latina*, volum XIV, Barcelona, 1991, núm. 103.

⁴ S'adopta un criteri alfabètic no sempre seguit pel transcriptor: S. Cipriani (núm. 85) segueix S. Cirili; Ovidi (núms. 233-234) va abans d'Orosi (núm. 235) i Plutarchi (núm. 269-270) abans de Plini, per no esmentar més que alguns exemples.

no figura el nom de l'autor i no s'especifica que es tracta d'una obra anònima. Hi hem d'afegir algunes lectures inexactes (com un molt dubtós **Chrisolores**, amb un incorrecte *Etoremata*, o un **Torcellini** per comptes de **Forcellini**). Denoten, en conjunt, un cert desconeixement per part del qui fa la llista de les obres, i aixó ens duu a pensar que la font del "Catálogo" és, versemblantment, un document notarial, pot ser l'inventari de la donació, pel Sr. Josep Sunyer al Dr. Simó Bordoy, de la biblioteca poviana, com indica la falta d'obra no impresa, que havia anat a parar a altres mans.

El P. Pou, en efecte, deixà la seva llibreria al Sr. Josep Sunyer i Camps, prevere, potser agrait per l'acolliment que havia rebut a casa seva, al carrer d'en Gater de Ciutat, on el P. Pou va viure probablement entre 1798, data del seu retorn a Mallorca, i 1801, any en què Pou es refugia a Algaida, temorenc de la Reial Ordre de Carles IV.

El Sr. Josep Sunyer era⁵, un "joven de grandes esperanzas (que una prematura muerte causada del demasiado estudio frustraron) a quien <Pou> enseñó el Griego y perfeccionó en la lengua Latina" i que, sens dubte, sentia gran afecció pels llibres; el propi P. Pou el recomana al marquès de la Romana com a bibliotecari de Montision⁶.

De la importància d'aquesta biblioteca tenim la notícia que ens dóna⁷ el P. Villafranca, és a dir, que el P. Pou "no traxo a Mallorca más que la tercera parte de sus libros, y sin embargo de esto es la más famosa su Biblioteca de cuantas hay en Mallorca de particulares, excepto la del Emmo. Cardenal Despuig. Hay en ella todos los autores clásicos griegos latinos, y otros muchos de Autores modernos, como la Gallia Christiana, el Glossarium de Du Change (*sic*), la Biblioteca de Nicolás Antonio etc. El Dr. Joseph Suñer a su muerte la donó al Dr. Dn. Simón Bordoy, Colegial de Ntra. Sra. de la Sapiencia⁸, y está estimada en 2.500 pesos fuertes".

La biblioteca, per tant, era incompleta, i al "Catálogo" no hi figura tampoc l'obra no impresa, que segons notícies del propi P. Lluís de Villafranca, el Dr. Josep Sunyer deixà al seu cunyat, el doctor en Medicina Joan Pelegrí, home cultivat, que féu gestions a Madrid per tal de publicar l'*Herodot* del P. Pou.⁹

Fóra impossible deduir quins llibres incloïen les dues terceres parts que l'humanista va deixar a Itàlia, o "regaló a algunos de sus amigos"; però algunes absències són significatives. En primer lloc, la pròpia obra impresa (ja hem vist el destí de la no impresa) del P. Pou no apareix en el "Catálogo"; sens dubte, l'havia donada a amics i

⁵ Cf. p. 513, t. V del manuscrit LL. de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas relativas a cosas de Mallorca*, de la Biblioteca Vivot. Agreec a P. de Montaner les facilitats que m'ha donat per tal de consultar-lo.

⁶ Segons carta transcrita per M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 212-213, núm. 412, l'original de la qual es troba actualment a la Biblioteca March.

⁷ LL. de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas ...*, V, 515-516.

⁸ Aquí es perd el rastre de la llibreria del P. Pou. No sabem el destí que li donà el Dr. Simó Bordoy, però és segur que no la legà a la Sapiència, perquè no figura a la seva biblioteca.

⁹ Com afirma el P. Villafranca, "el Dr. Juan Pelegrí, médico de Palma, tiene el original, he ohido decir si lo quieren dar a la imprenta" (LL. de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas ...*, 519). Ho confirmen les gestions fetes amb aquest objectiu pel Sr. Josep Cerdà a Madrid, segons consta a la carta que envià al Sr. Damià Estelrich, s/d., conservada a la Biblioteca March, ms. Si és cert, d'altra banda, que existia almenys un altre manuscrit, en poder del Sr. Bartomeu Cloquell, prevere.

familiars.¹⁰ A més a més tenim constància documental d'altres llibres que pertanyeren al P. Pou, i no consten al "Catálogo". És el cas, per citar només alguns exemples fàcilment constatables, de la nombrosa bibliografia que manejà per escriure les *Theses Bilbilitanae*; així, els 5 toms de la *Història de la filosofia* de Brucker, obra de la qual comenta¹¹ el P. Pou, en carta dirigida el 3 d'octubre de 1762 al Sr. Josep Finestres: "amigo, he logrado una historia completa de la filosofia por Jacobo Bruckero, académico de Berlín, en 5 tomos de quarto mayor (...) por 32 pesetas con bella encuadernación" A una altra carta¹² li diu: "tengo los tres tomos de Stanleio por Oleario, y me han servido mucho; tengo a Diogenes Laertio por Menagro; tengo a Sexto Empírico"; sols aquest darrer figura al "Catálogo". El mateix passa amb la biografia que, per encàrreg del futur cardenal Despuig, dedicà a la aleshores beata Catalina Thomasa; ni el *Ristretto* que escrigué Joan Francesc Masdeu, ni l'hagiografia de Pere Joan Coll apareixen al "Catálogo",¹³ tampoc les fonts que forçosament havia de manejar per al seu projecte d'una "historia patria" (sens dubte de les Balears), en la qual havia de cantar les glòries dels Verí i els seus protectors.

D'altres obres res no podem dir, perquè la insuficiència de les referències no ens en permet una segura identificació. No sabem, per exemple, si el llibre citat al núm. 153 és la versió d'Homer a cura de P. Wesemligio, editada a Amsterdam, 1760, que fou l'emprada pel P. Pou, o si es tracta d'una altra edició i, per tant, aquella no hi figura.

El cas contrari també es produeix. Així, no deixa de resultar sorprenent l'existència d'un Du Cange, glossari d'una llatinitat "bárbara" i "inmunda", en paraules¹⁴ del P. Pou, que li produeix "repugnancia"; o d'una gramàtica àrab, cultura per la qual sent¹⁵ el més complet menyspreu: "Dios no hizo a los árabes aptos para la filosofía".

Sigui com sigui, com ja hem recollit abans, la biblioteca del P. Pou a Palma comptava amb prou nombre de llibres, en opinió del P. Ll. de Villafranca, tot i que "no traxo a Mallorca más que la 3ª. parte de sus libros", per "sin embargo de esto" ser "la más famosa de las particulares", "excepto la del Emmo. cardenal Despuig", que el P. Pou, durant el desterrament a Itàlia, tant va contribuir a formar. Aquesta biblioteca despuigiana fou transportada a Mallorca en 68 caixons; gràcies al llistat del P. Lluís de Villafranca¹⁶ coneixem el contingut de 46 d'aquests caixons: 953 obres, algunes incompletes. No obstant, el cardenal devia disposar, a més a més dels llibres procedents d'Itàlia, d'altres importantíssims fons, com el que adquirí a València, quan n'era arquebisbe, del canonge J. B^a Hernan. J. Mª Bover¹⁷ eleva el nombre total de llibres a 12 500.

¹⁰ Els seus descendents encara ara en conserven algunes (les *Theses*, per exemple, que el P. Pou deixà al fill de la seva germana Antonina).

¹¹ "Epistolari de Josep Finestres", *Documents per a la història cultural de Catalunya* sèrie II, volum II, Barcelona, 1934, núm. 813, 225.

¹² "Epistolari de Josep Finestres", *Documents per a la història cultural de Catalunya* sèrie II, volum II, Barcelona, 1934, p. 214.

¹³ M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 185-186.

¹⁴ A. FONT - S. TRIAS: *Las Tesis de Calatayud*, Barcelona, 1992, 112.

¹⁵ *Ibid.*, pp. 142-143.

¹⁶ LL. de VILAFRANCA: *Misceláneas históricas ...*, IV, 516-543.

¹⁷ J. M. BOVER: *Noticia histórico-artística de los de los museos del eminentísimo Sr. Cardenal Despuig*, Palma, 1846, pp. 216-223.

Altres biblioteques de membres de la noblesa igualaven o superaven el nombre de llibres que tenia el P. Pou. La del marquès de Campofranco estava formada per més de 365 obres,¹⁸ la del marquès de la Romana, de qui abans s'ha esmentat la relació amb Pou, tenia 18.215 volums, que foren traslladats a Mallorca¹⁹ l'any 1810. Era una de les millors d'Espanya.

El total econòmic de la biblioteca era sens dubte molt elevat. Al temps de la donació de Sunyer a Bordoy, estava valorada en "2.500 pesos fuertes", quantitat sens dubte molt important. Sols a títol de curiositat, es pot indicar que el Sr. Josep Finestres escrivia²⁰ el 9 de juny de 1762 al Sr. Ignasi de Dou que havia comprat per 19 lliures i 14 sous (per tant, 394 sous) "el Flórez, Historia de las reynas, Binner, Apparatu eruditionis, Schaarz, Institutiones juris publici i Stanlei, Historia philosophica"; que per "un Tucídides con las notas de Enrique Stephano, Juan Udron, Josep Waz y Carlos Ducker de la edición de Amsterdam, año 1731, en folio y pasta", com el que figura al núm. 331 del "Catálogo", es pagaren 236 reals,²¹ i que per un "Herodoto con las notas de Valkenaro y Vesenlingio, de la edición de Amsterdam de 1763" -pot ser igual que la del núm 153 o 154- del "Catálogo" es pagaren 232 reals.²² Això sense tenir en compte edicions forçosament cares: el mateix P. Villafranca esmenta com a llibres valuosos el Du Cange, la *Gallia Christiana* (començada el s. XVIII i continuada unes quantes vegades el XVIII i el XIX), i la *Biblioteca* de Nicolás Antonio, obres certament monumentals. Hi podríem afegir, entre d'altres, *l'Espanya sagrada* (els 32 primers toms, que figuren al "Catálogo" arriben a 1776), la *Bíblia* hebrea, les edicions poc freqüents, com la *Nueva idea de la tragedia antigua*, de González de Sales, les obres d'Herodià, el *De bello Belgico* -probablement una primera edició- *Los cristiados*, traducció en vers de Juan Martín Cordero, i, especialment, la sorprenent quantitat d'edicions d'autors grecs i llatins.

Però més que pel nombre de volums, o el seu valor econòmic, la llibreria del P. Pou fou famosa perquè "hay en ella todos los autores clásicos griegos y latinos", com diu el P. Villafranca amb evident exageració.

Algunes dades al respecte, sempre dins la relativitat estadística en què ens movem, poden resultar d'alguna utilitat:

Supera lleugerament un 23% el nombre d'obres de la biblioteca del P. Pou de temàtica religiosa. Constitueixen, com era de suposar, un nucli molt important. Si alguna conclusió es pot extreure, pot ser aquesta seria la de situar el P. Pou en unes posicions bastant conservadores, i la de mostrar el seu interès per la història de

¹⁸ LL. de VILLAFRANCA: *Misceláneas históricas* ..., 557-570.

¹⁹ J. LLABRÉS BERNAL "La Biblioteca del Marqués de la Romana en España", *BSAL*, XVIII, pp. 60-62. El llistat de la llibreria es publicà a Madrid, el 1865 (imprenta de Francisco Roig), amb el títol *Catálogo de la Biblioteca del Excmo. Sr. D. Pedro Caro y Sureda*. Agreeesc al prof. B. Cantarellas les facilitats que m'ha donat per consultar-ne un exemplar.

²⁰ "Epistolari de Josep Finestres", *Documents per a la història cultural de Catalunya* serie II, volum II, Barcelona, 1934, núm. 796, 211.

²¹ L. GIL: *Panorama social del Humanismo español*, Madrid, 1981, 702.

²² L. GIL: *Panorama social del Humanismo español*, Madrid, 1981, 703.

l'Església, i especialment pel galicanisme, que Pou criticà sempre amb acritud, com era d'esperar.²³

- Quasi un 53% dels llibres estan dedicats a Grècia i a Roma; sobretot, edicions d'obres, importants o secundàries, i de la més variada temàtica; a gramàtica, a oratòria i als aspectes de civilització en segon terme. D'aquest percentatge, un poc més de la meitat (gairebé un 53%) correspon a Grècia, i la resta a Roma.

Això suposa un canvi radical de mentalitat en el P. Pou, que evolucionarà des d'una clara prevenció envers el fet cultural grec, que considera perillós, i una sobrevaloració del llatí, a les *Theses Bilbilitanae*²⁴, a unes posicions obertes a les llengües romàniques i de gran interès pel grec, actitud que es pot situar dins els corrents filohelènics del neo-humanisme aleshores de moda.

- Dades també d'interès, sempre dins les coordenades de relativitat en què ens movem, són les referents a la llengua del conjunt de les obres:

- * Arriba a un 80 % el percentatge de llibres escrit exclusivament o preferentment, en llatí o grec.
- * Quasi un 8 % estan escrits, total o parcialment, en italià.
- * Un 6.3 % de llibres està en castellà.
- * Un 2.6 % estan en francès.

No sembla especialment significatiu que la immensa majoria de llibres estigui en llatí o en grec, tractant-se de la biblioteca d'un humanista, ni que, fruit del seu temps, utilitzi bibliografia francesa; tampoc el fet que s'hi trobin llibres en italià, donat els anys d'expulsió que passà a Itàlia; però la freqüència relativa d'aquest darrer grup de llibres (superior a la dels escrits en castellà) pot indicar que el P. Pou no es mantengué, en realitat tan aliè a la cultura italiana com suposa el P. Batllori quan afirma que "fue uno de los pocos jesuitas cultos que vinieron a Italia sin entrar para nada en la vida cultural italiana".²⁵

Una altra característica defineix la llibreria del P. Pou, enfront precisament de la llibreria "rival" o, millor dit, "superior", com pensava el P. LL. de Villafranca: la del cardenal Despuig. Com sabem per la correspondència que mantengueren, el P. Pou

²³ Defensant l'autoritat del Summe Pontífex, per damunt, fins i tot, de la persona del Papa. Com resulta clar a la correspondència, íntima, amb el canonge Ramon Foguet. Cf. M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 195 ss.

²⁴ A. FONT - S. TRIAS: *Las Tesis de Calatayud*, Barcelona, 1992, 19-20.

²⁵ M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 103. Sí és cert que el P. Pou es considerarà sempre una víctima de la Fortuna, i Itàlia el lloc del desterrament. És, per tant, comprensible una actitud de certa hostilitat envers aquest país, una hostilitat que el P. Batllori ha vist molt bé (M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 114-115), i que queda reflectida a diversos escrits. Un bon exemple podria ser la carta a Fabri (M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, Mallorca, 1946, 115), del 16 d'octubre de 1783, que tradueix: "Malgrat visqui a Bolònia, som molt lluny dels afers d'aquesta ciutat. Per a mí, que vagin de cap a l'infern. Doncs què m'importen uns problemes més insignificants que el caure d'una nou? Jo m'amag en els meus estudis i en els meus llibres, i m'hi embolic tot el que puc per tal de parlar amb Horaci".

adquirí nombrosos llibres per a la biblioteca d'aquell,²⁶ fins i tot demana en certa ocasió al futur cardenal que li envii el catàleg de la seva llibreria, per tal de completar-la a Itàlia.²⁷ Tot al contrari, la biblioteca del P. Pou no és "d'encàrrec", i respon, per tant, als gusts i àdhuc a la personalitat de l'il·lustre humanista.

Catalogo de los Libros de la libreria del P. Bartolome Pou celebre Ex-Jesuita Mallorquin, la que para en poder del Dr. Dn. Simon Bordoy Pro. y Vicaro. de Villa-Franca.

A			
1.-	Abrahi	<i>In Ciceronis orationis</i>	1 fol
2.-	Anachreontis	<i>Carmina</i>	1 4 ^o
3.-	Anachreontis	en Italiano por Corsini	1
4.-	Anachreontis	et	
	Saphus	<i>Carmina</i>	1
5.-	Aristophanis	<i>Comediae cum notis et indicibus Krusteri</i>	1 fol
6.-		<i>Antologia poetica greco-latina = Alloix</i>	1
7.-		<i>Antologia Sacra</i>	1
8.-	Antonii (Nicolai)	<i>Bibliotheca Hispana vetus et nova, Romae impressa</i>	4 t fol
9.-		<i>Antonini Itinerarium cum notis Zuritae</i>	14 fol
10.-	Antoninus (M)	<i>De rebus suis cum notis</i>	1 4 ^o
11.-	Anunciacion (Juan de la)	<i>La inocencia vindicada</i>	1
12.-	Apollonii Rhodii	<i>Argonauticon</i>	1 4 ^o
13.-	Aquino (Caroli de)	<i>Lexicon militare</i>	2 fol
14.-	Arbunotii	<i>Tabulae</i>	1 4 ^o
15.-	Aristotelis	<i>Opera cum comentario Duval</i>	4 fol
16.-	Aristotelis	<i>De moribus interprete Lambrino</i>	1 4 ^o
17.-	Aristotelis	<i>Rhetorica grece</i>	1
18.-	Arrianii	<i>De expeditione Alexandri Magni = Brugensis</i>	1 fol
19.-		<i>Artificiosae memoriae fundamenta</i>	1
20.-	Athenei	<i>Deipnosophistarum Libri XV cum notis Casauboni</i>	fol ldupl
21.-	Athenei	<i>it (sic) cum notis Dalichampii</i>	1 fol.
22.-	Azorii	<i>Institutiones morales</i>	3 fol.

²⁶ En aquest sentit el P. Pou escriu al cardenal Despuig: "Desig que em facis saber que em manes fer dels llibres, escrits, gravats que, per encàrrec teu, he comprat en gran quantitat". He tret i traduït la cita de l'*Epistula IV* de la correspondència amb el cardenal Despuig, publicada per M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig*, 240-242.

²⁷ M. BATLLORI: *Cartas del Padre Pou al cardenal Despuig, Epistula V*, Mallorca, 1946, 243-245.

B

23.-	Balduinus de Calceo et Nigronius	<i>De caliga veterum</i>	1 12
24.-	Barthelemi (Mr.)	<i>Viaggio de Ana carsi tradotto</i>	12
25.-	Barthotimos	<i>Votum pro Immaculata conceptione adversus Lampridium</i>	1
26.-	Baudrant	<i>Geographia</i>	2 fol
27.-	Becani	<i>Opera</i>	2 fol
28.-	Becani	<i>Analogia vets. et novi Testamti.</i>	1 fol
29.-	Becussi	<i>Ars metrica Grecorum</i>	1 4º
30.-	Belarmini (Carls.)	<i>Opera</i>	1 fol
31.-	Belarmini (Carls)	<i>Apologia</i>	1
32.-		<i>Biblia hebrea</i>	lech 16
33.-		<i>Biblia Greco-latina</i>	3 fol
(Pàgina 348)			
34.-	Bibliothecarii (Anastasii)	<i>Historia Ecclesiastica</i>	4 fol
35.-		<i>Bibliotheque d'un home de gout.</i>	4 12
36.-	Bidermani (Jacob.) S. J.	<i>Heroum Epistolae</i>	1
37.-	Bonotti	<i>De existentia Dei .</i>	1
38.-	Bovio	<i>Miracoli delle Virgine.</i>	3 8º
39.-	Bouter	<i>Recherches et Dissertations sur Herodote.</i>	1 4º
40.-	Brissonii (Barnab.)	<i>De formulis et solemnibus populi Romani verbis.</i>	1 4º
41.-	Bucanam	<i>Rerum Schoticarum.</i>	1 8º
42.-	Budei	<i>Commenta. linguae graecae.</i>	1 4º
43.-	Buffier	<i>Geographia.</i>	1 8º

C

44.-	Calabri	<i>Carmina .</i>	1 4º
45.-		<i>Calixto y Melibea (Tragicomedia).</i>	1 4º
46.-	Campani (Edmundi) S.J. Martyris in Anglia	<i>Opuscula.</i>	1
47.-	Cani (Melchiors.)	<i>Opera.</i>	1 4º
48.-	Canisii S.J.	<i>Cathecismus Catholicus grece et hebraice cura Georgii Mays.</i>	1
49.-	Cantelius	<i>De Roma. Republica .</i>	1 8º
50.-	Canteri	<i>Varie lectiones.</i>	1
51.-	Capmani	<i>Filosofia de la eloquencia.</i>	1
52.-	Cassiodori	<i>Hista. tripartita.</i>	1
53.-	Castelli	<i>Lexicon medium greco-latinum.</i>	1
54.-	Castrucci	<i>De bello Italico.</i>	2 4º
55.-	Castrucci	<i>De rebus ad Velitres.</i>	1 4º
56.-		<i>Catalogo de librerias.</i>	1 1
57.-	Caton	<i>De re rustica en Italiano.</i>	3
58.-	Catrou	<i>Historia Romana.</i>	16 4º
59.-	Catulli, Tibulli, Propertii	<i>Opera cum Galli fragmentis.</i>	1

60.-	Causini (Nicolai)		
	S.J.	<i>De eloquentia sacra et humana.</i>	1 4º
61.-	Causini (Nicolai)		
	S.J.	<i>Symbolica.</i>	1
62.-	Cervantes	<i>Historia de D. Quixote por la Academia.</i>	4 8º
63.-	Chanut	<i>Virginis Mysteria.</i>	1
64.-	Chrisolorae	<i>Etoemata (sic).</i>	1
65.-	Ciceronis	<i>Opera cum notis Oliveti. Geneva.</i>	9 4º
66.-	Ciceronis	<i>Orationes en latin e Italiano por Alexandro Bandiera</i>	7 4º
67.-	Ciceronis	<i>De Officiis, senectute, Amicitia (sic) ett. en latin , Italiano.</i>	1 4º
68.-	Ciceronis	<i>Epistola ad familiares cum formulis latinis Stephani Doletti.</i>	3 4º
69.-	Ciceronis	<i>Academicorum = Turnebi</i>	1 4º
70.-	Cittadino	<i>Diccionario .</i>	2 8º
71.-	Clementis Alexandrini	<i>Opera.</i>	2 fol
72.-	Clementis XI	<i>Constitutio Unigenitus</i>	4 fol
73.-	Coens	<i>De origine Beguinarum</i>	1
74.-	Cluveri	<i>Geographia.</i>	1
(Pàgina 549)			
75.-	Columella	<i>De re rustica</i>	1 8º
76.-	Columella	<i>De re rustica en Italiano por Pagani</i>	7
77.-		<i>Concordiae Bibliarum.</i>	1 fol.
78.-	Conimbricensis	<i>in Aristotelem.</i>	1 4º
79.-	Conradi	<i>Apothegmata .</i>	1
80.-	Cortes	<i>Observationes in Gazzanigam.</i>	2 4º
81.-	Cresollii	<i>Theatrum veterum Rhetorum.</i>	1
82.-	Cruchii (Nicol.)	<i>De comitiis Romanorum.</i>	1
83.-	Curtius (Q.)	<i>De rebus gestis Alexandri Magni cum notis variorum</i>	1
84.-	S. Cyrilli Hierosolimitani	<i>Op.</i>	1 fol.
85.-	S. Cypriani	<i>Opera cum notis Pamelii</i>	1 fol.
D			
86.-		<i>De libertatibus eclae. Gallicanae.</i>	1
87.-	Demostenis	<i>Opera.</i>	1
88.-	Demostenis	<i>Opera en francés con las de Eschine por Auger.</i>	5 8º
89.-	Demostenis	<i>Opera en Italiano por Cesarotti.</i>	6
90.-		<i>De mutata Romanorum nominum ratione.</i>	1 4º
91.-	Denina (Carlos).		2 4º
92.-		<i>Diccionario de la Lengua Castellana por la Academia Española.</i>	1 fol
(pàgina 549)			
93.-	Diodori Siculi	<i>Historia a Wesenlingio.</i>	2 fol
94.-	Diomedis, Phocei, Prisciani, Capri, Agretii, Servii et Sergii	<i>Opuscula = Aivis?</i>	1
95.-	S. Dionisii Areopagitae	<i>Opera.</i>	2 fol.

96.-	Dionisii	<i>Orbis descriptio cum notis variorum</i>	1 8º
97.-	Dioscorides	trado. por Laguna.	1 fol.
98.-	Diosdado	<i>De disciplina Arcani.</i>	1 8º
99.-		<i>Dissertation sur le Dieu Serapis.</i>	1 4º
100.-	Du Fresne (Caroli)	<i>Glossarium mediae et infimae Latinitatis</i>	6 fol.

E

101.-	Eliani	<i>De natura animalium.</i>	2 4º
102.-	Eliani	<i>Varia Historia.</i>	1 8º
103.-	Empyrici (Sexti)	<i>Opera cura Herveti</i>	1 fol
104.-	Ennii	<i>Opera a Columna.</i>	1 4º
105.-	Epicteti	<i>Enchiridion.</i>	112?
106.-	S. Epiphanii	<i>Opera.</i>	2 fol.
107.-	Erpenii	<i>Rudimenta linguae Arabicae.</i>	1 4º
108.-	Euclidis	<i>Opera.</i>	1
109.-	Eusebii, Sosomeni, Socratis ett.	<i>Historia Ecclesiastica greco-latina cum notis Valeisi.</i>	3 fol.
110.-	Eusebii	<i>Della preparazione evangelica.</i>	1
111.-	Eustathius (página 550)	<i>In Homerum.</i>	3 fol.

F

112.-	Fabricii	<i>Bibliotheca graeca.</i>	14 4º
113.-	Fabricii	<i>Bibliotheca Latina .</i>	3 8º
114.-	Finestres	<i>Inscriptiones Romae.</i>	1 4º
115.-	Flacci (Valerii)	<i>Argonauticon cum notis.</i>	4º
116.-	Fleury	<i>Histoire ecclesiastique.</i>	17 8º
117.-	Flores	<i>España sagrada.</i>	32 4º
118.-	Flores	<i>Reynas catolicas.</i>	2 4º
119.-	Flores	<i>Clave historial.</i>	1 4º
120.-	Fonseca	<i>In Metaphm. Aristots.</i>	2 4º
121.-	Fontana	<i>Animadversiones.</i>	1
122.-	Fuente	<i>Sucesion real de España.</i>	3

G

123.-	Gallei	<i>Oracula Sybillina.</i>	2 4º
124.-		<i>Gallia Christiana.</i>	12 fol.
125.-	Gallimachi	<i>Hymni cum notis.</i>	1 4º
126.-	Gallucci	<i>De Bello Belgico .</i>	1 fol.
127.-	Gambarella	<i>Antitetorum .</i>	2
128.-	Gambarellus	<i>in Terentium.</i>	1
129.-	Gardini	<i>L'anima humana.</i>	1 4º
130.-	Gase	<i>Grammatica graeca .</i>	1
131.-	Gassendi	<i>Epicurus .</i>	1 fol.
132.-	Gassendi	<i>Id.</i>	2 fol.
133.-	Gasset	<i>Historia della Chiesa del Giapone.</i>	4 4º
134.-	Gelii (Auli)	<i>Noctes Atticae cum notis.</i>	1 4º
135.-	Genuensis	<i>Elementa Theologiae.</i>	2 fol.
136.-	Gifanii (Oberti)	<i>In librm. Politicorum Aristotelis.</i>	1
137.-	S. Giovan Crisostomo	<i>El sacerco. en griego e Italiano.</i>	1 4º

138.-	Gonzaga (Scipion)	<i>De rebus suis.</i>	1fol.
139.-	Gonzalez de Salas (Dn. Jusepe Ant.)	<i>Nueva idea de la Tragedia antigua</i>	2 4 ^o
140.-	Gravinae (Janse) Vincentis)	<i>Seti opera seu originum juris civils. l.3. et de Romo. I. l. 1 cum notis Gotpridi Mascorsi .</i>	1 4 ^o
141.-	Grotii	<i>De jure belli et pacis .</i>	2 4 ^o
142.-	Gualteri	<i>Tabulae chronographica Ecclesiae.</i>	1fol.
143.-	Guevara	<i>Menosprecio de la corte y alabanza de la aldea.</i>	1 8 ^o
144.-		<i>Guida spirituale per l'anno santo.</i>	1
145.-	Guirlandini (Melchioris)	<i>Papyrus.</i>	1

H

146.-	Halicarnase (Dionide)	<i>Delle cose antique de Rome.</i>	1
147.-	Heliodori	<i>Ethiopicorum = Parey.</i>	1
148.-	Heliodori	<i>Storia Etiopica en Italiano.</i>	1
149.-	Hermogenis	<i>Ars oratoria cum com. Gasparis Laque (sic).</i>	1
150.-	Herodiani	<i>Opera cum notis grece.</i>	1
151.-	Herodiani	<i>Historia .</i>	1
152.-	Herodoti	<i>Opera greco-latina.</i>	1fol.
(página 551)			
153.-	Herodoti	<i>Historiarum libri IX graece, cum notis.</i>	1 fol.
154.-	Herodoti	<i>Sus obras traducidas en francés, con notas críticas, un ensayo sobre su cronologia etc. por Mr. Larcher</i>	7 4 ^o
155.-	Hervas	<i>Della carità.</i>	1
156.-	Heynsii	<i>Crexundia .</i>	1
157.-	Hesychii	<i>Lexicon graecum cura N. Schow.</i>	1
158.-		<i>Historia Franciae Pars IV.</i>	1
159.-	Homeri	<i>Opera grece.</i>	2 8 ^o dup.
160.-	Homeri	<i>Opera greco-latina.</i>	1
161.-	Homeri	<i>In Cererem .</i>	1 8 ^o
162.-	Horatii Flacci	<i>Opera cum notis Berceley.</i>	1
163.-	Horatii Flacci	<i>Opera cum notis Juvencii.</i>	1
164.-	Houdry	<i>Bibliotha. predicat.</i>	8fol.

I

165.-		<i>Index librorum prohibitorum Benedicti XIV jusu editus.</i>	1 8 ^o
166.-		<i>Institutum Societatis Jesu.</i>	2fol.
167.-		<i>Interrogationes Theologicae.</i>	1 4 ^o
168.-	S. Irenaei	<i>Opera.</i>	2fol.

169.-		<i>Isette in Thebe Tragedia Desohilo .</i>	1 4º
170.-	S. Isidori	<i>Opera ab Arevalo.</i>	2 4º
171.-	Isocratis	<i>Opera cum notis Wolfii.</i>	1fol.
172.-	Young	<i>Lessempio della Francia.</i>	1 4º

J

173.-	Jamblicus	<i>De Mysteriis Egipsiorum, Chaldeorum, Asiriorum, Proclus in Platonem etc.</i>	1
174.-	Justini	<i>Historia cum notis.</i>	2
175.-	Iuvenalis et Persii	<i>Satyrae cum notis variorum = Schevelius</i>	1
176.-	Iuvenalis et Persii	<i>cum notis.</i>	1

L

177.-	Labbé (Philippi)	<i>Concordia sacrae et profanae chronologiae . I</i>	4 12
178.-	Labbé (Philippi)	<i>Accentus graecae linguae.</i>	1
179.-	Lactantii	<i>Opera cum notis. varm.</i>	2 4º
180.-	Ladvocat	<i>Dizionario Storico de tutti gli homini illustri.</i>	3 4º
181.-	Launoy	<i>Regia in Matrimonium potestas.</i>	1 4º
182.-		<i>L'Aveugle de la Montagne.</i>	1 8º
183.-	Leon (P. Luis de)	<i>Nombres de Christo.</i>	1 4º
184.-	L'Evesque (Mr.)	<i>Histoire de Rusye.</i>	5 8º
185.-		<i>Lettere Pastorale de l'Eveque de Soissons.</i>	1 1?
186.-		<i>Lexicon Hebraicum.</i>	2fol.
187.-	Libanii	<i>Epistolae.</i>	1 fol.
188.-	Lipsii (Justii)	<i>Opera.</i>	3fol.
189.-	Livii (Titi)	<i>Opera.</i>	5 8º
190.-	Lucani	<i>Pharsalia cum notis.</i>	1
191.-	Lucani	<i>Id curante Schrevelio.</i>	2 8º
(página 552)			
192.-	Luciani	<i>Opera greco-latina cum notis Frederici Reidzii .</i>	4 4º
193.-	Lucilii	<i>Satyrae cum notis.</i>	1
194.-	Lucrecii	<i>De rerum natura cum coments. Lambini.</i>	1 4º
195.-	Lucrecii	<i>cum notis Creech, et Avercampi.</i>	2 8º
196.-	Lycophronis	<i>Alexandra; cura Joannis Potteri.</i>	1fol.

M

197	Magistri (Thomae)	<i>Opera cum notis Bernart.</i>	1
198	Malvenda	<i>De Anti-Christo.</i>	2fol.
199	Manilii (M)	<i>Astronomicon.</i>	1 4º
200	Manucii (Pauli)	<i>In epistolas Ciceronis, ad Brutum et Q. Fratrem</i>	1
201	Manucii (Pauli)	<i>Adagia greco-latina.</i>	1 4º
202	Manucii (Pauli)	<i>Id. otra edicion.</i>	1
203	Manucii (Pauli)	<i>In Epists. Cicers. ad Atticum.</i>	1
204	Manucii (Pauli)	<i>Apotegmata.</i>	1
205	Martialis	<i>Epigrammata cum notis variorum.</i>	1 8º
206	Martialis	<i>Id. cum notis.</i>	1
207.-		<i>Masculi Lyricorum.</i>	1

208	Masdeu	<i>Orazione in morte de Muriel.</i>	1
209	Maximi (Valerii)	<i>Exempla cum notis Pigii.</i>	1 8 ^o
210	Mayans	<i>Gramatica</i>	6 8 ^o
211	Mayoragii	<i>In Rhetoricam Aristotelis</i>	1 4 ^o
212.-		<i>Memorial de la vida Christa.</i>	1
213	Menandri	<i>Fragmenta cum notis Grotii.</i>	1
214	Mendoza	<i>Guerra de Granada.</i>	1
215	Menochio	<i>In sacram Scriptm.</i>	3fol.
216	S. Methodii	<i>Opera graeco-lat.</i>	1 8 ^o
217	Meyer	<i>Controversiae de Auxiliis.</i>	2 fol
218	Migliaccii	<i>Lampridius delectus.</i>	1 4 ^o
219.	Modicio		
	Monferratensis		
	(Guilielmo)	<i>Virgilius a calumniis vindicatus.</i>	1
220	Moeridis	<i>Lexicon Atticum cum notis Schou.</i>	1
221	Molinae	<i>Opera omnia.</i>	5fol.
222	Molinae	<i>In. D. Thomae.</i>	1fol.
223	Morell	<i>Thesaurus graecae poeseos.</i>	1 4 ^o
224	Musantii	<i>Tabulae Chronologiae.</i>	1 4 ^o
		N	
225.	Nelis	<i>Belgicarum rerum prodrom.</i>	1 4 ^o
226.	S. Nili Abbatis	<i>Opuscula .</i>	1fol.
227.-		<i>Nova descriptio Regni Poloniae.</i>	1
228.-		<i>Nuevo estilo de cartas.</i>	1
		O	
229	Orossandri	<i>De re militari tradita. en español por Gracian.</i>	1
230	Oppianus	<i>De natura et venatione piscium grece et latine ab Scheider.</i>	1 4 ^o
231.-		<i>Oratores Graeci cum plurium comentm. graeco-lat. cura Jacobi Reische.</i>	12 4 ^o
232	Ordoñez	<i>Poetica de Aristoteles.</i>	1
233	Ovidii	<i>Opera ab Hervetio.</i>	4 4 ^o
234	Ovidii	<i>Id. alia editio .</i>	2
235	Orosii (Pauli)	<i>Historia adversus Paganus.</i>	1
		P	
236.	Pallavicini	<i>Assertiones Theologicae.</i>	1
237.-		<i>Parmenides sive de Ideis, et uno rerum principio = Thomsom.</i>	1 4 ^o
238.	Pasini	<i>Rudimenta Grammaticae Hebraicae, et oratio ad lingus. orientales.</i>	1 8 ^o
239.	Pasqual	<i>Vindiciae Lullianae.</i>	4 4 ^o
240.	Pasqual	<i>Aguja nautica.</i>	1 4 ^o
241.	Pasqual	<i>Mens D. Bernardi.</i>	1 8 ^o
242.	Pasqual	<i>Lactacion de S. Bernardo.</i>	1 8 ^o
243.	Patarolli	<i>Series Augustorum.</i>	1 4 ^o
244.	Paterculi (Vellei)	<i>Historia Romana cum notis.</i>	1
245.	Pei	<i>La lege di natura.</i>	1 4 ^o
246.	Perarnau	<i>Meditaciones de Sn. Pablo.</i>	2 4 ^o
247.	Pererii	<i>De principiis.</i>	1fol.

248.	Pererii	<i>In Daniele.</i>	1fol.
249.	Pererii	<i>Selectae Disput. in Sacrm. Scriptm.</i>	1 4º
250.	Perez	<i>Exemplos morales.</i>	1 f?
251.	Perez	<i>Secretario de Señores.</i>	1
252.	Perissonii	<i>Origines Egiptiacae.</i>	2 8º
253.	Perpiniani (Petri)		
	S.I.	<i>Opera.</i>	4 8º
254.	Petavii S.I.	<i>Theologia.</i>	6fol.
255.	Petavii S.I.	<i>Doctrina temporum ab Harduino.</i>	3fol.
256.	Petavii S.I.	<i>Rationarium temporum.</i>	1
257.	Petronii	<i>Satyrae.</i>	2
258.	Phedri	<i>Fabulae cum Batrocomomachia.</i>	1
259.	Phosii	<i>Bibliotheca graeco-latina ab Schotto.</i>	1fol.
260.	Phosii	<i>In Platonem.</i>	1fol.
261.	Pichler	<i>Ius Canonicum.</i>	2fol.
262.	Pindari	<i>Olimpia.</i>	1
263.	Placentini (Gregorii)	<i>De sicilis veterum.</i>	1 4º
264.	Platonis	<i>Opera graeco-latina.</i>	11 4º
265.	Platonis	<i>Id a Fisino.</i>	1fol.
266.	Platonis	<i>Dialogi cum notis Forster graeco-latin.</i>	1 4º
267.	Platonis	<i>Id cura Guil Etwal.</i>	1 4º
268.	Plauti	<i>Comediae = Boxornii.</i>	1
269.	Plutarchi	<i>Opera graece a Viten. (sic).</i>	6 4º
270.	Plutarchi	<i>Id graeco-latina a Reisque.</i>	12 4º
271.	Plinii Secundi	<i>Historia ab Harduino.</i>	3 fol.
272.-		<i>Poetae Graeci cum notis.</i>	1 fol.
273.-		<i>Poetae graeci veteres.</i>	1fol.
274.	Polibii	<i>Historia a Casaubono.</i>	3 4º
275.	Polibii	<i>Id en Italiano por Lodovico Dominiche.</i>	1 8º
(página 554)			
276.-	Pollignac (Cards.)	<i>Anti-Lucresius.</i>	1 4º
277.-	Pollux	<i>Onomasticon.</i>	2fol.
278.-	Pompe (Ausonii)	<i>De differentiis verborum.</i>	2 8º
279.-	Posselii	<i>Galligraphia oratoria.</i>	1
280.-	Potteri	<i>Archeologia Graeca .</i>	2 4º
281.-	Ptolomei	<i>Geographia a Malombra.</i>	1 º
282.-	Pueyo	<i>Collectio maxima conciliorum Hispaniae .</i>	1fol.

R

28	Radari	<i>Ad Q. Curtium.</i>	1
28	Ragasio	<i>Thesaurus phrasium poeticarum.</i>	1
285.-		<i>Recherche critique sobre Pontano.</i>	1 8º
286.-		<i>Refranes en francés y castello.</i>	1
28	Ricobonius	<i>De usu Rhetoricae Aristotelis.</i>	1
28	Riccioli	<i>Chronographia reformata.</i>	1 fol.
28	Riccioli	<i>Geographia reformata.</i>	1fol.
29	Riccioli	<i>Prosodia .</i>	1 8º
29	Riccioli	<i>Id.</i>	2
292-		<i>Rittiramento spirituale.</i>	1 8º
29	Robertelli (sic)	<i>In politicam Aristotelis.</i>	1
29	Rodriguez de Castro	<i>Biblioteca Española .</i>	1fol.
29	Rodriguez de Mello	<i>De rusticis Brasiliae rebus.</i>	1

S

296	Sallustii (Crispi)	<i>Opera.</i>	1
297	Salvoni	<i>De federe religionis naturalis cum revelata.</i>	1 8 ^o
298	Sanctius	<i>In Isaiam.</i>	1 fol.
299	Sanctius	<i>In Prophetas minores.</i>	1 fol.
300	Sarbieri	<i>Lyrorum libri IV.</i>	1
301	Sardagna	<i>Theologia.</i>	9 4 ^o
302	Saingiurne	<i>Erario della vita christiana.</i>	1
303	Schrevelii	<i>Lexicon manuale greco-latinum.</i>	1 fol
304	Scribonii	<i>Compositiones medicamentorum.</i>	1
305	Schneider	<i>Carminum Pindaricorum fragmenta.</i>	1
306	Schotti	<i>Adagia graecorum.</i>	1 4 ^o
307	Senecae Philosophi		
	(L.A.)	<i>Opera.</i>	3
308	Senecae	<i>Id cura Justi Lipsii.</i>	1
309	Senecae	<i>Tragediae cum notis Jarnabii</i>	1
310	Senecae	<i>Id cum notis variorum.</i>	1 4 ^o
311	Sigonii (Joann.)	<i>Confutatio Anticotoni.</i>	1
312	Simmachi (Aurelii)		
		<i>Epistolae</i>	1
313	Sinesii	<i>Opera graeco-latina a Petavio.</i>	1 fol.
(página 555)			
314	Sorarius (Cyprianus)	<i>De Arte Rhetorica cum comments. Frederici Ceruti.</i>	1
315	Spondani	<i>Epitome Annalium Baronii.</i>	2 fol.
316	Stephani (Henrici)		
		<i>Thesaurus linguae Graecae.</i>	5 fol.
317.	Stephani (Henrici)		
		<i>De urbibus.</i>	1 fol.
318.	Strabonis	<i>Geographia cum notis Casauboni et aliorum.</i>	1 fol.
319.	Strada (Famiani)	<i>Prolutiones.</i>	1
320.	Strada (Famiani)	<i>De bello Belgico.</i>	2 fol.
321.	Suarez	<i>Metaphisica.</i>	2 fol.
322.	Suetonii Tranquilli	<i>De XII Caesaribus cum notis variorum.</i>	1 fol.

T

323.	Taciti (Cornelii)	<i>Opera en Latin e Italiano por Davanzanti.</i>	3 4 ^o
324.	Tasso (Torquato)	<i>Il Groffredo.</i>	1
325.	Tertuliani	<i>Opera cum notis.</i>	1 fol.
326.-		<i>Thesaurus Theologicus</i>	13 4 ^o
327.	Thomasini	<i>Vetus et nova Ecclesiae disciplina.</i>	3 fol.
328.	Thuani (Jacobi Aug.)	<i>Historia.</i>	2
329.	Titii (Roberti)	<i>Apologia .</i>	1
330.	Torcellini	<i>Lexicon totius Latinitatis .</i>	4 fol.
331.	Torne	<i>Orazione.</i>	1 4 ^o
332.-		<i>Trabajos de Jesus.</i>	2 4 ^o
333.	Tucididis	<i>De bello Peloponesiaco cum notis variorum = Dukeri.</i>	1 fol.
334.	Tucididis	<i>en Italiano por Strozzi.</i>	1 8 ^o

335. **Turcellini** *De Particulis.* 2

V

336. **Valentia (Gregorii de)** *Opera* 4fol.
 337. **Valesii (Henrici)** *Emendationum libri V* 1 4°
 338. **Vanieri** *Lexicon Poeticum .* 1 4°
 339. **Varronis (M <taxada>)** *Opera cum notis Victorii.* 1 8°
 340. **Varronis** en Italiano. 4 4°
 341. **Vibius Sequester** *De Fluminibus quorum mentio ap. poetas fit.* 1
 342. **Victorii** *In Rhetoricam Aristotelis.* 1 fol.
 343. **Vida (Geronimo)** *Los Christiados.* 1
 344. **Vigerius** *De idiotismis graecae dictionis.* 1
 345. **Virgilii Maronis** *Opera cum notis variorum.* 2
 346. **Virgilii Maronis** cum notis Scaligeri. 1
 347. **Virgilii Maronis** en Italiano. 1
 348.- *Vita de Giovanni Berchmans.* 1 4°
 349.- *Vita de di Belarmino.* 1
 350.- *Vie de Fr. Bartolomé de los Martires en francés.* 1
 (pàgina 556)
 351.- **Vossii** *Ethimologicon linguae latinae.* 1fol.

X

352.- **Xenophontis** *Opera cum notis.* 1
 353.- **Xenophontis** *Historia greca .* 1
 354.- **Ximenez Platon** *Epitome de la ortografia castellana.* 1 8°

NOTES*

1.- ABRAHI, NICOLAI LOTHARINGIUS, e S. J.: *Commentarius in tertium volumen Orationum M. T. Ciceronis*, Lutetiae Parisiorum, sumptibus Sebastiani Cramoisy, 1631.

2.- *Carmina. Accedunt selectae quaedam e lyricorum reliquiis, gr.*; potser l'ed. d'Argentor. 1786.

3.- *Anacreonte tradotto in versi italiani da vari* (Bartol. Corsini, Reguier Desmarais, Aless. Marchetti, ed autore anonimo); Venezia, 1736.

4.- Són varies les edicions conjuntes d'Anacreont i Saphus. Podria tractar-se de: *Anachreontis gr. et lat., et Saphus fragmenta*, curante Jos. Trapp., Londini, 1742.

5.- Ed. d'Amstelodami, 1750

6.- HALLOIX: *Anthologia Poetica graeco-latina*, Duaci, 1617.

7.- LUDOVICI CRESOLLII ARMORICI e S. I., *Anthologia sacra seu de selectis piorum hominum virtutibus animique ornamentis etc.* Lutetiae Parisiorum, sumptibus Sebastiani Cramoisy, 1632.

8.- La *Bibliotheca* fou impressa entre 1672 i 1696.

* Com s'ha pogut veure, la identificació de les edicions dels llibres del P. Pou és, donada la manca de dades, gairebé impossible. Aquestes notes no tenen, per tant, altra pretensió que la de servir d'algun ajut en la identificació, si més no, d'algunes obres, per a la qual no és obstacle que les edicions, en algun cas, pugin no ser les dels llibres del P. Pou.

9.- *Vetera Romanorum itineraria sive Augusti Itinerarium cum integris* Jos. Simleri, Hieron. Suritae et And. Schotti notis. Amstelodami, apud J. Westernium et G. Smith, 1735.

10.- ANTONINUS, M.: *De rebus suis cum notis*, gr. et lat., Londini, 1697.

11.- *Respuesta a un papel contra el Libro de la vida interior del V. P. Juan de Palafox y Mendoza*. 1a. edic.: Sevilla, 1694, Vàries edicions.

12.- El genitiu grec *argonauticon* del títol fa pensar que es tracta de: *Argonauticon libri IV, graece, scholia vetusta in eosdem libros*; cum annot. Henr. Stephani. Excudebat Henr. Stephanus, 1574; molt rar.

14.- ARBUTHNOTH, J.: *Tables of ancient coins, weights and measme, explained and exemplify'd in severals dissertations*; to wich is add an appendix and dissertatiions by Benj. Langwith., London, 1754; traducció de Dan Koenig, Traj. ad Rhen., Bessling 1756.

15.- *Opera omnia*, graece et latine, veterum et recentiorum interpretum studio emendata, huic editioni accessit brevis ac perpetuus in omnes Aristotelis libros commentarius, auctore Guill Duval, Parisiis, 1619, 2 in fol.

17.- *Rhetorica libri tres*, gr., Aem. Porti interpretatione illustrati, item Fr. Porti comentarii. Spira, Bern. Albinus, 1552.

19.- Podria tractar-se de: BUFFIER, C.: *Practique de la memoire artificielle, pour apprendre et pour retenir aisement la Chronologie et l'Histoire universelle*. 1a ed.; Paris, 1701.

20.- Vàries edis.: Comet., 1597 i Lugd. 1612, 1657.

21.- *Deipnosophistarum libri xv*, gr. et lat., cum notis Dalechampii latina versione; annot. et emendat. juxta Is. Casauboni recensionem adornata. Lugduni, 1657 (2 in fol).

22.- AZORIUS LORCITANUS, J.: *Institutionum moralium, in quibus universae quaestiones ad conscientiam rectè aut pravè factorum pertinentes, breviter tractantur*. Pars I, Aloysium Zannetum, Romae, 1600; Pars II: Romae, Carolum Vullietum, 1606; Pars III: Aegidii Spadae, Romae, 1611. Algunes edicions.

23.- BALDUINUS: *De antiquo calceo*, et JUL. NIGRONIUS: *De caliga veterum*. Amstelodami, 1667; altra edició a Lyon, 1711.

24.- Traducció de l'obra de BARTHELEMI, J. JACQUES: *Voyage du jeune Anacharsis en Grèce, vers le milieu du IV siècle*, amb nombroses edicions; a l'italià es feu una versió a Venècia, 1791.

27.- GOROPIUS, J.: *Opera hactenus in lucem edita*. Anvers, chez Plantin, 1580.

34.- *Vitae Romanorum pontificum a b. Petro ad Nicolaum I, adjectis vitis Hadriani II et Stephani VI*, auctore Guillelmo Bibliotecario; cum variis lectionibus excerptis ex codds. mss. Ex edit. et cum notis Fr. Blanchini. Romae, 1718-1735, 4 in fol.

36.- BIDERMANNI, JACOBI, S. I.: *Herodiados libri tres sive DD innocentes Christomartyres. Ab Herode tiranno crudeliter caesi*. Apud Uldarium rem. 1622; apud Paulum Balleonium, Venetiis, 1668.

38.- *Esempii et miracoli della Santissima Vergine Maria Madre di Dio, detti nella Chiesa del Giesù in Roma*, dal padre CARLO BOVIO della Compagnia de Giesù. 1a. edic.: Roma, 1672. Altres edicions a Venezia, Giacomo Tomasini, 1716 i 1749, 5 in 12º.

40.- BRISSON, BARNABE: *de Formulis et sollemnibus populi Romani verbis lib. VIII*, ex recensione Fr. Car. Conradi, cum animadve. Jo.-Aug. Bachii, Lipsiae, 1745, in fol.

41.- Podria tractar-se de: BUCHANANI, G.: *Scoti poemata quae extant omnia*. editio postrema Amstelodami, apud Joannem Janssonium, 1641.

42.- *Comentarii linguae graecae*, ab auctore recogniti et aucti. Parisiis, 1529; Diverses edicions.

43.- *Geografie universelle, avec le secours des vers artificiels, et avec des cartes*. Paris, Giffart, 1715; diverses edics.

44.- QUINCTUS CALABER: *Carmina, praetermissa ab Homero*. Vàries edics.

45.- Molt probablement és l'edició de Sevilla, 1501, d'acord amb el títol.

46.- CAMPIANI, EDMUNDI, S.I. *Martyris in Anglia: Opuscula omnia nunc primum e ms. edita*. Parisiis, ex officina, ex nivelliana, sumptibus Seb. 1622; altres edics.

47.- Probablement Lugduni, 1704 o Patavii, 1714, amb vàries edicions.

48.- *Catecismo católico trilingue*, dispuesto por J. Goya, castellano griego y latín, 1798.

49.- Probablement: CANTELIUS, J. JOS.: *De Romana republica, sive de re militari et civili Romanorum, ad explicandos scriptores antiquos*. Ultrajecti, 1696; Lugdunum Batavorum, 1726, in 12º.

50.- Pot tractar-se de: CANTERI, GUIL: *Novarum lectionum lib. VIII*, Antuerpiae, 1571, 3 edic., in 8; o més probablement de CANTERI, THEOD.: *variorum lectionum lib. II*, Antuerpiae, 1547, in 8º.

51.- Madrid, Sancha, 1777; Barcelona, 1800.

53.- CASTELLUS, BARTH.: *Lexicon medicum graeco-latinum*; vàries edics. (Genevae, 1746; Leipzig 1713, Paduae, 1756 etc).

54.- *Comentarios o memorias de la sorpresa de Beletri y de la guerra de Italia el año de 1744*. Madrid, 1788.

58.- CATROU Y ROVILLE, P.: *Compendio de la Historia romana*, trad. del francés por Juan de Haller. Valencia, 1635.

59.- Vàries edics.: Lugdunum, 1548; 1561 etc.

60.- *Eloquentiae sacrae et humanae parallela libri XVI*, auctore P. NICOLAO CAUSSINO, Paris, apud Sebastianum Chappelet, 1623; vàries edics.

61.- *Simbolos selectos y parábolas históricas*, traducido del lat. y aumentado con varias observaciones, por Francisco de la Torre, Madrid, Impt. real, Por J. García Infanzón, 1677.

62.- Joaquín Ibarra, Madrid, 1782.

63.- *Praecipua septem augustissimae Virginis Mysteria* auctore P. ANTONIO CHANUT, e S.J. *Pars prior*. Tolosae, apud Petrum Bosc, 1650; *pars posterior*, ibid., 1655; *tertiam*, apud Arnaldum Columerium, 1657.

64.- La primera edició d'aquesta obra es féu a Venècia, 1484.

65.- Podria ser: *Ciceronis opera cum delectu commentariorum*, studio Jos. Oliveti, Parisiis, Jo. Bapt. Coignard et Guerin, 1740-42; o bé: *Ciceronis opera*, ex edit. Jos. Oliveti, adjectis ad oratorias partitiones nunc primum adnotationibus Jac. Facciolati, nonnullisque ejusdem lucubrationibus ad philosophiae illustranda. Patavii, 1753, amb vàries edicions.

66.- Betinelli, 1748-1751.

71.- Edic. greco-latina, ab Jo. Pottero, Oxonii, 1715.

74.- Probablement, la 4ª i darrera edició de CLUVERII, P.: *Introductio in geographiam*, cum notis diversor, ex recognitione Bruzen de Martinière. Amstelodam., 1729; la 1a. es feu a Leyde, Elzevier, 1629.

75.- L'obra compta amb nombroses edicions en 8º des del 1535.

80.- *Observationes Theologicae in aliquod doctrinae capita. praelectionum R. P. F. PETRI MARIAE GAZZANIGA ordinis Praedicatorum*. Ex typographia Sgarigliana, Assisii, 1796.

81.- *Theatrum veterum Rhetorum, Declamatorum etc., quos in Graecia nominabant Sofistas, expositis libris quinque*. Auctore LUDOVICO CRESOLLIO ARMORICO e S. J. Parisiis, apud Sebastianum Cramoisy, 1620 (in 8º).

83.- Podria tractar-se de: *Q. Curtius*, cum omnibus suplem. variantibus lect. commentariis ac notis perpetuis Fr. Modii et varior. curavit et digere Henr. Snakenburg Delphiset, Lugd. Batav., 1744.

84.- L'obra compta amb vàries edicions: *opera gr. et lat.*, Oxonii, 1703; *Opera graeca et latina*, a Dony. Petavio, Paris, 1622; ab Joanne Praevotio, Paris, 1631, etc.

87.- Pot-ser el vol. I de la aleshores inacabada *Opera graeca et latina* edente Joan. Taylor, Cantabrigiae, typis Academ., 1748-572 (2 in 4º).

88.- *Les oeuvres complètes de Demosthène et d'Aeschine, en grec et en français*, traduction de l'abbé Auger. Vàries edics.: Paris, 1775, 1786, 1788, etc.

91.- DENINA, CARLOS: *Cartas críticas para servir de suplemento al discurso sobre la pregunta Qué se debe a la España?*. Trad. por D. Manuel de Urgulu, Madrid, 1783; vàries edics.: 1788; Cadiz, 1786.

92.- *Diccionari d'Autoritats* reduit, del que es feren vàries edics.: 1780, 1783, 1791, 1803.

93.- Edic. graeca et latina, a Pet. Wesenlingio, 1746.

94.- L'obra conté diferents autors: in hoc volumine haec continentur: DIOMEDIS, *De structura et differentia sermonis*, etc; PHOCAS *De nomine et verbo*; CAPER *De latinitate*;

AGRAETIUS, *De ortographia*; DONATUS, *De barbarismo et octo partibus orationis*; SERVIUS ET SERGIUS, *In Donatum*. Finis: Nicolaus Jenson Gallicus.

95.- Edit. graeca et latina, a Balthasare Corderio, Paris, 1644.

96.- *Orbis descriptio*, cum notis et versione latina ab Edw. Wels. Oxonii, e Th. Sheldon, 1704.

97.- La 1a. edició és de 1555, en foli; a partir de 1561 (València), i sobre tot, 1570, n'hi ha varies en foli. Pot ser el P. Pou manejàs l'edició de 1586 o 1636.

98.- *Commentariola critica. I: De disciplina arcani. II: De disciplina evangelica.* (edic. de 1804 a Romae, typis Salvatoris Bombelli).

99.- *Dissertation sur le Dieu Serapis, ou l'on examine l'origine, les attributs et le culte de cette divinité*, par CH. GALIOT, Paris, Barbou, 1760.

100.- *Glossarium ad scriptores mediae et infimae latinitatis*, Parisiis, Dumont, 1733.

101.- *De animalibus*. Graece et latine, ab Abrahi Gronovio, Londini, 1744.

102.- Edició grega de Christ. Kretzschmar, Dresde, 1743.

103.- *Opera graeca et latina: Pyrrhoniæ institutionum libri II*, cum H. Stephani versione et notis; *contra mathematicos libri VI*, *contra philosophos libri V*, cum versione S. Herveti graeca. Ed. Jo. Al. Fabricius. Lipsiae, Gleditsch, 1718.

104.- Edició a càrrec de Hieronimus Columna, Neapolis, 1590.

105.- Diverses edicions en aquest format.: a Thom. Naosergio, Argentor., 1544; a Nicolao Schrevelio, Dresde, 1771.

106.- Probablement la de Paris, 1622.

107.- ERPENIUS, Th.: *Rudimenta linguae arabicae.; florilegium sententiarum arabicarum, et clavim dialector.* adjecit Alb. Schultens. Lugd. Batav., 1770. Altres edics.

109.- Ab Henrico Valesio, Paris, 1659, 1668.

111.- EUSTATHII, *Commentarii in Homerum*, gr. Basil., Froben, 1560.

112.- Hamburg., 1718-1754.

113.- Londini, 1703; Hamburg., 1712.

114.- *Sylloge inscriptionum romanorum, quae in Principatu Cataloniae vel extant vel aliquando extiterunt, notis et observationibus illustratarum*, Cervarie Lacetanorum, Ibarra, 1762.

115.- Probablement *Argonauticon libri octo*, cum notis integris Lud. Carrionis, Laur. Balbi, Ger. Vosii, Nic. Heinsii etc. curante Burmanno, Lugd. Batav., 1724.

116.- *Histoire ecclésiastique (jusqu'en 1414), avec la continuation jusqu'en 1595* par le P. JEAN CL. FABRE ET GONJET. Paris, Nimes, 1778.

117.- Publicada entre 1747 i 1879. Els 32 primers volums arriben a 1776.

118.- *Memorias de las reynas cathólicas, historias genealógicas de la casa real de Castilla y de León, todos los trages de las reynas en estampas* etc. Madrid, Marin, 1761.

119.- *Clave historial con que se abre la puerta a la Historia eclesiástica y política*. Madrid, Manuel Fernández, 1743.

120.- *Commentariorum PETRI FONSECAE LUSITANI DOCTORIS THEOLOGI SOCIETATIS JESU. in libros Metaphysicorum Aristotelis Stagiritae*, Tomus I, Romae, apud Franciscum Zanettum, 1577; Tomus secundus: Romae, ex officina Jacobi Tornerii, 1589.

123.- Probablement: *Sibyllina oracula*, commentariis diversorum illustrata opera et studio Servatii Gallaei; accedunt etiam *oracula magica Zoroastris, Jovis, Apollinis, Ashampsychi oneirocriticum* etc., gr. et latin. cum notis varioru. Amstelod., Boon, 1689.

124.- Obra monumental, començada per Claudi Robert (1626), refusa pels germans Sainte Marthe (1715-28) i continuada posteriorment.

125.- Diverses edics.: gr. et lat., cum notis, Paris, 1675, 1577; gr., Basil., 1532.

126.- GALLUCCI, ANG.: *De bello Belgico, ab anno 1593 ad annum 1609, partes duae*, Romae, 1671 (2 in fol.).

131.- És possible que es tracti d'un tom de les obres completes, editades a Lugduni, Anisson, 1658 (6 volums in fol.) o a Florència, 1727.

132.- Veure la nota anterior.

137.- Probablement la traducció de Felipe Scio, Madrid, 1773.

139.- *Nueva idea de la Tragedia antigua o Ilustración última al libro singular de Poética de Aristóteles Stagirita*, Madrid, Francisco Martínez, 1633.

140.- *Origines juris civilis*, cum annot. Got. Mascorsi, Lipsiae, 1737. Hi ha altres edicions del mateix format: Venetiis, 1739, 1758 etc.

142.- *Tabula chronografica status ecclesiae catholicae a Christo nato ad annum MDCXIV*. Coloniae Agripinae, sumptibus Petri Henningii, 1614.

143.- Diverses edicions entre 1539 (Anvers) i 1790 (Madrid, imprenta de Pantaleón Aznar).

146.- HALICARNASO, DIONISIO: *Delle cose antiche della città di Roma*. Trad. per Francesco Venturi, Verona, 1738.

147.- Edic. gr. et lat., a Dan. Paraeo, Francof., 1631.

148.- Probablement la traducció Leonardo Ghini, de la que hi ha varies edicions.

149.- *Ars oratoria absolutissima et libri omnes* gr., cum nova versione et comment. Gasp. Laurentii. Colon Allobr., apud Petrum Aubertum, 1614.

150.- Possiblement, l'edició de Basilea, s. a.

151.- Podria ser : *Historiarum libri VIII*, graece, ex recensione Frid.-Aug. Wolfii, Halis, 1792.

152.- Pot correspondre a diverses edicions, com la de Lugduni Batavorum, 1715, o la de H. Stephani, Londini, 1679; però probablement és la de Walkenard Wessenlingius, Amstelodami, 1763.

153.- Podria ser la de Henricus Stephanus, de 1570.

157.- *Hesychii Lexicon*, auctore N. SCHOW. Lipsiae, 1792.

158.- Probablement és la de BUSSIERES BELLIOCENSIS, IOANNIS DE, S.I.: *Historiae Franciae, pars IV: a Carolo Nono ad Ludovicum decimum quartum*. Lugduni, 1661.

161.- HOMERI *Hymnus in Cererem*, nunc primum editus a Dav. Rhunkeniop, gr. et lat., Lugd. Batavorum 1782. Varies edicions.

162.- La primera edició és de Cambridge, 1711 (in 4°), però n'hi ha d'altres: Amstelodami, apud Rob. et Jacob, 1728; Lipsiae, 1764, etc.

164.- *Bibliothèque de prédicateurs*, Lyon, 1712 i anys següents, 22 volums in 8. Els 8 primers: *Sujets de morale chrétienne*.

166.- Praga, typis universitatis Carolo-Fernandea, in Collegio Societatis Jesu, 1757.

168.- Varies edics.: *opera* gr. et lat., ab Joan. Ernesto Grabe, Oxonii, 1702; o gr. et lat., a Renato Massuet monaster. S. Mauri, Parisii, 1710, etc.

170.- S. ISIDORI HISPALENSIS *Opera omnia*, denuo correctata et aucta, recensente Faustino Arevalo, Romae, 1793 a 1803.

171.- *Opera omnia* cum notis Hieronimy Wolfii, Bâle, ex officina oporiniana, 1570.

172.- Traducció italiana de: YOUNG, ARTHUR: *Travels during the years 1787, 88, 89 and 90 undertaken more particularly with a view of ascertaining the cultivation, wealth, resources and nacional prosperity of the Kingdom of France*. London, 1792.

173.- Edit. gr. et lat. a Thoma Sale, Oxonii, 1688.

174.- Posiblement: *Opera* gr. et lat., Morel, Paris, de 1615 al 1636.

175.- Cum notis variorum, accurante C. Schrevelio, Lugduni Batavorum, 1671.

177.- *Concordia Chronologica in technicam et historicam divisa*, edente Brielio, Parisiis, ex typografia regia, 1656-1670.

178.- *Regulae accentuum et spirituum graecorum*, Paris, 1697.

179.- Probablement: *Opera*. editio novissima cui manum primam adhibuit J. B. Lebrun, ultimam Nic. Lenglet du Fresnoy. Paris, de Bure, 1748.

180.- La primera edició és de 1752.

181.- París ?, 1674.

183.- Probablement l'edició de València, 1770.

184.- Pot ser es tracti de: *Histoire des différents peuples soumis a la Russie*, (2 vol.), Paris, 1783; del mateix autor hi ha també una *Histoire de Russie continué jusqu'a la mort de Paul Ier.*, la 4ta. edició de la qual és de 1812.

- 186.- *Lexicon Hebraico-Chaldaicum biblicum*, del que hi ha varies edicions: opus observationibus grammatico-criticis conflatum, a Musellio et Jo. Ma. a sancto Josepho etc., Avenione, 1765; Lugduni, 1770, etc.
- 187.- Gr. et lat., ab Joan. Christ. Wolko, Amstelodami, 1738.
- 188.- *Opera omnia*, Antuerpiae, ex officina Plantin, 1637; varies edicions.
- 190.- Hi ha diverses edics.: *Pharsalia*, cum notis Hug. Grotii et Rich. Bentley, Strawsbery-Hill, 1761; *Pharsalia*, ex emendatione Hug. Grotii, cum notis Farnabi, Francofurti, 1624, etc.
- 192.- Podria ser: *Opera* gr. cum nova versione latina Tib. Hemsterhusii et Joan. Mat. Gesneri, graecis scholiis ac notis variorum, cura Tib. Hemsterhusii et et Jo. Frid. Reitzii, Amstelodami, 1743.
- 193.- Podria ser: *Satyrarum quae supersunt reliquiae*; Fr. Jani Doura collegit, disposuit et notas addidit, Lugd. Batavor., Raphelengius, 1597; Amstelodami, 1661 i altres.
- 194.- Edic. de Paris, 1570.
- 196.- Edit. gr. et lat., ls. seu potius Joan. Tzetzae comentariis; cura et opera Joan. Potteri. Oxonii, e Theatro schel., 1702; una altra edició és de 1697.
- 197.- *Opera* gr. et lat., ab Joan. Bernard, Lugd. Bat., 1757.
- 198.- *De Antechristo libri undecim*, Romae, apud Ca. Vulletum, 1604.
- 199.- Diverses edicions, London, 1739, Paris 1679 etc.
- 200.- *In epistolas Ciceronis ad M. Junium Brutum et Qu. Ciceronem fratrem commentarius*. Venetiis, Aldus, 1557 i 1562; Leipzig, 1779-80 etc.
- 201.- Venetiis, 1585.
- 203.- *In Epistolam Ciceronis ad Atticum commentarius*. Venetiis, apud Aldi filios, 1547, 53, 57, 61, 68, 72 etc.
- 205.- Podria tractar-se de: *Epigrammata*, cum notis Farnabii et variorum; accurante Corn. Schrevelio, Lugd. Bat., ex officina Hackiana, 1670.
- 206.- Edic. d'Amstelodami, 1701.
- 208.- In Lugo, stamperia di Giovanni Melandri, 1796.
- 209.- Edic. de Lugd. Batav., 1660.
- 210.- *Gramática de la lengua latina*, Valencia, Orga, 1768-1771.
- 211.- *Explanatio in Rhetoricam Aristotelis*, Pat. 1689.
- 213.- MENANDRI et PHILEMONIS *reliquiae*, gr. et lat., cum notis Hug. Grotii et Joan. Clerici. Amstelod., 1709.
- 214.- *Guerra de Granada hecha por el rey de España Don Phelipe II contra los moriscos*. Lisboa, 1667. Nueva impresión 1776.
- 215.- MENOCHIUS, JO. STEPH.: *comentarii totius Scripturae*, Venetiis, ex Typografia Remondiana, 1758.
- 220.- MOERIS: *Lexicon Atticum*, cum Jo. Hudsoni, Steph. Bergleri, Cl. Sallieri, Schaligeri aliorumque notis (...) Lipsiae, Hartmann, 1759.
- 221.- MOLINAE, L., S. I: *Opera omnia, tractatibus quinque tomisque totidem comprehensa*. Genevae, 1759.
- 222.- *Commentaria in primam Divi Thomae partem*. Conchae, 1592.
- 223.- MORELL, THOMAS: *Thesaurus graecae poeseos, sive lexicon graeco-prosodiacum, versus et synonyma complectens*, Etonae, 1762.
- 224.- MUSANTIUS, JO. DOM.: *Tabulae Chronologicae, quae sacra, politica, bellica etc ad omnigenam historiam complectuntur, ab orbe condito usque ad annum 1750*. Romae, 1750.
- 226.- *Tractatus sive opuscula ex codd. mss. eruta*; Jos. Mar. Suaresius graece primum edidit, latine vertit ac notis illustravit. Romae, typis Barberinis, 1673.
- 228.- *Nuevo estilo de cartas y formulario de escribir cartas misivas y responder a ellas*, Toledo, 1674.
- 229.- Barcelona, Dídaco Gracián Aldrate, Bonat, 1556.
- 230.- OPPIANI *De venatione et de piscatione libri*, cum paraph. graeca, *libros de aucupium* gr. et lat., curavit Joh. Gottob. Schneider, Argentorati, Koenig, 1776.
- 231.- Lipsiae, 1770-1775.

232.- *La Poética*, dada a nuestra lengua castellana, por D. ALONSO ORDOÑEZ DAS SEYJAS Y TOBAS. Madrid, 1628; o, més probablement: *La poética de Aristóteles* en gr. y castellano, Madrid, 1778.

235.- Podria ser: *Adversus paganos historiarum libri VII, ut et apologeticus contra Pelagium, de arbitrii libertate ad fidem inst. adjectis integris notis* Fr. Fabricii et L. Lantii recensuit suisque animadversionibus illustravit Sigeb. Havercampus. Lugd. Batav., 1738.

236.- *Assertionum Theologicarum Sfortiae Pallavicini sacrae Theologiae Professoris in Collegio Romano Societatis Jesu libri quinque*. Romae, typis haeredum Corbeletti, 1648.

239.- PASQUAL, ANTONIO RAYMUNDO: *Vindiciae Lullianae sive demonstratio critica immunitatis doctrinae illuminati doctoris B. Raymundo Lullii martiris, ab erroribus eidem a Nicolao Eymerico imfactis, a censuris ab Albitrio Cardinali relatis: reliquisque aliorum lituris fundata*.

240.- *Idem: Descubrimiento de la aguja nautica, de la situación de la América, del arte de navegar, y de un nuevo método para el adelantamiento de las artes y ciencias. Disertación en que se manifiesta que el autor de todo lo expuesto es el Beato Raymundo Lulio*. Madrid, 1789.

241.- *Idem: Mens divi Bernardi de immaculata a Sanctae Mariae Virginis Deiparae conceptione. Exposita a R. P. ...* Palmae Majoricarum, typis D. Ig. Serra regii typ., anno MDCCLXXXIII.

242.- *Idem: Ilustración al portentoso favor de su leche celestial con que se distinguió a María Sma., al Padre San Bernardo abad de Claraval, y refutación de algunas críticas que lo han querido dudar*. Mallorca, 1728.

246.- *Meditaciones sobre la excelencia y virtudes del glorioso doctor de las gentes san Pablo*. Madrid, 1790.

247.- *De communibus omnium rerum naturalium principiis et affectionibus libri XV ... ad VIII libros de physico auditu*. Romae, 1571, etc.

248.- *Commentariorum in Daniele prophetam*, Lugduni, 1591.

249.- *CLXXX disputationes selectissimae super libro Apocalypsis B. Joannis Ap.*, Lugduni, 1647.

250.- *Para todos, Exemplos morales humanos y divinos. En que se tratan diversas ciencias, materias y facultades, repartida en los siete dias de la semana*. Madrid, 1622.

251.- *Secretario de Señores, y las materias cuydados y obligaciones que le tocan, estilo y exercicio del. Con seiscientas sesenta cartas reunidas para todos estados*. Madrid, 1613, 1622 etc.

252.- PERIZONII: *Origines Babyloicae et Aegyptiaca*, Lugd. Bat., 1711.

253.- *Opera omnia*, Romae, 1749.

254.- *Opus de theologicis dogmatibus (...)* notulis Theoph. Alethini., Amstelod., Saelet., 1700; hi ha altres edics. (Paris 1644; Venise, 1745; Venise, 1757).

255.- *Opus de doctrina temporum, cum praefatione et dissertatione de 70 hebdomadibus J. HARDUINI*, Anterpiiae, (Amstelodami), 1705.

256.- *Rationarium temporum, ad nostra usque tempora continuatum*. Lugd. Batav., 1724 o 1745.

259.- PHOCIUS: *Bibliotheca*, ab Andrea Schotto versa latine, notis ex eadem versione Hoeschelii. Rothon., 1693.

261.- *Summa Jurisprudentiae Sacrae Universae, seu Jus canonicum secundum Decretalium Gregorii Papae IX titulos explicatum* etc. in lucem dedit R. P. Vitus Pichler, S. J., Augustae Vindelicorum, 1723, 1728; varies edics.: apud Nicolaum Pezzanae, Venetiis, 1730, etc.

262.- Probablement: *Olympia, Nemea, Pithia, Isthmia*, gr. et lat., Oxon., 1697.

263.- *De siglis veterum Graecorum, opus posthumum* etc. Romae, 1757.

265.- *Opera omnia* gr. et lat., Marsilio Ficino interprete. Lyon, 1590; Francofurti, 1602.

266.- *Dialogi V (Amatores, Euthyphoro, Apologia Socratis, Crito, Phaedo)*, gr. et lat., recensuit notisque illustravit Math. Forster. Oxonii, e typ. Clarend., 1745; reimp., 1752, 65 i 72.

- 267.- PLATONIS *Dialogi III (Alcibiades uterque et Hipparchus) quibus praefiguntur Olympiadori, vita Platonis* etc., gr. et lat., opera et studio Guil. Etwal, Oxonii, e typ. Clarend., 1771 (in 8º).
- 268.- Probablement l'edició de Lugduni Batav., 1645.
- 270.- Lipsiae, 1774-78, gr. et lat., a Jo. Ja. Reiske, (10 in 8º).
- 271.- *Historia Naturalis*, interpretat et notis illustrat Joan Harduinus, editio altera, Parisiis, 1723.
- 272.- Probablement es tracta de: *Poetae graeci principes heroici carminis et alii nonnulli*, graece, studio Henr. Stephani, 1566.
- 273.- *Poetae graeci veteres, carminis heroici scriptores qui extant omnes; item tragici, comici, lyrici, epigrammaticarii, additis fragmentis* etc, gr. et lat., cura et recensione Jac. Lectii. Coloniae Allobr., 1606-1614.
- 274.- *Historiae graecolatinae* a Casaubono cum notis, Lipsiae, 1641.
- 276.- POLIGNAC, MELCHIOR DE: *Anti-Lucretius, sive de deo et natura*, stud. Car. de Rothelin editus, Parisiis, 1747.
- 277.- *Onomasticum gr. et lat.* comentarius G. Jungermanni, itemque alius Jo. Kóhni. Omnia contulerunt ac in ordinem redigerunt Jo. Henr. Lederlinus et Tiberius Hemsterhuus, Amstelod., Westen, 1706.
- 280.- *Archeologia graeca sive veterum Graecorum, praecipue vero Atheniensium ritus civiles, religiosi* etc., expl. Lugd. Batav. 1702, in fol; *Archeologia graeca, or the antiquities of Greece*, Oxford, 1699.
- 281.- Possiblement: PTOLOMAEI *Geographia*, Venetiis, 1562.
- 282.- A Josepho Cardinalium de Aguirre edita, Madriti, 1784.
- 286.- Probablement: *Refranes o proverbios españoles en francés y castellano; con cartas en refranes* de BLASCO GARAY. Lyon, 1614.
- 288.- *Chronologia reformata et ad certas conclusiones redacta*. Bononiae, 1669.
- 292.- *Ritiramento spirituale per impiegar un bene dell'Anima otto evero dieci giorni nella considerazione della Verità eterne all'Idèa degli Esercittii Spirituali* di S. Ignazio Loiola. Venetia, Niccolo Pezzana, 1697 (in 12º).
- 294.- De la Iglesia, Madrid, 1781-86. Tom I: dedicat als escriptors rabins; tom II: escriptors gentils i cristians.
- 298.- *In Issaiam prophetam comment. cum paraphrasi*, Maguntiae, 1616.
- 299.- *In duodecim Prophetas minores et Baruch comentarii cum paraphrasi*, Lugduni, 1621.
- 300.- SARBIEVIUS, vel SARBIEWSKI, MATHAEUS CASIM.: *Lyricorum libri IV, epodon lib. unus uterque epigrammatum*. Antuerpiae, Moretus, 1632.
- 301.- *Theologia dogmatico-polemico quae adversus veteres novasque haereses ex Scripturis, patribus atque ecclesiastica historia catholica veritas perpropugnatur*. Recensuit P. CAROLUS SARDAGNA, S. J., Ratisbone, 1770-72.
- 303.- *Lexicon manuale greco-latinum et latino-graecum*, Petavii, 1759.
- 304.- Pel títol sembla tractar-se de l'edició d'Argentorati, 1786 (denuo ad editionem rhodianam editae a J. M. Bemhold); les edicions anteriors porten un títol parcialment diferent.
- 305.- Possiblement l'edició de Francf., 1777.
- 306.- Anvers, 1612.
- 308.- Les dades són insuficients. Podria ser l'edició d'Antuerpiae, 1605; Paris, 1614; Basilea, 1629 etc.
- 309.- Venetiis, Baba, 1643, cum notis Farnabii.
- 310.- *Opera quae extant omnia*, cum notis variorum. Diverses edics.: Lugduni Batavorum, 1619; Genovae, 1526.
- 313.- Probablement l'edició de Paris, 1631.
- 315.- SPONDANI, H.: *Epitome Annalium ecles. Baronii, cum breve actuario ad annum 1630*. Lutetiae, Paris, 1630.
- 316.- *Thesaurus Graecae Linguae* ab HENRICO STEPHANO constructus, 1572.
- 317.- STEPHANUS BYZANTINUS: *De urbibus*, graece. 1a. edic.: Venetiis, apud Aldum Romanum, 1502. Diverses edics.

319.- Probablement es tracta de l'edició d'Isaac Casaubon de Genevae, 1587, o Paris, 1620.

320.- *De bello Belgico decades duae*, Romae, 1632-1647 (2ona. edic.).

321.- *Metaphysicorum disputationum* tomí duo, Venetiis i Parisiis, 1619.

323.- *Opere di Cor. Tacito*, con la traduzione in volgar fiorentino di Bern. Davanzati, con le postille del medesimo. Varies edics.: Firenze, P. Nesti, 1637 (in fol); Padova, 1755 (2 in 4°), etc.

326.- *Thesaurus Theologicus variar. dissertationum* NAT. ALEXANDRI PETAVII, SIRMONDI, MABILLONII, CONSTANTII, NORISII, GARNERII et aliorum. Venetiis, 1762.

327.- Probablement l'edició de París, 1725.

328.- THOU, JACQUES AUG.: *Historiarum libri CXXXVIII, ab anno 1546 ad annum 1607*, quibus adjuncti sunt NIC. RIGALTII *De rebus Gallicis libri tres* et *Sylloge scriptorum varii generis et argumenti ad Thuanum vel Thuaneam historiam pertinentium*. Londini. Sam Buckley, 1737.

330.- Amb tota probabilitat és l'edició italiana del *Lexicon totius latinitatis* de AEGIDIUS FORCELLINI, de 1771.

332.- Tal vegada una edic. de: *Trabajos de los apóstoles en la fundación de la Iglesia Cristiana*. Madrid, 1793 (2 in 8°).

333.- *Thucydides libri VIII* gr. et lat., cum adnt. integris H. Sytephani et Joh. Hudsonii, recensuit notas suas addidit Jos. Wasse; editionem curavit suasque animadversiones adjecit Car. Andr. Dukerus, cum variis dissertationibus etc. Amstelodami, apud Westenius, 1731.

334.- *Gli otto libri delle guerre fatte tra popoli della Morea e gli Ateniesi*. Dal greco idioma nella lingua toscana trad. per Francesco di Soldo Strozzi, Venecia, Vangris, 1545; altres edicions.

335.- TURSELLINUS ROMANUS, H.: *De particulis latinae orationis libellus utilissimus*, 1a. edic. Leipzig, 1769 (in 8°). Varies edicions.

336.- *Commentariorum theologorum tomí IV, in quibus omnes materiae quae cont. in summa theol. S. Thomae ordine explicantur*. Ingolstadii, 1592-1597; altres edics.

337.- *Emmendationnum libri V, et de critica libri II; (...) accedunt* H. VALESII *orationes de laudibus Ludovici XIV et carmina nonnulla inedita*, curante P. Burmanno, Amstelodami, 1740.

338.- VANIERE, JAC.: *Dictionarium poeticum*, Lugduni, 1722.

339.- *Opera omnia*, cum notis Scaligeri, Turnebi, Victorii et Augustini; accedunt *Tabulae naufragii seu fragmenta ejusdem auctiora et meliora*, Durdrehti, Berewont, 1619; podria ser també l'edició de 1573, a cura de Henricus Stephanus.

341.- VIBIVS SEQVESTER: *De fluminibus, fontibus, lacubus, nemoribus, paludibus, montibus, gentibus quorum apud poetas mentio fit; ex recensione et cum adnotationibus* F. Hesseli, Roterodami, Villis, 1711; podria ser també l'edició comentada de J. Jacq. Oberlinus, Argentorati, 1778.

342.- Pot ser es tracti de VICTORII (per VICTORIA): *Comment. in 3 lib. Aristot. de arte dicendi*. Florent., 1579.

343.- *Los Christiados*, trad. en verso por J. M. Cordero Valmiano, Anvers, 1554.

344.- *De praecipuis graecae dictionis idiotismis*, 1632.

349.- *Vita del venerabile cardinale Roberto Bellarmino Arcivescovo di Capua e religioso della Compagnia di Giesú*, In Roma, nella stamperia Komarek, 1748.

350.- *La vie de Dom. Barthelemy des martyrs*, (traducció anònima atribuïda a Th. Foss, i Le Maitre de Sacy), Paris, 1663; varies edicions.

351.- *Etymologicon Linguae latinae*. Praefigitur ejusdem de litterarum permutatione. Editio nova quam plurimis ISAAC VOSII observationibus aucta. Amstelodami, 1695 (tom I de les obres completes).

354.- Edició de Baeça, 1614.

RESUM

L'inventari de la llibreria de l'humanista algaidí P. Bartomeu Pou (1727-1802), realitzat per l'erudit P. Lluís de Villafranca, ens ofereix una perspectiva de la formació i evolució del seu pensament. Un primer acostament ens permet destacar:

Una quarta part, aproximadament, de les obres de la biblioteca són de tema religiós; semblen respondre, més aviat, a una mentalitat conservadora interessada més pels aspectes històrics que pels doctrinals.

Més de la meitat dels llibres estan dedicats a Grècia i Roma; denoten un canvi d'actitud des d'una inicial prevenció i adversió envers el grec (ben patent a les *Theses Bilbilitanae*, publicades el 1762) fins a una admirativa valoració d'aquesta llengua i cultura.

Un nucli reduït però significatiu d'obres italianes ens permet constatar una aproximació del P. Pou a Itàlia i la seva cultura, més profunda del que s'havia cregut.

El present article consta d'una Introducció, amb l'estudi qualitatiu i la petita història de la biblioteca, el llistat de les obres, i un conjunt de notes que completa les dades de l'inventari.

ABSTRACT

The inventory of Father Bartomeu Pou's bookshop, a humanist from Algaida (1727 - 1802), carried out by the erudite Father Lluís de Villafranca, offers us a perspective of the formation and evolution of his thinking. A first approach permits us to point out:

- An approximate fourth part of the library works deals with religious themes; they rather seem to correspond to a conservative mind more interested in historical aspects than doctrinal matters.

- Over a half of the books are dedicated to Greece and Rome; they show a change of attitude after an initial prejudice and opposition to the Greek language (clearly manifested in "Theses Bilbilitanae", published in 1762) until he gives to understand and admiring appraisal of that language and the culture attached to it.

- A reduced but significant number of Italian works allows us to verify an approach of Father Pou to Italy and her culture deeper than what was thought of it.

The present article is composed of an Introduction with the qualitative study and the little history of the library, as well as the listing of works and a set of notes that complete the inventory data.

EL REGIMIENTO DE VOLUNTARIOS DE PALMA

MIGUEL FERRER FLOREZ

1 - Introducción

La Guerra de la Independencia (1808-1814) contó desde sus mismos orígenes con la colaboración y el entusiasmo del pueblo, particularmente de los elementos más destacados de la sociedad estamental que imperaba en la España de aquellos años. Las ciudades y pueblos se vieron inmersos en el conflicto y la contribución popular a la guerra fue notable por lo menos en los primeros años de la contienda.

Mallorca participó también en este entusiasmo y muy pronto los cambios políticos que dieron pie al comienzo del conflicto y las secuelas bélicas de los mismos tuvieron en la Isla consecuencias inmediatas. El 15 de mayo de 1808 llegó a Mallorca D. Tomás de Verí¹ procedente de Valencia y trajo noticias concretas de los graves desórdenes ocurridos en Madrid: deportación de los infantes D. Antonio y D. Francisco de Paula, (tío y hermano de Fernando VII, respectivamente), instalación de Murat como regente de España y confirmación de los graves sucesos acaecidos el 2 de mayo. Los acontecimientos se precipitaron² y el lunes día 30 quedó formada la Junta Suprema Gubernativa, integrada por figuras relevantes y presidida por el Capitán General D. Juan Miguel de Vives.³

Entre las primeras medidas que tomó la nueva Junta aparecen las encaminadas a prever y encaminar las posibles acciones bélicas. Por ello no es de extrañar que se reorganizaran las fuerzas militares al tiempo que se prestaba general atención a los cuerpos de voluntarios nacidos del entusiasmo popular.⁴

En estos últimos destaca por su importancia y prioridad el Regimiento de Voluntarios del Marqués de Vivot conocido de esta forma al principio de su formación y que luego pasó a denominarse Regimiento de Voluntarios de Palma. Su origen e incluso

¹ D. Tomás de Verí de Togores de Salas y Cotoner, caballero de las órdenes de Malta y Calatrava fue brigadier de los reales ejércitos. Amigo de Guillermo Ignacio de Montis y Pont y Vich, el destacado político liberal, profesó estas mismas ideas. Figuró en la Sección de Guerra (1808) y llegó a formar parte de la Junta Central Suprema Gubernativa del Reino

² Miguel FERRER FLOREZ: *Historia política contemporánea de Mallorca (1808-1868)*. Palma de Mallorca 1974.

³ Miguel FERRER FLOREZ: *Historia política contemporánea de Mallorca (1808-1868)*. Palma de Mallorca 1974, II, 2.

⁴ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993, Ap. I.2.2.1.

parte de su actuación son conocidos, pero no su génesis y evolución ciertamente interesantes.⁵

A principios de junio de 1808 fue autorizada por la Junta Suprema Gubernativa del Reino de Mallorca la formación de un regimiento de voluntarios a instancias de D. Juan Miguel Sureda y Verí, caballero de la orden de Alcántara marqués de Vivot, militar de vocación y carrera. Fue el primer cuerpo militar entre otros debido a la iniciativa privada creado a causa de la guerra.⁶

En líneas generales y por las fuentes a las que se ha tenido acceso, se estudiarán aspectos varios y nuevos de esta unidad que completarán los ya conocidos y expuestos en otro lugar.⁷ Concretamente serán consideradas las cuestiones siguientes: Reconocimiento del "status" jurídico del regimiento; dotación de mandos; provisión de contingentes de tropa; designación de cargos auxiliares; vida de la unidad y suerte varia del Regimiento del Regimiento de Voluntarios de Palma

2 - Reconocimiento del "status" jurídico del regimiento.

El regimiento fue creado a principios de junio de 1808 y autorizado por la Junta Suprema Gubernativa del Reino de Mallorca. Según Desbrull⁸ la Junta *acordó que el Regimiento de Voluntarios de Mallorca fuese perpétuo y fijo en la Isla, pero que se reclutase fuera de ella, y no fuese más de un batallón*. La unidad así autorizada incrementó rápidamente sus efectivos humanos, como después se verá; y su coronel Marqués de Vivot dio los primeros pasos para dotarla de mandos adecuados. Vivot pretendía que el Regimiento de Voluntarios de Palma fuera reconocido como parte integrante del ejército y a tal efecto dirigió a la *Suprema Junta de Gobierno* un curioso documento en el que se dan a conocer datos interesantes a la vez que formula peticiones concretas de gran interés (Ver DOCUMENTO 1):

- Expone el hecho de que el regimiento disponga de comandante mayor y capitanes; de que lo integren 585 voluntarios; que la disciplina y enseñanza han experimentado fuertes progresos; que los oficiales han cedido parte de su sueldo en vista de la penuria económica existente e incluso se han comprometido a completar el vestuario de la tropa.

- Manifiesta el disgusto que hay entre los mandos porque *se les disputa el caracter militar, honores y distinción que es propio de un cuerpo de tropas arreglado particularmente para unos oficiales del Exército que dexando la carrera que tenían en sus*

⁵ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993, Ap. 2.2.1. A y 2.3.

⁶ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993, nota 4

⁷ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993. El Archivo de Can Vivot posee interesantes fondos relativos a estas cuestiones. Agradecemos a D. Pedro de Montaner sus facilidades para la consulta del archivo.

⁸ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 181.

respectivos cuerpos, han creydo con fundamento que ivan a hacer el mayor servicio de Rey.

- También hace constar el sacrificio que supone *los bastos cuidados que trae consigo la formacion de un nuevo cuerpo, sus tareas incesantes en la disciplina, sus caudales, y sacrificará su vida en defensa de la patria y de su legítimo soberano.*

- En lo que se refiere a las peticiones, éstas quedan reducidas a dos: La primera se expresa en estos términos: *que este batallón de voluntarios de Palma es un cuerpo de tropa arreglado de Real exercito lo mismo que todos los demás que lo componen. Y ello lo debe verificar la Junta declarando con toda expresión y particularidad el intento y espíritu de su resolución de tal forma que se comuniqué a todas las autoridades y cargos (que especifica) esta consideración respecto al cuerpo creado.*

La segunda petición hace referencia a su persona: *que el exponente (el Marqués de Vivot) se le reconozca y tenga por miembro de la Junta de Guerra.* Este curioso documento parece llevar fecha del 4-VII-1808 -acaso sea del 1-, pues la grafía resulta difícil de interpretar correctamente. El Edicto de creación emanado de la Junta de Guerra parece ser del 12 del mismo mes⁹ y entre sus miembros aparece ya el Marqués de Vivot. Ello permite deducir que su petición fue atendida o sirvió para corroborar que él formase parte de la citada Junta de Guerra. No obstante, en la relación de las fuerzas militares que había en Mallorca el 12 de este mes de julio no figura aún el Regimiento de Voluntarios de Palma; cabe interpretar que ello es posible porque la elaboración del escrito fuera hecha en aquellos mismos días.. También puede ser debido a que se consolidase la creación del Regimiento en la segunda mitad del mes.¹⁰

Vivot pensó era conveniente estructurar de otra forma el cuerpo creado y solicitó que constara de dos batallones. La Junta accedió y su presidente el Capitán General D. Juan Miguel de Vives se lo comunicó y a la vez quedó fijado el nombre (*Regimiento de Voluntarios de Palma*); fueron designados como jefes con categorías de coronel y teniente coronel el propio Marqués de Vivot y D. Tomás de Verí respectivamente.¹¹ (Ver DOCUMENTO 2).

No ha de resultar extraño el empeño de Vivot en que se reconociera la unidad por él creada, como parte integrante del ejército, supuesto el ambiente bélico que había en Mallorca y el entusiasmo por todo lo militar manifestado en la creación de cuerpos de voluntarios y en la remodelación de otros. Completaban esta realidad el gusto por los cargos militares de personas destacadas y el reconocimiento del fuero militar a cuerpos que no estaban directamente integrados en el ejército. Al primer punto hemos aludido en otros estudios; respecto al segundo hay que recordar que en el mes de agosto se pusieron en pie las Milicias Urbanas aparte de organizarse debidamente las Milicias

⁹ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 129.

¹⁰ Ver la nota 8. La cita se incluye en el texto.

¹¹ El Marqués de Vivot era coronel y Tomás de Verí capitán.

Provinciales.¹² Las Milicias Urbanas vieron reconocido su derecho al fuero militar desde abril de 1809 aun cuando el proceso fue largo y laborioso.

3 - Dotación de mandos

La creación del Regimiento de Voluntarios de Palma implicó la dotación de mandos idóneos, hecho que se inicia con la fundación de la unidad. En este proceso podemos distinguir las fases siguientes:

- Dotación de mandos superiores para el batallón. (Ver DOCUMENTO 2 - I).

- Nombramiento de otros jefes y capitanes. Tuvo lugar en el mismo momento de la creación de la unidad. Así fue designado sargento mayor D. Juan O'Ryan y capitanes D. Pedro Zaforteza, D. Juan Cotoner, D. Felipe Fuster y Santandreu, D. Francisco Iraola, D. Pedro Gual, D. Jaime Juan Comellas, D. Jaime Sureda, D. Ramón Sureda, D. Pedro Quesada, D. Felipe Villalonga y Muntaner y otro del que sólo conocemos su apellido Gual.

- El 24 de julio el Barón de Hynx¹³ comunicó al Marqués de Vivot la determinación de la Junta de Guerra por la que 14 cabos y tres soldados del Regimiento de Borbón eran transferidos al Regimiento de Voluntarios de su mando, aparte de cuatro sargentos cedidos anteriormente. Se delega a los sargentos mayores de ambas unidades (Regimiento de Borbón y Voluntarios de Palma) para el ajuste necesarios de vestuarios y armamento. También se le comunica que el sargento D. Manuel Cordero está comisionado para la cesión de los expresados individuos¹⁴ y el 10 de agosto el Capitán General Vives anuncia a Vivot haber remitido al coronel del Regimiento Provincial de Milicias la relación de cabos que han de servir en el Regimiento de Voluntarios de Palma.¹⁵

En fechas posteriores Vivot solicitó fueran nombrados una serie de oficiales para ocupar los cargos de sargento mayor, de tres capitanes, de otros ayudantes del primer y segundo batallones, de 6 tenientes y 13 subtenientes; se trataba de cubrir sendas bajas

¹² Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993, Ap.2.2. sobre todo el epígrafe B. Respecto a la concesión de grados en las Milicias Miguel FERRER FLOREZ: "El gobierno del Marqués de Coupigny en Mallorca". *Cuadernos de Historia Militar*, 5, Palma, 1996.

¹³ El coronel Barón de Hynx era miembro de la Junta de Guerra.

¹⁴ Doc. del 24-VII-1808. A.C.V.

La Junta de Guerra fue creada por edicto del 12 de julio. Vivot solicitó formar parte de ella y estaba integrada por el Capitán General D. Juan Miguel de Vives, el mariscal de campo D. Francisco de la Cuesta; los brigadieres D. Juan de Salas, D. Antonio Barceló, D. Domingo de Betschart y D. Tomás de Buzunaris; los coroneles Marqués de Bellpuig, D. Miguel de Ibarra, Barón de Hynx y D. Jaime Armengol; los tenientes coroneles D. Isidro de la Mata, D. Antonio de Aguirre y el Marqués de Vivot, vocales. Actuaron de asesor letrado D. Rafael Garcías, de fiscal militar, el coronel D. Ramón Despuig, de fiscal letrado D. Guillermo Roca y de secretario D. Pedro Rodríguez de Vandama, sargento mayor.

En nuestro estudio indicamos que el coronel Ramón Despuig era Marqués del Reguer, título que realmente no le correspondía: Miguel FERRER FLOREZ: "Las relaciones entre el Marqués de Coupigny y el Marqués de Vivot, *BSAL*, 50, Palma, 1994, 363.

¹⁵ Miguel FERRER FLOREZ: "Correspondencia entre el IV Marqués de Vivot con el general D. Juan Miguel de Vives. Doc. 8.AC.V.

producidas por haber sido transferidos sus oficiales ocupantes a otras unidades.¹⁶ De esta forma se suceden los traspasos de oficiales al Regimiento de Voluntarios de Palma y Vivot comunica al Capitán General D. Juan Miguel de Vives estar enterado de la designación de D. Guillermo Berard y D. Josef Sedillo (Cedillo) para ayudantes 1º y 2º del regimiento de su mando.¹⁷ Además se tienen noticias de otros traspasos de personal: Vives comunica a Vivot que apruebe los once nombramientos de sargentos de segunda clase;¹⁸ el Barón de Hynx se queja a Vivot porque los individuos del batallón de este nombre, es decir de Hynx, que han pasado al de Vivot se muestran lentos en entregar el vestuario que tenían y este retraso viene originado por la escasez del mismo. Para zanjar esta cuestión se fija la hora de las nueve de la mañana (se supone a partir del día de la fecha) para entregarlos al cuartel de Borbón situado en la calle del mar.¹⁹ Por último, hay que hacer mención de la propuesta que el 23-VIII-1808 hizo Vivot al Capitán General Vives relativa a cubrir determinadas vacantes. Afectaba a José Negrueta, para teniente y para subtenientes a Sebastián Boix de Luis, Pedro Juan Ripoll, Jayme Estades, Rafael Togores y Bartolomé Triay para la 1ª de Tiradores; también se citan a Joaquín Morell, Miguel Suau y Joaquín Bauzá sin especificar los cargos o empleos concretos. Los nombres de todos ellos indican que en su mayoría eran mallorquines. Para abanderados fueron propuestos Andrés Batle y Pedro Ramírez.²⁰ Otra fuente da los nombres de otros mandos (Ver DOCUMENTO 2 - II).

4 - Provisión de tropas

Llaman la atención las primeras cifras conocidas desde los del inicio de la formación de la unidad. En el DOCUMENTO 1 (de fecha 1 de julio), el mismo Vivot afirma que se han alistado 585 soldados y según consigna Llabrés²¹ en el 8 de octubre su número asciende ya a 767 plazas; puede servir como elemento comparativo que las Milicias Urbanas estaban integradas en dos batallones que comprendían un total de 1.241 hombres.

Sin negar ni restar mérito alguno a los que sin duda formaron parte de él voluntariamente, hoy conocemos que no fue siempre este rasgo la nota distintiva. Unas semanas después de las noticias que da Vivot de los voluntarios que lo integraban, es decir, el 28 del mismo mes de julio, ingresaron en el Regimiento de Voluntarios de Palma 15 individuos que procedían del presidio de Ibiza y el día 30 el Marqués de Vivot acusa recibo al Capitán General Vives de haber recibido las condenas remitidas por Vives el día 29 al tiempo que le comunica que los individuos ya sirven en el batallón de su mando.²² Después Vives remitió la relación de los presidiarios indicando el tiempo que habían de servir "tanto de los que están en el Presidio de Obras Públicas como de estas...cárceles". Vivot remitió a su vez los correspondientes expedientes o

16 Instancia del Marqués de Vivot (sin fecha. ACV), pero del mes de julio según se deduce al confrontarla con los documentos indicados en la nota 17.

17 Legajo del Regimiento Vivot. Doc. del 30-VII-1808. ACV.

18 Miguel FERRER FLOREZ: "Correspondencia entre el IV Marqués de Vivot...". Doc. 12. ACV.

19 Legajo Reg. Vivot. Doc. de 10-VIII-1808.AC.V.

20 Leg. Reg. Vivot. Doc. del 23-VIII-1808.AC.V.

21 J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 190.

22 Comunicación de Ramón Sureda del 28-VII-1808 y otras del 29 Y 30 del mismo mes. ACV.

documentación de los antiguos reclusos.²³ Ello no fue una excepción, pues el 26-XI-1808 fueron remitidas por Vives a Vivot otras cinco condenas y tres días después, el 29, remite otras veinte indicando que han de servir en el Regimiento el tiempo que les falta para cumplir su condena, y de ellos, cuatro que no tienen condena todavía, servirán seis años; de todos ellos facilita los nombres.²⁴ Esta forma de provisión de tropa continúa en 1809; el Capitán General de Mallorca, Marqués de Coupigny, remite a Vivot para formar parte del regimiento, entonces desplazado a Tarragona, ocho individuos condenados por el Tribunal de Auditoría de Guerra; luego envía otros tres que eran desertores y todavía después otros dos. Esto ocurría en el mes de mayo de 1809 y en el mes de junio fueron enviados trece once.²⁵ Este procedimiento siguió en meses siguientes, pues en septiembre Coupigny envió otros quince desertores para servir ocho años en el regimiento de Vivot. Incluso se incorporaban al mismo individuos que - para huir de la condena penal que tenían-, solicitaban voluntariamente su inserción. Así el 27-IX-1808 un tal Monserrat Hernández solicita a Vivot el ser admitido en lugar de otro reo -Ramón Pérez- que había fallecido. Vivot lo pone en conocimiento de Vives y otro caso parecido es el de Francisco Aguiló que también lo solicitó.²⁶ En otras ocasiones ingresa también alguien condenado a sufrir un castigo muy duro como es el caso de Pedro Pujol, vecino de Reus, que por haber disparado a una patrulla del Regimiento de Infantería de Soria, habrá de servir ocho años en el Regimiento de Voluntarios de Palma²⁷ o los casos de José Merino y Andrés Casanovas, presos de Tarragona, que fueron castigados a ocho años de servicio en este regimiento por haber introducido fraudulentamente víveres en Barcelona junto con el capitán de somatenes Josef Gustens.²⁸

La eficacia de estos elementos incorporados de la manera indicada hay que ponerla en tela de juicio ya que se trataba de delincuentes o desertores, pero debió ser un sistema de reclutamiento al que se tuvo que recurrir debido a las apuradas circunstancias que se vivían y a la repulsa natural de elementos sanos de la sociedad hacia el servicio de las armas. De todas formas, en otras ocasiones se reclutaron soldados por este procedimiento como puede comprobarse cuando se formó en los años 1811 y 1812 la División Mallorquina o de Whittingham.²⁹

5 - Designación de otros cargos para el regimiento

El Marqués de Vivot, hombre de clara vocación militar, concibió la nueva unidad creada con una dotación de mandos que en nada desdijera de las otras unidades que formaban parte del ejército y que él naturalmente conocía. En consecuencia una vez logrado el "status" militar correspondiente con los efectivos humanos y cuadros de mando pertinentes, se preocupó de proveerla de otros cargos complementarios.

²³ Doc. de 8 y 9 -VIII-1808. ACV.

²⁴ Docs. de 26 y 29-IX-1808. ACV.

²⁵ Docs. de 3, 12 y 19-V-1809; y 7 de junio del mismo año. ACV.

²⁶ Doc. de 27-IX-1808 y nº 38 del 9-IX del mismo año. ACV.

²⁷ Doc.103 de 5-IX-1809. ACV.

²⁸ Doc. del Capitán General a Vivot de 15-IX y 16-XII-1809. ACV.

²⁹ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993. Ap. II.3.

Así el 20 de julio de 1808 dirigió un escrito al Dr. D. Sebastián Muntaner del Colegio de Cirujía solicitando designara una terna para el nombramiento de un cirujano para el 2º Batallón del Regimiento de Voluntarios de Palma y el 29 se nombró para este cargo a D. Gabriel Floriana.³⁰ Pocos días después se procedió a la designación de un habilitado que fue D. Josef de Negrueta, subteniente de la 1ª compañía. Este nombramiento debió responder a la sugerencia de Vivot al Capitán General Vives, pues hay un documento en el que consta la conformidad que debió preceder al citado nombramiento.³¹ Estando ya el regimiento desplazado a Tarragona, Floriana fue sustituido por D. Santiago Boutin, 2º Ayudante.³²

Los servicios religiosos se atendieron debidamente. Al parecer eran capellanes de cada batallón los sacerdotes D. Jayme Morey y D. Miguel Palau respectivamente. Cuando el regimiento fue enviado a Tarragona estos sacerdotes fueron con él, pero por razones desconocidas abandonaron su destino regresando a Mallorca por lo que Vivot se vio obligado a solicitar del vicario general de la archidiócesis de Tarragona el nombramiento de otros dos sustitutos de aquéllos.³³

6 - Incidencias en la vida del regimiento

Desde los primeros días de su fundación se desarrollaron en el Regimiento de Voluntarios de Palma las actividades de instrucción y preparación militar que debieron ser en cierta forma irregulares, precisamente por la recluta de sus diversos componentes. A ello hay que añadir el tiempo relativamente corto que se contó para ello, toda vez que en el mes de septiembre la unidad recibió orden de salida hacia la Península para intervenir directamente en la guerra.

Como sabemos desde el 2 de agosto de 1808 el regimiento quedó estructurado en dos batallones y así se mantuvo al verificar sus actuaciones militares en campaña (ver DOCUMENTO 2 - I). Las actividades por él desarrolladas en nada se distinguieron de las propias de cualquier unidad militar del ejército regular. Así parte de su oficialidad tuvo que pasar a Mahón para formar parte de un consejo de guerra o si se recomendaba alguien para ser admitido como cadete es de suponer que se había distinguido de manera especial en el servicio.³⁴ En esta misma línea hay que señalar la relación de bajas sufridas en el regimiento o el número de cadetes y distinguidos que tenía el regimiento (6 y 6 respectivamente).³⁵

Los traspasos de personal entre esta unidad y otras fueron frecuentes. El 19 de agosto de 1808 Vivot remite una instancia a Vives adjuntando la solicitud del Sargento 1º D. Domingo Ortiz de Troncoso *de mi cargo* para ser trasladado a la Península. Como nota curiosa advierte que es hombre nada apto para el cargo y que si se le concede su

³⁰ Ver docs. de 20 y 29-VII-1808.ACV. El 20 la Junta Suprema había comunicado la mencionada designación según el doc. de esta fecha que hay en ACV.

³¹ Doc. del 1-VIII-1808. ACV.

³² Doc. del 11-IV-1809.ACV.

³³ Leg. Vivot. Doc. del 14-I-1809 fechado en Tarragona. ACV.

³⁴ Doc. nº 10 de 13 y 14-IX-1808. Leg. Batallón Vivot. ACV.

³⁵ Doc. de 21-V-1809. ACV.

nuevo destino debe dejar el vestuario puesto que no le pertenece.³⁶ En otra ocasión se refiere a D. Francisco y a D. Pedro Sureda Verí que han ascendido a tenientes 1º y 2º en dos compañías de Cazadores de Mallorca.³⁷ Los ascensos se dieron también pronto: así Vivot el 31 de julio de 1808 comunica al Marqués de Bellpuig que los cadetes Baltasar Montaner, Miguel Lladó, Luis Montis, el subteniente Josef Sureda y el sargento Josef Negrete pertenecientes al Regimiento de Vivot han sido ascendidos.³⁸ En algún caso se concedieron pensiones, por ejemplo a Rosa Pons se le otorga media pensión porque su hijo Juan Marqués Pons ha caído prisionero;³⁹ o se comunica la muerte de algún miembro como el mallorquín Guillermo Bennisser natural de Pollença.⁴⁰

No faltaron incidentes varios en la vida del regimiento. Del 24 julio hay una doble comunicación a D. Juan O'Ryan por haber sido herido el soldado Antonio Ferrer de la tercera compañía del regimiento, por lo que se pone en su conocimiento el paso de la sumaria al Capitán General.⁴¹ Por otra parte, el mariscal de campo D. Juan O'Neill, segundo general de la isla, tuvo ciertos disgustos con algunos miembros de la Junta y ello motivó su destino forzoso a Menorca o a su gobierno anterior en Jaca (julio e 1808). Ello repercutió en el Regimiento de Voluntarios de Palma, porque el capitán D. José Gual a requerimiento de la Junta de Valencia y del general D. Juan O'Neill, tuvo que dejar su destino en Palma e integrarse en el segundo regimiento de Valencia aunque sin sueldo.⁴² En otros casos los incidentes fueron de poca monta: no presentación de Juan Marcel a la Junta al haber sido nombrado subteniente como lo hicieron los restantes;⁴³ un soldado del regimiento de Vivot que se apodera de un plumero que pertenecía a la compañía de Oliver (cuerpo de voluntarios también creado por iniciativa privada).⁴⁴ Oliver protestó ante Vivot, pero éste le ruega que no se dirija a él por oficio, comunicándole además que averiguará de quien se trata para darle el merecido castigo.⁴⁵ El conflicto a veces es de carácter interno: así el Marqués de Vivot castiga a dos meses de arresto al sargento Santiago Cedillo por insubordinación ante el ayudante de Vivot Refael Tugores.⁴⁶

A pesar de que el regimiento se sostuvo a través de fondos particulares en sus primeros tiempos por lo menos, y en particular de la munificencia de Vivot, se tuvo que recurrir a la ayuda del erario público que experimentaba graves estrecheces. En este sentido y como prueba o muestra parcial de los gastos sufragados por Vivot publicamos un extracto de un documento que ofrece buen testimonio de esta aportación (ver DOCUMENTO 3). Ante la inminencia de la marcha a la Península, el sargento Mayor

³⁶ Leg. Reg. Vivot. Doc. del 19-VII-1808.ACV.

³⁷ Doc. del 5-IX-1809.ACV.

³⁸ Leg. Vivot. Doc. del 31-VII-1808.ACV.

³⁹ Leg. Reg. Vivot. Doc. del VI-XI-1810.ACV.

⁴⁰ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 228.

⁴¹ Leg. Reg. Vivot. Doc. del 24-VII-1808. ACV.

⁴² J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 181 y Comunic. de Vives a Vivot. ACV.

⁴³ Leg. Reg. Vivot. Doc. del 2-IX-1808. ACV.

⁴⁴ Se trataba de la compañía de infantería creada por D. Juan Oliver el 13 de junio.

⁴⁵ Leg. Reg. Vivot. Doc.9-IX-1808. ACV.

⁴⁶ Doc. 67 del 7-VI-1809. ACV.

le comunica a Vivot para que a su vez lo ponga en conocimiento de la superioridad, que el regimiento se encuentra sin socorros para el rancho y que se ha tenido que recurrir a préstamos. Vivot, como en otras ocasiones anteriores se le ha dicho que no se disponen de fondos, manifiesta que no quiere tener responsabilidades si ocurren incidentes.⁴⁷ El 14 de julio solicitó fueran abonados los gastos de desplazamiento a Mahón de los defensores de una causa D. Manuel Cotoner, D. Josef Cedillo y D. Juan Fiol. En octubre insiste ante la Junta Suprema diciendo que no ha recibido contestación a ésta y otras demandas. Además señala que el regimiento cuya marcha es inminente debe ir equipado como los demás y los oficiales tienen que contar con un sueldo igual al que disfrutaban los de igual clase de infantería.⁴⁸ El día siguiente -el 27- Francisco Marín le comunica la concesión de 40.000 reales de vellón, avalados por el Obispo de Mallorca, significándole que no se le pueden conceder otros fondos y que la antigüedad, a efectos de cobro, será para los oficiales la correspondiente a la fecha de la orden del desplazamiento de la unidad a Cataluña.⁴⁹ Sin embargo, según otra fuente⁵⁰ se le libraron 95.000 reales a través de otro préstamo sobre las posesiones de la Mitra.

7 - Actividades del Regimiento de Voluntarios de Palma

La suerte de la guerra y particularmente la ofensiva francesa desarrollada en Cataluña en los últimos meses de 1808 puso en grave aprieto a las tropas españolas. A fin de contener el ejército francés fue preciso organizar de nuevo las tropas con las que se contaba y dotarlas de medios suficientes.

La delicada situación militar movió a las autoridades de Cataluña y concretamente a la Junta de Gerona a solicitar que algunas fuerzas residentes en Menorca en las que militaban numerosos catalanes, fueran enviadas al Principado para contribuir a su defensa. Era gobernador de Menorca el mariscal de campo D. Domingo Mariano de Traggia, marqués de Palacio, quien después fue designado para un alto cargo en Cataluña.⁵¹ Desde Menorca organizó su marcha llevándose junto con la tropa 40.000 duros procedentes de un subsidio que solicitó. Al parecer el 22 de julio de 1808 desembarcó en Tarragona al frente de unos 4.000 hombres que se unieron a otras fuerzas enviadas anteriormente.

Estos hechos calaron profundamente en la conciencia de los mallorquines no sólo porque las fuerzas salían de Baleares, sino también porque el teatro de operaciones se encontraba más cerca de Mallorca. En el mes de octubre fueron enviados los hombres y caballos del regimiento de Húsares Españoles en dos expediciones y la provisión de

47 Leg. Reg. Vivot. Doc. del 6-IX-1808. ACV.

48 Leg. Reg. Vivot. Doc. del 26-X-1808. ACV.

49 Leg. Reg. Vivot. Doc. del 27-X-1808. ACV.

50 J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 195

51 El Marqués de Palacio había llegado a Menorca saliendo de Alcúdia. En la travesía fue apresado por un corsario inglés, pero al revelarse la identidad del mariscal, fue puesto en libertad. Su gobierno en Menorca fue cuestionado, pues la Junta de Mallorca solicitó su presencia. Fue absuelto y regresó a su cargo de Menorca.

medios para la guerra fue incrementándose ya que fue elaborado un reglamento para la requisición de caballos.⁵²

Aquellos días fue designado jefe de uno de los cuatro ejércitos con los que la Junta Central intentaba detener la ofensiva francesa, el teniente general D. Juan M. Vives, Capitán General de Mallorca hasta entonces, que además fue nombrado Capitán General de Cataluña.

La marcha de Vives que ocupaba su cargo en Mallorca desde 1799 y que intervino de modo destacado en los acontecimientos de mayo de 1808, conmocionó todavía más a los mallorquines.⁵³ Vives era natural de Gerona y se llevó consigo una serie de mandos militares que habían nacido en Mallorca y de los que algunos formaban parte del Regimiento de Voluntarios de Palma. Así se marcharon con él D. José y D. Pedro Sureda, D. Juan Bautista O'Ryan sargento mayor del regimiento de Vivot, D. Carlos de España, capitán del regimiento de Borbón, con D. Francisco de Iraola, D. Josef Jáudenes y el coronel D. Isidro de la Mata (ver DOCUMENTO 4). Este ambiente de necesidades reales y entusiasmo militar a los que hay que añadir el levantamiento o reorganización de las Milicias Urbanas, movieron a Vivot a solicitar que la unidad de su mando fuera destinada al teatro de operaciones como ya habían hecho otros elementos.⁵⁴ Las órdenes por las que se autoriza la salida del Regimiento de Voluntarios de Palma son del 28 de septiembre de 1808. Son dos: una de la Junta Central Suprema Gubernativa del Reino permitiendo la salida (ver DOCUMENTO 5) y otra de la Junta de Mallorca ordenando la incorporación al nuevo destino (ver DOCUMENTO 6).

Los preparativos inmediatos para la marcha empezaron en seguida. A tal efecto una serie de documentos dan a conocer las gestiones realizadas en este sentido:

- El 18 de octubre Vivot recibe una comunicación de Juan Marín, en la que se anuncia la preparación del vestuario más preciso, rogándole que comunique cuando el regimiento estará a punto para el embarque.

- El 20 de octubre Vivot remite una representación a la Junta Suprema de Mallorca para que se le proporcionen ollas de campamento, reposición de armamento y fondos para otros gastos; además pide que sean abonadas las pagas a varios oficiales o por lo menos algún adelanto. La representación fue enviada por Vergés a la mencionada Junta Suprema y la *encuentra fundada por los motivos que en ella se exponen*.⁵⁵

La salida del regimiento fue precedida por diversos actos. En primer lugar el reparto de una hoja en folio que contenía la *Proclama a los valerosos voluntarios del reino de Mallorca*; ello se hizo el 2 de noviembre y el 3 se bendijeron en la iglesia de

⁵² J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 182, 189 y 190.

⁵³ El Diario de Mallorca publicó el 30 de agosto noticias alarmantes para Cataluña y Mallorca.

⁵⁴ En junio D. Miguel Ibarrola y algunos oficiales del regimiento de Húsares lo solicitaron. J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 176.

⁵⁵ Leg. Reg. Vivot. Doc. del 21 de octubre. ACV.

Santa Magdalena las banderas del regimiento por el presbítero D. Jaime Mas. Luego los hombres pertenecientes a la unidad juraron su defensa por el nombre de Fernando VII. La salida parece que tuvo lugar el 12 del mismo mes de noviembre.⁵⁶

Las primeras intervenciones bélicas se dieron poco después de llegar a la Península. Los dos batallones habían desembarcado en Tarragona al mando del coronel Marqués de Vivot y del teniente coronel D. Tomás de Verí respectivamente, siendo integrados en la división del general D. Teodoro Reding. Las primeras actuaciones fueron los días 26 y 27 del mes de noviembre y según el *Diario de Mallorca* fueron tan acertadas que se hicieron dignos sus componentes de ser recomendados por el general quien hizo un elogio honorífico, mereciendo que sus intervenciones fueran consideradas iguales a las de las fuerzas más veteranas. Parece innecesario añadir que el mencionado periódico se deshizo en alabanzas a su honor, valor y amor patrios.

No obstante la situación continuaba siendo grave en Cataluña. El Marqués de Palacio, sin rebozo alguno, acusó a la Junta de Mallorca de no haber enviado suficientes recursos.⁵⁷ Ésta decidió enviar en calidad de comisionado al capellán conventual de la Orden de Malta D. Jaime Suau para justificar la actuación de la Junta. Suau fue tratado como bribón y traidor por el Marqués de Palacio, el cual extendió los insultos al Capitán General Vives (que ya se hallaba en Cataluña) y a la misma Junta del Reino de Mallorca. Entonces se remitió una declaración jurada del propio Suau a la Junta Central Suprema Gubernativa del Reino con el fin de reivindicar su honor injustamente calumniado. Es posible, que la actuación de Palacios obedeciera a buscar una justificación explicativa de los reveses de sus tropas, dado que la situación de Cataluña era preocupante a la vez que en Mallorca se temía una posible invasión. Así en diciembre la Junta Central ordenó que la Junta de Mallorca elaborase un plan de defensa de la isla y el 23 se formó un consejo de guerra con esta misión. Las malas noticias se recibieron el 24 cuando se supo que una columna francesa había sitiado Madrid y otra se había fortificado en la plaza de Tarragona después de derrotar a los españoles. La misma Junta Central acordó que una parte de sus vocales pasaran a presidir las Juntas Provinciales para darles mayor autoridad; de esta forma, dos de sus miembros D. Tomás de Verí y el Conde de Ayamans presidieron el primero la de Cataluña y el segundo la de Mallorca. La apurada situación de Cataluña determinó que su Junta solicitara de la de Mallorca la mayor cantidad posible de caballos y así se hizo reservándose únicamente los dedicados a la cría.

El desarrollo de la guerra continuaba y la actuación del Regimiento de Voluntarios de Palma fue de signo diverso. El día 5 de diciembre se distinguió en el ataque a Montjuich en particular algunos de sus oficiales como el capitán D. Felix Fuster y los tenientes Francisco Sureda y Verí y D. Juan Fiol, el subteniente D. Rafael Togores y aún el cadete José Mª Sancho que resultó herido. En los últimos días de

⁵⁶ Miguel FERRER FLOREZ: "Las fuerzas militares de Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814), *Cuadernos de Historia Militar*, 3, Palma, 1993. Ap. I.2.2.1.A y 2.2.3.

⁵⁷ La Junta de Mallorca había enviado los regimientos de Borbón, Voluntarios de Aragón y el de Húsares de caballería aparte del Regimiento de Voluntarios de Palma. J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, 197

diciembre las tropas españolas experimentaron un fuerte descalabro en Llinàs. La derrota parece que tuvo lugar el 17 y en ella llevó una buena parte de la desgracia la división del general Teodoro Reding en la que estaban integrados los regimientos de Suízos, el de Provinciales de Cuenca, el de infantería de Soria y el de Voluntarios de Palma.⁵⁸ La desorientación fue grande y cundió el desaliento huyendo algunos elementos mallorquines entre ellos mandos destacados de este último regimiento como eran el Marqués de Vivot, su coronel, Villalonga y Montaner⁵⁹ y otros cuyos nombres ignoramos. En Mallorca fueron mal recibidos sea porque fue manifiesta su huida y abandono del frente, sea por el contraste que ofreció este hecho con otras actuaciones anteriores coronadas por el éxito, según el cronista Conrado. Otras fuentes⁶⁰ indican que la llegada fue al puerto de Sóller donde se les apresó por orden superior incoándoseles el oportuno proceso. La Junta de Mallorca ordenó que no se les podía permitir el acceso a sitio alguno a excepción de Palma con el fin de que prestaran su declaración.⁶¹

Este hecho tuvo consecuencias desagradables, pues supuso el destino forzoso al servicio de guerrillas al que fueron sometidos los prófugos a tenor de un documento que insertamos (ver DOCUMENTO 7). Éste nos da a conocer los nombres de los fugitivos o de los que después demoraron su estancia en Mallorca. Todos ellos fueron rehabilitados y recuperaron los empleos que tenían antes del 18 de diciembre; ello permite deducir que en este día se produjo el abandono del servicio. Los militares castigados fueron: el Marqués de Vivot (coronel); los capitanes D. Ramón Sureda Verí, D. Francisco de Iraola y D. Felipe Villalonga; los tenientes D. Francisco Sureda Verí y D. Juan Fiol; los subtenientes D. Pedro Lucas Ripoll, D. Joaquín Mariano Bauzá y D. Bernardino Pons junto con el cadete D. Rafael Torrens.

Con ellos huyeron también otros militares pertenecientes a otros cuerpos como el capitán graduado de teniente coronel D. Juan Lanze del regimiento de Soria; el también capitán D. Manuel de Lastra y el subteniente D. Gabriel Ribas que servía en el de Granada; el subteniente D. Gabriel Jayme del de Borbón y el sargento mayor D. Francisco Sito de otra unidad. La rehabilitación lleva fecha del 20 de marzo de 1809, pero, por lo menos, Vivot, tenía jurisdicción para diversos servicios de trámite, pues sabemos que el 14 de enero de 1809 solicitó se cubriera una plaza de capellán para su regimiento. Lo hizo desde Tarragona por lo que la marcha al destino de guerrillas debió ser inmediata al proceso incoado.

Como la situación de las fuerzas españolas en Tarragona continuaba muy comprometida, tal apuro provocó una avalancha de peticiones de ayuda, a más de la llegada de fugitivos de la Península así como la organización de cuestaciones en favor de

⁵⁸ J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, Palma, 1958, I, 203.

⁵⁹ Jaime CONRADO I BERARD "Apuntes cronológicos. Año 1808", *BSAL*, XXIX, Palma, 1948 229. Villalonga parece ser D. Felipe Villalonga y Montaner. En cuanto al segundo debía ser uno de estos dos: D. Baltasar Montaner o D. Mariano Luis Montaner.

⁶⁰ J. LL. GARAU: "Noticiero formado por D. José Barberí Sansaloni (1766-1820)". *BSAL*, XI, Palma, 1905, 99-102.

⁶¹ José DESBRULL Y BOIL DE ARENOS: "Anales de Mallorca, cit. por J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, 204.

los damnificados de Cataluña. El mismo día 30 llegó la petición del general D. Teodoro Reding a la Junta de Mallorca para ue se embarcara el resto del regimiento de Suizos y los caballos que habían sido requisados; estos refuerzos salieron el 5 de enero para Tarragona. La Junta de Mallorca se vio en la necesidad de enviar fueras del Regimiento de Milicias con el fin de suplir esta mengua: 300 milicianos a Menorca y 150 a Ibiza. El 17 de enero de 1809 el Capitán General de Cataluña solicita el envío del Regimiento Provincial de Milicias a lo que se opone la Junta de Mallorca lo mismo que a ciertas disposiciones sobre quintas; sin embargo, el citado regimiento estuvo preparado y a punto de ser enviado. Además se anunció la formación de una compañía fija de caballería llamada *Cazadores de Baleares*.

La llegada de fugitivos se incrementó en estos meses notablemente y entre ellos figuran personajes de relieve como fueron el escultor Adrià Ferrán, Dª Mª Teresa Villabriga y su hija Dª Mª Teresa de Borbón, el obispo de Barcelona, el científico Mr. Antoine Aragón, aparte del Conde Ayamans que llegó para ocupar su nuevo cargo de presidente de la Junta del Reino de Mallorca.

Las ayudas en favor de las víctimas de la guerra surgieron pronto por iniciativa de los padres de San Felipe Neri. El 26 de diciembre se hizo público un aviso reclamando donativos para los hospitales de Tarragona. En el mes de febrero siguiente se ofrecieron para recoger sábanas, hilas, vendas y limosnas en general. La misma Junta de Tarragona comisionó al canónigo D. Juan Dameto y Despuig, caballero de la Orden de San Juan, lo que incrementó los donativos que fueron remitidos en el mes de mayo al canónigo de Tarragona D. Ignacio Ribas que era Director General de los hospitales de Cataluña.⁶² Estas ayudas se simultanearon con otras efectuadas en favor del ejército: 700 ponchos para el Batallón Provincial (¿ de Milicias ?) que debía trasladarse a Cataluña y 28 vestidos completos para otros tantos reclutas que debían incorporarse al Regimiento de Voluntarios de Palma (23-II-1809); antes, recogidas de fusiles y establecimiento de fábricas o talleres de armamento con la ayuda de maestros armeros si los hubiere (9-II-1809), insistencia en la recogida de armas (18 de marzo). Por último, la posible formación de un batallón de judíos conversos integrado por 600 plazas y 200 más para la marina, según un memorial presentado a la Junta de Mallorca por D. Antonio Aguiló, lo que provocó protestas y alborotos si no se obligaba al servicio a los judíos conversos.

En los meses siguientes el Regimiento de Voluntarios de Palma siguió sus actuaciones a menudo azarosas y sólo parcialmente conocidas. El día 25 de junio de 1809 una orden del Marqués de Coupigny, Capitán General de Mallorca, ordena al oficial comandante del Regimiento que se ponga en camino hacia Hostalrich⁶³ a *marchas dobles* para unirse a la división allí situada⁶⁴ El día siguiente el Marqués de

⁶² Las ayudas de Mallorca a Tarragona fueron importantes, pero alcanzaron su mayor intensidad en 1811. (Sección Diputación. D. 603. AHRM.

⁶³ Localidad situada en la provincia de Gerona a orillas del río Tordera en la antigua carretera de Barcelona a Francia por Gerona. Contaba entonces con unos mil habitantes.

⁶⁴ Doc. 69 de 25-VI-1809. ACV.

Vivot comunica a Joaquín Blake⁶⁵ que se pone en marcha para dar cumplimiento a la orden de Coupigny y lo hace a través de Martorell, pero sin pasaporte. El estado de la tropa es lamentable según Tomás de Verí: muchos convalecientes cien hombres sin instrucción alguna y con falta de equipo (carencia de cartucheras, cananas y morral para los cartuchos)⁶⁶ Por otra parte se sufrían las consecuencias de la marcha de oficiales a Mallorca, pues Coupigny el 15 de julio de 1809 comunica que se restituye a su antiguo empleo al teniente de este regimiento D. José Sureda y Lobo, con motivo del servicio distinguido prestado en las partidas de guerrillas donde había sido destinado para reparar la falta cometida: haber alcanzado Mallorca sin permiso del general en jefe.⁶⁷ Por otra parte Vivot continuaba gestionando la eficacia de su regimiento, pues solicitó la formación de un tercer batallón de infantería. Se le contestó *que el referido se ponga en pie, de infantería de línea, cuando venga la gente correspondiente para el empleo de su total fuerza debiendo procurarla de la Junta Superior del Reino de Mallorca que lo ha formado*.⁶⁸

Las acciones militares en las que intervino el Regimiento de Voluntarios de Palma revelan la historia de una unidad cuyas intervenciones fueron de signo vario. Junto a operaciones victoriosas ya mencionadas, acaso hubo otras no tan honrosas. En general los cuadros de mando fueron eficaces aunque hubo sus fallos que ya conocemos, pero la tropa no estuvo a la misma altura ya que las deserciones fueron frecuentes y ello se explica por el origen de muchos de sus reclutas que procedían de presidios reduciendo las penas de sus condenas con su servicio en el regimiento.

Se conoce un curioso documento en el que figuran las bajas sufridas en el regimiento desde el 2 de junio de 1808 hasta fines de agosto de 1810. Su título es: *Relación que manifiesta las bajas ocurridas en este cuerpo desde su creación que fue el 2 de junio de 1808 hasta fin de agosto de 1810, con expresión al margen de los motivos que las han ocasionado*.⁶⁹ El documento ofrece interés, pues da la fecha exacta de su creación y la fecha imprecisa -fines de agosto- que no se entiende bien a que se refiere: si al final del regimiento como unidad independiente y su integración en otras unidades o al momento en que Vivot dejó de mandarlo; también puede ser una simple fecha para poner término a la relación de bajas.

Un extracto de su contenido nos da conocer la realidad:

- Individuos pasado o transferidos a otros cuerpos	14
- Individuos que ingresan en el Colegio Militar	6
- Desertores	181
- Ibidem por cortos de talla y haber puesto sustitutos	9
- Muertos	137

⁶⁵ Era un general español de origen irlandés (1759-1827). Intervino en la batalla de Albuera (1811) y por el valor allí demostrado ascendió a capitán general. Venció en Sagunto, capituló en Valencia y hecho prisionero se le envió a Francia.

⁶⁶ Doc. del 26-IX-1809. ACV.

⁶⁷ Doc. 81 del 5-VI-1809. ACV.

⁶⁸ Reg. 8850. Fechado en el Alcázar de Sevilla el 18-VII-1809. ACV.

⁶⁹ El documento consta de tres pliegos con un total de doce folios. Cada baja figura con su nombre respectivo; debido a su extensión no es posible reproducirlo en su totalidad. Doc. del ACV.

- Prisioneros de guerra

46

En los días siguientes la suerte se mostró adversa para el Marqués de Vivot coronel del Regimiento. Al parecer en unas escaramuzas bélicas fue hecho prisionero por los franceses y conducido a Barcelona junto con otros 10 oficiales y 120 soldados del Regimiento. Allí fue paseado con acompañado de tropas y música.⁷⁰ Estas vejaciones debieron ocasionar serios disgustos a Vivot que llegó herido a Mallorca el 27 de julio apoyándose en una muleta. Entretanto debía tener el mando del regimiento D. José Cebollino que es a quien se dirige el Marqués de Coupigny en un escrito.⁷¹ Vivot debió restablecerse pronto, pues el 5 de septiembre estaba otra vez en Tarragona.⁷²

La actuación del Marqués de Vivot y su llegada a Mallorca tuvieron en consecuencia un carácter muy distinto a la ocurrida unos meses antes. Recuérdese que su rehabilitación y restitución de empleo fue del 20 de marzo y es muy posible que ya entonces o acaso poco después, hubiese sido hecho prisionero por los franceses. Por otra parte, resulta evidente que sus servicios en la partida de guerrillas fueron notables, pues en octubre le fue concedido el ascenso a brigadier, siendo coronel del Regimiento de Voluntarios de Palma. La actividad en las partidas de guerrillas constituía una misión peligrosa que requería esforzado valor y el desempeño de esta misión le proporcionó una inestimable experiencia para el futuro de su carrera militar. Como nota curiosa publicamos un testimonio (ver DOCUMENTO 8) de fecha posterior -es de 1815- en el que se comunican al Marqués de Vivot *las cifras con la clasificación de santos* en las que sin duda era ducho el Marqués desde sus primeros tiempos de servicio en las guerrillas, donde se utilizaban argucias de los signos más diversos para llevar a cabo las misiones encomendadas.

La carrera del Marqués de Vivot fue brillante o por lo menos sus actuaciones fueron numerosas y de signo muy distinto. Al formarse la División Mallorquina por idea y gestión del general Santiago Whittingham, fue designado segundo jefe de la misma el 30 de agosto de 1812. Incorporado a esta unidad realizó una misión delicada en la que se requería una gran experiencia y una acaso mayor diplomacia como fue la utilizada en la provisión de tropa para la mencionada división. Ello le ocasionó enfrentamientos y disgustos con el Capitán General de Mallorca Marqués de Coupigny.⁷³ Su intervención directa en operaciones militares no fue menos notable como se demostró en los conflictos y escaramuzas frente a los franceses en Barcelona que le valieron su ascenso a mariscal de campo en 1815.

⁷⁰ La noticia es de Bover, citada por J. LLABRÉS BERNAL: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca*, I, Palma, 1958, I, 272.

⁷¹ Es cierto que el documento de Vivot solicitando un tercer batallón es del 18 de julio, pero la solicitud debió hacerse antes de caer Vivot prisionero.

⁷² Doc. 103 de esta fecha. ACV.

⁷³ Miguel FERRER FLOREZ: "Las relaciones entre el Marqués de Coupigny y el Marqués de Vivot", *BSAL*, 50, Palma, 1994, 367-389.

APÉNDICE DOCUMENTAL

DOCUMENTO 1

Suprema Junta de Gobierno

El Comandante del Regimiento de Voluntarios de Palma Marqués de Vivot hace presenta a V Exa: Que despues de haverse creado dho (dicho) Batallon de tropa arreglada con la autoridad de esta Suprema Junta; de haverse dado las Patentes de Comandante, Mayor y Capitanes a nombre de nro (nuestro) Soberano Fernando Septimo que Dios gue (guarde); de haverse filiado hasta el numero de quinientos ochenta y cinco Voluntarios; de haverse esmerado incesantemente en la disciplina y enseñanza experimentando los mayores progresos: de que bien persuadido el exponente y demás oficiales de su cuerpo, que hacen el mayor servicio, y mas interesante a la Monarquía, y a estas Islas, no han reparado en ceder parte de su sueldo durantes las actuales circunstancias de falta de caudal, (sigue una línea ilegible) // y haviendose retraydo los individuos que tenian ofrecido costear todo el vestuario, van a suplirlo de propio lo que falte para completarlo, despues de un servicio tan extraordinario, quanto podian prometerse una manifestacion de gracias que aumentase su satisfaccion, se ven en el disgusto de haverse divulgado especies en que se les disputa el caracter militar, honores y distinviön que es propia de un cuerpo de tropa arreglada; especies tanto mas desagradables para unos oficiales del Exto (exercito) que dexando la carrera que tenian en sus respectivos cuerpos, han creydo con fundamento, que ivan a hacer el mayor servicio del Rey, contribuyendo a la formacion de un nuevo cuerpo de tropa arreglada, que es de lo que mas falta tiene España en las actuales circunstancias.

El exponente sin lograr mayor graduacion que la que tenia de teniente coronel, sacrifica con el mayor gusto los Bastos cuidados que trae consigo la formacion de un nuevo cuerpo, sus tareas incesantes en la disciplina, sus caudales y sacrificaría su vida en defensa de la patria y de su legitimo Soberano; pero por lo mismo no puede permitir el que se dude sobre si su Batallon tiene todo el caracter militar y de tropa analogo al del Exercito; el que se diga que los // Oficiales que ha pasado de otros cuerpos quando creen que van á adelantar su carrera sea este servicio un medio para perderla, ó de quedarse atrasados.

Para obviar todos estos disgustos, y perpleccidades (sic) convendría que esta Suprema Junta, se dignase declarar con toda expresion y particularidad el intento y espiritu de su resolucion, de que este Batallon de Voluntarios de Palma es un cuerpo de tropa arreglado del RI (Real) Exercito lo mismo que todos los demas que lo componen. Que se de a conocer en la orden General de la Plaza; Que se pasen las correspondientes al Vicario General Castrense y demas autoridades, y a los respectivos cuerpos de la tropa, Oficiales, Sargentos Cabos y soldados que han pasado y pasen al Batallon, para las baxas.

Que al exponente como Jefe de un cuerpo efectivo se reconozca y tenga por miembro de la Junta de Guerra; y que esta dé todas las demas ordenes oportunas, y curso a las propuestas. En esta atencion

Suplica se digne V. Exa tomar las providencias que van indicadas, en los terminos que tenga por combenientes al objeto propuesto. Favor y gracia que espera. Palma y Julio 1 de 1808.

Archivo Can Vivot. Palma.

DOCUMENTO 2

Parte I

La Junta Suprema de Gobierno de este Reyno en vista de la Suplica de V.S. y del Informe del Inspector de Infanteria ha acordado que el Batallon de su mando se divida en dos batallones nombrándose Regimiento de Voluntarios de Palma; y que se expidan a favor del

Capitan Tomas de Veri el de Teniente Coronel del mismo Cuerpo; lo que aviso á V.S. para su inteligencia y demas efectos correspondientes incluiendole dhos [dichos] Despachos.

Dios guarde a V. S. muchos años. Palma 2 de agosto de 1808.

Juan Miguel de Vives (rúbrica)

Sr. Marqués de Vivot

Archivo Can Vivot. Palma de Mallorca. Reg. 2797

Parte II

Relación de propuestas que hace el Comandante del Batallón de Voluntarios de Palma, Marqués de Vivot de las diez vacantes que tenemos en este Batallón y Subtenencia del mismo con los sujetos que se siguen:

Josef María Jáudenes	Teniente 1ª Compañía
Miguel Lladó	Teniente 2ª Compañía
Pedro Sureda y Verí	Teniente 3ª Compañía
Baltasar Muntaner	Teniente 4ª Compañía
Francisco Sureda y Verí	Teniente 5ª Compañía
Josef Sureda y Verí	Teniente 6ª Compañía
Pedro Juan Morell	Teniente 7ª Compañía
Luis Mariano Montis	Teniente 8ª Compañía
Josef Sureda y Lobo	Teniente 9ª Compañía
Mariano Luis Montaner	Teniente 10ª Compañía

Además Vivot envía propuestas para un teniente (Negrueta) y 10 subtenientes entre ellos Sebastián Rayo de Luis (1ª Cª de Tiradores) y Juan Marcel (2ª Cª), el 26-VIII-1808.

Otras propuestas del Marqués de Vivot:

- El 24-IX-1808 pide que su hermano Pedro pase amandar la compañía que estaba a cargo de Josef Gual, que ha sido designado como ayudante de O'Neill y espera le sea concedido, puesto que el Marqués ha organizado el regimiento.

- El mismo día 24 propone para subteniente de banderas a Bernardino Pons.

- El 10-X-1808 propone como teniente de la 2ª Cª a José Massip.

Comunicaciones del Capitán General J.M. de Vives a la Junta Suprema Gubernativa del Reino de Mallorca. ACIM. Leg. X-863-3. (Extracto).

DOCUMENTO 3

"Pagos del Marqués de Vivot por medias y camisas para el Regimiento de Voluntarios de Palma".

- Josef Ramis recibe de D. Rafael Palet Ayudante General del Marqués de Vivot, 96 libras por camisas y medias suministradas a dos compañías del Regimiento de D. Ramón y Jayme Sureda (Palma 9-XII-1808).

- Además se abonan por el mismo concepto y por el ayudante Palet al dicho Ramis las cantidades siguientes en otras fechas que se indican:

- 48 libras (23-XII-1809)

- 50 libras (19-IV-1810)*

- 100 libras (9-IX-1810)

- 100 libras (18-XII-1814)

- Todas estas cantidades fueron abonadas en la ciudad de Palma.

- El trinitario Juan Estelrich recibe de Palet 50 libras a cuenta de las 105 que le ha de pagar Antonio Ramis a quien las debe el Marqués de Vivot, por las "camisas y medias que serviren per la farmacia del regiment de Palma". Las restantes se habrán de pagar a razón de 13 libras 15 sueldos cada mes, empezando los pagos en el próximo noviembre (Palma 25-IX-1816).

- Josef Ramis recibe 105 libras del P. Juan Estelrich trinitario y son para la cuenta de camisas y medias que le debía el Marqués de Vivot: esto es 50 satisfechas por Rafael Palet y 55 por D. Jayme Sureda como apoderado del Marqués de Vivot. (Palma 23-XII-1817).

Nota: * escrito en mallorquín.

Archivo Can Vivot. Reg. 8848. Palma de Mallorca
(extracto)

DOCUMENTO 4

Habiendo sido nombrado Capitan General del Exercito y Principado de Cataluña por la Junta Suprema Central Gubernativa del Reyno, y general en gefe de aquel Exercito; y debiendo pasar a mis ordenes el Regimiento del cargo de V.S., he nombrado por mis Ayudantes de Campo al Sargento Mayor D. Juan Bautista, a los Capitanes D. Francisco de Iraola y Dn. Pedro Sureda, y á los tenientes Dn. Josef de Jaudenes, á quien prevendrá V.S. se apronten para marchar conmigo mañana por la noche si el tiempo lo permite.

Dios guarde a V. S. ms (muchos) os (años). Palma 16 del c (corriente) de j. 1808.

Juan Miguel de Vives (rúbrica)

Sr. Marués de Vivot

Archivo Can Vivot. Reg. 2797. Doc.32. Palma.

DOCUMENTO 5

La Junta Central Suprema Gubernativa del Reyno ha hecho el debido aprecio de la oferta de V.S. de pasar con su Regimiento de Infanteria Ligera de Voluntarios de Palma á servir en el Continente, y en su consecuencia ha mandado se traslade á Cataluña, si esa Junta no cree ser necesario en la Isla, a cuyo efecto se le da con esta fecha el aviso correspondiente; y de orden de la misma lo participo á V.S. para su inteligencia y gobierno.

Dios guarde a V.S. muchos años. Real Palacio de Aranjuez 26 de septiembre de 1808.

El Conde de Floridablanca

Martin de Garay vocal

Presidente interino

Secretario General Interino

(rúbrica)

(rúbrica)

Sr. Marqués de Vivot, Coronel del Regimiento de Infanteria Ligera Voluntarios de Palma

Archivo Can Vivot

DOCUMENTO 6

La Junta Suprema de Gobierno ha acordado que salga desta Isla para el Exercito de Cataluña con la posible brevedad el Regimiento de Voluntarios de Palma del cargo de V.S., lo que aviso a V.S. para su inteligencia y cumplimiento; advirtiendole que con esta fecha lo comunico al Intendente para disponga se apresten los barcos que deben transportarlo.

Dios guarde a V.S. muchos años. Palma 15 de octubre de 1808.

Juan Miguel de Vives

(rúbrica)

Sr. Marqués de Vivot

Archivo Can Vivot. Reg. 2797. Palma.

DOCUMENTO 7

Orden del 20 de marzo de 1809

El Capitan General de este Exercito con fecha de 16 del actual me dice lo que lictralmente (sic) copio.

Hallandome satisfecho del merito contraido por los individuos que expresa la adjunta relacion; y tiempo que han estado asiendo (sic) el Servicio en las partidas de Guerrilla adonde les destine por la ligereza, en unos por haberse embarcado para Mallorca sin mi conosimiento de resultas de la retirada de Molins de Rey, del 21., de Diziembre ultimo, y en otros por el echo de aber demorado su presentacion en esta Plaza; tuve á bien restituir todos

ellos al Exército de sus Empleos, el día 18, del próximo pasado mes que anteriormente tenían, sin que aquella providencia mia deba servirles de ostaculo para los asensos (sic) que en razon de su antigüedad les hubiera correspondido; ha (sic) haberse hallado presentes en sus respectivos Cuerpos. Y entero a V.S. de esta determinacion para que lo aga notorio al Exército por medio de la orden General.

Relacion de los individuos que habian sido destinados a las partidas de Guerrilla quedan reintegrados en los Cuerpos que obtenían en las Clases, Cuerpos como anteriormente se expresan. (*)

Palma

El Coronel Marqués de Vivot

Capitanes D. Ramon Sureda y Verí, Dn. Francisco Iraola, D. Felipe Villalonga

Tenientes Dn. Francisco Sureda y Verí, Dn. Juan Fiol//

Subtenientes Dn. Pedro Lucas Ripoll, Dn. Joaquin Mariano Bauza, Dn. Bernardino

Pons.

Cadete Dn. Rafael Torrens

Soria Capitan graduado de teniente coronel Dn. Juan Lanze.

Granada Capitan Dn. Manuel de Lastra, Subteniente Dn. Gabriel Ribas

Borbon Subteniente Dn. Gabriel Jayme

Migueletes del 3º de Holbad Sargento Mayor Dn. Francisco Sito

De lo que se da conocimiento al Exército= Garcia Conde.

Nota: * La redacción y ortografía usadas cuya fidelidad se conserva hacen difícil la interpretación del escrito.

La relación de nombres va precedida de la unidad militar de la que formaban parte.

Archivo can Vivot

DOCUMENTO 8

2ª Division

De orden del Sr. Comandante General incluyo a V. S. las cifras con la colocación de Santos á que pertenecen son los que se han distribuido a la division para los días 21 y 30 del corriente ambos inclusive.

Dios guarde a V.S. muchos años.

Ripoll 26 de junio de 1815

El Teniente Coronel Mayor de la 1ª Brigada

José Espinosa

(rúbrica)

Sr. Marqués de Vivot

Archivo Can Vivot.

RESUMEN

El artículo estudia el origen, formación y desarrollo de un cuerpo de voluntarios privado que intervino en la Guerra de la Independencia (1808 - 1814), indicando quienes fueron sus mandos así como los medios económicos a su disposición y las actuaciones bélicas en que intervino. De igual manera se estudia el proceso de integración del cuerpo en el ejército regular.

ABSTRACT

The article makes a study of the origin, formation and development of a private voluntary corps who took part in the Independence War (1808 - 1814), indicating who their commanders were as well as the economic means at the former ones' disposal and the war performances in which they participated. In the same way the article describes the integration process of the corps in the regular army.

El molí paperer d'En Canyís, a Valldemossa. Notícia i assaig de reconstrucció.

NICOLAU S. CAÑELLAS SERRANO
ANTONIA M. CALAFAT RIVAS

Introducció

A Mallorca, almenys d'ençà de l'època àrab i potser des de la romana,¹ s'ha usat la força hidràulica per a tasques diverses. Normalment s'emprava per moldre gra (als molins fariners) i, en alguns casos, per batanar draps (als molins drapers). A partir del segle XVIII, i especialment del XIX, la força de l'aigua va servir per a altres funcions: fabricar paper, oli, teixits... A més, ja al segle XX, s'usà per produir electricitat.

Un dels factors que va permetre que es diversificàs l'aprofitament de l'energia hidràulica, va esser la disponibilitat de nous mecanismes per captar-la: primer les rodes verticals i llavors les turbines, que complementaren i substituïren els vells molins de cup.

En aquest treball donam notícia de la troballa i miram de reconstruir el funcionament d'una d'aquestes instal·lacions: el molí paperer d'en Canyís, a Valldemossa: allà, a finals del segle XIX, aprofitant un salt de la síquia de la font de la Tornera, es va aixecar un molí de roda vertical que impulsava una pila holandesa per fer paper.

El molí d'en Canyís

Vàrem saber d'aquest molí gràcies a la bona memòria de Josep Ripoll Darder, de Son Niu (1902-1996), a la memòria del qual voldríem dedicar aquest treball. Segons el seu testimoni, el molí només produïa paper groller, havia marxat fins poc abans que ell nasqués, el 1902, i recordava que a l'encarregat o propietari li deien *En Canyís*. Com que actualment aquest molí no sembla que sigui conegut amb cap nom, nosaltres l'hem batiat com a molí d'en Canyís.

No hem trobat cap font escrita que en parli: en primer lloc, no s'ha pogut localitzar la matrícula industrial a l'arxiu municipal de Valldemossa. El 1789, l'inventari de la RSEAP només anomena un molí paperer a Manacor. L'Arxiduc a *Die Balearen*

¹ Damià CERDÀ: "De l'època obscura de Pollença. De la Pax Romana", *Cala Murta*, 14, Pollença, 1993, 22.

(1880-84) no anomena cap molí paperer a Valldemossa, i tampoc no n'apareix cap a la guia industrial d'Alcàntara Peña (1891). Per això pensam que degué tenir una existència molt breu, durant la darrera dècada del segle XIX.

És ben versemblant que l'existència del molí d'en Canyís estigui relacionada amb la de la fàbrica de paper de Canet, situada devora s'Esgleieta, a devers 9 km de Valldemossa. Aquesta fàbrica va esser muntada el 1839.² Entorn de 1880 ocupava entre quinze i vint persones i constava de: *tres talleres separados, dos de los cuales disponen de sendas parejas de batanes, mientras que el tercero sólo tiene uno, todos accionados por energía hidráulica* (Habsburg. 1880, 666). El juliol de 1870, Bartomeu Ferrà i Perelló (1843-1924) va dibuixar-ne un per a *Die Balearen*, però finalment l'Arxiduc no el va incloure a l'obra (Là. 1). El dibuix mostra un molí paperer amb tres jocs de maces, impulsades per una roda vertical de calaixons. Una altra roda més petita servia per netejar els pedaços que devien estar dedins. Un detall mostra el funcionament de les maces i la premsa del paper.³

Per què degué tenir el molí d'en Canyís una existència tan breu? Els molins paperers, a l'inrevés que els drapers, no eren especialment contaminants,⁴ per tant, no és probable que hi hagués problemes amb els altres usuaris de la Tornera. La informació que ens dóna l'Arxiduc ens permet plantejar una altra possibilitat. En parlar dels molins paperers de Canet remarca: *Al cabo del año se producen usualmente no más de 120-150 quintars (4.800-6.000 kg) destinados al mercado propio y al de Menorca, Eivissa, Barcelona, Valencia, las islas Canarias, Cuba y Puerto Rico.*⁵ Per ventura, la guerra de 1898, que va representar la pèrdua dels mercats de Cuba i Puerto Rico, podria haver estat la causant del tancament del molí.

Segons Josep Ripoll, el molí estava part davall les cases de Son Viscos, vora la síquia de la font de la Tornera, just devora el torrent (fig. 1). Visitarem l'indret i allà on ell ens havia dit, sols trobarem un magnífic molí fariner de cup, però cap rastre del molí paperer. Just devora aquest molí hi havia les restes d'una construcció esbucada, que semblava annexa al molí de cup. Les runes d'aquesta construcció estaven amagades sota una cortina d'esbatzers. Empesos per la seguretat de Josep Ripoll, al llarg d'un parell de visites, anàrem obrint-nos pas dins l'embull fins a descobrir el molí perdut.

Es tracta d'un edifici de planta rectangular, de 13 x 9,5 metres (123 m²). Està construït entre el molí de cup i el torrent de Valldemossa (fig. 2). El terreny sobre el qual s'aixeca és escalonat: la cambra posterior està un metre per damunt del nivell de la cambra intermèdia i dos per damunt del sòl de les cambres davanteres. De fet, a la part de darrera, al canal on hi havia la roda, encara s'aprecien les empremtes dels barrobins que s'usaren per fer espai per a l'edifici.

Un cop el molí paperer va esser tancat, es varen desmuntar totes les parts metàl·liques. L'abandó del recinte i la humitat de l'indret degueren degradar prou aviat el

² Joana Maria ESCARTIN: *El procés d'industrialització a Esporles 1830-1960*, Esporles, 1991, 56.

³ Arxiu Bartomeu Ferrà.

⁴ I. GONZALEZ: *Fábricas hidráulicas españolas.*, Madrid, 1987, 309-310.

⁵ L. S. HABSURG LORENA: *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte general)*, 6. Palma, 1989, 666-667.

conjunt, que es va enrunar. Posteriorment l'espai es va usar com a sòll, i en aquest moment es varen retirar les runes del sostre i es consolidaren els murs de l'edifici coronant-los amb una eskena d'ase. A més, es construïren dues sòlls, a les quals en temps més recents es va afegir una tercera (fig. 2).

En l'actualitat sols es reconeixen les parets de tancament de l'edifici, el canal on hi havia la roda vertical, les restes dels suports dels eixos i les d'una pila holandesa. Gràcies al fet que molts d'aquests elements són grans blocs de pedra tallada, difícils de manejar o d'aprofitar per a qualsevol altre servei, s'han conservat fins als nostres dies.

L'aigua

La font de la Tornera és una de les més cabaloses del terme de Valldemossa, neix al torrent, a la part baixa de la vila, en es Nogueral, actualment arriba fins a Son Puig, ben passat s'Estret; pel camí impulsava fins a sis molins (fig. 1). Si prescindim de la prolongació fins a Son Puig, que sembla un afegit, la síquia va travessant el torrent definint quatre parcel·les en forma de fus a banda i banda, d'acord amb el model d'espai irrigat de fons de vall plantejat per Kirchner a la síquia de Coanegra com a típic de les comunitats andalusines establertes a Mallorca.⁶ La posició que ocupa el salt en aquest sistema, a la vora del torrent, al final d'una parcel·la, s'adapta igualment al model proposat per Kirchner.⁷ (Tots aquests indicis ens fan pensar que el traçat de la síquia i l'aprofitament d'aquest salt es remunten a l'època àrab (s. IX-XIII). Dóna suport a aquesta idea el fet que a la documentació catalana immediata a la conquesta apareixen esmentats dos molins d'Arocodi, els quals es poden relacionar amb l'alqueria de Beniracodi, freqüentment anomenada al llarg del segle XIII.⁸ Segons Joan Muntaner, aquesta alqueria hauria donat lloc a la possessió de Son Viscos, on actualment es troben els molins.⁹

Però com ja hem dit, no degué ésser fins a la darrera dècada del segle XIX que el molí de cup va ésser substituït o complementat pel nou molí paperer. Això no és gens estrany: a Esporles, el molí draper de Can Mavi, amb dues rodes verticals, va substituir un molí de cup; a Sòller, alguns molins de cup varen ésser també reemplaçats per molins de roda vertical.

En el tram comprès entre la font i el molí hi ha les restes de dos molins més, tots dos de cup (fig. 1). El primer es troba vora la carretera, al costat de Son Viscos, té una bassa per emmagatzemar l'aigua. El segon, que està a l'alçada de Son Calafat, i el que ens ocupa no tenen cap bassa, sinó un simple eixamplament de la síquia. Probablement, l'important cabal de la Tornera no devia fer necessària la bassa d'emmagatzemament, o tal volta el fet que aquest molí es trobàs a la mateixa propietat que la bassa del primer,

⁶ Helena KIRCHNER: "Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament", *Afers. Conquesta i organització feudal de Mallorca*, 18, Catarroja, 1994, 325.

⁷ Helena KIRCHNER: "Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament", *Afers. Conquesta i organització feudal de Mallorca*, 18, Catarroja, 1994, 325.

⁸ Antoni MUT CALAFELL i Guillem ROSSELLO BORDOY: *La «Remembrança...» de Nunyo Sanç. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, 132-133.

⁹ Juan MUNTANER BUJOSA: *Llegat Muntaner*. Biblioteca Bartomeu March Servera. Palma, [inèdit], carp. 7.12.

permetia coordinar l'aprofitament de la bassa. No queda cap resta de la comporta que devia regular l'arribada d'aigua a la roda, ni del canal que la hi conduïa.

L'energia es captava mitjançant una gran roda vertical de calaixons (fig. 3: 1). La roda ha desaparegut, però es conserven les empremtes de la subjecció de l'eix (fig. 3: 2 i 3) i el canal dins el qual girava (fig. 3: 4). Els molins amb rodes d'aquest tipus es varen introduir a Mallorca a partir del segle XVIII. Aquestes rodes verticals presentaven al llarg de tot el perímetre uns calaixons, de fusta o zinc, que s'anaven omplint a mesura que l'aigua hi queia dedins (fig. 3: 5 i lám 1). En estar plens, per efecte del propi pes, feien girar la roda. Per mor de la seva mida, aquestes rodes giraven lentament i per transmetre el moviment havien de menester engranatges multiplicadors. Per això aquests molins eren més difícils de construir i mantenir que els de cup. Però el seu rendiment, molt superior al d'aquests, els feia més aptes per impulsar instal·lacions de tipus industrial. Així, tots els molins paperers a Mallorca sembla que han estat d'aquest tipus.

La roda del molí d'en Canyís feia entorn de set metres de diàmetre i 0,80 metres d'ampla. A Mallorca el diàmetre d'aquestes rodes oscil·la entre els 2,5 metres (a la tafona de Son Torrella, Santa Maria) i els 7 m (al molí de Son Agulla, Santa Maria).¹⁰

L'aigua que havia impulsat la roda havia de tornar a la síquia de la Tornera. Una conducció subterrània devia anar des de la part central del canal a la síquia (fig. 2). Al costat del molí que mira al torrent s'aprecia la sortida d'una claveguera. Es devia tractar de la sortida d'aigües usades en el procés de fabricació del paper, que no devien esser aptes per tornar a la síquia.

Mecanismes de transmissió de l'energia

A l'interior del molí queden algunes restes de l'ancoratge dels engranatges que transmetien el moviment a la pila holandesa. Abans d'intentar reconstruir els mecanismes val la pena establir dues premisses:

El moló, l'element mòbil de la pila, havia de girar a un màxim de 180 o 226 rpm.¹¹ La roda vertical girava a una velocitat molt menor, per això era necessari l'ús d'engranatges multiplicadors.

Moló i roda voltaven en un mateix pla, per això no feia falta cap canvi de sentit en el moviment.

Gràcies a les restes d'ancoratges existents (fotografia 1) es pot constatar l'existència de tres eixos:

el de la roda (fig. 3: 6): a la part exterior de l'edifici, l'aguantava una peça de pedra viva, on es conserven les empremtes de l'ancoratge (fig. 3: 2), a la part interior, un pilar, d'1,3 m d'alt,

¹⁰ Nicolau CAÑELLAS: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, Palma, 1993, 80-81.

¹¹ I. GONZALEZ: *Fábricas hidráulicas españolas*, Madrid, 1987, 316.

coronat per un bloc de pedra, on s'aprecien també les osques de l'ancoratge de l'eix (fig. 3: 3).

el de transmissió (fig. 3: 7): per un extrem estava fixat en un nínxol a la paret (fig. 3: 8), on hi ha un llenyam que conserva els dos grampons de ferro que fixaven l'ancoratge. Per l'altre extrem anava encaixat a un costat de la pila holandesa. A la part que encara resta de la pila es pot apreciar part de l'osca que subjectava l'ancoratge (fig. 3: 9). L'altra part ha desaparegut.

el del moló (fig. 3: 10): es conserven les restes de les osques de l'ancoratge a cada extrem: en un suport de pedra (fig. 3: 11) i al tabic intermedi de la pila (fig. 3: 12).

En altres molins de roda vertical a Mallorca, es poden veure mecanismes de transmissió formats per tres eixos, on hi ha quatre engranatges multiplicadors: per exemple, al de Son Comparet, a Son Servera, o al de Can Negre, a Sóller. Es tracta, per tant, d'un mecanisme ben conegut i documentat a Mallorca.

No queda cap resta dels engranatges, però se'n pot avaluar el diàmetre segons l'alçada sobre el nivell del sòl a la qual es trobava l'eix, i segons la distància a l'altre eix.

Partint d'aquestes premisses i constatacions, hem reconstruït el sistema d'engranatges del molí, que devia ésser el següent:

Eix principal: en aquest eix voltava l'engranatge principal (fig. 3: 13). Es devia tractar d'una roda de ferro de devers 2,40 metres de diàmetre. És el mateix diàmetre que el de l'engranatge principal del molí fariner de Son Agulla a Coanegra, la roda del qual, curiosament, té un diàmetre semblant a la del molí d'en Canyís.

Eix de transmissió: en aquest eix hi voltaven dos engranatges, el primer, de 0,4-0,5 metres de diàmetre (fig. 3: 14), engranava amb l'engranatge principal. El segon, d'uns 0,7-0,8 metres de diàmetre (fig. 3: 15), engranava amb el de l'eix del moló.

Eix del moló: aquí hi havia el darrer engranatge, que devia fer devers 0,4-0,5 metres de diàmetre (fig. 3: 16).

El conjunt d'engranatges que hem descrit haurien multiplicat les voltes de la roda entre 8 i 12 vegades, factor de multiplicació que sembla una mica insuficient, tenint en compte la velocitat a la qual havia de voltar la pila (un màxim de 180 o 226 rpm).

Resulta interessant comparar aquesta complexa transmissió amb la del molí de Canet. En aquest cas, per aixecar i deixar caure les maces, era suficient un eix ben gruixat, guarnit de lleves que actuaven sobre les maces (làm 1)

La fabricació de paper

El paper es va fer per primer cop a la Xina a començaments del segle II a.C.¹² Segons la tradició, no es va començar a usar per escriure-hi fins que, entre el 150 i el 250 d. C., un ministre xinès, Ts'ai Lun, va adaptar el material a aquest ús.¹³ (Mentrestant, a Occident s'empraven altres matèries molt més costoses com a suport dels escrits: el papir i el pergami.

Els xinesos guardaren llur secret fins l'any 751, quan els àrabs capturaren un grup de paperaires i conegueren així aquesta matèria i la manera com es fabricava.¹⁴ Els àrabs anaren estenent la tècnica cap a Occident, fins que al segle XI ja trobam a la península Ibèrica dades de fabricació de paper a Xàtiva, que es va fer molt famosa com a centre paperer.¹⁵

Tot i que el paper es pot fabricar amb la força humana, aquesta feina resulta penosa i molt poc rendible. L'aprofitament d'altres energies, especialment per a la preparació de la pasta de paper, resulta molt interessant i permet increments significatius en la producció. Generalment aquesta energia s'obtenia de la força hidràulica, en els anomenats molins paperers, tot i que a Holanda no eren estranys els molins paperers de vent.¹⁶

Al segle XII ja sabem de molins paperers a Catalunya,¹⁷ però a Mallorca no se n'han trobat d'esmentats fins al segle XVIII.¹⁸ El 1784 només hi havia el de Manacor, a la vall de la Nou,¹⁹ però a partir del segle XIX n'hi va haver bastants més: a Puigpunyent, Esporles, Valldemossa i Sóller.²⁰

El paper no és més que un conjunt de fibres de cel·lulosa, disposades en una capa fina. Tradicionalment la cel·lulosa s'obtenia a partir de draps, fets amb fibres vegetals: cotó o lli. Els pedacers (a Mallorca) o els drapaires (al Principat) eren els encarregats d'arreglar casa per casa aquesta primera matèria. Però disposar-ne en suficient quantitat va arribar a esdevenir un problema greu, per la qual cosa es va arribar a usar qualsevol cosa que contingüés cel·lulosa: canya, espartenyas velles, paper vell i finalment arbres, que és la matèria que avui en dia s'utilitza.

No sabem quina era la matèria primera usada al molí d'en Canyís, però cal recordar que a la banda de Valldemossa, fins a la meitat dels anys quaranta, els carritxers aplegaven càrritx i el venien a s'Esgleieta, on l'usaven per fer-ne paper. L'Arxiduc anomena els carritxers quan parla de la construcció del camí de Sa Foradada, entorn de 1877: *Cap a sa Foradada, un temps no hi havia altre camí que un tirany pels carritxers*

¹² ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 17.

¹³ ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 18.

¹⁴ ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 20.

¹⁵ ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 29.

¹⁶ Richard L. HILLS: *Power from wind. A history of windmill technology*. Cambridge, 1994, 182.

¹⁷ ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 32.

¹⁸ Nicolau CAÑELLAS: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, Palma, 1993, 156.

¹⁹ REAL SOCIEDAD ECONOMICA MALLORQUINA DE AMIGOS DEL PAIS: *Memorias de la Real Sociedad Economica Mallorquina de Amigos del País. Primera Parte*, Palma, 1784, 258.

²⁰ Nicolau CAÑELLAS: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, Palma, 1993, 104-105.

(Habsburg, 1911, 66). Després de la guerra es va fer càrritx al pas del Moro, al port de Valldemossa i als costers de Raixeta. Aquesta tasca es feia fins i tot als costers més empinat: conten d'un carritxer que va anar a tallar càrritx amb un ase, en arribar el va fermar a un ullastre, però l'animal va llenegar pendent avall i va morir penjat. Per evitar problemes d'aquesta mena i per alleugerir la feina de transport, els darrers carritxers duïen un cable d'acer, que penjaven entre dos arbres, i que feien servir per davallar els manats de càrritx al carregador.

Gràcies a l'Arxiduc també sabem que entorn de 1880-84, als molins paperers de Canet, s'usaven: *todo tipo de harapos, especialmente las alpargatas viejas* (espartenyets) *traídas al efecto desde Eivissa y la Península.*²¹

Les passes fonamentals per produir paper a partir de draps eren les següents:

Procés	Instal·lació
Selecció, retall manual i neteja dels draps	Tom d'espolsar
Fermentació dels draps amb aigua	Piques
Elaboració de la pasta de cel·lulosa	Pila holandesa
Elaboració dels fulls	Pica
Premsat dels fulls	Premsa
Assecat dels fulls	Porxo airejat

Com veiem, feien falta molts elements per dur a terme tot el procés, en qualsevol cas, l'ús posterior del recinte del molí d'en Canyís com a soll i l'abandonament ulterior, varen alterar les restes de manera que avui en dia l'únic element reconeixible és la pila holandesa.

Al dibuix de Bartomeu Ferrà podem veure dues instal·lacions que no s'han pogut localitzar al molí d'en Canyís: una roda per netejar draps i la premsa (lâm 1). La roda per netejar draps era una petita roda vertical, que no sembla estar connectada a cap mecanisme de transmissió. Per ventura els pedaços que s'havien de netejar s'introduïen a l'interior de la roda. Un altre mecanisme per realitzar aquesta tasca era el torn d'espolsar: un simple tambor cobert amb reixeta i que es feia girar a braç. Pel que fa a la premsa devia ésser ben semblant a la del molí d'en Canyís.

Piles holandeses

²¹ L. S. HABSBERG LORENA: *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte general)*, 6. Palma, 1989, 666.

Tradicionalment la pasta de paper s'elaborava amb l'ajut de maces, que copejaven els draps una i altra vegada fins a esmicolar-los i convertir-los en la pasta de paper, tal com es veu al dibuix del molí de Canet de Bartomeu Ferrà (lám 1). Però les maces eren males de moure amb molins de vent, que els holandesos havien d'emprar per mor que els escassos desnivells del seu país no els permetien usar molins d'aigua.²²

Per això, entorn de finals del segle XVII²³ o començaments del XVIII²⁴ va aparèixer la pila holandesa, que permetia elaborar la pasta mitjançant un moviment rotatiu, molt més fàcil d'adaptar als molins de vent. Al nostre país, les primeres notícies de l'ús de piles holandeses es remunten a l'any 1764, en què es muntaren a Alcoi. A Mallorca sabem que s'usaren piles holandeses a Can Trias (Esporles), fàbrica fundada el 1882.²⁵

L'element més important d'una pila holandesa és el moló (fig. 4: 1): un cilindre de fusta o ferro guarnit de ganivetes d'acer paral·leles a l'arbre de rotació, que servia per trossejar els pedaços i alhora feia circular la mescla continguda a la pila. La pila pròpiament dita tenia forma rectangular, amb els extrems arrodonits, per facilitar la circulació de la pasta (fig. 4: 2). Un tabic longitudinal (fig. 4: 3), obert als extrems, permetia que la pasta circulàs a l'interior de la pila.

Al molí d'en Canyís resta la part més important de la pila, allà on girava el moló (fotografia 2). Es tracta d'un gran bloc de pedra viva tallada, que originalment devia fer almenys 1,10 x 0,70 x 1,40 metres, entorn d'un metre cúbic (fig. 4: 4). La pedra està tallada deixant un canal interior de 67 cm d'amplària i 35 cm de fondària (fig. 4: 5). A les voreres, de 20 centímetres d'amplària, s'aprecien les osques on girava l'eix del moló (fig. 4: 6). Als extrems, algunes restes de grapes de ferro permeten endevinar la continuació de la pila (fig. 4: 7).

El fons del canal no és pla. Just on hi havia el moló hi ha una regata de 18 cm d'amplària i 14 cm de profunditat que travessa el bloc de banda a banda (fig. 4: 8). Es deu tractar del canal que permetia que es renovàs l'aigua a la pila. A més, el fons de la síquia dibuixa una corba ascendent (fig. 4: 9), que acaba en una rampa on la pila tornava a fer-se més fonda. Aquesta corba s'adaptava al perfil del moló i servia per assegurar un bon contacte entre el moló i els draps.

Just devora la pila hi ha dos blocs de pedra, de forma rectangular, lleugerament corbada, de 60 cm d'amplària i 70 cm de llargària a la banda superior (fig. 4: 10). Aquestes peces podrien haver servit per cobrir el moló, per evitar els esquitxos.

No està clar de quin material devia esser la resta de la pila, de la qual no hem trobat cap resta. Les piles podien esser de fusta, pedra o metall.²⁶ Si la del molí d'en

²² I. GONZALEZ: *Fábricas hidráulicas españolas*, Madrid, 1987, 311.

²³ ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, 17.

²⁴ GONZALEZ, I.: *Fábricas hidráulicas españolas*, Madrid, 1987, 313.

²⁵ Joana Maria ESCARTIN: *El procés d'industrialització a Esporles 1830 -1960*, Esporles, 1991, 78-

79.

²⁶ I. GONZALEZ: *Fábricas hidráulicas españolas*, Madrid, 1987, 316.

Canyís era metàl·lica, degué ésser retirada en desmantellar el molí, si era de fusta, tal volta va ésser usada com a combustible o es va podrir i ha desaparegut.

Cloenda

A Mallorca, a finals del segle XIX, la força hidràulica va ésser una font d'energia ben habitual a moltes indústries. Els salts de les síquies de la font Major i de na Bastera, totes dues a Esporles, foren intensivament aprofitats per impulsar fàbriques tèxtils, de paper, cimenteres, molins d'escorça, molins drapers... També s'aprofitaren altres salts: a Son Net (Puigpunyent) hi havia un molí paperer; a Can Morei (Coanegra), una fàbrica de teixits; al molí de Baix (Bunyola), un molí de ciment; a Sóller, una fàbrica de paper... (Cañellas. 1993, 75-81). Com es pot veure, el molí paperer d'en Canyís no és un cas aïllat, sinó que es troba plenament inserit en aquell moment de la industrialització mallorquina.

Per una altra part, cal destacar que la troballa d'aquest molí només ha estat possible gràcies a una font oral. Es tracta, doncs, d'un excel·lent exemple de la importància de les fonts orals per a l'estudi de la història més recent.

Bibliografia

- ANONIM: *El museu-molí paperer de Capellades*, Capellades, 1991, Museu-molí paperer de Capellades
- Nicolau S. CAÑELLAS: *L'aigua, el vent, la sang. L'ús de les forces tradicionals a Mallorca*, Palma, 1993. Col·lecció «Menjaments», núm. 6. Edicions Documenta Balear / Col·legi Oficial d'Enginyers Industrials de Balears.
- Damià CERDÀ: "De l'època obscura de Pollença. De la Pax Romana", *Cala Murta*, 14, Pollença, 1993, 8-29.
- Joana Maria ESCARTIN: *El procés d'industrialització a Esporles 1830-1960*, Esporles, 1991, Ajuntament d'Esporles.
- I. GONZALEZ: *Fábricas hidráulicas españolas*, Madrid, 1987, Ministerio de Obras Públicas y Urbanismo. CEHOPU.
- L. S. HABSBURG LORENA: *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte especial)*, 8, Palma, 1991, Caja de Baleares. Sa Nostra.
- L. S. HABSBURG LORENA: *Las Baleares por la palabra y el grabado. Mallorca (Parte general)*, 6, Palma, 1989 Caja de Baleares. Sa Nostra.
- L. S. HABSBURG LORENA: "Lo que sé de Miramar", *Obres completes*, Barcelona, Ed. Selecta - Catalònia, 1990, (Club de Butxaca nº 91)
- Richard L.HILLS: *Power from wind. A history of windmill technology*. Cambridge, 1994, University Press.
- Helena KIRCHNER: "Espais irrigats andalusins a la Serra de Tramuntana de Mallorca i la seva vinculació amb el poblament", *Afers. Conquesta i organització feudal de Mallorca*, 18, Catarroja., 1994, 313-336
- Juan MUNTANER BUJOSA: *Llegat Muntaner*. Biblioteca Bartomeu March Servera. Palma.[Inèdit].
- Antoni MUT CALAFELL i Guillem ROSSELLO BORDOY: *La «Remembrança...» de Nunyo Sang. Una relació de les seves propietats a la ruralia de Mallorca*, Palma, 1993, Conselleria de Cultura, Educació i Esports, Govern Balear.
- P. de Alcántara PENYA: *Guia manual de las islas Baleares con indicador comercial*. Palma, 1891, Librería de J. Tous. Editor. Palma, 1891
- REAL SOCIEDAD ECONOMICA MALLORQUINA DE AMIGOS DEL PAIS: *Memorias de la Real Sociedad Economica Mallorquina de Amigos del Pais. Primera Parte*. Palma. 1784, Ignacio Sarrá y Frau. Impresor.

RESUM

A finals del segle XIX, un dels salts de la síquia de la Tornera, de Valldemossa, va esser aprofitat per bastir un molí paperer, el qual va tenir una existència molt breu. A n'aquest treball es dona notícia de la seva localització i es fa un assaig de reconstrucció de les restes.

ABSTRACT

At the end of the XIX century one of the falls of the ditch of la Tornera, in Valldemossa, was utilized for building a paper mill which lasted a very short time. In this work we inform about its location and make an attempt to reconstruct the remains.

El consum de teatre popular a Mallorca entre el 1860 i el 1890

JOAN MAS I VIVES

Acceptar de parlar d'un tema com el del teatre popular a la segona meitat del segle XIX, sens dubte és arriscat, perquè suposa enfrontar-se a una problemàtica complexa que, en el nostre àmbit cultural, encara no ha estat analitzada a fons. De fet, tot allò que afecta la cultura popular, sempre camaleònica i multiforme, es resisteix força a aquesta mena d'anàlisi, tot i que es presenta sovint sota formes seductores que atreuen fàcilment l'historiador cultural. En qualsevol època que fixem la nostra atenció, al costat de la cultura més establerta i arquetipitzada, és a dir, més de manual universitari, hi trobam una gran multiplicitat de documents, sovint efímers, relacionats amb el consum cultural quotidià de la població majoritària que reclamen el seu dret a passar a la història. I no és fàcil d'atorgar-los aquest dret, perquè per definició són documents esmunyedissos i resistents a mostrar-nos les dades essencials que permetrien el seu estudi amb precisió. Per dir-ho clarament, sovint ens amaguen la paternitat, la procedència geogràfica i fins i tot la identitat, afectes com són a l'ús de les mil màscares. En definitiva és allò d'una tal obra anònima que resulta ampliació d'una altra, si aquella no n'és la reducció, emparentades totes dues amb una tercera que tradueixen en part, si és que no li serveixen de model. En el camp del teatre popular aquests fenòmens, i molts d'altres de semblants, són freqüents i fan que una part considerable de la producció del període que ara ens ocupa encara formi part d'una massa informe que no sempre és fàcil de descriure amb rigor acadèmic. Tampoc no ho pretenem, almenys ara i aquí, i, a més, estam convençuts que aquestes són característiques inherents a la matèria que ens ocupa: és a dir, sense la possibilitat de transformació constant la cultura popular perdria la font principal del seu dinamisme, i ja entendreu que negar-li aquesta possibilitat és també negar-li l'existència.

En contrapartida a les dificultats d'anàlisi, però, la cultura popular, com deia, és també enormement atractiva, seductora, en cada una de les seves manifestacions. Per exemple, estudiar el teatre popular de la segona meitat del XIX suposa estudiar la principal forma de diversió de l'època, és a dir, veure en què ocupava el temps lliure l'home d'aquest país que, gràcies als diversos graus d'industrialització assolits, començava a plantejar-se, per primer cop, el dret a l'oci. Naturalment això no és una dada supèrflua, sinó que ens ha de donar una informació molt valuosa sobre l'organització de la vida social en general i, més, sobre els hàbits culturals que la caracteritzaven.

Naturalment és a les grans ciutats on l'activitat espectacular era més intensa. Pel que fa al territori català, les tres capitals més importants, Barcelona, València i Palma, tenien unes característiques específiques ben definides, la qual cosa en certa manera n'impossibilita la caracterització conjunta. Tanmateix no crec que puguem dir que les formes de diversió que es consumien a un lloc o altre fossin totalment diferents. Només

ho eren respecte a la intensitat en què es produïen i en l'expressió concreta immediata que adoptaven. És a dir, pel que a nosaltres ens interessa, a tots els nuclis catalans amb vida urbana prou desenvolupada un mateix model de local oferia un tipus genèric d'espectacle, bàsicament idèntic. Canviava, això sí, la quantitat i la qualitat d'aquesta oferta i també el grau d'adaptació a les característiques pròpies de la ciutat. Per això, les deduccions que es poden fer respecte a una lloc són aplicables, en la proporció adequada i en els seus trets generals, als altres; almenys són igualment representatives del tipus d'espectacle popular que es consumia arreu. Aquest fet encara em sembla més evident si el lloc és Palma, que de seguida convertirem en el nostre punt d'anàlisi, una ciutat que no era gaire propensa a generar espectacles propis, ni podia ésser-ho atesa la seva minsa infraestructura empresarial, sinó que acollia amb generositat els que li venien de fora. Per tant, ens pot servir d'exemple, salvant totes les distàncies, per tal d'explicar quin era l'estat d'evolució de l'espectacle popular, i més específicament del que utilitzava la llengua catalana en la seva materialització.

Una bona manera d'introduir-nos en aquest tema pot ésser la d'imaginar-nos quines opcions concretes tenia un persona, amb vocació d'espectador no gaire formal, que, un dia qualsevol de l'època que hem acotat, decidia anar als cafès cantants o cafès teatres de Palma, sens dubte els escenaris que més s'adaptaven al concepte d'espectacle popular, sovint teatral o parateatral. En aquest punt em permetreu que m'inventi el personatge i em disposi a acompanyar-lo la nit del 30 de març del 1867, una data elegida amb un poc de trampa perquè la tenim ben documentada, cosa que no sempre passa. Recordau que érem a les portes un curt període revolucionari i d'un posterior, i potser massa llarg, període «restaurador» en què la vida social, i també l'espectacular, seria especialment densa i, en certs sentits, agitada. El nostre company no vol anar al Teatre del Príncep de Asturias, nom pompós que han posat al Principal, encara que ningú no en fa gaire cas, i decideix de visitar un establiment del qual molta gent parla aquells dies, el *Gran Café del Universo*. És situat a l'antic convent de la Misericòrdia, entre els carrers de sant Bartomeu i el de les Monges, al centre de Palma. De fet, és al bell mig del barri que concentra gairebé tota l'oferta d'oci i de diversió. Ens hem de dirigir cap als carrers estrets i tortuosos que s'enfilen rere el Principal i s'estenen cap al pla de Cort, per la part alta, i cap a la plaça del Mercat, per la baixa. Els noms d'aquests carrers sovint apareixen a la premsa, perquè no és gens estrany que la policia hi practiqui actes de repressió del joc o de la prostitució, en locals no gaire diferents del que nosaltres ens disposam a visitar. Aquest, l'*Universo*, s'ha fet si fa no fa cèlebre per les seves representacions de sarsueles i de gairebé tots els gèneres musicals i teatrals que en aquells moments estan de moda, en castellà i en català. El 30 de març del 1867 hi actua una companyia que ja ha aconseguit un certa fama. Quan hi arribam, són a punt de començar l'actuació i per això, entre empentes i dificultats menors, accedim ràpidament a una taula si fa no fa ben situada, demanam la nostra consumició i ens disposam a PASSAR-NOS-ho tan bé com puguem amb l'espectacle. Els empresaris són els germans Josep i Pere Amigó¹ i han reunit, a més de la companyia, un petit grup de músics, substituïts de l'anterior pianista, que també formen part imprescindible de l'oferta del local. Precisament inicien l'espectacle amb una simfonia, un xic estrident per la sobreabundància de percussió, a la qual el públic presta molt poca atenció. No sembla que ells es desmoralitzin gaire per aquest fet, perquè només volien centrar l'atenció en el que passa sobre l'escenari. Ara es disposen a acompanyar els números musicals d'una peça ben coneguda pels assistents: *La mujer*

¹ Sobre el *Gran Café del Universo*, vegeu Joan MAS I VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, 70.

liviana. És una *tonadilla*, segons els cartells, l'acció de la qual teòricament transcorre a Navarra, tot i que, sobre l'escenari, més aviat reduït, hom només hi simula una habitació. Ben aviat el públic s'adona que allò sí que s'ha de mirar amb una mica d'atenció, perquè hi passen coses grosses, que l'actriu i els dos actors que l'escenifiquen i, sobretot, la canten, s'encarreguen d'exagerar fins al paroxisme: Maria, «*la mujer liviana*» del títol, esposa d'un capità, s'enamora d'un altre militar i té la gosadia de confessar-ho al seu marit. Entre els crits que això provoca del públic, n'hi ha de reprovació, però també se sent alguna oferta per substituir l'amant, fora de la ficció. L'espectacle, però, continua. El marit no vol perdre la seva autoritat i, com a bon militar de vodevil, no està disposat a tolerar una tan greu màcula per al seu honor. La cridòria del públic, enfervorit per la beguda, arriba al màxim quan el capità es disposa a apunyalar l'esposa i aquesta és rescatada, pistola en mà, pel valeros amant. El seu darrer duo és corejat per tot el públic: Diu Pedro: *Huyamos presto / si tú quieres / do no tuvieras / mas que amor*; i Maria accepta: *Huyamos presto, / Pedro Querido / de este recinto / de pena y dolor*. Tanmateix el marit tanca l'obra amb un «solo» ple d'amenaçes: *¿Oh maldicion! ¡maldicion! / Se me han huido!... / ya encontraré su nido / no se me escapan!... / Muger infame, villana, / que tu amor has vendido / ya tendrás pronto el castigo / de tan inicuo proceder; / seguiré tus pasos / y si os llevo á encontrar / haré de los dos juntos / la sangre derramar!!!*². Els aplaudiments són immediats perquè ningú no pot resistir tanta intensitat melodramàtica.

Els Amigó, com tothom sap, són molt permissius en matèria de costums socials i per això programen obres com aquesta que sap que convenen al caràcter del seu local. Tanmateix, no volen excedir-se i també saben que, entre les que tenen a l'abast, moltes d'altres presenten un model de comportament moral molt més ajustat als costums imperants. Avui, per exemple, han programat a continuació una altra obreta en un acte que pot contrarestar la possible apologia de la infidelitat matrimonial o de la venjança a sang i foc que l'ambigüitat del final de *La mujer liviana* permet de suposar. Es tracta de *Avís a les criades o El Xacó i la Poneta*, de Francesc Renart i Arús, molt coneguda, també a Palma. Els músics s'han retirat a descansar una estona perquè després hi haurà ball, i ara els actors tornen a fer reviu les trifulgues d'un militar buscafaldetes, en Sánchez, casat, que, tot s'ha de dir, només és assistent d'un tinent, el qual vol seduir una criada catalana, la Poneta, promesa d'un pintador d'indianes, Xacó. Els propietaris del local han pensat que podria tenir la funció de rèplica moral, en el sentit que ells entenen la moral, respecte a l'obra anterior, perquè l'assistent aquí sí que és controlat per l'esposa i no té cap opció d'abandonar el jou del matrimoni.³ Tanmateix l'escena culminant que ha provocat la hilaritat extrema del públic ha estat la de l'enfrontament entre la criada catalana i l'esposa castellana de l'assistent, paper que ha recaigut en una actriu còmica histriònica fins a l'exageració. Finalment, ha tancat la funció un ball ben animat, en el qual els actors s'han mesclat amb el públic.⁴

A la sortida de l'*Universo*, ens hem trobat un amic que, precisament avui, recordau que som al 30 de març del 1867, ha assistit a un altre cafè cantant de Palma,

² Edició utilitzada: *Tonadilla La Muger Liviana*. Parte primera. Letra de Don F. P.- Música de Don F. G.. Barcelona, Imprenta de Juan Llorens, 1861, 8 pàgs.

³ Edició utilitzada: *Aviso á las criadas ó La Poneta*. Pieza bilingue en un acto, Valencia, Imp. Rugier Muntalvan, 1844, 24 pàgs. El peu d'impremta deu esser, però, fals: cf. Manuel SANCHIS GUARNER: *Els inicis del teatre valencià modern 1845-1874*, València, 1980, 74.

⁴ Vegeu la programació del *Gran Cafè del Universo* del 1866-1867 a l'Arxiu Municipal de Palma, lligall 1577, núm. XIX [numeració antiga]: Año 1866. Cafés cantantes. Partes de las funciones que se dan en los mismos.

concretament al Recreo, també conegut com Cafè de sa Canterina o Can Costa, segons el nom del seu propietari, Josep Costa, situat entre els carrers Passadís i Racó, molt prop, per tant, de l'Universo, i d'altres establiments semblants. Can Costa era precisament el primer local que havia programat funcions d'aquelles característiques,⁵ i ara el nostre amic no es pot estar de contar-nos, amb poca profusió de detalls, no temeu, la funció a què ha assistit. En primer lloc s'ha entretingut amb *Lo aprenent i la criada*, un «juguet líric», semblant a *La mujer liviana*, en el qual dos pretendents -el fatxenda i el més honorat- aspiren a la mateixa dama, la qual, encara que inicialment prefereix el fatxenda, finalment es queda amb l'honorat. Un argument ben tòpic i repetit en aquests locals. Els entesos diuen que és una de tantes obres produïdes pel duet format per Eduard Sala i Francesc Altimira, els dos de Barcelona.⁶ A continuació havia pogut veure *Una nit de rebumbori*, un entremès d'Antoni Bisañes, basat en un seguit de malentesos entre marit i muller i en la paciència d'un veí que, amb tant d'aldarull, no aconsegueix de dormir en tota la nit.⁷ A més, quan se n'ha anat, encara s'havia de posar en escena *La ministaire*, potser una cançó o un ball.⁸

Les dues funcions que hem descrit, absolutament reals, poden considerar-se representatives del tipus d'espectacles a què ens hem de referir en aquests papers. Els locals de representació de teatre popular tenien una oferta àmplia: abraçava des de les actuacions cantades o declamades més breus -els monòlegs o les cançons- a les més extenses que permetien els seus petits escenaris -les comèdies en tres actes o, alguns cops excepcionals, els drames de màgia, els melodrames sentimentals i, fins i tot, els drames romàntics. De fet, hi podem trobar tota la gamma que oferia aleshores la combinació de música, recitació i cant. Encara hi havia un altre factor que complicava extraordinàriament aquesta diversitat, que era el de la pluralitat lingüística, no només referida a les obres en italià -sobretot fragments d'òperes-, castellà i català, sinó també a la presència sobre els escenaris de les variants dialectals. A Mallorca era freqüent que s'escenificassin peces en andalus, d'una banda, i en barceloní, mallorquí i, menys, valencià, de l'altra. Aquest darrer fenomen és molt curiós i potser singularitat el món espectacular de l'illa respecte a les altres terres de parla catalana. De fet, té la raó d'esser en l'escassa promoció d'actors mallorquins en els àmbits professionals i, menys, en la seva poca fidelitat lingüística, ja que s'especialitzaven en la representació gairebé exclusiva de teatre en castellà. Tot plegat feia que als locals públics de diversió sovint hi actuassin «artistes» procedents de fora Mallorca, sobretot de Barcelona i, en una proporció molt menor, de València, ciutats que no només eren autosuficients en aquest sentit, sinó que fins i tot podien «exportar» els seus professionals, ja sigui a través de contractacions individuals o de gires dels grups si fa no fa estructurats. No cal dir que, quan això passava, amb ells també hi anava el seu repertori, bàsicament integrat per obres autòctones, a més de les inevitables peces castellanes. Per als nostres interessos d'ara, aquest fet no és en absolut negatiu, ja que ens permet de presentar, de Mallorca estant, la mostra *territorialment* més extensa, tot i que no és en absolut exhaustiva, del

⁵ Sobre aquest cafè cantant, vegeu Joan MAS I VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, 68.

⁶ De fet, no hem pogut localitzar l'obra; per això li assignam un argument arquetípic i uns autors possibles per la seva estructura d'òpera lírica, amb tres personatges.

⁷ Vegeu l'obra estudiada a Joan MAS I VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, 284-285.

⁸ Arxiu Municipal de Palma, lligall citat a la nota 4.

teatre en català de consum popular, cosa que potser no podríem fer si el nostre punt de partida fos València o Barcelona.

D'altra banda, el fenomen no és exclusiu dels escenaris, sinó que també es produeix en altres sectors del consum de teatre popular i concretament en el de la difusió impresa. No ens ha d'estranyar que sigui així, perquè és evident que les obres de teatre que es podien comprar en els circuits pròxims a la literatura de canya i cordill i les que es podien contemplar i «viure» en els escenaris dels teatres menors eren si fa no fa les mateixes, o responien a unes característiques semblants. I no cal insistir en la importància d'aquesta difusió impresa en les dècades centrals de la segona meitat del segle passat, perquè és en aquells moments que es consolida definitivament, gràcies a tot un seguit d'editors i llibreters que s'hi especialitzen i a uns punts de venda ben assortits que en comercialitzen la producció. Potser, però, no hem fet prou cas a aquestes edicions, tot i que Xavier Fàbregas ja va intuir que podien ésser força importants en la configuració del teatre popular d'aquells moments,⁹ i encara hem fet menys cas a les petites botigues que les posaven a l'abast dels lectors, també essencials per al seu èxit comercial.

A Mallorca hi hagué una família que monopolitzà aquest comerç, la dels Borràs, sobre els quals hem de centrar ara l'atenció. Concretament, en les biblioteques mallorquines o en les col·leccions particulars trobam una gran quantitat de publicacions efímeres que porten, imprès o, més sovint, adherit amb una tira de paper sobre el primitiu peu d'impremta, el nom i l'adreça de l'establiment on es poden comprar, relacionat amb Mateu o Antoni Borràs. De Mateu Borràs se'ns diu, en les referències que semblen més antigues, que tenia la tenda al carrer del Sindicat, núm. 139; després els impresos la situen a la plaça del Call núm. 10, i a la «caseta de fusta» de la costa del Teatre. El seu nom complet era Mateu Borràs i Campins i el 1875 va polemitzar amb l'impressor Pere Josep Gelabert, de qui tornarem a parlar, perquè cada un d'ells, en contra del que deia l'altre, volia convèncer el seu públic que editava l'autèntic *Zaragzano*, el calendari-pronòstic més famós de l'època.¹⁰ De fet, Mateu Borràs actuava també com a impressor i fins i tot un poc com a autor, ja que no tenia cap escrúpol d'introduir modificacions a les obres que arribaven a les seves mans i de presentar-les sota el seu nom.¹¹ Antoni Borràs el degué substituir en el negoci, perquè en els exemplars de moltes de les obres procedents de les seves botigues, sobre la tira de paper de Mateu Borràs hom hi ha adherit la d'Antoni Borràs, amb tenda situada a la plaça del Mercat 27 i amb el mateix quiosc de fusta a la costa del Teatre. Potser eren germans, perquè si Antoni hagués estat fill de Mateu i n'hagués heretat el negoci, segurament hauria indicat aquesta condició a part o banda.

Els repertoris teatrals dels Borràs o les peces teatrals que s'inclouen en els seus catàlegs més generals, juntament amb trobos, glosades, codolades i històries de tota

⁹ Xavier FABREGAS: "Frederic Soler i el teatre del seu temps", a Joaquim Molas (Director), *Història de la literatura catalana. Part Moderna*, Volum VII, Barcelona, Editorial Ariel, 1986, 298-299.

¹⁰ La polèmica va transcendir als diaris. Mateu Borràs va inserir un *Remitido* al *Diario de Palma* del 16-X-1875, pàg. 3 i Pere Josep Gelabert va replicar, al mateix diari, el 20-X-1875, pàg. 3.

¹¹ Vegeu Joan MASI VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, 231 i 238-239, on present algunes obres de teatre nadalenc adaptades per Mateu Borràs. Moltes de les obres que li atribueix Lluís Alemany, datades entre el 1871 i el 1893, són en realitat obres anònimes publicades o, en algun cas, adaptades per M. Borràs. Luis ALEMANY VICH: "Escritores baleares. Fichas bio-bibliográficas", *La Estafeta Literaria*, núms. 426-427-428 (15 de septiembre de 1969), 106.

mena, són ben representatius del que, d'una manera o altra, interessava al públic mallorquí, però també del que es publicava fora de Mallorca, sobretot a Barcelona, d'on procedien moltes de les peces d'aquests repertoris. No sempre és fàcil d'identificar-les, perquè estan subjectes a moltes de les imprecisions que ja he indicat al començament d'aquest treball, però, així i tot, sí que ens podem fer una idea prou ajustada del seu contingut general i de les tendències espectaculars que hi són representades. A més, si ens centram en el teatre català o bilingüe, que és el que ara ens interessa més específicament, els problemes no són tan grans, entre altres coses perquè la producció total d'aquest teatre no és comparable en extensió a la del teatre castellà, per exemple, i perquè gràcies a la tasca d'alguns estudiosos que ens han precedit, entre els quals no em sé estar de citar Xavier Fàbregas, pel Principat, i Manuel Sanchis Guarner, pel País Valencià, ara ja ens hi podem començar a apropar amb una certa familiaritat, tot i que encara hi ha molt, moltíssim!, de camp per córrer.

Per als nostres objectius, aprofitam tres d'aquests repertoris, els quals, pel que fa a l'oferta teatral, ens semblen els més representatius, ja que són els que més habitualment acompanyen les obres venudes a Can Borràs, i abracen els diversos anys de l'activitat d'aquests personatges. El primer és un foli que serveix de portada i contraportada de les obres, a les quals s'ha enganxat, imprès a dues columnes: la de l'esquerra és reservada per a les *Historias*, amb 106 títols, numerats correlativament, com tots els d'aquest catàleg, i per als *Libritos*, amb 89 títols més; la de dreta és per als *Sainetes y tonadillas*, amb 181 peces, indistintament en castellà o en català. Deu correspondre als moments inicials o a una primera etapa del negoci, perquè després els catàlegs seran més extensos i hom no hi farà referència a altres productes que aquí també s'anuncien, com llibrets de fumar, llumins o naips.¹² Per a una datació orientativa, diguem que aquests mateixos productes són anunciats en obres de venda a la casa Borràs publicades el 1872.¹³

El segon repertori és el que apareix com a apèndix de diverses edicions de la Impremta Villalonga del 1884. És un catàleg específic de «teatro catalá, mallorquí y bilingüe» i per a cada obra tendeix a indicar el nombre d'actes i el d'homes i dones que hi surten: en conjunt hi apareixen 190 títols, ordenats alfabèticament. Una part, porten una xifra a l'esquerra, que deu correspondre a un catàleg més ampli, que hem de suposar amb obres no teatrals, perquè si els disposàssim correlativament restarien molts de buits.¹⁴

Finalment, el tercer és un altre full a manera de portada i contraportada, imprès a tres columnes, el qual porta un peu d'impremta propi, *Impr. de Viuda é Hijos de P. J. Gelabert*, independent del de l'edició de les obres que acompanya, a les quals s'ha adherit.

¹² La llegenda que encapçala l'enumeració de les obres mostra el caràcter que tenia el negoci en el moment que s'emprava aquell catàleg. Diu: *SAINETE NUM.* [a continuació un nombre a tinta], *se halla de venta en Palma, tienda de M. Borrás, calle del Sindicato número 139. También se hallarán libritos de fumar de las más acreditadas marcas, fósforos de toda clase y un variado surtido de naipes. El libro titulado Tablas de cuentas hechas acomodadas á la nueva ley monetaria, escudos y céntimos= y el Zaragozano, calendario arreglado espresamente para las Baleares y otros. Gran surtido de romances, libritos de a pliego, Aleluyas, santos, soldados y las siguientes HISTORIAS.*

¹³ Per exemple, al final del llibret *El judici Universal. Cansons mallorquines atribuïdes á un tal Jordi Catiu*, Palma, 1872.

¹⁴ Podem veure aquest llistat, per exemple, a *Una nit de rebumbori*. Comedi amb un acte y en vers mallorquí. Per B. [Antoni BISAÑES]. Palma, Imp. de Villalonga, 1884, apèndix sense numerar. L'introdueix la nota següent: *ADVERTENCIS.* En els matexos puns, Mercat 27, á sa caseta de fusta de sa costa d'es Teatro, se trobará un gran sortit d'istorias, romansos y folletos tant en mallorquí com en castellá, poesias mallorquinas y una multitud de comedias, pessas y sainetes, d'entre las cuales se recomanan las siguientes:

És íntegrament de caràcter teatral i consta de dos apartats, ordenats alfabèticament. El primer és el de la «Sección castellana» que ocupa les tres primeres pàgines, amb uns sis-cents títols, i el segon, el de «Teatro catalá, mallorquí i bilingüe», que ocupa la quarta pàgina, amb 195 obres. Totes tenen una xifra a l'esquerra, amb les mateixes característiques de l'anterior. Aquest catàleg ha d'esser posterior al 10 de desembre del 1884, data de la mort de Pere Josep Gelabert i Pol,¹⁵ ja que la impremta que ell havia regentat, havia passat ja a mans de la seva vídua i fills, encara que, per les obres que s'hi anuncien, com veurem, no sembla tampoc gaire posterior. És el que utilitzarem preferentment en la nostra anàlisi, perquè recull gairebé totes les obres de teatre català o bilingüe del primer catàleg i dues terceres parts de les del segon, sobretot les numerades. A més a més, la casa Gelabert actuava com a propietària d'una galeria teatral, ja que disposava dels drets d'autor de moltes d'aquestes obres i, per tant, la seva oferta anava directament dirigida als possibles interessats a escenificar-les, als quals en algunes ocasions hem pogut comprovar que empatia perquè no era gens fàcil que hom li reconegués aquests drets¹⁶ que, d'altra banda, difícilment es reconeixien als mateixos autors. En resum, per a les consideracions que farem a partir d'ara volem utilitzar els 195 títols d'aquest darrer catàleg, més els de l'anterior que no s'hi repeteixen, que són exactament 67.¹⁷ En conjunt, per tant, els dos catàlegs sumen un total de 262 obres teatrals en català o bilingües, una xifra certament respectable.

Després d'aquesta necessària digressió d'erudit local, per la qual no sé si demanar disculpes, potser fóra bo de recuperar el personatge que ens ha acompanyat al començament d'aquesta exposició i d'invitar-lo a una altra sortida, ara no pels vells carrers del centre de Palma, sinó a través del paisatge que dibuixen els versos d'algunes d'aquestes peces. Per tal que aquesta invitació sigui més versemblant, podem suposar, per exemple, que aquella afeció als espectacles que ja ens va demostrar en la seva joventut, amb el temps s'ha anat afermant i ara, uns vint anys després, l'ha convertit en un modest empresari que dirigeix un d'aquests teatres secundaris. Vol fer bé la seva feina, i en aquests moments tracta d'aconseguir els textos més adients per oferir als cantants i còmics que actuen al seu local. Centra l'atenció en el teatre en català, que potser és el que ha tingut més desatès tot i que, segons les notícies que arriben de Barcelona, sembla que també pot donar uns bons resultats econòmics. Per això, ha reunit els catàlegs de Can Borràs i reflexiona sobre el que hi veu anunciat.

En primer lloc es troba amb un petit nombre d'obres escrites en valencià. No són gaire nombroses, només 15, però ja li va bé, perquè sap que només adesiara es presenta l'avinentesa de contractar actors valencians que, tot s'ha de dir, no són gaire habituals a l'illa, encara que tampoc no són inusitats. Hi reconeix tres obres del més famós dels autors populars valencians, Josep Bernat i Baldoví: *L'agüelo pollastre*, *Qui tinga cucs que pele fulla* i *Un fandanguet en Paiporta*. S'anota el primer d'aquests títols perquè, si en

15 Cf. Juan POU MUNTANER: *Noticias y relaciones históricas de Mallorca. Siglo XIX Tomo VI (1881-1885)*, Palma de Mallorca, 1985, pàg. 281.

16 Cf. Joan MASI VIVES: *El teatre a Mallorca a l'època romàntica*, Barcelona, 1986, 43

17 Ja he dit que hi ha altres catàlegs de Can Borràs que inclouen obres teatrals, encara que no aporten coses noves als que hem presentat al text. Citem-ne, tanmateix alguns: a) Un full, sense peu d'impremta, a tres columnes, semblant al primer catàleg descrit al text, però distribuït en els següents apartats: *Historias de 2, 3, 4 y 5 pliegos, Comedias, Sainetes y tonadillas, Trobos, Seguidillas, Jotas, Cartas de Amor, Místico, Villancicos, Romances de cuartilla, Papeles varios, El Cantor de los amores*; b) Un full, amb peu d'impremta: *Imp. de las hijas de Colomar*, a dues columnes, amb els següents apartats: *Comedias en Castellano* i *Sección mallorquina*. Tots aquests catàlegs, també els del text, indiquen que a la botiga es poden trobar moltes obres més.

té oportunitat, el programarà pel dia dels Morts, quan al Principal facin el *Don Juan Tenorio*, de Zorrilla. Ell una vegada va veure la comèdia de Bernat i Baldoví i li quedà gravat el diàleg entre l'«agüelo» i donya Inés, paròdia de la més famosa escena de sofà de tot el teatre hispànic. Creu que el públic per força ha de rompre a riure quan pensa en aquell emfàtic «No es verdad, ángel de amor», de Zorrilla, replicat amb l'exabrupte de la Inés de Bernat i Baldoví: «¡Calle per l'amor de Deu, / perque no puc ya aguantar / tant de airet particular / com respira el amor seu!». ¹⁸

També hi ha tres obres de Ramon Lladró i Mallí, deixeble de Bernat i Baldoví, entre les quals destaca *Rafaela la filanera*, una peça que pot resultar molt divertida si l'actriu còmica sap treure tot el partit que permet el personatge del títol. ¹⁹ Hi veu també les obres de Francesc Palanca i Roca *La ballá del francès*, *La millor raó el trabuch* i *Un casament en Picanya*, i a més sap que és també autor d'obres més ambicioses i recorda l'èxit del seu *Valencianos con honra*, del qual tant es va parlar el 1869. ²⁰ Els altres autors representats li són menys coneguts. Un amic valencià li ha parlat entusiasmat d'un tal Eduard Escalante, que es veu que té molt d'èxit al seu país, i que també s'ha representat força a Palma, però sap que la distribució de les seves obres no està en mans dels comerciants mallorquins i, si li interessen, les haurà d'aconseguir per altres vies.

Després es disposa a analitzar les obres mallorquines. Cal tenir-les presents perquè, encara que és cert que a Mallorca hi ha pocs professionals de l'espectacle, tampoc no és difícil improvisar una petita companyia per a funcions concretes, que no pressuposin una temporada gaire llarga. Els títols que hi troba no són gaire nombrosos, una quarantena, que representen un poc més del 15 % de l'oferta, i això que el llistat de la impremta Villalonga hi fa una bona aportació, no sempre destinada als circuits de teatre comercial.

Un grup el formen les obres procedents del segle XVIII, que fan un poc el paper d'antecedents remots. Així la comèdia *Pedro Belmar*, del mític glosador Sebastià Gelabert «Tià de sa Real». És una comèdia moral que narra l'aventura d'un mariner català que va a rescatar el seu pare a Alger. Hi ha algunes escenes de seducció que, amb l'ambientació d'oriental, podrien anar bé per als teatres populars, però no sembla de les peces més adients a aquests escenaris. ²¹ Tampoc no hi tenien gaire accés els entremesos tradicionals, com el *Roegó Florit* i *El Llorenç malcasadís*, o les obres de Guillem Roca i Seguí i Tomàs Aguiló i Cortès, que els imiten, tots ells anunciats pel catàleg de la impremta Villalonga. L'entremès tradicional tenia la seva pròpia vida, lligada a les representacions improvisades o amateurs, i no necessitava aquests teatres comercials per sobreviure. Encara eren menys aptes per a aquests escenaris les peces nadalenques que trobam a aquest mateix catàleg. L'editor i el venedor amb aquests títols més aviat pretenien de satisfer la demanda de les escoles regentades per ordes religiosos i la dels grups parroquials, però aquest no és el tema que ara ens ocupa.

¹⁸ Edició utilitzada: Josep BERNAT I BALDOVI: *L'Agüelo Pollastre*, Sueca (Lletra menuda, 9), 1974 (facsimil de l'edició de València, 1859).

¹⁹ Edició utilitzada: *A falta de buenos o Rafaela la Filanera*, edició facsimil de la de València, Imprente de D. J. Mariana, 1855, 24 pàgs.

²⁰ Manuel SANCHIS GUARNERR: *Els inicis del teatre valencià modern 1845-1874*, València, 1980, 43-44.

²¹ Edició utilitzada: Sebastià GELABERT: *Comèdia d'En Pedro Belmar*. Entremesos. Edició a cura de Jaume VIDAL ALCOVER: Manacor, Col·lecció «Tià de Sa Real» 19, 1983.

En canvi, el nostre empresari ja troba ben interessant el *Divorci per força*, d'Antoni Maria Cervera, publicada el 1837, una comèdia amb molta influència de l'entremès, per la qual sent una certa simpatia perquè és la primera que fa sortir les classes «bones», com es diu a Mallorca, sobre els escenaris. El divorci en qüestió és el que infligeix un noble a la seva esposa, pagesa, quan comprova que no té les virtuts que ell li suposava: aquesta mena d'arguments, clarament misògins, tenen sempre una gran acceptació, per la qual cosa els trobam repetits sovint. Per exemple, a una peça anònima que és en el catàleg de la impremta Gelabert, procedent del Principat, titulada *Qui no adoba la gotera ha de adobar la casa entera o sia Mala muller i mala madrastra*, s'adopta pràcticament la mateixa solució per a un comportament poc edificant de la dona casada.²² Sens dubte, la misogínia era molt arrelada a la societat del vuit-cents, però la repetició d'aquestes històries també s'explica pel component gairebé exclusivament masculí del públic dels locals d'espectacles, factor que incideix en moltes de les seves característiques i que no sempre tenim en compte.

Pel que fa, però, als autors més vigents a la segona meitat del segle, el millor representat aquí, amb vuit obres, és Antoni Bisañes, del qual ja hem pogut veure *Una nit de rebumbori*. El seu èxit indubtable pot sorprendre perquè ara sabem que després la historiografia literària pràcticament l'oblidà. A la penúltima dècada del segle, el nostre amic, incipient empresari, encara podia recordar les cèlebres representacions de Bisañes, actor i autor, al teatre del Racó de Plaça durant els anys 60: era l'època daurada d'aquell local que a poc a poc es convertí en un petit mite de la vida alegre mallorquina, com també s'hi convertí el seu autor més representatiu. Sens dubte les seves obres són les que millor s'ajusten a aquests tipus de locals públics: amb un bon control del ritme de la representació, que fa que a *Els locos en Nochebuena*, per exemple, proposi de suprimir o augmentar els personatges segons les necessitats de cada moment; i amb un coneixement eficaç de l'humor directe, i sovint escatològic, que es consumeix en aquests locals, com es pot comprovar en la seva adaptació d'*El metge per força*, de Molière.

Ben diferent és la història de Bartomeu Ferrà, representat aquí amb sis obres. Ferrà també s'havia convertit en un autor popular i *Els calçons de mestre Lluch*, el seu entremès més característic, era conegut per tots els mallorquins, però ell escrivia més per a les associacions pietoses que per als teatres comercials. La seva extraordinària popularitat com a autor costumista li permetia d'accedir algun cop als teatres públics, però ni ell ho havia pretès mai, ni li feia cap gràcia que això fos així quan la moral d'aquests teatres era posada en entredit.

En canvi, també era un home de teatre, en el sentit més ampli de la paraula, Jaume Roca, que tothom coneixia amb el pseudònim «Un pagès d'Andratx», i que amb la seva companyia ambulatant havia recorregut pràcticament tota l'illa. El nostre empresari podia adquirir, segons aquests catàlegs, cinc obres seves, i era curiós que encara s'hi mantingués *La revolució d'un poble*, que parodiava, des d'una òptica clarament esquerrana, els aldarulls posteriors a la Revolució de Setembre al poble d'Andratx. Tanmateix el Roca més present aquí era també el costumista, l'autor d'entremesos intrascendents com *Es sereno des barrio* o *Es sogre i sa nora*, que captivaven el públic només amb la seva mica d'enginy.

²² Edició emprada: Barcelona, En casa de Antonio Bosch, 1864, 15 pàgs. Segons Xavier Fàbregas, ja era publicada, però, el 1833 (cf. Xavier FÀBREGAS: *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, 1972, 39).

Un altre autor típic de cafè musical era Miquel Bibiloni i Corró, de qui els clients de Can Borràs podien comprar, juntament amb altres paròdies, l'*Aferra qui pot o el batle dels tres caramells*, que també es basava en uns fets reals, viscuts per ell mateix a l'Ajuntament de Lluçmajor i que, quan es va representar per primer cop, el 1879, a Palma, va congreguar una multitud de llucmajorers. Ara ja havia desaparegut l'expectació, però Bibiloni, molt present en els escenaris d'activitat nocturna, tant per les seves actuacions com a cantant, com per les seves obretes en castellà i en català, encara tenia molts d'adeptes.

Finalment, Pere d'Alcàntara Peña, que havia fet molts d'esforços per convertir-se en el Pitarra mallorquí, mai no ho aconseguí i ho demostra que només trobam tres obres seves en aquestes llistes, segurament les úniques que degueren imposar-se en els repertoris habituals: *El cordó de la vila*, la millor de totes, encara que el nostre empresari considerava que era perillós de programar-la perquè molta gent se sentia identificada amb el comportament dels que abandonaren, a desgrat de les seves obligacions o càrrecs públics, la ciutat durant el còlera del 1865, durament denunciats a la peça; el *Por no entendrese*, que tenia l'èxit assegurat, perquè és una de les més brillants antologies d'acudits lingüístics provocats per la confrontació de dues llengües, naturalment el català i el castellà, els parlants de les quals, un femater i un militar allotjat a casa seva, no aconsegueixen de fer-se entendre i ho malinterpreten tot; i *La pesta groga*, que també feia referència a fets reals, però que no anava més enllà de resoldre un petit equívoc. Certament Peña podia sentir-se decebut perquè de segur que havia aspirat a un paper més galdós, i els historiadors de finals del segle XX creiem que l'hauria pogut jugar, per qualitat i per ambició, si el seu context social hagués estat un altre.²³

Amb tot, el sector del teatre català més ben representat en els catàlegs difosos pels Borràs, però, és, sense cap dubte, el procedent del Principat o, més exactament, de Barcelona. Sobrepassa els 200 títols, que representen més del 75% d'aquesta oferta. Al nostre empresari això no li desagradava gens perquè sap bé que a Mallorca sovint hi actuen actors d'aquella procedència, que són els més fàcils de contractar quan no se'n troben de mallorquins, i també sap que algunes d'aquestes obres ja fa anys que són habituals als petits escenaris de Palma, amb un èxit remarcable. Per això repassa els títols amb una mica de detenció.

Comprova que hi són presents una sèrie de peces en un acte de començaments de segle que s'han convertit un poc en els clàssics de l'entremès o sàinet català modern, imprescindibles encara en el repertori de molts dels «graciosos» catalanoparlants. Algunes són d'autor conegut, però no és el conjunt de la producció d'un o altre escriptor que perdura, sinó peces concretes. Així *El gall robat per les festes de Nadal*, d'Ignasi Plana, una de les més complexes d'aquella època, que sorprèn encara pels diversos estaments socials que l'autor fa pujar a l'escenari i per l'ambigüitat del desenllaç.²⁴ O *La Laieta de Sant Just o Les bodes canviades*²⁵ i la que ja coneixem, l'*Avís a les criades o La Poneta*, ambdues de Francesc Renart, bilingües, paradigmàtiques de l'humor que es

²³ Tots aquests autors, de Cervera a Peña, són estudiats a Mas, op. cit., pàgs. 273-326, on podeu trobar les fitxes bibliogràfiques o la localització de les seves obres.

²⁴ Edició utilitzada: Xavier FÀBREGAS: *Sainets de la vida picaresca. 1800-1868*, Barcelona, 1967, 13-34.

²⁵ Edició utilitzada: *Las bodas cambiadas ó La Layeta de San Just*, Barcelona, Imp. de José Tauló, 1859, 12 pàgs.

pot extreure de la confrontació entre militars o militarets, assentats a territori català, i població popular indígena, sense que s'hi evidencii cap reticència per part dels dos blocs. Curiosament, però, en una obra molt posterior inspirada en *La Poneta*, titulada *Rodríguez i Francisquet o El chasco de la Poneta*, també present en els catàlegs, la qüestió lingüística i de paisanatge sí que és important per tal que la noia triï entre els dos candidats que la festegen. És a dir, que el contacte entre els parlants d'una i altra llengua havia derivat ja en una situació de conflicte lingüístic i, bé que molt trivialitzat a l'obra, de conflicte nacional. En concret diu Poneta, tot referint-se a Francisquet: «alló si que es un noy terna, / y parla cla y catalá / y no com vusté, una gerga»; en canvi, rebutja l'assistent amb els següents mots: «Rudrigas, la veritat, / vustés als castellans tenan / mes paraulas que un breviari, / y tots se van de fachenda, / [...] Als catalans fills d'aquí / no van ab tantas arengas, / dihuen menos y fan mes».²⁶ Sens dubte els canvis d'actitud que això documenta, molt superficialment, no només afecten aquestes obres concretes, sinó que reflecteixen transformacions més profundes.

També un amic de Renart, Josep Robrenyo havia consolidat el seu prestigi pòstum amb el *Mossèn Anton a les muntanyes del Montseny* i, sobretot, amb *L'hermano bunyol*:²⁷ la gent ja no recorda gaire les motivacions polítiques que inspiraren la producció de Robrenyo, però l'extraordinària qualitat còmica dels seus protagonistes, mossens o frares grassonets i maldestres, ha seduït molts d'actors. Com també els ha seduït el delinqüent trapella i enginyós, però en el fons honrat, que protagonitza *Les astúciaes d'en Tinyeta o L'avarícia castigada*, de Josep Arrau i Estrada, una de les millors obres que s'escriviren en els inicis del teatre català modern.²⁸ Tanmateix hi ha altres peces anònimes procedents d'aquella època, primer terç del segle XIX, que encara tenien una gran acceptació a finals de segle, com demostren aquests catàlegs, i que, a més, havien pogut influir sobre el teatre en català posterior. Per exemple, *L'escombriaire o L'ase perdut i buscat a brams*,²⁹ que posà de moda els brams sobre l'escenari, posteriorment utilitzats com a element paròdic per Frederic Soler a *L'esquella de la torratxa*; o *Les travessures de l'aprenent de sabater*,³⁰ que altre cop té de protagonista un jove enginyós i tarambana i que, amb la seva possible continuació, *Saynete nou del aprenent de sabater magre i burlata*,³¹ consagrà el taller de la gent d'aquest ofici com un dels espais preferits per a la farsa. I encara hauríem de citar, entre d'altres, *L'estudiant màgic o L'ànima del senyor Libori*,³² imitació de *El estudiante de Salamanca*, de Cervantes, farsa molt coneguda³³, i *El marquès cuinat o La família encantada*, documentada ja al 1836³⁴, que són les primeres peces profanes que contenen elements màgics, i fins i tot la segona es pot considerar la primera comèdia de màgia en català.

²⁶ Edició utilitzada: Barcelona, En la tienda de Juan Llorens, s. a., 8 pàgs; les citacions són de les pàgs. 4 i 7.

²⁷ Estudiades, per exemple, a Xavier FÀBREGAS: *Les formes de diversió en la societat catalana romàntica*, Barcelona, 1975, 127 i ss.

²⁸ Edició utilitzada: *Sainete intitulat: Las astucias den Tinyeta ó La avaricia castigada*, Barcelona, En la casa de Juan Llorens, 1864, 16 pàgs. Per a l'atribució: Xavier Fàbregas, Aproximació, op. cit., pàg. 64.

²⁹ Edició utilitzada: Xavier FÀBREGAS: *Sainets de la vida picaresca*, 61-78.

³⁰ Edició utilitzada. Barcelona, Imprenta de Llorens, 1877, 8 pàgs.

³¹ Edició utilitzada: Barcelona, Imp. de Juan Llorens, s. a., tres parts de 8 pàgs. cada una.

³² Edició. Barcelona, Imp. de Juan Llorens, s. a., 8 pàgs.

³³ Antoni SERRÀ CAMPINS: "Una imitació catalana d'El Dragoncillo de Calderón", *Randa* XVII(1985), 77-79.

³⁴ Cf Xavier FÀBREGAS: "El teatre", part del capítol "La nova literatura popular: tradició i modernitat", a Joaquim MOLAS (Director): *Història de la literatura catalana. Part Moderna*. Volum

El nostre personatge adquirirà aquestes obres, però sap que amb els anys el teatre en català, que ara ha pogut documentar amb algunes de les peces més memorables dels seus inicis, ha evolucionat molt. En un viatge recent a Barcelona ha pogut comprovar la quantitats de locals que s'han obert al que en comencen a dir l'Eixample, a la sortida de la ciutat, en direcció cap a la vila de Gràcia, i també ha estat testimoni de l'èxit que tenen les obres escrites en «català que ara es parla», com diuen allà, o bilingües, en aquests teatres i fins i tot en algun altre de més seriós. Per això no li ve gens de nou la quantitat de títols d'obres escrites en el que ha transcorregut de la segona meitat del segle. A més, s'adona que ja no es tracta d'un teatre reduït a entreteniments en un acte, amb pocs personatges, tot i que aquest model encara predomina amb molta diferència, sinó que també se n'escriuen i representen de característiques molt diverses, des del monòleg o la conversa fins a la sarsuela, el melodrama o el drama històric. No coneix moltes de les obres anunciades, però sí que identifica els autors que hi són més representats i la informació suplementària dels catàlegs l'orienta en el gènere en què s'inscriu cada títol.

En primer lloc es troba amb un bon grapat de peces de Francesc Altimira i Eduard Sala, de qui ja hem parlat, i que a vegades signaven conjuntament les obres i d'altres ho feien individualment. Al catàleg de la impremta Gelabert almenys n'hi ha 12. Havien popularitzat un subgènere dramàtic- musical: tres personatges (una dama jove i dos galants, sovint grotescos) que alternativament canten i ballen. És a mig camí entre el número musical en sentit estricte i el sàinet líric, més desenvolupat. Des de la perspectiva de l'historiador literari té poca entitat, però abans de negligir-lo hauríem de tenir en compte la influència que, gràcies a la seva popularitat, va poder tenir en el teatre posterior. Per exemple, una de les seves «letrillas» més conegudes és *La curra del arrabal* en la qual la dama és una tavernera i els homes, dos «pinxos», Trencacames i Madeferro.³⁵ Doncs bé, aquests noms fan pensar en els que després Apel·les Mestres donarà a alguns dels protagonistes de la seva farsa *En Joan de l'ós -Arrencapins i Giramuntanyes-*, de la mateixa manera que el seu llenguatge, ple de mots d'argot, anuncia el gitanisme de Juli Vallmitjana. També era molt coneguda *La florista catalana*, que deu ésser una de les primeres obres que popularitzà la Rambla de Barcelona com a espai ideal per als festejos i les xafareries alegres,³⁶ imatge que molt després havia de fixar definitivament Josep Maria de Sagarra amb *La Rambla de les floristes*. I amb aquestes dues ja veiem en quin sentit poden anar les coincidències.

També era un autor molt popular Andreu Amat que deu ésser el que més s'ajusta a la tradició del sàinet de començaments de segle. Set de les obres del catàleg de la impremta Gelabert li són atribuïdes per Fàbregas³⁷ i en conjunt mostren un autor d'ofici, que destina la seva producció a l'espectacle immediat i que no té cap inconvenient d'aprofitar obres anteriors per fer la seva proposta d'espectacle. La més coneguda és *El sàinet dels estudiants que ixen de pena per atipar-se a costa ajena*, muntada sobre tres burles ben reeixides que permeten als tres estudiants de posar remei a la fam que els

VIII, Barcelona, Editorial Ariel, 1986, pàg. 65. Edició utilitzada del sàinet: Barcelona, Imprenta de Llorens, s. a., 8 pàgs.

³⁵ Edició utilitzada: Barcelona, Imp. Narciso Ramírez, 1861, 8 pàgs.

³⁶ Edició utilitzada. Barcelona, Imp. de A. Bosch y comp., 1860, 8 pàgs.

³⁷ Cf. Xavier FÀBREGAS: *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, 1972, 62-63. [Redactat aquest article m'adon que Amat és pròpiament un autor de començaments de segle, dispersament documentat al llibre de Teresa SUERO: *El teatre representat a Barcelona de 1800 a 1830*, Barcelona, 1987]

neguiteja;³⁸ doncs bé, una altra versió molt pròxima es titula *La gana no vol raons o sia lo barber engaiat i lo porquer xeringat*, que redueix el nombre d'estudiants, i conseqüentment el de burles, a dos,³⁹ i que Fàbregas⁴⁰ creu anònima, encara que també podria ésser obra seva i això fa que altre cop puguem alertar sobre els problemes d'autoria i d'atribució de les produccions populars. De fet hi ha moltes obres assimilables a les d'Altimira-Sala i a les d'Amat, que ens han arribat anònimes, o només amb les inicials dels seus autors. Algunes són molt presents en les cartelleres, com les més breus i les més pròximes al cant, els duos i les «tonadilles». Citem, per exemple, *En Jeroni i lo màgic improvisat*, inspirat en *L'estudiant màgic*, de què ja hem parlat, però que té la particularitat que en una escena, que es pot suprimir segons les indicacions impreses, un actor se situa entre el públic, escridassa els altres i després és ell qui continua la representació⁴¹. Això, altre cop, ens proporciona una idea de la riquesa i la diversitat d'aquests espectacles. També hi ha algun extremès anònim més desenvolupat que assoleix una gran popularitat en aquesta època, com *El memorialista ó Lo que vale un buen hombre*, bilingüe, protagonitzat precisament pel model de botiguer que a Mallorca representen els Borràs: al seu establiment es pot comprar gairebé de tot; a més, s'escriuen documents per a peticions oficials o cartes privades i fins i tot s'arreglen casaments i es «col-loquen» criades. Una bona part de la comicitat de l'obreta deriva dels anuncis i dels rètols que pengen de les parets de la botiga, en els quals es poden trobar les demandes més inusitades.⁴²

Al marge d'aquestes peces breus, als catàlegs també hi ha ben representats els autors que més directament havien protagonitzat l'èxit del teatre català a partir dels anys 60. El fenomen també havia arribat a Mallorca, i en aquest sentit el nostre empresari recorda les primeres representacions de les paròdies de Frederic Soler, precisament a *l'Universo*, el 1864, que foren tot un esdeveniment. Ara ningú no discuteix la fama d'aquest autor i la seva producció s'ha ampliat enormement. En la que trobam aquí, sis peces al llistat de la impremta Gelabert i setze al de la impremta Villalonga, hi veiem des de sainets, *En Joan doneta*, fins a drames històrics, *O rey o res!*, passant per les peces polítiques de la Guerra d'Àfrica, *La botifarra de la Llibertat*, les paròdies, *Lo Cantador*, o les comèdies de costums, *Un mercat de Calaf*. No volem insistir sobre el protagonisme que ja hem esmentat, perquè és ben conegut i ja té una sòlida bibliografia que l'avalua, amb Xavier Fàbregas com a principal promotor. També hi ha els homes que li feren costat des del primer moment, com els dos amics que l'acompanyaren en l'aventura de l'empresa «La Gata» (1865), Joaquim Dimas, que aporta sis sainets, i Lleó Fontova, el famós actor, que també va fer algunes incursions en l'escriptura dramàtica i de qui aquí trobam dues peces breus. Juntament amb ells hem de citar Albert Llanas, Conrad Roure, Eduard Vidal i Valenciano, Josep Feliu i Codina i, sobretot, Josep Maria Arnau, tots ells presents en els catàlegs dels Borràs.

A més d'aquests dramaturgs, n'hi ha d'altres procedents dels sectors més lligats amb la literatura culta. En concret, els Jocs Florals de Barcelona havien promocionat un determinat tipus de teatre que ara podem comprovar que també s'havia introduït en

38 Edició utilitzada: Barcelona, Imp. de Llorens, s. a., 8 pàgs.

39 Edició utilitzada: Vilanova, impremta de la viuda de Pina y comp., 1850, 8 pàgs.

40 Xavier FABREGAS: *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, 1972, 63.

41 Edició emprada: Barcelona, Imp. Llorens, 1859. Segons aquesta edició la lletra és de J. F. i la música de L. B.

42 Edició emprada: Barcelona, Imp. de Llorens, s. a., 8 pàgs.

aquests circuits de difusió, potser perquè hom havia assimilat el concepte de teatre català com un tot, sense parar-se massa a distingir entre xarons i floralescos, com feia ja la crítica. Veiem, així, drames, comèdies o tragèdies de Francesc Pelai Briz, *Bach de Roda* i *La pinya d'or*, de Josep Feliu i Codina, *Lo tamboriner*, i de Francesc Ubach i Vinyeta, *Almodis* i *La cua del xueta*. Tanmateix no ens hem d'enganyar, el nostre empresari sap que aquestes obres són inimaginables en els escenaris dels cafès cantants o dels petits teatres i, per tant, són més una curiositat que una possibilitat real de tria orientada cap a la representació, que és el que a ell li interessa.

En canvi, hi ha altres gèneres que també ofereixen obres extenses i que s'ajusten perfectament als ambients populars, fins al punt que en són la màxima expressió. En aquest sentit, pensa en l'efecte que poden provocar les sarsueles bufes de màgia que aquí s'anuncien, les més anomenades escrites per Narcís Capmany i Joan Molas i Casas, amb música del mestre Manent, sobretot *De la terra al sol*, que s'havia estrenat el 1877 al Tívoli de Barcelona, amb escenografia del gran Francesc Soler Rovirosa.⁴³ Ell no la podria muntar mai amb tant de luxe, però calia tenir-la en compte, com a les seves germanes, *Lo rellotge del Montseny*, *De Nadal a Sant Esteve*, *Lo cant de la Marsellesa*, totes d'aquests autors, o *De San Pol al Polo Nort*, de Coll i Britapaja. Potser algun cop es decidiria a fer un esforç econòmic extraordinari en benefici de la publicitat del seu local, i llavors podria acudir a algun d'aquests títols.

Arribat a aquest punt, el nostre amic creia tenir una idea aproximada del que les botigues dels Borràs li oferien i de les tendències teatrals que s'hi reflectien. En definitiva, havia comprovat que el món del teatre popular era extraordinàriament complicat i heterogeni, i ho era també pel que feia a l'oferta d'obres en català. S'havia pogut convèncer que aquest teatre havia avançat molt, tot i que les programacions en castellà mantenien una part considerable del seu antic monopoli. Les peces breus encara eren les més nombroses i les que oferien una diversitat més gran, tant en la seva estructura com en els recursos espectaculars o còmics que desplegaven. També hi havia, però, nombroses obres en dos i tres actes, adscrites a gèneres com la sarsuela, la comèdia o el drama, la qual cosa volia dir que era molt més fàcil que abans programar una vetllada de teatre íntegrament en català, sense reduir-la a l'habitual acumulació de sainets. De fet, podia ésser tan ambiciosa com l'economia i la previsió de públic de l'empresari permetessin. El problema era que, en el seu cas i en el dels altres empresaris mallorquins, ni una cosa ni altra convidaven a l'eufòria excessiva. A València, pel que sabia, tampoc no semblava que la història dramàtica evolucionàs en proporció al que les obres que havia revisat, en el seu conjunt auguraven. En canvi, les transformacions més espectaculars s'havien produït a Barcelona, d'on procedien el 75 per cent dels títols inclosos en aquestes bibliografies.

No sé si haureu acceptat de grat que aquest espectador, amb els anys esdevingut empresari, ens hagi acompanyat en la nostra exposició. Les seves, i les nostres, consideracions, però, només han pretès de presentar superficialment aquest món. Per això ell fa el propòsit de tenir sempre a mà aquests catàlegs, i nosaltres els reproduïm com a apèndix d'aquest text. Ben segur que haurem de tornar a reflexionar sobre les dades que ens proporcionen. Ara només volem afegir que els buits que resten en la seva anàlisi,

⁴³ Isidre BRAVO: *L'escenografia catalana*, Barcelona, 1986, 82; Francesc CURET: *Història del teatre català*, Barcelona, 1967, 183.

força nombrosos, possiblement són un reflex dels que també podem observar en l'estudi del teatre català vuitcentista. Entre tots els haurem d'omplir.

APÈNDIX I

«Teatro catalá, Mallorquí y Bilingüe», Impr. de Viuda é Hijos de P. J. Gelabert.

[1] 273 *Ab un tiro dos pardals ó los casaments de la Clare y la Poneta*. 1.4.2¹ [de Severet Bohigas. Una edició: Barcelona, Imp. de Llorens, s. a.].

[2] 265 *Advocat 'lo, y lo pajés*. c. 1.3.0 [és *L'advocat o el pagès que pretén plet*, d'Andreu Amat. cf. FÀBREGAS 1972, 67].

[3] 1852 *A falta de buenos ó Rafela la filanera*: valencià. 1.5.1 [de Ramon Lladró i Mallí: cf. SANCHIS 1980, 36].

[4] 1981 *A ferra qui pot*. v. m. 1.8.2 [és *Aferra qui pot o el batle dels tres caramulls*, de Miquel Bibiloni i Corró].

[5] 1854 *Agüelo l', pollastre*: parodia. 1.9.2 [de Josep Bernat i Baldoví].

[6] 1878 *Alcalde, l', de barri nou*. 1.9.2 [de Fernàndez Camprubí: cf. YXART 1980, 120].

[7] 1795 *Almodis*. t. v. 3.10.2 [de Francesc Ubach i Vinyeta: cf. TUBINO 1880, 765].

[8] 1801 *Altre 'al, mon*. c. bilingüe 2.4.2 [de J. M. Arnau: cf. TUBINO 1880, 741].

[9] 1933 *An Pauet y la Papeta ó la reixa de la llibertat*. 1.7.1 [de Joaquim Dimas. cf. TUBINO 1880, 750].

[10] 257 *Aprenent 'lo, ganeixa y la mestresa festeija*. 1.6.0 [una edició

porta aquest peu d'impremta: Reimpres en la impremta de Joaquin Bosch. Per Joseph Torras 1856].

[11] 233 *Aprenent 'lo, sabater*. 1.6.1 [és *Travessures de l'aprenent sabater*. Una edició: Barcelona, Imp. Llorens, 1877].

[12] 239 *Aprenent 'lo, sabater magre y burleta*. 3.2.2.

[13] 1818 *Arribá y moldrer*. bil. o. v. 1.5.2 [de Salvador Cort: cf. YXART 1980, 125].

[14] 256 *Arribada 'la, d'un mort y la fugida d'un viu*. 1.2.1 [d'Eduard Sala. El títol complet és *Don Gregori del pernil o sia L'arribada d'un mort i la fugida d'un viu*. Una edició: Barcelona, Imp. de Ramírez, 1862].

[15] 1836 *A sants y à minyons*. v. 1.3.2.

[16] 237 *Ase 'l, perdut y buscat a brams*. 1.4.0 [reeditada per FÀBREGAS 1967, 61-78].

[17] 244 *Astucias 'las, d'en Tinyeta*. 1.11.1 [de Josep Arrau i Estrada: cf. FÀBREGAS 1972, 64].

[18] 267 *Artiparse á costa agena ó estudiants que ixan de pena*. 1.8.1 [d'Andreu Amat; reeditada a FÀBREGAS 1967, 101-123].

[19] 1808 *Aucells*. c. v. 1.6.2 [podria esser *Aucells d'Amèrica*, d'Antoni Ferrer i Codina: TUBINO 1880, 752].

[20] 264 *Aviso á las criadas o la Poneta*: bil. 1.4.3 [de Francesc Renart i Arús].

[21] 1806 *Bach de roda*. d. v. 3.17.5 [de Francesc Pelai Briz. cf. TUBINO 1880, 754].

[22] 1873 *Ballá 'la, de san Fransés*. v. 1.8.2 [de Francesc Palanca i Roca: cf. SANCHIS 1980, 43].

[23] 283 *Barbé 'el*: bil. 1.

[24] 291 *Barber 'lo, burlat*. 1.4.1 [d'Andreu Amat: cf. FÀBREGAS 1972, 63. També titulat *La gana no vol raons o sia El barber enganyat y el porquer xeringat*. Una edició: Vilanova, Imp. de la viuda de Pina y comp., 1850].

[25] 280 *Barbero 'el, afeita el burro*: bil. 1.3.1 [d'Eduard Sala. Una edició: Barcelona, imp. de la Casa Provincial de Caridad, 1884].

¹Transcripció literalment el catàleg. A l'inici, precedint les obres castellanes, hom explica les abreviatures que s'hi utilitzen: «Las iniciales que hay al final de cada título indican: p. pieza; c. comedia; d. drama; d. h. drama histórico; m. melodrama; t. tragedia; j. juguete; z. zarzuela; o. original; la v. escrita en verso, y finalmente los números que siguen manifiestan respectivamente los actos de que consta y los hombres y mujeres que tiene». Per la meua banda, entre claudàtors numer de manera correlativa les obres i, després de la informació del catàleg, procur d'identificar-les a partir de la bibliografia o de les edicions que tinc a l'abast.

198 *Batle 'el, des tres caramulls*. 1.8.2 [és la [4]].

[26] 1987 *Baul 'el, de madó Banaula*. 1.5.4 [de Bartomeu Ferrà].

[27] 245 *Bodas 'las, canbiadas*. 1.6.3 [és *La Laieta de Sant Just o Las bodas canbiadas*, de Francesc Renart i Arús].

[28] 232 *Bon 'lo, Janot* 1.3.1 [també titulada *Lo bon Jepich o Les figues emmatzinades i les rates amb sabates*. Una edició: Barcelona, Imp. Llorens, s. a.].

[29] 1974 *Bram d'ase no puja al cel*: bil. 1.7.0 [és *Bram d'ase no puja al cel o pífies d'un alicorn*, de Miquel Bibiloni i Corró].

[30] 1938 *Bram 'lo, del ruch*. 1.8.1.

[31] 1925 *Cada ovella ab sa parella*: bil. 2.4.3 [de Bartomeu Carcassona i Garreta: cf. TUBINO 1880, 747].

[32] 997 *Calsons 'es, de mestre Lluch*. 1.5.4 [de Bartomeu Ferrà].

[33] 1950 *Cantador 'lo*: parodia. 2.8.2 [de Frederic Soler].

[34] 1835 *Capital 'la, del imperi*: bil. v. 1.5.2 [d'Andreu Brasés: cf. YXART 1980, 123].

[35] 275 *Carlets y Felipó*. 1.2.0 [una edició: Barcelona, Imp. Llorens, 1877].

[36] 1811 *Casa 'la, en Garlanda*. v. 1.4.3 [de Lleó Fontova: cf. CURET 1967, 294].

[37] 1955 *Cassadors dins Son Suñé*: bil. 1.6.0.

[38] 300 *Casament 'un, á la moda*. 1.2.2.

[39] 2181 *Casament 'un, en Picaña*. z. 1.5.2 [de Francesc Palanca i Roca].

273 *Casaments 'los, de la Clare y la Poneta*. 1.4.2 [és la [1]].

[40] 271 *Casat 'lo, que tractan amb criadas viu de cosas regaladas*. 1.3.2 [d'Andreu Amat: cf. FÀBREGAS 1972, 62].

[41] 1956 *Casat 'un, per sa sogra subjectat*. 1.3.2.

[42] 1877 *Cel rogent*. 1.4.2 [d'Eduard Aulés: cf. TUBINO 1880, 743].

[43] 1821 *Cessant 'un*: monolech. v. 1.1.0 [també titulada *¡Tres micos!* i *Vint minuts de broma*; potser és *Micos*, d'Eduard Vidal i Valenciano i Josep

Roca i Roca: cf. YXART 1980, 126; TUBINO 1880, 761 i 767].

[44] 1924 *Cinch minuts fora del mon*. z. 1.1.1 [d'Eduard Aulés: cf. YXART 1980, 124].

[45] 288 *Cita 'una, a las foscas*. 1.2.1 [de Francesc Altimira. El títol complet és *Una cita a les fosques o siga Per fondo que es faci el foc, lo fum sempre respira*. Una edició: Barcelona, Imp. de los sucesores de Ramírez, s.a.].

[46] 1819 *Com á ca'l sogra*. c. 1.2.1.

[47] 1894 *Compte 'lo, en Jaume*. 2.10.2 [de Rosend Arús i Arderiu: TUBINO 1880, 742].

[48] 1978 *Consell 'un, medicinal*. 1.3.2 [de Josep Palet].

[49] 1824 *Conseqüencias de un badall*. 1.9.1.

[50] 1998 *Contes vells baralles novas*. 1.6.4 [de Bartomeu Ferrà].

[51] 1971 *Corda 'una, d'un cordó*. z. 1.5.1 [de Miquel Bibiloni i Corró].

[52] 1972 *Cordó 'el, de la vila*. 1 [de Pere d'Alcántara Penya].

[53] 1922 *Cosas del dia*. v. 3.5.2 [de Ramon Bordas i Estragués: cf. TUBINO 1880, 745].

[54] 2172 *Criada 'la*. z. v. 2.4.3 [d'Eduard Vidal i Valenciano i Josep Roca i Roca: cf. YXART 1980, 127].

[55] 252 *Criada 'la, y el aprenent*. 1.2.1.

[56] 1834 *Criminal y delator*. v. 3.7.2.

[57] 1942 *Croquis del natural*. 1.3.1.

[58] 1874 *Cua 'la, del xueta*. 2.9.4 [de Francesc Ubach i Vinyeta: cf. TUBINO 1880, 765].

[59] 290 *Curra 'la, del arrabal*. z. 1.2.1 [de Francesc Altimira. Una edició: Imp. Narciso Ramírez, 1861].

[60] 1923 *Cuscunilla lo sagristá*. 1.4.1.

[61] 287 *Chiulets 'als*. 1.2.1.

[62] 2170 *De la terra al sol*. z. 3.11.23.6 [de Narcís Capmany i Joan Molas: cf. CURET 1967, 183].

[63] 1851 *Demana 'la, de una novia*: v. 1.6.2 [de Ramon Lladró i Mallí: cf. SANCHIS 1980, 36].

[64] 2211 *Devanadoras 'las*. z. bil. 3.15.15.2.

- [65] 1855 *Dima[r]ts 13!*. valencià 1.4.2 [de Josep Ovara: cf. TUBINO 1880, 756].
- [66] 1982 *Divorci per forsa*. m. 2.5.2 [d'Antoni Maria Cervera i Bru].
- [67] 268 *Doctor 'lo, Pulsagueras*. 1.5.1 [documentat en 1854: FÀBREGAS 1986, 68].
- [68] 285 *Don Ambrosio Toful y la Rieta*: bil. 1.2.1 [música i poesia de D. R. B. i D. F. B. segons una edició de Barcelona, Imp Llorens, s. a.]
- 256 *Don Gregorio del Pernil*: bil. 1.2.1 [és la [14]].
- [69] 292 *Don Jusep buscalas totas*. 1.4.1.
- [70] 243 *Don Policarpio*: bil 1.4.2 [és *Don Policàrpio o sia Lo pare rapatani i la mare vanitosa*. Una edició: Barcelona, Imp. Antonio Estivill, 1855].
- [71] 1839 *Dos casaments per falta de memori*. v. 1.3.2.
- [72] 2200 *Dos galls en un galliné*. z. 2.5.1.
- [73] 1989 *Dos marits de bona pasta*. v. m. 1.3.2 [d'Antoni Bisañes].
- [74] 1936 *Ecce-homo*: monolench. v. 1.1.0.
- 233 *Entremés del sabbaté*. 1.6.1 [és la [11]].
- [75] 2161 *Errar de un punt*. v. 1.4.1.
- [76] 1995 *Estudiant 'un, del dia*. v. m. 3.6.1 [de Bartomeu Ferrà].
- [77] 235 *Estudiant 'lo, magich*. 2.3.1.
- [78] 234 *Familia 'la, encantada*. 1.5.1 [és *El marquès cuinat o La família encantada*, ja documentada el 1836: cf. FÀBREGAS 1986, 65].
- [79] 1853 *Fandanguet 'un, en Paiporta*. 1.4.4 [de Josep Bernat i Baldoví].
- [80] 1910 *Ferrer 'lo, de tall*. v. 3.6.4 [de Frederic Soler].
- [81] 2171 *Festa 'la, de l'hermüta*. z. 1.6.1 [d'Eduard Vidal i Valenciano: cf. TUBINO 1880, 767].
- 232 *Figas 'las, enmatsinadas*. 1.3.1 [és la [28]].
- [82] 1941 *Fill 'lo, de la mort*. d. 4.11.2.
- [83] 1842 *Flora* 1.4.2.
- [84] 294 *Florista 'la, catalana*. z. 1.2.1 [de Francesc Altimira. Una edició: Barcelona, imp de Anton Bosch y Compañia, 1860].
- [85] 248 *Gall 'lo, rubat*. 1.6.4 [és *El gall robat per les festes de Nadal*, d'Ignasi Plana, reeditada per FÀBREGAS 1967, 13-34].
- 291 *Gana 'la, no vol rahons*. 1.4.1 [és la [24]].
- [86] 1892 *Gandul 'lo*. 3.5.2 [de Carles Altadill: cf. TUBINO 1880, 740].
- [87] 1929 *Gat 'lo, de mar*. d. v. bil. prolech 3.8.1 [d'Anton Ferrer i Codina: cf. YXART 1980, 121; TUBINO 1880, 752].
- [88] 1895 *Gata 'la, moixa*. 1.3.2 [deu esser de Rosa Mirallets i Piu: cf. CURET 1967, 135; encara que també hi ha una obra de Francesc Palanca i Roca amb el mateix títol: cf. SANCHIS 1980, 44].
- [89] 286 *Geroni 'an, y lo magich*. 1.2.1 [és *En Geroni i lo màgic improvisat*. Lletra de J. F i música de L.B. segons una edició de Barcelona, Imp. Llorens, 1859].
- [90] 1897 *Grossa 'la*. p.v. 1.4.2.
- [91] 272 *Hermano 'lo, Buñol*: bil. 1.7.1 [de Josep Robrenyo].
- [92] 1879 *Heroes 'los, y las grandesas*. 2.9.2 [de Frederic Soler].
- [93] 2206 *Hortolana del born*. z. v. 2.3.6.6.
- [94] 1939 *Infanticidi*. c. v. 1.1.2.
- [95] 1831 *Joanet 'en, y en Lluiset*. v.1.3.1.
- [96] 1826 *Joseph, Pep y compañía*. 2.
- [97] 293 *Ladrona 'la, de si misma*. bil. 1.2.1 [és *La ladrona de si misma y un valiente por fuerza*, d'Eduard Sala. Una edició: Barcelona, Imp. de Narciso Ramírez, 1874].
- 1854 *L'agüelo pollastre*: valencià, parodia del Tenorio 1.9.2 [és la [5]].
- [98] 1805 *L'angel de la guarda*. c. v. 3.7.3 [de Frederic Soler].
- 235 *L'ánima del senyó Libori*. 2.3.1 [és la [77]].
- 237 *L'ase perdut y buscat a brams*. 1.4.0 [és la [16]].
- [99] 1935 *L'avi*. 1.6.1 [de Joaquim Riera i Bertran: cf. TUBINO 1880, 761].

- 245 *Layeta 'la, de san Just*: bil. 1.6.3 [és la [27]].
- 237 *L'escombriaire*. 1.4.0 [és la [16]].
- [100] 278 *Llaminé 'un, dintre un sach*. 1.3.1 [de Ramon Mora: cf. YXART 1980, 124; TUBINO 1880, 756].
- [101] 1949 *Llibre 'lo, del honor*. v. 3.7.2.
- [102] 253 *Mala muller y mala madrastra*. 1.4.2 [és *Qui no adoba la gotera ha d'adobar la casa entera o sia Mala muller i mala madrastra*. Una edició: Barcelona, En casa de Antonio Bosch, 1864].
- [103] 1804 *Mala nit*. c.v. 1.2.2.
- [104] 269 *Manetas á la padrina*. 1.3.1.
- 234 *Marques 'el, cuynat*. 1.5.1 [és la [78]].
- [105] 1943 *May mes monarquia*. 1.10.2 [de Rosend Arús i Arderiu: cf. YXART 1980, 124].
- [106] 1838 *Mefistofeles*. v. 1.7.1 [de Vicenç Baruta i Valls: cf. YXART 1980, 126; TUBINO 1880, 744].
- [107] 240. *Memorialista 'el*: bil. 1.3.2 [una edició: Barcelona, Imp. Llorens, s.a.].
- [108] 1990 *Metje 'es, per forssa*. v.m. 2.4.2 [de Moliere, versió d'Antoni Bisañes].
- [109] 1856 *Milló 'la, rahó el trabuch*. 1.4.2 [de Francesc Palanca i Roca: cf. SANCHIS 1980, 42].
- [110] 1847 *Missa 'la, del gall*: valencià 1.8.2.
- [111] 1837 *Mistos*. v. 1.3.2 [de Joaquim Asensi Alcántara: cf. YXART 1980, 125; TUBINO 1880, 739].
- [112] 1928 *Modus vivendi*. 1.4.1.
- [113] 242 *Mosen Anton en las montanyas del Monseny*. 1.8.1 [de Josep Robrenyo].
- [114] 1816 *Nena 'la*. c.v. 1.3.2 [de Joaquim Riera i Bertran: cf. TUBINO 1880, 761].
- [115] 1932 *Nit 'una, de carnaval*. 1.6.1 [de Joaquim Dimas: cf. YXART 1980, 119; TUBINO 1880, 750].
- [116] 279 *Nit 'la, de Nadal*. 1.3.0.
- [117] 1993 *Nit 'una, de rebumbori*. v. m. 1.3.1 [d'Antoni Bisañes].
- [118] 1979 *Nit 'una, sense sopá ó qui mal anda mal acaba*. v.m. 1.3.2.
- [119] 1832 *No es ort tot lo que llú*. 1.5.1 [de Teodor Baró: cf. YXART 1980, 124; TUBINO 1880, 744].
- [120] 1810 *No es tan fiero... c. o.* 3.4.3 [d'Albert Llanas: cf. CURET 1967, 212].
- [121] 266 *Nous 'las, espantadoras* 1.6.1 [és *Les nous espantadores o la treta de dos estudiants*, d'Andreu Amat: cf. FÀBREGAS 1972, 62-63. Una edició: Barcelona, Imp. de Narciso Ramírez, 1866].
- [122] 1945 *Noy 'lo, de cassa*. 1.4.1.
- [123] 1944 *Noy 'lo, de las camas tortas*. 1.5.1.
- [124] 1890 *Noya 'una, com un sol*. 1.4.2 [de Francesc de Sales Vidal].
- [125] 1840 *Noya 'una, es per un rey*. 1.4.2 [de Conrad Roure: cf. YXART 1980, 120; TUBINO 1880, 762].
- [126] 1921 *Obedecer al que manda*: bil. 4.8.2 [és el subtítol de la [155], però la numeració del catàleg no coincideix i potser són obres diferents: cf. SANCHIS 1980, 34].
- [127] 1812 *¡O rey ó res!* d. h. 3.9.2 [de Frederic Soler].
- [128] 274 *Padrins 'los, improvisats*. 1.4.1 [de Sever Bohigas, segona part de la [1]. Una edició: Imp. de Llorens, 1875].
- [129] 1951 *Pancaritat 'es, de s'Arracó*. v. m. 1.5.0 [de Jaume Roca].
- [130] 277 *Páparo 'un, estant de guardia*. 1.5.1 [de Vicent Alapont i Rosell: cf. SANCHIS 1980, 47].
- [131] 1864 *Passió 'la, y mort de Jesus*. 8c.14.2 [deu esser la versió de fra Anton de Sant Jeroni: cf. Josep ROMEU I FIGUERAS, *Teatre català antic I*, Barcelona, 1994, 137].
- [132] 1991 *Pastó 'es, y es bee!* v. m.: 1ª part 1.5.1 [d'Antoni Bisañes].
- [133] 1802 *Patró 'lo, Aranya*. c. 1.5.1.
- [134] 1975 *Pedro Belmá*. v. m. 1.6.1 [de Sebastià Gelabert].
- [135] 1803 *Per fondo qu'es fasi 'l foch*. c. v. 2.5.2 [coincideix amb el títol de [45] però la numeració que li dóna el catàleg és diferent. Deu esser una altra obra, de Jaume Piquet: cf. YXART 1980, 123; TUBINO 1880, 759].
- [136] 1969 *Pesta 'la, groga*. v.m. 1.8.0 [de Pere d'Alcántara Penya].

[137] 1947 *Pietat 'la, d'una donzella:* bil 1.11.1.

1974 *Pifias d'un alicorn:* bil 1.7.0 [és la 29].

[138] 1930 *Pinya 'la, d'or:* magia v. 4.21.4 [de Francesc Pelai Briz: cf. TUBINO 1880, 745].

[139] 1830 *Pippo y Mascotta,* v. 1.1.1.

[140] 2000 *Plagueta 'sa, des lloguers.* v. m. 1.5.3 [de Bartomeu Ferrà].

[141] 1891 *Por 'la, guarda la vinya.* 1.6.2 [de Lleó Fontova: cf. YXART 1980, 123; TUBINO 1880, 753].

[142] 1996 *Por no entendre-se:* bil. 1.6.2 [de Pere d'Alcàntara Penya].

[143] 255 *Porch 'el, y lo ase.* 1.8.0 [reeditada per FÀBREGAS 1967, 35-60].

[144] 241 *Pots xiula si l'ase no vol beure* [de Bonaventura Clota Guimerà; en un acte, hi intervenen tres homes i una dona. Una edició: Barcelona, Imp. de Ramirez y Cia, 1876].

[145] 1980 *Pretendents 'los.* v. m. 1.3.2 [de Mateu Obrador].

[146] 1937 *Primer 'lo, any republicà.* 1.17.5 [de Rosend Arús: cf. YXART 1980, 124; TUBINO 1880, 742].

[147] 254 *Procuradó 'lo:* bil. 1.4.1 [d'Anton Faura i Casanovas. Una edició: Barcelona, Imp. de Ramírez, 1864].

[148] 1900 *Procuradora 'la.* 1.5.1.

[149] 258 *Promesa 'la, surrada.* 1.3.2 [d'Andreu Amat: cf. FÀBREGAS 1972, 62].

[150] 1994 *Que 'lo, que poren sas donas.* v. m. 1.2.2 [d'Antoni Bisañes].

[151] 1809 *Qui abrassa molt.* p. v. 1.4.2 [de Miquel Figuerola: cf. TUBINO 1880, 753].

[152] 1829 *Qui endevant no mira.* p. v. 1.4.2.

253 *Qui no adoba la gotera.* 1.4.2 [és la [102]].

[153] 262 *Qui no té pá moltes sen pensa.* 1.5.0 [d'Anton Faura y Casanovas. Una edició: Barcelona, Imprenta Económica, s. a.].

[154] 260 *Qui no vulga pols que no vaji á l'era.* 1 [de Francesc Altimira; en altres catàlegs també surt amb el títol de *L'escombriaire*].

292 *Quinta 'la.* 1.4.1 [és la [69]].

[155] 1797 *Qui tinga cucs que pela fulla.* 4c.9.2 [de Josep Bernat i Baldoví].

2171 *Qui tot ho vol tot ho pert.* z. 1.6.1 [és la [81]].

1852 *Rafela la filanera:* valencià 1.5.1 [és la [3]].

232 *Ratas 'las, ab sabatas.* 1.3.1 [és la [28]].

[156] 1813 *Remei de jealousia.* c. v. 1.2.2.

[157] 1973 *Revolució 'sa, d'un poble.* v. m. 4.10.3 [de Jaume Roca].

[158] 247 *Rodríguez y Francisquet:* bil. 1.2.1 [és *Rodríguez i Francisquet o El chasco de la Poneta*. Una edició: Barcelona, Imp. Llorens, s. a.].

[159] 259 *Sabaté 'un, afortunat per una errada d'imprenta.* 1.3.2 [Una edició: Barcelona, Imp. Llorens, s. a.].

[160] 1807 *San Magí de Brufaganya.* m. v. 4.13.7.2 [d'A. Griffell: cf. TUBINO 1880, 754].

[161] 246 *Saragatas de vehins.* 1.6.2 [és *Saragates de veïns inconseqüents*, d'Andreu Amat: cf. FÀBREGAS 1972, 62. Una edició: Barcelona, estampa de Ramírez y Ca., 1869].

[162] 1927 *Sebas al cap.* 1.7.1.

[163] 1999 *Senyors 'els, de son Miseri.* v. m. 1.4.3 [de Bartomeu Ferrà].

[164] 1857 *Sereno 'el, d'alfafar:* bil. 1.5.1 [de Ramon Lladró i Mallí: cf. SANCHIS 1980, 36].

[165] 1952 *Sereno 'es, des barrio.* v. m. 1.6.0 [de Jaume Roca].

[166] 1926 *Set morts y cap enterro:* bil 1. 6.2 [de Joaquim Dimas: cf. Yxart 1980, 119, TUBINO 1880, 750].

[167] 236 *Sogra 'la, y la nora.* 1.1.2R 1172-1193.

[168] 1953 *Sogra 'es, y sa nora ó es tres companeros.* v. m. 1.5.1 [de Jaume Roca].

[169] 289 *Soldado 'el, y la criada.* z. bil. 1.2.1 [de J. A. Altimira. Una edició: Barcelona, Imp. de Jacinto Sánchez, 1863].

[170] 1931 *Sombra 'la, de don Pascual:* bil. 1.5.1 [de Joaquim Dimas: cf. YXART 1980, 119; TUBINO 1880, 750].

[171] 1899 *S.M.* 1.8.2.

[172] 1841 *Sort qui l'ha!!*: bil 1.4.1 [de Salvador Cort: cf. TUBINO 1880, 749].

[173] 1815 *Tamboriner 'to.*, v. o. 3.8.2 [de Josep Feliu i Codina: cf. YXART 1980, 126; TUBINO 1880, 752].

[174] 276 *Tan gran y vá á la font*. 1.3.1 [d'Eduard Sala i Saurí. Una edició: Barcelona, Imp. Ramírez, 1877].

[175] 1817 *Temps perdut*, v. 1.3.2.

[176] 1898 *Tia 'la, Maria*. 1.3.2..

[177] 282 *Tienda de barberia*. z. bil 1.2.1.

[178] 1871 *Tio 'el, Sech y so Salustioano*. 1.6.2 [d'Antoni Maria Ballester i Puchalt: cf. SANCHIS 1980, 65; TUBINO 1880, 744].

[179] 1954 *Torre 'es, des cap d'es Llebetx*. v. m. 3.8.3 [de Jaume Roca].

[180] 263 *Tossut 'lo, escarmentat*. 1.2.1 [d'Eduard Sala i Francesc Altimira. És la segona part del *Escombrariaire* segons l'edició de Barcelona, Imprenta de D. Narciso Ramirez, s.a.].

[181] 1893 *Tot cor!* 1.2.2.

[182] 1970 *Trapasserías de sa criada mudadissa*: bil 1.2.3 [Una edició: Palma, Imp. de Francisco Ramis, 1853].

[183] 284. *Trapero 'el, catalan*: bil. 1.1.1 [és *El trapero catalan. Tonadilla bilingüe entre Jan y Paca* segons l'edició de Barcelona, Imp. de Juan Llorens, 1861].

233 *Travessuras del aprenent sabater*. 1.6.1 [és la [11]].

1953 *Tres 'es, compañeros*. 1.5.1 [és la [168]].

[184] 26 *Tres 'los, estudiants*. 1.

1821 *¡Tres micos!*: monolech v. 1.1.0 [és la [43]].

[185] 1934 *Tres 'las, rosas ó los celos*: bil. 1.5.3 [de Joaquim Dimas: cf. YXART 1980, 119; TUBINO 1880, 750].

[186] 828 *Tres y la María sola*. 1.4.2 [de Narcís Capmany i Pahissa: cf. YXART 1980, 124; TUBINO 1880, 746].

266 *Treta 'la, de dos estudiants*. 1.6.1 [és la [121]].

[187] 250 *Trip 'el, trap*. 1.3.1 [és *Trip trap, ó sea Un abogado entre dos fuegos*, d'Eduard Sala, segons l'edició de Barcelona, Imp. de Ramirez, 1862].

[188] 251. *Truita 'la.* 1.3.2.

293 *Valiente 'un, por fuerza*: bil. 1.2.1 [és la [97]].

[189] 1790 *Vaquera 'la, de la piga rosa*. 2.4.2 [de Frederic Soler].

[190] 1875 *Vida 'la, al encant*. 1.5.1 [de Conrad Roure: cf. TUBINO 1880, 762].

[191] 1992 *Vida matrimonial d'en Perantoni es pastó*. v. m. 1.3.1 [d'Antoni Bisesnes].

[192] 1946 *Vigilia de casament*: monolech 1.

1821 *Vint minuts de broma*: 2 monolechs [és la [43]].

[193] 1872 *Viva el lujo y fora penes*: bil. 1.7.1 [de Josep Pérez i Serra: cf. SANCHIS 1980, 63].

[194] 1896 *Viva l'avi*. z. 1.2.1.

264 *Xacó 'an, y la Poneta*: bil 1.4.3 [és la [20]].

[195] 1876 *Xiu... 'lo, xiu...*: parodia 1.5.3.

APÈNDIX II

Obres no incloses al catàleg anterior que figuren a l'apèndix del llibret *Una nit de rebumbori* [d'Antoni Bisesnes], Palma. Imprenta de Villalonga, 1884.

[196] *Adoració de los tres reis magos*. v. m. (V. lib 18 a) 1.²

[197] *Ametllas (Las) d'Arenys*. Cat. 1 [de Josep Maria Arnau].

[198] 563 *Antany y enguany*. Cat. 1 [de Conrad Roure i Eduard Vidal i Valenciano].

[199] *Banys (Los) de Caldetas*. Cat. 1 [de Josep Maria Arnau].

[200] *Barret (Un) de rialles*. Cat. 1 [de Frederic Soler].

[201] *Beato (El) Ramon Llull*. M. 1.8.

² Les abreviatures que usa aquest catàleg són semblants a les de l'anterior, encara que no les especifica. En aquest cas concret llegiríem: «vers / mallorquí (vegeu llibres 18 a [això remet a un altre catàleg de Can Borràs]), un acte». Després del nombre d'actes, les xifres indiquen el nombre d'homes i dones que es precisen per a la representació.

- [202] *Bernat (En) Jelós*. M. 1 [d'Antoni Bisañes].
- [203] *Boig (Lo) de las Campanillas*. Cat. [de Frederic Soler].
- [204] *Butifarra (La) de la llibertad*. Ct. 1 [de Frederic Soler].
- [205] *Cada casa és un món*. Cat. 3.
- [206] *Cant (Lo) de la Marsellesa*. zar. 3 [de Narcís Capmany i Pahissa i J. Molas i Casas: cf. YXART 1980, 126; TUBINO 1880, 746].
- [207] *Cap y cua*. Cat. [d'Eduard Aulés i Garriga: cf. CURET 1967, 208].
- [208] *Carambolas*. Cat. 1.
- [209] *Carabassas (Las) de Montroig*. Ct. [de Frederic Soler].
- [210] 270 *Casament (Un) d'un valé*. 1.
- [211] *Castell (Lo) dels tres dragons*. Ct. 2 [de Frederic Soler].
- [212] *Comedi d'es Misé Miserable*. m (lib. 57). 1.3.1. [de Guillem Roca i Seguí].
- [213] *¡Cosas del oncle!*. Cat. 2 [de Frederic Soler].
- [214] *Cuas (Las)*. zarzuela. 2.
- [215] *De Nadal á Sant Esteve*. Cat. 2 [de Narcís Capmany i Joan Molas: cf. CURET 1967, 289].
- [216] *De San Pol al Polo Nort*. zar. [de Josep Coll i Britapaja: cf. TUBINO 1880, 749].
- [217] *Deu (El) de nou y noranta*. val. 1.5.2. [d'Eduard Escalante].
- [218] *Embolich (un) de cordas*. c. 2. [de Josep Maria Arnau: cf. FÀBREGAS 1972, 91].
- [219] *Endavant las atxas*. cat. 1.
- [220] *Entremes d'en Llorens mal casadis*. m. (v. 58) 1.3.2.
- [221] *Entremes d'en Roegó Florit*. m. (v. 59). 1.5.3.
- [222] *Esclavos (Los) sensibles*. bil. 1.5.2.
- [223] *Esquella (La) de la Torracha*. c. 2 [de Frederic Soler].
- [224] *Festas (Las) de Barcelona*. 1.
270 *Fet y dit o l'casament d'un valé*. cat. 1 [és la [210]].
- [225] *Fotografías (Las)*.
- [226] *Guanteras (Las)*. joguina 1.
- [227] *Joan (En) Doneta*. cat. 1 [de Frederic Soler].
- [228] *Jugador (El) y bevedor*. m. 1.
- [229] 362 *Liceistas y cruzados*. 2 [de Frederic Soler].
- [230] *Locos (Es) en noche buena*. m. 1.9.1 [d'Antoni Bisañes].
- [231] *Lley (La) del embut*. cat.
- [232] *Ma (La) del inglés*. cat. 3 [de Frederic Soler i Josep Feliu i Codina].
- [233] *Mercat (Un) de Calaf*. cat. 2 [de Frederic Soler].
- [234] *Mes pert l'avariciós que l'abondós*. (V. lib. 272) m. 1 [de Tomàs Aguiló i Cortès].
- [235] *Meu (El) modo de pensar*. cat.
- [236] *Miracle del taberner*.
- [237] *Mitja (La) taronja*. cat. [de Josep Maria Arnau].
- [238] *Ne Juana beu sa derrerera*. m. 1.
- [239] 249 *No sempre els assistens cantan victoria*. 1.
- [240] *Ous del dia*. (Parodia) cat. [de Frederic Soler].
- [241] *Palots y ganxos*.
- [242] *Passió política* [de Josep Roca i Roca: cf. CURET 1967, 255].
- [243] *Pastorells* (varias clases). m. (lib. 18).
- [244] *Pildoras (Las) Holloway*. cat. 1 [de Frederic Soler].
- [245] *Pollastre (Un) aixellat*. cat. 2 [de Josep Maria Arnau].
- [246] *Pubilla (La) del Vallés*. cat. 2 [de Josep Maria Arnau].
- [247] *Punt (Lo) de las donas*. cat. 2 [de Frederic Soler].
- [248] *Ral per duro*. 3.
- [249] *Rellojete [Lo] de Monseny*. (zarzuela de majica) [de Narcís Capmany i Joan Molas].
- [250] *Representació del rey Herodes y la Sibila* (lib. 18 bil.) m. 1.6.
- [251] *Sabateta (La) al balcó*. cat. 2.
- [252] 281 *Secret (Lo) de la caixeta*.
- [253] *Secret (Lo) dels sabis*. zarzuela.
- [254] *Señor (El) Lluciá Ventayol*. m. 1.
- [255] *Senyora (Una) sola*. cat. 1.
- [256] *Si us plau per forsa*. cat. [de Frederic Soler].
- [257] *Sol (El) y la luna*. bil. 1.
- [258] *Sota, Cavall y Rey*. cat. 1.
- [259] *Tornada (La) del Titó*. bil. [de Francesc Camprodon].
- [260] *Tres blancs y un negre*. 1.
- [261] *Urbanitat (La)*. o. 2.

[262] *Venjansa (La) de la Tana*. cat. 2
[de Frederic Soler].

APÈNDIX III

AUTORS IDENTIFICATS

- AGUILO I CORTES, Tomàs: [234].
 ALAPONT I ROSELL, Vicent: [130].
 ALCÀNTARA, Joaquim Asensi: [111].
 ALTADILL, Carles: [86].
 ALTIMIRA, Francesc: [45], [59], [84],
 [154], [169], [180].
 AMAT, Andreu: [2], [18], [24], [40],
 [121], [149], [161].
 ARNAU, Josep Maria: [8], [197],
 [199], [218], [237], [245], [246].
 ARRAU I ESTRADA, Josep: [17].
 ARUS I ARDERIU, Rosend: [47], [105],
 [146].
 AULÉS I GARRIGA, Eduard: [42], [44],
 [207].
 BALLESTER I PUCHALT, Antoni Maria:
 [178].
 BARO, Teodor: [119].
 BARUTA I VALLS, Vicenç: [106].
 BERNAT I BALDOVI, Josep: [5], [79],
 [155].
 BIBILONI I CORRO, Miquel: [4], [29],
 [51].
 BISAÑES, Antoni: [73], [108], [117],
 [132], [150], [191], [202], [230].
 BOHIGAS, Sever: [1], [128].
 BORDAS I ESTRAGUÉS, Ramon: [53].
 BRASÉS, Andreu: [34].
 BRIZ, Francesc Pelai: [21], [138].
 CAMPRODON, Francesc: [259].
 CAPMANY I PAHISSA, Narcís: [62],
 [186], [206], [215], [249].
 CARCASSONA I GARRETA, Bartomeu:
 [31].
 CERVERA I BRU, Antoni Maria: [66].
 CLOTA I GUIMERÀ, Bonaventura:
 [144].
 COLLI BRITAPAJA, Josep: [216].
 CORT, Salvador: [13], [172].
 DIMAS, Joaquim: [9], [115], [166],
 [170], [185].
 ESCALANTE, Eduard: [217].
 FAURA I CASASNOVAS, Anton: [147],
 [153].
 FELIU I CODINA, Josep: [173], [232].
 FERNANDEZ CAMPRUBI, J.: [6].
 FERRÀ, Bartomeu: [26], [32], [50],
 [76], [140], [163].
 FERRER I CODINA, Antoni: [19], [87].
 FIGUEROLA, Miquel: [151].
 FONTOVA, Lleó: [36], [141].
 GELABERT, Sebastià: [134].
 GRIFELL, A.: [160].
 LLADRO I MALLI, Ramon: [3], [63],
 [164].
 LLANAS, Albert: [120].
 MIRALLETES I PIU, Rosa: [88].
 MOLAS I CASAS, Joan: [62], [206],
 [215], [249].
 MOLIERE: [108].
 MORA, Ramon: [100].
 OBRADOR, Mateu: [145].
 OVARA, Josep: [65].
 PALANCA I ROCA, Francesc: [22], [39],
 [89], [109].
 PALET, Josep: [48].
 PENYA, Pere d'Alcàntara: [52], [136],
 [142].
 PÉREZ SERRA, Josep: [193].
 PIQUET, Jaume: [135].
 PLANA, Ignasi: [85].
 RENART I ARUS, Francesc: [20], [27].
 RIERA I BERTRAN, Joaquim: [99],
 [144].
 ROBRENYO, Josep: [91], [113].
 ROCA, Jaume: [129], [157], [165],
 [168], [179].
 ROCA I ROCA, Josep: [43], [54],
 [242].
 ROCA I SEGUI, Guillem: [212].
 ROURE, Conrad: [125], [190], [198].
 SALA I SAURI, Eduard: [14], [25], [97],
 [174], [180], [187].
 SOLER, Frederic: [33], [80], [92],
 [98], [127], [189], [200], [203], [204],
 [209], [211], [213], [223], [227],
 [229], [232], [233], [240], [244],
 [247], [256], [262].
 UBACH I VINYETA, Francesc: [7], [58].
 VIDAL, Francesc de Sales: [124].
 VIDAL I VALENCIANO, Eduard: [43],
 [54], [81], [198].

Abreviatures bibliogràfiques utilitzades per a la identificació de les obres:

Francesc CURET: *Història del Teatre Català*, Barcelona, 1967.

Xavier FÀBREGAS: *Sainets de la vida picaresca*, Barcelona, 1967.

Xavier FÀBREGAS: *Aproximació a la història del teatre català modern*, Barcelona, 1972.

Xavier FÀBREGAS: 'El teatre', a Joaquim MOLAS (dir.), *Història de la Literatura Catalana. Part Moderna*. Volum VIII. Barcelona, 1986, 54-69.

Manuel SANCHIS GUARNER: *Els inicis del teatre valencià modern*. València, 1980.

Francisco M. TUBINO *Historia del Renacimiento literario, contemporáneo en Cataluña, Baleares y Valencia*, Madrid, 1880.

Josep YXART: *Entorn de la Literatura Catalana de la Restauració*. A cura de Jordi Castellanos. Barcelona, 1980.

RESUM

L'article revisa el catàleg d'obres teatrals en català o bilingües de les botigues de literatura popular dels germans Mateu i Antoni Borràs, de Palma (Mallorca), molt actives entre el 1860 i el 1890. D'aquesta anàlisi es dedueix que la difusió impresa del teatre era aleshores molt intensa. També que Mallorca rebia amb força normalitat les edicions de teatre fetes a Barcelona i, menys, a València. Així és força interessant de comprovar que les obres d'autor mallorquí només representen el 15% del catàleg, mentre que les d'autor del Principat de Catalunya, representen el 75%. També documenta que algunes peces escrites a finals del segle XVIII o començaments del XIX s'havien convertit en petits clàssics d'aquests repertoris.

ABSTRACT

The article revises the catalogue of the theatrical plays in Catalan or bilingual of the popular literature shops belonging to Brothers Mateu and Antoni Borràs, of Palma (Mallorca) which were very active between 1860 and 1890. From this analysis it may be deduced that the printed diffusion of plays was very intensive at that time, and also that Majorca received very regularly the editions of plays performed in Barcelona and, to a lesser extent, in Valencia. In this way it is most interesting to check that the works of Majorcan authors represent only 15% of the catalogue, while those of Catalan authors represent 75%. It also documents that some plays written at the end of the XVIII century of beginning of the XIX century had become small classics of these repertoires.

La segona estada de Rubén Darío a Mallorca.

Catorze respostes de Joan Sureda a Jorge Guillén

MARIA DEL CARME BOSCH

Quan fa uns anys Claudio Guillén vengué a la Universitat de les Illes Balears per fer una conferència, vaig interessar-me per unes cartes enviades per Joan Sureda Bimet¹ al seu pare Jorge Guillén.² Amatent, me facilità l'adreça de la seva germana Teresa Gilman a Califòrnia, on estava depositat l'arxiu del poeta. Aquesta s'apressà a enviar-me la col·lecció de cartes sol·licitades, tot referint-se a la facilitat de la comesa, degut a l'ordre en què es conservava el llegat del seu progenitor. Però en faltava una, especialment interessant al meu criteri, referida a l'estada de Rubén Darío al casal dels Sureda, de la qual en coneixia algun fragment en esborrany. Anys després, aparegué la carta objecte de la particular atenció de Guillén i que aquest, fins al darrer moment, tenia intenció d'utilitzar, àdhuc de publicar. Així, doncs, la carta present ha fet una trajectòria llarga. Enviada fa setanta-tres anys a París per Sureda, ha tornat a Mallorca després d'una bona estada a Califòrnia.³ Té, a més, la seva petita història. Recordem-la.

* * *

El mes de novembre del 1921, Jorge Guillén, aleshores lector a la Sorbona, ve a Mallorca en viatge de noces amb la seva primera esposa Germaine. Com passa sovint en moltes parelles intel·lectuals, el viatge és doblement motivat: l'illa els ofereix l'al·licient d'haver estat sojorn en dues ocasions del poeta nicaragüenc Rubén Darío. S'encaminen, doncs, a Valldemossa i contacten amb Joan Sureda Bimet, propietari del palau del rei En Sanç i amfitrió del poeta l'any 1913. Aquest els acull amb l'afecte habitual que esmerça amb els amants de les lletres i de les arts, especial en aquesta ocasió, per tractar-se d'algú que comparteix la seva veneració pel poeta símbol del modernisme. Els mostra les estances de la casa, la cambra de Rubén, la biblioteca; els acompanya a l'ermita de la Trinitat. A partir d'aquesta data, s'inicia una correspondència força interessant entre

¹ Per a la biografia de Joan Sureda (1872-1947), vegeu M^a del C. BOSCH JUAN i Perfecto E. CUADRADO: *Juan Sureda Bimet, una cultura centrifuga*, "Caligrama" 2/2 (Palma 1988), ps. 247-276.

² Jorge Guillén (1893-1984), lector d'espanyol a la Sorbona del 1917 al 1923, catedràtic de les Universitats de Múrcia i de Sevilla i lector d'espanyol a l'Universitat d'Oxford, s'exilià als Estats Units a ran de la guerra civil. És autor de *Cántico*, de *Clamor. Tiempo de Historia*, que abraça tres volums i d'*Homenaje. Reunión de vidas*, finalment reunits en el volum titulat *Aire nuestro*, de *Guirnalda civil* i de *Y otros poemas*. L'any 1976 fou premi Miguel de Cervantes de poesia.

³ Suposam que l'original d'aquesta carta es troba en el llegat que la família Guillén ha dipositat recentment a la Biblioteca Nacional de Madrid.

ambdós personatges.⁴ Interessa a Guillén precisar l'estada de Darío, perquè ha fet un estudi de més de cent quartilles sobre el poeta admirat, però abans de publicar-lo, pensa que Sureda és el més indicat per aclarir-li catorze punts que faran més rigorós el seu treball. El vallisoletà insisteix en quatre ocasions i la carta desitjada de Sureda no arriba. Aquest és home procliu a la paraula, però li costa escriure. Cal dir que en aquests moments això està justificat. Els fills estan malalts. L'esposa, la pintora Pilar Montaner, viu temporalment a Barcelona per intentar salvar, amb la seva feina i la d'algunes filles, l'economia familiar, desastrosa, i per obtenir la curació d'Elvira. L'oposició marital i les circumstàncies adverses l'obliguen a tornar i, a més, Elvira mor. Aquesta mort trasbalsa la família. A la fi, vençut per la insistència de Guillén, i pensant en un ajut possible del pare d'aquest per trobar feina, Sureda escriu. Comença la carta el 10 de desembre del 1922 i l'acaba el 6 del mes següent. Tot i això, no l'envia fins el 8 de març. A la fi Guillén, en carta sense data -mata-segells del 16 d'abril del 1923-, acusa el rebut tot dient: "¿Cómo agradecerle debidamente el magnífico regalo que es para mí su largo, minucioso, sabroso, inquisitivo, profundo y elegante relato de la estancia de nuestro gran Rubén en su casa de Valldemosa?" I afegeix: "Magnífico documento, que he de guardar como oro en paño. Testimonio histórico insustituible. De veras, muy de veras lo agradezco, como la mejor prueba de amistad".⁵

* * *

Aquesta carta completa les enviades a Julio Piquet (6-I-1914)⁶ i a Màrius Verdaguier (14-I-1914),⁷ quasi contemporànies als fets. Ara, malgrat que hagin passat nou anys, tot concorda, car l'impacte produït per Rubén dins la família Sureda és molt viu i perdurarà sempre -el vell Sureda guardarà com una relíquia tot el que Rubén havia tocat; el seu diari refrescarà sempre els seus records i Pilar Montaner, al final de la seva vida, escriurà unes memòries, en part inèdites, que corroboren punt per punt el relat del seu espòs-.

L'eix de la carta és, indiscutiblement, Rubén. D'ella es desprèn l'estat deplorable del poeta, un alcoholic, aliè a les excursions que l'amfitrió li prepara per fer-li la vida més agradable: Pollença, cales de Deià, o visites que li puguin interessar: Jeroni Pou, el comte d'Olocau. Reflecteix part d'un anecdotari molt ric, mínima expressió del que recordaven els Suredes. Menciona reiteradament l'actitud de l'hoste vers Pilar, de gran admiració, corresposta per la pintora, que passava hores i més hores de conversa amb el malalt i que volia fer-li un retrat mai no aconseguit, per la dificultat de pintar l'ànima i no el cos del personatge. Una besada al front amb unció al comiat segella aquesta mena

⁴ M. del Carmen BOSCH: "Cuando una sombra ilumina... (Cartas inéditas de Jorge Guillén a Juan Sureda)", *Anthropos, Documentos A*, 2, Barcelona, 1991, 140-147.

⁵ M. del Carmen BOSCH: "Cuando una sombra ilumina... (Cartas inéditas de Jorge Guillén a Juan Sureda)", *Anthropos, Documentos A*, 2, Barcelona, 1991, 144.

⁶ Vegeu *Rubén Darío. Epistolario*, con un estudio preliminar de Ventura GARCIA CALDERON, París, 1920, 58-62.

⁷ M. del Carmen BOSCH: "Rubén Darío en el recuerdo" *Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica*, III, Palma, 1992, 111-126. M. del Carme BOSCH: "Rubén Darío a Mallorca", *Amèrica l'altra història de les Balears* (1992).

d'amor platònic de Darío, el qual deixa com a penyora de respecte i homenatge a la gentil amfitriona, bàlsam de la seva vida destruïda, el poema "La Cartuja", el millor de la seva vida segons les pròpies paraules d'aquell. Pilar amb el seu espòs, profundament religiosos, desitgen la salut espiritual de l'hoste, prova d'això és el content que manifesten quan aquell es decanta físicament de Francisca Sánchez o quan pregunten de genolls a les portes de la cambra on Rubén es confessa, una confessió tan desitjada pel poeta i tan exquisitament resolta pel seu amfitrió.

Però hi ha més coses. Sureda, amb l'afany de complaure Guillén, és molt explícit i la seva relació, després de setanta-tres anys, esdevé el testimoni del món que viu. Parla d'uns costums de Mallorca encara vigents, com és ara la nit de les Verges, en la qual els joves ronden les fadrines, o l'enramada a Valldemossa, habitual en les festes de Santa Catalina Thomàs. Uns altres, en canvi, s'han perdut, així la fira de sant Tomàs, comentada amb detall, i l'austeritat mallorquina de la nit de Nadal. Menciona, sense aprofundir-hi, problemes del moment que avui encara coegen, així les cel·les que ocuparen Chopin i George Sand, motiu sobre el qual Sureda mai no es volgué pronunciar considerant-lo només un afer de cobdícia.

Per la carta desfila un conjunt de personatges dignes de major o menor comentari: el vicari Ropasso de Binissalem, del qual avui dia queda un anecdotari ric i simpàtic; Antoni Pinya, el periodista xueta; el revolucionari Jeroni Pou. Crida l'atenció el comentari de Sureda sobre el bisbe Campins, regionalista i bon home, però inadequat per confessar l'hoste, ja que: "para mí poco experto en vidas extraordinarias y cosmopolitas y refinadísimas y quizás extraño a las torturas de un alma moderna y delicadísimas". ¿Com una persona que no havia sortit de Porreres podia entendre algú que havia viscut a París? Sureda, educat als jesuïtes, pensa que un d'ells podrà captar millor l'ànima turmentada del poeta i fa veure que Miquel Costa i Llobera és del seu mateix parer. Així fou, però no exactament. Cal recordar que ell oferí aquesta comesa al poeta de Pollença, potser pensant que només un gran poeta podia entendre i perdonar un altre gran poeta. Costa declinà l'oferta tot considerant-se mancat d'experiència i de coneixements suficients, i per creure que no tenia les facultats extraordinàries que per delegació pontificia tenien els religiosos, per la qual cosa s'autoanomena D. Incapaz.⁸

No manca a la carta l'al·lusió al paisatge i clima de Valldemossa: "He de observar a V. que este mes de diciembre con sus días cortos y sus muchos de lluvia, grises, nubosos y aun algunos de nieve, es en Valldemosa un mes de melancolía y propio para añoranzas. Las aberturas del valle al llano y al vasto mar invitan a los deseos de viaje y vuelo" i, sobretot, és inestimable la visió de Mallorca per part de Sureda i la seva pròpia situació dins aquest món: "Aquí en Mallorca por lo mismo que me dediqué a las cosas del espíritu y del estudio, a los libros, mi mujer a la pintura, porque nos reunimos con pensadores y artistas, se nos mira poco menos que locos y hasta criminales porque menguamos y no acrecentamos nuestros dineros... Mallorca es una pequeña isla e isla de calma "de la calma" como ya se decía antes de que Rusiñol escribiese su libro. Además

⁸ M. del Carmen BOSCH: "Rubén Darío en el recuerdo" *Congrés Internacional d'Estudis Històrics Les Illes Balears i Amèrica*, III, Palma, 1992, 114.

reina en esta tierra un espíritu terrible de baja mediocridad, un groserísimo materialismo y la única preocupación de su gente es vivir teniendo asegurado el pan cotidiano y comodidades fisiológicas. Ni se preocupan de conservar las bellezas que, pródiga, diónos natura ni las que ricamente nos legaron nuestros padres. Se destruye bárbaramente Miramar sin que se mueva de verdad nadie que pueda impedirlo. Causa espanto lo bajo que se hallan aquí las cosas de civilización y cultura, pues se enriqueció la gente ignorante y bárbara. Nosotros aquí somos unos extranjeros. Nos hemos separado del círculo al que la sociedad nos había destinado y a los ojos de ella merecemos las desventuras que sufrimos".

Sureda intenta esser molt clar, però la seva expressió devuitesca dista d'aconseguir-ho. La carta és un gran monòleg, ell era un gran conversador -sord per més senyes, per tant habituat als monòlegs- i com a tal, repeteix paraules, té hipèrbats, fa circumloquis i digressions, torna enrera, reproduceix diàlegs, etc. i tot això mitjançant unes frases llargues, en les quals oblida accents i puntuació, fent-les de vegades incomprensibles a la primera ullada.⁹ De totes maneres no hi manca el lirisme, ja sia quan descriu la visita a l'ermita de Valldemossa: "Llegamos a su puerta a la caída de la tarde, que era tempestuosa, como de otoño, cruzado aquel vasto cielo de Miramar de grandes nubes heridas por un sol rojo poniente y que se acumulaban y dividían en grandes, gigantescas figuras, estriando el cielo en fajas multicolores, oscuras y vivas"; quan es refereix a l'esponerosa musa rubeniana: "fluían los versos de él como el agua corriente de su manantial"; quan resumeix l'estada del poeta: "Los días que habitó esta casa la llenó de hondísimas vibraciones que parecían transcender no sólo a las personas, visitantes y gentes de servicio, sino a las mismas cosas. Sus ideas, que prodigó copiosamente, se convirtieron en seres alados que llenaron los ámbitos, haciéndose como sensibles para todos, hasta los más rústicos. ¡Mi alma se llena de emoción y mis ojos de lágrimas el (sic) recuerdo del altísimo poeta cuya alma tan íntimamente se enlazó con la nuestra y con quien tanto gozamos y sufrimos!"; o quan expressa els seus desitjos: "¡Ojalá encontremos la estrella que haya de iluminar mi senda hacia el Belén deseado y me conduzca esta mi caravana a los pozos de salud y vida!".

Res no li va il·luminar l'estel. Però roman aquesta carta, testimoni definitiu i insubstituïble de l'estada del príncep del modernisme a Mallorca.

⁹ Hem intentat respectar al màxim l'original, els subratllats sobretot; hem suprimit la major part de majúscules innecessàries; hem accentuat i puntuat per una millor comprensió del text.

APÈNDIX DOCUMENTAL

Valldemosa 10 de Diciembre de 1922

Sr. D. Jorge Guillén

París

Mi bueno y muy querido amigo:

¡V. sabe perdonarme! Mil gracias por todos sus sinceros buenos ofrecimientos que aprovecharé. Pero antes de hablar nada absolutamente de lo mío quiero de una vez contestar a lo que me ha preguntado V. sobre Rubén Darío y renunciar a que halle V. la respuesta en lo que escribo acerca de él por mi cuenta. ¡Bastante abuso es no haberlo ya antes hecho! Para satisfacer mejor a sus preguntas y no se quede algo en suspenso, repétirelas en esta carta y las respuestas irán seguidas.

Preguntaba V.: "¿Fue en julio de 1913 cuando le invitó V. a Rubén encontrándose en París?" Contesto. -Sí. En mayo de aquel año emprendimos Pilar y yo un viaje por Inglaterra, Bélgica, Holanda y Alemania para informarse Pilar del estado entonces de la pintura, visitando talleres de artistas, particulares exposiciones y las generales o internacionales de Gante y Munich. Al pasar por París y mediante cita de Rubén por carta nos vimos en casa de éste, el 27 de mayo. Le hallamos muy postrado. Le invitamos a venirse a casa, a Valldemosa. Seguimos nosotros nuestro viaje a aquellos países. Al volver a pasar por París en el mes de julio, convinimos con Rubén que éste telegrafiaría el día mismo en que emprendiera el viaje. El 13 de octubre recibí yo en Valldemosa telegrama de Rubén avisando que venía.

2ª "¿Se embarcó en Marsella?" -Sí.

3ª "¿Llegó el 18 de octubre?" -Llegó el 16 en el "Miramar", vapor de la Islaña Marítima, y, enseguida, sin detenernos en Palma, pues yo fui a recibirle en el mismo barco, en auto, tomamos el camino de Valldemosa.

4ª "¿En qué consiste el agasajo denominado enramada?" -Pues consiste en colocar junto a las jambas de la puerta de la casa del agasajado, y en la calle, dos grandes ramos o varios de árbol, que lo más usado era de álamo y también de pino, mezclados con sendas cañas verdes con sus hojas y tapizar el suelo frente a la puerta con ramitos de mirto.

5ª "¿En qué convento ocurre la escena de Fray Antonio que ha venido a morir?" -En la ermita de Valldemosa. Al día siguiente de llegar Rubén visitamos la dicha ermita. Llegamos a su puerta a la caída de la tarde, que era tempestuosa, como de otoño, cruzado aquel vasto cielo de Miramar de grandes nubes heridas por un sol rojo poniente y que se acumulaban y dividían en grandes, gigantescas figuras, estriando el cielo en fajas multicolores, oscuras y vivas. La ermita estaba ya recogida. Sonamos la campana en el vasto silencio. Salió el ermitaño portero

y, a la luz del crepúsculo maravilloso, visitamos el estrecho y austero cenobio. Allí fue el encuentro con el moribundo. Es indecible la profunda impresión que causó esta visita a Rubén.

6ª "Historia de la Cartuja de Valldemosa y de la casa de D. Juan Sureda. Indicación de bibliografía sobre estos dos asuntos". -Fundóse la casa por el rey D. Sancho de Mallorca,¹⁰ a primeros años del siglo XIV por padecer el monarca de asma y aconsejarle sus físicos para curación o alivio de su dolencia tal sitio. Pasado el Reino de Mallorca a ser parte de la Corona de Aragón, visitó la casa y pernoctó en ella, una noche, caminando de Sóller a Palma en su visita a esta isla, el rey D. Juan el I, el amador de la gentileza, el gran amigo de la poesía, de saraos y fiestas.

El rey D. Martín el Humano, el gran amigo de los cartujos, se la donó a éstos en 1398. La casa castillo, más habitación que castillo, estuvo hasta entonces al cuidado de un castellano retribuido, cuyo principal menester era el criar halcones para la caza y que remitía a sus reyes. Los halcones de Mallorca eran famosos en la cinegética. En 1641 Fray Alberto Puig, de la misma Cartuja, fecha la introducción al libro que escribe y que, manuscrito, yo ahora poseo y que contiene la historia de esta Cartuja y casa. En 1717, púsose la primera piedra del nuevo convento que junto al antiguo se levantó en más vasto plan. En 1812 se bendecía la iglesia nueva ya del segundo convento. Aquí en 1801 fue su habitante Jovellanos, desterrado. Parece ser que moró en la gran torre, hoy en mi casa, torre que edificaron los monjes en 1591, torre de refugio contra las acometidas de los piratas berberiscos que tanto asolaban las costas de Mallorca. Bien tratado Jovellanos por los monjes, fue trasladado al castillo de Bellver para darle trato más riguroso. En 1835 fue la general acometida tumultuaria contra muchos, casi todos los conventos de España y luego, en seguida, la general desamortización y cayó en ésta el convento de Valldemosa, que se vendió en 1842 a varios particulares por el Estado. En 1868 adquirió mi padre la mayor parte de la que es hoy mi casa, de la testamentaría de D. Nicolás Ripoll, famoso abogado de Palma. Y es mi casa la mayor parte del convento primitivo, lo que fue castillo del rey D. Sancho. En una de las celdas del convento nuevo habitaron en 1838 Chopin y George Sand, sin que pueda precisarse en cuál a punto fijo, pero entrándose entonces a todo el convento nuevo por el viejo donde estaba la común entrada, que es la monumental de mi casa, por éste habían de pasar siempre forzosamente los dos románticos. Hombre de vasta cultura mi difunto padre, ocupando preeminente lugar en la sociedad de Mallorca, amigo de obsequiar a las gentes como también amiga de la sociedad mi madre, con todo aquel espíritu cortés y comprensivo, tan lleno de cultura, mamado en los años primeros, inmediatos del siglo XVIII y tiempos del Imperio, recibieron la visita y tuvieron por huésped a cuanta persona de viso e importancia pasó por Mallorca y a todos seducía la visita de Valldemosa por la historia de ésta y la soberana belleza del sitio. Yo no hice sino seguir la senda que trazaron mis padres. Han sido entre otros mis huéspedes Rubén Darío, Unamuno, Azorín, Gabriel Alomar, Rusiñol, Juan Alcover, Sorolla, Anglada, Meifrén, Usted, Mir, D. Antonio Maura, Prudencio Rovira, Xenius, etc. etc. Cardenales, obispos, qué sé yo!

Bibliografía. En primer lugar el libro manuscrito de Fray Alberto Puig "Fundació y successiu estat del Real Monastir y sagrada Cartoixa de Jesus Nazareno de Valldemosa",¹¹ no publicado, pero del que hizo un extracto Jovellanos, que con el título de "Extracto de la historia de la Cartuja de Valdemusa"¹² encontrará V. en la página 500 del tomo segundo de las

¹⁰ Realment fou el seu pare En Jaume II qui començà a construir-la. J. RAMIS DE AIREFLOR., A. M. BOUTROUX DE FERRÀ, A. ALONSO FERNANDEZ: *Historia documental de la Real Cartuja de Valldemosa*, (Palma de Mallorca 1973).

¹¹ Es tracta de la *Fundació y successiu estat de este Real monastir sagrada Cartuxa de Jesus de Nazareth de Mallorca, son gloriós principi per el sereníssim Rey Don Martí de Aragó, any del señor 1399*. 1t. fol. ms. (1632-1641).

¹² El títol més exacte és: *Extracto del manuscrito intitulado Fundación y sucesivo estado del Real Monasterio y Sagrada Cartuja de Jesús Nazareno del Reino de Mallorca por Fray Alberto Puig hecho para su uso por el autor, traduciéndolo al mismo tiempo del mallorquín al castellano*, (Madrid 1859).

"Obras publicadas e inéditas de D. Gaspar Melchor de Jovellanos", tomo 50 de la Biblioteca de Autores Españoles, llamada de Rivadeneyra. Jean Paul Laurens en 1841 escribió un "Voyage d'Art à l'île de Majorque",¹³ que motivó el que George Sand escribiese la serie de artículos que se publicaron en la "Revue des deux Mondes", que, coleccionados, constituyen su "Hiver à Majorque". Y ambas obras bien sabe V. como hablan de Valldemosa. Y naturalmente no hay obra sobre Mallorca que pueda eximirse de tratar de parte tan interesante de la isla. Y así lo hicieron también Piferrer y Quadrado en el tomo de su vasta obra de "Recuerdos y bellezas de España",¹⁴ dedicado a esta isla. Azorín en el "ABC" de 30 de agosto de 1906, escribió un artículo titulado "Valldemosa. La casa de Sureda". En 1906, en diciembre, conocí yo por primera vez a Rubén Darío, aquí en Palma, en el primer viaje de los dos que trajeron al poeta. Vivía éste en el Terreno, en una casita que se levanta en los mismos lindes del bosque del castillo de Bellver. Enseguida nos unió un profundo cariño. Baste decir que entonces me puso por dedicatoria en el libro que me trajo a mi casa de su "Cantos de vida y esperanza" ésta: "A Juan Sureda. Intelectual y cordialmente. Rubén Darío". En marzo de 1907 en el auto de un rico amigo, llamado Manuel Salas, y en compañía del médico literato Ariz,¹⁵ y de Gabriel Alomar¹⁶ fui con Rubén a Valldemosa donde todos comimos en casa y regresamos a Palma por Sóller. Con fecha 6 de agosto de aquel año me escribía una carta Rubén, en Brest, y me enviaba un número de "La Nación" de Buenos Aires, fecha de 8 de julio anterior, en que y en su página 5, figura bajo el epígrafe "En la isla de Oro. George Sand y Chopin" un artículo del mismo Rubén relatando esa su primera visita a mi casa y Valldemosa. En el mismo marzo de 1907 marchóse Rubén de Mallorca para no volver hasta 1913. Unamuno estuvo, huésped muy querido en nuestra casa, en julio de 1916, con Gabriel Alomar, mi casi hermano, tal es el cariño que nos tenemos desde nuestra infancia. Sabe Usted cuán hondamente siente Pilar los olivos de Mallorca y cuánto espacio ocupan en su obra pictórica. En agosto siguiente publicaba Unamuno en "El Imparcial" su "Los olivos de Valldemosa. Recuerdo de Mallorca. A Pilar Montaner de Sureda", que, con otros dos artículos más, forma los tres que a Mallorca dedica el gran D. Miguel en el tomo "Andanzas y visiones españolas", publicado este año 1922 por <<Renacimiento>>. En el II habla de su estancia en Valldemosa, de Rubén, de casa.¹⁷

7ª Lista de los libros que Rubén llevó a Valldemosa. -No llevó Rubén libro alguno. Y sobre esto he de decir a V. que Rubén era de retentiva tan grande, tan *comprehendedor*, permítame la palabra, de inteligencia tan viva y avisada que más en el periódico, en la revista, en las conversaciones, en el espectáculo de las obras de arte y de naturaleza que en los libros cosechó su sabiduría. Su obra. La gestación esta de su magna obra, puede y debe ser timbre de gloria, crédito que señale y levante el del tan denigrado "periódico". No es esto decir que Rubén no leyese libros. Pero su mayor lectura que le absorbía mucho tiempo era la de los diarios y revistas. Su cuarto, dondequiera que estuviese, era un revoltijo de hojas volantes más que de libros, de los que apenas se veía alguno. En Valldemosa y teniendo como suya mi biblioteca, absolutamente suya como todo lo mío, leyó especialmente libros de piedad y los referentes a Mallorca, obsesionado como estaba con sus deseos de conversión y con escribir su novela "El Oro de Mallorca".¹⁸ Fuera de éstos leyó "Jeromín" del P. Coloma, que consideró de lo mejor

13 Más exactement: *Souvenirs d'un voyage d'art à l'île de Majorque*, (Paris 1840).

14 *Islas Baleares*, Barcelona, 1888.

15 José Arís i García, (Guatemala 1877), era otorrinolaringòleg i literat. S'establí a Palma l'any 1905. Col·laborà amb nombrosos articles a la premsa local i fou autor de *Aniel*, *Jorge Sand*, *Jerusalén*, *Lenita*; a més, prologà *Flirt*, de P. Ferrer Gibert. Fèu brindis i conferències i era considerat un elegant de l'època. Miquel Villalonga l'incorporà amb el nom de Dr. Solís a *Miss Giacomini*.

16 Gabriel Alomar Villalonga (1873-1941), assagista, poeta i polític. Autor d'obres en castellà i en català. Exposà la seva tesi nacionalista a *Catalanisme Socialista* i *Negacions i afirmacions del catalanisme*. Teoritzador del modernisme amb les obres *El futurisme*, anterior a l'assaig de Marinetti, *De poetització i l'Estètica arbitrària*. La seva obra poètica està recollida en el volum *La columna de foc*.

17 Sureda descrigué aquesta primera estada de Rubén a Mallorca: *Noticia sobre la vida y obra de Rubén Darío en Mallorca*, "Revista" 14 (Palma de Mallorca 1946), ps. 30-44.

18 *D'Oro de Mallorca* es conserven només els sis capítols que Rubén Darío publicà a "La Nación" de Buenos Aires, entre 1913 i 1914. Vegeu *Autobiografía. Oro de Mallorca*, (Madrid 1990) ps. 135-178.

escrito no sólo en España sino también fuera de España, y extrañábase mucho, aun cuando no tanto al pensar que era su autor jesuita, que no se proclamase más su mérito. Creo que hasta lo leyó dos veces. En una "Vie de St. Bruno" escrita por un autor anónimo se lanzó su inspiración para su "Cartuja".

8ª Lista de las obras que allí compuso. -El 24 de octubre, invitados por mí, fueron a Valldemosa a comer con nosotros D. Juan Alcover,¹⁹ Don Juan Luis Estelrich,²⁰ profesor éste de instituto, hoy en el de aquí y publicista de varias obras, excelente persona, otro que fue poeta un día y escritor de algún que otro artículo, es un poco más joven que yo y llamado Pancho Blanes,²¹ un pintor de nombre Gelabert²² y otro amigo mío, hombre psicológicamente extraño, Singala.²³ Ese día Rubén, por la tarde, nos leyó a todos "Los motivos del lobo". Creo que los traía ya de París. Puede que los *escribiese en limpio* en Valldemosa. *Corregir* apenas *corregía* Rubén. Esto podía hacerlo con alguna palabra, pero fluían los versos de él como el agua corriente de su manantial. Apenas llegado a Valldemosa, apremiado por la voz para él llena de autoridad de Julio Piquet,²⁴ que le demandaba escribir para convertir en billetes de banco lo que enviase y subvenir a las necesidades de Paca y Rubencito en París, no pensaba él sino en su novela "El oro de Mallorca", que le depararía una serie de artículos continuadísimos. Y púsose a escribirla, desde luego. Pero el primer capítulo se publicaba el 4 de diciembre en "La Nación" de Buenos Aires, el segundo el 7 del mismo y luego sucesivamente.

El 20 de octubre llegó a casa un excelente amigo de mi familia y mío. Sacerdote prudente y discretísimo, de gran humor, ingeniosísimo y alegre sabedor de la vida, conocedor al dedillo de la "Biblia" y el "Quijote", que de ambos libros recita y encaja a tiempo sentencias y párrafos enteros. Andarán cuyos pies han pisado casi todas las piedras y tierras de Mallorca. Y cimas y valles y riberas saben de su risa y de la que él ha sabido arrancar del hombre que le acompaña, fuese el más ceñudo y serio. Buen cristiano, hermano, y aun mejor padre de paz, excelente gustador y también aliñador de los mejores platos y guisos de la tierra cuyas tradicionales recetas y días para comerlos guarda su fidelísima memoria, hoy ya de 74 o 75 años. Gran simpatía había de nacer entre él y Rubén y así aconteció. "España no conoce a sus hombres", "Este hombre en mi tierra sería obispo" no se cansaba de decir Rubén, quien preguntaba de pronto muchas veces al que, desprevenido, no podía sospechar a dónde iba a parar con su pregunta: "Si usted fuese dueño de su destino en un nuevo nacer en este mundo qué querría ser usted?" Los interpelados respondían según sus anhelos y Rubén concluía: "Yo querría ser el vicario Ropasso",²⁵ que así se llamaba y sigue llamándose con el sobrenombre que aquí en Mallorca es en los pueblos tan usado, el gran amigo y grande hombre, sacerdote que

¹⁹ Joan Alcover Maspons (1854-1926), assagista i poeta en llengua castellana i catalana. En la primera va escriure: *Poesías, Nuevas poesías, Poemas y Harmonías i Meteoros*. En la segona, *Cap al tard i Poemes bíblicas*. Dedicà a Rubén la poesia "l'Hoste". Com a assagista, publicà *Humanització de l'art, Reacció literària, Cultura de llenguatge i L'art segons Tolstoi*.

²⁰ Joan Lluís Estelrich Perelló (1856-1923), assagista, poeta i professor, admirador de la cultura italiana, sobre la que publicà diversos llibres, i traductor de Heine i Schiller. Publicà diversos reculls de poesia en castellà, imitant la llengua dels clàssics castellans del Segle D'Or.

²¹ Francisco Blanes Viale (1876-1942) poeta modernista, autor de la lletra de *l'Himno de la Exposición Balear*, de *Cabecitas locas*, y de *Las moradas del poeta*, on inclou el poema "De la Isla Blanca a Rubén Darío".

²² Antoni Gelabert Massot (1877-1932). És considerat el màxim representant del modernisme pictòric a les Balears.

²³ Josep Singala (?), fill del també literat Bartomeu Singala Noguera, escriptor prolífic i mediocre, autor de novel·les i sobretot, de peces teatrals.

²⁴ Julio Piquet (1861-1944) periodista i escriptor uruguaià, redactor de "La Nación" i "El Censor" de Buenos Aires i director de "El Siglo" a Montevideo. Devers 1914 era corresponsal de "La Nación" a París. És autor de *Tiros al aire*.

²⁵ Es tracta de mn. Antoni Llabrés i Moyà (1849-1926); desenvolupà el seu ministeri a Binissalem i a Biniagual, com a rector, ecònom i vicari.

es vicario de almas en el pueblo de Binisalem. ¡Cuántas veces, cuántas! me dijo Rubén: "No quiero marcharme de Mallorca sin antes ir a Binisalem a pasar buen tiempo con el vicario de Binisalem". [14*] Al día siguiente, pues, de la llegada del vicario, se celebró en el salón teatro de casa gran baile de payeses que presidieron el vicario y Rubén. Allí las guitarras y bandurrias, los hierros, las castañuelas, canto y refresco con los *boleros* y *mateixes* y *copeos*. Era el día de las Vírgenes, el 21 de octubre, en que conmemorando la Iglesia Sta Úrsula y las 11.000 compañeras se festeja aquí en Mallorca a las doncellas; Rubén escribió inspirado en el baile de ese día su "Danzas gymneſianas. Boleras", lleno de alusiones a concretas danzarinas y danzantes. Fue Rubén a Valldemosa lleno de propósitos de conversión de su vida. Dejó en París a Francisca y Rubencito, él atento a la educación de éste y a no dejar abandonada aquella, pero con ánimo de absoluto apartamiento corporal. El alcohol nefando proscrito para siempre. ¡Y con qué desolación miró luego su primera caída! Al llegar a casa reglamentó ésta como monje y en ese su reglamento entraba un paseo por la mañana y de estos paseos surgió, no enseguida sino después de bastante tiempo, "Valldemosa. Vago con los corderos, y con las cabras trepo". No puedo precisar el día. Ni esta composición ni la anterior fueron de la entera satisfacción de Rubén, que no se apresuró a decírnoslas ni a recitarlas. No así con "La Cartuja", que, escrita en una noche de primeros de diciembre, a la mañana siguiente se apresuraba a leerse a mi mujer de cuyo juicio, sincero e independiente se fiaba mucho él. Lo recuerdo como si fuese ahora. Le decía: "Oiga lo que he escrito esta noche, en la cama, a las cuatro. Es para usted. Es lo mejor que he escrito en mi vida".²⁶ "¡Muestre! ¡A ver! interrumpía yo y él dirigiéndose a ella: "Primero a V. Quiero que sea V. la primera en oírlo". Y así fue. Grande impresión nos causó "La Cartuja". A todos nos llenó de satisfacción. Parecía que estábamos de fiesta. Hondamente sentía y siente los olivos de Mallorca mi mujer. Se ha tildado por algunos envidiosos a su obra pictórica con ellos (sic) de literaria porque, siendo de emoción, interesa a los literatos y al público en general. Ya sabe V. como quisieran algunos pintores hacer de su arte cosa exclusivamente de lírica y color sin emoción alguna y, celosos, de esto preferirían, y aun prefieren, ensalzándolos sobre otros los cuadros que como motivo tienen más tubérculos que no dioses y más cosas prosaicas que no aquellas a que la imaginación dio alas. En fin, sea por lo que fuere, la obra de mi mujer interesa mucho a los literatos e interesó mucho a Rubén. Y como éste mismo ha escrito, tenía mucha conversación sobre arte y sobre la vida con mi mujer a quien muchas veces miraba con espanto al verla (¡Y quién lo creyese y dijera de él!) tan animada de tanto fuego y entusiasmo por sus cosas que tenía por su propia razón. Un día que marcharon juntos a un campo de olivos que Pilar pintaba, volvió Rubén a casa lleno de espanto y a mí me dio un grandísimo susto porque sin acabarse de explicar me demandaba anhelante acudiese con toda mi autoridad a salvar a Pilar que se hallaba excitadísima ante sus olivos y cuya razón peligraba de absolutamente perderse. ¡Con qué terror llegó él a casa y me decía luego enseguida las cosas fantásticas y terribles que había visto en el "Campo encantado" al conjuro de las palabras de Pilar! "¡Yo quiero almendros en flor!,²⁷ exclamaba, y me pedía suplicante fuésemos en busca de estos árboles floridos. Y yo le prometía ir. Mas el inconveniente gravísimo era que faltaban cerca de dos meses para su floración. Aquel año en agosto vino a Mallorca el pintor Anglada²⁸ que apenas desembarcado nos visitó a Pilar y a mí en Valldemosa. Se estableció en Pollensa desde donde nos invitó a visitarle, a pasar allí un día juntos con él. Preocupada Pilar con sus cuadros y deseosa de no distraerse de éstos, íbamos demorando el día de hacerlo hasta que, ya estando con nosotros Rubén y anunciándonos Anglada su próxima partida a París, decidí yo marchar a Pollensa, y, a pesar de la tenaz resistencia de Rubén a moverse, creyendo yo que más le haría provecho que daño la expedición, conseguí que él me acompañara. Cuatro cosas principales obsesionaban entonces

²⁶ Cf. amb els records de Pilar Montaner dins "Rubén Darío en el recuerdo", cit., 115 i "Rubén Darío a Mallorca" cit., 12-13.

²⁷ Cf. amb les memòries de P. Montaner, dins "Rubén Darío en el recuerdo", cit., n. 51.

²⁸ Hemen Anglada Camarasa (1871-1959), format a Barcelona i a París es traslladà a Mallorca en iniciar-se la Primera Guerra Mundial. Féu del paisatgisme l'eix de la seva obra, tractat amb estil personal dins un postimpressionisme efectista i decorativista. Va tenir una gran influència dins nombrosos i notables deixebles.

a Rubén: un confesor para verter su alma en él; su "Oro de Mallorca"; un poema de los olivos dedicado a Pilar, que debiera imprimirse en Londres con dibujos de la misma Pilar y ser yo el editor, y una magna exposición de las obras pictóricas de ésta. A primeros de noviembre emprendimos la malhadada expedición a Pollensa, y digo malhadada porque fue en Pollensa donde Rubén cayó de nuevo en una de sus crisis alcohólicas que le descorazonó grandemente y le hizo caer de su ya seguro risueño optimismo. El 6 de noviembre, día de la llegada a Pollensa, después de la cena y empezando a beber, Rubén compuso las 11 estrofas de "Los olivos" de las cuales las últimas las escribió ya bajo la terrible potencia del veneno. Las mismas lo dicen.

9ª Desarrollo de la crisis religiosa. ¿Hacia qué fecha empezó a pedir "un confesor"? Nombre del obispo que determinadas personas ¿cuáles? quisieron proponerle. Nombre del jesuita alemán. En la pronunciación P. Unfel ¿Cómo se escribe? Detalles sobre este religioso. -Ya desde los primeros días de su llegada sintió un verdadero anhelo por un confesor. Mi situación entendí que era delicadísima. En cosa tan íntima y trascendental, quise respetar la absoluta libertad de Rubén. Huía yo de la posibilidad de un mañana en que Rubén mismo creyese o pudiera creer haber sido violentado y, como en tales materias que tan apasionadamente dividen a los hombres no faltan quienes acusen de toda abominación a sus contrarios o a quienes no piensen como ellos, quería evitar yo que, débil como era Rubén e inclinado a echar sobre ajenos hombros los cargos y responsabilidades propios, llegase un día en que esto hiciera respeto de su conversión, si ésta, por otra parte, no era bien madura y fija. Así que oía yo su demanda un día y otro, callado y respetuoso. Y así también hacía Pilar. Pero ya el día que vino a comer con nosotros el poeta D. Juan Alcover, expuse yo a éste los anhelos de Rubén y le interrogué sobre la persona apta para tener las entrevistas espirituales con Rubén. Y fue D. Juan Alcover quien me apuntó al obispo entonces de esta isla D. Pedro Campins,²⁹ ya muerto. Buen hombre, en verdad. Pero para mí poco experto en vidas extraordinarias y cosmopolitas y refinadísimas y quizás extraño a las torturas de un alma moderna y delicadísima. Fue el obispo Campins un *regionalista* sobre todo, no sin virtudes, pero quienes lo ponderan y han ponderado más son los regionalistas. Su vida se deslizó siempre en la isla y como cura párroco de Porreras, villa del interior y muy lejos ¡y tan lejos! de París y centros de arte y sociales. Lo que no quita pudiese ser él, como dicen era, un gran teólogo. Hombre piadoso y, como tal, de personal encanto lo era y de esto doy testimonio mío. Verdaderamente yo no sabía quién proponer, o más bien, decir a Rubén. Éste, desasosegado cada día más, llegó a quejarse de lo que juzgó él indiferencia y se lamentó amargamente a Francina, la mujer, hermana de leche de mi hermano Perico, la que lleva su vida sirviéndonos y lo hacía a Rubén, que la quiso mucho y a la que decía: "Ni su señor ni su señora saben lo que yo sufro. No quieren hacerme caso. Dígame V., pues ellos no me lo dicen, un confesor que sea o un hombre muy sabio, muy sabio, que sepa mucha teología, o un hombre muy bueno, muy bueno, muy sencillo". Y Francina hacía suyo este ruego y se hacía con nosotros la abogada de Rubén. A tanta insistencia me decidí a inclinarme. Había yo pensado ya en el P. Hupfeld, jesuita. Rubén fue discípulo de los jesuitas y siempre recordó a éstos con cariño. Mas antes de acudir yo a entrevistarme con el P. Hupfeld, quise saber si D. Miguel Costa y Llobera,³⁰ ahora muerto, canónigo, excelso poeta, pensaba pudiera hallarse otro mejor confesor. Y sin decirle yo a Costa el nombre del por mí elegido, oí de sus labios el

²⁹ Pere Joan Campins Barceló (1859-1915), bisbe de Mallorca des de l'any 1898. Introduí al Seminari l'ensenyament de la llengua i literatura mallorquines i de la història de Mallorca. Creà l'Arxiu i el Museu diocesans. Dugué a terme la restauració de la Seu sota la direcció d'Antoni Gaudí. Aconseguí que es traslladassin les despulles de Jaume II i de Jaume III a la capella de la Trinitat de la Seu. Es caracteritzà pel seu zel litúrgic i per la intransigència enfront de les autoritats civils en tot el que es referia a béns de l'església.

³⁰ Miquel Costa i Llobera (1854-1922) poeta. El seu primer llibre es titula *Poesies*, de línia romàntica, on figura un poema que esdevindrà paradigmàtic: "Lo pi de Formentor". Sojomà a Itàlia amb motiu dels seus estudis eclesiàstics, i aquesta estada va acréixer el classicisme innat de l'autor, que manifestà a *Líricas*, i que assolí l'expressió definitiva en *Horacianes*. El sentiment religiós i paisagístic informen tota la seva obra, model d'equilibri entre fons i forma. Els postulats d'aquesta seran el fonament de l'anomenada Escola Mallorquina.

mismo, con observaciones atinadas. Fui al P. Hupfeld, quien se embarcaba el día siguiente para la Península y, por consiguiente, sólo haciendo un gran esfuerzo, iría a Valldemosa, y esto forzosamente en la mañana del día mismo de su viaje, si se encontraba medio hábil de rápida locomoción de Palma a Valldemosa, que no podía ser otro que un automóvil entonces no tan fácil de hallar, como ahora, en Mallorca. Volvíme yo de Palma a Valldemosa y, a las reiteradas preguntas de Rubén sobre el confesor, contesté por lo inseguro de la venida y lo cierto de la pena si no venía, aparte del desasosiego de la espera, contesté algo vagamente, indicando sólo la esperanza de que algún día se vería con el P. Hupfeld, de quien le di alguna noticia. A la mañana siguiente después de haberme escrito Rubén (nos escribíamos dentro de esta vasta casa) pidiéndome a Ovidio y luego en seguida, arrepentido, un libro de Horas, llegó el P. jesuita. Era el 11 de noviembre. Al divisar yo, que estaba vigilante, al automóvil en que subía el tan deseado y había ya recibido yo telegrama de su cierta venida, corrí al cuarto de Rubén y le dije alborozado: "Ya tienes aquí al P. Hupfeld". Agitadísimo se levantó de su silla y corrió a coger en sus manos un pequeño crucifijo que siempre llevaba y que decía le había dado León XIII en una peregrinación argentina, y, no encontrándolo, desesperadamente clamaba: "Mi Cristo, ¿dónde está mi Cristo?" pensando y diciéndolo que se lo habían robado y hasta algún espíritu maligno. Aquietábale yo diciendo que por fuerza había de encontrarse, como así fue, entre las muy revueltas sábanas de su cama. Ya entraba en casa el jesuita. Y entró en el cuarto de Rubén. Pilar y yo no oímos más, sino que Rubén en un gran quejido exclamaba: "¡Padre, las malas compañías! ¡mi vida es una novela!" Y el Padre contestaba: "¡Y mi vida son dos novelas!" Salíamos Pilar y yo afuera. Nos arrodillábamos y rezábamos, llorando, un padrenuestro. Un buen rato después, como tres cuartos de hora, salía el Padre y nos decía: "Como me dijo V., Juan, es Rubén más que un cristiano pecador un pecador cristiano, pero cristiano. Dios lucha por él. Renovaremos la conversación. Ahora importa cuidarle. Hay fuerte dosis de alcohol. Con todo su alma siente verdaderos anhelos por la gracia. ¡Recemos!" Y se marchaba corriendo el Padre. Rubén estaba más tranquilo, pero muy apesadumbrado con la partida a la Península del confesor, pero confortándose con la esperanza de su vuelta, que no había de ser lejana. Y con esta esperanza estuvo hasta su propia salida de la isla. El P. Hupfeld nació en 1856. Es alemán. No católico, recorrió América y se convirtió al catolicismo y entró en la Compañía de Jesús el 1 de marzo de 1877.

10º Retrato de Rubén vestido de cartujo. Visita de Oswaldo Bazil. ¿Hacia qué fecha? -Ya he escrito a V. que el 6 de noviembre emprendimos la expedición a Pollensa de donde el 8 regresamos. El 9 íbamos a las calas de Deyá, de donde volvíamos la noche del mismo día. Y al siguiente de la visita del P. Hupfeld, esto es el 12 de noviembre, fue cuando llegó Oswaldo Bazil a Valldemosa, invitado por mí a instancias de Rubén.³¹ El 16, cuatro días después y domingo, regresó Bazil a Barcelona y este mismo domingo antes de marchar el mentado amigo, subió a Valldemosa el periodista Pedro Ferrer Gibert,³² acompañado de un fotógrafo llamado Gómez, quien sacó los retratos de "Rubén vestido de cartujo, solo"; "Rubén de cartujo con Pilar y conmigo"; "Rubén de cartujo con Banqué que es un amigo mío dedicado al comercio y Bazil, Ferrer Gibert, Bazil (sic), Pilar y yo"; "Rubén cartujo con Bazil y Ferrer Gibert".³³ Y además un retrato de Pilar con el cuadro que ésta entonces pintaba de los olivos y que tanto gustaba a Rubén. ¿Por qué se vistió de cartujo, Rubén? Leía ésto libros piadosos, especialmente una "Vie de St. Bruno, fondateur de l'ordre des Chartreux par un religieux de la Grande Chartreuse". Hacíale un retrato Pilar que estaba descontentísima de pintarlo natural y prosaicamente y queríalo expresando su alma torturada entre sus anhelos de cristiano y su sensibilidad pagana. Rubén en aquellos días vertía sus confidencias más con Pilar que

³¹ Oswaldo Bazil (Santo Domingo 1884-1946), poeta modernista i becquerià, autor de nombrosos llibres de poesia: *Rosales en flor*, *Arcos votivos*, *Parnaso dominicano*, *Huerto de inquietud*, *Medallón de idilio*, *El alba de los mendigos*, *Campanas de la tarde*, etc. Abans de partir, dedicà el poema "Mallorca divina" a Joan Sureda i un sonet a Pilar Montaner.

³² Pere Ferrer Gibert (1885-1955) escriptor i periodista. Autor, entre altres obres, de: *El archiduque Luís Salvador*, *Rubén Darío* y *Santiago Rusiñol en Mallorca*.

³³ Vegeu aquestes fotografies a "*Rubén Darío a Mallorca*", cit., 11, 8, 17 i 25.

conmigo, a quien me llamaba entonces "El Inquisidor" y hasta llegó a decir de mí que era yo un degenerado, que no quería ni podía comprenderle, muy sentido él de la reconvencción que con la mayor seriedad le hice al regresar de Pollensa, poniendo yo cuanto supe en mis palabras para tocarle el corazón y ver de apartarle lo más posible del nefando veneno que le llevaba a la muerte y además convencido, como yo lo estaba por haber sido testigo de ello, que tanto mejor escribía cuanto más alejado se hallaba de los perniciosos efectos del alcohol. Una mañana paseábase Rubén por el claustro de casa que, aunque del siglo XVI, parece en algo románico y, volviéndose de pronto a Pilar le dijo: "Yo debía haber sido cartujo. ¿Por qué no he sido cartujo?" Entonces ella corriendo y callada se apresuró a sacar un hábito de cartujo y al instante, sin decir palabra, se lo presentaba e investía ella misma a Rubén, que quedaba todo sorprendido y como hechizado por vestido de magia diciendo: "Pero ¿De dónde ha salido esto? ¿Era de un cartujo?" "No, decía Pilar. Es una mortaja, la mortaja de Juan". Mirábase y remirábase Rubén, cruzábase los brazos dentro de las mangas, sentábase en los grandes sillones de respaldo y abrazaderas a la manera frailuna en gran delectación y llevó muchos días sin quitárselo, el hábito, y se encerró en su cuarto, una antigua celda del primitivo convento, y quiso silencio y soledad aun de nosotros mismos. Me suplicó hartas veces que no se le interrumpiera en ese su silencio y apartamiento hasta el punto de que, viniendo en aquellos días a Valldemosa Anglada con su mujer tan deliciosa y con dos sobrinas muy bellas suyas y morando todos una noche en casa y aun haciendo música, no se enteró de ello Rubén. El hábito fue hecho hace años y por extrañas cosas para ser un día mi mortaja.

11ª. Crisis alcohólicas. En su carta a D. J. Piquet que figura en el Epistolario se refiere a la excursión a Pollensa el 7 de noviembre: "Al día siguiente, díonos un mal día Rubén". (Y V. Jorge, me pregunta no sé qué en palabra descifrable que supongo ser ¿cómo?. Y sigue V.:) En cartas de Rubén, páginas 47-48 del Epistolario dice: "Le advierto que todo esto ha sido producido por un arroz de Anglada, el célebre pintor de París y por otra comida con maravillosas muchachas de Palma". ¿Podría Usted darme detalles acerca de ese arroz, de esas muchachas y de todo ello? Nombre de la fonda "El Loro" ¿Cómo se dice en mallorquín?

-De la expedición a Pollensa guardó siempre Rubén un mal recuerdo, pues atribuía a ella todo el fracaso de su ya segura curación, ser la causa de sus nuevas caídas, la desviación del recto camino y ya firme senda emprendidos. Efectivamente, llegó Rubén a Valldemosa el 16 de octubre en la disposición de cuerpo y alma que él mismo pinta tan bien en su novela. Muy enfermos el color y el continente, que eran mortales. Al llegar a casa cobró grandes ánimos. Habíase despedido de París, roto con el mundo, del que quería sólo saber lo que yo juzgara no pudiese quebrantar su paz y tranquilidad, dándome orden severísima de no entregarle carta alguna a él dirigida sin haberla yo abierto y leído antes y, fuera cual fuera su sustancia escrita, no dársela a conocer ni leer si a mi juicio pudiera intranquilizarle o perturbarle en lo más mínimo. Y como yo no cumpliese el encargo ni muy asiduo ni muy solícito, se me quejó amargamente. A mí una instintiva delicadeza e invencible repugnancia a entrar en ciertos secretos me hizo ser desobediente. Díome él otra orden y fue que de todo asunto que en esas cartas se tratase y hubiese él de resolver y se le preguntase ya no debía yo enterarle por muchos encarecimientos que se le hiciesen, sino que yo mismo lo resolviera, según mi propio entender y en mis dudas acudiese a Julio Piquet. Lo que éste y yo decidiéramos era lo que debía hacerse y daba él por bien hecho y necesario. Se reglamentó austeramente las horas. A las 7 de la mañana poníase ya al trabajo. Se metía en cama entre ocho y nueve de la noche y aun antes. Sólo probaba parcamente, muy parcamente, el vino en las comidas y aun en algunas no católe. Veíase cobrar por días su buen color rosado, con aspecto de salud y vida. Iba él sintiéndose muy bien y ya apartado de nuevas caídas. Y en verdad que las huía, pues yo, deseoso de hacerle lo más agradable su estancia con nosotros, proponía alguna excursión a uno u otro de los sitios maravillosos de Mallorca y él la rechazaba y me disuadía. Sus vehementes deseos eran de quietud y de un confesor. Así las cosas, queriendo yo rendir el homenaje de mi visita a Anglada, que por retorno era además obligada, arrastré a Rubén, a pesar de su resistencia a acompañarme. Llegamos a Pollensa a la caída de la tarde del 6 de noviembre. Tomamos hospedaje en la fonda

"Ca's Lloro",³⁴ Casa del Loro, que era y aún es mezcla de fonda, taberna y casino, como todas las de los pueblos, aquí en la isla. En una vasta sala ostentaba tras la larga mesa del despacho la grande y adornada alacena, toda de madera con sus anaqueles repletos de botellas y licores, un verdadero altar de Baco como la apellidó admirativamente el mismo Rubén. Para colmo de males llevaba yo para consumir en nuestras comidas y en defensa del mal vino que en ellas nos sirvieren, como aquí suele acontecer, uno clarete vulgar de Alicante, adquirido en Palma, pero que con el zarandeamiento del viaje tomó alma y cuerpo de Chianti y en la cena cautivó extremadamente a Rubén, que lo celebró harto demasiado con la complicidad de Banqué, el amigo que nos acompañaba. Al finalizar la cena, púsose a escribir como ya he dicho "Los olivos" y, mientras, con el café seguían ya libaciones traídas ya del altar de Baco. Fuímonos a acostar y, a la mañana siguiente, seguíamos los siete kilómetros que aún nos faltaban para llegar al Puerto de Pollensa, donde a la sazón vivía y aún ahora vive Anglada y que, allí avisado, nos esperaba. Rubén había descansado ya durante la noche y estaba sereno. Anglada nos llevó en bote al "Pi de la Posada", donde nos obsequió con un succulento arroz con mucho pescado, pero que apenas probó Rubén ni quería hacerlo de los otros manjares, apeteciendo sólo beber, lleno de inquietud y no cautivándole ni pudiéndole cautivar espiritualmente la conversación de Anglada que, como la de no pocos pintores, es infatuada y presumida ¡la verdad sea dicha! La charla de los tales es siempre *interesante al hablar de sus cosas, de su arte*, pero nada más.³⁵ Ciertamente hay excepciones magníficas. Y esto hace surgir cierta incompatibilidad honda sólo en la superficie disfrazada entre pintores y literatos de la que yo no pocas veces he sido testigo. Del Puerto de Pollensa regresamos por la noche al pueblo y a la fonda. Y esta segunda noche fue la de mayor crisis en que Rubén por su cuenta y con entera libertad ofició en el altar de Baco. Noche en que, a pesar de todo, me dijo muy sabrosas cosas. A la mañana siguiente, que era la del 8 de noviembre, me llevaba yo a Rubén beodo a Palma, donde quería tomar el vapor y volverse a París, pues se resistía a presentarse a Pilar de aquel modo y, verdaderamente imponiéndome yo, me lo llevé a Valldemosa. He de decir que fue él a Pollensa creyendo que Pilar nos acompañaba y que a la ausencia de ésta atribuía él su caída. Y para el día siguiente 9, domingo, teníamos ya de antemano preparada una expedición a las calas de Deyá, con varias muchachas de la buena sociedad de Palma, veraneantes en Valldemosa, admiradoras de Rubén por leerles o decirles yo en el estío, cuando su estancia, los versos de Rubén. Vinieron de Palma las muchachas.³⁶ Rubén, mohino y disgustado y avergonzado, ni siquiera se atrevía a salir de su cuarto. Porfiando conseguí que nos acompañase. Y a las calas fuimos todos, de donde, sin que yo me apercibiese, huyó a la fonda de Deyá, llamada "El Turista" y en donde a sus anchas bebía, cuando ya anochecido fuimos allí a encontrarle. Y allí nos recitó de manera incomparable "Eco", "La mejor musa, la de carne y hueso", "Marcha triunfal", "Ego sum". Después, aquella misma noche, regresamos todos a Valldemosa, y, tras un pequeño descanso en casa, las muchachas volvieron a Palma.

[12°] Salida de Valldemosa. ¿En qué punto del camino rezóse el padrenuestro? -El día 21 de diciembre es un día muy señalado en Mallorca y se le llama el día de Sto. Tomás. Acuden los payeses a Palma a pagar su *tercia*, o sea, la tercera parte de la anua merced que por arrendamiento de su finca han de pagar al dueño. Además presentan a éste su ofrenda de Navidad, que es un cesto conteniendo livianos frutos, cesto que el dueño devuelve, sustituidas las rústicas ofrendas por cocas de turrón o cocas de sólo harina y huevo, arroz, batatas de Málaga, chocolate, azúcar y barquillos. De estas cosas se *compone* el cesto de Navidad, que el payés vuelve a su casa. Hay además, tal día, en Palma, una feria de pavos, lechonas y figurillas, casas, corchos, musgos y demás encantadores objetos necesarios para la

³⁴ Cal dir que Sureda transcriu el nom de la fonda tal com ell el pronuncia, que no és a la manera pollencina Ca'l Lloro, que esdevé Ca u Lloro.

³⁵ El comentari de Sureda és prou explícit de l'estat de la seva relació amb el pintor. Dos anys abans, amb motiu de la Exposició Nacional de Arte va tenir una forta aferrada amb ell i els seus deixebles. Vegeu M. Carne BOSCH: "Guerra de pintors", Miramar, 22, Valldemossa, 1995, LV-LX.

³⁶ Les joves eren: Antònia Quintana, Miquela Moner i Tona Moyà a les quals el poeta dedicà les *Estrofas de Mallorca*.

composición de un Nacimiento. Y ese día no podía yo faltar en Palma. Dejé a Rubén en Valldemosa. A ésta volví ya entrada la Nochebuena, a eso de las 8 ó 9 de la noche. Apenas traspasé la puerta de mi casa me salió al encuentro Pilar y me dijo muy contristada: "Rubén anda muy alborotado. Ha salido al pueblo en busca de bebida que se ha traído y tiene escondida en su cuarto. Dice que es esto de no celebrar la Nochebuena, que en todas partes del mundo se celebra. Dice que le hubiera gustado hacerlo así con varios amigos fuera de aquí ya que en casa no se celebra. Dice que esto es muy monacal". He de observar a V. que este mes de diciembre con sus días cortos y sus muchos de lluvia, grises, nubosos y aun algunos de nieve, es en Valldemosa un mes de melancolía y propio para añoranzas. Las aberturas del valle al llano y al vasto mar invitan a los deseos de viaje y vuelo. Además Rubén *quería* una *aventura* para su novela que entonces escribía y que V. sabe, es su propio diario de vida en aquellos días. Se lo decía siempre a Pilar y a mí también: "Me falta una aventura", refiriéndose a su novela. Hasta se fue a Palma un día en su busca, a comer en un hotel cosmopolita, el "Hotel Victoria". Oídas las palabras de Pilar, entraba yo en la sala donde junto a la gran fogata de la chimenea se hallaba Rubén, fogata que se encendió apenas el frío entró en Valldemosa y que él se entretenía en mantener muy viva atiborrando de leños el hogar con gran delectación y cuidado. Allí le encontré yo junto al grande fuego. Al verme se alegró sobremanera poniendo aquella cara risueña que solía al sentirse así y, antes que él pudiese decirme nada yo prorrumpí: -"Ya sé que andas diciendo que esto es muy monacal". Vaciló él enseguida, mas después repuesto, con firme voz contestó: -"Sí, monacal, muy monacal, demasiado monacal. Pero ¿es que aquí, en Mallorca, no se celebra la Nochebuena?" -"No, repuse yo. Pero nosotros, a haber sabido tus deseos, la hubiésemos celebrado". -"¿Y los amigos?" replicó él. -"Tampoco, casi sin duda, la celebrarán. Pero si quieres tú, aún podemos intentar celebrarla con ellos. Y para esto iremos ahora en seguida a Palma y en su busca trataré de reunirlos, los invitaré en algún restaurant y allí haremos fiesta. -"¿Podremos conseguirlo en tan breve tiempo?" -"No lo sé. Pero lo intentaremos. En todo caso celebraremos nosotros siempre la Nochebuena. Como quieras". -"¡No! ¡No! ¡Dejémoslo!", concluyó él. "He encontrado", añadiendo, "un maravilloso champagne, de una gran marca, que no sé cómo ha podido hallarse aquí en Valldemosa. Dicen que encargó éstas y otras más botellas cierto personaje viajero, y quedaron estas dos. ¡El gran champagne Victoria!" Y se trajeron copas y se destapó el champagne entre Rubén, Pilar y yo y algunos niños. Era la segunda botella, que ya se había destapado y bebido otra antes de mi llegada. Pero, muy a la callada y ya ésta como cuerpo del delito, él tenía otra de ron en su cuarto, escondida en su armario ropero y allí, a cada instante, entraba y salía con la mayor disimulación posible y con cara de inocente. El día de Navidad, celebrándolo, comimos todos en familia. Mis niños habían venido de los colegios. Rubén contemplaba nostálgico el cuadro. La chimenea ardía. A Pilar y a mí una gran pena al observarle nos invadía. El optimismo de los primeros días en que le veíamos cobrar color de salud sus carnes, manifestar él su fe en una nueva vida que nos prometíamos todos más larga, apartada del fatal veneno, su propia alegría y su gran contento, todo se trocaba en la visión de una muerte próxima, cruel, que le estaba acechando y preparaba su guadaña, terminada ya su grande obra, de él, que como "La Cartuja" nos decía podía aún proseguir levantando monumento sobre monumento. ¡Y aquella su cruel tristeza y amargura en aquel día! La noche del día de Navidad fue de gran desasosiego. Era preciso escribir el poema de "Los olivos"; debía yo resolver si lo editaba yo o no por mi cuenta y, caso de editarlo, debía ser espléndidamente. La obra de Pilar tenía que ser conocida. Había que hacer una exposición de sus pinturas en debida forma. Había que empezar por interesar al primer hombre de influencia en España, al rey ¡Como si fuese un Felipe IV! Y no había que perder tiempo. Estaba yo demasiado tranquilo. Pilar merecía más de lo que yo hacía. No entendía yo la vida. No había tiempo que perder. "Mañana mismo hay que poner manos a la obra. Debes salir de aquí, que os conozca el mundo. Debes tú escribir". Yo me acosté. Él y Pilar hablaron toda la noche de sus obras de literatura, de pintura, de exposición. Así amaneció el día 26 de diciembre. Y ya entrado más el día me dijo Rubén que de una vez yo me decidiese; que él debía marcharse. Opuse yo a esto alguna resistencia con representarle los inconvenientes que para su salud tenía abandonar Valldemosa. La próxima floración de los almendros, anuncio de la primavera, el retorno de los días dulces y suaves animaban a tener fe en una nueva tentativa de tranquilidad y curación. Mas *él era libre*, le añadía. Cuando él lo

dijese se engancharía el *carretó*, especie de "charrette" mallorquina, y marcharíamos a Palma en busca del barco. Sabía yo a Rubén entonces sin ningún dinero. Me dolía en extremo que en estas circunstancias emprendiese un viaje, solo y descorazonado, como yo le veía. Y él, como niño, quiso convencerme de la necesidad de su viaje, que por otra parte había de ser breve, pues la continuación del "Oro de Mallorca" le obligaba a volver. ¡Además el P. Hupfeld! ¿Encontraría a éste en Barcelona? Por fin decidióse a que engancharan el coche. Y al decir yo: "-Sí, que enganchen", continuó él: "-Ahora soy libre. Puedo hacer lo que quiera", y, abiertamente, sacó su botella de ron y bebía sin reparo alguno y presa de gran excitación. Enganchóse el coche. Empezaron las despedidas, repetidas una y otra vez, y sin decidirse a terminarlas. Quería dar cuanto tenía. A Francina, que con tanto amor y paciencia le había cuidado, la debía un buen regalo. ¡Se lo haría! A mi hijo Pitín (Jacobo),³⁷ entonces de doce años, muy despierto y vivo y que decía Rubén le recordaba siempre a Rubencito, dióle un lápiz de oro de los pendientes de la cadena del reloj, y el mismo reloj de oro que yo recogí del niño y obligué a recuperar o, mejor dicho, puse yo otra vez en el bolsillo de Rubén. Besó éste con gran unción en la frente a mi mujer y marchamos él y yo diciéndome ya en el momento de partir que quizás regresaríamos ambos aquel mismo día o al siguiente a Valldemosa. Pero él iba ya en una de sus crisis alcohólicas. Sus libaciones habían sido muy repetidas en los últimos instantes de la despedida. Arrancó el coche. Hablaba él de sus cosas. Quiso cantar. Y como hiciese el cochero signo de compasión, notándolo Rubén dijo: "-¿Qué sabe éste, qué puede saber éste de las gracias de la marquesa?" Cuando a tres kilómetros de Palma aparecieron claras, ingentes, las torres de la Seo dije a Rubén: "-¡Ahí está Palma! ¡Ahí la tienes! ¡Las torres de la catedral! Él entonces ordenó al cochero que parase como éste hizo. Y descubriéndonos, me hizo dirigir Rubén un padrenuestro que, con gran fervor y humillada su cabeza, contestaba él y así también el cochero. Acabado de rezar, señalando con su dedo al cielo dijo: "-Ese que está ahí arriba siempre me ha protegido. Él me protegerá ahora". Siguióse un gran silencio y en gran silencio atravesamos la ciudad para llegar al Hotel Alhambra. Quise dejar libertad a Rubén y le dejé. Recomendéle al hotelero y particularmente que, sin contrariarle, no de un modo absoluto, sino de manera parca y suave, le limitase las bebidas. Me marché. A poco supe que Rubén se había trasladado al Grand Hotel, más suntuoso, más ceremonioso, y donde al fin él *chocaría*, en aquellas circunstancias, con el mismo tono serio del hotel. Pasado breve tiempo, Rubén ya quería verme. Preguntaba por mí. Fui a él acompañado de Jimeno, magistrado de ingenio sutilísimo, entonces en la Audiencia de Palma, después en el Tribunal Supremo en Madrid y hoy ya muerto. Con Rubén fui luego en seguida al casino más lujoso de Palma "Círculo Mallorquín". Quiso él después visitar a Jerónimo Pou,³⁸ muerto hace cosa de un mes, mallorquín que, de temperamento político revolucionario, marchó de España a San Salvador para instructor de tropas y escaló allí altos puestos e hizo revolución. Una de éstas contra cierto presidente, hombre bueno y su benefactor, y que murió por la incomprensión que le causó la negra ingratitud aún mayor de otro de sus ayudantes, por confiar en él todavía más el presidente, y que fue director de la rebelión con Pou. Quiso, digo, Rubén conocer a éste por lo mucho que de él y del suceso se había hablado en América y fuimos a verle en su casa donde se tuvo conversación sobre los tales hechos en que Pou intervino, no sin que Rubén demostrase su poca simpatía por tales hazañas. Volvió éste a su hotel donde recibió visitas de varios y allí, entrada, muy entrada la noche, dejéle de nuevo. [13^a] A la mañana siguiente, me levanté temprano para acompañar a Rubén y, ya en la calle, supe que él iba buscándose. Había pasado una noche luctuosísima. Con los amigos que fueron a visitarle, en el Grand Hotel, se había libado algunas botellas de champagne y en aquella su ignorancia habitual de las horas, en las

³⁷ Jacob Sureda i Montaner (1901-1935), pintor i poeta, amic de Borges, amb el qual signà el famós "Manifiesto del Ultra". Mantengueren una correspondència força interessant. Fou autor d'un llibre únic *El prestidigitador de los cinco sentidos*.

³⁸ Jeroni Pou Magraner (segle XIX-1922) polític, advocat, diplomàtic i escriptor. Després de la seva "aventura" americana descrita per Sureda, fou el principal reorganitzador del republicanisme mallorquí entorn del nou Partit d'Unió Republicana, però, anys després, s'escindí del republicanisme i implantà a Mallorca el Partit Reformista de Melquíades Álvarez. Fundà i dirigí el diari "La Unión Republicana" i va escriure diverses comèdies.

más altas de la oscuridad, había pedido se le sirviese más bebida a lo que negándose en el hotel se había echado él a la calle en la ciudad dormida, en busca de un café o restaurant nocturno y, estando cerrados todos ya, había dado, guiado por la luz rojiza del farol de la tienda,³⁹ en el interior de una farmacia donde, suplicando una bebida que contuviese alcohol, le había servido el nocturno dependiente una botellita de reconstituyente vino de quina, vieja en el establecimiento, y que para tomar a cucharaditas él se había tomado menos que en un grande sorbo. Y enhebrando compañía en la nocturna soledad fue a casa de Gabriel Alomar que, considerándolo deshora, no quiso que se le abriese la puerta, de lo que quedó muy dolido Rubén y un poco pesaroso, disculpándose consigo mismo y conmigo después Alomar. Rubén en su desamparo fue escarnio de los chiquillos de la calle hasta que un guardia le llevó a la casa de socorro del Ayuntamiento donde se le cuidó un rato y luego se le tomó un coche y en éste y con éste púsose en mi busca. Encontrámonos enseguida. Díjome enseguida que le habían pasado grandes cosas. Había él sido la piedra que cae en las aguas tranquilas de un estanque y las perturba en grandes círculos de oleaje. Y decíalo como una hazaña, pero pesaroso, muy pesaroso de la conducta egoísta de Alomar. Fuimos al Banco de España, a las oficinas de la Islaña Marítima, donde tomamos el pasaje para el "Balear", que la tarde de aquel mismo día emprendía viaje a Barcelona. Se me olvidaban dos cosas. Una, que en Valldemosa, cuando deseó Rubén soledad y no ver gente ni periodistas ni literatos, se presentó allí una tarde para visitarle Antonio Piña,⁴⁰ chico periodista, a la sazón corresponsal, creo, de "Prensa Gráfica", acompañando a otro redactor de no sé qué diario. No quiso recibirlos. No estaba yo entonces en casa y a mi regreso, al darme Rubén a conocer las tarjetas por la consiguiente conversación, supo como Piña era *chuetas*, es decir, de sangre judía, descendiente de los judíos que después de una gran matanza de ellos, a últimos del siglo XIV, fueron convertidos al cristianismo y perdieron su nombre hebreo y se apellidaron de nombres ya antiguos y nobles en la isla. Al llegar ahora a Palma Rubén, fue todo su deseo entrevistarse con Piña y quitar a éste el sinsabor de la anterior negativa. Es Piña chico muy despreocupado y que no oculta su sangre y aun con su peculiar gracejo cuenta casos y cosas de los *chuetas*. En el Grand Hotel, una de las veces que allá fui, encontré a Rubén de gran camarada con el *chuetas* y diciendo a éste: "Yo, amigo mío también me siento judío, menos en una cosa, en eso del dinero", lo que, a pesar de la simpatiquísima despreocupación del chico, que es risueño y de jarana, hacía poner cara de vinagre que parecía querer en vano disimular. La otra cosa olvidada es que no sólo quiso Rubén visitar al Jerónimo Pou, sino también al alcalde de Palma para suplicar a éste diese el nombre de Jean Richepin⁴¹ a la calle en donde el poeta francés había morado años antes en una casita del Terreno. Y antes que a Pou visitamos con Jimeno al alcalde, que lo era entonces un muy amigo mío, el conde de Olocau, ahora ya muerto, que era bondadoso, pero no muy sabido en literatura y menos extranjera y que prometió cuanto quiso Rubén, remitiéndose él a mi juicio. En el curso de la visita, sin saber cómo ni cuando, fue a parar en manos de Rubén el pañuelo de bolsillo del alcalde y, al encontrárselo aquél más tarde en el suyo, le hizo tanta gracia que no se cansaba de contemplarlo ni de comentar el suceso, guardando la prenda como estimabilísima y quizás como augurio de cosas raras inesperadas. Ya el día 27, tomado el pasaje, telegrafiamos a Valldemosa, pidiendo la ropa y papeles del viajero. Vino con el equipaje Pilar a Palma. Resolví almorzar en un restaurant "Can Per'Antoni"(sic), a la orilla del mar, restaurant democrático, de muchísimo carácter, en donde se guisaba muy bien y cuyo dueño me guardaba muchas consideraciones y en donde solía yo comer muchas veces con artistas y aficionados a cosas del espíritu. Al ir a almorzar fue cuando nos encontramos a Pilar, triste y temerosa por el estado de Rubén, quien se sintió coartado por el respeto que ella le infundía y como

³⁹ Devia tractar-se de la farmàcia Miró, que fins a la mort del darrer membre d'aquesta família conservà el farolet amb l'inscripció: "abierto toda la noche".

⁴⁰ Antoni Pinya Fortesa (1870-1944) periodista. Fou redactor de "La Almudaina" i delegat de la revista "Mediterráneo". Així mateix va ésser corresponsal d'"El Día Gráfico" i "La Noche" de Barcelona i d'"Informaciones" de Madrid. Era un personatge molt popular.

⁴¹ Jean Richepin (1849-1926) escriptor francès exponent de la bohèmia literària. Escandalitzà amb *Les chansons des gueux*. Escriví novel·les i teatre en vers. Assolí gran èxit amb *Le chemineau*.

avergonzado, por lo que, sin ella, con Piña y el pintor Quirós⁴² de la Argentina, muy buen amigo nuestro, fuimos a nuestro almuerzo y después de reposadas y tranquilas mesa y sobremesa, sin pararnos en otro sitio, al "Balear", que a última hora de la tarde zarpó para Barcelona, diciendo Rubén a todos que volvería pronto para concluir su "Oro de Mallorca". Nuestra despedida fue un prolongado abrazo y beso. Aún tuvo él una palabra triste por la negativa de Alomar de abrirle su casa. -"Hasta luego. He escrito ya el primer capítulo de mi novela. He de volver por mi segundo. Espérame. Vuelvo enseguida", dijo luego. Y yo: -"Desde donde te halles, como quiera que te encuentres, vuelve así que tengas voluntad de ello. Tienes tu casa donde siempre nos tienes". Llorábamos. ¡No habíamos de vernos más! Yo lo tenía por cierto. -"¡Por Dios, añadí, no te envenenes, no te mates. Te queremos vivo!" Él me aseguró que ya había dado órdenes a los camareros del vapor de no servirle sino gaseosas y limonadas en el viaje. Meses después, recibí un telegrama que me dirigía desde Barcelona diciendo: "Anhele verte enseguida. Rubén". Me lo confirmaba en carta Sedano. Yo le contesté. "Imposible ir. Anhelamos tenerte entre nosotros. Juan". Más tarde supe por Bazil que quería ir a Montserrat y que quería que yo le acompañase. Usted me conoce y sabe que no soy un penitente. Antes Rubén solía decirme con frecuencia: -"Tu eres más sibarita que yo". Le dolió mucho que no fuese yo a Barcelona a su requerimiento y más me ha dolido después a mí no haberlo obedecido. Sumamente sensible él, harto sé yo cuanto punzaba su alma una ilusión desvanecida, que así se convertía en aguda espina. Y así le aconteció con el frustrado anhelo, me aseguró Bazil. Los días que habitó esta casa la llenó de hondísimas vibraciones que parecían trascender no sólo a todas las personas, visitantes y gentes de servicio, sino a las mismas cosas. Sus ideas, que prodigó copiosamente, se convirtieron en seres alados que llenaron los ámbitos, haciéndose como sensibles para todos, hasta los más rústicos. ¡Mi alma se llena de emoción y mis ojos de lágrimas el (sic) recuerdo del altísimo poeta cuya alma tan íntimamente se enlazó con la nuestra y con quien tanto gozamos y sufrimos!

Creo haber contestado a todas sus preguntas. Sin embargo ahora, al repasar lo escrito y a pesar de cuanto he querido concretar ciñéndome a ellas en mis respuestas, a trueque de perder la libertad de mi discurso y de mi estilo y aun de caer en repeticiones por la necesidad de que se explique V. claramente la sucesión de los hechos, veo ahora que quedará sin satisfacer completamente la curiosidad de V. acerca de las crisis alcohólicas. Usted deseará sin duda saber su número. Pues bien, dos crisis. Pero al comenzar la segunda quiso marcharse. Él mismo me dijo con aquel tono de solemnidad de que gustaba en ocasiones: "Debo marchar. No es posible permanecer aquí. Han de transcurrir fuera algunos días". La primera crisis empezó en Pollensa y le duró de quince a veinte días. Durante las crisis no escribí.

Como ya escribí a V. tengo pergeñado un trabajo mío sobre la estancia de Rubén en Mallorca, que fue en dos veces. Creo que mi trabajo ha de interesar a muchos. Algunos escritores de España se hallan dispuestos a darle publicidad. Pero reflexiono que el trabajo sería completo con la publicación conjunta de "El oro de Mallorca". Que yo sepa éste no se ha publicado en libro alguno. Y para conocer a Rubén en momentos muy importantes, los más interesantes quizás de su vida, es obra necesaria, indispensable. Lo mío vendría a ser un vasto comentario y descifre. Con todo, quienquiera fuese el editor, saldría éste muy ganancioso y agradecido de la gente. En "El oro de Mallorca" yo soy Luis de Arosa. Ahora falta saber quién es ahora el propietario del "Oro". ¿Quién tiene los derechos de su nueva publicación, fuera de "La Nación"? ¿Con quién puedo entenderme? Usted y Ventura García Calderón y otros más que sepan de ediciones, de editores y de cosas de ley con todo esto relacionadas pueden ayudarme. ¡Y bien que lo necesito! ¡Ay amigo mío! Paso momentos angustiosísimos con mi hijo enfermo y los otros nueve a quienes he de sustentar corporal y espiritualmente. Cayó el gobierno de Sánchez Guerra y con él el Sr. Fernández Prida sin haber hecho absolutamente

⁴² Cesáreo Bernaldo de Quirós (1881-1968) pintor. Entre 1910 i 1915 alternà les seves estades a París i a Deia, on feu amistat amb Pere Blanes Viale i Antoni Gelabert. La seva pintura, d'arrel simbolista, es basa en una interpretació idealitzada de la realitat, de colorisme vibrant.

nada de lo que prometió éste en mi provecho. Y ahora que está el Sr. Alba en el ministerio de Estado ¿no podría hacerse algo? Interese V. a su padre de V., a quienes pueden influir en el actual ministro de Estado y hágase mi nombramiento de agente comercial de España en México y Centro América. Y si no quieren esto, *cualquiera otra cosa* ¡Qué pena la mía! Aquí en Mallorca por lo mismo que me dediqué a las cosas del espíritu y del estudio, a los libros, mi mujer a la pintura, porque nos reunimos con pensadores y artistas, se nos mira poco menos que locos y hasta como criminales porque menguamos y no acrecentamos nuestros dineros. Mi mujer ha trabajado mucho. Desfila mucha gente extranjera por esta casa y son muchos los sinceros admiradores de su obra. Son muchos los yanquis que le aseguran un éxito si va a los Estados Unidos. ¿Pero cómo? Para todo hace falta dinero. También para ganarlo. Mallorca es una pequeña isla e isla de calma, "de la calma" como ya se decía antes de que Rusiñol escribiese su libro. Además reina en esta tierra un espíritu terrible de baja mediocridad, un groserísimo materialismo y la única preocupación de su gente es vivir teniendo asegurado el pan cotidiano y comodidades fisiológicas. Ni se preocupan de conservar las bellezas que, pródiga, diónos Natura ni las que ricamente nos legaron nuestros padres. Se destruye bárbaramente Miramar⁴³ sin que se mueva de verdad nadie que pueda impedirlo. Causa espanto lo bajo que se hallan aquí las cosas de civilización y cultura, pues se enriqueció la gente ignorante y bárbara. Nosotros somos aquí unos extranjeros. Nos hemos separado del círculo al que la sociedad nos había destinado y a los ojos de ella merecemos las desventuras que sufrimos. Ventura García Calderón,⁴⁴ otros buenos americanos, gentes de ese buen París ¿no podrían ayudarle a encontrar remedio a mi miseria? Puedo escribir, dar lecciones, cuidarme de fincas (hube de practicar agricultura en fincas mías), traducir del inglés y alemán y haría con gusto de pastor, de cualquier cosa que me diese trabajo retribuido. Algún gobierno de América hace concesiones de terreno para ser éste colonizado ¿Sabe V. algo de esto? Como he leído mucho, viajado no poco y he contemplado tanto la naturaleza y he ido tan en pos de la belleza, ¿quién sabe si serviría yo útilmente en alguna revista? De todos modos esfuércese en sacar una decisión del ministro de Estado en mi anticuado asunto. Y perdóneme, buen amigo mío, que esta carta, dedicada con todo amor a Rubén, termine en estas tristes cosas mías. Un mes ha durado el escribirla. La comencé el 10 de diciembre y la terminé el 6 de enero. Esto le dirá a Usted mis zozobras, mis horas intranquilas, la amargura de mi vida. Lucho por retener esta casa de Valldemosa, por salvar la vida de mis hijos. Ahora, abatida por el dolor, por el insomnio, la total resquebrajadura de su cuerpo y nervios, después de la muerte de nuestra adorada Elvirita, tengo a mi mujer enferma. Está en cama hace mes y medio. ¿Podría organizarme una exposición de su obra en París? ¿Conoce V. al escultor catalán Clará?⁴⁵ Éste conoce los cuadros de mi mujer y con él podría vencer vacilaciones en otros si las hubiera, pues que él estima la pintura de Pilar. Vive Clará en L'Avenue Malakoff nº 30. También el pintor Beltrán⁴⁶ sabe de la obra de mi mujer. No sé la dirección de éste. ¡Ojalá encontremos la estrella que haya de iluminar mi senda hacia el Belén deseado y me conduzca ésta mi caravana a los pozos de salud y vida! Y como sé cuánto ha hecho y ha de hacer Usted ¡vaya a Usted todo el incienso y mirra de mi agradecimiento profundo!

43 Sureda al·ludeix aquí a un fet molt comentat aleshores. Els hereus de l'Arxiduc Lluís Salvador, a la mort d'aquest, feren una gran tala de pins, fins al punt que, l'any 1919, diverses institucions, entre les quals s'hi trobava la Societat Arqueològica Lul·liana, demanaren sense èxit a Madrid que Miramar fos declarat parc natural i protegit, per tal d'evitar la degradació d'una possessió tan emblemàtica per a Mallorca i tan estimada per l'antic propietari.

44 Ventura García Calderón (1886-1959) escriptor d'origen peruà, establert l'any 1906 a París, on desenvolupà funcions diplomàtiques. Escriptor típicament modernista, autor d'obra creativa literària i de crítica, filologia i història literàries iberoamericanes. Cf. n. 3 de la Introducció.

45 L'escultor Josep Clarà i Ayats (1878-1958) l'any 1900 marxà a París al taller de Louis Barrias i conegué Maillol, Bourdelle i Rodin. Alguna obra seva acusa una forta influència rodiniana. Fou molt premiat. Representa la reacció classicista d'arrel mediterrània a l'enfront del modernisme d'arrel germànica i de l'impressionisme rodinià. És l'escultor típic del noucentisme.

46 El cubà Frederic-Armand Beltran i Massés (1885-1949) es formà a Barcelona i l'any 1916 marxà a París, més tard als Estats Units, Bèlgica, Itàlia i Índia. Fou un retratista important, avui poc estimat, però al seu moment assolí fama mundial.

Que este año nuevo de 1923 recoja Usted siempre rosas y mieles y que no le punce ninguna espina ni ninguna hiel amargue su dulce y hermosa vida con su excelsa señora, tan buena compañera, a quien cordialmente saludo y felicito.

Sabe Usted cuán preeminente puesto usted ocupa en mi alma. Mándeme siempre. Juan Sureda

Hoy, 8 de marzo, al contestar a su carta del 27 de enero, envíole ésta. ¿Cómo ha podido ser esto? ¡En qué estado se halla mi alma! ¡Perdón, perdón y mil veces perdón, amigo mío!

RESUM

Gràcies a una llarga misiva de Joan Sureda i Bimet a Jorge Guillén es poden conèixer, de manera fidel, les circumstàncies de la segona estada de Rubén Darío a Mallorca. Uns comentaris previs donen a conèixer el procés de recuperació del document i mitjançant notes a peu de plana s'identifiquen els diferents personatges que varen intervenir, indirectement o directe a la història. És una aportació nova a un dels fets literaris més importants de la Mallorca anterior a la guerra civil.

ABSTRACT

Thanks to a long missive from Joan Sureda i Bimet to Jorge Guillén, the circumstances of the second stay of Rubén Darío in Majorca can - from a reliable source- be known. Some previous comments inform us about the process of recuperation of the document, and by means of notes at the foot of the page the different persons who intervened directly or indirectly, in the story, can be identified. It is a new contribution to one of the most important literary events previous to the civil war.

Dos poemes oblidats de Gabriel Alomar

PERE ROSSELLO BOVER

L'edició dels escriptors més importants de la nostra literatura no ha seguit sempre el camí preferible i més convenient. A la manca d'estudis aprofundits sobre els nostres clàssics s'uneix l'absència d'edicions rigoroses, que recullin no sols els volums apareguts en el seu moment sinó també les obres disperses i/o inèdites. Sens dubte, la Guerra Civil i la repressió de la cultura catalana durant la postguerra, amb els problemes que suposava de cara a les edicions i la impossibilitat d'introducció del català als estudis universitaris, varen dificultar aquestes labors. El fet és que encara avui, en un moment de força activitat editorial, bona part de l'obra dels principals escriptors no s'ha tornat publicar, romanent perduda en publicacions periòdiques o, fins i tot, encara és inèdita.

Un cas molt singular i representatiu és el de Gabriel Alomar. En aquesta ocasió, a més dels factors històrics assenyalats, s'afegeix la postergació que, com ha estudiat Joan Lluís Marfany, l'autor de *La columna de foc* va sofrir durant el Noucentisme per motius més tost ideològics.¹ Alomar fou un polític, autor d'articles i de llibres d'assaig, per la qual cosa se n'ha estudiat més el pensament que no pas l'obra purament literària. Durant la República hi va haver un intent d'edició de les seves *Obres Completes*, que no es va arribar a dur a terme. La mort a l'exili, a la ciutat del Caire en 1941, i l'anatemització que va sofrir fins ben entrada la democràcia —recordem que el desembre de 1982 no fou possible que l'Ajuntament de Palma el nomenàs fill il·lustre— han estat altres entrebancs en el coneixement i la difusió de la seva producció.

S'assenyala el 1911 com a any d'aparició de *La columna de foc*, encara que el llibre no porta data. El llibre fou editat a Barcelona per Antoni López i duia un pròleg de Santiago Rusiñol, que ja havia estat llegit en públic en l'homenatge a Gabriel Alomar del 3 d'octubre de 1908. Més tard,² a la col·lecció *Lectura Popular*, d'Il·lustració Catalana, va sortir una selecció de poemes, tots ells ja publicats abans a *La columna de foc*. A partir d'aquest moment la poesia d'Alomar segueix un camí progressiu cap a l'oblit. Les històries de la literatura afirmen que al voltant de 1910 —és a dir, abans d'aparèixer *La columna de foc*— Gabriel Alomar ha deixat el conreu de la poesia, la qual cosa, com veurem, no és del tot certa. L'any 1973, amb motiu del centenari del seu naixement, l'Editorial Moll va treure a la llum una segona edició de *La columna de foc* a la col·lecció «Balanguera», on també es reproduïx el pròleg de Rusiñol. En aquest volum, tal com

¹ «Perquè Alomar discordava. Classicista, arbitrari, cosmopolita, s'entestava, però, a ser també radical i anticconservador. [...] Diguem simplement que Alomar no era —si més no, en aquestes dates— un revolucionari. El que sí que era —i això és el que l'oposava als noucentistes—, és antitradicionalista i anticlerical.» Joan Lluís MARFANY: "Gabriel Alomar, oblidat", *Aspectes del Modernisme*, Barcelona, 1975, 261-262.

² En 1913 segons: Antoni SERRA: "Pròleg", *Opera prima* a les pàgines d'En Figuera i La Roqueta de Biel de la Mel [Gabriel ALOMAR], Palma, 1983, IX.

s'indica a la nota de presentació, s'afegiren tres poemes, que no havien estat inclosos a l'edició de 1911: *Sóller, El voltor captiu* i *La reina negra*. L'últim havia aparegut a la revista «Balears» en 1919. Els altres dos, en canvi, són més antics i havien estat publicats a «La Roqueta» en 1900. *Sóller* també havia sortit a les pàgines d'un número extraordinari del setmanari «Sóller». L'any 1983 l'editor Lluís Ripoll va editar articles i poemes d'Alomar en un volum en edició facsímil sota el títol d'*Opera Prima a les pàgines d' En Figuera (1893) i La Roqueta (1898-1900)*, amb un pròleg de l'escriptor Antoni Serra. En aquest volum, a més dels poemes ja esmentats i de molts d'altres incorporats a *La columna de foc*, trobam una breu composició poètica titulada *L'infinit*, signada només amb les inicials G.A.V., que havia aparegut a «En Figuera» en 1893.³

Tot això ens fa pensar que, com de tants d'altres autors mallorquins, estam molt lluny de conèixer bé l'obra poètica alomariana. Sospitam que un escorcoll sistemàtic de les publicacions periòdiques i literàries d'abans de la guerra potser ens revelaria que l'abandonament de la poesia per part del nostre autor no fou tan absolut com s'ha afirmat. És clar que es tracta d'una feina que encara està per fer i, per tant, és arriscat emetre cap judici previ. Però els dos poemes que aquí presentam, *Oda a la bandera* i *El bes sobre els ulls*, ens poden servir per reforçar la nostra sospita. Els hem trobat a les pàgines del setmanari *Sóller* corresponents als anys 1916, el primer, i 1923 i 1928, el segon.⁴ *El bes sobre els ulls* havia aparegut al número de 15 d'abril de 1923 a la revista *Catalana*. Tot i que no tenim notícia de cap publicació anterior d'*El bes sobre els ulls*, tampoc no descartam que no hagués sortit abans.

Amb *Oda a la bandera* Gabriel Alomar va obtenir la Flor Natural als Jocs Florals de Mallorca de l'any 1916, uns premis bilingües que eren organitzats per l'Associació de la Premsa de Balears. Miguel de Unamuno en fou el mantenidor en substitució d'Alcalá Zamora. A més, la festa es feia coincidir amb la inauguració de la línia de tramvies elèctrics de Palma. La celebració d'aquest certamen fou durament criticat pels sectors lletraferits més catalanistes, que els consideraven espanyolistes, oficialistes i provincians. Se'ls criticava la marginació que hi sofria el català i la imposició de temes polítics, socials, comercials i, àdhuc, agrícoles. Joan Estelrich els va dedicar tota una sèrie d'articles i va defensar l'actitud de no voler-hi prendre part adoptada per la majoria dels escriptors joves. Entre altres coses advertia: *Acudir á esos juegos será un descrédito, un desprestigio, un enterramiento para las personas que lo hagan*. Estelrich també atacava el bilingüisme de la festa (*preséntense las composiciones exclusivamente en catalán, en el catalán puro de nuestros buenos literatos*)⁵ i la situació d'inferioritat en què hi quedava el català: *Se ha llevado a tal punto lo de la mezcla o confusión de lenguas que de los doce premios extraordinarios se exige precisamente que cinco han de ser para trabajos en castellano; los demás podrán presentarse en castellano o en cualquiera de las variedades dialectales del catalán, exceptuando algunas que, por lo visto, no son del agrado de los organizadores pues tanto esmero ponen en precisar cuales serán las variedades admitidas. De manera que nuestro idioma nativo queda muy por bajo del oficial ó impuesto*.⁶ Tot i

³ No la reproduïm aquí. El lector podrà trobar-la a l'obra citada (pàg. 6) o a *En Figuera*, núm 9 (28 octubre 1893).

⁴ Gabriel ALOMAR: *De los Juegos Florales*. Palma, Julio 1916. "Oda a la bandera", *Sóller* (29 juliol 1919), 1; i (5 agost 1916), 1; Gabriel ALOMAR, "El bes sobre els ulls", *Sóller* (17 de novembre de 1923), 7; i (27 d'octubre de 1928), 9.

⁵ Joan ESTELRICH, "Juegos Florales en Mallorca", *Sóller* (3 juny 1916), 4.

⁶ Joan ESTELRICH: "Juegos Florales en Mallorca, II", *Sóller* (10 juny 1916), 4

això, hi participaren alguns poetes menors, com Andreu Caimari, Josep Tous i Maroto, Sebastià Guasp, Josep Rosselló o Benet Pons Fàbregues. La participació d'Alomar en aquests Jocs Florals no fou gaire ben rebuda pels intel·lectuals mallorquins. Joan Estelrich considerava que la col·laboració de l'autor de *La columna de foc* i la presidència d'Unamuno havien donat interès als Jocs i havien estat *una nota de color —casual, es cierto— sobre el fondo gris de tal fiesta provinciana*, però qualificava la poesia presentada per Alomar d'*inesperada é inconsecuente*.⁷ Un altre col·laborador del setmanari, que signava sota el pseudònim de Fergus, feia burla de la festa —especialment del jurat, que considerava «tret d'un museu / d'art filisteu. / retrospectiu»— i del poema d'Alomar, el «gran pagá», que qualifica de «manzoniana / oda profana / a la Bandera / cosa insincera, / paradoxal, / innatural, / romanticista, / per un enfàtic / romanç dramàtic».⁸ L'actitud de desconcert originada pel poema és lògica, sobretot si pensam que 1916 és l'any en què el nostre poeta va fundar el Bloc Republicà Autonomista, juntament amb Francesc Layret i Marcel·lí Domingo. Aleshores l'autor de *La columna de foc* residia a Figueres, on des de 1912 ocupava una càtedra a l'institut. Potser l'allunyament de la vida palmesana el va induir a presentar-se a uns Jocs Florals que ja havien nascut amb l'estigma de la parafernàlia oficialista i espanyolista. Tanmateix, l'ús del castellà i el tema de la bandera —en realitat, no diu en cap moment que es tracti de la bandera espanyola i només hi ha una referència als colors groc i vermell, que també podrien aplicar-se a la catalana— eren motius suficients per no acceptar prendre-hi part. *Oda a la bandera* és un llarg poema en versos heptasil·labs, on es pot observar el gust per l'ampul·lositat i la retòrica d'imitació clàssica d'altres obres del nostre autor. Tot i això, el poema no és gaire reeixit i, com advertien els seus contemporanis, es nota el seu caràcter artificial i mancat de sinceritat.

L'altre poema que aquí presentam ofereix un major interès literari. Per molts de trets *El bes sobre els ulls* es pot relacionar amb altres composicions de *La columna de foc*. En primer lloc, des del punt de vista extern, presenta la mateixa forma mètrica i estròfica que *L'agonia de les flors* i *Fulla despresada*, dues composicions de *Sonates primerenques*, la secció que encapçala *La columna de foc*: es tracta de cinc quartetes de versos octosil·làbics, accentuats a la quarta síl·laba, amb rima consonàntica encadenada. Només cal assenyalar que a la quarta estrofa el poeta fa rimar «envola» amb «corola» — que a l'edició de 1923 és escrit «corola», sense ela geminada—, sense tenir en compte la diferència entre el fonema lateral doble i el simple. Tampoc, tot responent a la pronúncia real, no fa cas de les consonants vibrants finals dels infinitius, que són indicades amb un accent circumflex. A *El bes sobre els ulls* ens sorprèn un cert ús excessiu de la comparació («Com una abella», «com una flor», «com un cor», «com un aucell», «com una ala», «com una alosa dins la mà»...) i algunes repeticions de vocabulari (per exemple, els mots «pupil·la» i «ull/s» apareixen quatre vegades). Sobretot el *El bes sobre els ulls* presenta una sèrie de trets característics de la imatgeria modernista usual a la poesia d'Alomar. En primer lloc, la introducció de motius florals i de la natura, entre els quals destaca la imatge de l'abella (també present al sonet *L'abella del meu blasó*). En segon lloc, la pretensió d'immobilitzar mitjançant la poesia un instant, un gest o una actitud, com sol fer sobretot als sonets i en altres composicions breus. El poeta compara la imatge de l'ull empresonat per uns llavis que el besen a un cor que batega i a un ocell captiu en les mans que li priven la llibertat. Ja a la quarta estrofa, introdueix una nova

⁷ Joan ESTELRICH: "Juegos Florales en Mallorca, V", *Sóller* (8 juliol 1916), 4.

⁸ FERGUS, "Lletra tramesa a Misser Damià Vidal, honrat burgués de Felanitx", *Sóller* (5 agost 1916), 5.

sensació: amb el bes els llavis del poeta xuclen les visions retingudes pels ulls de l'estimada. I, en tercer lloc, la temàtica eròtica, a la qual Gabriel Alomar dedica poemes tan representatius com *La tercera nit* o *Les cabelleres*. Tanmateix, el tema del bes és molt freqüent en la seva obra poètica: apareix a *La sesta*, a *Cançó evocadora* i a altres peces. Potser *El bes sobre els ulls* tampoc no sigui un dels poemes més aconseguits de Gabriel Alomar, però ens sembla una peça que, com tota l'obra del nostre autor, no mereix l'oblit i la descurança en què des de fa massa temps roman.

Finalment, transcrivim els dos poemes sense practicar-hi cap tipus de correcció ortogràfica o gramatical, només esmenant-hi els errors tipogràfics.

ODA A LA BANDERA

Lema: Hispania Victrix

Tiéndete al viento, ¡oh
lábaro,
Ensenya rozagante
Que el puño de los héroes
Tremola palpitante
Y enhiesta sobre el fúlgido
Pasar de la legión!
De santo ardor un hálito
Me inunda el pensamiento
Y en un abrazo amplísimo
Unirse en lo alto siento
A las herencias óptimas
La insigne tradición.

En nueva luz los mármoles
Brillan del viejo templo;
reverberar el pórfido
Monumental contemplo;
Vibran en su sarcófago
Los huesos del campeón,
Veo fulgir las lámparas
Con luz esplendorosa,
Y errar bajo la cúpula
Gigante y luminosa
De una ideal basílica
La vieja procesión.

Mi mente cual en mística
Visión se transfigura;
Ola de luz profética
En mi interior fulgura
Y ante mi vista, en éxtasis,
Se yergue el porvenir,
Sacúdente las ráfagas
De un aura de victoria,
Y husmeas como un águila
El vaho de la gloria
Que de un mañana incógnito
Radiante ha de surgir.

Un iris, como el símbolo
De esa alta edad futura,
En arco inmenso tiéndese,
Doblado, allá en la altura,
De un inflamado pórtico
La curva triunfal,

Y á su fulgor pacífico
Que el firmamento dora,
Con luz paradisíaca
De virginal aurora
La aparición revélase
Del nuevo Germinal.

¡Ah!, sí, que cuando su ósculo
Te daba, emocionado,
Uniendo á ti su espíritu
El juvenil soldado,
Un inefable vértigo
En su anhelar sintió,
Sobre su frente el bálsamo
Cayó del heroísmo,
Como la unción litúrgica
De un varonil bautismo,
Y una visión magnífica
Sus ojos asombró.

Hosana! Cuando en rápido
Centellear rugiente,
El escuadrón flamígero
Desfila osadamente,
Crines volando, al ímpetu
De un loco galopar,
Como fugaz relámpago
Sobre un girón de cielo
Vese flotar tu púrpura
Guiando el raudo vuelo
Y tu esplendor aurífero
Al aire crepitar.

Hurra! Sobre el pináculo
Que al infinito sube
Y cuyas cimas ávidas
Besa al pasar la nube,
Darás al viento, olímpica,
Tu faz multicolor,
Dominarás los ámbitos
De anticinadas gestas,
Presentirás el júbilo
De no soñadas fiestas,
De un imperar sin límites
Y un inmortal vigor.

Salve, oriflama bélico
Que te alzas en lo oscuro
Como una antorcha trémula
Tendida hacia el futuro!
Abranse siempre indómitas
Tus alas sobre el mar,

Tus pliegues emblemáticos
Sagrada luz corona
Y en la imperial metrópoli
En honor tuyo entone

La multitud innumera
Su canto titular.
Pueda ante ti, frenético,
Unir tu pueblo un día,
En asamblea unánime,
Tremante de alegría,
Para llevarte un cántico
Que escuche el más allá.
Y bajo un cielo lúcido,
Tu emblema venerando
Entre arboles vívidos
Sus pliegues destacando
De un matinal crepúsculo
La gloria anunciará.

Y sobre el haz múltiple
De un pueblo milenario,
Te ensancharás, benéfica,
Como sutil velario,
Desde la invicta cúspide
Al fuerte pedestal.
Tu templarás los ánimos
En la ardua incertidumbre,
Desparramando, pródiga,
Sobre la muchedumbre,
De un alentar sin término
El soplo divinal.

Tu guardarás las páginas
De su naciente historia,
Legando á nuestros vástagos
La perennial memoria
De nuestras yertas crónicas
Que curta el tiempo ya,
Envolverás los túmulos
De nuestros cuerpos fríos,
Cobijarás los tálamos
De nuevos amoríos,
Do mira ya sus gérmenes
La estirpe que vendrá.

Y cuando de tus mártires
El gran tropel sucumba,
Tú ampararás como égida
Sus restos en la tumba
Y cubrirás la lápida
Con sombra de piedad.
Enjugarás las lágrimas

De madres y de esposas,
Besando de los huérfanos
Las frentes dolorosas,
Y tu asta será el báculo
Para su ancianidad.

Y cuando sólo, impávido,
Corone la muralla
Henchida de cadáveres
Y cascos de metralla
Del estandarte intrépido
Un mísero girón,
El rojo de su flámula
Humosa y desteñida,
Con nuestra sangre agónica
Recobre nueva vida
Y en nuestras almas, íntegro,
Persista el pabellón.

Que es la bandera, oh jóvenes,
Vuestra perpétua guía,
El conductor lumínico
De vuestra epifanía,
Las descendencias pródigas
En ella venerad.
Ved que en sus tonos áureos
Y en sus colores rojos
Un porvenir fantástico
Descubra á nuestros ojos,
Pues su oro es vida ubérrima,
Su fuego es libertad.

Envío:

Venid, venid, los ínclitos
Poetas y cantores,
con las sonoras cítaras
Envueltas entre flores,
Y vuestras odas férvidas
En coros entonad.
Canten los patrios númenes
El himno al oriflama
Que á la conquista atlética
Del porvenir nos llama,
Latiendo al sol, fulmíneo,
Con ruda majestad.

EL BES SOBRE ELS ULLS

Com una abella el bes se posa,
se vincla l'ull com una flor;
i en l'ull tancat, tímida i closa,
bat la pupil·la com un cor.

Un bes als ulls... Oh, com titil·la
sota l'ardor de mon besà
tímida i closa la pupil·la
com un auccell dins una mà!

El plor futur l'aroma exhala
sota ton parpre somrient;
i desficiosa com una ala,
bat la pupil·la fundament.

A l'entorn nostre el temps s'envola
dins un abisme sense fons,
i dels teus ulls en la corol·la
bec el perfum de tes visions.

I la pupil·la presonera
com una alosa dins la mà,
aletejant se desespera
amb ànsia ardenta de volà...

RESUM

Aquest breu treball consisteix en la presentació i transcripció dos poemes desconeguts de Gabriel Alomar. La introducció parla de les vicissituds per les quals ha passat l'obra d'Alomar, les circumstàncies de l'aparició d'*Oda a la bandera* i les relacions d'*El bes sobre els ulls* amb altres poemes de *La columna de foc*.

ABSTRACT

This short paper is the presentation and transcription of two unknown poems by Gabriel Alomar. The introduction is about the problems of Alomar's work and it explains the circumstances of *Oda a la bandera* and the relations of *El bes sobre els ulls* with other poems of *La columna de foc*.

La premsa mallorquina: actituds culturals i polítiques des de principis del segle XX.

BARTOMEU CARRIO I TRUJILLANO
ARNAU COMPANYY I MATAS
SEBASTIÀ SERRA I BUSQUETS

Actualment a Mallorca s'editen, per ordre de difusió, els diaris, *Ultima Hora*, *Diario de Mallorca*, *El Dia del Mundo*, tots tres en castellà; *Mallorca Daily Bulletin*, en anglès; *Diari de Balears*, en català, des del primer de maig d'enguany; *Mallorca Post* en llengua alemanya des de principis de juny, i *La Voz de Baleares*, en castellà, que aparegué el 14 de juny.

Cal destacar, d'entrada, la substitució del diari *Baleares* que havia estat propietat de la Cadena del Movimiento i que després de ser editat diversos anys en castellà, des de la seva adjudicació a la nova empresa, aquesta ara l'edita en català amb el nom de *Diari de Balears* i amb importants innovacions.

S'ha de recalcar, també, la presència de premsa en anglès i alemany, tant de diaris com d'un tradicional setmanari en alemany. És evident, a més, la incidència de la premsa de Mallorca entre els residents i, fins i tot, turistes anglesos i alemanys.

Els nombrosos diaris pertanyen a grups empresarials diversos. Per més que en tots ells hem de parlar de la importància de professionals, gestors i capital de l'Illa. En dos d'ells, *Diario de Mallorca* i *La Voz de Baleares*, la majoria de l'accionariat ho és de fora. El primer pertany a Prensa Ibérica SA des de 1991, i el segon a l'entorn del grup empresarial La Voz de Galicia. La mateixa empresa que edita *Diario de Mallorca* edita el *Diario de Ibiza*. El grup empresarial de *La Voz de Baleares* emergeix com a multimèdia.

És peculiar l'accionariat del diari *El Dia del Mundo*. Després de diverses incidències ha quedat en mans de la família Barceló, importants empresaris del sector turístic amb una associació amb el diari estatal *El Mundo* des de l'any 1993. Abans, des de l'any 1988 formava part del Grupo 16, a part del capital mallorquí. Des de 1981 a 1988 amb el nom de *El Dia* era propietat, bàsicament, dels empresaris Barceló, Matutes i Domènech.

Els diaris *Ultima Hora*, *Diari de Balears* i *Mallorca Daily Bulletin* pertanyen al grup empresarial Serra, important grup multimèdia totalment mallorquí. Tenen majoria d'accions en el diari *Ultima Hora* des de 1974 i en el *Baleares* des de 1984; en el *Mallorca Daily Bulletin* des de la seva fundació.

Segons el cens de població de 1991 Mallorca comptava 530.992 habitants. Del cens recollim les dades referides al coneixement i ús de la llengua catalana:

Grau de coneixement de la llengua	Nombre d'habitants
No l'entén	53.440
L'entén, no la parla	93.104
L'entén, la llegeix, no la parla	26.384
La parla	85.545
La parla i la llegeix	126.124
La parla, la llegeix i l'escriu	136.531
No consta	6.884

En aquest cens ja s'observen les conseqüències de la consolidació d'una societat que ha passat, en els darrers trenta anys, de tenir una important emigració a una immigració fortament consolidada i amb una gran diversitat d'actituds davant la integració. A Mallorca, en aquest final de segle, són característiques bàsiques el turisme de masses, el pas de la societat principalment agrària i d'incipient indústria a una societat que treballa en el sector de serveis, amb el turisme i la construcció com a sectors hegemònics.

Seguint amb l'anàlisi del cens de 1991, destacam la procedència de la població, primer de l'Estat Espanyol:

Comunitats autònomes de naixement	Residents a Mallorca	505.308
Andalusia		53.604
Aragó		2.524
Astúries		1.134
Balears		360.779
Canàries		823
Cantàbria		601
Castella-La Manxa		16.566
Castella-Lleó		8.154
Catalunya		12.799
Ceuta		419
Euskadi		1.790
Extremadura		8.372
Galícia		4.132
Madrid		7.129
Melilla		582
Múrcia		8.073
Navarra		610
València		8.555
No consta		8.190

Respecte a la població resident a Mallorca i d'origen d'altres estats, el cens de 1991, ens presenta les següents dades. Resideixen a Mallorca 12.251 habitants com a població de dret estrangera, dels quals 5.251 són homes i 7.009 dones. Els principals llocs d'origen són en primer lloc el Regne Unit (22,6 %), en segon lloc Alemanya

(18,78 %), en tercer lloc França (7,58 %), en quart lloc l'Argentina (5,73 %) i en cinquè lloc el Marroc (3,15 %).

És important destacar la ubicació de la majoria de la immigració, tant de l'Estat Espanyol com d'altres estats, a les zones turístiques i costaneres en general, tot i que s'ha de destacar una immigració en algunes poblacions de caràcter industrial de l'interior de l'illa. Darrerament, per més que de forma selectiva, augmenta per tot arreu el nombre de residents que provenen de la Unió Europea; tant a l'interior, Serra de Tramuntana o la costa.

Una altra de les característiques que volem ressenyar és la que ve donada per les dades referides al nivell d'instrucció, segons el mateix cens del 1991:

Nivell acadèmic	Nombre d'habitants
Analfabets	12.671
Sense estudis	96.046
Estudis primaris	173.750
Batxillerat elemental	112.708
Formació Professional (1r Grau)	14.364
Formació Professional (2n Grau)	7.604
Batxillerat Superior	40.898
Altres titulacions mitjanes	6.536
Arquitecte tècnic, enginyer tècnic	2.313
Diplomat d'escoles universitàries	9.744
Arquitecte i enginyer superior	1.153
Llicenciats universitaris	11.142
Titulacions estudis superiors (no universitaris)	2.988
Doctorat	725
Titulacions d'estudis postgraduat	941
No consta	37.408

Destacam, òbviament les dades respecte a la immigració i les de la població que desconeix totalment i parcialment la llengua i cultura de Mallorca, així com el nombre d'analfabets i de persones sense estudis.

És clar que ja ha influït notablement en les dades que presentam, des d'avançada la Transició, la inclusió de l'assignatura de Llengua Catalana en els diversos nivells educatius. També, a més, cal destacar el lent augment de centres educatius que ensenyen totes o diverses matèries en català.

Un fenomen bàsic pel que fa al coneixement de la llengua i la cultura ho és, sens dubte, la recepció a Mallorca de les televisions i emissores de ràdio autonòmiques de Catalunya i del País Valencià. A més, en aquest aspecte, també cal tenir present el paper de les televisions i ràdios locals, així com la influència de la vida associativa.

El desenvolupament democràtic i l'Estatut d'Autonomia de les Illes Balears, aprovat el 1983, i el seu desenvolupament posterior han donat pautes i marges d'actuació

només utilitzats parcialment. Encara avui, les Illes Balears, essent una comunitat amb llengua i cultura pròpia, diferent del castellà, i, amb institucions d'autogovern que podríem anomenar històriques o tradicionals, no tenen competències en Educació. Per altra banda, els diferents governs autonòmics no han actuat amb les possibilitats que la legislació permetia.

Esperam amb inquietud les dades del Cens de Població de 1996 i els padrons de població actualitzats.

Passats a analitzar la premsa diària, oferim un resum a partir de finals del segle passat. Aleshores, hi havia un gran predomini dels diaris polítics.

Així doncs, a la segona meitat de 1893, s'editaven a Mallorca nou diaris que eren: *Diario de Palma*, *El Isleño*, *La Almudaina*, *El Católico Balear*, *El Liberal Palmesano*, *El Noticiero Balear*, *Las Baleares*, *La República* i *La Ultima Hora*. En canvi, el 1920, s'havien reduït a tres: *La Almudaina*, *La Ultima Hora* i *Correo de Mallorca*.

La principal característica que defineix la premsa diària mallorquina de finals del segle XIX era el seu caràcter ideològic. Partits polítics, sectors catòlics, o el maurisme, tenen gran incidència en la premsa. El nombre de capçaleres que numèricament predominaven eren les lligades a tendències polítiques. De tota manera, al final del segle passat, la premsa informativa era molt feble, encara que començassin a aparèixer alguns diaris que tenen sobretot vocació informativa com *La Almudaina* (1887-1953), el *Diario de Palma* (1870-1920) i *La Ultima Hora* (des de 1893 fins a l'actualitat).

Molt relacionats amb aquesta premsa amb vocació informativa per més que amb càrrega ideològica, i en connexió amb grups de poder polític i econòmic o dels partits més forts de l'oposició, hi trobam tot un conjunt de professionals de la informació, que tenien una formació en general autodidacta, i que iniciaren la llarga tradició del periodisme professional mallorquí.

En els moments de crisi i d'escissions dels partits dinàstics es produí un augment del nombre de periòdics d'aquests partits polítics. En alguns casos, l'aparició d'un nou diari era un fet conjuntural, de breu duració, que freqüentment coincidia amb períodes electorals. Quantitativament, el major nombre de publicacions de partit correspongué al Partit Liberal, que tenia com a òrgan el diari *El Liberal Palmesano* (1891-1898). També era de tendència liberal *El Isleño*.

Per contra, en el darrer decenni del segle XIX, el Partit Conservador experimentà una greu crisi, que s'agreujà pels fracassos electorals. Un dels principals problemes d'aquest partit foren les insubordinacions d'alguns grups, per més que s'ha de remarcar que políticament el sistema de torn i el caciquisme funcionaren a la perfecció.

A més, la crisi de 1898 suposà la fragmentació dels partits dinàstics. Els conservadors estaven dividits en silvelistes, romeristes i ortodoxos. Els liberals sofriren l'escisió dels gamacistes-mauristes. Quasi tots aquests grups generaren el seu propi mitjà de comunicació que els serví per polemitzar amb les altres faccions polítiques.

Tot i això, es formaren coalicions electorals, que en alguns casos ajuntaren escissions conservadores amb les liberals. El Partit Liberal tingué com a instrument de difusió el diari *El Liberal* (1899). Els gamacistes *El Dia* (1899) i *El Mallorquín* (1900). Alhora, el Partit Conservador romerista publicà *El Balear* (1898).

El canvi de propietari d'un diari feia que aquest variàs d'ideari, com fou el cas del *Heraldo de Baleares*. Aquest periòdic, el 1897, era l'òrgan del Círculo Conservador de Palma, però, el gener de 1898, fou adquirit per Enric C. Cuchieri que el convertí en l'òrgan de la dissidència conservadora seguidora de Francisco Romero Robledo.

El liberalisme de Práxedes Mateo Sagasta s'emparà en *El Liberal* (1903-1904) i el Partit Conservador maurista en *El Noticiero* (1904-1905).

Pel que respecta els republicans mallorquins, dividits durant la dècada de 1890 entre federals, progressistes i centralistes, també disposaren de la seva premsa, tot i que amb menys incidència. L'òrgan dels republicans federals fou *Las Baleares* (1891-1896) i *La República* (1892-1894) ho fou del Comitè de Coalició Republicana. Destequem també, en aquest sentit, publicacions anteriors com *El Comercio* (1880-1883) i *La Autonomia* (1883-1884). Un important professional lligat a aquests mitjans de comunicació fou Benet Pons i Fàbregues.

El mes de setembre de 1896, Jeroni Pou i Magraner, fundà el partit d'Unió Republicana que suposà, en gran part, la unió de les diferents faccions republicanes. Només quedaren al marge el Comitè Republicà Federalista de Palma i un reduït grup de republicans centralistes. Es deixà d'editar *Las Baleares*, que fou substituït pel diari *La Unión Republicana* (1896-1904). El 1905, l'òrgan de la Unió Republicana fou el periòdic *La Defensa* (1905).

L'Església Catòlica tingué una preocupació constant per la premsa i fou la institució que més teoria elaborà entorn a la força que adquiria la premsa al final del segle XIX. La preocupació de l'Església per la premsa fou constant en gran part a causa de perdre l'hegemonia en la producció ideològica. Durant la Restauració borbònica, la premsa diària catòlica tingué una gran importància. Successivament s'editaren *El Ancora* (1880-1890), *El Católico Balear* (1890-1896), *El Ancora* (segona època, 1896-1900), *Diario de Mallorca* (1900-1907), *El Eco Balear* (1903), *Gaceta de Mallorca* (1907-1910), i *Correo de Mallorca* (1910-1953).

Podem dir que a partir de 1906 desapareixé la premsa diària que era òrgan d'algun partit polític i només s'editaren diaris informatius, per més que relacionats en general amb el poder polític. Es el cas del *Diario de Palma*, *La Almudaina*, *La Última Hora*, *La Tarde* i *Diario de Mallorca*. A tots aquests periòdics, excepte el darrer, prevaldrà la línia informativa.

En aquest començament de segle destaquen periodistes de gran tradició com Miquel dels S. Oliver, Joan Torrendell, Gabriel Alomar, Francisco Manuel de los Herreros, Jeroni Amengual i Oliver, Josep Tous i Ferrer, Joaquim Domènech, Miquel

Sarmiento, Damià Isern, Felip Guasp, Joan B. Enseñat, Pere d'A. Penya, Bartomeu Ferrà, Baltasar Champsaur, Pere Ferrer i Gibert...

Durant la dècada de 1910 desapareix *La Tarde* que és substituït per *La Región* (1912-1913), que té una breu existència. El gener de 1920, deixà de sortir el *Diario de Palma*, que era el degà de la premsa balear, però que havia entrat en declivi des de feia algunes dècades.

El 1921 naixia *El Dia* amb la idea de renovar el periodisme mallorquí. El financer Joan March i Ordinas -Verga-, en un moment d'interès personal i polític per tenir una important tribuna pública, fou el propietari i promotor. Inicialment, aquesta publicació, dirigida per Joan Estelrich, intentà aglutinar ideològicament els liberals-regionalistes, l'avantguarda artística i intel·lectual i un determinat progressisme polític.

Durant la Dictadura de Primo de Rivera la premsa mallorquina va sofrir la censura exercida pel règim. No tots els periòdics experimentaren igualment la censura i el més afectat fou *El Dia*, que defensava un regionalisme moderat i desqualificava la Unió Patriòtica. Aquest diari experimentà dues suspensions governamentals i alguns dels seus col·laboradors com Josep Pla i Gabriel Alomar foren sancionats.

Per contra, des dels mitjans oficials es promogué la publicació del diari *Patria* (1928), però tingué un curta duració.

Amb la proclamació de la Segona República es recuperà legalment la llibertat d'expressió que havia estat tan amenaçada durant gran part del primer terç del segle XX. Aquesta situació possibilità el relleu del rellenchament de la premsa política i la satírica, sovint anticaciquil, que reapareixé amb força. De tota manera, la periodicitat d'aquestes publicacions no fou diària, sinó setmanal o quinzenal. Únicament sorgí el diari *Antorxa* del Front Popular que es publicà durant el decisiu període de les eleccions generals a diputats de febrer de 1936.

Per més que l'hegemonia política a Mallorca la tingueren els partits de centre-dreta, els únics que aconseguiren editar un diari de partit foren els membres de la coalició d'esquerres. Això fou motivat, en part, perquè els diaris d'informació general, com *La Almudaina*, *La Última Hora* i *El Dia* donaven suport políticament al centre-dreta, tot i que amb distints matisos i enfocaments diferenciats davant les diverses conjuntures.

Cal destacar la incidència d'unes quantes publicacions periòdiques no diàries, bàsicament de caràcter ideològic. Durant la Segona República, és el cas de *El Obrero Balear* (1900-1936), publicació socialista i de la UGT; *Cultura Obrera*, anarcosindicalista, i, *Nuestra palabra* del Partit Comunista.

Una publicació anticaciquil i satírica destacà per damunt les altres. *Foch y Fum*, de gran incidència entre la majoria de la població. Tingué diverses etapes destacant la primera (1917-1923) i durant la Segona República.

Publicacions republicanes no diàries n'hi hagué diverses fins al 1936, destacant *La Voz del Pueblo*, *Ciudadania* i *República*.

Les publicacions catòliques no diàries arribaren a tenir una gran incidència. Destacam per les seves característiques i per la seva difusió durant els anys 30, *El Heraldo de Cristo*, *El Luchador*, *Luz y Vida...* i pel seu caràcter teòric, *Studia*.

També fou durant la Segona República quan aparegué a l'illa el primer diari en anglès: el *Daily Palma Post*. Fou el 19 de març de 1932, fruit de la conversió del setmanari del mateix nom. Desapareixé com a diari a principis de 1934, i continuà com a setmanari fins al mes de juliol de 1936.

El mes de juliol de 1936 s'editaven a Mallorca quatre diaris: *La Almudaina*, *La Ultima Hora*, *Correo de Mallorca* i *El Dia*. A començaments de 1937 aquestes publicacions augmentaren a cinc amb l'aparició de *Falange* que era l'òrgan de la FET. Al final de la Guerra Civil es publicaven aquests cinc diaris.

Pel que fa a la premsa diària hi hagué una certa mobilitat durant el Franquisme. La iniciativa d'intentar fer un diari de gran difusió -amb el suport total del règim- fou de Pablo Saiz Gralla -que dirigí la darrera etapa de *Falange*-, en consonància amb l'estratègia informativa de l'organització falangista, es decidí fusionar els diaris *Falange* i *El Dia*.

L'11 de juliol de 1939 sortia el darrer número de *El Dia* que era propietat del financer Joan March i el matí següent sortia també per darrera vegada *Falange*. El 13 de juliol, de la fusió d'aquests dos periòdics sorgia *Baleares*, que era el diari provincial de la Falange Española Tradicionalista y de las JONS.

A principis de la dècada dels anys 50, a causa dels problemes econòmics que tenien els diaris *La Almudaina* i *Correo de Mallorca*, es decidí fusionar les empreses editores i crear *Prensa Mallorquina SA*. El 2 de juny de 1953 sortia el *Diario de Mallorca*, que tingué l'origen en la unió de *La Almudaina* -d'edità per darrera vegada el 31 de maig de 1953- i *Correo de Mallorca* -el darrer número fou del 30 de maig de 1953-. Aquest periòdic fou propietat de les empreses Prensa Mallorquina SA (1953-1955), i després passà a ser d'Editorial Mallorquina SA (1955-1956) i d'Editora Balear SA (des de 1966). El grup financer March ha tingut la majoria d'accions des d'aquesta darrera etapa i abans de passar a ser majoritària Prensa Ibérica SA el 1991.

Enllaçant amb la tradició del diari *The Daily Palma Post*, aparegué el 30 de desembre de 1962 el diari *Mallorca Daily Bulletin*, a iniciativa del periodista i editor Pere A. Serra i Bauzà, avui president del Consell d'Administració del Grup Serra de multimèdia.

Hem de senyalar la importància d'aquesta publicació pel que reflecteix del turisme de masses que començava amb gran força a l'illa.

El 1975, al final del Franquisme, s'editaven a Mallorca quatre diaris: *Ultima Hora*, *Baleares*, *Diario de Mallorca* i *Mallorca Daily Bulletin*.

Amb l'arribada de la democràcia, Mallorca presenta poques novetats pel que fa a aparició i desaparició de noves capçaleres diàries. S'han fundat dos nous diaris: *El Dia* (des de 1981) i *Diari de Manacor i Comarca* (1990-1991). Finalment, destaca la reconversió de l'antiga capçalera del Movimiento, *Baleares*, després de ser adjudicada el 1984 al Grup Serra, en un nou diari en català -el primer de la història de les Balears-: el *Diari de Balears*.

La premsa diària mallorquina sempre s'ha redactat en castellà -i en dos casos en anglès-. Però, de tota manera, el català no ha estat del tot absent d'aquests mitjans de comunicació. S'han publicat suplementes -majoritàriament culturals-, seccions i articles d'opinió en català.

Des dels anys 80 s'han intensificat aquestes seccions culturals, una part important d'elles en català. Fruit del suplement setmanal de dos diaris és la *Gran Enciclopèdia de Mallorca*, redactada en català i encara en fase d'edició. S'han de destacar també alguns suplementes de llarga duració dedicats al Patrimoni històrico-artístic, a la Guerra Civil, a la Transició Democràtica, al medi natural, als barris de Palma... i seccions educatives.

Les actituds respecte al fet nacional han estat diverses i complexes. En alguns casos es defensà un tímid regionalisme i una certa comprensió, però en general ha predominat una actitud poc afavoridora del nacionalisme mallorquí, tot i que s'haurien de matisar diverses conjuntures històriques i observar les actituds diverses segons l'evolució del sistema polític, els plantejaments dels grups empresarials i la pròpia dinàmica de la societat. S'han donat, en diferents conjuntures, defenses del nacionalisme espanyol.

Des de la Transició Democràtica la reivindicació de l'Estatut d'Autonomia, l'autogovern relatiu i, a l'actualitat, la reivindicació de Comunitat Històrica, han tingut acollida en els diversos diaris encara que en diferent mesura.

A principis de segle l'actitud de *La Almudaina* fou favorable lleugerament al regionalisme. Arribada la Segona República la premsa diària fomentà en part la informació i el debat sobre el Projecte d'Estatut d'Autonomia, i en algunes ocasions, sobre un possible decret de bilingüisme que no arribà. Hem de recalcar el paper difusor de la innovació cultural en la primera etapa de *El Dia*, així com la seva implicació en el moviment regionalista dels anys 20 coincidint amb la direcció de Joan Estelrich, posteriorment col·laborador de Cambó, i en un moment que les teories nacionalistes de Guillem Forteza eren presents i existia un acord entre el liberalisme de Joan March i un grup de regionalistes.

En general, parlar de la premsa diària a Mallorca durant el segle XX, és fer-ho, entre d'altres coses, del procés d'espanyolització cultural i lingüística i de la nacionalització-desnacionalització política dels mallorquins.

Ja des de l'aparició del primer periòdic el 1779, *Noticia Periódica...*, la premsa mallorquina fou majoritàriament en llengua castellana, situació no gaire normal si s'analitza des del punt de vista de la llengua pròpia que, aleshores com ara, era el català.

Fins i tot en la documentació escrita era freqüent el català, per més que des dels Decrets de Nova Planta es donava un intens i obligat procés de castellanització.

Però la premsa que començava era consumida per unes classes socials, poca gent a més, que havia estat alfabetitzada en castellà, amb la idea que la llengua de Mallorca, era una espècie de "patois", dialecte que no tenia categoria literària. Era peculiar la publicació de diccionaris durant el segle XIX perquè els mallorquins aprenguessin castellà.

Arribats al segle XX la situació no havia canviat gaire. El model lingüístic imposat pels il·lustrats mallorquins de la Sociedad de Amigos del País no s'ha pogut rompre del tot encara avui. El suport al procés d'aculturació, rebut des de les institucions públiques, ha estat constant en aquests segles sobretot a partir de la Guerra Civil, per més que també es donà durant la Dictadura de Primo de Rivera, i fins i tot, el maurisme durant la Restauració no fou partidari d'introduir en el sistema educatiu i a l'administració la llengua pròpia de Mallorca.

L'accés majoritari de la població a l'escola franquista, les diverses onades immigratòries -passant d'una societat d'emigrants a un alt percentatge d'immigració i d'una societat amb característiques rurals a una de caràcter urbà- així com els renovats mitjans de comunicació escrita i àudio-visual s'han encarregat de continuar aquest procés.

Durant la segona meitat del segle XIX hi ha un procés, elitista si es vol, de dignificació de la literatura catalana; la Renaixença. Procés continuat en publicacions costumistes com *L'Ignorancia* (1879-1883 i 1892) i *La Roqueta* (1898-1901) o clarament ideològica i política com *La Veu de Mallorca* (1900). S'ha de fer èmfasi en l'impacte de les publicacions costumistes des del punt de vista de la difusió de la cultura popular i la seva potenciació. També hem de ressaltar una altra publicació no diària, en aquest cas modernista, i de menor difusió que les costumistes; *Nova Palma* (1898).

El 1900 l'analfabetisme a Mallorca era del 77 per cent de la població. Aquesta situació canvià al llarg dels anys com és obvi; el 1910 havia baixat al 67,64, i durant els anys trenta s'arribà a taxes de devers el 30 per cent. Així doncs, per a una població balear de 311.649 habitants, quedarien l'any 1900, 71.619 persones, aproximadament, que sabrien llegir, la gran majoria acostumats a fer-ho en castellà.

Pel que fa al conjunt espanyol, el 1900 l'analfabetisme era del 63,79 per cent, en clar desavantatge per a les Illes Balears. El 1930 ho era del 33,70.

Des de 1900 al final de la Segona República a Mallorca la difusió de la premsa, en particular els diaris de Palma (els únics de Mallorca), experimentà un canvi a partir dels anys vint amb un lleuger augment de les tirades paral·lel al procés d'alfabetització per una banda i a les millores tècniques per l'altra, a una certa industrialització i comercialització de productes propis, als començaments del turisme, un cert accés als arrendaments i a la petita propietat agrícola..

La fundació per part de l'home de negocis, el financer Joan March del diari *El Dia* el 1921, també ho afavorí. Així, el 1927 les tirades oficials dels diaris de la capital eren:

<i>El Día</i>	10.000 exemplars
<i>La Última Hora</i>	6.500 exemplars
<i>La Almudaina</i>	5.000/5.500 exemplars
<i>Correo de Mallorca</i>	4.000 exemplars

Altres publicacions no diàries també incrementaven la seva difusió fins a assolir de 2.000 a 4.900 exemplars els anys 20; les publicacions religioses *Luz y Vida* i *El Heraldo de Cristo*, o el periòdic local *Sóller*, també relacionat amb la immigració.

El setmanari satíric i anticaciquil *Foch y Fum* amb tècniques relacionades amb la cultura oral i utilitzant en part el català dialectal i sense normativa, publicava durant la Segona República més de tres mil exemplars.

Pel que fa a la llengua dels diversos periòdics, en aquests anys de principi de segle, trobam que hi ha un augment de títols en català sempre molt per davall dels que ho són en castellà, i sempre tractant-se de publicacions no diàries. Segons les estadístiques oficials, el percentatge de publicacions mallorquines a partir de la llengua que empraven era:

	1913	1920	1927
Castellà	72,2 %	63 %	67,5 %
Castellà i llatí	3,7 %	6,6 %	7,5 %
Castellà, llatí i català	2,5 %		
Castellà i català	16,7 %	21,7 %	15 %
Català	7,4 %	8,7 %	7,5 %

En relació a Catalunya, cal dir que els percentatges de títols en la llengua pròpia són inferiors. I pel que fa al galleg i el basc encara estan en pitjor situació que a les Illes Balears.

En el període de temps que va de 1900 a 1936, podem parlar, doncs, d'un model majoritari de premsa en castellà de tot tipus, incloent la majoria de premsa política, caracteritzat per un castellanisme lingüístic i per un sucursalisme cultural i polític claríssim. Tota aquesta premsa, és clarament favorable, conscientment i inconscient, al model centralista d'Estat i a la idea d'Espanya com a nació única.

També, però, hi ha un moviment minoritari de premsa, generalment en català, que defensa postulats renacionalitzadors amb una defensa de la llengua catalana, una recuperació del coneixement real de la pròpia història, i una sèrie de propostes polítiques des del més senzill regionalisme fins a propostes federals i nacionalistes per a Mallorca i les Illes Balears, sense descuidar la preocupació per les derivacions econòmiques expressades per la reiteració en els temes del concert econòmic i el port franc per una banda, i per l'altra, per l'interès a cercar sortides a l'economia de Mallorca, principalment pel que fa a les possibilitats del turisme, el comerç, la indústria i l'agricultura renovada.

Es així a publicacions periòdiques. El diari en castellà *La Almudaina* (1887-1953), sobretot a l'època del tombant de segle quan estava dirigit per Miquel S. Oliver,

mentor intel·lectual de la primera generació regionalista. Però hi ha més premsa de tot tipus no diària. Local com *Sóller* (1885...), *Ca-Nostra* (intermitentment, i amb altres capçaleres, entre 1907 i 1929), *Llevant* (1917-1930). Política com *La Veu de Mallorca* (1900, 1917-1919 i 1931), *Ciudadania* (1930-1931) o *República* (1934-1936). Cultural com *La Nostra Terra* (1928-1936) o el "Quadern Mensual" de l'*Associació per la Cultura de Mallorca* i l'*Almanac de les Lletres*.

Un sector important de la resta de la premsa, sobretot l'anomenada premsa forana local, és en gran nombre en català. Tot i les dificultats, s'ha considerat normal l'extensió de la llengua catalana a l'ensenyament i en els àmbits oficials. I, a més, hi ha una important consciència política d'assolir nivells d'autogovern cada vegada més alts. Es incipient encara la introducció de programes culturals propis en els diferents nivells educatius.

En aquest sentit, ha estat important la tasca de certes publicacions mensuals o setmanals aparegudes o reconvertides des del final del Franquisme o de la Transició. Es així que cal destacar les revistes com *Lluc*, *Cort*, *Mallorca Socialista*, *Ona*, *Palau Reial*, *I*, *L'Ecologista* o *El Mirall* que han recuperat la trajectòria de publicacions anteriors d'inicis del segle i han contribuït a aquest procés.

Hem fet referència a la importància de les publicacions locals pel que fa al manteniment de la cultura pròpia i d'un tipus d'informació diferenciat. En aquest sentit és molt important parlar del ritme associatiu així com també dels intents de fomentar la informació de la pròpia realitat.

A Mallorca, en el darrer quart del segle XIX, alhora que es produïa un increment de la intensitat i fortalesa de la premsa de Palma, sorgien algunes publicacions de caràcter local o comarcal a pobles i ciutats de la resta de l'illa com Felanitx -*El Felanigense* (1883-1933)-, Manacor -*El Manacorens* (1889-1890)-, Inca -*Revista de Inca* (1883-1889)-, Sóller -*Semanario de Sóller* (1884) i *Sóller* (des de 1885)- i Llucmajor -*Es Pagès Mallorquí* (1899-1904)-. El 20 de juliol de 1883 sortia *El Felanigense* que fou la primera publicació periòdica editada a la Part Forana.

El model de premsa comarcal i local que apareix a finals del segle XIX i principis del XX segueix una jerarquia d'acord amb els diferents nivells d'importància de les poblacions, com el pes demogràfic, polític -partits judicials-, social -entitats, associacions, etc.- i econòmic.

Els periòdics informatius tenien, moltes de vegades, uns forts components polítics, literaris i religiosos. Al mateix temps, també, apareixeren publicacions culturals, religioses, humorístiques, satíriques i revistes de caràcter especialitzat i professional (agrícoles, pedagògiques, mèdiques i esportives, etc.).

El fet que Palma fos la capitalitzadora i centralitzadora de l'edició periodística mallorquina, provocà la necessitat que diverses poblacions de la part forana optassin per una oferta informativa complementària. Tots aquests fets, feren que es produís una

vitalitat periodística, que en gran part i sense comptar el període franquista, ha continuat fins a l'actualitat.

Aquesta primera fase de la premsa local mallorquina, interrompuda a causa de la Guerra Civil, tingué el seu màxim esplendor durant la Segona República, sobretot per l'aparició de publicacions de caràcter polític i polèmiques.

Una segona època de la premsa forana s'inicià a partir de la dècada de 1950, i, assolí el seu boom a partir de la segona meitat dels anys setanta, amb l'arribada de la democràcia. En els anys vuitanta es consolidà i perdura en els noranta.

Aquesta premsa local i comarcal omple un buit informatiu que els grans mitjans de comunicació no assolien. La majoria d'aquestes publicacions naixeren a l'entorn d'entitats i centres culturals; associacions de veïns, consells parroquials, delegacions de l'Obra Cultural Balear, etc.

El 1985, hi havia 76 publicacions d'aquestes característiques, 45 de les quals havien sorgit a partir de 1980. De tota manera, a causa de múltiples dificultats -de tipus econòmic, tècnic i humà- algunes revistes han tingut una trajectòria breu o amb freqüents interrupcions.

Per assegurar la continuïtat de les publicacions, per a defensar els seus interessos i objectius, la majoria de publicacions de la Part Forana s'agruparen entorn de l'Associació de la Premsa Forana.

Aquestes publicacions tenen diferents periodicitats. Algunes són setmanals (*Sóller, Felanitx, Manacor Comarcal, Dijous d'Inca*), altres quinzenal (*Perlas y Cuevas, S'Arenal...*) i la majoria mensuals (*Es Saig, Llum d'Oli, Mel i Sucre, Bona Pau...*). També n'hi ha d'altres de bimestrals.

Una de les principals preocupacions de moltes d'aquestes publicacions, des dels seus inicis, ha estat la reivindicació i l'ús de la llengua catalana. La qüestió lingüística i cultural de les Illes Balears ha estat una constant a les pàgines d'aquestes publicacions. Així mateix, aquestes revistes en català han ajudat a què molta de gent -analfabeta en la seva pròpia llengua- aprengué i s'acostumàs a llegir en català, bàsicament de temes locals.

BIBLIOGRAFIA BASICA RECENT

- AD (1994), *La premsa, la ràdio i la televisió des d'una perspectiva històrica*. XII Jornades d'Estudis Històrics Locals. Edició a cura de Sebastià Serra i Arnau Company. Institut d'Estudis Baleàrics. Palma.
- AD (1995), *Societats, ideologia i moviments socials. Estudis Baleàrics*, núm. 51. Palma.
- AD (1995), *Cultura i compromís polític a la Mallorca contemporània. Els intel·lectuals a l'àmbit cultural català*. A cura de Sebastià Serra i Busquets. Fundació Emili Darder. Palma.
- CARRIÓ i TRUJILLANO, Bartomeu (1994), *Premsa i Nacionalisme a Mallorca entre 1900 i 1936*. Tesi doctoral inèdita.
- COMPANY i MATAS, Arnau (1993), *Cent anys de premsa diària a Balears*. Hora Nova SA. Palma.
- FULLANA i PUIGSERVER, Pere (1994), *El Moviment catòlic a Mallorca (1875-1912)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- MASSOT i MUNTANER, Josep (1996), *El primer Franquisme a Mallorca*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- PEÑARRUBIA i MARQUES, Isabel (1991), *Els partits polítics davant el caciquisme i la qüestió nacional a Mallorca (1917-1923)*. Publicacions de l'Abadia de Montserrat. Barcelona.
- SERRA i BUSQUETS, Sebastià i COMPANYY i MATAS, Arnau (1994), *Evolució i perspectives dels estudis d'història de la premsa a les Illes Balears. Anàlisi. Quaderns de Comunicació i Cultura*. Universitat Autònoma de Barcelona.
- TRIAS i MERCANT, Sebastià (1995), *Història del Pensament a Mallorca II*. Editorial Moll. Mallorca.

RESUM

Aquest article analitza la premsa del segle XX a Mallorca des del punt de vista dels interessos econòmics dels grups socials dominants en consonància amb l'estat liberal i centralista, alhora que ressalta les temptatives de l'esquerra i el mallorquinisme polític per fer-se lloc dins aquest conjunt de fàbriques d'opinió i trencar amb la cultura política hegemònica.

ABSTRACT

This article analyzes the twenty century press in Majorque from the point of view of the economic interest of the dominant social groups and their coincidence with the liberal and centralist state. At the same time it emphasizes the attempts of the left end the political Majorquinism in order to find a space in this group of opinion makers and break with the hegemonic cultural policy.

Restauraciones para el Museo de Mallorca 1980 - 1996*

Problemas de conservación y trabajos de restauración

JOSÉ Mª PARDO FALCON

El conjunto de las obras, restauradas desde 1978 hasta la actualidad, comprende un importante grupo de pinturas del siglo XVI, algún ejemplo correspondiente al siglo XVII y un variado número de obras de la segunda mitad del s. XIX y principios de este siglo. A estas pinturas ha de añadirse también la restauración de dos obras de talla, correspondientes a los siglos XIV y XVI, y el arranque y trasplante de un grafito mural medieval. También hay que reseñar las intervenciones puntuales de conservación llevadas a cabo en la mayor parte del conjunto de retablos góticos -restaurados por A. Cividini durante los años sesenta-, que durante la década de 1980 comenzaron a presentar problemas de conservación y muestras de desgaste material, debidos fundamentalmente a causas medioambientales.

Mencionaremos, en términos generales, los problemas de conservación que las obras presentaban y las intervenciones realizadas. Al final, a modo de addenda documental y precedidas de una escueta ficha técnica, se reseñan de forma resumida los principales problemas de conservación que presentaban así como las intervenciones llevadas a cabo.

Problemática general

En general, los problemas que las obras suelen presentar pueden considerarse comunes -en menor o mayor medida- al resto del patrimonio artístico existente en Mallorca. Y se derivan, aparte de una insuficiente o inadecuada protección, de los

* Durante los últimos años he venido realizando -con la colaboración de otros profesionales- los trabajos de conservación y restauración de diversas obras del Museo de Mallorca. La amable sugerencia de su director, D. Guillermo Rosselló Bordoy, de hacer pública una relación de las obras restauradas, se consideró no sólo oportuna sino necesaria. El objeto fundamental de esta memoria es reflejar individualmente las obras tratadas, y de forma resumida, señalar los problemas que presentaban y las intervenciones llevadas a cabo.

Hasta el año 1987 los trabajos de conservación fueron realizados con la colaboración de Dolores Sampol Guasp. A partir de esa fecha han colaborado en dichos trabajos Juan Alvarado Garrido, Jacobo Sancho Codina y Mercedes Blanco Ramos.

efectos que diversos agentes y circunstancias han producido en el transcurso del tiempo.

Las causas más frecuentes de los daños pueden resumirse a cinco puntos fundamentales. Los derivados de los efectos de la acción medioambiental y la falta de protección. Los daños producidos de forma accidental. Los resultantes de los "tratamientos" producto de la tradición popular. Los debidos a intervenciones de conservación o restauración poco afortunadas. Por último, y en menor medida, los debidos a la interacción y defectos de los propios materiales que componen la obra, o bien a incorrecciones en la técnica seguida en su realización.

En cuanto a las causas medioambientales, el alto nivel de humedad relativa (HR) existente en Mallorca puede considerarse como un causante de excepción. Un alto nivel de HR, por encima de 60-65%, daña a las obras de forma progresiva. Estas acusan dicho efecto tanto en el soporte como en la película pictórica, los componentes fundamentales. Los deterioros se acusan de forma diferente según sea el soporte tabla o tela, transmitiéndose a la película pictórica; bien por las tensiones estructurales de contracción y dilatación, bien por el desgaste de las materias que componen la preparación, es decir, la capa intermedia existente entre el soporte y la película pictórica. En algunos casos el efecto de la humedad afecta exclusivamente a esta base de preparación y/o en la película pictóricamente dicha.

Con respecto al alto nivel de HR en el que las obras - especialmente las realizadas sobre tabla - han subsistido hasta el presente, ha de precisarse que, con diferente fortuna, dichas obras han conseguido finalmente una cierta estabilidad dentro de estos altos niveles. Esta circunstancia debe tenerse en cuenta en cuanto a las condiciones de conservación ambiental idóneas para dichas obras - especialmente el nivel de HR-, lo cual conlleva, además de mantener la mayor estabilidad posible, que dicho nivel sea mantenido preferentemente en los límites máximos de lo adecuado para la conservación de objetos de madera -entre 45% y 60%-, tras ser aclimatados de forma progresiva.

Aunque los daños producidos accidentalmente pueden ser variados, el más significativo y de mayor efecto destructivo es el producido por la acción del agua directa sobre el objeto. Dicho evento suele producir, entre otros, la disgregación de la preparación y la inmediata e irreparable pérdida de la película pictórica.

Deben sumarse también los problemas provocados por las costumbres populares de "conservación", fundamentalmente las impregnaciones a base de compuestos oleosos. En las telas se acelera su oxidación, convirtiendo dicho soporte en un material extremadamente quebradizo, aparte del notable oscurecimiento que produce en la película pictórica, sea cual sea el soporte existente.

En cuanto a las intervenciones de restauración que las obras han experimentado a lo largo de su historia, si bien estas han sido acertadas y respetuosas en general, en algunos casos han comprometido seriamente el carácter o la estabilidad de la obra, obligando posteriormente a intervenciones radicales o

comprometidas para su conservación. En algunos casos las intervenciones de limpieza han sido poco delicadas y han producido desgastes irreparables en la película pictórica.

A estos problemas hay que añadir, en ocasiones, los producidos por la interacción de los materiales empleados en la confección del objeto. La repercusión de estos defectos internos puede proceder tanto de la técnica mantenida como de la calidad y oportunidad de los materiales empleados. Son problemas de difícil o imposible corrección, limitándose los trabajos a soluciones de compromiso.

Soportes

Los soportes de tabla corresponden, mayoritariamente, a las obras del siglo XVI o anteriores. Suelen presentar importantes problemas en la estructura material, debido su propio comportamiento -derivado del tipo de corte, variedad de la madera y sistema de ensamblaje- y a su carácter altamente higroscópico, acusando importantes variaciones dimensionales con los cambios de HR. Entre los más comunes cabe destacar: deformaciones o curvaturas (alabeos); pérdidas del embarrotado original; descolados de las juntas de los "paños" que lo componen; roturas y grietas por tensión interna o accidentales. Con frecuencia, parte de la estructura material suele encontrarse debilitada a causa infecciones; en menor medida debida a la pudrición y de forma común como resultado de los ataques de xilófagos, que ocasionan un significativo debilitamiento - e incluso pérdidas completas de volúmenes- en numerosas ocasiones.

Las pinturas sobre tela suelen presentar problemas derivados de las tensiones producidas por su nivel de higroscopicidad y también por la oxidación de las fibras, cuyo debilitamiento facilita el agrietamiento y las roturas. En estos casos la película pictórica acusa con facilidad, además de debilitamiento, pérdidas y desprendimientos.

Las obras de talla suelen presentar problemas muy parecidos a los descritos para las pinturas sobre tabla, debido a la similitud de la técnica pictórica y del comportamiento de la estructura de madera.

Independientemente del tipo de soporte -tela o tabla- el alto nivel de HR propicia diferentes problemas de conservación: la descomposición de colas y adhesivos; la pulverulencia de las preparaciones -compuestas generalmente de sulfato de cal y cola; afectaciones en la película de color -descomposición de los aglutinantes, blanqueamiento y decoloración-, o en los barnices - enturbiamiento y opacidad.

La película pictórica

En general la película pictórica suele presentar una importante acumulación de aceites, grasas y suciedad. Por efecto de la humedad es frecuente la formación de velos blanquecinos y la opacidad en estas películas superficiales de resinas y aceites. Cuando afecta exclusivamente a la película de color suele limitarse a zonas según la variedad y calidad del pigmento; sólo en casos excepcionales afecta a toda la superficie, llegando a impedir completamente la visión de la imagen. Cuando las obras no cuentan con las películas de protección de barnices de resinas, el efecto de la

humedad y de la contaminación atmosférica suele ocasionar en el color mayores problemas en la conservación de sus propiedades: en función de la calidad del pigmento, de determinadas variedades, o bien a defectos en el uso de los aglutinantes empleados para ligarlos.

El problema de conservación más común es el abolsamiento, el levantamiento en escamas y el desprendimiento de porciones de la pintura. Producidos a partir del soporte, el trozo desprendido comprende la película de preparación y la película pictórica. La causa más frecuente es la falta de adherencia con el soporte debido a la pérdida de cohesión de la preparación. En estos casos dicha preparación, generalmente de yeso y cola, suele encontrarse descompactada o pulverulenta, lo que ocasiona también un importante número de desprendimientos. El conjunto de estos problemas deben considerarse de enorme gravedad y su solución prioritaria, pues ocasionan la pérdida irreversible de la película pictórica. En una gran mayoría de casos lo avanzado del problema ha ocasionado, irremediablemente, importantes lagunas de pintura en las obras.

También es frecuente encontrar reintegraciones, e incluso sobrepintados, producto de diversas intervenciones o restauraciones anteriores, que no se limitan a los desprendimientos existentes y cubren buena parte de la pintura original. Algunas de estas intervenciones han aumentado notablemente los problemas a solucionar en la limpieza de la película pictórica; la dureza material de dichos repintes, especialmente los realizados con óleo o con caseína, dificultan una eliminación sin riesgos para la película original subyacente.

En cuanto al conjunto de retablos góticos, la mayoría manifiesta diversos síntomas de desgaste material, fundamentalmente limitados a la superficie pictórica. También se manifiesta en parte de los materiales empleados o añadidos en anteriores intervenciones de conservación. Tras las intervenciones de los años sesenta algunas obras han incorporado en su estructura un significativo número de nuevos elementos materiales, siendo más sensibles a los cambios ambientales (H. R. y temperatura) debido a la diferente estabilidad y aclimatación entre estos y los originales. Los embarrotados fijos han propiciado agrietamientos en las juntas de las tablas. Las grandes lagunas presentan descomposición de las colas y adhesivos utilizados para el relleno de sulfato de cal, con patentes abolsamientos en dichas zonas. También la película pictórica original presenta levantamientos y desprendimientos debidos a las tensiones estructurales y al desgaste de los adhesivos empleados para la fijación y el asentamiento del color.

Intervenciones de conservación y restauración

Si bien los problemas que las obras presentan puede ser resumidos individualmente de forma genérica al igual que las intervenciones de conservación y restauración, la casuística material y mecánica de estas últimas puede ser enormemente variada. Las soluciones empleadas para cada obra suponen, generalmente, problemas de índole particular, tanto en el método como en la técnica a seguir y en los materiales a emplear. Todo ello en función de las variables que pueden concurrir, tanto por el particular estado de conservación de cada obra como

por su composición material y la técnica empleada, hechos que condicionan la mecánica de la intervención y los materiales idóneos para la solución de los problemas.

En cuanto a los soportes, las pinturas sobre tabla suelen necesitar -además de las habituales intervenciones de reencolado de las juntas- refuerzos en el embarrotado original o bien un nuevo embarrotado completo. Cuando este ha debido ser restituido, parcial o totalmente, se ha empleado uno de los sistemas más simples: un nuevo barrote de aluminio hueco de sección rectangular, sujeto con pequeños *taquets* de madera de haya encolados en las zonas más convenientes del soporte; dichos barros metálicos -sin apreciables cambios estructurales y ligeros de peso- permanecen por tanto móviles, permitiendo el libre movimiento de la madera, reforzando su estructura y limitando su capacidad de deformación.

En la mayoría de estos soportes es necesario aplicar insecticidas y fungicidas y con frecuencia consolidar su estructura con impregnaciones de resinas acrílicas -copolímeros de etilo metacrilato, Paraloid B-72- en diferentes concentraciones -3%/10%- según el estado, tipo de madera, etc. etc. En casos extremos de debilitamiento se han realizado impregnaciones epoxídicas disueltas con tricloroetileno. Los rellenos de materia perdida, dependiendo de su volumen, han sido solucionados con pastas de madera artificial epoxi.

Los problemas de fijación o sentado del color han sido corregidos a partir de un variado repertorio de resinas de composición diversa; dispersiones y soluciones acrílicas, cera-resina, resinas de ciclohexanona o Beva 371, bien en frío o bien con sellado a la espátula caliente en el caso de las termofusibles.

Cuando el reentelado ha sido necesario, se ha utilizado un tejido de lino de características similares y un adhesivo de cera-resina, de magníficos resultados en la solución de los problemas, y de probada estabilidad y comportamiento a largo plazo, y fundamentalmente, debido a las condiciones ambientales existentes. Cuando el bastidor no cumple los requisitos materiales imprescindibles ha sido sustituido por uno de madera de abeto sueco, reforzado con travesaños y con cuñas de tensión y cuyo grosor y número de traviesas se ha decidido en función de la dimensión de la obra.

El problema de la limpieza de la película pictórica es sin duda el de mayor compromiso dentro de las intervenciones a realizar. Según el estado de la obra, la intervención puede limitarse a una disolución parcial de la película de barniz o bien, como es el caso de las obras de mayor antigüedad, a la eliminación de aceites, barnices, grasas y suciedad depositadas en su superficie. A todo esto hay que sumar la supresión de las antiguas reintegraciones y sobrepintados, en su mayoría visibles y distorsionadores en la "lectura" de la obra, y cuya dureza, como se ha comentado, dificulta de forma notable su eliminación. Estos problemas suelen ser resueltos con diversas mezclas de disolventes: dimetilformamida, piridina, metil-glicol, tolueno, xileno, white spirit, bien con adiciones de retardantes etc. etc., o por eliminación

mecánica con bisturí cuando son insolubles a dichos disolventes o cuyo uso pone en peligro la película pictórica original.

En cuanto a la reintegración pictórica de las faltas de pintura, el criterio ha sido establecido según el tipo de obra y la cuantía y la distribución de faltas y desprendimientos. Dicha evaluación puede determinar diferentes posibilidades de tratamiento: reintegración neutra, *trattegio* o reintegración ilusionista fundamentalmente. La solución material ha sido realizada con pigmentos puros mezclados con resina sintética de ciclohexanona (Laropal K-80, Bayer) en white spirit, fácilmente reversible en el futuro sin peligro para la película original. Finalmente, tras estos trabajos, se aplica a la obra una película de protección, con frecuencia de la misma resina disuelta en white-spirit aplicada a brocha o pulverizada.

OBRAS RESTAURADAS

1

Fecha de la intervención:	1980
Obra:	Mare de Déu del Roser
Autor:	Mateu López, <i>junior</i>
Época:	ca. 1578
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	192 cm. x 122 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.104
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Roturas en la tabla.
- Desprendimientos y desgastes.
- Oscurecimiento de la pintura por acumulación de aceites y grasas.
- Zonas de blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
- Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Encolado de grietas del soporte con taquets de sujeción.
- Impregnación antihumedad.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica.
- Barnizado protector.

2

Fecha de la intervención:	1981
Obra:	Sant Joan Baptista y Sant Miquel
Autor:	Joan de Joanes
Época:	ca. 1550
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	168 cm. x 86cm.
Nº Inv. General M. de M.:	9,667
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Caja de Ahorros de Baleares Sa Nostra</i>

Estado de conservación

- Falta de fijación de la pintura al soporte en zonas limitadas.
- Roturas en la tabla.
- Pérdida de embarrotado original.
- Desprendimientos de pintura.
- Importante oscurecimiento de aceites y barnices oxidados.
- Infección de xilófagos.
- Sobrepintados.

Trabajos realizados

- Fijación de la pintura al soporte.
- Reencolado de grietas con taquets de sujeción superficiales.
- Impregnación antihumedad.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Eliminación de sobrepintados y limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.
- *Debido al buen comportamiento natural, la tabla se mantiene sin embarrotar sustentada por el marco.

3

Fecha de la intervención:	1982
Obra:	Santa Maria Magdalena, Sant Pere, Sant Pau i Sant Francesc (Puertas de tabernáculo)
Autor:	Círculo de Joan Desí
Época:	ca. 1525
Técnica:	temple sobre tabla
Formato:	106 cm. x 190 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.103
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Numerosos descolados y roturas en el soporte de tabla.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.
- Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
- Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas.
- Faltas en el soporte

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso. Paraloid B-72.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Consolidación, reencolado y reparación del soporte. Limpieza de la estructura de madera.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica (tratteggio).
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

4

Fecha de la intervención:	1983
Obra:	Mare de Déu
Autor:	Anónimo mallorquín
Época;	primer tercio siglo XVI
Técnica:	temple sobre tabla
Formato:	96 cm. x 69 cm.
N ^o Inv. General M. de M.:	5,351
Sistema de adquisición:	Fondos antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

Falta de fijación de la pintura al soporte.

Roturas en la tabla.

Desprendimientos de pintura.

Oscurecimiento de la pintura por acumulación de aceites y grasas.

El marco con guardapolvo, adosado a la obra, presenta la descomposición en el sustrato de yeso y pérdidas puntuales en el volumen.

Trabajos realizados

Consolidación del sustrato de yeso. Paraloid B-72.

Fijación de la pintura al soporte.

Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.

Eliminación de aceites y barnices oxidados.

Limpieza de la película pictórica.

Estucado de desprendimientos.

Reintegración pictórica.

Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

Consolidación del sustrato de yeso del marco y desinsección.

5

Fecha de la intervención:	1983
Obra:	Dormició de la Verge. Mare de Déu d'agost ¹
Autor:	Anónimo mallorquin
Época:	ca. 1525
Técnica:	Talla de madera con restos de policromía
Formato:	193 cm. x 72cm. x 34 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	9.672
Sistema de adquisición:	Depósito del <i>Obispado de Mallorca</i>

Estado de conservación

La obra conservaba únicamente parte del sustrato de yeso descompuesto.
 Roturas y faltas en la madera.
 Desprendimientos prácticamente totales de la policromía.

Trabajos realizados

Eliminación del sustrato de yeso.
 Limpieza de la madera.
 Consolidación y fijación de la policromía existente.
 Impregnación antihumedad.

¹ Procedente de la Iglesia Parroquial de Sa Vileta. Llegó a ésta a raíz de la desamortización procedente del Convento de la Santísima Trinidad

6

Fecha de la intervención:	1984
Obra:	Àngel músic tocant una lira
Autor:	A la manera de Miquel Oms (?)
Época:	ca. 1585
Técnica:	temple - óleo sobre tabla
Formato:	85, cm. x 79,5 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.970
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
 Falta de fijación de la pintura al soporte.
 Roturas en la tabla.
 Embarrotado no original que se mantiene.
 Acumulación de aceites y grasas.
 Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
 Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas.
 Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

Consolidación del substrato de yeso. Paraloid B-72.
 Fijación de la pintura al soporte.
 Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.
 Limpieza de la película pictórica.
 Estucado de faltas y desprendimientos.
 Reintegración pictórica (trattegio).
 Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

7

Fecha de la intervención:	1984
Obra:	Àngel músic tocant un laud
Autor:	A la manera de Miquel Oms (?)
Época:	ca. 1585
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	192 cm. x 122 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.975
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Roturas en la tabla.
- Embarrotado no original que se mantiene.
- Acumulación de aceites y grasas.
- Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
- Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas.
- Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso. Paraloid B-72.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica (trattegio).
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

8

Fecha de la intervención:	1985
Obra:	Sant Marc ²
Autor:	Baltasar Buyra
Época:	Documentado el año 1536
Técnica:	temple - óleo sobre tabla
Formato:	254 cm. x 117,5cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.105
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
 Falta de fijación de la pintura al soporte.
 Grietas y roturas en la tabla.
 Pérdida de embarrotado original.
 Acumulación de aceites y grasas.
 Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
 Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas.
 Faltas en el soporte, especialmente en los bordes. Debilitamiento de la madera por infección de xilófagos.

Trabajos realizados

Consolidación del substrato de yeso.
 Consolidación y fijación de la pintura al soporte.
 Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla.
 Impregnación epoxídica parcial y antihumedad.
 Embarrotado móvil de aluminio.
 Eliminación de aceites y barnices oxidados.
 Limpieza de la película pictórica.
 Estucado de faltas y desprendimientos.
 Reintegración pictórica.
 Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.
 *Debido al estado que presentaba la obra en cuanto a los numerosos desprendimientos existentes, el sistema seguido para la reintegración fue el *trattegio* en la figura del santo y el marcado de líneas simples - fundamentalmente en la base- con la intención de recuperar la unidad de la imagen sin dar lugar a una comprometida reintegración.

9

Fecha de la intervención:	1986
Obra:	Arcàngel Miquel ³
Autor:	Pere Mates
Época:	Contrato documentado el año 1387
Técnica:	talla policromada
Formato:	107 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	9.600
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lluï-liana</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento.
- Falta de fijación de la policromía.
- Grietas en la madera.
- Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
- Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas en la base.
- Faltas de volúmenes. Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso. Paraloid B-72.
- Consolidación de las zonas de madera debilitadas.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Reencolado y reparación de grietas y roturas.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película de policromía.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración de la policromía, salvo lagunas.
- Barnizado protector.

10

Fecha de la intervención:	1987
Obra:	Pentecosta
Autor:	A la manera de los Oms
Época:	s. XVI
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	85 cm. x 99 cm.
N ^o Inv. General M. de M.:	4.150
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

Importante acumulacion de grasas y hollín con fuerte obscurecimiento en la superficie pictórica.
 Numerosos desprendimientos de la película pictórica.
 Desgastes de la película pictórica.
 Embarrotado fijo atornillado.

Trabajos realizados

Embarrotado móvil de aluminio.
 Fijación de la pintura,
 Eliminación de aceites y grasas.
 Limpieza de la pintura.
 Corrección de los desgastes de película pictórica y reintegración de los desprendimientos.
 Barnizado protector.

11

Fecha de la intervención:	1987
Obra:	Santa Catalina
Autor:	A la manera de los Oms
Época:	S. XVI
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	105 cm. x 55cm.
Nº Inv. General M. de M.:	5.346
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Roturas en la tabla.
- Pérdida de embarrotado original.
- Desprendimientos de pintura.
- Oscurecimiento de películas de aceites y barnices oxidados.
- Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

- Fijación de la pintura al soporte.
- Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.
- Embarrotado móvil de aluminio.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas.
- Reintegración pictórica de desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

12

Fecha de la intervención:	1988
Obra:	Anunciació de l'àngel a Maria
Autor:	A la manera de los Oms
Época:	S. XVI
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	73 cm. x 93 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	4.971
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Roturas en la tabla.
- Pérdida de embarrotado original.
- Desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.
- Infección de xilófagos.

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso. Paraloid B-72.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.
- Embarrotado móvil de aluminio.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de desprendimientos.
- Reintegración pictórica.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

13

Fecha de la intervención:	1989
Obra:	Retrat de Mr. Schubert
Autor:	Ramon Casas
Época:	1917
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	195 cm. x 96,5 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	25.220
Sistema de adquisición:	Depósito indefinido Mr. Archie Gittes

Estado de conservación

- Pequeñas roturas en la tela.
- Oxidación del soporte.
- Pequeños desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.

Trabajos realizados

- Reestirado sobre bastidor original.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

14

Fecha de la intervención:	1989
Obra:	Jardí al clar de lluna
Autor:	Joaquim Mir
Época:	ca. 1915
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	130 cm. x 140 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	25.221
Sistema de adquisición:	Depósito indefinido Mr. Archie Gittes

Estado de conservación

- Pequeñas roturas y oxidación de la tela.
- Desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de barnices oxidados.

Trabajos realizados

- Reestirado.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de faltas y desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

15

Fecha de la intervención:	1990
Obra:	El Salvador ⁴
Autor:	Mateu López, <i>senior</i>
Época:	ca. 1589
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	78,5 cm. x 67 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	13.888
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Desencolado de los "paños" de la tabla.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.
- Grietas y roturas.
- Numerosos desprendimientos de pintura que llegan a formar lagunas.

Trabajos realizados

- Consolidación del substrato de yeso.
- Fijación de la pintura al soporte.
- Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de las faltas y desprendimientos en la cara correspondiente al "Salvador".
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

⁴ Esta obra es una antigua puerta de sagrario y se encuentra pintada por ambas caras. El dorso representa la figura de un Cáliz.

16

Fecha de la intervención:	1992
Obra:	Díptico del rei Martí ⁵
Autor:	Miquel d'Alcanyís
Época:	Primera mitad del siglo XV
Técnica:	temple sobre tabla
Formato:	30 cm. x 48 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	24.285
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

- Formación de colonias de hongos en la superficie.
- Substrato de yeso debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Desprendimientos de pintura.

Trabajos realizados

- Desinfección de pintura y soporte.
- Consolidación del substrato.
- Fijación de zonas abolsadas.
- Limpieza de la pintura.
- Estucado de los desprendimientos pictóricos perdidos.
- Restauración de los desprendimientos.

⁵ Procedente de la Cartuja de Valldemossa fue depositado por la Comisión Provincial de Monumentos en el la colección de la Societat Arqueològica Lul·liana, que a su vez formalizó el depósito en el Museo de Mallorca.

17

Fecha de la intervención:	1992
Obra:	Barcas navegando
Autor:	Anónimo, popular
Época:	ca XIII - XIV (?)
Técnica:	temple sobre muro
Formato:	140 cm. x 110 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	26.515
Sistema de adquisición:	Donación de d. Joan Carles Palou Sampol

Estado de conservación

El grafito se descubrió durante unas obras de rehabilitación en el casco antiguo.

Trabajos realizados

Arranque de la pintura del muro.
 Trasplante a soporte móvil de fibra de vidrio.
 Relleno de faltas perimetrales con arena.
 Limpieza.
 Reintegración puntual.
 Marco.

18

Fecha de la intervención:	1992
Obra:	Predicació de Ramon Llull i Mort de Sant Antoni ⁶
Autor:	Joan Desí
Época:	Contracto documentado el año 1503
Técnica:	temple - óleo sobre tabla
Formato:	65 cm. x 58 cm. ambos fragmentos
Nº Inv. General M. de M.:	24.286 i 24.287
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

- Substrato de yeso pulverulento y debilitado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Roturas en la tabla.
- Desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.
- Oscurecimiento de la pintura por acumulación de aceites y grasas.
- Moldura de talla dorada adicionada.

Trabajos realizados

- Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.
- Eliminación de la moldura añadida.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas.
- Reintegración pictórica desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

⁶ Legado Antonio Mulet. Formaron parte de la predel·la del retablo del Gremio de Alfareros en el desaparecido Convento de trinitarios.

19

Fecha de la intervención:	1993
Obra:	Retrat de Júlia
Autor:	Riccardo Carlotta i Miró
Época:	ca. 1885
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	190 cm. x 125 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	5.349
Sistema de adquisición:	Donación de la familia Ogazón al antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Varias roturas en la tela.
- Fuerte oxidación del soporte.
- Desprendimientos de pintura.
- Importante acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.

Trabajos realizados

- Reentelado. Adhesivo de Cera/resina.
- Estirado sobre nuevo bastidor de cuñas.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de faltas y desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

20

Fecha de la intervención:	1993
Obra:	Retrat de Jaume Pomar
Autor:	Salvador Torres i Sanxo
Época:	ca. 1846
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	63 cm. x 93,5 cm.
N ^o Inv. General M. de M.:	26.674
Sistema de adquisición:	Adquisición directa del <i>Museu de Mallorca</i>

Estado de conservación

- Substrato disgregado.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Oxidación y pudrición del tejido. Roturas en la tela.
- Numerosos desprendimientos de pintura.
- Oscurecimiento de aceites y grasas acumulados.

Trabajos realizados

- Fijación de la pintura al soporte.
- Reentelado. Adhesivo de Cera/resina.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Estirado sobre nuevo bastidor de cuñas.
- Reintegración ilusionista de faltas y desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

21

Fecha de la intervención:	1994
Obra:	Retrat de dona Elisabet Miralles
Autor:	Joan Mestre
Época:	1854 (en el dorso)
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	194 cm. x 133 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	23.808
Sistema de adquisición:	Donación de la familia Sans Rosselló al <i>Museu de Mallorca</i>

Estado de conservación

- Fuerte oxidación del soporte de tela.
- Varias roturas.
- Pequeños desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.

Trabajos realizados

- Piezas de refuerzo en el dorso(Beva 371).
- Estirado sobre bastidor original.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Reintegración pictórica de roturas y faltas.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

22

Fecha de la intervención:	1994
Obra:	Retrat de Tomàs Aguiló
Autor:	Antoni Fuster
Época:	s. XIX
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	66 cm. x 50 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	12.388
Sistema de adquisición:	Adquisición directa por el <i>Museu de Mallorca</i>

Estado de conservación

- Bandas laterales postizas.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Desgastes de la película pictórica.
- Oxidación y pudrición del tejido.

Trabajos realizados

- Consolidación y fijación de la pintura al soporte.
- Reentelado. Adhesivo de Cera/resina.
- Estirado sobre nuevo bastidor de cuñas.
- Eliminación de barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Reintegración pictórica de desgastes y faltas.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

23

Fecha de la intervención:	1994
Obra:	Natura morta ⁷
Autor:	Pere Càffaro
Época:	ca. 1930
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	92 cm. x 104 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	26.687
Sistema de adquisición:	Fondos del antiguo <i>Museo Provincial de Bellas Artes</i>

Estado de conservación

- Roturas y descolados en el contraplacado.
- Acumulación de grasas y suciedad.
- Blanqueamiento del color por efecto de la humedad.
- Grietas en la tabla.

Trabajos realizados

- Encolado de la tabla.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de faltas.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

7

La obra se encuentra pintada por ambas caras. El dorso muestra un autorretrato.

24

Fecha de la intervención:	1994
Obra:	Jardí de Son Moragues
Autor:	Joan Fuster Bonnín
Época:	ca. 1910
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	66,5 cm. x 95 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	10.995
Sistema de adquisición:	Donación de la Sra Fuster, viuda de Oliver al <i>Museu de Mallorca</i>

Estado de conservación

- Roturas y oxidación de la tela.
- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Pequeños desprendimientos de pintura.
- Acumulación de películas de aceites y barnices oxidados.

Trabajos realizados

- Reestirado sobre nuevo bastidor.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de faltas y desprendimientos.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

25

Fecha de la intervención:	1995
Obra:	Sant Agustí
Autor:	Mateu López
Época:	ca. 1572
Técnica:	óleo sobre tabla
Formato:	119 cm. x 253 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	26.789
Sistema de adquisición:	Adquisición directa del <i>Museu de Mallorca</i>

Estado de conservación

Acumulación de barnices y aceites oxidados.

Levantamientos y abolsamientos desde la película de preparación muy pulverulenta.

Desprendimientos de la película pictórica.

Importantes lagunas de pintura original, especialmente el ángulo inferior izquierdo y en la parte superior del ángulo derecho. En estas zonas, la pintura es producto de una antigua restauración, en la que se reintegró totalmente.

Rotura parcial de las juntas. La estructura de madera se encuentra ligeramente debilitada a causa de antiguos ataques de xilófagos.

Trabajos realizados

Consolidación del sustrato de yeso.

Fijación de la pintura al soporte.

Limpieza de la película pictórica, manteniendo la antigua reintegración.

Consolidación, reencolado y reparación del soporte de tabla. Impregnación antihumedad.

Estucado de faltas.

Reintegración pictórica. En este caso y debido a criterios historicistas se mantuvo la antigua reintegración.

Barnizado protector.

26

Fecha de la intervención:	1995
Obra:	Verge del Rosari ⁸
Autor:	Anónimo mallorquin
Época:	Siglo XVII
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	225 cm. x 182 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	6.682
Sistema de adquisición:	Adquirido por el Ministerio de Educación y Ciencia para el <i>Museo de Mallorca</i>

Estado de conservación

- Falta de fijación de la pintura al soporte.
- Fuerte oxidación de la tela. Numerosas roturas y faltas.
- Importantes zonas de desprendimientos con reintegraciones antiguas.
- Acumulación de aceites y barnices oxidados.
- Oscurecimiento de la pintura.

Trabajos realizados

- Consolidación y fijación de la pintura al soporte.
- Reentelado. Adhesivo de Cera/resina.
- Estirado sobre nuevo bastidor de cuñas.
- Eliminación de aceites y barnices oxidados.
- Eliminación de los sobrepintados.
- Limpieza de la película pictórica.
- Estucado de faltas y desprendimientos.
- Reintegración pictórica de faltas.
- Barnizado protector, Laropal K-80/white spirit.

⁸ Procedente del Hospital de San Antonio de Viana, pasó a la colección Torrella y de ésta fue adquirido por el sr. Alomar de Llubí que lo depositó en el Museo Provincial de Bellas Artes. expediente de adquisición nº116

27

Fecha de la intervención:	1996
Obra:	Miracle dels corporals de Daroca
Autor:	Anónimo
Época:	finis S. XVI - inicios s. XVII
Técnica:	óleo sobre tela
Formato:	111 cm. x 85 cm.
Nº Inv. General M. de M.:	24.288
Sistema de adquisición:	Depósito de la <i>Societat Arqueològica Lul·liana</i>

Estado de conservación

Substrato debilitado.

Oxidación y pudrición del tejido. Roturas y pérdidas en la tela.

Falta de fijación de la pintura al soporte.

Desprendimientos de pintura.

Acumulación y oscurecimiento de aceites en superficies.

Trabajos realizados

Consolidación del substrato.

Fijación de la pintura al soporte.

Reentelado. Adhesivo de Cera/resina.

Estirado sobre nuevo bastidor de cuñas.

Eliminación de aceites y barnices oxidados.

Limpieza de la película pictórica.

Estucado de faltas y desprendimientos.

Reintegración pictórica de faltas y desprendimientos.

RESUMEN

Breve resumen tècnico de las obras de arte que pertenecientes al fondo del Museo de Mallorca (Depósitos, fondos antiguos y adquisiciones recientes) han sido restauradas a lo largo del período entre 1980 y 1996. A la ficha técnica se añaden los detalles específicos sobre el estado de conservación y las actuaciones efectuadas para su salvaguarda.

ABSTRACT

Brief technical summary of the works of art belonging to the fund of the Museo de Mallorca (deposits, old funds and recent purchases) that have been restored all through the period between 1980 and 1996. Specific details are added to the record card referring to their state of preservation and performances realized for their safeguard.

VARIA

Localització de dues làpides del Temple

JOSEP SEGURA SALADO

En el tom corresponent a les Actes del III Congrés sobre el patrimoni celebrat per aquesta Societat, parlarem de dues làpides que existiren a l'oratori del castell del Temple, a Ciutat, al manco fins el febrer del 1885.¹ També deiem que era possible que fossen devall l'enrajolat actual. Idò Bé, no és així i hem de rectificar nostre error.

Ja poc després de la celebració del Congrés varem localitzar la primera, la més antiga, la de Frei Ramon de Gualbes, de l'any 1435, al pati d'entrada del local que anteriorment ocupà el Museu Diocesà, on ara hi ha l'Arxiu Diocesà.

És xapada en dos bocins perfectament regulars; l'inferior, que únicament conté l'escut, mideix 73 x 83 centímetres i el superior, amb la inscripció, 73 x 94 centímetres.

La segona, la de Frei Joan-Antoni de Puigdorfilà, de l'any 1750, ha estat localitzada pel doctor Guillem Rosselló Bordoy i és instal·lada en el pati d'entrada del Museu de Mallorca. D'ella només es sabia que és en depòsit de la Societat Arqueològica Lul·liana, però s'ignorava la seva procedència.

Mideix 82 centímetres d'ampla per 117 d'alt, però hem d'afegir que no és rectangular com l'anterior, sino que la part superior és arquejada i, tal volta, va ésser lleugerament retallada pel peu.

Probablement que donat l'interés que demostrà s'Arqueològica en tot el que es referia a les obres que el 1885 es feren el susdit oratori, en ésser arrabassades de son lloc original passarien al Museu Arqueològic Lul·lià, instaurat el 1880 al Col·legi de la Sapiència per Bartomeu Ferrà Perelló, el rector de dita institució religiosa i cinc ex-col·legials.

Després, l'any 1908, el bisbe Campins fundà el Museu Diocesà a unes dependències del palau episcopal i allà es traslladà a partir de l'any 1914 el Museu Arqueològic Lul·lià format, segons sembla, per les col·leccions de nostra benemèrita Societat i les pròpies de la Sapiència.

Però ja cap el 1927, durant el pontificat del bisbe Llompart, degueren sorgir dificultats entre la Junta Directiva de s'Arqueològica i els responsables del Museu Diocesà i l'any 1930, en temps del bisbe Miralles, nostra societat retirà del palau

¹ Josep SEGURA SALADO: "El castell del Temple", *Actes del III Congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tuat (1836-1994)*, Palma, 1995, 289, 408-409.

episcopal les peces que foren reconegudes com a seves, i en això sembla que es beneficià notablement el Museu Diocesà, que es reservà les més excepcionals.

Així, la làpida del 1750 passaria a les col·leccions de s'Arqueològica, instal·lada en el núm. 8 del carrer de l'Almudaina, i anys després, en depòsit, al Museu de Mallorca; i la del 1435 restaria propietat del Museu Diocesà.

BIBLIOGRAFIA:

- (Anònim): *Museo Arqueológico Luliano. Catálogo de los objetos presentados para su inauguración*. Palma, 1881.
- (Anònim): *Reglamento de la Sociedad Arqueológica Luliana aprobado el 15 de marzo de 1881*. Palma, 1881.
- B.S.A.L., tom I, nº 1, p. 1 a 3.
- Boletín Oficial del Obispado de Mallorca*, any LVI, nº 3, 29 de febrer del 1916, p. 21-46.
- B.S.A.L., tom XXIV, p. 42-47 i 85-86.
- Guillermo ROSSELLO BORDOY: "Una experiencia museológica: la sistematización de las colecciones de la S.A.L. en 1933". BSAL, XLVII, Palma, 232-233;
- Miguel ALCOVER: "Un museo diocesano", a *Razón y fe*, any XXXI, nº 409, tom 95, fascicle 1er, p. 27 a 34. (Existeix en separata).
- Josep SEGURA SALADO: "El castell del Temple", *Actes del III Congrés El nostre patrimoni cultural: El patrimoni tudat (1836-1994)*, Palma, 1995, 289, 408-409.

RESUM

Com a complement d'anteriors investigacions de l'autor sobre l'antic recinte del Temple s'estudien dues làpides funeràries que fins ara es consideraven perdudes. La recerca ha fet possible localitzar-les al Museu de l'Església de Mallorca i al Museu de Mallorca, aquesta dipositada per la Societat Arqueològica Luliana.

ABSTRACT

As a culmination of the author's preceding investigations on the Old precincts of El Temple here are studied two gravestones which until now were thought to have been lost. The research has made possible to locate them at the Museum of Església de Mallorca and the Museum of Mallorca; the second gravestone was deposited by the Luliana Archeological Society.

RECENSIONS

Ramon ROSSELLO - Josep SEGURA: *Història de Puigpunyent. Segles XIII-XVI*, Palma, Lleonard Muntaner, editor, 1996.

El llibre, com molts altres de Ramon Rosselló en aquesta línia, pretén a través dels documents, acostar-nos a un millor coneixement de la vida d'un poble al llarg dels segles fins a les acaballes del Cinc-cents, en aquest cas de Puigpunyent. El llibre consta de dues parts ben diferenciades: una introducció i un ampli apèndix documental amb les dades provinents dels arxius que serveixen de suport argumental a la dita introducció.

A la primera part es comença per situar el poble des d'un punt de vista geogràfic. Això vol dir que els autors descriuen els límits, l'orografia, els torrents, la geologia, el clima, la vegetació o la toponímia, en definitiva el suport físic per passar tot seguit a tractar el component humà. És aleshores quan en girar pàgina ens adintraem en la descripció dels jaciments prehistòrics, la demografia, els esclaus, els jueus, l'economia, la vida espiritual, la cultura, la vida municipal, la defensa, etc. Tota una barreja de dades i més dades, noms i més noms, xifres i més xifres.

A la segona part, sobretot en forma de regest, els autors aporten molts documents, que abasten varis centenars, classificats per segles. Un buidatge sistemàtic de les distintes sèries documentals dels diferents arxius consultats.

Pàgina rera pàgina ens anam assabentant de la vida d'altre temps en el poble de Puigpunyent, coneixem els protagonistes i els escenaris tant urbans com rurals, els problemes i les inquietuds però també els motius d'alegria i joia quan n'hi havia.

Voldria ressaltar quatre aspectes que al meu entendre consider destacables entre els molts que es tracten a l'obra en qüestió: a) la toponímia. Els noms de lloc, tant rurals com urbans, tenen una gran importància perquè són el punt de referència sobre l'espai per a situar qualsevol activitat dels seus habitants. No hi ha dubte que eren noms ben arrelats a la realitat local els quals constitueixen una part del nostre patrimoni cultural que avui a molts indrets s'ha ben tudat imposant noms fora de la nostra realitat cultural. b) la importància de les possessions enregistrada al llarg dels segles com a explotacions agràries, pels seus conreus, per tota una manera de viure. c) la defensa, decisiva en tants moments del passat mallorquí. d) els inventaris, tan rics en detalls sobre la vida quotidiana. Els autors, Ramon i Josep, tant per al segle XV però més per a la centúria següent proporcionen un bon enfilall d'inventaris preferentment de les grans possessions.

Tot plegat fa que el llibre, al que se li pot retreure qüestions de tipus metodològic i una anàlisi més acurada dels temes plantejats, s'hagi de considerar una interessant contribució a la coneixença d'un dels nostres pobles, orfe fins el moment d'estudis sobre el seu passat. Per això, i malgrat tot, ben vingut sia.

Maria BARCELO CRESPI - Guillem ROSSELLO BORDOY: *Terrissa. Dades documentals per a l'estudi de la ceràmica mallorquina del segle XV*, Palma de Mallorca, 1996, 336 p.

Els autors, de reconeguda solvència a les seues respectives matèries -els documents medievals d'arxiu i l'arqueologia- venen a incidir escaientment en una problemàtica en la qual ja d'altres, amb major o menor sort, s'havien aventurat des de les darreries del segle XIX, ara bé, amb l'avantatge que els dóna la complementarietat de llurs amples coneixences, en línia amb la necessària formació d'equips investigadors interdisciplinaris, defensada per tots, però poques vegades duta a la pràctica. Doncs si les estratègies epistemològiques d'ambdós autors poden ser diverses, la realitat històrica i material objecte de llurs treballs, podem raonablement admetre que degué ésser única.

En aquest sentit llurs anàlisis, que han aïllat una xifra total de 1.615 ítems, han proveït una informació de primera mà de la realitat material dels aixovars domèstics, fonamentalment del segle XV, d'unes singulars contrades com ara les illes Balears, esdevingudes en essència consumidoras i redistribuïdores de pràcticament totes les principals produccions ceràmiques mediterrànies coetànies: *obra de Malicha, València, Barcelona, Bujia, Galati, Gènova*, etc., que en l'obra que aquí comentem se'ns dissecionen i revelen en llur veritable significat.

D'aquesta manera, un tal apropament, no fa sinó fer paleses les mancances investigadores, sobre tot filològiques, que paradoxalment, encara pateixen els grans centres terrissers del Principat o del País Valencià, després dels antics treballs dels Osma, Olivar Daydí i Almela i Vives, i que amb aquesta nova publicació, sens dubte, es veuran incentivats els propers anys, com a conseqüència del mimetisme científic, sovint merament seguidista, ja albirat pels seus mateixos autors, que treballs de característiques tan excepcionals com el present solen generar.

Tot i amb això, no deixa de trobar-se latent dins del "discurs" de l'obra un cert relativisme al voltant de la qüestió dels autèntics continguts semàntics dels noms de les "coses" ceràmiques -"obra de terra" - als distints territoris del domini lingüístic català. Si bé es cert que en èpoques recents s'hi constaten diferències com a resultat natural dels seus processos evolutius històrics autònoms, els propis autors dubten de la possibilitat real de la seua materialització sobtada al llarg dels segles XIV-XV, moment en el qual sí que sembla haver existit en aquest camp de la cultura material un substrat lèxic genèric compartit dins del marc dels països mediterranis de l'antiga Corona d'Aragó, on la presència / absència de mots com "*march*" -gera de grans dimensions-, "*planter*" i "*terraç*", no es pot considerar percentualment significativa, o "*porró*" i "*forma*" no són susceptibles d'ésser avaluats sinó com a resultat d'un artesanat específic -la fabricació del sucre- geogràficament molt localitzada al Ducat de Gandia (La Safor, València), i conseqüentment gairebé exclusives de les terres valencianes.

De tota manera, l'elevat nivell de dificultat d'una investigació del caràcter de la present, suposa per part de llurs protagonistes l'acceptació d'un repte intel·lectual considerable, que probablement no trigarà en recollir la seva inevitable ració de detractors entre aquells sectors d'estudiosos de la terrissa medieval seduïts per l'assèsia dels sistemes alfanúmericos purs i durs.

La identificació del nom d'un atifell consignat en un document notarial baixmedieval amb un vas concret exhumat en una excavació arqueològica, és sense cap dubte, una àrdua i delicada tasca en la qual els investigadors més abnegats estan exposats a realitzar "lectures" errònies, com el mateix Osma, que interpretà les "*gerretes piamenteres*" d'un document de 1517, destinades a contenir vi, pebre i mel, com a "*tarros para pimientos*" (sic); o més recentment la interpretació per part de V. Guerrero com a àmfores orientals tardoantigues de les alcolles o gerres sorgides realment dels torns de les "*Olleries Majors*" de Paterna. No obstant això, i des de la legitimitat de la Teoria del Coneiximent aportada pel mètode hipotètic-deductiu, se'ns revela de tot punt encertat un apropament d'aquest caire, en línia amb els autors d'aquest valuós assaig, en tant que el seus resultats constitueixen "*per se*" un patrimoni històric i cultural irrenunciable gratuïtament.

La "*Terrissa. Dades documentals per a l'estudi de la ceràmica mallorquina del segle XV*" ha vingut a culminar, ara per ara, unes lúcides trajectòries intel·lectuals, conegudes per tothom, fitades en el cas de Guillem Rosselló Bordoy per títols com ara "*Ensayo de sistematización de la cerámica árabe en Mallorca*" (1978) o "*El nombre de las cosas en al-Andalus*" (1991), i en el de Maria Barceló Crespi pel seu "*Elements materials de la vida quotidiana a la Mallorca baixmedieval (Part forana)*" (1994), els quals han marcat, en bona mida, les línies mestres per on ha discorregut a l'estat espanyol el desenvolupament dels estudis al voltant de la cultura material de les formacions socials de l'Edat Mitjana, singularment les andalusines; i sens dubtar-ho aquesta obra sembla destinada a convertir-se en el anys vinents en un referent bibliogràfic obligat entre les més destacades investigacions d'aquest tipus.

JOSEP VICENT LERMA

Josep ESTELRICH I COSTA: *Visita pastoral a les parròquies de la part forana de Mallorca. L'any 1641*, Palma de Mallorca, 1996.

Josep Estelrich ens presenta un manuscrit no sols curiós, sinó també d'interès des de punts de vista molt distints. Es tracta d'una de les tres visites pastorals que es dugueren a terme durant l'episcopat de Joan de Santander. En concret s'ofereixen les visites a les parròquies de Binissalem, Lloseta, Senselles, Costitx, Sineu (inclòs hospital i monestir de Concepcionistes), Muro (inclòs l'hospital), Llubí, Santa Margalida, Maria de la Salut, Artà (inclòs Sant Salvador), Capdepera, Son Servera, Sant Llorenç des Cardassar, Manacor (inclòs hospital), Sant Joan, Montuiri, Porreres (inclòs Monti-Sion), Felanitx (inclòs hospital), Santanyí, Campos (inclòs hospital, Sant Blai i Font Santa), Lluçmajor (inclòs hospital), Algaida (inclòs Sant Honorat i Castellitx), Pina, Andratx, Calvià, Puigpunyent, Estellençs, Banyalbufar, Esporles, S'Esgleita, Valldemossa i Deià. Una primera utilitat del treball és conèixer la situació dels temples tant pel que fa als edificis com als béns mobles. Es citen les capelles existents a cada església i una breu descripció del seu estat (presència de retaules, necessitat de candelers...).

Habitualment també es fa referència a la situació d'altres dependències dels temples (sagristia, arxiu, campanar...) Pel que fa als béns mobles ens trobem amb una font de primera mà per aproximar-nos a la cultura material, en aquest cas eclesiàstica, de mitjans

del segle XVII. Des d'aquest punt de vista resulten molt atractives les referències als orgues i a les vestimentes. Un dels aspectes més interessants són les ordinations que determinaven els visitadors. Aquest punt adquireix major importància si es considera que ens trobem no sols en plena Contrareforma -amb el major control del clero que això implica-, sinó també en uns moments en què s'intentava dur a terme tot el que havia estat determinat pel Sínode Diocesà de 1636. Sovintetgen a les ordinations les instruccions sobre la forma de redactar els llibres sacramentals, circumstància indicativa de les dificultats que es trobaren perquè es dugués a terme aquesta obligació tal i com havia estat determinat. A més les ordinations fan referències a aspectes estrictament religiosos - sobre tot l'administració de sagraments- o qüestions econòmiques generalment relacionades amb obres pies i almoines. Però també apareixen dades relacionades amb temes profans com per exemple la insistència en què els delinqüents perseguits sols podien refugiar-se a les esglésies durant vint-i-quatre hores; considerant que Mallorca es trobava aleshores en uns anys d'agut bandolerisme cal creure que no es tractava d'una referència vana. A més són significatives les constans denúncies d'incompliments d'ordinacions dictaminades en visites pastorals anteriors.

En definitiva un treball molt útil per al coneixement de la situació real de l'església mallorquina de mitjans del segle XVII, per les seves referències a la cultura material i fins i tot per les connexions que es poden establir entre qüestions religioses i profanes.

MIGUEL JOSÉ DEYÁ BAUZÁ

J. PONS PONS: *Companyies i mercat assegurador a Mallorca (1650-1715)*, Palma, Editorial *El Tall*, 1996.

Si bé el tema de les assegurances marítimes ha estat objecte d'estudis per altres àrees de la Mediterrània, per al cas mallorquí sols s'havia arribat fins ara a considerar aquesta activitat com una prolongació de l'activitat mercantil. Per tant el primer mèrit del llibre és considerar les assegurances marítimes com un tema amb personalitat pròpia. El risc era gros considerant la falta d'estudis sobre activitats no estrictament productives a la Mallorca de l'Antic Règim.

Després d'analitzar els aspectes jurídics, l'autora passa a estudiar com actuava el mercat assegurador i els diversos elements que el composaven (mercaderies, risc, primes, el sinistres...). Els darrers dos capítols del llibre es dediquen a aspectes més bé de caràcter econòmics: el funcionament general de les societats asseguradores i l'anàlisi de la gestió de societats asseguradores concretes. La connexió que l'autora estableix entre la situació general i l'estudi de companyies concretes és un dels aspectes que fan més atractiva aquesta obra.

El fet de que es tracti d'una obra molt especialitzada pot provocar que faltin al lector els referents necessaris per a relacionar l'evolució i comportament del mercat assegurador mallorquí amb la situació econòmica general de l'illa. Es tracta d'un problema que en part es pot resoldre amb les referències que Jerònia Pons fa al comerç exterior mallorquí. De

tota manera es nota a faltar, especialment a les conclusions, una reflexió global sobre com incidia l'activitat asseguradora sobre l'economia general del Regne.

Si durant els primers capítols l'obra pareix situar-se a mig camí entre el dret i l'economia -si bé amb una major importància d'aquesta disciplina- la darrera part ens permet entrar de ple en aspectes socials. L'anàlisi de les persones que participen en el negoci assegurador sí que ens aporta noves informacions sobre el comportament de sectors socials determinats. És en aquest punt on s'aconsegueix establir una relació més clara entre una activitat concreta - el negoci assegurador- i el que era la societat mallorquina de finals del segle XVII.

MIGUEL JOSÉ DEYÁ BAUZÁ

Andreu BIBILONI AMENGUAL: *El comerç exterior de Mallorca. Homes, mercats i productes d'intercanvi (1650-1720)*, Palma, El Tall Editorial, 1995.

Amb la minuciositat que ja demostrà en el seu anterior llibre, també publicat per l'editorial *El Tall* l'any 1992, Andreu Bibiloni entra de ple en la problemàtica del comerç exterior mallorquí de la segona meitat del segle XVII i primers anys del XVIII. Després de la minuciositat amb la qual l'autor examina les característiques d'aquest comerç -especialment pel que fa a determinar en el conjunt del tràfic el pes de cada producte importat o exportat- destaca el fet de que ens trobem davant un treball que no finalitza en els vaixells. Magistralment l'autor enllaça les dades sobre entrada i sortida de mercaderies amb la situació dels diversos sectors productius mallorquins i amb l'economia insular en el seu conjunt. Des d'aquest punt de vista l'autor continua amb èxit la línia que inicià -fa ja gairebé una dècada- Carles Manera Erbina amb un llibre ja clàssic per a tots aquells que ens dediquem a l'estudi d'activitats econòmiques a la Mallorca de l'Antic Règim.

En particular són brillants les connexions que Andreu Bibiloni estableix entre la situació del comerç exterior i la situació agrària a la Mallorca del segle XVII. Es tracta d'un enfocament sols superat pel mateix autor quan vincula les importacions de matèries primeres i manufactures amb la situació de la indústria mallorquina. Des d'aquest punt de vista perfectes són les pàgines dedicades al sector tèxtil.

A més de la composició de les importacions i exportacions es presenta una extensa anàlisi dels diversos àmbits geogràfics amb els quals Mallorca tenia contactes mercantils. Si durant el primer i segon capítols l'autor no es limita a presentar la relació de productes importats i exportats, el quart capítol demostra, de nou, la voluntat d'anar més allà del port. S'analitza en aquest capítol la participació dels grups socials en el comerç exterior. S'observa així no sols la participació de nobles, xuetes i menestrals en aquest tràfic sinó l'impacte que aquesta activitat econòmica produïa en aquells grups socials.

Els gràfics, les taules i els comentaris que l'autor realitza ens demostren la maduresa d'un treball que si peca de quelcom és de voler aportar al lector totes les dades, la qual cosa pot desorientar un tant al lector no especialitzat en el tema. De tota manera el fruit és un treball rigorós, si bé degut a aquest gran rigor científic resulta de lectura un tant difícil. Aquesta circumstància es pot compensar amb el fet de que estem davant un treball complet però que deixa camp obert a que els lectors i altres historiadors ens plantegem moltes reflexions. La més important d'elles per ventura sigui la de demanar-

nos si no ha arribat ja el moment d'intentar contestar clarament a una pregunta clau: ¿existeix realment una crisi del segle XVII?, en el cas de que es doni aquesta crisi ¿es pot fer extensiva a tota la centúria?, ¿quins són els seus símptomes? Andreu Bibiloni dóna una passa decidida i ferma per a obtenir una resposta. Ens correspon ara a altres d'acompanyar-lo en aquest esforç.

MIGUEL JOSÉ DEYÁ BAUZÁ

Bartomeu FONT OBRADOR: *Historia de Lluçmajor. El siglo XIX*, Mallorca, 1995. Vol VI.

Bartomeu Font, en aquesta obra torna a posar a l'abast d'erudits i investigadors un nou volum de la seva obra magna *Historia de Lluçmajor*. És ja el sisè, dedicat exclusivament al segle XIX, un centenni de transformacions profundes i dens en contingut, com es pot constatar en les 735 pàgines de què consta el llibre. Està prologat pel Dr. Joan Veny Clar i il·lustrat amb dibuixos de Josep Maria Mir de la Fuente.

Seguint la metodologia utilitzada en els volums anteriors, l'autor continua aportant una quantitat ingent de documentació inèdita que ben segur serà de gran utilitat per als estudiosos de la història local, i sobretot per tots aquells que abasten la història de Mallorca contemporània. L'obra està dividida en sis grans capítols: la vila, el terme municipal, la població, l'ajuntament, el convent de Sant Bonaventura i l'església parroquial. A través de cada un d'aquests grans apartats es posa de manifest el relleu que tengué el poble de Lluçmajor, al llarg d'un segle carregat de tensions ideològiques, polítiques i religioses; però també de grans transformacions pel que fa a l'estructura de la propietat, a l'urbanisme, al mode de vida i costums, a l'organització del treball i, sobretot, la importància que tengué Lluçmajor en el context de les transformacions religioses del segle XIX (noves congregacions religioses, nou temple parroquial, etc.).

És veritat que Bartomeu Font no ha elaborat una síntesi de caràcter narratiu ni interpretatiu del segle XIX lluçmajorer. No era segurament la seva intenció. Ha volgut, més bé, plantejar aquest segle des del vessant descriptiu. Gairebé com a quadres, cita i descriu cada un dels aspectes més rellevants de la vida lluçmajorera del vuit-cents. Això no obstant, de la lectura de l'obra se'n possibilita un coneixement gairebé exhaustiu i hom pot extreure moltes més conclusions de les que a simple vista pot parèixer. Se tracta d'un poble en evolució, en el qual els models urbanístics antics (convent de Sant Bonaventura, gremis, etc.) donen pas a una estructura moderna i secularitzada, on destaquen els nous projectes urbanístics, la construcció del cementeri i, fins i tot, la d'un velòdrom, la qual cosa posa de manifest la modernització de la vida social de la població al final de segle.

L'estructura de la propietat, fins al segle XIX, amb característiques agràries i estàtiques, es transformà a partir dels establiments (Galdent, Míner, Son Ramis i Son Pieras, entre d'altres), les colònies agrícoles (Son Mandívil) i l'inici de s'Arenal. Tot això, fruit de les noves classes socials que prenen força sobretot a la segona meitat del segle. La dinàmica social és també de canvi, les associacions obreres, els casinos polítics, les entitats creditícies, l'auge cultural, l'ensenyament, entre d'altres, són una

mostra del canvi profund que es produí, de manera especial a la segona meitat del segle. Lluçmajor apareix com una realitat dinàmica, en transformació. Tot i que persisteix el pes del sector primari, és evident l'accés a la petita propietat agrària per part de pagesos i jornalers; però paral·lelament, hi prenen força dos sectors que seran especialment rellevants. Primer, els trencadors de marès i, més tard, el sector del calçat.

Prou important i significativa és la vida política. L'autor l'analitza en profunditat, a partir de les Actes Municipals, i posa de manifest l'evolució que es produeix des del 1800 fins a la crisi del final de segle, especialment després de la desfeta colonial. Conèixer el control de la vida municipal és una forma clara de percebre el bateg d'un poble. Políticament Lluçmajor, durant el segle XIX, se mou entre grans contrastos. Per una part, hi ha una societat tradicional, ancorada en el passat, de caràcter absolutista a la primera meitat del segle, amparada pels propietaris agrícoles i els religiosos franciscans (P. Perelló, entre d'altres). Aquesta actitud es pot constatar en els períodes de restauració absolutista, potenciant els voluntaris reialistes i en l'oposició al constitucionalisme, sobretot el 1820. Com a contrast, hi ha un contingent progressista rellevant, vinculat a les transformacions econòmiques de la població. Tal vegada l'investigador desitjaria trobar informació sobre les organitzacions polítiques a la localitat, com ara la Societat Patriòtica fundada durant el Trienni Liberal, la lògia maçònica del Sexenni Democràtic i les organitzacions tradicionalistes (carlistes i integristes), entre d'altres. Seria prou interessant poder conèixer en profunditat el caciquisme local, caricaturitzat per Miquel Bibiloni Corró (*Aferra qui pot o el batle dels tres caramulls*, 1878), on es fa referència als afers del batle Nicolau Taberner Sbert (1875-78). Els progressistes, republicans, liberals, etc. seran protagonistes de gran part de les transformacions de la població. Tot i que hi manca, tal vegada, més anàlisi, l'obra aporta molts elements de caràcter biogràfic que enriqueixen de forma abundant el conjunt. Basta constatar la incidència de personatges com ara el Comte d'Aiamans (propietari de Son Julià), els Salvà de sa Llapassa, Mateu Gamundí Montserrat (governador civil en diverses províncies i diputat a Madrid el 1881), Antoni Garcias Vidal, Mateu Ripoll Ginard, Pere Antoni Mataró, Joan Mòger Noguera, etc. A més de la relació amb la població de polítics destacats com Eusebi Pascual o Damià Isern.

La vida religiosa hi té una rellevància especial. Per això basta constatar les 250 pàgines que l'autor dedica al convent de Sant Bonaventura i a l'església parroquial. Pel que fa al primer, es fa referència als moments més transcendents, la primera desamortització de 1820, l'expropiació del claustre, la desamortització de 1835, les vicissituds del claustre i de l'església conventual (1835-78) i la restauració del tercer orde franciscà. I entorn al temple parroquial, és prou significativa la construcció del nou temple, projectat per Isidro Velázquez, el clergat local, les associacions religioses i els oratoris públics i privats. A més hi ha altres elements d'interès relatiu a la història religiosa local, com Ca ses Beates i les Germanes de la Caritat, a més de les figures senyeres locals del P. Boscana, el bisbe Mateu Jaume i la màrtir Sor Maria dels Àngels Ginard.

PERE FULLANA PUIGSERVER

M. FERRER FLOREZ: *El gobierno del Marqués de Coupigny en Mallorca (1812-1820)*, Cuadernos de Historia Militar, Mallorca, 1996

El llibre del Dr. Ferrer Flórez pretén ésser qualque cosa més que una simple descripció del govern polític del Marquès de Coupigny a Mallorca, al llarg de les dues etapes del seu comandament, primer entre 1812 i 1813 i, després, en la restauració absolutista, de 1814 a 1820. Precisament per això fa un repàs a la vida política mallorquina des de la Guerra del Francès fins al Trienni Liberal, sense entrar en aquest darrer període. De fet, l'obra es converteix en una història general més que en una anàlisi monogràfica de la gestió política, tal com enuncia el títol de l'obra.

Per a aquest treball l'autor fa servir, sobretot, fonts absolutistes, moltes de les quals ben suggerents, però que al mateix temps donen al llibre un to que es pot confondre amb l'antiliberalisme. Així, passa revista a l'actuació dels protagonistes més rellevants de l'època, als conflictes i als debats més destacats. No hi ha dubte que personatges com el bisbe Bernat Nadal, Victorica, el canonge Rosselló, Manzaneda, Traggia, Strauch, Prohens, Desbrull, Guillem Ignasi de Montis i el mateix Marquès de Coupigny, entre altres, esdevenen emblemàtics. En un excés de fidelitat a les fonts, el doctor Miquel Ferrer Flórez no cita tota la bibliografia que hi ha sobre l'època, els esdeveniments i cadascun d'aquells individus. Suposam que no és per desconeixement, però per als lectors especialitzats per ventura hagués estat convenient l'aportació d'una bibliografia més acurada. El mèrit que ja té el llibre de per si segurament hauria quedat enriquit amb un aparell crític més fidel a la investigació actual sobre el tema.

Un dels mèrits més rellevants rau en l'aportació de fonts arxivístiques i impreses, moltes de les quals són noves i suggerents per ulteriors anàlisis globals que es puguin fer. No hi ha dubte que el període de restauració a Mallorca, sobretot entre 1814 i 1820, és una època gris. Per això mateix en el llibre hi ha una relativa descompensació entre el primer període de 1808 a 1814, i el segon, de la restauració.

PERE FULLANA

M. FERRER FLOREZ: *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)*, Palma, 1996.

Una de les incògnites més interessants de l'evolució política de Mallorca en el segle XIX és l'aparició, el 1868, d'un poderós Partit Republicà Democràtic Federal. Com s'havia congriat aquest partit?, Quins eren els seus precedents?. La recent aparició de *Socialismo y utopía en Mallorca. Jeroni Bibiloni (1802-1876)* contribueix a resoldre aquests interrogants.

El seu autor és Miquel Ferrer Flórez. Geògraf i historiador, va néixer a Palma el 1922. El 1972 es doctorà a la Universitat de Barcelona. Entre d'altres obres, és autor de *Población y propiedad en la cordillera septentrional de Mallorca (1974)* i *Historia contemporánea de Mallorca. 1808-1868 (1979)*.

Darrerament ha publicat diversos estudis sobre el s. XIX a Mallorca, com *Las fuerzas militares en Mallorca durante la Guerra de la Independencia (1808-1814)*, *Corrientes políticas y actitudes religiosas en Mallorca durante el siglo XIX (1995)* i *Historia política contemporánea de Mallorca (1808-1868) (1995)*.

Com explica Miquel Ferrer, l'eix bàsic de la ideologia de Jeroni Bibiloni va esser fer compatible socialisme i cristianisme. Encara més, el socialisme seria la culminació del cristianisme. Bibiloni hauria arribat en aquestes idees a partir d'una fonda fe en Déu i un gran amor als homes, que el feia estar molt preocupat pel que podem anomenar qüestió social.

El doctor Ferrer analitza a fons la seva ideologia i les seves obres i també fa un repàs bastant detallat a la seva biografia.

En el seu afany per fer compatible l'evangeli amb el socialisme, Bibiloni utilitzà sovint la Bíblia i les obres dels socialistes utòpics francesos i anglesos, com E. Cobet, C. Pecqueur, H. de Saint Simon, Cl. Fourier i R. Owen.

L'obra principal de Bibiloni és *Cristianos Socialistas* (1848). Aquí, denuncià l'explotació de l'home i la mala organització de la societat. Afirmà que un cristià coherent no podia esser indiferent a la injustícia social. Calia retornar a la "igualtat evangèlica". Els cristians i els comunistes (els partidaris de la comunitat de béns) s'havia d'unir per fer triomfar els ideals socialistes. En el futur, aquests ideals triomfarien pels avanços tècnics i culturals.

Aquesta obra va causar una certa polèmica, tot i que Ferrer no ha pogut trobar cap prova escrita que la jerarquia eclesiàstica amonestàs Bibiloni. De fet, només tenim el seu testimoni escrit on diu que el bisbe "me hizo advertir que mi obrita contiene espresiones subversivas, mal sonantes y aun dignas de censura".

El 1855 publicarà *Esplicaciones que en descargo de su conciencia y rectificación de sus ideas presentó el autor del folleto titulado Cristianos Socialistas al Ilmo Sr. Obispo don Rafael Manso*, que segons Ferrer és més una justificació que una rectificació. Així i tot, Bibiloni explica que no volia influir sobre les masses perquè s'aixecassin contra els propietaris i es repartissin els seus béns. Per Bibiloni, la terra ha estat creada per Déu i en conseqüència, tots els homes hi tenen dret. Ara bé, els governs dels homes han promulgat lleis per al seu ús i ha sorgit la propietat privada. Aquestes lleis són sagrades, però les societats les poden modificar per fer que els béns siguin comuns a tots els homes.

No hi ha dubte que les idees avançadíssimes d'aquest clergue varen sorprendre els sectors conservadors. Però no tot quedà en teoria. Jeroni Bibiloni mantengué un ferm compromís polític i evolucionà dels liberals progressistes als demòcrates i als republicans. Col·laborà a *El Iris del Pueblo* (1855) i participà en alguns actes polítics durant el Bienni Progressista. Després de la Revolució de Setembre de 1868 el seu compromís amb el Partit Republicà Demòcrata Federal fou evident i va esser candidat a Corts en dues ocasions, però no va sortir elegit tot i que obtengué xifres importants de vots. No de bades el doctor Miquel Duran ha assenyalat que Bibiloni fou el pare del republicanisme a Mallorca.

En conjunt, l'obra de Ferrer Flórcz ofereix abundant informació sobre un personatge important i poc conegut. En aquest sentit, s'ha de destacar un bon apèndix documental, que inclou desset textos.

És clar que encara resta molt a fer. Es podria analitzar més detalladament la seva relació amb el republicanisme mallorquí, es podria treure profit a la bibliografia que hi comença a haver sobre el s. XIX a Mallorca i es podrien utilitzar amb més rigor alguns conceptes com el d'integrisme, que aquí s'utilitza en un sentit molt ampli com a sinònim de conservadorisme o immobilisme. També seria molt útil l'elaboració d'un index onomàstic.

Es tracta d'una nova aportació que enriqueix els nostres coneixements sobre un dels personatges més mítics del XIX mallorquí i que s'afegeix a una espècie de *boom* historiogràfic facilitat per l'existència de diverses editorials interessades en el passat històric de Mallorca.

ANTONI MARIMON

SECCIÓ OFICIAL I
DE NOTÍCIES

**ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL ORDINÀRIA DE SOCIS DE LA
S.A.L. CELEBRADA DIA 7 DE FEBRER DEL 1995**

A les 19'30 hores del dia abans indicat, té lloc al local social l'Assemblea General Ordinària de la S.A.L. amb l'assistència dels socis següents:

Maria Barceló Crespi	Santiago Alemany Fuster
Joan Pou Muntaner	Joan Mas i Vives
Gabriel Ensenyat Pujol	Caterina Aguiló i Torres
Gabriel Rabassa	Rafel Ferrer Massanet
Andreu Muntaner	Carles Gil Morey
Miguel Ferrer Flórez	Josep Segura i Salado
Miguel José Deyá Bauzá	Jerónima Antich Guasp
Josep Font Trías	Margalida Bernat i Roca
Jordi Vidal Reynés	Magdalena Riera Frau
Pau Mateu i Vives	José Morata Socías
Miquel Obrador i Colom	Rosa Júlia Roman Quetglas
Miquel Font i Cirer	Antonio Planas Rosselló
Luz Zaforteza	Pablo Pérez-Villegas
Camil.la Blanes	Miquel Duran Pastor
Andrés Jaume Rovira	Jaume Tugores Frau
Antonio Masegosa Galán	José Manuel Domínguez Nicolau
Antoni Bernat i Roca	Sebastià Riutort Taberner
Antoni Pau Palmer Vidal	Gabriel Fuster Sureda
Antoni Juan Horrach	Maria Zaforteza
Santiago Cortès Forteza	Joana M. Matas i Alomar
Josep Estelrich i Costa	Andreu Ramis Puig-gros
Antoni Gili i Ferrer	Guillem Rosselló Bordoy
Jaume Font i Sansó	Manuel V. Domènech Bestard
Bienvenida Borobia Garrigosa	Ana Zaforteza de Corral
Antonia Borobia Garrigosa	Francesc Bujosa Homar
Nicolau Tous Escoubet	Manuel Ripoll Billón
Joan Cabot Estarellas	Ricard Urgell Hernández
Fausto Orlandis Morell	Gabriel Llompart Moragues
Fernando Vidal de Villalonga	Joan Fullana Juan

Una vegada oberta la sessió per part de la Presidenta, el Secretari procedeix a la lectura de l'acta de la sessió anterior, que és aprovada per assentiment.

A continuació pren la paraula la Sra. Presidenta per informar sobre els següents punts:

- Obres. La rehabilitació de la planta baixa del Casal Aguiló ja s'ha conculsa en gran part i només resten per acabar alguns detalls. Hom remarca que això ha estat possible gràcies a molts d'esforços materials i humans. I, en aquest sentit, cal expressar l'agraïment a la Conselleria de Cultura, Educació i Esports per l'ajut econòmic que concedí; a l'anterior president, Sr. Miquel Duran, per les gestions que en féu; als membres de la Junta Srs. Manuel Ripoll i Guillem Rosselló pel seguiment que en realitzaren i a la Junta en general. Només cal esperar que aquests esforços i ajuts tinguin continuïtat i en el futur es pugui continuar la tasca de reforma i rehabilitació del Casal.

- Bolletí. Amb el volum d'enguany, que ja ha aparegut, s'ha arribat al número 50, circumstància que cal valorar molt positivament ja que és un testimoni de la periodicitat fixa i de la seguretat que ofereix aquesta publicació. Altrament, al número esmentat apareix un dossier sobre la figura de l'Arxiduc com a contribució a l'Any Arxiduc.

- Congrés sobre el Patrimoni. El III Congrés va tenir una bona acollida, que es va traduir en una participació important i amb un alt nivell dels treballs que s'hi presentaren. Actualment ja s'està preparant l'edició de les actes.

- Així mateix, i pel que fa a les noves dependències, aquestes són obertes i a la disposició de tots els socis que estiguin interessats a realitzar-hi qualsevol acte o tasca cultural.

Tot seguit intervé el Secretari per informar de les activitats que s'han realitzat durant l'any i que han estat les següents:

- Intercanvis de publicacions: s'ha decidit mantenir-ne amb les revistes o entitats següents: *Museo de Huelva*; revista d'arqueologia *Limes*; *Instituto José Cornide*, de La Corunya; *Centro de Estudios Salmantinos*; *Arqueologia*; *Universitat Jaume I* i *Museo Nacional de Arqueología Marítima y Centro Nacional de Investigaciones Arqueológicas Submarinas*.

- Préstecs per a exposicions: diverses peces de ceràmica per a la Universitat d'Aix-en-Provence i el document del tractat de pau signat entre el rei de Mallorca i el soldà de Tunis, de principi del segle XIV, per a l'exposició de la societat "Sierra Nevada 95".

- Cessió en depòsit: a petició de l'Ajuntament de Palma, la S.A.L. li ha cedit en depòsit el quadro del cardenal Despuig per al museu que se n'ha creat.

- Donacions. Mn. Josep Estelrich féu el donatiu de la quantia corresponent al torn de misses per a la família Aguiló i el Sr. Alvaro Santamaría va fer entrega del seu llibre *Conversaciones de la dinastía de Mallorca*.

- Publicació del catàleg sobre l'exposició dedicada a l'historiador Joan Binimelis.

- Presentació, dia 3 de febrer, del llibre del Dr. Joan Mas *Obra poètica de Tomàs Aguiló*, a càrrec del Dr. Joan Alegret, que fou acompanyada d'una exposició de llibres i manuscrits de Tomàs Aguiló.

- Seminari d'historiografia mallorquina, amb les següents ponències:

- 15 febrer: L'aportació del B.S.A.L. Dr. Miquel Ferrer.
- 22 febrer: Quadrado. Dr. Miquel Duran.
- 1 març: De Binimelis a Quadrado. Dr. Bartomeu Barceló.
- 8 març: De Quadrado a l'establiment dels estudis universitaris a la U.I.B. Dr. Pere Fullana.
- 15 març: La historiografia actual. Dr. Antoni Marimon, Sr. David Ginard i Sr. Arnau Company.
- 22 març: Taula rodona amb els ponents.

- Aniversaris de Josep Lluís Pons i Gallarza i de Joan Pons i Marquès. S'hi féu una exposició commemorativa i dues conferències, una dia 16 de desembre, a càrrec del P. Josep Massot i Muntaner, titulada "Joan Pons i Marquès, entre la Història i la Política", i l'altra dia 12 de gener del 1995 a cura del Dr. Joan Mas titulada "Josep Lluís Pons i Gallarza, promotor cultural".

- Assemblea anual de la C.E.C.E.L., que se celebrà a Palma entre els dies 29 i 30 de setembre i 1 d'octubre i fou organitzada conjuntament entre la S.A.L. i l'Institut d'Estudis Balearics, els dos organismes de Mallorca que en fan part. Les activitats que hi tengueren lloc foren les següents:

- Assemblea General.
- Dues exposicions: una sobre vint anys d'història local de Mallorca (1975-1994) i l'altra sobre les darreres publicacions dels diferents centres integrats a la C.E.C.E.L.
- Sessió acadèmica sobre arqueologia medieval amb dues ponències, una sobre arqueologia medieval islàmica, a càrrec del Dr. Guillem Rosselló Bordoy i l'altra sobre arqueologia medieval cristiana, a cura del Dr. Manuel Riu, juntament amb les comunicacions que s'hi presentaren.

- III Congrés sobre el Patrimoni. Tengué lloc els dies 19-21 d'octubre sota el tema "El Patrimoni Tudat (1836-1994)". S'estructurà en tres ponències, que foren les següents:

- "La pèrdua del patrimoni moble i de les restes arqueològiques", a càrrec del Dr. Guillem Rosselló Bordoy.
- "La pèrdua del patrimoni industrial", a càrrec del Dr. Carles Manera Erbina i del Sr. Joan Roca i Avellà.
- "La pèrdua del patrimoni monumental i urbanístic", a càrrec del Dr. Josep Morata Socías.

Així mateix, hi foren presentades 17 comunicacions sobre qüestions diverses referides a la temàtica del congrés i 11 comunicacions relatives a les malifetes patrimonials als pobles de Mallorca.

- Adhesions. La S.A.L. va donar suport a les següents entitats i iniciatives: Associació d'Amics de l'Arxiduc, a un viatge cultural a l'illa de Malta i a un manifest de l'Obra Cultural Balear en defensa de la llengua catalana.

A continuació pren la paraula la Sra. Presidenta per informar sobre les activitats que hi ha en projecte per al 1995 i que, en principi, són les següents:

- Una, que ja s'ha feta, i que es tractà de l'esmentada conferència del Dr. Joan Mas el 12 de gener.
- Una segona, també ja realitzada, la presentació del llibre *L'enginy de l'oci. Estudi etnogràfic dels jocs, festes i altres diversions tradicionals de Porreres. 1890-1940*, obra de Damià Duran i Jaume, que fou a càrrec del Dr. Pere Fullana.
- Cicle de conferències dedicat a Jovellanos, que es farà el mes de febrer i per al qual l'Ajuntament de Palma ha concedit un ajut de 80.000 pts.
- Presentació d'un receptari de cuina mallorquina glosat, obra de Margalida Bordoy de Rosselló, editat per Miquel Font.
- Publicació del Bolletí.
- Altrament, s'intentarà obtenir ajuts econòmics que permetin publicar les actes del III Congrés sobre el Patrimoni, les *Noticias y relaciones históricas de Mallorca* i el *Cançoneret Aguiló*.

En el punt corresponent al moviment de socis, s'indica que durant l'any 1994 s'han registrat 22 altes i 3 baixes, dues voluntàries i una per defunció, la de D. Francesc Llinàs Morey.

Pel que fa al balanç econòmic, el Tresorer dóna compte que el balanç ha estat el següent:

- Romanent del 1993:	5.691.575 pts.
- Ingressos el 1994:	3.810.490 pts.
- Despeses el 1994:	3.011.832 pts.
- Total el 31 de desembre del 1994:	3.125.747 pts.

A continuació hom planteja la proposta que fa la Junta de nomenar Socis d'Honor, d'acord amb el costum de fer-hi anteriors presidents, D. Joan Pons i Marquès, a títol pòstum, i el Sr. Miquel Duran Pastor, que n'ha estat el president durant els últims anys. La proposta és acceptada i serà votada en la següent assemblea extraordinària, així com pertoca d'acord amb els Estatuts.

Com que no hi ha cap assumpte de tràmit, es passa a l'últim punt de l'ordre del dia, el de precís i preguntes. L'únic prec, el fa la Sra. Luz Zaforteza que proposa que es faci arribar a l'Ajuntament de Palma el perjudici que causa al patrimoni cultural el fet de celebrar al casc antic les festes de Sant Sebastià, a causa de les deixalles que embruten l'esmentat patrimoni, i proposa treure-les de la part antiga de la ciutat.

I a les 20'20 hores i sense haver-hi altres assumptes per tractar s'aixeca la sessió de la qual com a Secretari don fe.

V. i P.
LA PRESIDENTA
Maria Barceló Crespí

EL SECRETARI
Gabriel Ensenyat Pujol

**ACTA DE L'ASSEMBLEA GENERAL EXTRAORDINÀRIA DE SOCIS
DE LA S.A.L. CELEBRADA DIA 7 DE FEBRER DEL 1995**

A continuació de l'Assemblea General Ordinària i amb l'assistència dels mateixos socis se celebra l'Assemblea General Extraordinària amb dos punts a l'ordre del dia, que són la proposta de nomenar socis d'honor els Srs. Joan Pons i Marquès i Miquel Duran Pastor i l'elecció de la nova junta de govern. Pel que fa al primer aspecte, es decideix que la votació es faci a mà alçada, i la proposta és acceptada per unanimitat de tots els socis assistents. La Presidenta aleshores comunica que l'acte d'entrega del diploma acreditatiu es farà el dia 23 de febrer després de la conferència que hi ha prevista.

Quant a la renovació de la Junta, la Presidenta explica que dos dels membres que fins ara la integraven han expressat el desig de no continuar-hi: es tracta del Sr. Jaume Garau, per motius de feina, i la Sra. Camil·la Blanes, per motius de salut. Altrament, tal com es comunicà als socis, es podien presentar candidatures per a la Junta de Govern fins el dia 31 de gener del 1995 a les 19'00 hores. A tal fi es formà una taula electoral integrada pel Secretari, el soci més antic i el més novell. Com que en acabar el termini no s'hi presentà cap candidatura, la mateixa Junta de Govern en proposa una, que queda composta per les següents persones i amb els càrrecs que s'indiquen:

Presidenta: Maria Barceló Crespí
 Vice-President: Manuel Ripoll Billón
 Secretari: Gabriel Ensenyat Pujol
 Tresorer: Joan Pou Muntaner
 Conservador: Josep Carles Tous Prades
 Bibliotecari: Joan Mas i Vives
 Director de Publicacions: Guillem Rosselló Bordoy
 Vocal 1: Josep Estelrich Costa
 Vocal 2: Andreu Ramis Puig-gros
 Vocal 3: Pere Fullana Puigserver
 Vocal 4: Isabel Garau Llompart
 Vocal 5: Antoni Planas Rosselló
 Vocal 6: Miquel Deyà Bauzà
 Vocal 7: Francesc Bujosa Homar
 Vocal 8: Miquel Ferrer Flórez

I a les 20'30 hores i en no haver-hi altres assumptes per tractar s'aixeca la sessió de la qual com a Secretari don fe.

V. i P.

LA PRESIDENTA
 Maria Barceló Crespí

EL SECRETARI
 Gabriel Ensenyat Pujol

A Palma a les 13'30 hores del dia 19 de març de l'any 1996 reunits a la seu del Museu de Mallorca, carrer Portella nº 5 d'una part, la Sra. Maria Barceló Crespí com a Presidenta de la Societat Arqueològica Lul·liana, i en qualitat de testimonis els senyors Manuel Ripoll Billón Vice- president, Gabriel Ensenyat Pujol com a Secretari i Josep Carles Tous Prades, conservador de les col·leccions de l'esmentada Societat, i de l'altra el Sr. Guillem Rosselló Bordoy, Director del Museu de Mallorca, els quals procedeixen a redactar **ACTA DE DIPÒSIT** de les peces propietat de la Societat Arqueològica Lul·liana de les quals s'adjunta relació (Anex A i B) per a la seva exhibició al Museu de Mallorca, quedant incloses en el Inv. Gral. del Museu. Dipòsit autoritzat per la Junta General Extraordinària de 6 de febrer de 1996.

Guillem Rosselló Bordoy rep i accepta aquest **DIPÒSIT** i als efectes procedents signa la present ACTA per triplicat exemplar en el dia i hora al capdamunt assenyalat.

ANEX A

Relació que s'acompanya

Inventari de les peces propietat de la SAL, dipositades al Museu de Mallorca.

- 1 Mascaró de proa del Lulio, obra de Ricard Anckermann, recuperat dels fons de l'antic Museu Marítim (Exposat a les sales d'art del S. XIX).
- 2 Arpa del segle XVII, restaurada a expenses del Museu. (Exposada a les sales del segle XIX).
- 3 Bocet de terracuita del monument a Ramon Llull, obra de Guillem Galmés. Restaurat pel Museu.
- 4 Díptic del Rei Martí, atribuït a Miquel d'Alcanyís, restaurat pel Govern Balear amb motiu de l'Expo 92.
- 5 Fragments de la predel·la del retaule dels Trinitaris, obra documentada de Joan Desí (inicis del segle XVI). Restaurats pel Govern Balear amb motiu de l'Expo 92. (Legat Antoni Mulet).
- 6 Baix relleu d'ivori, amb representació del Nou testament (Col·lecció Aguiló). En estat de conservació òptim.
- 7 Peça de ceràmica romana de procedència submarina. (Donació Fullana). Restaurada pel Museu de Mallorca.
- 8 Conjunt de dos canelobres de fusta policromada amb forma d'àngel de l'antiga església de Sant Nicolauet de Porto Pi. Pendants de restauració.
- 9 Els corporals de Daroca. Anònim en torn al cercle dels López, oli sobre tela de finals del segle XVI. Pendent de restauració. (Prèstec temporal a l'exposició Eucarística).
- 10 Col·lecció de ferros forjats dels segles XVII a XIX. (S'acompanya en ANEX B la llista de les peces).
- 11 Apostolat. Urna de la dormició de Maria, del cercle dels López (segle XVI), acordat el prèstec per la Junta de Govern.
- 12 Fragment de tapis (Col·lecció Aguiló). Atribuït als obradors de Brusel·les (finals S. XV?).

- 13 Fr. Albert Borguny. Planxa de coure gravada per ambdós costats amb motius d'arquitectura efímera (nº 53 del catàleg *Grabados Antiguos, nuevas estampaciones*).
- 14 Francesc Maura: Retrat de José Mª Quadrado. Planxa de coure.
- 15 Anònim: Planxes calcogràfiques del Banco Balear.
- 16 Mestre dels Privilegis (activitat documentada entre 1330 i el 1339). 6 fragments del retaule de Sta. Magdalena i Sta. Llúcia. Donació J. Mª Costa Gispert a la SAL, condicionada a la seva exposició al Museu de Mallorca.
- 17 Post d'enteixinat amb representació d'alafia, de procedència desconeguda. Datat al S. XIII inicis de XIV.
- 18 Post d'enteixinat amb l'escut de Nunyo Sanç. Mudèixar S. XIII? de procedència desconeguda.
- 19 Remat central d'un enteixinat amb forma de estel. Procedència desconeguda.
- 20 Biga d'un enteixinat provinent del Palau de Medina Sidonia (Cadis) . Donació J. Costa Ferrer a la SAL.
- 21 Col·lecció de mocadors de pinyetes. (Donació família Nadal).
- 22 Col·lecció de ferros. Publicats pel Museu de Mallorca (Llum d'Encruia,4).

ANEX B**Inventari provisional del n° 10**

Panòplia de 25 peces:

- 2 Estiradors de llautó d'estil gòtic, 0'14 m. i 0'15 m.
- 2 Escuts de pany, de llautó, d'estil barroc, 0'16 m. i 0'11 m.
- 2 Escuts de pom, de llautó, d'estil barroc, 0'20 m. i 0'10 m.
- 14 Claus d'adorn, de ferro i llautó, d'estil barroc, mida oscil·lant 0'8 m.
- 5 Adorns de llautó, estil barroc, 0'11 m., 0'08 m., 0'05 m., 0'05 m. i 0'04 m.

Panòplia de 4 peces:

- 1 Peça de ferro forjat (sense identificar) de 0'50 m. llarg.
- 1 Pany amb clau de 0'85 m. de llarg.
- 1 Peça de ferro amb claus, rematada amb adorns amb espiral, 0'87 m.
- 1 Pany de ferro forjat, 0'31 x 0'14 m.

Panòplia de 23 peces:

- 5 Claus de ferro forjat d'estil barroc, 0'18 m., 0'12 m., 0'11 m., 0'12 m. i 0'08 m.
- 1 Corretja de ferro forjat adornada amb unglà, 0'72 m.
- 1 Corretja de ferro forjat adornada amb unglà. (Incompleta), 0'31 m.
- 3 Escuts de pany de planxa de ferro retallada, 0'14 m., 0'09 m., 0'08 m.
- 1 Escut de pom, planxa de ferro retallada, 0'18 m.
- 1 Acabament de balconada, de ferro retallat, 0'14 m.
- 1 Pany de corretja de ferro, 0'44 m.
- 6 Panys d'escut de ferro (procedents de caixes), 0'35 m., 0'12 m., 0'11 m., 0'14 m. i 0'15 m.
- 2 Caçoles de planxa de ferro retallades, 0'09 m.
- 1 Reixa entrecreuada, 0'20 m.
- 1 Pany de maleta de ferro, 0'08 m.
- Acabament de reixa de ferro forjat (motiu floral), 0'71 m.
- Acabament de reixa en forma de creu amb dues claus entrecreuades, de ferro retallat i repujat, d'estil gòtic, 0'85 m.

**ACTIVITAT DE LA SOCIETAT
DURANT L' ANY 1996
Nous Socis**

Relació dels socis admesos durant l'any 1996:

- 1122 Joana Maria Escartín Bisbal
- 1123 Catalina Vich Mesquida
- 1124 Andreu Jaume Rodríguez
- 1125 Miquel Marín Gelabert
- 1126 Antoni Domingo i Pons
- 1127 Esther de Pedro Martínez
- 1128 Bel Marta Font i Poquet
- 1129 Ajuntament de Santa

Margalida

- 1130 Maria Valls Vidal
- 1131 Maria Isabel Perales Capó
- 1132 Maria Luisa Alomar

Hernández

- 1133 Bartomeu Bestard Cladera
- 1134 Guillem Barceló i Ramis
- 1135 Àlvar Servera Verger
- 1136 Antoni Vicenç i Batle
- 1137 Catalina Pizà Arbona

Baixes

Voluntàries: Josep Barceló Moner

Per defunció:

- Mn. Josep Capó Juan
- Josep Mascaró Pasarius
- Jaume Llompарт Salvà
- Guillem Oliver Sunyer

Assemblea General Ordinària:

Dia 6 de febrer del 1996 tengué lloc l'Assemblea General Ordinària, de la qual, com és costum, se'n publicarà l'Acta corresponent.

Assemblea General Extraordinària:

El mateix dia, i a continuació de l'anterior, se celebrà una Assemblea General de caràcter extraordinari en la qual es va aprovar la cessió en depòsit al Museu de Mallorca de diversos

objectes i peces propietat de la S.A.L. L'acte en què es duigué a terme la signatura de la predita cessió tengué lloc dia 19 de març.

Presentacions de les Actes del III Congrés sobre el Patrimoni:

Al llarg de l'any han tengué lloc a diferents pobles de Mallorca les presentacions de les actes del Congrés que sobre la qüestió *Un patrimoni tucat. De la desamortització fins a l'actualitat (1836-1994)* va convocar l'Arqueològica el 1994. Es tracta de pobles dels quals es presentà al predit congrés alguna comunicació sobre el tema i que foren els següents, a la data que s'esmenta:

- 12 gener: Porreres
- 9 febrer: Algaida
- 16 febrer: Sóller
- 12 abril: Santa Margalida
- 19 abril: Petra
- 23 abril: Santa Maria del Camí
- 4 juny: Pollença
- 14 juny: Muro
- 26 setembre: Andratx
- 12 octubre: Sant Joan

Presentació del B.S.A.L.:

Dia 21 de maig tengué lloc la presentació del volum 51 del Bolletí, corresponent al 1995.

Presentació de llibre:

Dia 17 d'octubre es va presentar l'obra *Terrissa. Dades documentals per a l'estudi de la ceràmica a Mallorca al segle XV*, dels Drs. Maria Barceló Crespi i Guillem Rosselló Bordoy.

Conferència:

Dia 20 de març el Sr. Antoni Contreras va pronunciar una conferència sobre *Guillem Caldentey i la publicació impresa de la primera obra mèdica a Mallorca*, amb motiu de complir-se'n el 500 aniversari.

Visites culturals: La S.A.L. va organitzar un cicle de visites comentades a diversos llocs d'interès cultural, que foren les següents, a la data que s'indica:

- 10 juny: La Seu
- 12 juny: Palau de l'Almudaina
- 17 juny: Castell de Bellver

Concert d'orgue a Sant Jeroni: Com a cloenda del curs 1995-96, l'Arqueològica dugué a terme un concert d'orgue al convent de Sant Jeroni. Aquest acte se celebrà dia 18 de juny i l'organista fou el Sr. Tomàs Colom.

Congrés sobre el Patrimoni: Els dies 9, 10 i 11 d'octubre tengué lloc el IV Congrés sobre el nostre Patrimoni, que en aquesta ocasió tractà el tema *El català, patrimoni de Mallorca*. Aquest congrés fou organitzat conjuntament amb el Centre de Professorat i Recursos i gaudí d'una destacada participació i assistència. S'hi presentaren 15 comunicacions estructurades en 4 ponències.

Cicle sobre Quadrado: Amb motiu de commemorar-se enguany el centenari de la mort de Josep Maria Quadrado, la S.A.L. va organitzar una exposició sobre la seva vida i obra, que va estar ubicada al Casal Aguiló des del 8 d'octubre fins al 3 de desembre, sota el patrocini del Consell Insular de Mallorca i de la Caixa d'Estalvis "Sa Nostra".

Així mateix li adreçà un cicle de conferències, la programació de les quals fou la següent:

- 8 octubre. Isabel Peñarubia: *Josep Maria Quadrado, historiador*.
- 15 octubre. Joan Mas i Vives: *J. M. Quadrado i la cultura catalana*.

- 22 octubre. Pere Fullana: *El vessant politicoreligiós de Josep Maria Quadrado*.
- 29 octubre. Antònia Tayadella: *J. M. Quadrado i el Romanticisme*.
- 5 novembre. Gabriel Ensenyat: *J. M. Quadrado, medievalista, i la historiografia actual*.
- 12 novembre. Antoni Mut: *J. M. Quadrado i l'Arxiu del Regne de Mallorca*.
- 26 novembre. Miquel Duran: *J. M. Quadrado i la seva aportació historiogràfica*.
- 3 desembre. Catalina Cantarellas: *J. M. Quadrado i la defensa del patrimoni*.

Per causes imprevistes es va suspendre la conferència del Dr. Pere de Montaner que havia de pronunciar-se el dia 19 de novembre.

Publicació: Amb tal motiu la SAL publicà el catàleg de l'exposició dins la sèrie de MONOGRAFIES de la Societat.

Homenatge a Quadrado, arxiver: Dins els actes programats per l'any Quadrado l'Arxiu del Regne de Mallorca i la Conselleria de Cultura organitzaren també una exposició monogràfica sobre el tema. LA SAL deixà en préstec els retrats de la família Aguiló tan vinculada per lligams amicals amb Quadrado

Restauració: L'obra coneguda com el *Misteri dels Corporals de Daroca*, propietat de la S.A.L. i depositada al Museu de Mallorca, ha estat objecte d'una acurada restauració.

Intercanvis: La S.A.L. ha decidit mantenir un intercanvi de publicacions amb les següents revistes i entitats: *Pyrenae*, publicació del Departament de

Prehistòria, Història Antiga i Arqueologia de la Universitat de Barcelona), Centro de Estudios Salmantinos i *Ius Fugit*, publicació sobre Història del Dret.

Donacions: La Sra. Maria Antònia Segura va fer una donació per dur a terme diverses tasques de millora al local social, d'igual manera el Sr. Miquel Ferrer ha fet entrega d'un moble que era de la seva propietat.

Adhesions: La S.A.L. ha donat suport a la iniciativa de proclamar Mn. Josep Capó fill il·lustre de Santa Maria del Camí així com a la publicació en llengua catalana del *Diari de Balears*.

Per acord de la Junta de Govern acordà també adherir-se a l'homenatge organitzat pel Cercle de Belles Arts en memòria del nostre consoci Josep Mascaró Passarius

Distincions: Dom Josep Massot fou distingit amb la Creu de Sant Jordi, atorgada per la Generalitat de Catalunya, i el Sr. Josep Mascaró Passarius, pocs dies abans del seu traspàs, va ésser guardonat amb la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, un i altre socis de ls SAL.

Pèrdues patrimonials: La retirada a finals de l'any 1995 del tapís que cobria el baldaquí de l'altar major de la Seu de Mallorca, sense que s'hagi arribat a explicar perquè es va retirar dit element i que s'ha fet amb ell, suposa per a la jostra Societat un motiu de preocupació per suposar aquesta actuació un malmesa a un conjunt patrimonial que va ser declarat Monument Histórico-artístic (D. 1794/1969, de 24 de juliol. B. O. del E. 20 agost 1969).

Seria oportuna la reposició immediata de tal element al seu lloc

original, restituint la imatge del baldaquí tal com va ser projectat pel Sr. Gaudí, sempre d'acord amb l'esperit del decret que va considerar dita obra com a un bé d'interès cultural.

Les cases de Son Font de Muro: Igualment hem de lamentar que les actuacions iniciades per ARCA per tal d'escatir les responsabilitats que es poguessin desprendre de la destrucció indiscriminada de les cases de Son Font de Muro, vila declarada conjunt històric, hagin estat arxivades per disposició judicial a causa d'un simple defecte de forma que entenem va en contra de l'esperit de la Llei 16/1985. La recuperació de l'indret de Son Font és irremeiable, perden un espai urbà de singular importància per a una vila com Muro que malgrat la declaració esmentada està patint una sèrie d'actuacions en contra de la seva importància cultural.

Nou Hospital a Palma: La Societat va ser convocada, entre altres associacions i entitats culturals per tal de pronunciar-se sobre la futura denominació del Nou Hospital, en vies de construcció. Analitzades les diferents propostes es considerar adient mantenir el topònim tradicional de Son Llätzer que al llarg de segles ha identificat el paratge on s'aixecarà el centre hospitalari.

Un alzar menys: Darrerament tan sols podem lamentar-nos. La desaparició de l'alzar residual a les costes de Son Palou, al terme de Sancelles, per tal de redreçar l'antic camí reial de Ciutat a Sineu ens deixa sense alzines i el que era un viatge plaent per un dels més vells i bells camins de Mallorca, la

mahadjja Djidjnaw dels àrabs, segons consta al *Llibre del Repartiment* àrab, resta en el més fosc dels obliats, gràcies a una eixampla foramidada per convertir un camí en una espècie d'autopista. Vergonya cavallers... fins quan abusareu de la nostra paciència!

JAUME LLOMPART SALVÀ

(1915-1996)

El mes de febrer passat morí inesperadament a la clínica Rotger de la nostra ciutat l'estimat consoci. Com a militar fou destinat a Palma, Maó, Manacor, València, Inca, Santiago de Compostela i Eivissa. Als seus darrers anys de vida militar fou secretari particular de sis capitans generals.

Després es dedicà a la política, sortint elegit regidor de l'Ajuntament d'Inca en el primer consistori democràtic. L'any 1983 fou elegit diputat del Parlament Balear i membre del Consell Insular de Mallorca i designat Conseller de l'Interior del Govern Balear (1983-1987). És autor del projecte de la Llei de l'Escut de la Comunitat Autònoma de Balears. És la Llei 7/1984 del 21 de novembre publicada l'any 1989. Des del 1987 deixà la política i es dedicà amb afans juvenils a la investigació històrica. Com a publicista cultivà els aspectes culturals a la *Semana de Llucmajor*, *Diario de Ibiza*, *Baleares*, *Dijous d'Inca* i *Diario de Mallorca*. Integrà el cos de *Radio Juventud* de Inca amb qualitat de cap de realització, locutor i guionista. Es recorda l'entrevista a Maria Antònia Salvà, l'única gravació magnetofònica que va permetre fer la nostra poetessa de l'Allapassa. De jove formà part de la *Capella Clàssica* de Mallorca dirigida per Mossèn Joan Maria Thomàs.

Llompart Salvà féu el *Pregó l'any 1989 del Dijous Bo* a la seva ciutat adoptiva d'Inca i el *Pregó de Setmana Santa*, el 1992 tractant els aspectes històrics del venerat Sant Crist a la capella de Sant Abdò i Sant Senén també a Inca. Com a bon llucmajorer és autor del *Pregó de Fires* del 1992 sobre el bisbe Beltrán de la diòcesi de Tuy que abans fou bisbe de Ciudad Rodrigo i exercí primer el càrrec de rector a Llucmajor i el de canonge a la catedral de Mallorca al segle XV. La documentació la recollí a l'Arxiu de la catedral de Tuy amb l'ajut del cononge Basilio González i l'estudi fou publicat per l'Ajuntament de Llucmajor l'any 1993. Sentim la pena d'haver perdut un amic de la Cultura però ens alegra la feina ben feta i entusiasta que ens ha deixat com a penyora.

BARTOMEU FONT I OBRADOR.

J. MASCARÓ PASSARIUS

(Alaior, 1923 - Palma de Mallorca, 1996)

El dissabte, dia 11 de maig, proppassat, va morir sobtadament l'il·lustre i benemèrit consoci. Dotat d'una veritable vocació científica, com diu Josep de C. Serra Ràfols, una d'aquestes vocacions que l'Arqueologia i la Història desvetllen de tant en tant entre els estudiosos de les nostres comarques, i que donen per a la ciència profits molt més apreciats que els derivats de moltes tasques anomenades professionals, orientades a finalitats molt menys pures i desinteressades. Un home que emprant paraules d'Arcadi Gomila en la proclamació de Fill Il·lustre de la vila nadiua Alaior, per la seva fecunda tasca cultural, l'extensa bibliografia que ha produït, la seva increïble labor investigadora i de difusió del riquíssim patrimoni megalític de Balears, particularment de Menorca, ha merescut l'estimació i consideració dels seus paisans.

La seva inquieta activitat, digué el recordat president Joan Pons i Marquès, a la ratlla de la terbolina, admirada avui serà llegendària demà. Al dinar homenatge de la Societat Arqueològica Lul·liana del 12 de maig de l'any 1968, hi afegí amb les seves paraules de lloança a J. Mascaró el següent retret: la vostra condició de fill de Menorca, ens fa doblement estimable la seva dedicació als temes culturals mallorquins. Menorquí inquiet, incansable i errant, mascaró de proa en el tallamar de tantes curolles, la seva aportació mallorquina entronca amb la ja més que centenària dedicació històrica del gran Quadrado, seguida en el camp de la Filologia per un altre il·lustre menorquí Francesc de B. Moll. I és en aquesta tradició cultural que es fonamenten els millors lligams de fraternitat entre les illes.

El 13 de novembre de 1923 naixia al carrer de la Reina, avui carrer des Porrassar Nou, el nostre inoblidable amic, primogènit del matrimoni d'Antoni Mascaró Rosselló i Bonaventura Passarius Vinent, natural de Rosario de Santa Fe, República Argentina, filla de pares maonesos. Foren els seus germans Armando, Carles, Perla, l'única avui vivent i Aureli. Ben jovenet deixava els jocs del carrer per freqüentar la biblioteca de la Caixa de Pensions. L'any 1935 la família es traslladà a Mallorca amb residència al Pont d'Inca; tot just acabada la guerra, els Mascaró tornaren a Alaior, època difícil. El servei que féu a la Legió a Sidi Ifni li donà ocasió per a integrar-se al gabinet de Topografia i Cartografia. D'aquestes experiències naixeria la seva formació tècnica. L'any 1946 els familiars tornaren a Menorca per viure a Ciutadella, tot just acabat el servei militar de Mascaró Passarius. Les primeres activitats cartogràfiques li obriren un món desconegut i li donaren ocasió per examinar els mapes incomplets de molts d'accidents geogràfics i jaciments megalítics importants. A peu o amb bicicleta recorregué gairebé tot els indrets de l'illa aconseguint el primer exemplar cartogràfic propi l'any 1951 que va dedicar a la seva mare.

L'any 1962 publicava el gran *Mapa General de Menorca* a l'escala 1:31.250, mentre dirigia el setmanari *El Iris* i la col·lecció *Monografies Menorquines*. Donat d'una inextinguible curiositat, estudiava i analitzava els textos d'historiadors, arqueòlegs i científics antics i moderns donant ales a les més altes ànsies i projectes culturals posteriors. L'any 1952 contraïa matrimoni amb la ciutadellenca Patrocínio Hernando, pares de quatre filles: Goretti, Assumpte, Immaculada i Virgínia. Els Hernando amb la seva prestigiosa casa d'Arts Fotogràfiques li donà oportunitat de conèixer la fotografia que li obriria les portes d'una documentació fidel tant científica com artística i la seva figura amb les màquines penjades al coll era el que més el definia. El 1956 vingué a Mallorca i els intel·lectuals i estudiosos ben prest l'acolliren com a un amic digne de tota admiració i a la casa de Menorca dirigí la *Revista Tramontana* amb l'horitzó d'un avenir pleteric d'èxits com a cartògraf, arqueòleg i etnògraf.

El 1960 ingressa a la Societat Arqueològica Lul·liana i del 1963 al 1980 fou vocal de la nostra Junta de Govern. El Bolletí li ofería unes possibilitats d'acreditació molt grans i ho volgué aprofitar publicant les *Cartes Arqueològiques de Santa Margalida*, l'any 1963, *de Capdepera*, el 1964, *d'Alcúdia*, el mateix any, *de Palma* el 1968, *de Santanyí*, el 1970, *de Campos*, el 1971 i *de Calvià*, l'any 1973, sens oblidar els articles prospectius i morfològics, ja que ell no es dedicaria a l'Arqueologia de camp pròpiament dita, companyona inseparable de la de gabinet. L'any 1962 publicava el *Mapa de Mallorca* i el *Corpus de Toponímia de Mallorca* en sis volums que el situaren a un nivell d'acceptació indiscutible i amb ell la conquesta de la fama y la popularitat per tot arreu. Fins i tot s'enlairà com editor donant a llum el *Nomenclator del Plano General de Palma y alrededores*, l'any 1969 inici de moltes altres publicacions de tota índole; també redactà i

publicà un rar llibret manual titulat *Treinta excursiones en coche por Mallorca*, l'any 1974.

Entre la prolífica tasca de publicació, especialment en el camp de la Història i de l'Arqueologia, podríem esmentar com obres més representatives de l'ingent empresa investigadora, més pròpia d'un equip que d'un sol autor, les que a continuació es citen:

Els monuments megalítics a l'illa de Menorca (Barcelona 1958), fructuós projecte de sistematització morfològica de més d'un miler de construccions ciclòpies, d'entre les quals esmenta 300 i 145 d'inèdites. Fou premi Jaume I de l'Institut d'Estudis Catalans.

La Taula como símbolo taurolátrico, comunicació presentada al X Congrés Nacional d'Arqueologia de Maó, el 1967 s'adelantà a l'estudi de *Las Taulas* guardonat amb el premi Dr. Joan Ramis i Ramis 1968 de Història i Arqueologia de l'Ateneu de Maó.

Prehistoria de las Balears (1968) que dedicà a la nostra Societat i a l'Ateneu de Maó, apreciable historiografia de conjunt del decurs arqueològic illenc. En són complements els magnífics *Inventarios de los monumentos megalíticos y restos prehistóricos y protohistóricos de Mallorca y Menorca* auspiats pel Ministeri d'Educació i Ciència 1967. Hi ha 2.142 llocs d'interès.

Historia de Mallorca (1973-74), 5 volums i encara 4 més posteriors de *Décadas*, Miscel·lania del més gran esforç integrador pel nombre dels especialistes.

Geografía e Historia de Menorca (1980-85), 5 volums tal volta el millor tribut a la seva illa nadiua i homenatge als seus paisans.

L'Onomasticon Cataloniae, amb col·laboració amb Joan Coromines, fruit de la juvenívola vocació toponímica com font primordial de la història. És ben conegut el seu entusiasme per l'Arqueologia lingüística que analitza els idiomes amb relació amb els estudis culturals prehistòrics a base de substractes conservats, sobretot per la toponímia, com ja ho demostrà a la *Toponimia de Mallorca*, l'any 1960. Ambdós autors reberen el premi Sanxis Guarnier de la Sorbona a París l'any 1989.

Del seu esperit de germanor brostà una producció d'articles amb col·laboració amb distints autors com foren Flaquer i Fàbregues, Llompart Moragues, Aguiló Adrover, Busquets Mulet, Magda Marroquín i l'autor del present esbós necrològic entre d'altres.

El reconeixement cultural i científic del qual gaudí amb fruïció fita el seu camí volenterós des de l'any 1957 amb l'atorgament del Premi Jaume I d'Investigació de l'Institut d'Estudis Catalans fins l'actual, amb la Medalla d'Or de la Comunitat Autònoma de les Illes Balears, l'Antena d'Or d'Antena-3 TV i el pòstum de Fill Il·lustre d'Alaior. Els nomenaments d'Acadèmic Corresponent de la Real Academia Española de la Historia i de Bellas Artes de San Fernando, l'any 1967 i el d'Acadèmic Numerari de Belles Arts de Sant Sebastià de Palma, l'any 1990 pregonen ben bé les excel·lències de les seves conquestes acadèmiques i científiques.

La seva incansable curiositat no coneixia fronteres. Com rodamon es féu digne de l'ínclit Felix de les Meravelles, trescant amb ulls oberts i el cor profundament amant per tota la Mediterrànea amb l'Algèria, Fort de l'Eau, Mesopotàmia, Turquia, Salònica i

Esmirna dels sefardites. El 1966 viatjà a Perpinyà en nom i representació de la Societat Arqueològica Lul·liana quan els mallorquins oferiren a Sant Joan el Vell l'estàtua jacent del Rei Sanxo, obra de Frederic Marès. No va desaprofitar l'ocasió l'any 1975 per arribar a l'illa de Pasqua i prendre part en l'excavació d'una *hare paenga* en el lloc Ahu Tepeu. El 1987 viatjà amb l'expedició mallorquina a Califòrnia quan el Papa honorà el sepulcre de Juníper Serra mallorquí universal. Conferències, publicacions, projeccions de reportatges fílmics i fotogràfics a institucions com la Societat Arqueològica Lul·liana foren la seva usual trajectòria com autèntic apòstol de la cultura nostrada i si hem de definir els seus valors emblemàtics d'home peoner, devot de la natura verge i de la pedra ancestral podríem admirar el seu retrat que li féu Kristian Krekovic. Ell s'abraça a un megalit cendrós, com ferm ideal de la seva pensa.

El seu objectiu fou enfonsar-se dins les arrels pàtries per conèixer el rumb de les Balears futures. Cercà amb afany dins el passat com augur per destriar l'endevenidor.

BARTOMEU FONT I OBRADOR

MN. JOSEP CAPO I JUAN

PREVERE I HISTORIADOR (1923 - 1996)

Dia 3 de febrer de 1996 moria a la clínica Rotger de Ciutat de Mallorca l'amic i mestre Josep Capó i Juan als 73 anys recentment complits.

Havia nascut a Santa Maria del Camí el dia 3 de gener de 1923. Fill únic d'Antoni funcionari empleat de Correus, i d'Antònia Maria, que es dedicava a les feines de la casa.

Estudià a Santa Maria del Camí, a l'escola primària de Can Capó i també féu el batxillerat a la vila i s'examinava per lliure a l'Institut Ramon Llull de Ciutat.

L'any 1940, als 17 anys, entrà a la congregació de Sant Felip Neri de Ciutat. Seguí tots els estudis eclesiàstics al Seminari Conciliar de Sant Pere de Mallorca i fou ordenat de prevere l'11 de juny de l'Any Sant de 1950.

Encetà el seu mestratge, a l'Academia Mayol del carrer d'en Vallori de Ciutat, ensenyant, entre altres assignatures, la religió i el llatí. Seguí al col·legi privat d'ensenyança primària i secundària de Sant Felip Neri donant classes de religió, història i cursets de català. Exercí el seu ministeri sacerdotal a Sant Felip Neri de Ciutat entre 1950 i 1974 i després, fins a la seva mort, al seu poble de Santa Maria del Camí on ha col·laborat amb la pastoral parroquial i com a dinamitzador de tota activitat cultural del poble, col·laborant molt activament en les festes patronals i en les festes culturals i literàries de l'Avenc de son Pou de Coanegra. La seva capacitat de diàleg el dugué a compartir investigacions i a orientar joves historiadors.

L'any 1962 intervingué en la constitució de l'Obra Cultural Balear, de la qual en fou soci fundador i també vocal fins l'any 1970. L'any 1990 l'OCB, en els premis 31 de desembre, li concedí una distinció especial com a soci fundador i en reconeixement a una feina feta al llarg de tota la vida en favor de la llengua i la cultura.

Ha col·laborat a les revistes: Ponent, Lluç, Cort, Es Castellet, Estudios Lulianos, Revista Balear, Coanegra... i ha estat soci i assidu col·laborador del *Butllet de la Societat Arqueològica Lul·liana* :

Patrimoni artístic de les esglésies de Santa Maria del Camí: Aportació a la història de les Belles Arts, *BSAL*, 34, 1975, 466-485.

Una pintura de Jaume Blanquer: El retaule major de Sant Felip Neri de Palma, *BSAL*, 34, 1976, 345-349.

Aclaració sobre Unamuno a Mallorca, *BSAL*, 34, 1976, 410.

D. Miquel de Unamuno a Mallorca, *BSAL*, 34, 1976, 144-159.

Els tres Lluç Mesquida mestres de picapedrers i Antoni Mesquida, *BSAL*, 35, 1977, 373-384.

Díptico de pintura trecentista mallorquina (en col·laboració amb Gabriel Llompart Moragues), *BSAL*, 36, 1878, 28-51.

L'escultor Nadal Bal·le i Bestard, *BSAL*, 38, 1981, 495-497.

L'escultor Joan Deyà, *BSAL*, 45, 1989, 327-331.

Es autor de les biografies: *El padre Francisco Molina* (1962) i *El Rector Caldentey* (1990) i de les històries: *La Vila de Santa Maria del Camí* en dos volums (1980 i 1985) i *El Convent de la Soledat de Santa Maria del Camí* (1993).

Fou l'iniciador i ha dirigit fins a l'hora de la mort les monografies locals *Publicacions Coanegra*

Deixà inèdites les següents obres:

Crònica de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma de l'any 1948 a l'any 1958.

Crònica de la Congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de Palma de l'any 1959 a l'any 1965.

Crònica de la congregació de l'Oratori de Sant Felip Neri de la Ciutat de Mallorca de l'any 1956 a l'any 1974.

(Aquestes obres son de cabdal importància per tots els que vulguin adentrar-se a l'estudi de: la Capella Oratoriana, l'Obra Cultural Balear, La llengua Catalana a la litúrgia de la Diòcesis de Mallorca, la Pastoral litúrgica popular després del Vaticà II a Mallorca, Curssets de cristiandat...)

Vila de Sta. Maria del Camí, Memòries literàries.

Cròniques de les Festes de Santa Maria del Camí i altres notícies que interessin. Tom I setembre 1969, i tom II (inacabat).

El propassat dia 7 de setembre de 1996 fou descoberta la placa del carrer Josep Capó i Juan, historiador, i proclamat Fill il·lustre de Santa Maria del Camí.

Va deixar el seu arxiu i biblioteca a l'Ajuntament de Santa Maria del Camí.

Pare Capó, moltes gràcies per lo molt que ens heu ensenyat!

JOAN PARETS I SERRA, prevere

GUILLEM OLIVER I SUNYER

(1944 - 1996)

Quan un amic se'n va el sentiment de solitud és quelcom angoixant. Si l'amic, és més jove que un mateix, el sentiment que tal absència produeix no es pot descriure amb paraules.

Aquest és el cas de Guillem Oliver i Sunyer, un home jove que ens ha deixat, de sobte, fa pocs mesos i que recordarem sempre, enyorant, de manera especial, el seu tímid somriure que obria portes i sense paraules trespuava el seu pensament.

Guillem Oliver i Sunyer, molt més jove que el que ara escriu aquesta recordança, significava molt dins una ja llarga amistat de quasi quaranta anys, iniciada quan Guillem a punt d'acabar el batxillerat començava a treballar amb Joan Camps i Coll i amb mi en la recerca de nous horitzonts que en aquells temps, ai! massa llunyans, apareixien plens de foscuria i que, malgrat els anys passats segueixen encara prou enterbolits.

No puc afirmar que Guillem fos un dels meus deixebles, almanco si ens atenem al més estricte valor semàntic i acadèmic de la paraula. Mai de mai assistí a una de les meves classes i mai de mai va estar matriculat a una de les matèries que he explicat al llarg de la meva actuació docent. Malgrat tot sí que es considerarà un d'ells i en aquest sentit ho demostrà sempre que ens necessitàrem, amb més força que alguns que sí ho foren i sí acceptaren, quan convenia, el meu mestratge, malgrat ara el blasmin i procurin oblidar-lo.

Per a mi, cosa que he afirmat en altres ocasions, la relació docent-discent és prou complexa i el que l'alumne ensenya al mestre és tant o més important i profitós que la saviesa transferida pel mestre al deixeble.

El lector, ignorant de la relació amical entre un arquitecte jove i un arqueòleg vell, pot demanar-se el perquè de les paraules que ara, fresc el record de l'amic, vull deixar en memòria seva.

Guillem Oliver va ser un arquitecte compromès, per damunt de tot, en la defensa del nostre patrimoni cultural, emperò mai oblidà que era un home del segle XX, obert al progrés i amb un sentit especial envers la defensa *útil* d'aquest patrimoni, de la salvaguarda del tresor que ens llegaren els nostres avis, deixa important que no pot créixer i que per tant cal conservar sia com sia.

Tal dèria queda reflectida en uns pocs trets de la seva vida i de la seva actuació professional que desitjaria glosar, malgrat les paraules no flueixin amb la força necessària i amb la facilitat convenient.

Voldria recordar a Guillem, nin, quan a terres de Cabrera, tan vinculades al seu entorn familiar, descobria juntament amb Joan Camps les runes del monestir paleocristià i alçava pedra a pedra, fil per randa, el plànol del jaciment. Planimetria que avui podem contemplar al Centre d'Acolliment de Cabrera, mut homenatge a un al·lotell que volia ser arquitecte i que amb mà ferma, aixecava per primera vegada a la seva vida un plànol arquitectònic. Vet ací l'origen d'una relació entre un arquitecte, que no havia començat el

seu aprenentatge i un arqueòleg que aleshores iniciava la seva actuació professional. Un aprenentatge primerenc dins el camí del saber que no és més que un aprenentatge continuat al larg de tota una vida.

Anys després, recordant aquella recerca, em demanava si Lluç, el seu fill, podria acompanyar-nos en les nostres activitats. Corrien ja altres temps i la manca de sensibilitat d'aquells que tenen obligació de vetllar pel nostre patrimoni, feien impossible una activitat pedagògica, fora de les aules, tal com sí es podia fer en altres èpoques de la nostra vida. Emperò això és una altra història.

Una segona imatge la podria centrar en la conversa mantenida juntament amb Neus i Guillem. Eren els inicis d'una profitosa tasca comuna. Aleshores s'enfrontaven amb el desafiament de la restauració de la Torre de Ses Puntes, monument emblemàtic de Manacor, poble vinculat, no tan sols per naixença, a Guillem sinó també per família i afectes. Un capvespre, enlairats en aquella mena de galliner de la Casa de Cultura que, al llarg de molts d'anys fou el centre d'activitat del Museu de Mallorca, els novells arquitectes, davant els problemes d'accés que plantejava un edifici històric, demanaven parer sobre la possibilitat de jugar amb el contrast i, tot mantenint l'estructura original sense modificacions ni empelts, suggerien acoplar-li un element nou, actual, tal volta singular, de manera que les pedres no patissin i la funcionalitat de l'edifici fos perfecta.

No feren més que adoptar un axiomàtic punt de vista que podríem establir a partir d'unes premisses concloents: si vols restaurar un edifici cerca primer una funció noble per a tal edifici, i després restaura'l. Restaurar per restaurar és quelcom estúpid, restaurar un monument per mantenir-lo barrat és contraproduent, són ganes de tudar doblers, feina i cervell. Restaurar per aprofitar i donar nova vida és just i necessari.

D'aquesta actuació, tal volta una de les primeres intervencions en el camp de la restauració *útil* que feren Guillem i Neus, tenim una mostra acalridora de la seva vàlua en la garrida escala, neta i diferenciadora, que permet gaudir de la Torre de les Puntes. Caigui la confusió sobre els que, al seu dia, blasmaren tal solució encertada, esqueixant-se les vestidures que la pròpia ignorància cobria la seva nuesa d'esperit.

Fins i tot podria adduir la restauració de la Torre dels Enagistes, on després d'una molt llarga recerca comparant edificis de l'època, cercant paral·lels, escorcollant arxius, feren possible altra magnífica realització que d'una banda permetia recuperar un edifici en runa progressiva, un edifici cabdal no tan sols per a Manacor sinó fonamental per a la nostra història com a mostra única de l'arquitectura medieval mallorquina desenrotllada a un medi rural. La seva actuació féu possible donar-li, no en faltaria més, una nobilíssima funció: la de museu d'un Manacor que necessita semblant focus de cultura, malgrat els que haurien de promocionar-lo desconeixin el significat de tal paraula.

I en aquest sentit la recuperació d'uns àmbits històrics donant-lis una nova funcionalitat i, per tant, assegurant la seva pervivència, voldria esmentar endemés el posar en valor el molí d'En Lluç a Porreres que podria significar, pels que saben entendre, la culminació de l'axioma abans formulat: cerca una funció abans de restaurar. No restauris de bades perquè és tudar doblers, temps i esforços.

Caldria afegir en aquesta recordança alguns intents no reeixits i en els quals Guillem hi va deixar el seu acostumat entusiasme. Com sempre.

Per a mi són dues aventures, dues quixotesques aventures que l'amic va emprendre amb la valenta força que posava a les coses. La primera va ser l'encàrrec que vaig plantejar a la parella de tècnics en un moment d'optimisme quan pareixia que el *Museu Monogràfic de Pollentia* anava camí de ser una esponerosa realitat.

Optimismes d'aquest tipus solen ser freqüents en aquells que, innocents de noltres, creim que el nostre patrimoni cultural val la pena servir-lo i cuidar-lo. Després vendrà, com diríem en foraster, *el tío Paco con la rebaja...* i tal rebaixa encara la patim.

L'avant-projecte de *Museu Monogràfic de Pollentia* consistia en aixecar un edifici de nova planta, adient per a les col·leccions d'aquell jaciment arqueològic als terrenys destruïts per a una projectada línia fèrria i que, gràcies al cel, mai es va fer. Això sí part de la ciutat romana havia quedat enderrocada sense cap mirament.

El que projectaren és mostra patent de la sensibilitat d'uns professionals envers la conservació patrimonial i endemés una prova de respecte envers la professionalitat dels museòlegs i de la seva preparació científica. Coordinar necessitats museològiques i arquitectura no sol ser freqüent, en tenim proves en escriure. En el cas de Pollentia, una vegada més la insensibilitat dels que tenien competències en matèria de cultura, va arraconar l'avantprojecte, quedant en el més absolut dels oblidats. Això tenia lloc envers l'any 1975. És una advertència per tal de que les coes de palla d'alguns no s'encenguin abans d'hora.

Deu ser una constant històrica el que els projectes on museologia i arquitectura van de comú acord quedin arraconats per sempre més? Començ a creure que sí.

La segona, més recent i amb ella voldria acabar aquesta recordança d'un home de l'Arqueològica, professional sincer amb el passat i el futur, amic per damunt de totes les coses és materialitzar amb el regal que em va fer dies abans d'exposar en públic les peripècies viscudes a l'hora de restaurar l'església conventual de Santa Margalida, avui parròquia militar. Era una de les primeres intervencions que, dins el meu camp de la historiografia, vaig poder participar a l'empara d'un mestre excepcional com Alejandro Ferrant Vázquez, l'arquitecte que va salvar molts dels nostres monuments i figura cabdal que també roman en la més completa de les desconeixences.

Com deia, dies abans de la conferència, Guillem i Neus m'entregaren el projecte de restauració de la Sala Capitular de l'antic monestir de Santa Margalida, un joiell de l'arquitectura i de l'escultura gòtica mallorquina, que encara espera la seva salvació. Voldria que tal projecte no romangués, com tantes altres coses, dins el més fosc dels oblidats.

I res més. La pèrdua d'un amic deixa sempre un regust aspre en la boca. L'avantatge és que les coses bones que va fer resten, i seran recordades, de manera que sempre, al contemplar-les, ens queda la il·lusió de veure rera elles la imatge, entre seriosa i irònica del bon amic que se'n va.

GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY

JOSEP Mª PALAU I CAMPS, MIQUEL ÀNGEL RIERA I DAMIÀ HUGUET:

TRES ESCRITORS I UN PAÍS

Josep Mª Palau i Camps, Miquel Àngel Riera i Damià Huguet moriren la mateixa setmana del mes de juliol de 1996. El fet va commoure les lletres catalanes. Eren tres escriptors que tenien molt poc en comú: pertanyents a generacions diferents, varen concebre la literatura de maneres força distants, perseguiren objectius distints i elaboraren obres que difícilment poden comparar-se. Ara, però, la coincidència de la mort els ha agermanat i ens obliga a parlar-ne aquí conjuntament. Això no obstant, entre tots tres hi ha un altre nexa que els uneix: la voluntat de servei a la cultura catalana des de camins diversos a través de la literatura.

Josep Mª Palau i Camps havia nascut a Barcelona l'any 1914. Allà, en 1935, va cursar la carrera de Ciències Naturals i es va especialitzar en entomologia. De fet, encara que sigui poc coneguda, la seva labor d'investigació en el terreny dels insectes és important: va col·laborar amb el Museu de Zoologia de Barcelona; va publicar diversos treballs científics al «Boletín de la Sociedad de Historia Natural de Baleares», a «Eos» i a «Graellsia»; va reunir una important col·lecció entomològica; i, fins i tot, va descobrir tres noves espècies d'insectes. L'any 1941 es va establir a Palma i va començar a col·laborar amb els escriptors mallorquins de la «generació del 50». Uns poemes seus foren inclosos a l'antologia *Els poetes insulars de postguerra* (1951), a cura de Manuel Sanchis Guarner. Poc després va treure a la llum dos llibres de poesia, *Mosaic d'espurnes* (1951) i *D'Orient i d'Occident* (1959). Tanmateix, l'obra poètica és el vessant més oblidat de la seva producció literària, juntament amb la traducció de l'anglès de poemes de Robert Graves (*Síntomes d'amor*, 1996).

En canvi, Palau i Camps va destacar com a autor dramàtic i, sobretot, com a novel·lista. En el primer aspecte, va col·laborar amb Martí Mayol en l'obra *Portes obertes* (1949), estrenada per la Companyia Artis, de la qual molt aviat es va distanciar. Posteriorment, va escriure un gran nombre de peces dramàtiques, algunes de les quals foren premiades i/o publicades: *Un diumenge de capvespre* (1951); *Pensió ideal* (1953); *S'ha venut un home* (1957), amb la qual va obtenir el Premi Ciutat de Palma; *Aeroport* (1957); *Encara les armes* (1957); *Beatriu esborra el temps* (1958); *Joan Aloi* (1958); *Berta Lofoden al Born* (1958); *Sentimentals, tanmateix* (1958-60); *I el mar segueix cantant* (1959); *Assassinat al club dels novel·listes* (1959); *Camins de retorn* (1960); *El missatge* (1961); *Els bandolers* (1961); *El Naixement, ara* (1961); *Les consultes del doctor* (1963); *Offus field* (1968); *Del cel i de la terra* (1974); etc.

En 1959 va publicar *Carrers, places i un rellotge*, un llibre de proses que enllaça amb la tradició humorística i costumista, però ple d'observacions crítiques envers la nostra realitat social immediata. Tanmateix, aquest camí fou abandonat ràpidament per entrar de ple en la novel·la amb un llibre molt representatiu del realisme social: *Els trasplantats* (1963), que obtingué el Premi Ciutat de Palma 1962. De fet, aquesta és la primera novel·la mallorquina en què es denuncia la injustícia social, la pobresa i la ignorància en què viuen els immigrants més pobres i marginats. Però Palau i Camps va estar molt de temps a tornar a publicar cap altra novel·la. En aquests anys de silenci va elaborar una obra que a partir de la dècada dels vuitanta va començar a ésser publicada i que, en part, roman inèdita. L'aparició d'*Assassinat al club dels poetes* (1983) va encetar

una sèrie de novel·les policiaques, protagonitzades per l'inspector Arbós, de la qual fins ara han aparegut diversos volums: *Paisatge de dunes* (1987), *L'inspector ensopega* (1988), *Mort damunt la gespa* (1991), *Un cadàver desconcertant* i *Unes lligacames negres*. Això no obstant, la sèrie negra està formada per altres novel·les que han romàs inèdites: *La guerra del Golf*, *Bon Nadal!*, *L'estrella de David*, *Una destrat de taquilita*, *Escac a la dama*, *Quinze dies d'excedència*, etc. Es tracta d'un tipus de novel·la policíaca allunyat del model nord-americà i, en canvi, més a l'estil de Georges Simenon o d'Agatha Christie. També va conrear la novel·la rosa a *La dama del país del sol* (1989).

Per altra part, als anys vuitanta Palau i Camps també dona a conèixer una sèrie de novel·les escrites al decenni dels cinquanta, en què es fan palesos els seus plantejaments socials i crítics, però amb nombrosos elements de la novel·la psicològica: *Aquesta mena d'amor* (1985), en què denuncia els convencionalismes de l'alta societat mallorquina; i *El sol surt al crepuscle* (1993), sobre la Guerra Civil i la repressió del franquisme, que conté molts de trets documentals. La novel·la, com abans ho havia estat el teatre, va ésser el mitjà que Palau i Camps va adoptar per connectar amb el nostre poble. La seva obra no té grans pretensions, perquè sobretot pretén establir una comunicació molt directa amb un públic majoritari. Per això parteix de la premissa que la literatura ha d'ésser sobretot divertida per tal de captar el lector. Les seves obres són plenes d'acció i els seus personatges semblen extrets de l'entorn més proper i immediat.

Apart del terreny de la literatura, Palau i Camps també va treballar per la cultura del nostre país en la junta directiva de l'Obra Cultural Balear i en l'Associació d'Escriptors en Llengua Catalana, dues entitats en les quals ocupà el càrrec de vice-president.

Miquel Àngel Riera va néixer a Manacor en 1930. En plena infantesa va viure la Guerra Civil, fet que es reflecteix en algunes de les seves novel·les. En la joventut descobrí la passió per la literatura, que compartí amb altres joves manacorins, com Jaume Vidal Alcover o Guillem d'Efak. Cursà estudis de Dret a la Universitat de Barcelona (1947) com a alumne lliure i després va continuar la carrera a Granada (1950) i a Salamanca (1952). Cap a l'any 1948 la lectura del *Romancero gitano* i del *Libro de poemas*, de Federico García Lorca, l'inicià en el gust per la poesia de la Generació del 27, que, com en altres poetes mallorquins de la postguerra, va influir en la seva primera producció poètica. Fruit de la lectura de García Lorca, Aleixandre i Salinas són cinc llibres en castellà, a partir dels quals va elaborar una selecció titulada *El ángel y otros indicios*, que ha romàs inèdita com tota la seva producció anterior a *Poemes a Nai*. Durant aquests anys d'estudiant universitari començà a practicar el periodisme, tot redactant les notícies locals, primer per al «Correo de Mallorca» i, després, per al «Balears».

La generació dels 50, que trencaven amb la tradició de l'Escola Mallorquina i també manifestaven una forta influència de la Generació del 27, va atreure definitivament Miquel Àngel Riera cap al català com a llengua literària. *Poemes a Nai* (1965) va causar un gran impacte per la barreja de formes col·loquials i cultes, la introducció d'imatges oníriques, l'ús del vers lliure i una nova actitud vital. Fins el 1969 foren uns anys de silenci, en què es dedicà sobretot a la feina professional com a gestor administratiu. *Biografia* (1974), el segon poemari, va obrir una nova etapa en la poesia de Riera, caracteritzada per un llenguatge més directe. El segueixen *La bellesa de l'home* (1979; Premi Joan Alcover 1974) i *Paràbola i clam de la cosa humana* (1974), en els quals el poeta defensa la seva concepció de la realitat i de l'Art, en la qual l'interès per l'humà és

indestriable de la seva concepció de la bellesa: «La bellesa del món és la que hi posa l'home», ens diu.

Paral·lelament a *La bellesa de l'home* i a *Paràbola i clam de la cosa humana*, Miquel Àngel Riera va iniciar la faceta de novel·lista. *Fuïta i martiri de Sant Andreu Milà* (1973), *Morir quan cal* (1974; premis Sant Jordi 1973 i de la Crítica de «Serra d'Or» 1975), *L'endemà de mai* (1978; Premi Nacional de la Crítica de Narrativa Catalana 1979) i *Panorama amb dona* (1983; Premi de la Crítica de «Serra d'Or» 1984) formen un cicle, no sols per la imbricació de personatges i d'esdeveniments o pel rerefons de la Guerra Civil, sinó pel fet de presentar uns éssers humans en una situació límit. L'obra de Miquel Àngel Riera parteix de la novel·la psicològica moderna i té com a gran punt de referència l'escriptor francès Marcel Proust. A *La rara anatomia dels centaures* (1979) recollí els relats breus que havia escrit al llarg de la dècada dels setanta.

Els últims anys varen representar la consolidació de la seva feina com a escriptor. Publicà els poemaris *Llibre de benaventurances* (1980) i *El pis de la badia* (1992), les novel·les *Els déus inaccessibles* (1987, Premi Nacional de Literatura Catalana 1986) i *Illa Flaubert* (1990; premis Josep Pla 1990, Ciutat de Barcelona, Joan Creixells i de la Crítica) i el recull de contes *Crònica lasciva d'una decadència* (1995). La seva obra fou traduïda al castellà, al txec, a l'alemany, al rus i a l'anglès. Durant aquest temps també es dedicà intensament a revisar les reedicions de llibres anteriors, d'entre les quals cal destacar el recull *Tots els poemes (1967-1981)* (1985). Aleshores es començaren a publicar estudis aprofundits sobre els seus llibres i va rebre nous guardons i reconeixements públics, entre els quals destaquen la nominació pel PEN Club a la candidatura al Premi Nobel (1987) i la Creu de Sant Jordi (1989). Amb *Llibre de benaventurances* i, sobretot, amb *El pis de la badia* la seva poesia va retornar a una expressió més íntima, com la que havia encetat amb *Poemes a Nai*, centrada en el tema amorós. Però la narrativa fou el vessant que rebé un reconeixement més unànime. *Els déus inaccessibles* presenta una reflexió entorn de l'amor, la bellesa i l'art. A *Illa Flaubert* i als relats de *Crònica lasciva d'una decadència* s'accentua la reflexió, ja present en les obres anteriors, sobre la progressiva degradació de l'ésser humà amb el pas del temps i l'avanç cap a la mort. En morir va deixar dos contes inèdits i el projecte de dues novel·les: la història d'un malalt impossibilitat de comunicar-se amb el món exterior i la d'un falsificador de quadres.

Riera també va dur a terme una intensa labor de guiatge i de promoció dels joves escriptors. L'any 1971 va emprendre, sota el patrocini de la Caixa de Balears, la publicació de la col·lecció de poesia El Turó. En 1979, com a conseqüència de la crisi dels premis Ciutat de Manacor, va promoure la col·lecció Tià de Sa Real.

Miquel Àngel Riera pretenia contribuir a la millora del nostre país amb l'escriptura d'una obra de qualitat que resistís el pas del temps. L'immens respecte que la Literatura i els lectors li mereixien l'obligava a defugir la comercialització i la professionalització. Per aquest mateix motiu la meticulositat no li permetia donar per definitius els seus llibres. Rebutjava la improvisació i la recerca mitjançant la literatura d'altres objectius que no fossin els purament artístics. Enfront de la idea de l'intel·lectual compromès amb la societat, defensava el compromís de l'escriptor amb si mateix i amb la Literatura. L'exigència de qualitat fou l'objectiu que es va fixar per a la seva contribució a la cultura catalana. Era el compromís amb la perfecció i la bellesa.

Damià Huguet i Roig va néixer a Campos l'any 1946. La seva família era propietària d'una fàbrica de material de construcció, de la qual es va fer càrrec molt prest, atès que era fill únic i, quan tenia nou anys, el seu pare va morir. Per això només va poder cursar el batxillerat i després no va seguir estudis universitaris. Això no obstant, va manifestar un interès extraordinari per totes les activitats artístiques: el cinema, la pintura, la fotografia i, molt especialment, la literatura. Aquesta diversitat d'interessos va fer que l'obra de Damià Huguet abraçàs terrenys diversos —com el periodisme, la crítica cinematogràfica, la investigació, les arts plàstiques i, principalment, la poesia— i també que la seva obra literària sigui plena d'una multitud de referents artístics molt heterogenis. La paradoxa d'una vida arrelada a un petit poble mallorquí i alhora àvida de la coneixença de les innovacions artístiques més cosmopolites explica que Damià Huguet empri en la seva obra un llenguatge rural, extret del català més genuí que ha après directament del seu poble, que contrasta amb la universalitat i la diversitat dels seus referents culturals.

L'any 1972 es va donar a conèixer amb el poemari *Home de primera mà* (Premi Blanquerna 1969), que fou inclòs al volum col·lectiu *Poesia 72*. Blai Bonet és una influència molt present en aquest llibre i els que el seguiren: *Cinc minuts amb tu* (1973; Premi «Les Illes d'Or» 1973), *Carn de vas* (1976) i *Esquena de ganivet* (1976). Aquests quatre poemaris es caracteritzen per un llenguatge narratiu, de vegades prosaic, que s'allunya del realisme social pels temes (com l'amor i el sexe) i pel seu tractament subjectiu i personal. *Ofici de sords* (1976) va assenyalar un canvi en la trajectòria poètica d'Huguet: el poeta hi abandona el conreu dels poemes llargs per adoptar formes molt sintètiques, amb l'ús d'alguns recursos visuals i, sobretot, amb l'explotació de la riquesa dels diversos registres de la llengua. Igualment, s'hi palesa la influència de l'avantguarda i de les diverses arts. *Traus badats* (1979; titulat *Bestialment amant* en una primera edició, 1977), aprofundeix en el tema eròtic també a partir d'un llenguatge sintètic, amb paraules extretes del llenguatge popular, emmotllat en una forma mètrica rígida. A les «plaquettes» *Com un peix dins el rostoll* (1978) i *Terra de reganyols* (1981) torna al poema llarg, però amb un tractament del llenguatge molt rigorós, força distant dels primers llibres. En canvi, *L'encant dels pentenills* (1981) són poemes breus, de tema eròtic, escrits com a il·lustració d'uns dibuixos de Miquel Brunet. Aquesta mateixa línia és seguida fins a *Els calls del manobre* (1984). En altres llibres d'aquests anys Damià Huguet va prosseguir l'experimentació de noves formes i de tècniques poètiques noves: a *Poemoteca* (1978) va investigar els recursos visuals i la selecció dels mots; *Carcelles d'allís (Poemaou)* (1979) s'endinsa en la poesia fonètica, com ja havia fet a *Ofici de sorda*; i a *Àlbum* (1980) s'aproxima a la poesia visual. Els últims poemaris publicats per Damià Huguet abandonen l'experimentalisme i adopten una forma més rigorosa i sòlida, que sovint segueix l'exemple dels nostres clàssics medievals. *Guarets a l'alba* (1987), *L'ull dels clapers* (1988) i *Vols des d'Orly* (1995) ens ofereixen una visió de la realitat des de la perspectiva de l'home d'avui que se sent part del món mediterrani. Ha deixat diversos reculls inèdits, entre els quals hi ha els *Poemes cinematogràfics*.

La labor de Damià Huguet com a editor està molt vinculada a aquesta activitat poètica. L'any 1975 el nostre autor va crear l'editorial Guaret, amb la finalitat de publicar llibres que, pel seu caràcter innovador, quedaven fora dels circuits comercials habituals. L'editorial va arribar a tenir tres col·leccions de poesia: «Guaret», dedicada a llibres més extensos; «Quaderns campaners», que treia *plaquettes* d'autors generalment poc coneguts; i «La Garangola», destinada a textos que es caracteritzaven per l'estranyesa formal. Guaret va refusar tot propòsit de comercialització i va sobreviure durant uns anys sense cap suport institucional.

Com hem dit abans, Huguet va conrear gèneres i arts, com la pintura, molt diversos. Va exercir el periodisme a les pàgines del «Diario de Mallorca» i, d'una manera molt especial, mogut per la gran afició que sentia pel cinema, va fer crítica cinematogràfica. També va col.laborar habitualment a la revista campanera «Ressò» amb articles que reuní a *Les fites netes* (1996), un llibre de gran bellesa que palesa el seu amor pel poble natal i, alhora, la seva capacitat de penetració poètica en la universalitat de l'ànima mediterrània. Finalment, com a investigador, va publicar *Bibliografia dels escriptors de Campos (1306-1979)* (1980) i *Aproximació a l'obra del poeta Miquel Garcia* (1982).

Les múltiples activitats d'aquests tres homes, que no se cenyiren exclusivament a la literatura, ens fan palesa la comuna voluntat de servei a la cultura catalana que els unia. Josep Mª Palau i Camps, Miquel Àngel Riera i Damià Huguet són tres escriptors i, en definitiva, tres camins que des d'ara caldrà estudiar en profunditat.

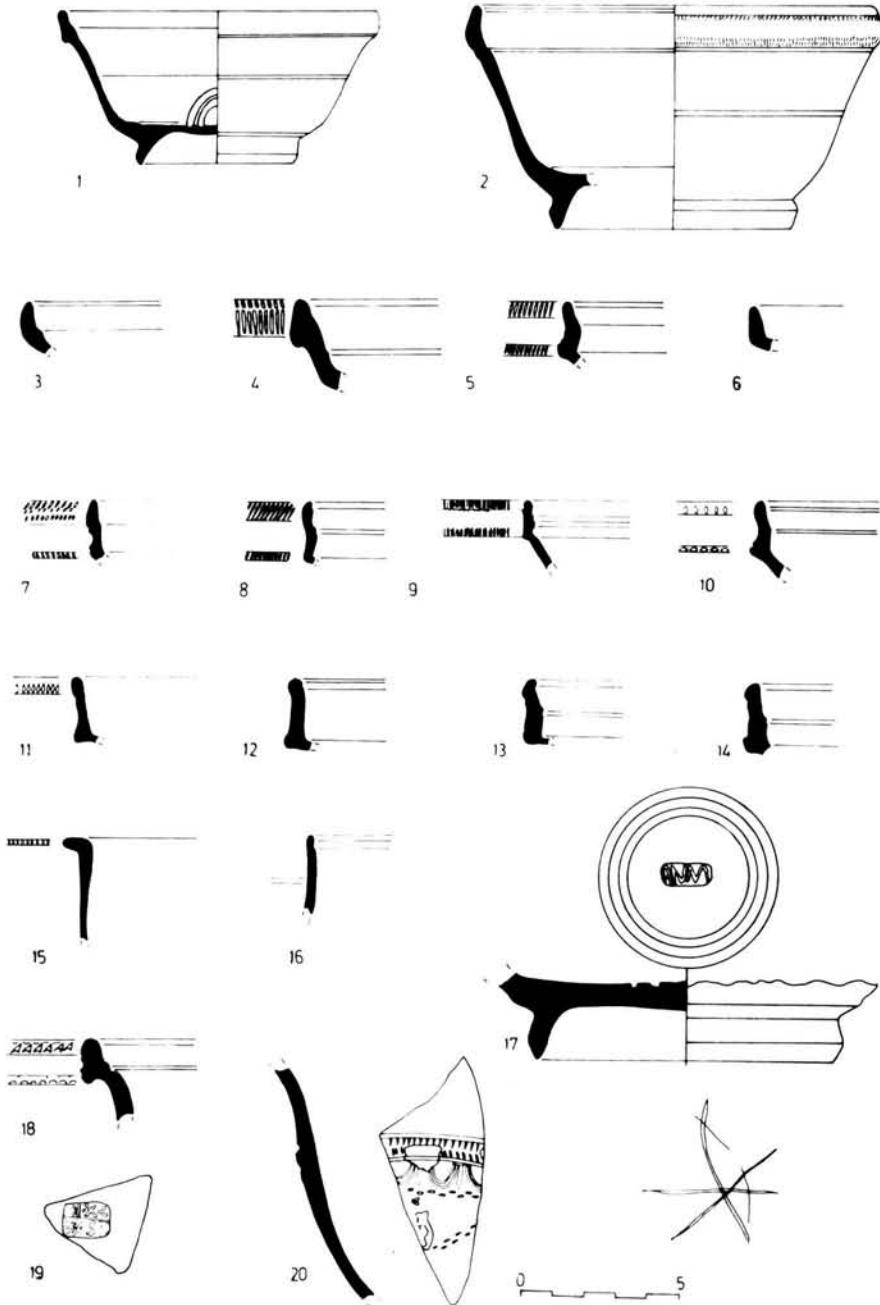
PERE ROSSELLO BOVER

ÍNDIX

MONOGRAFIES

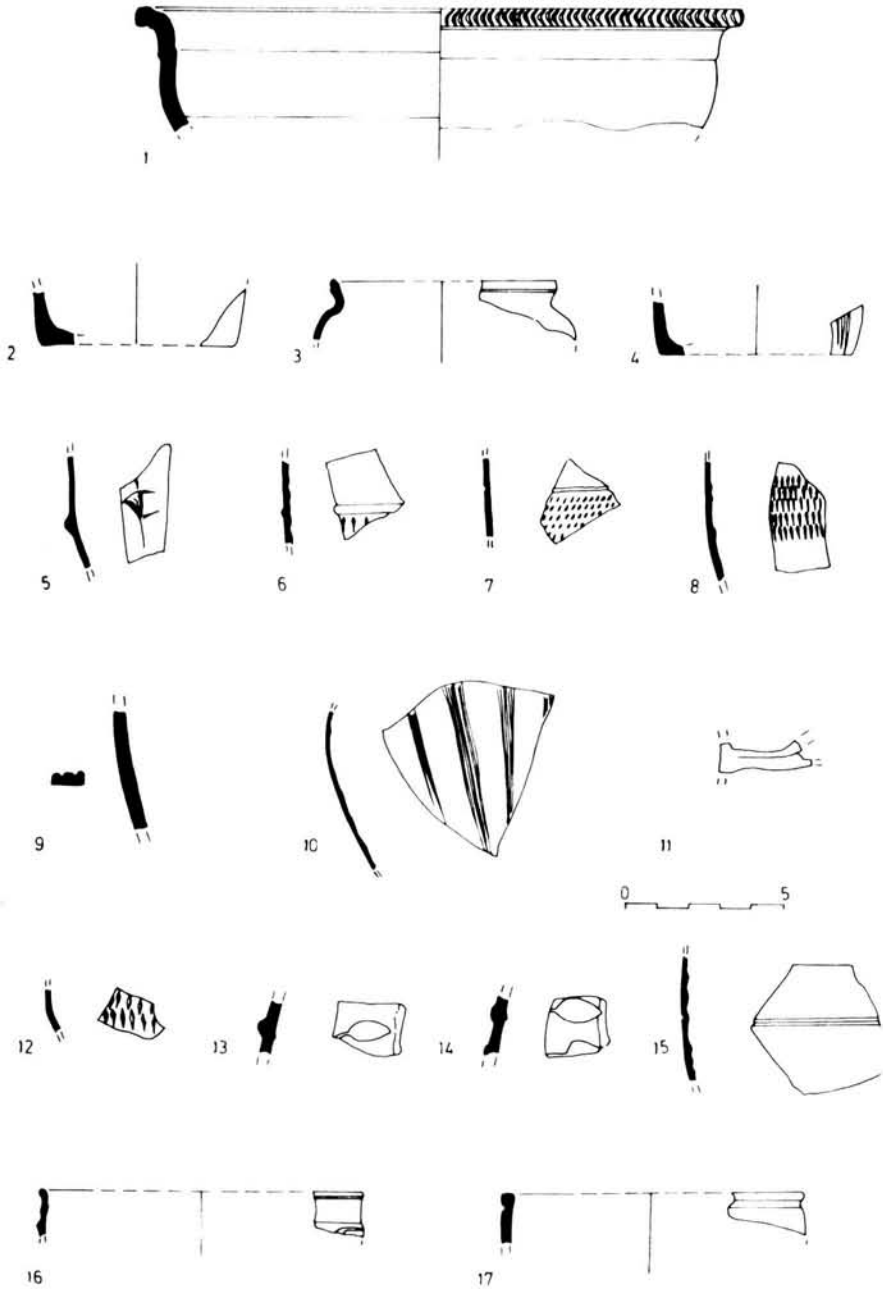
ALBERT LOPEZ MULLOR, MARIA MAGDALENA ESTARELLAS, JOSEP MERINO I FRANCISCA TORRES: Un conjunt ceràmic del començament de l'època de Claudi trobat a la ciutat de Palma.	3
PLÀCID PÉREZ PASTOR: L'hospital de pobres de la vila de Sóller: els primers anys d'existència (1322-1450)	21
JOAN ROSSELLO LLITERAS, ANGEL JAUDENES GUAL DE TORRELLA: L'aljama de Mallorca. Notícies del s. XIV.	45
JAIME SASTRE MOLL: Dos expediciones valenciano-mallorquinas al norte de África. La Armada Santa 1398 - 1399 (Aportación documental)	57
ANTONIO PLANAS ROSSELLO: El Mestre de Guaita..	95
MARGALIDA PUJOL: L'esclavitud en el Regne de Mallorca.	129
ANTONI I. ALOMAR: Les barques de panescalm i la seva terminologia segons uns comptes de fabricació (Mallorca, 1420)	141
NATIVIDAD MUNTANER SANS, CARLOS LUIS VERAMENDI MESTRE: Liber Regiarum Litterarum Officii Regie Procurationis Maioricarum (1442 - 1448).	165
GABRIEL LLOMPART: Botiguers i quincallaires.	179
MARIA BARCELO CRESPI: Alguns aspectes econòmics del monestir de Santa Elisabet en els seus inicis.	209
MARGALIDA BERNAT I ROCA, JAUME SERRA I BARCELO: "Aportar vara". Reflexions sobre la pràctica senyorial a la Mallorca de finals del S. XVII.	227
ROSA JULIA ROMAN: El retaule barroc de l'església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor.	265
DAMIÀ VIDAL I RODRIGUEZ: Un procés de nomenament de frare capellà conventual de l'Orde de Sant Joan de Malta del segle XVII.	277
ELVIRA GONZALEZ GOZALO: Las porcelanas chinas de ca'n Bordils de Palma.	295
JOSÉ LUIS BARRIO MOYA: Algunas noticias sobre el mallorquín D. Francisco Garau, músico cantor en la Capilla Real de Madrid durante los reinados de Carlos II y Felipe V.	303
ALEXANDRE FONT JAUME: La biblioteca del P. Bartomeu Pou.	315
MIGUEL FERRER FLOREZ: El regimiento de voluntarios de Palma	339
NICOLAU S. CAÑELLAS SERRANO, ANTONIA M. CALAFAT RIVAS: El molí paperer d'En Canyís, a Valldemossa. Notícia i assaig de reconstrucció.	359
JOAN MAS I VIVES: El consum de teatre popular a Mallorca entre el 1860 i el 1890.	369
MARIA DEL CARMÉ BOSCH: La segona estada de Rubén Darío a Mallorca. Catorze respostes de Joan Sureda a Jorge Guillén.	393
PERE ROSSELLO BOVER : Dos poemes oblidats de Gabriel Alomar.	413
BARTOMEU CARRIO I TRUJILLANO, ARNAU COMPANY I MATAS, SEBASTIÀ SERRA I BUSQUETS: La premsa mallorquina: actituds culturals i polítiques des de principis del segle XX.	421
JOSÉ M ^a PARDO FALCON: Restauraciones para el Museo de Mallorca.	435
VÀRIA	469
RECENSIONS	473
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTÍCIES	485
NECROLOGIA	499
ÍNDIX	512
LÀMINES	

LÀMINES

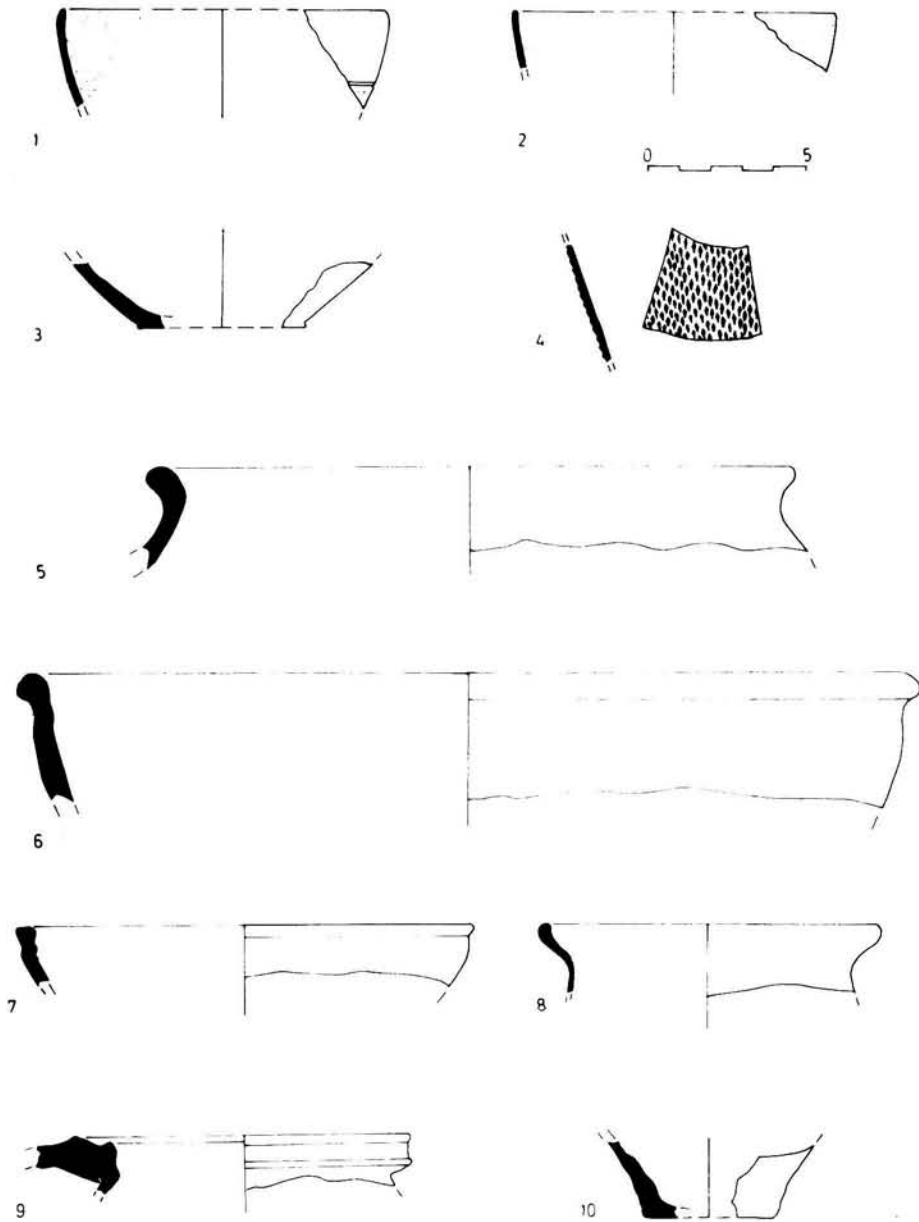

Làmina I.

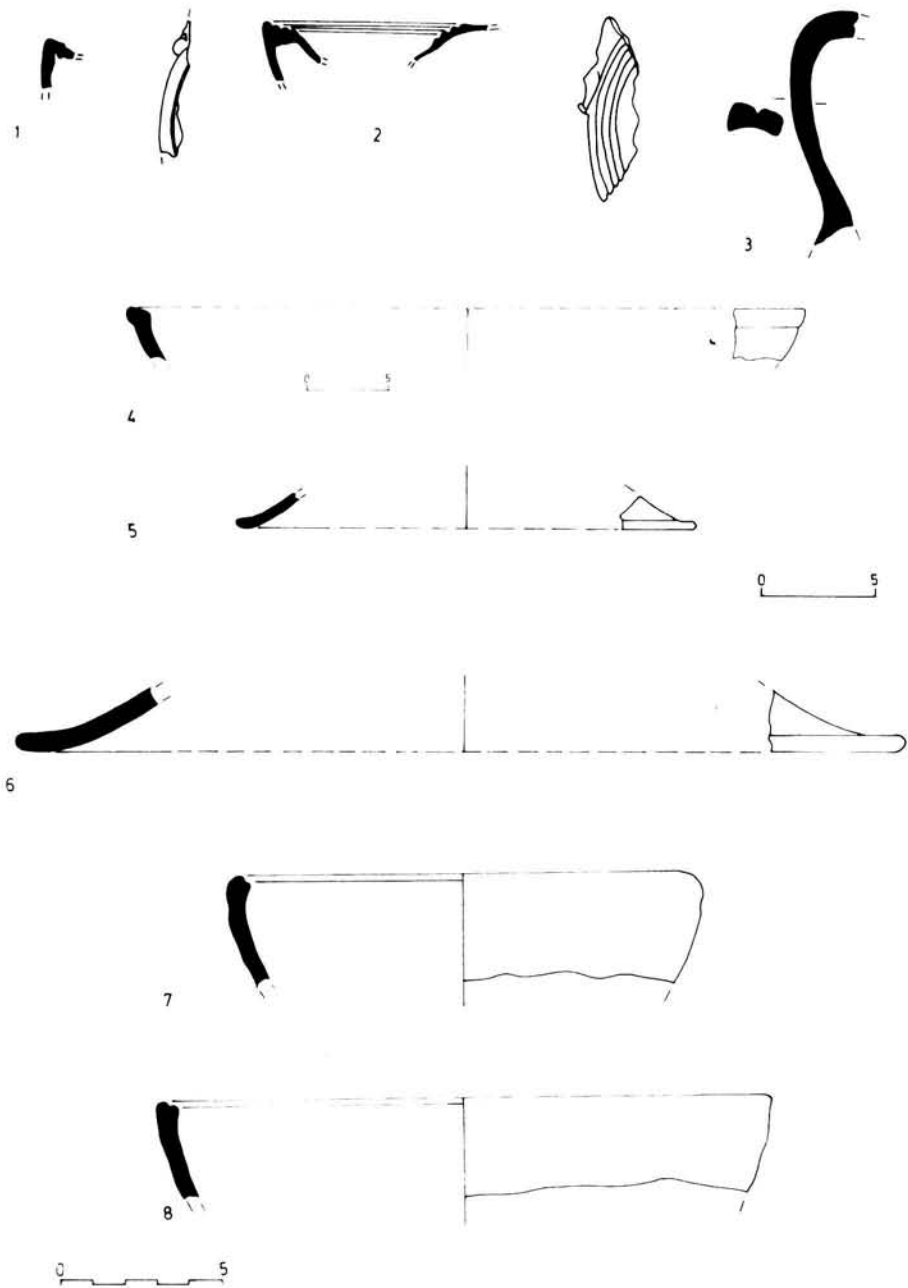
1-17 i 19: *terra sigillata* itàlica. 18 i 20: *terra sigillata* gàl·lica.

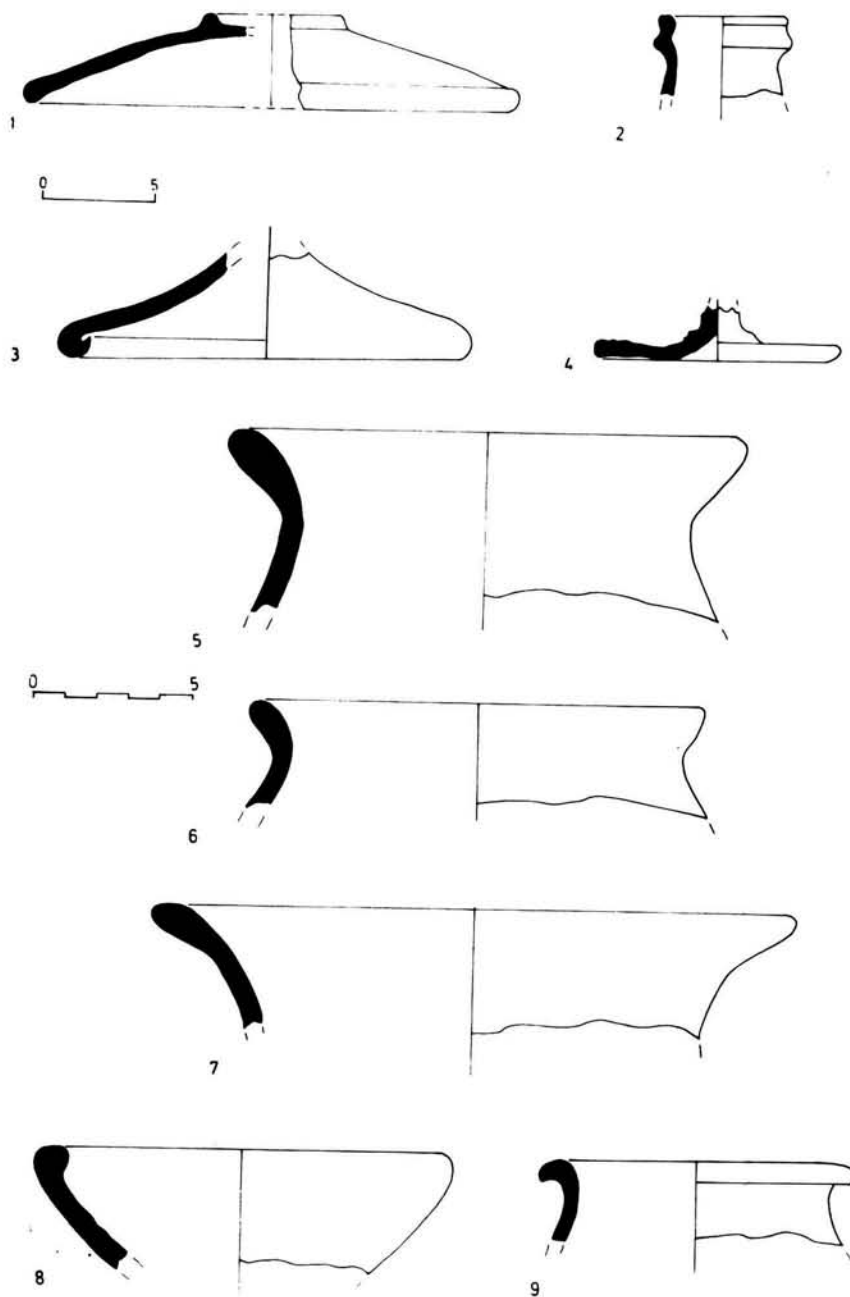
Làmina II. 1: *terra sigillata* itàlica. 2-17: ceràmica de parets fines.

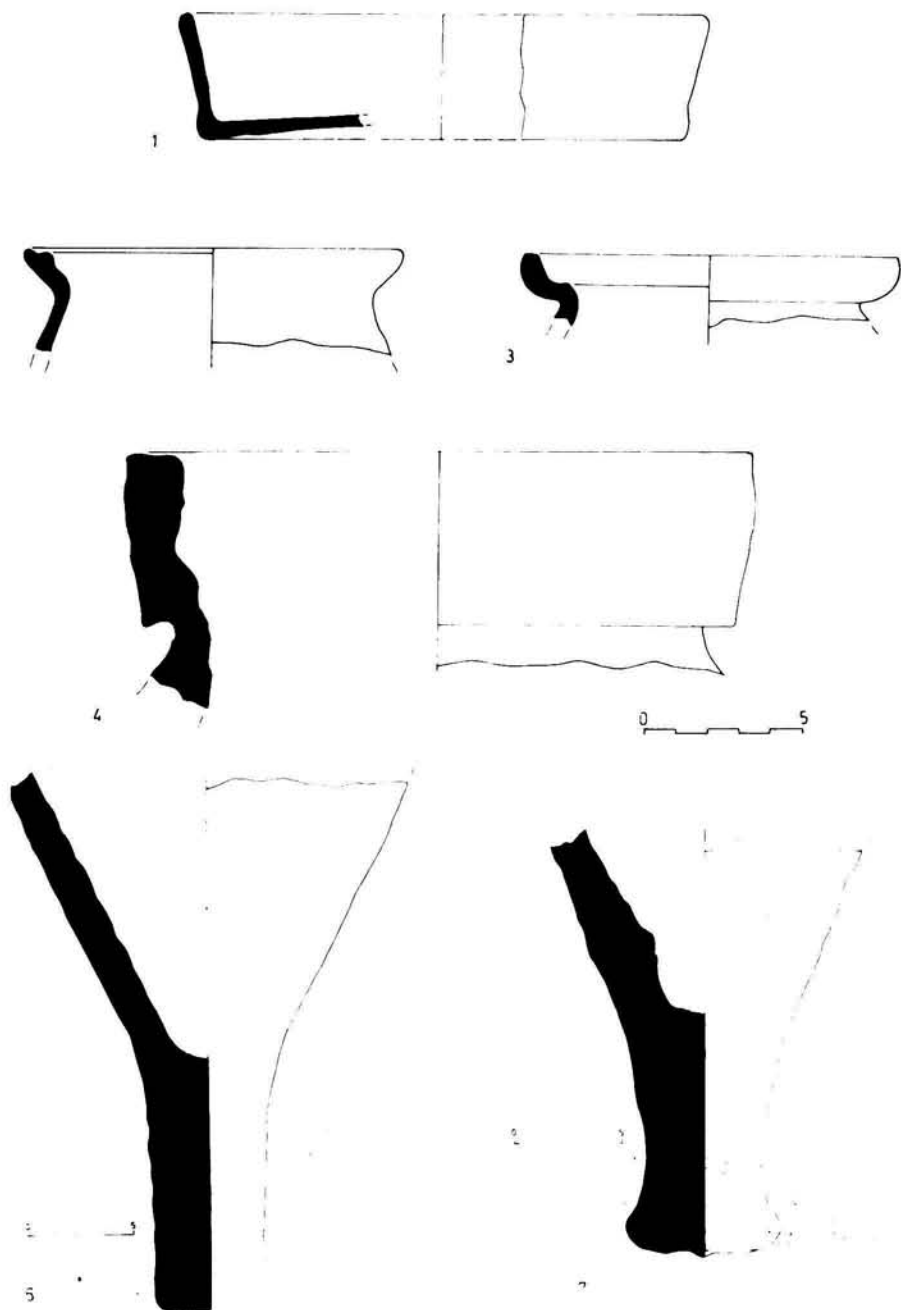
Làmina III. 1-4: ceràmica de parets fines. 5-10: ceràmica grisa fina ibèrica.

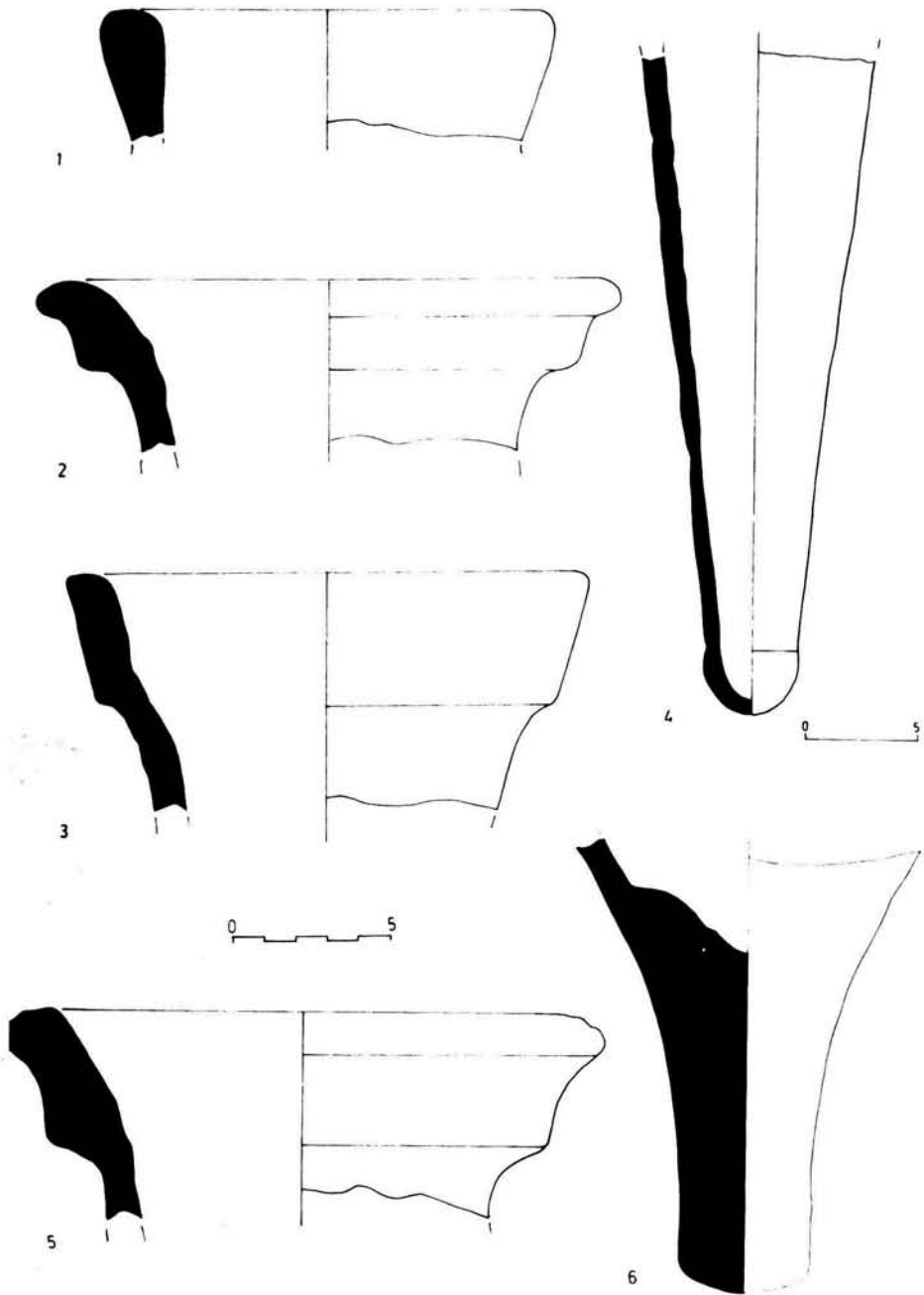
Làmina IV. 1-3: llànties. 4: ceràmica d'engalba roja interna pompeiana. 5-8: ceràmica comuna de *Tarraco*.

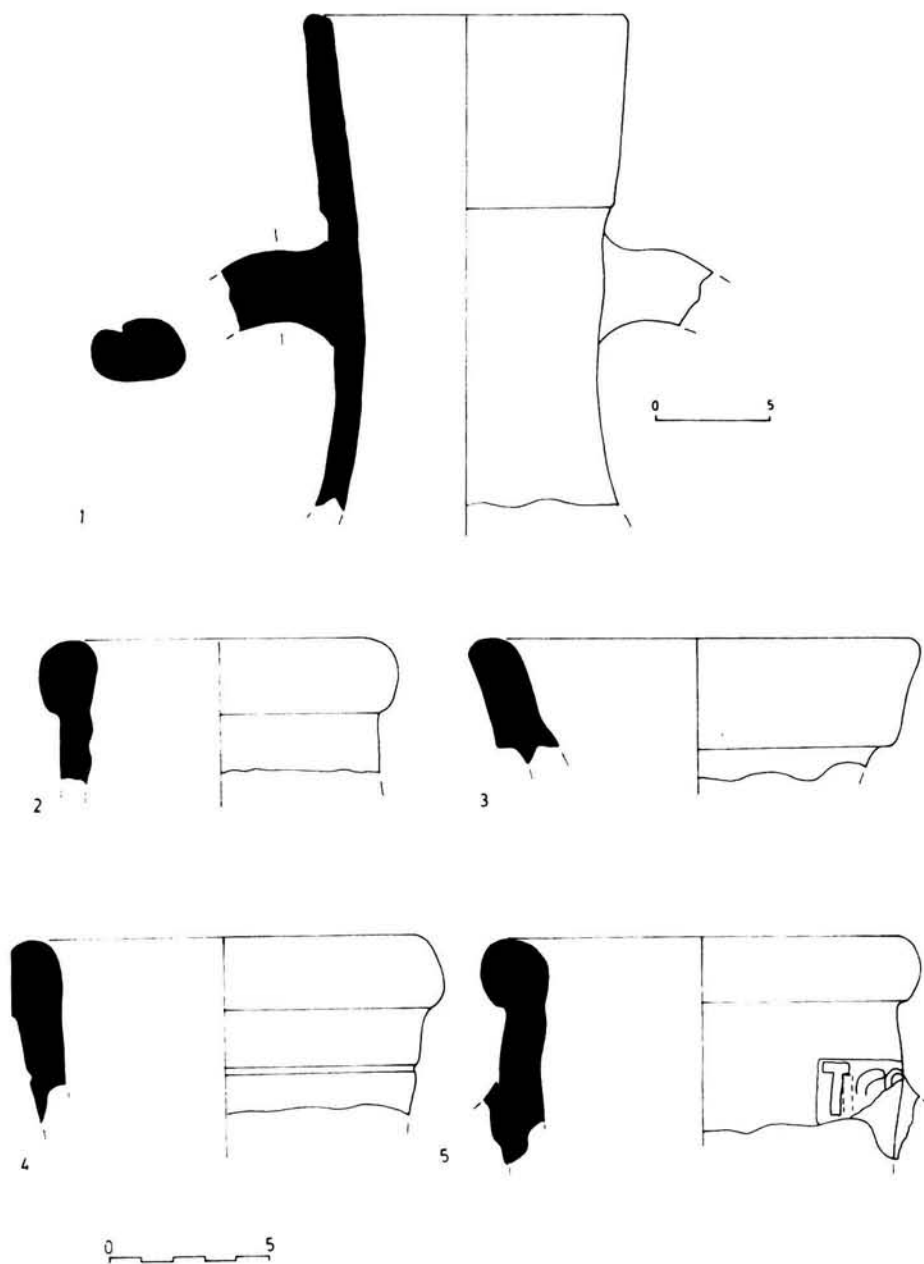
Làmina V. 1: ceràmica comuna africana. 2, 4-9: ceràmica comuna local. 3: ceràmica comuna de *Tarraco*.

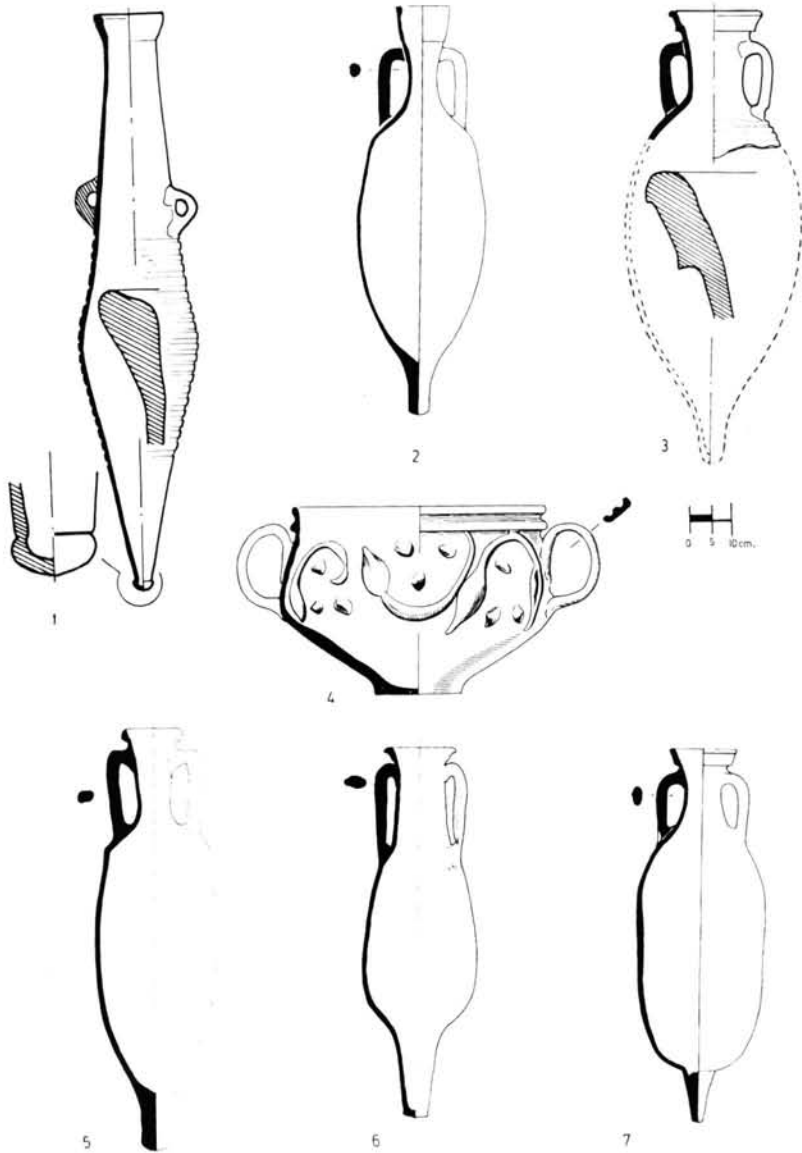
Làmina VI. 1-1: ceràmica modelada a mà talaiòtica. 2-3: ceràmica
 4-7: ceràmica comuna de la Tarraconensa.

Làmina VII. Àmfores. 1-2, 4: ebusitanes. 3, 5: bètiques. 6: tarraconensa.

Làmina VIII. Àmfores. 1-2, 4: tarraconenses. 3: bètica. 5: itàlica.

Làmina IX. Peces de comparació.
 Àmfores. 1: ebusitana PE 18, segons Guerrero. 2: tarraconensa Pasc. 1, segons Leffly, Sciallano, Sibella. 3: ebusitana PE 41, segons Guerrero. 5: tarraconensa Dr. 2-4, segons Martin. 6: bètica Dr. 7-11, segons Rival. 7: bètica Haltern 70, segons Becker *et alii*.
 Ceràmica de parets fines: forma Mayet-López XXXII, 8j de *Pollentia*, segons Bailey.

Làmina I Església conventual de Sant Vicenç Ferrer, Manacor:
Retaule major: vista general.

Làmina II Església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor: Retaule major: carrer central: representacions de Sant Vicenç Ferrer (baix) i de Sant Domingo (dalt).

Làmina III Església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor:
Retaule major: sagrari.

Làmina IV Església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor: Retaule major: Detall d'una de les mènules de la predel·la.

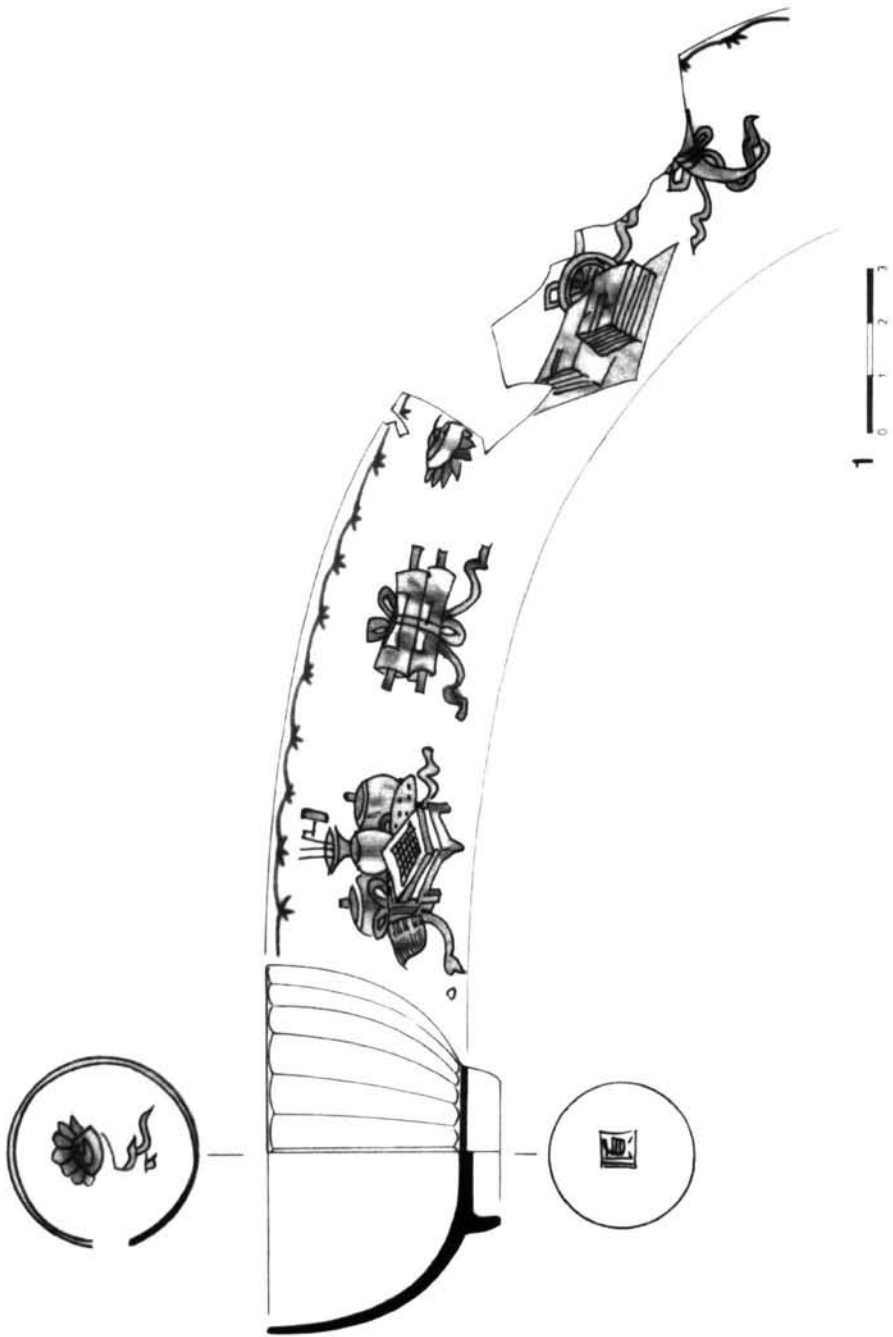

Làmina V

Església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor:
Retaule major: detall ornamental del sagrari.

Làmina VI Església conventual de Sant Vicenç Ferrer. Manacor: Retaule major: Soports del primer cos.

Làmina I Taza de porcelana azul y blanco. Fin del período K'ang-Hsi (hacia 1700), dinastía Ch'ing. China, Jingdezhen (Jiangxí).

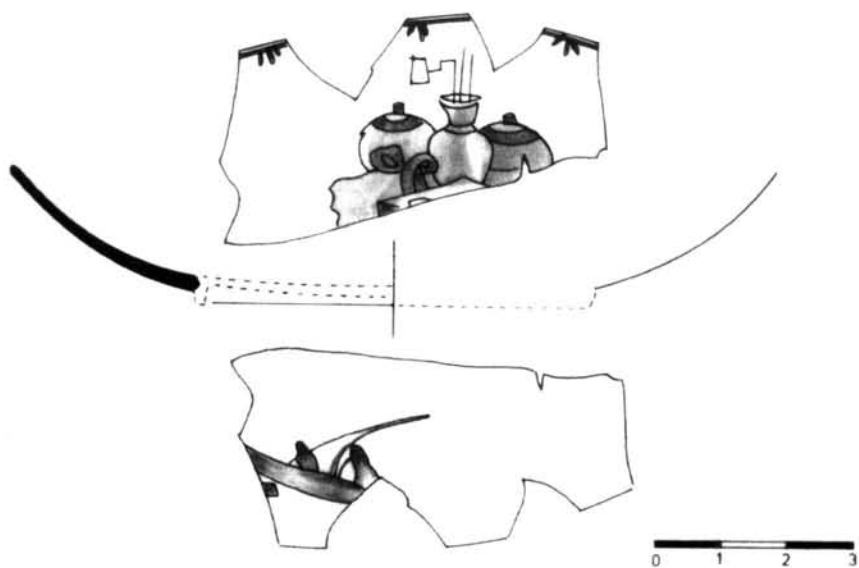
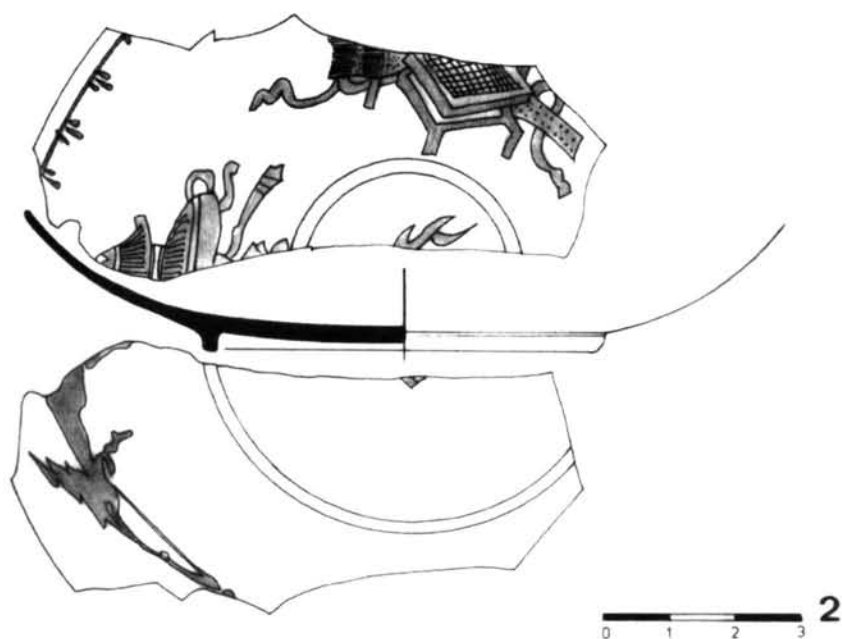
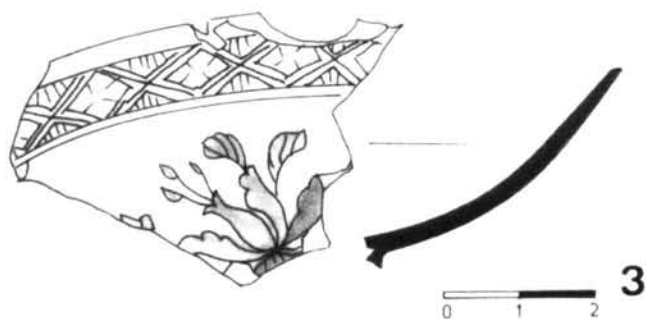

Lámina II Plato de porcelana azul y blanco. Fin del período K'ang-Hsi (hacia 1700), dinastía Ch'ing. China, Jingdezhen (Jiangxí).

Làmina III Plato de porcelana de la 'familia rosa'. Fin del período K'ang-Hsi (principio del s. XVIII), dinastía Ch'ing. China, Jingdezhen (Jiangxí).

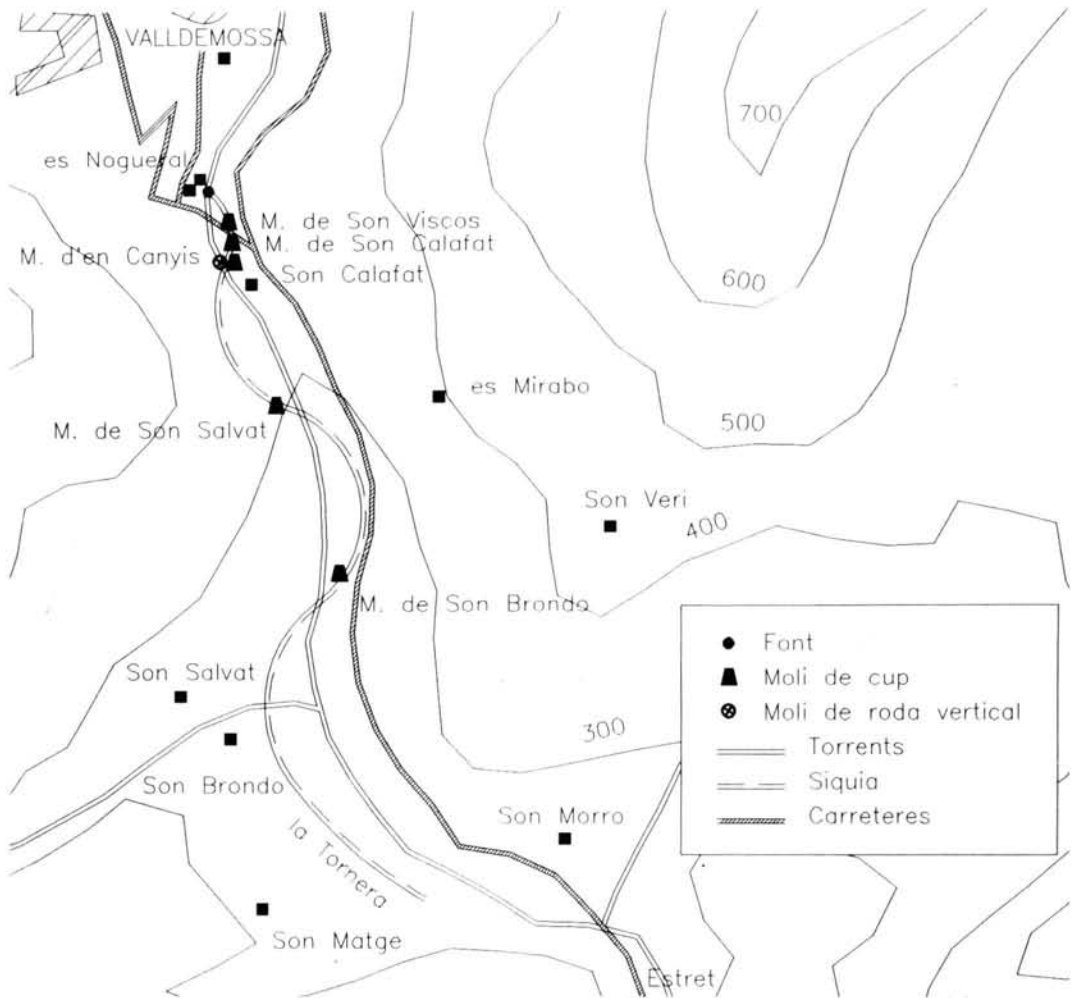

Figura 1. Localització del molí. Només es mostra el recorregut de la síquia de la Tornera fins l'hort de Son Matge. No està representat el ramal que condueix l'aigua fins Son Puig, al llarg del qual l'aigua impulsava el sisè molí, el de Son Puig.

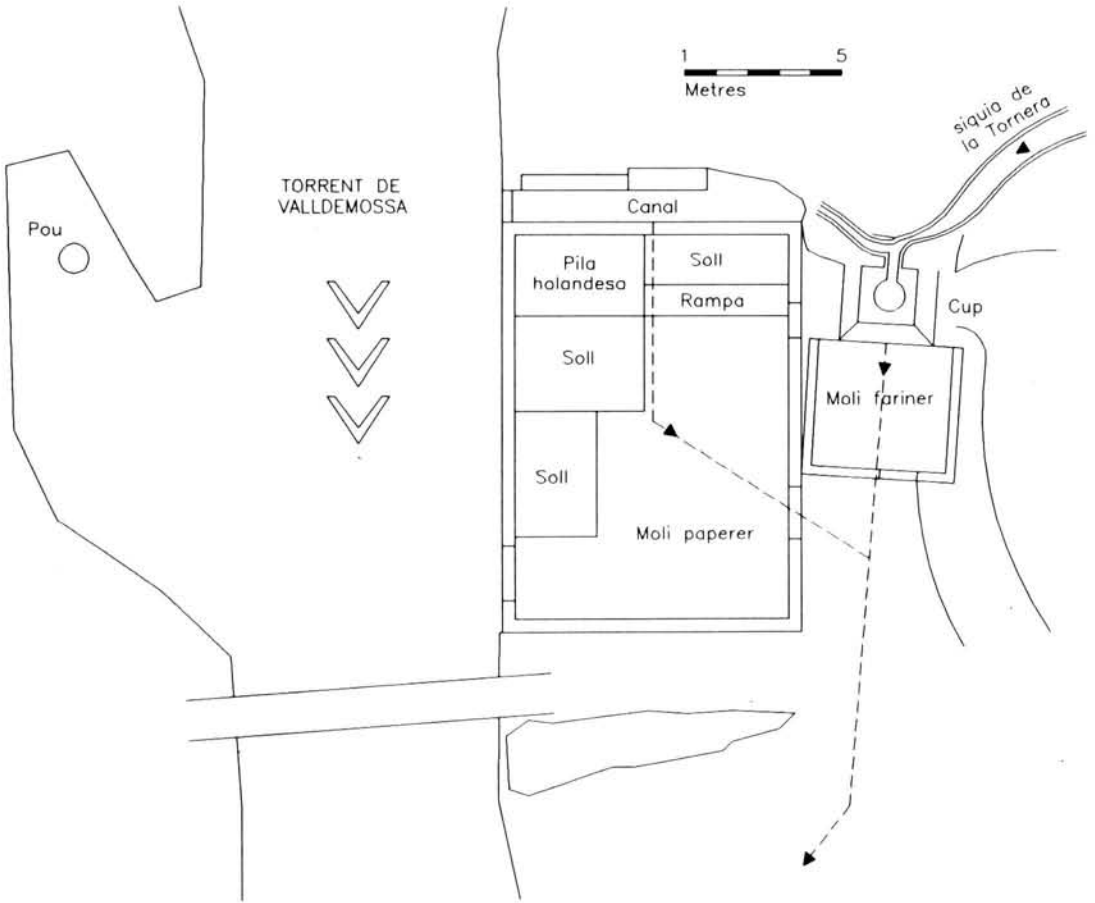

Figura 2. Croquis de l'estat actual del conjunt. S'han marcat amb línia discontinua les conduccions subterrànies que tornen l'aigua a la síquia de la Tornera.

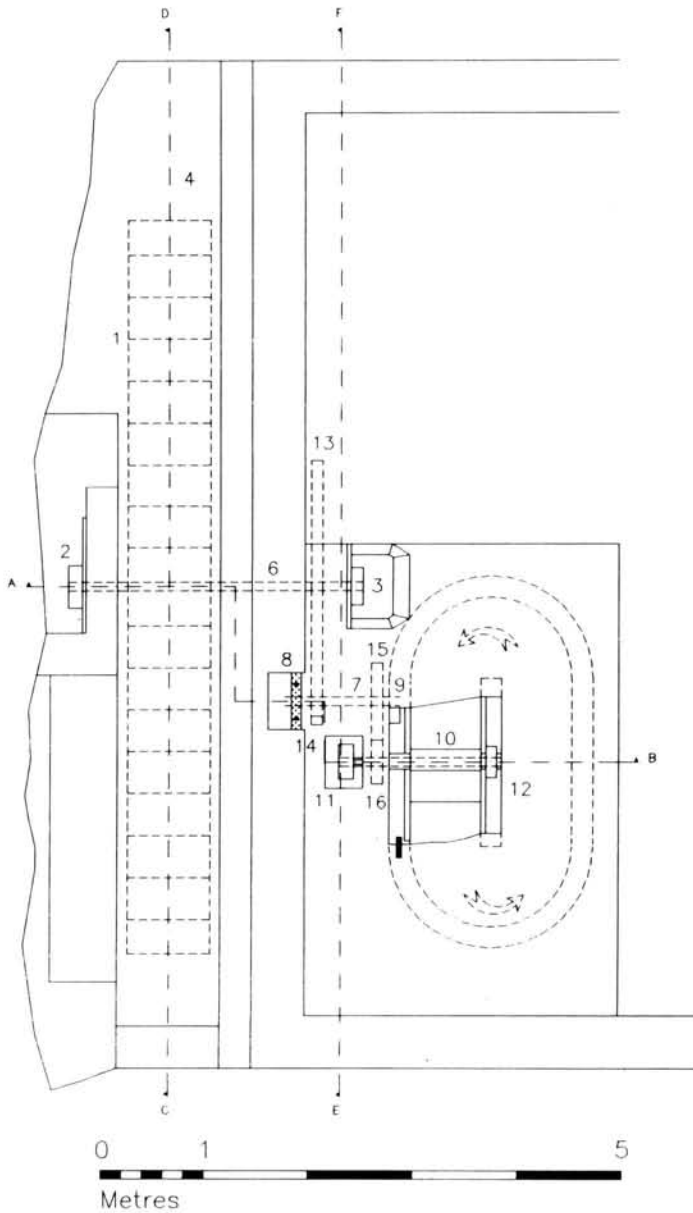

Figura 3a. Planta del molí. Les línies discontinúes corresponen als elements desapareguts que hem reconstruït.

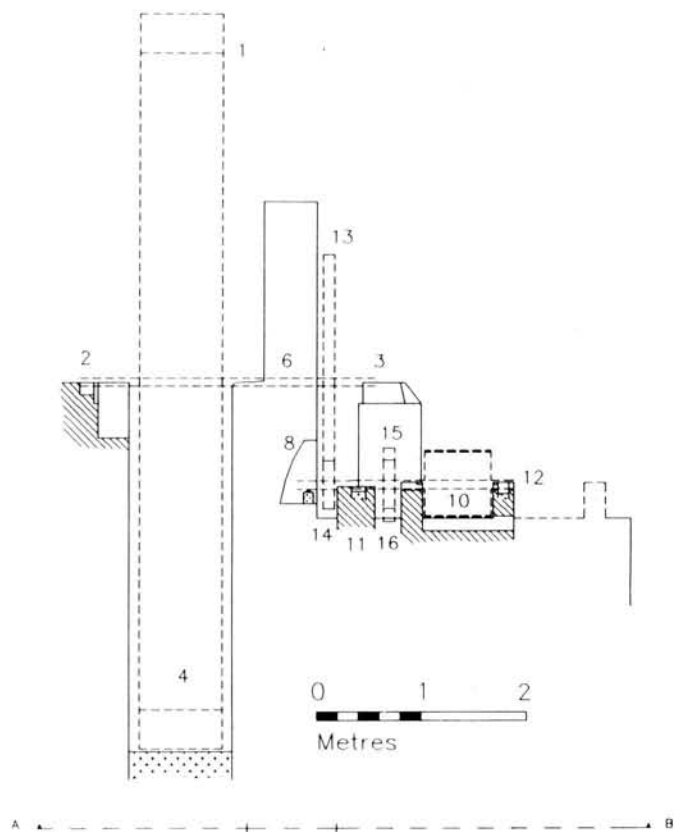

Figura 3b. Secció A-B del molí. Les línies discontinües corresponen als elements desapareguts que hem reconstruït.

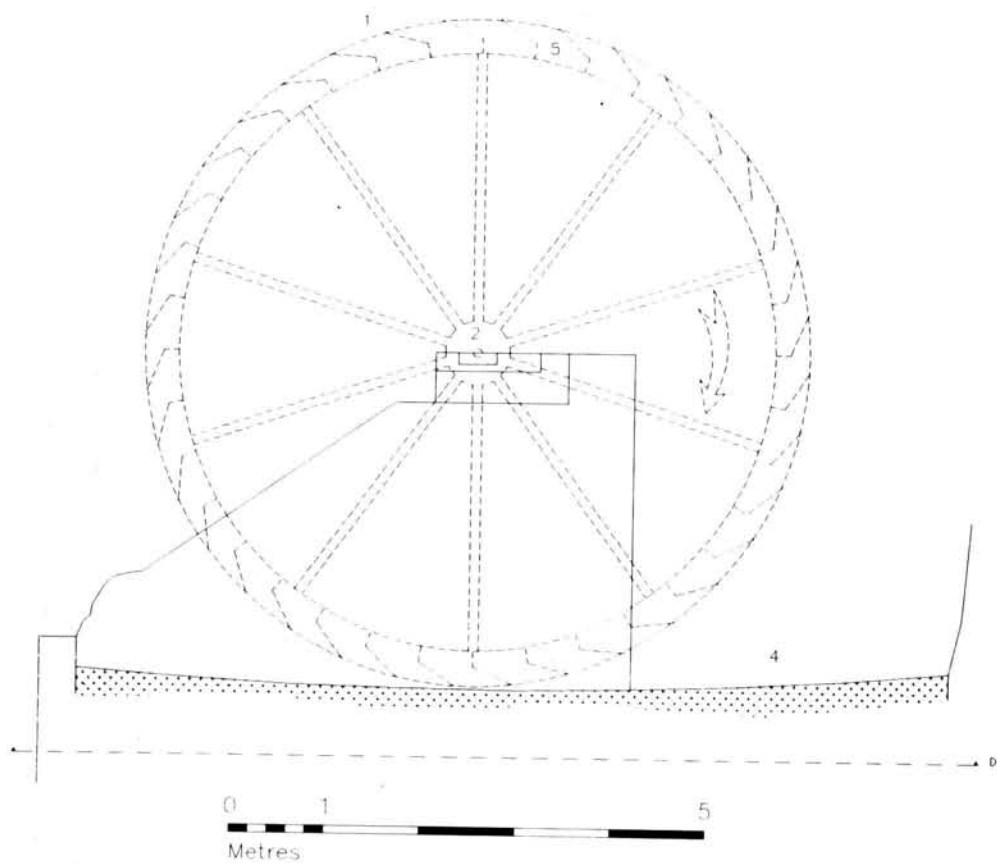

Figura 3c. Secció C-D del molí. Les línies discontinúes corresponen als elements desapareguts que hem reconstruït.

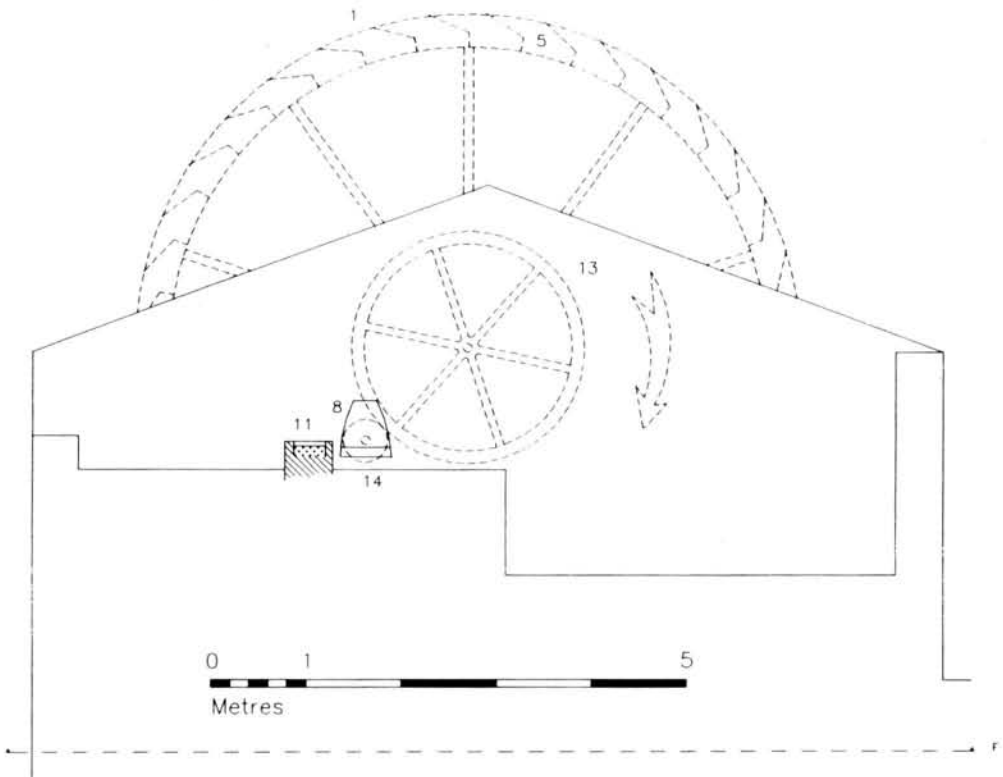

Figura 3d. Secció E-F del molí. Les línies discontinües corresponen als elements desapareguts que hem reconstruït.

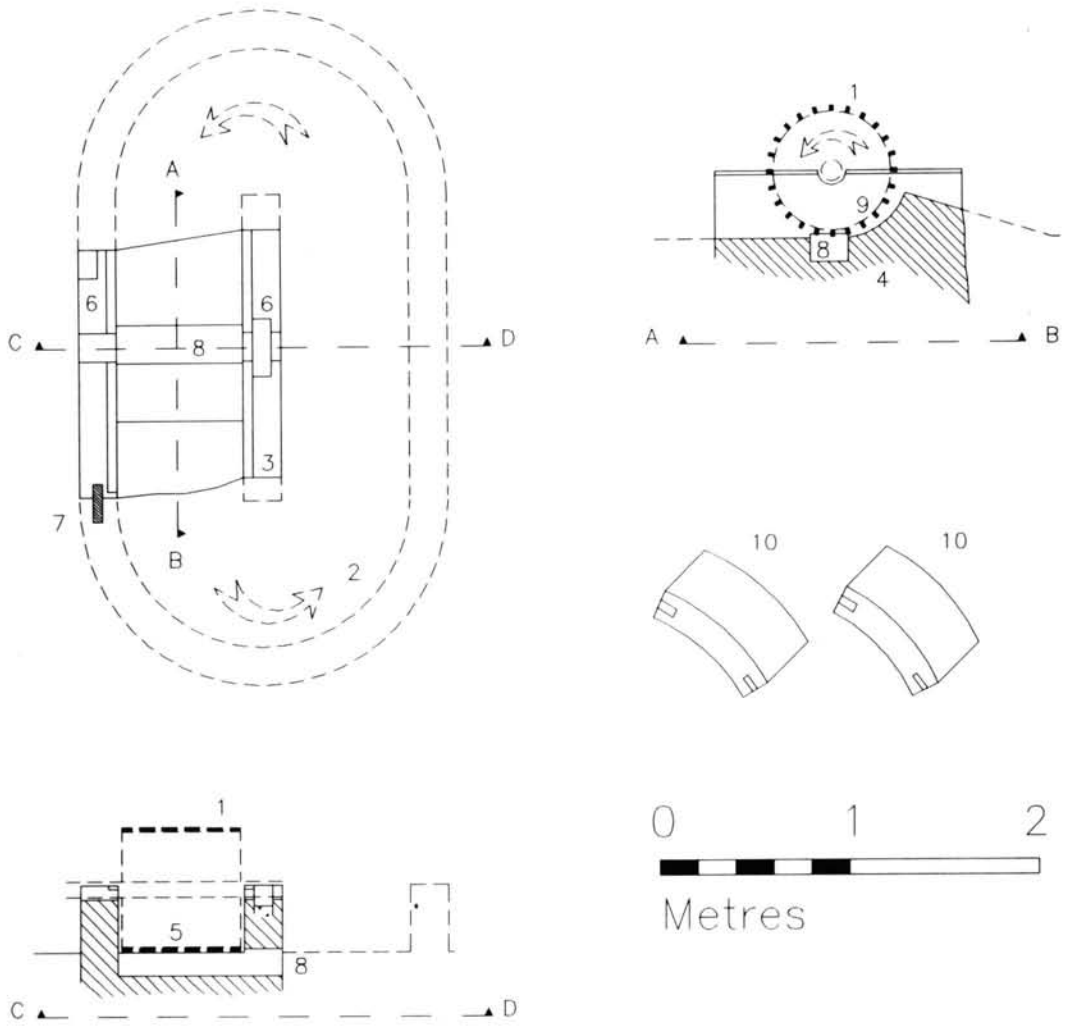
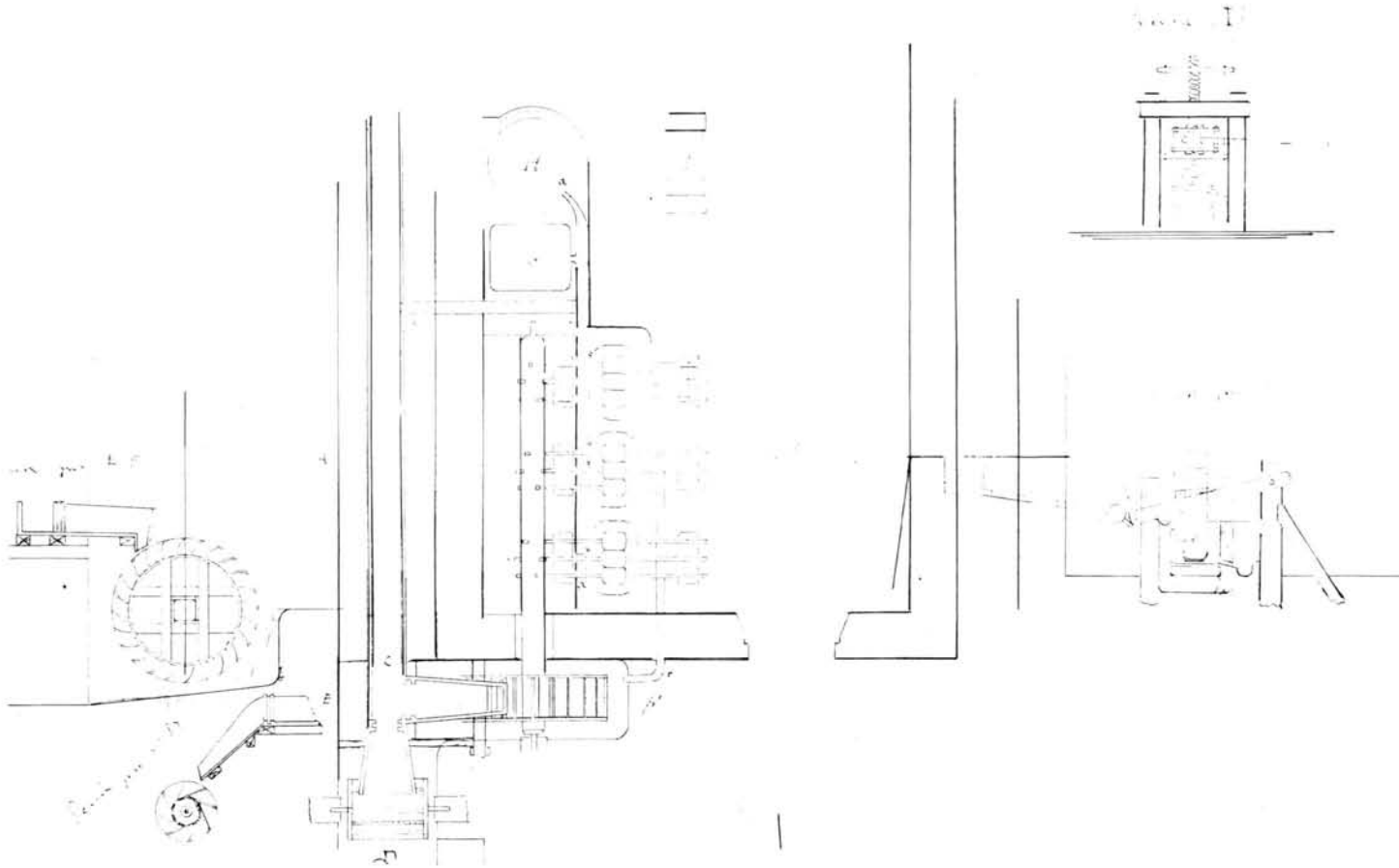

Figura 4. Planta i seccions de la pila holandesa. Les línies discontinües corresponen als elements desapareguts que hem reconstruït.

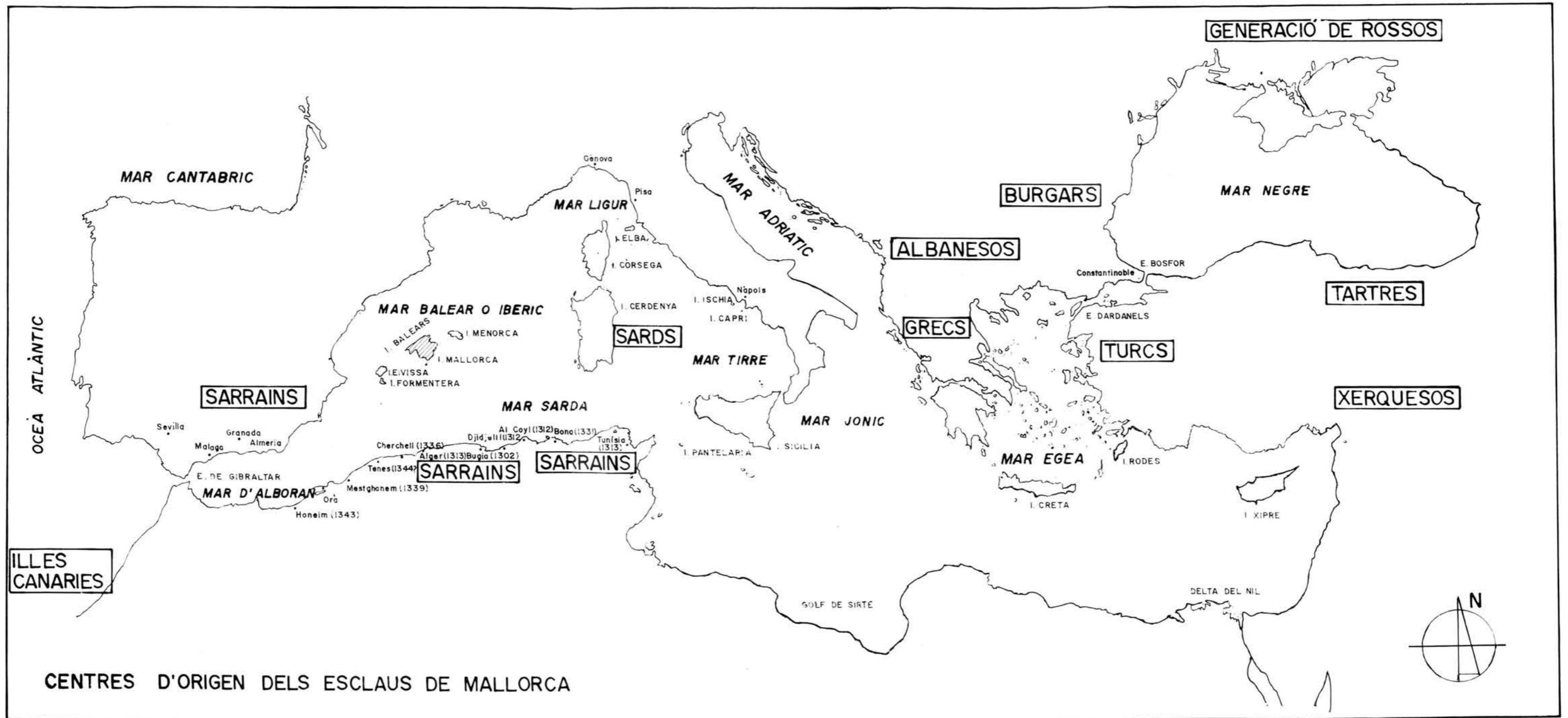
El molí paperer de Canet segons una aquarel·la de Bartomeu Ferrà

Fotografia 1. El pilar que hi ha en segon pla suportava un dels extrems de l'eix de la roda vertical. El mitjà que hi ha entre el pilar i la paret és modern, en aquest espai voltava l'engranatge principal. A l'esquerra, a la paret s'aprecia el nínxol on girava l'eix de transmissió. En primer pla l'ancoratge de l'eix del moló. 1996.

Fotografia 2. La pila holandesa. S'aprecien els ancoratges de l'eix del moló i el perfil corbat del fons de la pila. A l'esquerra, els dos blocs de forma corbada, de funció no gaire clara. 1996.

CENTRES D'ORIGEN DELS ESCLAUS DE MALLORCA

Centres d'origen dels esclaus del Regne de Mallorca.

JOAN MAS I VIVES: El consum de teatre popular a Mallorca entre el 1860 i el 1890...	369
MARIA DEL CARME BOSCH: La segona estada de Rubén Darío a Mallorca. Catorze respostes de Joan Sureda a Jorge Guillén.....	393
PERE ROSSELLO BOVER : Dos poemes oblidats de Gabriel Alomar.....	413
BARTOMEU CARRIO I TRUJILLANO, ARNAU COMPANYY I MATAS, SEBASTIÀ SERRA I BUSQUETS: La premsa mallorquina: actituds culturals i polítiques des de principis del segle XX.....	421
JOSÉ M ^a PARDO FALCON: Restauraciones para el Museo de Mallorca.....	435
VÀRIA: JOSEP SEGURA SALADO: localització de dues làpides del Temple.....	469
RECENSIONS.....	473
SECCIÓ OFICIAL I DE NOTICIES.....	485
NECROLOGIA.....	499
ÍNDEX.....	512
	LÀMINES

A l'aparició d'aquest número del "Bolletí de la Societat Arqueològica Lul·liana" formaven la seva junta rectora les següents persones:

Presidenta: Dª MARIA BARCELÓ CRESPI; Vice-President: D MANUEL RIPOLL BILLON; Secretari: D. GABRIEL ENSEÑAT PUJOL; Conservador: D. JOSEP C. TOUS PRADES; Bibliotecari: D. JOAN MAS I VIVES; Tresorer: D. JOAN POU MUNTANER; Director de publicacions: D. GUILLEM ROSSELLÓ BORDOY; Vocals: Dª ISABEL GARAU LLOMPART; D, ANDREU RAMIS PUIGGROS; D. PERE FULLANA PUIGSERVER; D. JOSEP ESTELRICH I COSTA; D. ANTONI PLANAS ROSSELLÓ; D. FRANCESC BUJOSA HOMAR; D. MIQUEL DEYÀ BAUZÀ, D. MIQUEL FERRER FLÓREZ.

Aquest Bolletí ha estat editat per la Societat Arqueològica Lul·liana, gràcies a les subvencions de la Caixa d'Estalvis de les Balears SA NOSTRA i del Consell Insular de Mallorca

**"SA
NOS
TRA"**

CAIXA DE BALEARS

**Consell Insular
de Mallorca**

Comissió de Cultura i Educació